

Universitat de Girona

LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA A GIRONA : PREMSA I SOCIETAT (1923-1930)

Lluís COSTA i FERNÁNDEZ

ISBN: 978-84-694-2799-6

Dipòsit legal: GI-418-2011

<http://hdl.handle.net/10803/7862>

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

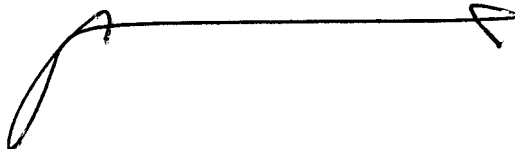
**LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA A GIRONA:
PREMSA I SOCIETAT (1923-1930)**

**Tesi doctoral de Lluís Costa i Fernàndez,
dirigida pel professor de la Universitat Autònoma
de Barcelona, Dr. Enric Ucelay-Da Cal, actuant
de ponent el Dr. Joaquim Nadal i Farreras.**

El director

El ponent

Universitat de Girona. Facultat de Lletres.
Departament d'Història, Geografia i Art.
Girona, gener de 1994

*LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA A GIRONA:
PREMSA I SOCIETAT (1923-1930)*

Lluís Costa i Fernàndez

ÍNDEX

1-Introducció	5
–Hipòtesis i plantejaments.....	5
–Caràcter i tractament de les fonts i de la documentació.....	19
–Agraïments.....	24
2-Antecedents (1900-1923)	27
–El context polític.....	27
–L’estructura de la premsa restauracionista.....	45
–La gènesi del cop d’Estat.....	49
3-La societat de comunicació de masses	58
–Un model heterogeni.....	66
–La societat civil gironina: entre la contradicció i la voluntat de supervivència.....	87
4-Primoriverisme i premsa a Girona	125
5-El poder veritable: els representants del govern central	146
–Els governadors civils.....	146
–Els delegats governatius.....	161
–Els governadors militars.....	168
6-La reforma de l’administració a Girona: La Diputació i la Unió Patriòtica	171
–La U.P.: instrument polític i social.....	203
–La premsa com a complement publicitari.....	218
7-L’administració local: Girona com a cap de província	227
8-El primoriverisme davant el catalanisme: el context gironí	252
9-L’Església i la seva implicació sòcio-política	293
10-El control de l’opinió mitjançant la censura	339
11-Funció testimonial de la premsa “alternativa” a Girona	391
12-Premsa tradicionalista: entre la col.laboració i l’oposició	405
13-La difícil vertebració de la premsa catalanista	422

14-Entre la prudència i la protesta: la premsa republicana.....	449
15-La premsa obrerista: opinió i propaganda.....	466
–Socialistes i comunistes: dues posicions davant la Dictadura.....	466
–Les dificultats de la premsa anarquista.....	474
16-Estructura i organització del periodisme gironí.....	488
–L'organització gremial del món periodístic: l'Associació de Periodistes de Girona.....	502
–La formació del periodista: balanç comparatiu.....	521
17-Conclusions.....	526
18-Epíleg.....	542
19-Apèndixs.....	547
–Cronologia del poder a Girona.....	548
–Una mostra d'activitat cultural.....	549
–Proposta de reordenament territorial de la Diputació de Girona.....	553
–A la recerca d'un governador.....	556
–L'Ajuntament de Girona i l'adveniment de la Dictadura.....	558
–Denúncies anònimes.....	560
–Les presons de la Dictadura.....	562
–Premsa sancionada.....	565
–Textos maleïts.....	580
–El criteri censor del governador civil.....	589
–El balanç de la Dictadura.....	591
20-Fonts utilitzades.....	594
21-Bibliografia.....	598

1.- INTRODUCCIÓ

Hipòtesis i plantejaments

La hipòtesi central del present treball és que la Dictadura no fou capaç d'articular un sistema de premsa que funcionés com a instrument propagandístic –legitimador– al servei de la política de Primo de Rivera. Aquesta incapacitat s'aguditzà a Catalunya, on el règim topà amb un potent moviment nacionalista, i amb una societat que tenia una sòlida articulació cultural. En el nostre estudi intentarem demostrar aquesta idea a les comarques gironines. En contraposició a la poca viabilitat del projecte comunicatiu del primoriverisme gironí, les forces polítiques existents al marge del règim trobaren en la premsa un espai de cohesió, i de manera moderada, d'acció i manteniment del seu ideari, a manca d'altres marcs d'actuació tradicionals afectats pels condicionaments polítics. Així doncs, d'aquesta hipòtesi se'n deriva que a pesar de les restriccions a la llibertat imposades pel règim dictatorial, podem considerar que la premsa gironina protagonitzà un destacat paper en una societat de gran tradició periodística, i en uns moments d'ascensió d'un nou model de societat, que influí decisivament en els nous esquemes periodístics, per bé que la conjuntura política alentia (i en tot cas això s'haurà de confirmar en les conclusions de la investigació), un procés de clar desenvolupament cultural i periodístic generat en les dues primeres dècades del segle. La nostra hipòtesi central es desenvolupa essencialment en tres estadis, des d'on es plantegen d'altres hipòtesis complementàries, i amb voluntat de revisar, des d'una òptica local, afirmacions generals que han servit tradicionalment per definir el període de 1923 a 1930:

La introducció de flamants esquemes socials, obren una nova concepció de la

vida, caracteritzada per l'afany de modernitat i per la necessitat de superar el nefast record de la 1a. Guerra Mundial. El context de canvi social, amb l'arribada de nous corrents i costums provinents de l'exterior, suscita un desenvolupament progressiu de la societat de masses, que incorpora elements materials tan innovadors com l'automòbil, l'aviació, el cinema, la ràdio o l'esport. Tot plegat influí decisivament en la premsa que com a reflex de la societat adoptà nous conceptes periodístics, i entrà en una dinàmica que pontificava més la informació que l'opinió. A pesar dels previsibles efectes negatius sobre la premsa derivats de la involució política, es produí una situació paradoxal i contradictòria: mentre que es gestava, i en alguns casos es consolidava, un nou model de premsa, caracteritzat per la consagració del periodisme informatiu, en detriment de la premsa d'opinió, la Dictadura es proposà restringir els aspectes doctrinaris i ideològics dels periòdics, és a dir, hom pot considerar que en aquest cas es complementaren els conceptes de modernitat periodística i el d'aplicació dels restrictius principis dictatorials. Ara bé, l'exercici del periodisme informatiu tenia essencialment un abast i unes possibilitats molt reduïdes, limitades a la simple exposició de la política oficial, la qual cosa tenia, òbviament, un interès molt relatiu pel lector. No obstant això, la introducció d'una nova metodologia i tècnica periodística –conceptual i estructural– fou progressiva i sostinguda: el tractament de temàtiques “populars” i de masses (curses de braus, cinema, futbol o “ecos de sociedad”), l'atenció a continguts que afectaven l'univers femení, el reordenament formal del periòdic, l'increment de la publicitat. D'un temps ençà, la composició havia sofert una autèntica revolució amb la invenció de les màquines de compondre mecàniques, especialment la linotípi, que data del 1884, i que algunes impremtes de Girona –la de *El Autonomista*– ja en disposaven. En aquest període podem situar l'origen, lògicament encara molt incipient i precari, del periòdic

d'empresa, amb la qual cosa detectem una aproximació a la modernització, que se'ns presenta de la mà d'altres avenços tecnològics en el camp de la comunicació (telèfon, ràdio, ferrocarril, i fins i tot, en la millora viària). Les notícies corrien més depressa i les inquietuds informatives esdevenien cada vegada més una exigència social a la que calia donar resposta. Reiterem el fet que la premsa gironina mostrava evidents debilitats per satisfer l'esmentada demanda –no és d'estranyar l'enorme incidència dels diaris barcelonins en els lectors gironins–, tot i que des d'un punt de vista estrictament formal els periòdics de Girona més consolidats, com eren *El Autonomista* o el *Diario de Gerona* intentaven assimilar els principis periodístics que denotaven clarament els signes de la modernitat comunicativa. Només des d'aquest perspectiva podem endevinar el perquè de la dinàmica ascendent del periodisme en aquell temps, més difícilment explicable sota el prisma exclusiu dels condicionaments d'una dictadura.

Un segon estadi de la recerca parteix de la base que la dictadura de Primo de Rivera tenia una concepció clara de la importància social i política de la premsa, en conseqüència es proposà implantar uns mecanismes d'instrumentalització i control, en part recollits d'experiències històriques anteriors, i en part introduint aspectes inèdits que seran heretats i perfeccionats per la II Dictadura. La censura i les notes oficioses d'inserció obligatòria configuraran bona part l'esquema comunicatiu-propagandístic del règim. La investigació es proposa detectar el grau d'influència d'aquest esquema en el franquisme. En tot cas, l'estructuració de la política de premsa primoriverista s'executà de manera molt jeràrquica i en forma piramidal, la qual cosa exigí una selecció determinada de personal polític, que en la seva base fou constituïda per personatges d'àmbit local provinents del carlisme, dels partits turnants de la Restauració, o bé per simples oportunistes. Tots plegats aprofitaren la

reforma administrativa per a situar-se. A partir d'aquestes consideracions ens plantejem de forma apriorística fins a quin punt a Girona es compleix la renovació de personal polític –amb l'ascensió d'“homes nous”– anunciada per Primo de Rivera. En aquest context hom pot situar una idea clau que pot desdibuixar l'aparent caràcter monolític del poder primoriverista: l'arribisme com a pràctica habitual per assolir quotes de poder revela la poca necessitat de sustentar una convicció ideològica i fomenta les lluites intestines en la política local.

Arribats a aquest punt, esmentem un aspecte fonamental de la Dictadura que reforça les possibilitats de concreció de la hipotesi central i les complementàries. El projecte d'institucionalització del règim a través de la U.P., com una inequívoca estratègia propagandística, inspirat per les teories mussolinianes en el sentit de voler crear un moviment de masses, a Girona esdevé un fracàs estrepitos, i permet, d'una banda, confirmar que l'ambició de poder, i per tant l'interès no dissimulat de voler controlar la U.P., provoca lluites i divergències personals, i de l'altra constatar la ínfima consistència de la premsa addicta, fins el punt que la intensa campanya organitzativa que tenia com a gran objectiu consolidar la U.P. a les comarques gironines, s'articulava al voltant d'un projecte de creació d'un òrgan periodístic, i a la ciutat de Girona no aparegué fins el setembre de 1925, sota el nom de *La Provincia*, i només durà quatre mesos, tot i que la seva curta vida fou atzarosa i reflectí les tensions entre els principals ostentadors del poder local, Jaume Bartrina i Frederic Bassols. És a dir, *La Provincia* més que servir com a vehicle propagandístic del règim, actuà com a instrument de descrèdit d'un sector del primoriverisme gironí. Sense una base propagandística local, la Dictadura restà un projecte polític amb ínfimes expectatives de perdurabilitat.

Òbviament, la incompetència del règim per articular un model de premsa

addicte i al seu servei, vingué acompanyada per la seva incapacitat de constituir un sistema comunicatiu vàlid per tot el sector de la premsa i susceptible de reconduir les mancances que pervivien del període de la Restauració, atès que convé no oblidar que els diversos governs restauracionistes no encertaren a dotar l'Estat d'una estructura organitzativa per la premsa, i que predominaren les llacunes legislatives. En aquest context, Primo de Rivera apareixia com la gran esperança per a molts sectors socials que aspiraven a poder disposar d'una ordenada legislació, que havia d'incloure, entre d'altres coses, l'estatut del periodista. Amb tot, la Dictadura palesà la inexistència d'un model de sistema informatiu, i en canvi deixarà ben clar que la gran característica del règim fou la improvisació, i que l'únic objectiu que perseguia –per bé que segons la nostra hipòtesi, sense èxit– era el de legitimar el règim a través de la premsa. La investigació ha de servir, tanmateix, per constatar que Primo de Rivera no només fou incapaç de “crear” un sistema informatiu i un sistema polític capaç de mantenir-lo, sinó també que mostrà moltes limitacions per “destruir”, és a dir, per establir mecanismes de repressió operatius i efectius. La mateixa organització de la censura propiciava enormes irregularitats en el seu funcionament. Així, al centralitzar-se la censura al voltant de la Presidència, era més fàcil de controlar-la. El cap de la censura rebia recomanacions de Primo de Rivera en el sentit d'orientar, en determinats moments, el rigor de la censura. A “províncies” la delegació de la censura corresponia als governadors civils, que si bé estaven sotmesos als grans criteris emanats de Madrid, gaudien d'una autonomia notable. Les atribucions del governador, l'alcalde, o d'altres càrrecs governatius per exercir la censura impossibilitaven, encara més, una unitat de criteris. Això podia provocar majors arbitriats de les que per definició ja originava el simple exercici de la censura. Tanmateix, les influències i divergències personals feien créixer la injustícia. La

implicació de diversos personatges en l'aplicació de la censura podia originar situacions de confusió entre les mateixes autoritats i la premsa, fins el punt que hom podia arribar a desconèixer on s'havien de portar les galerades. Per intentar resoldre aquest problema, el juliol de 1925 s'anunciava que en els pobles els delegats governatius no havien d'intervenir en la censura, i en canvi calia lliurar els originals a l'alcalde. Solució parcial que en absolut corregeix les imperfeccions en l'aplicació de la censura. Tot plegat referma una idea bàsica sobre la qual fonamentem bona part de la investigació: el règim es mou a partir d'esquemes comunicatius molt primaris i imprecisos, i per tant poc operatius i condemnats al fracàs.

El tercer estadi pel qual es desenvolupa la hipòtesi central de la investigació, es basa en el coneixement de la viabilitat de projectes periodístics independents o bé lligats a opcions polítiques al marge del règim, la seva funció social i quina relació s'estableix entre aquests periòdics i el poder. Com hem apuntat més amunt, no gensmenys important és el coneixement d'una societat impregnada d'uns costums gestats en la dècada anterior, i que es mouen entre la frivolitat pròpia d'un emergent consumisme i la certa "vulgarització" de la cultura propiciada per la Mancomunitat –en segments més elitistes– o bé pels ateneus i entitats obreres o religioses –en segments més populars–. D'altra banda, a Catalunya esdevé incomprendible qualsevol anàlisi polític o social sinó contempla ben a prop el fenomen de l'anomenat "fet català". El projecte polític primoriverista mostrà moltes incompatibilitats amb el desenvolupament cultural, social –i polític, si s'escau– del nacionalisme català. L'expressió de la identitat catalana entrà en un camí difícil, i es veié obligada a conviure amb una situació de repressió imposada per un règim autoritari i centralista que identificava Pàtria amb Estat i catalanisme amb separatisme, i que presentà un model d'organització territorial que anul·lava

qualsevol diferenciació “regional”. Sens dubte, l'anticatalanisme responia a una inequívoca voluntat espanyolitzadora del règim, el qual pretenia una reforma de l'Estat a base d'establir una administració uniforme que regís a tots els ciutadans de l'Estat. Òbviament, Catalunya se'n ressentí molt més d'aquesta política que no pas d'altres zones amb nacionalismes menys desenvolupats. L'idioma, l'actitud regionalista de determinada burgesia catalana, i les pròpies estructures institucionals configuraren una realitat diferenciada.

El punt culminant de la desarticulació de l'estructura institucional de Catalunya cal situar-lo en un fet clau: la dissolució de la Mancomunitat l'any 1925, organisme que un any abans ja havia començat a patir els efectes espanyolistes del nou règim. L'Estatut Provincial fou el marc jurídic en què el règim sustentà la dissolució de la Mancomunitat. Amb tot, després de l'aprovació de l'Estatut, el març de 1925, encara restava la possibilitat de readaptar la Mancomunitat i reconstruir la regió, però els diputats gironins sota la pressió del governador Urquía, i per tant interpretant la voluntat del sector més espanyolista del règim –encapçalat pel general Barrera–, s'hi oposen. En aquest context tan poc propici a la realitat catalana, indubtablement s'havia de produir la tòpica reacció provocada per unes mesures prohibitives i repressores. L'ús de l'idioma català anà prenent una significació simbòlica i resistent.¹

En definitiva, la interrelació del poder i la societat amb la premsa determinarà i

---

¹ Opinió compartida amb E. Ucelay-Da Cal, “El modernisme catalán: modas, mercados urbanos e imaginación histórica”, a Tuñón de Lara (dir.), *Los orígenes culturales de la II República*, Madrid, 1993, pàg. 329. Tot plegat, però, quedà lluny d'un veritable impuls de la cultura catalana, com ho podem constatar –encara que sigui un paràmetre parcial– amb la recessió de premsa catalana a Girona els anys 1923-1929. Alguns sectors de la historiografia catalanista han intentat explicar, com apunta Ucelay-Da Cal, l'aparent embranzida catalana en temps de la Dictadura, com una conseqüència del caràcter del català, manifestat també en d'altres períodes de repressió: “Catalunya havia renascut perquè els catalans tenien un patriotisme tossut i vibraven a l'uníson per les coses de llur pàtria”. E.Ucelay-Da Cal, “Provincialistes contra dualistes: La dictadura de Primo de Rivera i Catalunya vista a través de la província de Girona”, *La dictadura de Primo de Rivera*, Girona, pàg. 8.

explicarà quin tipus de model informatiu introdueix la Dictadura—probablement és més indicat parlar de mesures puntuals— i la funció que exerceix la premsa —de totes les tendències— en períodes d'excepcionalitat política. A pesar de la subsistència de destacats segments d'analfabetisme, la premsa jugà un paper decisiu en aquest període, ja que esdevingué un instrument de cohesió de les forces polítiques alienes al règim —sobretot dels republicans o dels anarcosindicalistes gironins amb l'*Acción Social Obrera* de Sant Feliu de Guíxols—, i en la mesura possible i en situacions concretes pogué actuar com a mecanisme de canalització d'una discreta protesta. En el camp del periodisme hi trobem destacades figures de la política que intenten crear corrents d'opinió a través de la premsa com Lluís Companys, o en àmbits més locals amb el gironí Camps i Arboix o l'empordanès Puig Pujades. Durant la Dictadura es potencià aquest maridatge entre el polític-periodista, a manca d'altres alternatives d'expressió, i en temps de la República aquesta instrumentalització s'institucionalitzà, fins el punt que l'any 1937 el comissari de propaganda de la Generalitat de Catalunya Jaume Miravittles afirmava que: *C'est pour cela que du journalisme sortent les grandes figures de la politique espagnole et catalane, et que les journaux sont, comme le furent les livres à l'époque des encyclopédistes, les armes politiques les plus incisives et les plus efficaces.*²

Sens dubte, la Dictadura condiona el desenvolupament del periodisme polític, però, ¿i la premsa cultural?, És precisament en el món cultural —entès com a fenomen social i col·lectiu— on s'experimentà un trasbals més notable; i on la inadaptabilitat entre cultura i dictadura es mostrà més tangible, fou a Catalunya. La tasca culturalitzadora empresa per la Mancomunitat a través de la seva xarxa infraestructural, amplià el mercat potencial de consumidors culturals entre, essencialment, la massa urbana proletaritzada. La política educativa de la

---

² *La presse catalane. Depuis 1641 jusqu'à 1937*, Barcelona, 1937, pàg. 11.

Mancomunitat –i també d'algunes entitats privades– aconseguiren reduir el percentatge d'analfabetisme. L'evolució de l'alfabetització a les comarques gironines és molt significativa. Així, l'any 1900 d'un total de 301.452 habitants, sabien llegir i escriure 118.222, és a dir un 39,2%. Vint anys més tard, de 321.896 habitants, el nombre d'alfabetitzats arribava a 188.691 –un percentatge del 58,6%–. O sigui, el 60% d'analfabets de l'any 1900, quedà reduït a poc més d'un 40% el 1920. I a la ciutat de Girona els favorables condicionaments coincidiren amb una societat que des de començaments de segle ja havia expressat i exterioritzat de forma clara la seva voluntat dinàmica i creativa, desenvolupant una activitat cultural incomparable amb qualsevol altra etapa històrica. El grup modernista de Girona –Prudenci Bertrana, Miquel de Palol, Xavier Monsalvatge i Carles Rahola– representa el punt d'arrencada d'un significatiu desvetllament cultural a la ciutat. En els primers anys de segle la vinculació dels intel·lectuals modernistes gironins amb la premsa republicana havia estat intensa: de juliol de 1910 a l'agost de 1911 s'implicaren directament en la creació, direcció i redacció de revistes tan emblemàtiques com *Ciudadania*, *Catalanitat* i *Ciudadania*, per bé que un dels seus membres, Miquel de Palol, distingia la conscienciació política del grup i els seus interessos culturals, els quals, segons la seva opinió eren prioritaris: *Els regionalistes ens trobaven massa esquerrans, els republicans massa de la "ceba", que deien; els monàrquics, fos la que fos la seva nomenclatura, massa catalanistes, i nosaltres no cal dir que els trobàvem a tots massa baixos de sostre.*³

Al cantó d'aquest grup, en el món cultural gironí hi havia un sector més vinculat a la burgesia de caire regionalista, representat de manera molt emblemàtica per l'arquitecte i poeta Rafael Masó, que amb una mentalitat refinada i elitista influí

---

³ Miquel de Palol, *Girona i jo*, Barcelona, 1972, pàg. 103-104.

decisivament en els cercles de la dreta civilitzada dels anys deu i vint a Girona.⁴ Ambdós importants nuclis sòcio-culturals –que es podrien identificar de manera genèrica amb el republicanisme i el regionalisme de la Lliga respectivament–, tenien excel.lents instruments de comunicació, *El Autonomista* de la família Rahola, i *El Diario de Gerona* de la família Masó.

Aquest batec cultural despertava consciències i dilatava les inquietuds dels joves gironins, malgrat que el marc general de la societat continuava encara sota la clara influència de l'Església⁵. La cultura liberal-burguesa gironina constituïa el contrapunt a les estructures d'un clergat que imposa uns rígids esquemes morals, per bé que al llarg de la Dictadura determinats sectors eclesiàstics gironins protagonitzen, com veurem, episodis caracteritzats per la defensa de posicions catalanistes. El teixit associatiu que es configura des de principis de segle, i les revistes culturals engendrades al seu voltant, representa un inequívoc reflex dels nous corrents: dels anys 1910 al 1919 a la ciutat de Girona van existir 124 centres sòcio-culturals. Així doncs, podem parlar de l'existència de dues "Girones" incompatibles i irreconciliables que simbolitzaven el passat i el futur. L'any 1924 un antic estudiant del Seminari de Girona, l'argentí Joan Mínguez⁶, resident a Barcelona, va escriure un llibre de versos intitolat *Moments*, que incloïa un poema dedicat a la Girona que ell havia conegut: *Pamflet a la vella ciutat*. La imatge de la ciutat que reflecteix ve dominada per l'angoixa que li produïa una ciutat fosca i endormiscada:

---

⁴ Pere Solà, *Cultura popular, educació i societat al nord-est català (1887-1959)*, Girona, 1983, pàg. 292.

⁵ Que Girona disposava d'una estructura i organització eclesiàstica arrelada i profusa és indiscutible. Veure el nombrós estol de religiosos, seminaristes i de clerecia en general a Josep M. Marquès, "La diòcesi de Girona de 1906 a 1925", *Església i societat a la Girona contemporània*, Girona, 1993, pàgs. 73-115.

⁶ Joan Mínguez estudià a Girona fins els 17 anys. Del seu enfrontament amb "la ciutat reaccionària i repressora" n'és testimoni, també, la novel.la "Dies verges". Veure Narcís-Jordi Aragó, *Girona ara i sempre*, Girona, 1982, pàgs. 248-249.

Ciutat somorta, greu, provinciana, alta de sostres, dura de traspol, on vells i joves van a prendre el sol, amb un aclofament de sargantana! Ciutat adusta, sense clarianes, massa d'ahir i massa poc d'avui, arquimessa pansida, gris de caserna i negre de sotanes... plena de nonya de la Independència i en res independent, farcida d'una hipòcrita prudència!

El cult clergue gironí Lluís G. Pla va sortir en defensa de la imatge de la ciutat, palesant la poca categoria d'un afeccionat de poeta. Els gironins sempre s'han manifestat gelosos de la seva ciutat, i mai han suportat l'intrusisme i la crítica externa. Invariablement, davant qualsevol mena de diatriba ha sorgit un defensor de la ciutat. La contrarèplica de Minguez no es feu esperar, i argumentà que ell mai havia qüestionat la bona imatge de la ciutat, sinó que ho havia fet simplement d'un sector d'aquesta: *Diré de passada que celebro que d'aquella part de la Girona cívica –no Girona paisatge– que jo combatia, hagi sortit el caracteritzat confrare a prendre candela.*⁷

El madrileny Tomàs Borràs, presentava des de les pàgines d'un diari de Madrid una Girona encarcarada en el passat, en consonància amb els tòpics que més tard popularitzarien escriptors de l'època del tardo-franquisme gironí, és a dir, la Girona grisa i negra. Borràs definia una ciutat on abundaven les botigues de cera i els clergues, carrers estrets *con ataduras de balcón a balcón, cordaje con un cestillo que navega de casa en casa, porteando (sic) los recados de las niñas vecinas*. Les campanes dominaven el silenci i *Sentimos ese espíritu conventual disuelto en el ambiente, y vemos en el andar de las gentes un ademán recoleto, adquirido en la Congregación*. L'article de Borràs va merèixer la resposta contundent del republicà Artur Vinardell i Roig, el qual no estalvià un tracte peioratiu per Borràs, i rectificà la visió de la Girona de 1927. Tot i reconèixer l'existència de moltes esglésies i

---

⁷ *Diario de Gerona*, Girona, 2-10-1924.

convents –la Girona levítica– recordava la profusió de fàbriques –la Girona industrial– i escoles. Abundància de premsa i cercles d'instrucció i oci: el Casino, els Ateneus, les associacions de música, museu i biblioteques, cinemes i teatres.

Un any abans, l'escriptor Fernández Almagro recollia en les pàgines d'un diari madrileny la visió d'una Girona romàntica, però tancada i d'espatlles a nous i frescos corrents provinents de l'exterior. No feia la funció de rebedor entre França i Barcelona, sinó que era simplement una zona de pas.⁸ La descripció de la ciutat de Girona feta per Artur Vinardell ens posa sobre la pista que el règim de Primo de Rivera no trenca el pols vital de la ciutat, però està clar que el desintegrant del grup modernista de Girona, a inicis dels anys 20, simbolitza la fi de l'esplendor cultural gironí, i la instauració de la Dictadura significa una perceptible retracció cultural-associativa.

És evident que el periodisme era l'instrument fonamental de les activitats político-culturals a Girona. La República recuperà els periòdics com a mitjà d'expressió cultural, enllaçant amb la tradició de començaments de segle. Malgrat tot, durant la dictadura de Primo de Rivera s'esdevé a les comarques gironines, encara que sigui de manera molt puntual, algun intent de reactivació sòcio-cultural des de la premsa, com ara el projecte d'edició, a la zona de Figueres i de Perpinyà, de la revista *Pirineus*, l'any 1927, per part d'un col·lectiu de lletraferits i intel·lectuals més o menys catalanistes, el qual representa una fita important i significativa de "resistència" cultural. Malgrat els esforços organitzatius dels seus responsables, encetats molts mesos abans de la data prevista d'aparició, el governador civil Rodríguez Chamorro en el darrer moment prohibeix la seva sortida, atès que la funció que s'havia proposat *Pirineus* era la d'activar la llengua, la cultura i la Història

---

⁸ M. Fernández Almagro, "Por Cataluña", *La Epoca*, Madrid, transcrit pel *Diario de Gerona*, Girona, 30-7-1926.

de Catalunya.

El pes específic de la premsa en el conjunt de la societat catalana en general, i gironina en particular, al llarg de les quatre primeres dècades del segle XX és incontestable, i configura una part important del seu patrimoni socio-cultural. Si comparem les dades de producció periodística dels anys de la Dictadura de les comarques gironines i, per exemple, de dues províncies castellanques –Soria i Ciudad Real– podem comprovar com a Girona, a diferència d'aquelles i malgrat els condicionaments polítics, la premsa manté un acceptable protagonisme.⁹ A banda de la capacitat d'edició, un altre paràmetre que permet valorar la incidència social de la premsa és la vitalitat gremial dels periodistes. Així, també a títol comparatiu, mentre a Ciudad Real, la Asociación de Prensa travessa en la dècada dels vint “una vida lánguida y anémica”,¹⁰ a Girona l'Associació de Periodistes desenvolupa una activitat constant i sostinguda.

En definitiva, i a manera de compendi introductori, indiquem que la hipòtesi central proposada conjuga la inviabilitat del projecte periodístic del règim a Girona, amb la supervivència, sota control, de la premsa de la societat civil, en el marc d'una societat emergent contraposada als inflexibles esquemes d'una dictadura. Malgrat això, convindria especificar que partim del supòsit, a l'espera que la recerca ho corrobore o ho desmenteixi, que a pesar de la discreta capacitat creativa de Primo de Rivera, la incidència del règim en el futur desenvolupament de la història de l'Estat

---

⁹ L'elecció de les províncies de Soria i Ciudad Real com a objecte comparatiu respon al simple fet de disposar, ambdues, d'una certa bibliografia sobre premsa. Veure Emilio Pérez Romero, *La provincia de Soria durante la dictadura de Primo de Rivera, 1923-1930*, Soria, 1983. F. Alia Miranda, *Ciudad Real durante la dictadura de Primo de Rivera*, Ciudad Real, 1986. Isidro Sánchez, *Historia y evolución de la prensa manchega (1813-1939)*, Ciudad Real, 1990. A la província de Soria durant la Dictadura només van aparèixer quatre noves publicacions, i a la de Ciudad Real, malgrat ser més prolífica, la majoria de periòdics corresponien a un tipus de premsa afí al règim, característica molt poc habitual a les comarques gironines.

¹⁰ Antón de Villarreal, “Dia por dia: la Asociación de Prensa”, a *Vida Manchega*, 20 de març de 1930, citat per F. Alia Miranda, op. cit. pàg. 164.

espanyol és absoluta, tant des d'una perspectiva ideològica-política com econòmica o cultural. De 1923 a 1930 no es produeix un parèntesi històric, ni molt menys: es materialitza la crisi de la Monarquia, i es creen les bases de l'adveniment de la República, es modifica la correlació de forces polítiques i s'apunten uns principis ideològics que en part seran recollits per la dictadura franquista. Tradicionalment ha predominat la tendència que indicava que la dictadura de Primo de Rivera havia estat un simple parèntesi per l'Estat, una mena de paralització que es va cloure l'any 1930, recuperant-se aleshores els esquemes socio-polítics de 1923. Aquesta consideració és poc real i una anàlisi de les estructures polítiques ens permet palesar la profunditat de les modificacions i les ínfimes equivalències de l'Estat del 1923 amb el del 1931. D'entrada constatem la desaparició dels partits dinàstics, preeminents en l'època de la Restauració i gairebé inexistents durant la República. La Lliga, va haver de suportar les conseqüències derivades d'una actitud poc clara a inicis de la Dictadura, i perdé bona part de la seva influència durant la República. Les forces de dretes –tradicionalistes inclosos– que havien participat en el projecte de la U.P. acabaren desorganitzats i molt debilitats. Els republicans, en canvi, s'aprofitaren de la descomposició de la imatge de la monarquia, i recuperaren tota la iniciativa política al 1930. Per copsar els canvis respecte a l'etapa anterior al 1923 és molt significatiu recordar que als carrers de Barcelona s'escoltava, el 14 d'abril de 1931, la frase "Mori Cambó. Visca Macià".

No és convenient caure en la temptació de generalitzar en excès, per la qual cosa, i malgrat que inicialment predomina la improvisació pel que fa a la creació d'un cos normatiu i dels mecanismes de poder, cal dir que el Directori fou capaç de constituir, encara que amb un notable retard, un corpus ideològic –a vegades sorgit de la mateixa experiència diària en l'exercici del poder– que perviurà a la pròpia

Dictadura: *se ha exagerado la falta de base doctrinal de la dictadura, se han ignorado sus tentativas de adquirir legitimidad intelectual y se pasó completamente por alto el hecho de que fue una inconfundible anticipación de los preceptos de la extrema derecha española de los años treinta.*¹¹ No obstant això, i des de la perspectiva de la política de premsa, insistim en la nostra hipòtesi que el règim no aconseguí articular un veritable sistema informatiu, amb la corresponent legislació, adaptada a les necessitats de la incipient societat de masses, i que els seus objectius d'instrumentalitzar la premsa al seu servei, a Girona no funcionaren.

Caràcter i tractament de les fonts i la documentació

Lògicament, en funció del que ja s'ha dit, l'element objecte d'estudi prioritari ha estat la premsa, atès que a partir d'aquesta s'ha pogut experimentar, en bona mesura, els efectes de la política dictatorial de Primo de Rivera, i el posicionament de diverses forces polítiques. Tanmateix, en la pròpia premsa es reflecteix la incapacitat del Directori d'organitzar a Girona la Unión Patriótica. És important ressenyar que la premsa no únicament ha estat objecte d'estudi, sinó que s'erigit com un instrument de recerca bàsic. Cal dir, però, que només es pot utilitzar la premsa del període de Primo de Rivera com a instrument d'estudi, si prèviament s'ha fet una anàlisi aprofundida de la mateixa premsa, atès que el comportament dels periòdics –i les notícies que ofereixen– únicament s'explica a partir del coneixement de les seves relacions amb el poder i la conjuntura política.

La premsa ha estat emprada reiteradament com a instrument de recerca en uns treballs que tenien com a objecte prioritari la interpretació político-econòmica del període històric en qüestió. És cert que estem assistint a una recent proliferació de publicacions sobre història de la premsa, però en la majoria dels casos són

---

¹¹ Shlomo Ben-Ami, *La dictadura de Primo de Rivera 1923-1930*, Barcelona, 1983, pàg. 26.

recerques fonamentades simplement en l'anàlisi formal dels continguts, i s'obliden d'aprofundir en la reflexió, d'orientar la interpretació vers les relacions del mitjà amb la societat, i de definir l'existència interna del periòdic.¹² Això provoca irremeiablement llacunes interpretatives. No es poden entendre, per exemple, les conseqüències del desastre d'Annual –el tema de les responsabilitats tingué una gran influència en el posterior cop d'Estat– sense considerar de quina manera condicionà la premsa a l'opinió pública. Des d'aquesta perspectiva es dissipa qualsevol dubte respecte a la necessitat d'investigar la vida interna del periòdic, malgrat que l'esmentada recerca exigeix consultar una documentació que en la majoria dels casos no existeix: ens referim als arxius dels periòdics. Així, mentre que en les revistes o periòdics de curta durada era habitual que ni tan sols es constituís un simple arxiu, en els casos de diaris de més solidesa, les vicissituds esdevingudes durant la Guerra Civil van afectar els seus fonts documentals. La posterior incautació d'algunes impremtes, a mans del règim franquista, acabà per eliminar aquest material. A Girona, sens dubte, la mostra més emblemàtica és la del diari republicà *El Autonomista*, atès que el franquisme incautà la impremta i destruí l'arxiu.¹³

Un sintètic comentari sobre les altres fonts documentals emprades ens pot servir per introduir una breu reflexió al voltant del marc geogràfic que abasta el present treball. A banda de la recerca en arxius d'àmbit estatal, o els transferits a la Generalitat de Catalunya, i els de l'Església, hem procurat aprofundir en alguns arxius municipals, a l'objecte de disposar d'elements que permetessin una mínima

---

¹² Podríem considerar que es tracten d'investigacions metodològicament hereves del llibre de J. Torrent i R. Tasis, *Historia de la premsa catalana*, 2 vols., Barcelona, 1966.

¹³ Malgrat els nostres esforços per intentar consultar alguna part de l'arxiu d'*El Autonomista*, que hipotèticament s'hagués pogut salvar, la filla del propietari Darius Rahola, Rosa, ens indicà que el seu pare guardava tota la paperassa del diari a la mateixa redacció, i per tant les tropes franquistes ho van destruir tot. Sobre la incautació d'aquesta impremta veure els nostres treballs: Lluís Costa, "La incautació de L'Autonomista", *L'Autonomista. Suplement Literari*, Girona, octubre 1990, pàgs.16-19. I, "L'Autonomista: història i memòria", *Annals del Periodisme Català*, Barcelona, gener-juny 1991, pàgs. 23-35.

visió policèntrica de la realitat comarcal gironina. Amb això, reiterem els límits geogràfics: les comarques gironines. Amb tot, convé remarcar que existeix una lògica tendència a profunditzar en la realitat de la ciutat de Girona, circumstància probablement justificada pel fet de ser la capital provincial, i per tant exposada a una major activitat política.

Convindria fer una referència a una font documental que malauradament hem de considerar que esdevé, de manera progressiva, escadussera i poc fiable: la història oral. Les persones susceptibles a ser consultades com a testimonis vivents de l'època investigada era indispensable que haguessin nascut aproximadament al voltants de l'any 1900. És a dir, avui ja han ultrapassat els 90 anys de vida, amb la qual cosa la seva memòria i capacitat intel·lectual corre el risc d'estar sensiblement afectada. Pensem que hem pogut recollir pràcticament els darrers testimonis orals gironins, i constatem, tanmateix, que ha esdevingut una tasca molt mediatitzada. Si en el tema de la guerra civil ja es fa difícil incorporar la història oral com a mètode de treball, no cal dir la poca consistència que té actualment per l'estudi de la dictadura de Primo de Rivera.

Hem de lamentar, també, que existeixen algunes llacunes en la documentació estatal, originades per diferents motius: una part de la documentació del Govern Civil de Girona fou destruïda per una inundació als anys 60, mentre que d'altra banda, hem trobat referència d'alguns documents, com ara una "Memoria relativa a la situación política, social y económica de la provincia de Gerona, y a la actuación de su gobernador civil D. Juan de Urquía y Redecilla" del 15 d'octubre de 1925, a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, que avui són ilocalitzables. En d'altres papers on s'esmentava aquesta memòria hom explicitava que "por su tamaño se archiva por separado con los libros". Conjecturem que en el procés de transferència de

documentació dels arxius centrals de l'administració estatal a l'Archivo Histórico Nacional s'extravià algun document, o potser ja havia desaparegut amb anterioritat. En tot cas, aquesta malaurada circumstància no ens priva d'una copiosa i trascendent documentació respecte al període de Primo de Rivera.

Quant a la qüestió estrictament bibliogràfica, i sense cap mena de voluntat de fer un repàs exhaustiu, convé ressenyar que els treballs coetanis a la Dictadura, o bé els publicats a la dècada dels trenta, si bé són excepcionals pel que aporten de vivències personals, solen presentar punts de vista excessivament subjectius –a voltes tendenciosos–, i com és lògic sense perspectiva.¹⁴ El franquisme no va tenir cap interès en fomentar el coneixement de la dictadura de Primo de Rivera, a pesar de les influències que havia rebut d'aquest. Amb això probablement evitaven perturbar la imatge de divinitat amb que es presentava el general Franco. L'inici seriós de les investigacions sobre el primoriverisme es situen a finals de la dècada dels seixanta i la del setenta,¹⁵ i uns anys més tard es confirma l'interès bibliogràfic.¹⁶

A Catalunya, l'obra de Josep M. Roig, on s'analitza la gravetat dels efectes de la política primoriverista sobre el poble català, juntament amb la tesi doctoral sobre el nacionalisme radical català i la investigació relativa a la Diputació de Barcelona

---

¹⁴ Un llibre publicat en aquest període que ha estat bàsic per la nostra investigació és el de Celedonio de la Iglesia, *La Censura por dentro*, Madrid, 1930. Els llibres de memòries d'àmbit gironí són molt escassos, i no fan massa referència a la Dictadura. En tot cas esmentem els següents: Juan Moriscot Istiu, *Mis memorias, Gerona, 1889-1933*, Girona, 1933. Joan Vinyas i Comas, *Memòries d'un gironí*, Girona, 1932. Miquel de Palol, *Girona i jo*, Barcelona, 1972. Aurora Bertrana, *Memòries fins el 1935*, Barcelona, 1975. Una visió més descriptiva que analítica, però fonamental és: Carles Rahola, *La ciutat de Girona*, Barcelona, 1929. D'altra banda, també calen destacar les memòries de l'Associació de Periodistes de Girona, malgrat que fan referència als anys anteriors a la Dictadura.

¹⁵ A destacar, sens dubte, Juan Velarde Fuertes, *Política econòmica de la Dictadura*, Madrid, 1968, i Colectivo de Historia, "La Dictadura de Primo de Rivera y el bloque de poder en España", *Cuadernos económicos de ICE*, 1978.

¹⁶ Shlomo Ben-Ami, *La dictadura de Primo de Rivera 1923-1930*, Barcelona (l'edició en castellà es publica pocs anys després de l'anglesa, el 1983), Jordi Casassas Ymbert, *La Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*. Textos, Barcelona, 1983, M. Teresa González Calbet, *La Dictadura de Primo de Rivera. El Directorio Militar*, Madrid, 1987, Xavier Tusell, *Radiografía de un golpe de Estado*, Madrid, 1987, J.L. Gómez-Navarro, *El Régimen de Primo de Rivera*, Madrid, 1991.

d'Enric Ucelay Da Cal, són referències inexcusables i insubstituïbles per a qualsevol investigació del període primoriverista.¹⁷ A les comarques gironines la relativa eclosió bibliogràfica sobre el període de la dictadura de Primo de Rivera resta encara pendent, o en tot cas es troba en un estadi molt discret. La majoria de les investigacions es clouen l'any 1923 i es reemprenen l'any 1931.¹⁸

La nostra modesta aportació vol intentar ocupar un espai en el remarcable buit bibliogràfic gironí. Amb tot, cal reconèixer que l'abast de la dictadura de Primo de Rivera és extensíssim i afecta a fons moltes de les estructures polítiques i socials de l'Estat espanyol; per tant, seria necessari, des del punt de vista de la investigació històrica, disposar d'estudis que contemplessin tot el fenomen i les transformacions que s'originen; la qual cosa representa l'aplicació, sense concessions, del concepte d'història total. Òbviament la magnitud de la comesa imposa unes limitacions que nosaltres vam assumir adoptant un criteri de selecció temàtica, això vol dir, en definitiva, adoptar un criteri d'exclusió. En conseqüència, cal dir que l'anàlisi de l'estructura econòmica del règim –per cert importantíssima en el conjunt del període– i les seves derivacions en el context gironí resta pendent de futures investigacions, apuntem que en tot cas algunes informacions, en aquest sentit, han estat emprades com a simple suport per la nostra investigació. Com és lògic plantejem el treball a

---

¹⁷ Josep M. Roig Rosich, *La dictadura de Primo de Rivera. Un assaig de repressió cultural*, Barcelona, 1992. Enric Ucelay Da Cal, *El nacionalisme radical català i la resistència a la dictadura de Primo de Rivera 1923-1931*, tesi doctoral inèdita, Barcelona, 1983, i "La Diputació durant la Dictadura: 1923-1930", a *Història de la Diputació de Barcelona*, vol.II, Barcelona, 1987, pàgs. 178-259. També és d'interès, sobretot pel que representa de visió més descentralitzada, M. Carmen Gómez Cruz, *La ciudad de Tarragona en la época de la Dictadura de Primo de Rivera*, tesi doctoral inèdita, Tarragona, 1990.

¹⁸ Sobre la Dictadura en concret només s'ha publicat en forma de llibre un aplec d'articles de diversos autors, sota el títol de *La dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, 1992. També podem fer esment, per bé que es tracta d'un estudi molt descriptiu, gens analític i que abasta molt parcialment el període de la Dictadura, Narcís Puigdevall i altres, *Història de la Diputació de Girona*, Girona, 1989, o bé l'article de Josep Clara, "El bisbe Vila i Martínez i la llengua catalana", *Revista de Girona*, 1982, i els de Lluís Costa, "La reforma de l'administració local durant la 1a. Dictadura. El cas de Sils", *Quadern de La Selva*, Sta. Coloma de Farners, 1990, i "La premsa al Baix Empordà durant la dictadura de Primo de Rivera", *Institut d'Estudis del Baix Empordà*, Sant Feliu de Guíxols, 1992.

l'objecte de confirmar –o desmentir– unes hipòtesis, per bé que una pretensió secundària –però probablement implícita– és la d'intentar facilitar un nexa d'unió entre la societat gironina de la Restauració i la de la República, que permeti una visió més de conjunt de les primeres quatre dècades de segle, i introduïxi, alhora, alguns elements interpretatius cara a la investigació de l'època franquista.

Agraïments

Quan una investigació es perllonga gairebé una dècada significa irremeiablement que s'han contret múltiples compromisos i que l'autor ha esdevingut deutor de moltes persones que l'han afavorit, i l'han ajudat a resoldre des d'aspectes insignificants a d'altres molt fonamentals.

No serem exhaustius, entre d'altres coses perquè a ben segur que restarà a l'oblit, de manera involuntària, el nom d'aquella persona que en un moment determinat assumí una funció prou important pel desenvolupament del treball; amb tot, procurarem exercir un acte de màxima fidelitat en l'esment de les persones i centres que ens han beneficiat:

Enric Ucelay-Da Cal. Director de la tesi doctoral, i per tant persona molt compromesa en la present investigació. La seva orientació i consells han estat imprescindibles per l'elaboració del treball.

Joaquim Nadal i Farreras. Ponent de la tesi doctoral. Ha fet un seguiment de la investigació, des del primer dia fins a la redacció definitiva de la tesi.

Josep Benet i Morell. Director del Centre d'Història Contemporània de Catalunya. Ha estat constament pendent de l'evolució del treball, oferint orientacions importants, així com el seu suport personal i el de la institució que representa.

Ricard Camprodon i Oms. Delegat de la Direcció General de Promoció

Cultural. Promoció de la Premsa. S'interessà perquè l'elaboració del treball trobés suport en diversos àmbits barcelonins.

Als principals testimonis orals, per la seva aportació vivencial: Miquel Gayolà, Josep Planas i Mundet, Concepció Pi i Prats, mossèn Jaume Marquès i Casanovas –malauradament traspasat–, Narcís Xifra i Riera, Benet Ribas i Fogarolas, Jesús Crous i Joan Turon i Algans.

A Julià Maroto –indispensable en l'aspecte informàtic–, Anna Prats –revisió i compaginació de textos–, Joan Surós, Arnau Company, Narcís Figueras; i als professors Josep M. Roig i Rosich –màxim exponent de la investigació sobre la repressió del primoriverisme a Catalunya– i Jaume Guillamet –especialista en el tema de la història de la premsa–, els consells d'ambdós han estat fonamentals per aclarir dubtes i reconduir algunes interpretacions; a Josep M. Cadena i Catalán per haver-nos facilitat una documentació imprescindible i bàsica sobre l'Associació de Periodistes de Catalunya, la de Barcelona i la de Girona; a Narcís-Jordi Aragó i Masó –fins fa poc president del Col·legi de Periodistes de Catalunya, demarcació de Girona– per possibilitar-nos l'accés a la documentació familiar relativa al *Diario de Gerona*. A Anna Maria Garcia, degana de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona. Als serveis d'informàtica de la Universitat de Girona, i molt especialment al seu cap Joan Fontcuberta.

Als responsables de tots els centres d'investigació que esmentem en el capítol referent a les fonts documentals. Tots ells companys d'"ofici", i la majoria amics personals de l'autor. Convé ressaltar el servei, ajut i atenció del personal especialitzat i subaltern de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, sobretot l'assessorament de Carmen Alonso, tècnic de la secció de "Fondos Contemporaneos". També és de justícia recordar l'excel·lent predisposició de

l'Archivo Central del Ministerio del Interior de Madrid, i molt concretament els serveis de Soledad Garcia Cossio i l'oficial major José Luis Gómez Diaz, atès que malgrat que ja no conservaven documentació relativa al període investigat ens oferiren generosa i detallada informació del material transferit a l'Archivo Histórico Nacional.

A totes les institucions i centres de recerca que hem consultat, per haver-nos obert llurs portes i ofert el patrimoni públic bibliogràfic i documental, i d'una manera molt expressa el Centre d'Història Contemporània de Catalunya.

2.- ANTECEDENTS (1901-1923)

El context polític

La correlació de forces polítiques a Catalunya experimenta una notable modificació a partir del començament del segle XX: els dos partits dinàstics alternants en el govern espanyol veuen alterada la seva preeminència amb l'aparició de la Lliga Regionalista de Catalunya, i l'ascensió d'un republicanisme lligat a una base catalanista. De fet, els partits dinàstics tenien, a Catalunya, una implantació artificial, producte de la projecció de la política estatal, sustentada per cacics locals, per bé que no convé minimitzar, ans al contrari, la seva influència. Les reiterades conteses electorals de les dues primeres dècades del segle van posar de manifest diverses transgressions del marc legal, a través de constants pràctiques arbitràries, favoritismes i corrupteles, la qual cosa va potenciar una imatge poc edificant del sistema parlamentari.

La intensa activitat política desenvolupada fins el cop d'estat de Primo de Rivera s'inscriu en un context de profund canvi social, i representa, a nivell polític, el progressiu declive del sistema restauracionista i la consolidació del catalanisme polític.¹ Si resseguim la representativitat de les forces polítiques gironines en el marc de les eleccions generals celebrades des d'inicis del segle XX, així com el domini polític a les institucions locals², obtindrem una perspectiva fonamental per comprendre la sociologia política de la població gironina, la influència dels partits i

¹ Veure, malgrat que es tracta d'un estudi molt elemental, Lluís M. De Puig, "El catalanisme polític a Girona. Introducció a la seva història" a *Treballs d'Història*, Girona, 1976, pàgs. 149-182.

² Per les eleccions generals veure A.Balcells, J.B.Culla i C.Mir, *Les eleccions generals a Catalunya*, Barcelona, 1982. Per les eleccions provincials: Antoni Gustems, *Les eleccions provincials a Girona (1901-1923)*. Tesi de llicenciatura inèdita, U.A.B., 1986, i Narcís Puigdevall i altres, *Història de la Diputació de Girona*, Girona, 1989. Per la composició a l'Ajuntament de Girona a partir de 1917, J.Clara, *El personal polític a l'Ajuntament de Girona (1917-1987)*, Girona, 1987.

de les ideologies, i finalment el grau de capacitat –o de voluntat– d'adaptació del personal polític amb la Dictadura. D'altra banda, la configuració del mapa electoral gironí ens mostra una certa fidelitat d'uns districtes a determinades ideologies: conservadors lligats a tendències regionalistes i tradicionalistes a Olot, Puigcerdà i Santa Coloma de Farners, republicano-federals i catalanistes a Figueres i La Bisbal, dinàstics a Vilademuls i Torroella; tanmateix, a voltes, es produïa la reiteració en el càrrec d'alguns personatges en districtes que esdevenien una mena de feu personal. Al districte de Girona és molt complicat fer referència a un clar predomini de cap opció política.

Els candidats oficials –dinàstics– que a l'any 1901 havien acaparat gran part de les actes a diputat en els districtes gironins, perden, a les eleccions generals del mes de maig de 1903, el seu escó en els districtes de La Bisbal i Girona, que s'afegeixen als de Figueres i Olot, on s'imposa el predomini de les forces regionalistes i republicanes, per bé que dos anys més tard a Girona i La Bisbal torna a imposar-se el candidat oficial. A començaments de segle l'hegemonia dinàstica a la Diputació de Girona és encara més categòrica. A les eleccions de 1901 es posen en joc dotze actes a diputat provincial, i els partits tornants n'assoleixen deu, mentre que als comicis de 1903, també a la institució provincial, la lluita electoral es centra únicament als districtes de Girona i Olot-Puigcerdà, de vuit actes en litigi, els dinàstics n'obtenen quatre. La renovació de la Diputació de l'any 1905 significa un considerable augment de la presència republicana, que si més no sembla indicar el preludi d'un canvi polític.

La constitució, l'any 1906, de la Solidaritat Catalana representa l'inici d'una nova manera de concebre la participació política al voltant de Catalunya com a idea integradora, al cantó de la inconveniència i arbitrietat de la política centralista. La

Solidaritat entronca amb el nou model de societat de masses, al ser capaç de mobilitzar i conscienciar importants sectors de població, a pesar de la seva heterogènia composició ideològica, causa principal d'una mort prematura. A partir de la creació de la Solidaritat els partits dinàstics entren a Catalunya en una fase descendent. La ciutat de Girona participa activament en els procés embrionari del moviment solidari: el mes de febrer de 1906 hom organitzà un miting al Teatre Principal de Girona amb l'objectiu de fer públiques les reivindicacions de la nova formació política, on destaca la queixa contra el centralisme i la reivindicació d'una major autonomia municipal i regional, així com la petició de la derogació de la llei de Jurisdiccions. En realitat el miting no es pot celebrar al Teatre, atesa la prohibició de l'alcalde Frederic Bassols i Costa que argumenta haver rebut ordres de jerarquies superiors.³ Bassols esdevindrà una figura clau dins la política gironina primoriverista. Sens dubte, Bassols, que a les eleccions provincials del 1903 havia patit una estrepitosa derrota, és el veritable contrapès dels partits dinàstics enfront la Lliga en el control de l'Ajuntament de Girona, en la seva condició d'alcalde.

A les eleccions provincials de l'abril de 1907 es constata clarament el tomb de la situació política: la gran majoria són solidaris, i només dos representen interessos espanyolistes, i com ha escrit un historiador gironí, basant-se en l'opinió d'un diari regionalista: *Per primera vegada al segle XX les candidatures caciquistes són derrotades; és la derrota més vergonyosa que registren els annals dels comicis gironins.*⁴ A les eleccions generals de l'abril del mateix any, es confirma la nova tendència política, excepte al districte de Torroella de Montgrí, a la resta dels districtes gironins la victòria fou pels elements solidaris. La dissolució de la Solidaritat Catalana feia preveure un retorn del predomini dinàstic a les eleccions a

³ Arxiu Històric de la ciutat de Girona. I.1.1. llibre núm. 499. Acta del dia 13-2-1906.

⁴ Pere Cornellà, "Girona i la Solidaritat Catalana", Girona, 1976. Aquest autor fa referència a les valoracions del *Diario de Gerona* del 12-3-1907 sobre les eleccions provincials.

diputats a Corts del 1910. De fet, però, els resultats no foren massa favorables per els candidats centralistes, que només obtingueren l'acta als districtes de Torroella i Vilademuls amb els canalejistes Juli Fournier i Carles Cusí, respectivament. A destacar l'afermament del carlí Pere Llosas i Badia al districte d'Olot, que des de les eleccions de 1905 monopolitza aquella demarcació. Llosas serà un altre polític clau del primoriverisme. A la renovació de la Diputació gironina de l'octubre de 1909 la davallada dinàstica és memorable. Era la influència postmortem de la Solidaritat, i confirmava –a Girona– la previsió feta en un incomprensible acudit explicat per Moret: *En Moret comentà entusiasmat l'aconteixement (es refereix al fracàs dels candidats solidaris a Barcelona a les eleccions generals de 1910) amb un "xisto" lamentable, que si tenia alguna agudesa era la que podia ferir al mateix autor –"Hoy es día de júbilo para España, jubilémonos todos, señores"–. La llàstima és que no ho haguessen fet.*⁵

La Solidaritat s'havia dissolt, però el factor essencial pel qual havia sorgit romanía inalterable: la Llei de Jurisdiccions. El pòsit que deixà la Solidaritat fou indiscutible, però el temor de les autoritats governamentals al fet català persistia, així com els mètodes repressius. A Girona el director del diari republicà autonomista *Ciudadania*, Prudenci Bertrana és empresonat, en nom de l'esmentada Llei, per un article (que era un retall de *Vida Socialista* de Madrid) considerat *desafecto á las instituciones de la nación, de la patria española*.⁶ A pesar de les raons exposades la filla de Bertrana considerà que l'empresonament del seu pare responia més a qüestions localistes que ideològiques: *El pare havia sofert molt durant el seu procés. No havia anat a la presó. No havia anat a la presó per les seves idees polítiques, sinó pel seu candor i les seves badades. No desitjava tornar-hi. No era*

⁵ Joan Vinyas i Comas, *Memòries d'un gironí*, Girona, 1932, pàg. 149.

⁶ Lluís Costa, *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*, Girona, 1987, pàg. 172.

*polític i encara menys lluitador. A Girona se sentia espiat i exposat a qualsevol altra venjança perpetrada per certs elements de la beateria tradicionalista.*⁷

Els anys inicials de la segona dècada del segle són de gran importància per a la reestructuració política del catalanisme, com a conseqüència de la discussió del projecte de mancomunitat de les diputacions catalanes. El tema en qüestió facilita l'argumentació regionalista de la Lliga i li permet exercir una política de pressió a Madrid que afavoreix la seva imatge a Catalunya. La discussió del projecte també va servir per mesurar la vulnerabilitat dels principis centralistes del govern central, i per dividir als seus representants (recordem les divisions en el partit liberal i l'escissió dels conservadors en datistes i mauristes), com escriu E. Ucelay Da Cal *La "cuestión catalana", així, donava un cop brutal als mecanismes de supervivència de la monarquia.*⁸ De fet, als partits dinàstics no els corresponia en exclusiva les divisions internes provocades pel projecte de mancomunitat, ja que a Catalunya el mar de fons també afectava als republicans i als tradicionalistes.

Des del mes de maig de 1911 la Diputació de Girona és presidida per Agustí Riera i Pau de la Lliga; d'aquesta manera el partit regionalista controla la institució provincial en un període històric de màxima importància, atesos els esdeveniments que es susciten al voltant de la discussió del projecte de Mancomunitat. És clar, però, que quan Agustí Riera empra la tribuna de la Diputació per exposar les seves tesis regionalistes, com ara el desembre de 1913: *La Mancomunitat que creen les quatre províncies catalanes serà un organisme defensor dels nostres interessos, dels interessos de la nostra Catalunya floreixent, que a la fi podrà, després de molts anys de lluita i d'un període secular d'abatiment, governar-se a si mateixa, administrativament, en alló que és peculiar a les distintes comarques que la*

⁷ Aurora Bertrana, *Memòries fins els 1935*, Barcelona, 1973, pàg. 257.

⁸ Enric Ucelay Da Cal, *La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923*, Barcelona, 1987, pàg. 62.

*composen*⁹, ho fa en nom de la Lliga i obté el suport dels diputats d'altres formacions polítiques: tradicionalistes (Josep M. Vilahur i Casellas), reformistes (Frederic Frigola), republicans (Isidre Riu i Puig), liberals (Narcís Xifra i Masmitjà) i conservadors (Joaquim Coromina).

El resultat de les eleccions generals de 1914 a la circumscripció gironina és molt similar a la de 1910 pel que fa als dinàstics, que conserven el poder en els mateixos districtes. En comparació als resultats de la resta de Catalunya, i com a diferència ostensible, observem que a les comarques gironines la Lliga no experimenta cap revifalla –conserva els districtes de Puigcerdà i Santa Coloma de Farners–, i en canvi, les forces republicanes obtenen magnífics resultats, aconseguint l'acta no només als seus districtes més clàssics com Figueres i La Bisbal, sinó que fins i tot, al districte de Girona, el republicà andalús Eduardo Fernández del Pozo arrepassa al carlí Dalmacio Iglesias. A la renovació de la Diputació de Girona del març de 1915 –només afectaven als districtes de Girona i Olot-Puigcerdà– els candidats regionalistes Agustí Riera i Josep M. Masramon obtenen excel.lents resultats, per bé que aconsegueixen l'acta de diputat, tanmateix, diversos representants dinàstics.

L'estat de guerra en què vivia Europa influïa decisivament en la situació político-econòmica de l'Estat espanyol. En aquest context la Lliga adoptà una posició de protagonisme indiscutible, fins el punt de plantejar una estratègia que implicava la seva intervenció en la política de l'Estat. La convocatòria de les eleccions generals de l'abril de 1916 va significar una recomposició de la política d'aliances. Els jaumins que es trobaven immersos en una clara desorientació política propiciada pel confinament a Àustria del seu cap Jaume de Borbó, adoptaren a Barcelona i a Tarragona, i en alguns districtes concrets com el d'Olot, un posicionament proper al

---

⁹ Diputació de Girona. Llibre d'actes 23-12-1913.

regionalisme i encetaren un acostament a la Lliga, recolzat en l'estadi de la premsa per *El Correo Catalán*. Contràriament, a Girona, la Comunió Tradicionalista, presidida per Josep M. Vilahur, presentaren el seu candidat sustentat en un ideari d'oposició a la Lliga, i a Sta. Coloma, fins i tot, a manca de candidat, preferiren donar suport al representant republicà, enfront del regionalista Ventosa i Calvell.¹⁰ Aquesta dicotomia d'estratègies provocà tensions i crisis en la direcció jaumista de Barcelona. Els resultats d'aquestes eleccions no s'allunyaven massa dels pronòstics, i cadascú guanyà on se suposava que havia de guanyar: el republicà Salvador Albert a La Bisbal, els lligaires Joan Ventosa i Eusebi Bertrand a Sta. Coloma de Farners i Puigcerdà, el jaumí Pere Llosas a Olot i els dinàstics Juli Fournier –conservador– a Torroella de Montgrí, Lluís Ballbé –liberal– a Vilademuls i el també liberal Carles Cusí a Figueres que trencà el monopoli republicà. A Girona el panorama era més complicat, i el diputat electe, el republicà Fernández del Pozo, havia de superar rivals tan significatius com el jaumí Dalmacio Iglesias que comptava amb el suport del periòdic *El Norte*, i el candidat de la Lliga Santiago Masó i Valentí, propietari i director del *Diario de Gerona*, que també gaudia del recolzament electoral del periòdic catalanista *El Gironès*. Probablement les manifestes hostilitats que es dispensaven jaumins i lligaires expliquen en bona part la victòria republicana. El cert és, però, que la diferència de vots favorable a Fernández del Pozo respecte a Santiago Masó fou molts minsa: únicament vuit vots. La Lliga impugnà els resultats i l'elecció s'hagué de repetir, i es celebra sis mesos més tard. Aleshores, les candidatures es modificaren lleugerament, i els jaumins presentaren l'antiregionalista declarat, Joaquim Font i Fargas. A pesar de tot Fernández del Pozo

¹⁰ Un autor afí a la Lliga, Narcís Xifra i Riera, ha definit l'actitud dels jaumins gironins com l'exercici de la política de la "rebentada", adoptada uniletaralment per la Comissió de la Junta Provincial *sense cap justificació i desobeint el pacte superior*. Narcís Xifra i Riera, *Girona 1916. Història d'una frustració política*, Girona, 1987, pàgs. 73-94.

s'imposà a Santiago Masó, aquest cop per poc més de 80 vots, la qual cosa fou magnificada des de Barcelona per els lerroxistes. A nivell de tot el Principat el pastís electoral es repartí bàsicament entre regionalistes i dinàstics, mentre que els republicans i els jaumins quedaven en un discretíssim segon terme.

Si els anys 1906-1907 van estar marcats per la presència de la Solidaritat Catalana, l'any 1917 tornà a ser un any especialment significatiu per la política catalana. La Lliga surt reforçada amb l'Assemblea de Parlamentaris, i novament les seves propostes polítiques –a partir d'aleshores d'un accentuat regionalisme–, formulades, també, des de la Diputació gironina, tingueren un destacat ressó, que es féu avinent en les eleccions provincials del 1917 –juntament a federalistes– i a les generals de l'any 1918. Així, del novembre de 1917 al febrer de 1918 un home de la Lliga, Ventosa i Calvell, ocupa la important cartera d'Hisenda en un govern de concentració presidit per García Prieto, s'obria així “un camí per a la renovació del règim des de dintre”.¹¹

En les eleccions generals de 1918 els carlins segueixen manifestant les seves explícites divergències, concretades, d'una banda, en l'establiment de bones relacions amb la Lliga a Barcelona, i de l'altra amb les públiques hostilitats entre regionalistes i carlins a Olot i a Girona, on el programa de Pere Llosas i Dalmacio Iglesias, recolzats per *El Norte*, es basa en uns principis ultradretans i antiregionalistes. Els resultats de les eleccions d'aquest any 1918 presenten trets absolutament nous en la vida política gironina. Com a elements més previsibles, anotem la victòria republicana a La Bisbal i Figueres, amb Salvador Albert de la Coalició d'Esquerreres i August Pi i Sunyer del PRC, respectivament. Al districte de Torroella el cacic local, representant interessos datistes, Juli Fornier, obté el 90% dels vots, i a Puigcerdà i a Sta. Coloma de Farners els candidats de la Lliga, Eusebi

---

¹¹ Isidre Molas, *Lliga Catalana*, Barcelona, 1972, vol.1., pàg. 117.

Bertrand i Ventosa i Calvell respectivament, guanyen sense masses dificultats, sobretot Ventosa que aconsegueix un 95% de vots. Les sorpreses electorals es produïren en els districtes de Vilademuls, on la Lliga presentà un significatiu candidat –Santiago Masó– que s'enfrontà als liberals, en aquesta ocasió dividits entre romanonistes i albistes, i al d'Olot on Pere Llosas era superat per un percentatge superior al 8% per Francesc Fàbregas i Mas de la Lliga. De res serviren les queixes de Llosas que denuncià coaccions, compra de vots, substitució d'urnes i altres fraus. La gran victòria de la Lliga s'esdevé, però, a Girona, on el begurenc d'adopció, anteriorment a les files dinàstiques, Bonaventura Sabater i Burcet, derrotà al prestigiós candidat republicà –Francesc Layret– i al jaumí –Dalmacio Iglesias–. Sens dubte, dins l'àmbit nacional, la Lliga havia estat la triomfadora absoluta amb 20 escons, la qual, fins i tot, en aquests comicis havien disposat dels favors de l'aparell oficial –governadors civils, alcaldes, guàrdia civil, entre d'altres representants ministerials–. En contraposició a això, les forces dinàstiques patiren una davallada més substancial que la de l'època de la Solidaritat Catalana, igualment que els republicans, que gairebé només conservaren credibilitat electoral en alguns districtes de la demarcació gironina. A banda de consideracions estrictament electorals, el context polític estava presidit per una realitat inqüestionable: la Mancomunitat oferia la imatge d'una Catalunya amb una certa autonomia, una remarcable solidesa cultural i una gran capacitat de projecció, malgrat que el seu marc competencial –sobretot en el primer temps– fos molt limitat.

A Madrid, la inestabilitat del govern s'accelerà, fins a posar en qüestió el model de règim. El 22 de març de 1918 es produí un nou canvi de govern, i sota la presidència de Maura es constituí un "Govern Nacional". Fem atenció especial a aquest canvi de govern pel fet que es succeeix un important esdeveniment pel

desenvolupament futur de la política catalana, atès que la Lliga torna a entrar a formar part del nou govern. Cambó ocupa la cartera de Foment i Ventosa i Calvell la de Proveïments. Amb els regionalistes en el govern espanyol, la qüestió nacional no experimenta cap avenç, i únicament s'aconsegueix una certa millora per Catalunya en el terreny econòmic. La Lliga abandona moltes de les seves pretensions regionalistes emanades de l'Assemblea de Parlamentaris, i es proposa de col.laborar en la salvació d'un règim agònic. La intervenció regionalista en el govern de l'Estat serà una factura que haurà de pagar a mig termini la Lliga. Aquesta operació política de la Lliga, propicia la creació de nous espais polítics a Catalunya, fonamentats en la defensa del catalanisme, des d'una òptica molt més radical que la de la Lliga, que ha perdut molta credibilitat. De fet, feia poc més d'un any els sectors ultranacionalistes de Macià havien expressat noves formulacions de catalanisme que evidenciaven les deficiències del regionalisme de la Lliga. En la sessió al Congrés espanyol del 20 de novembre de 1916, Cambó es desmarca del catalanisme revolucionari, desautoritza i critica Macià i ofereix un parlament d'un regionalisme moderat molt aplaudit pels poder fàctics madrilenys.

Amb tot, Cambó no es mostra disposat a perdre el monopoli del discurs regionalista a Catalunya, i rectifica, redactant, un temps més tard, juntament amb una comissió mixta de parlamentaris-Mancomunitat i el suport de la majoria dels municipis catalans, un projecte de Bases de l'autonomia, on els republicans aprofiten per plantejar més seriosament la necessitat de proclamar una República, en un intent de diferenciar posicions.¹² La discussió a les Corts acabà amb la retirada dels parlamentaris catalans. A iniciativa del govern espanyol s'encetà el projecte d'elaboració d'un controvertit document que propugnava una descentralització

---

¹² J.A. González Casanova, *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Barcelona, 1974, pàgs. 581-588.

administrativa. Paral·lelament la Mancomunitat elabora un altre projecte d'Estatut autonòmic, avalat també per molts ajuntaments catalans i lliurat a les Corts el 28 de gener de 1919. Fins i tot, els alcaldes de Barcelona, Lleida, Girona i un delegat de l'Ajuntament de Tarragona presenten una proposta de tres punts on expressen la seva adhesió plena i entusiasta a l'Estatut redactat per l'assemblea catalana, el protagonisme del parlament català en el reconeixement de l'autonomia municipal i finalment, l'adhesió dels ajuntaments catalans a la Mancomunitat, instrument insubstituïble per a la reivindicació autonòmica. És significatiu constatar que l'alcaldia de Girona l'ostentava el monàrquic Frederic Bassols, personatge que amb aquest acte obria un parèntesi a la seva trajectòria espanyolista, per bé que aquestes actituds s'expliquen per la conjuntural convergència d'estratègies polítiques: *Quedaren aprovats, doncs, quasi simultàniament, dos projectes: un d'Estatut d'Autonomia Regional, aprovat a Madrid per la Comissió Extraparlamentària, votat pels lliberals, maurins i tots els grups escadussers de la Cambra; un altre projecte votat a Barcelona, elaborat per l'Assemblea de la Mancomunitat, pels parlamentaris catalans i amb l'aprovació de les esquerres i de les dretes espanyoles.*¹³ En tot cas, convé destacar l'ambigüetat conceptual tan característic en el discurs de la Lliga.

L'auge del catalanisme i el progressiu increment i normalització de les funcions de la Mancomunitat, commovia i preocupava totes les esferes del règim de l'Estat, inclòs, naturalment, l'estament militar. Diverses institucions provincials castellanes –Àvila, Burgos, Lleó, Palència, Santander, Segovia, Sòria, Valladolid i Zamora– havien expressat públicament el seu rebuig a la més mínima concessió d'autonomia per Catalunya, i inclús anunciaven –els sectors econòmics– boicots als productes catalans. Aquest clima d'eterna hostilitat vers Catalunya explica la

¹³ F.Cambó, *Memorias*, Barcelona, 1981, pàg. 311.

complaença generalitzada d' "Espanya" per les solucions repressives que obstaculitzessin el desenvolupament del catalanisme. La crispació anticatalana es radicalitzà, amb implicació directa –i violenta– de l'exèrcit a Barcelona la tardor de 1918.¹⁴ Es covava una reacció militar que entroncarà perfectament amb el cop d'Estat de Primo de Rivera, i que és secundada per una gran majoria de la societat civil espanyolista: *han creído llegado el momento de no dejarse atropellar ni zaherir más tiempo, ni verse ofendidos en su pundonor de militares y de patriotas.*¹⁵

La fórmula que posaren en pràctica d'immediat els polítics de la Restauració fou la instauració a Catalunya d'una nova força espanyolista, amb la pretensió de combatre les postures catalanistes, naixia la Unión Monárquica Nacional, sota la presidència efectiva d'Alfons Sala i Argemí, i amb l'objectiu d'aglutinar un ventall ideològic format essencialment per monàrquics i tradicionalistes. La UMN esdevindrà el planter humà de la Dictadura a Catalunya. Evidentment no tots els corrents monàrquics participen del projecte de la UMN, i així els regionalistes monàrquics, més o menys afins a la Lliga, creen el març de 1919 la Federació Monàrquica Autonomista.

A pesar de les seves recents errades estratègiques, la Lliga era l'enemic natural a batre per la UMN. El govern de la Restauració obria nous fronts de batalla, i aplicà un sistema de lluita basat en la provocació social. La Barcelona de 1919-1920 era un focus de radicalització social, vagues, pistolerisme, repressió policial i atemptats. Es decretà l'estat de guerra i la Lliga havia de jugar la seva carta d'ordre, al cantó de la política estatal, oblidant, alhora formulacions d'essència catalanista. Les eleccions generals convocades pel juny de 1919 havien de servir per clarificar el

---

¹⁴ Les diverses topades entre militars i la societat civil catalana expliquen el poc sentiment militarista de la població catalana. Feia poc temps –l'agost de 1916– a la ciutat de Girona la violència exercida pels militars contra els ciutadans gironins augmentava l'animadversió popular a les guarnicions militars.

¹⁵ Opinió d'Adolfo Marsillach publicada a *El Liberal*, Madrid, 17-1-1919. El posicionament espanyolista d'aquest periodista el tornarem a trobar en el període de la dictadura de Primo de Rivera.

panorama polític català, és a dir, copsar el desgast de la Lliga, la implantació de la UMN, les possibilitats del catalanisme esquerrà i la vigència dels carlins.

La UMN cerca l'aliança amb els tradicionalistes, i un cop s'ha consumat l'escissió entre els jaumins –corrent afí al regionalisme, que tenen com a òrgan periodístic *El Correo Catalán*– i els mellistes –espanyolistes seguidors de Vázquez de Mella, que a Girona obtenen l'incondicional suport de *El Norte*–, poden disposar preferentment amb el recolzament dels segons. Naturalment totes les matisacions dinàstiques espanyolistes són agrupades a l'abric de la UMN. A la Lliga no li queda més remei que oferir un discurs electoral ambivalent: justificar la política social del govern central com a única sortida de pacificació, i criticar el mateix govern sota arguments regionalistes. En molts districtes els lligaires obtenen el suport dels jaumins. Els republicans llancen un missatge obrerista, no desprovist d'elements de caire catalanista, i formulen obertes crítiques a la UMN i a la Lliga, com a ostentadors d'una política inequívocament dretana. Amb tot, les comarques gironines són una excepció a l'esmentada estratègia, atès que lligaires i republicans endeguen una tàcita política col.laboracionista per fer front a la UMN. Així, la Lliga dona suport als republicans a La Bisbal, Figueres i Torroella, malgrat que a Puigcerdà no es contempla el pacte. Al districte de Girona republicans i regionalistes presenten el seu propi candidat, però mentre que els primers, i a pesar de la renúncia de Layret, aporten un candidat de prestigi, el mestre Miquel Santaló, la Lliga concorre als comicis amb un discret personatge, Carles Sanllehy, fill de l'alcalde de Barcelona.

A tot Catalunya l'equilibri predomina en els resultats electorals, i la UMN demostra el seu potencial. A la majoria dels districtes gironins s'acompleixen les previsions. A La Bisbal el republicà Albert apallissà al tradicionalista Joaquim Font i Fargas –només obtingué un 8% dels vots–, a Figueres els federalista August Pi i

Sunyer obté l'escó de diputat, i la Lliga guanyà en els seus feus habituals, i amb els seus homes també habituals, Eusebi Bertrand a Puigcerdà i Joan Ventosa i Calvell a Sta. Coloma de Farners. A la resta dels districtes la victòria fou per la UMN: a Olot el maurista Lluís Pons i Tusquets s'imposà sense complicació amb el suport dels mellistes, a Torroella el conservador-datista Juli Fournier recuperà el seu antic protagonisme i a Vilademuls l'hisendat Francesc de Moxó de Sentmenat, marquès de Sant Mori, també amb el recolzament mellista barrà el pas al representant de la Lliga. A Girona, el maurista José Enrique de Olano y Lozaga, comte de Fígols superà de manera molt ajustada –poc més d'un 2%– al republicà Santaló, que denuncià sense èxit al Tribunal Suprem, manipulacions, coaccions i d'altres trampes.

Malgrat la relativa preeminència de la UMN a les eleccions, a nivell popular comença a estendre's el descrèdit per la maniobra espanyolista de la UMN. Els periòdics, fins i tot al marge de les temporades electorals, conreen amb assiduitat un discurs crític contra la UMN.

La poca estabilitat del govern féu que es convoquessin noves eleccions generals pel 19 de desembre de 1920. Les tupinades ministerials garantien la continuïtat de la força electoral dels partits de la Restauració. Amb tot, per damunt d'això s'imposava –sobretot a Barcelona– la radicalització de la situació social, perfectament emmarcada en pràctiques repressives com la clausura de sindicats, la clausura de la Solidaritat Obrera, o bé el restabliment de la censura prèvia. L'assassinat de Layret, el 2 de desembre de 1920, i la protesta esdevinguda en el seu enterrament, representava de manera molt emblemàtica el moment social i polític que es vivia. A les comarques gironines la situació social no estava, ni de bon tros, tan deteriorada. En els comicis les forces dinàstiques patiren una remarcable davallada. A Girona, triomfà el candidat regionalista independent, Narcís Pla i Deniel,

per davant del republicà Miquel Santaló, mentre que la presència del candidat de la UMN esdevingué gairebé simbòlica. A significar que Pla i Deniel rebé el suport dels tradicionalistes de *El Norte*. Òbviament, la propaganda a favor de Pla i Deniel que feia la Lliga i la que féu *El Norte* no tenia res a veure, i anava en una direcció molt diferent. Als districtes de La Bisbal i Figueres s'imposaren els republicans Albert i Pi i Sunyer, a Puigcerdà, Sta. Coloma de Farners i Torroella de Montgrí guanyaren els candidats de la Lliga, Eusebi Bertrand, Ventosa i Calvell i Lluís Puig de la Bellacasa i Déu –ex-tinent d'alcalde de Barcelona–. El cas de Torroella era ben significatiu, atès que fou derrotat el cacic local, i etern candidat de la UMN, Juli Fournier per 21 vots de diferència, tot i que després d'uns mesos de protestes i al·legacions es capgirà el resultat, per bé que aquest fet té poca importància, i únicament serveix per constatar l'equilibri de forces. Només a Olot i Vilademuls la UMN va poder treure diputat, amb el maurista Lluís Pons al districte garrotxí, i Manuel Rius, marquès d'Olèrdola que amb el recolzament dels tradicionalistes guanyà a Vilademuls. A l'Ajuntament de Girona el retrocés dels dinàstics a la renovació del febrer de 1920 és molt evident. Dins l'àmbit català en general, les eleccions a Corts de 1920 indiquen la continuïtat de l'equilibri de forces entre regionalistes i unionistes, i la poca incidència dels republicans catalanistes que no troben suficients arguments per mantenir una unitat d'acció que possibiliti èxits electorals.

Cada dia que passava la situació social catalana era més tensa, i el govern espanyol donava una sensació de menys fermesa. El Desastre d'Annual, l'any 1920, s'afegia a un clima general de descontentament. El govern intentà endegar una reforma democratitzadora, basada en una revisió de diversos aspectes de la Constitució, però el desprestigi i la corrupció eren els conceptes més extesos entre la població, i en nom dels quals, i des d'alguns sectors, semblava poder-se justificar un

cop d'Estat. El desencís i la indiferència pel sistema polític fou magnificat per la dreta més reaccionària per argumentar les seves tesis d'inviabilitat del parlamentarisme.

Paral·lelament a això, el panorama polític català es trasbalsà amb l'entrada de Cambó en el govern Maura, l'any 1921. La Lliga perdia credibilitat i generava una nova factura a pagar, i s'agreujava la seva situació per una dissidència interna molt significativa, concretada amb l'aparició d'Acció Catalana, per bé que inicialment els diputats de la Diputació de Girona que havien signat el manifest d'Acció Catalana –Paulí Geli i Maymí i Miquel Roger i Crosa–, expressaren públicament la seva voluntat de continuar vinculats amb la Lliga en el sí de la Diputació, fins la presa de decisions concretes per part de la direcció d'Acció Catalana a Barcelona¹⁶. Amb el risc anunciat d'una elevada abstenció es convocaren eleccions generals pel mes d'abril de 1923. Els resultats a les comarques gironines, i en termes molt reduccionistes, podem afirmar que la victòria fou per la dreta. A Girona, el Centre d'Unió Catalanista havia recomanat l'abstenció –a pesar que aquesta decisió provoca la disconformitat manifesta de *El Autonomista*– i el guanyador fou l'independent catalanista Narcís Pla i Deniel, que rivalitzà amb el reformista Joan Lladó i Vallès, el qual havia obtingut el suport de tradicionalistes, de la UMN, del governador civil Feliz Lueje i fins i tot, d'algun republicà. La campanya electoral de Lladó i Vallès es recolzà en dos periòdics creats per l'ocasió: *La Opinión* i *El Ideal*. La projecció de l'ombra de la UMN s'imposà a Figueres amb el liberal albista Manuel Rius, marquès d'Olèrdola i a Torroella de Montgrí amb el conservador Juli Fournier. La Lliga obtingué l'acta de diputat a Olot, amb l'ex-carlí Ignasi de Ventós i Mir, a Vilademuls amb Narcís Pla i Carreras, fill de Narcís Pla i Deniel i a Sta. Coloma de Farners amb Joan Ventosa i Calvell. A Puigcerdà la victòria fou pel reformista-ministerial Joan Degàs i Puigbó, qui guanyà per un petit marge de vots al candidat

---

¹⁶ Diputació de Girona. Llibre d'actes 1-8-1922.

de la Lliga Bertrand i d'aquesta manera el desposeïa del seu escó de diputat ostentat des de l'època de la Solidaritat. A La Bisbal, el sempitern republicà nacionalista Salvador Albert i Pey, repetia èxit electoral. La mitjana de participació als districtes gironins fou del 68,7%, molt superior a la mitjana estatal on l'abstenció s'erigí com a gran protagonista, per bé que, a voltes, el tema de la participació és enganyós, ateses les manipulacions electorals.

Com a preludi de la Dictadura podem apuntar que les tesis de la Lliga es veuen definitivament superades per les d'Acció Catalana, que plantegen un discurs menys ambigu i més nacionalista. D'altra banda, la radicalització social era un factor de permanent neguit per la burgesia regionalista, la qual no dubta a oferir el seu suport a l'exèrcit com a estratègia per acabar amb la influència dels sindicats. Tot plegat, ajuda a explicar l'actitud de la Lliga amb el cop d'Estat de Primo de Rivera. No obstant això, el regionalisme moderat en dilatació competencial –referit bàsicament a la Mancomunitat– neguitjava la consciència militar: *Molt més perillosa fou la creixent fricció al llarg de 1922 entre el projecte d'expansió regionalista des de la Mancomunitat i la voluntat de control d'un Govern Civil que era l'expressió més visible dels ànims o aspiracions d'un poder militar basat en la Capitania de Catalunya.*¹⁷

En conjunt, si bé el regionalisme de la Lliga ocupà un important espai en la demarcació gironina, cal considerar la influència ideològica dels republicans catalanistes, sobretot com a element bastant diferenciador de la resta de Catalunya. En canvi, les forces dinàstiques, amb una tercera part dels escons disputats en les eleccions generals des de començaments de segle fins la Dictadura, eren una opció menys representativa que, per exemple, a Tarragona i a Lleida, i sobretot era una opció en progressiva decadència.

---

¹⁷ E.Ucelay Da Cal, "La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923", pàg. 173.

A la Diputació i a l'Ajuntament de Girona es constata amb més contundència la pèrdua de posicions dels dinàstics. L'any 1923 la Coalició Nacionalista-Republicana, formada per la Lliga i republicans, guanyà les eleccions municipals a la ciutat de Girona, mentre que la darrera Diputació, d'abans de la renovació primoriverista, estava constituïda per set membres de la Lliga, cinc republicans, dos monàrquics autonomistes, un radical i tres de la UMN. A diferència del marc estatal, en els comicis locals, a la ciutat de Tarragona es reproduïx mimèticament la tendència gironina, és a dir, el pes de la coalició entre republicans nacionalistes i a Lliga augmenta dia a dia.¹⁸ A Barcelona, a les eleccions municipals del febrer de 1922 la UMN és materialment esborrada del panorama electoral: *La UMN no obté cap acta. El fracàs, unit a la pròxima renovació de govern amb un altre ministre regionalista, és un cop mortal per als monàrquics centralistes que havien volgut neutralitzar la supremacia de la Lliga.*¹⁹ Evidentment el cop no era mortal, i la Dictadura s'encarregaria de rescabalar-los.

De fet, però, la correlació de forces polítiques gironines dels últims nou anys previs a la Dictadura, es caracteritzà per una relativa igualtat entre dinàstics i regionalistes, seguits a una certa distància pels republicans. Així, en el període de 1916 a 1923 els dinàstics –agrupats en les seves diverses tendències– obtingueren un 32,5% dels escons a diputats a Corts i el 31,5% de regidors a l'Ajuntament de Girona, a les mateixes institucions els regionalistes afins a la Lliga obtingueren el 42,5% i el 24,5%, i els republicans el 22,5% i el 23,5%. En tot cas, insistim que la

---

¹⁸ M. Jesús Muiños, *Tarragona, 1923: crisi econòmica i postures ideològiques davant el cop d'Estat*, Tarragona, 1987, pàg. 130.

¹⁹ S. Albertí, *El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-19223)*, Barcelona, 1972, pàg. 475.

tendència apunta a un progressiu declivi dels partits dinàstics centralistes.²⁰

L'estructura de la premsa restauracionista

L'anàlisi electoral i de la correlació de forces polítiques en l'àmbit provincial gironí, permet constatar, com a mínim, debilitats de funcionament del règim restauracionista. A banda de consideracions de caràcter general, que condicionaven el model de l'Estat –crisi econòmica subjecte als efectes de les pèrdues colonials, escassa infraestructura industrial, classe dirigent ancorada en el passat–, hem de convenir que l'organització d'un sistema informatiu es presentava com una tasca difícilment compatible amb l'ordre polític imperant. El marc jurídic de la premsa es sustentava en la Llei de Policia i Impremta del 26 de juliol de 1883, promulgada pel segon govern Sagasta. La llei va estar vigent fins la Guerra Civil, i només fou derogada expressament per la Llei de Premsa de l'any 1966 –la Llei Fraga–. La llei de 1883 estava configurada per dos principis fonamentals: la llibertat d'expressió reconeguda en la Constitució de 1876, i la preeminència del Codi Penal en tots els casos que aquest pogués ser aplicat en relació a qüestions de premsa.

A pesar d'algunes opinions, com la de César Molinero, que defineixen la Llei com a *liberal, ligeramente intervencionista y de reconocimiento de garantías, con jurisdicción ordinaria*,²¹ el cert és que no sempre fou aplicada la seva essència liberal. Així, la premsa en les dues primeres dècades de segle es veu en diverses

---

²⁰ A començaments dels anys vint, la dreta dinàstica començava a trontollar arreu de l'Estat, i el teòric bipartidisme havia de conviure amb un multipartidisme real. És significatiu comprovar l'emergència d'una nova dreta com ara la del País Valencià, lligada a interessos agraris financers, tradicionals en la burgesia local des de finals del segle XIX, que esdevé una elit hegemònica que durant la Dictadura: *lejos de desmarcarse no hará sino afianzar sus bases de poder y englobar, en las organizaciones que crea, a toda la derecha política valenciana*. Ana María Cervera Sánchez, "Derecha dinástica y modernización política", a *Estudios sobre la Segunda República*, València, 1993.

²¹ Cesar Molinero, *La intervención del Estado en la prensa*, Barcelona, 1971, pàg. 85.

ocasions constreta i agredida, i es posen al descobert les limitacions del sistema liberal de la monarquia borbònica: la llei de jurisdiccions del 1906 –esmentada anteriorment per la seva relació causa-efecte amb el naixement de la Solidaritat Catalana– permet l'actuació sobre els periòdics de tribunals especials, atès que passaven a ser competència de la jurisdicció militar els delictes contra l'exèrcit i contra els símbols de l'Estat, així com les injúries de paraula o per escrit, la llei d'espionatge del juliol de 1918 i decrets posteriors que estableixen la censura prèvia pels temes relacionats amb la guerra europea, per bé que un any més tard es declaren exempts de la censura els discursos parlamentaris i el 30 de juny de 1919 s'anul·la definitivament la censura. A pesar d'això, des del mes de març de 1919, i com a conseqüència de la delicada situació social de Barcelona, els successius governs de Romanones i de Maura declararen la censura, malgrat que limitada a temes molt puntuals, com podien ser vagues o motins.²²Tot plegat feia que l'article tretzè de la vigent Constitució de 1876 –dret a emetre lliurement idees, de paraula o per escrit, a través de la impremta o qualsevol altre sistema, sense subjecció a la censura prèvia– sovint fos transgredit i que la llibertat que d'ell se'n deriva fos qüestionada. I el més greu és que no únicament la legislació governamental podia coaccionar la lliure expressió de la premsa, sinó que les mateixes pressions de les autoritats locals i provincials complicaven l'existència dels periodistes. A Girona n'existeixen excel·lents exemples, com el del director del periòdic republicà *El Ideal*, Pere Loperena, que fou empresonat, a instàncies del governador civil gironí Juan Tejón Marin, pels seus escrits. L'exèrcit podia esdevenir fàcilment un element desestabilitzador de la llibertat de premsa, la llei de jurisdiccions n'és la prova més fefaent, i en nom d'ella Prudenci Bertrana, director del diari republicà autonomista de

---

²² Veure F.Cendan Pazos, *Historia del derecho español de prensa e imprenta (1502-1966)*, Madrid, 1974, pàg. 153-155.

Girona, *Ciudadania*, fou empresonat l'any 1911, per un article –que era un retall de *Vida Socialista* de Madrid– considerat “desafecto a las instituciones de la nación, de la patria española”. Així doncs, la censura militar era un condicionament important pel desenvolupament de la premsa, i imposava una permanent sensació de viure en un estat de llibertat vigilada, a pesar de les esporàdiques i agosarades autoconcessions, fetes amb clau humorístic, d'alguna revista: *Aquesta edició de CLAR I NET ha passat per la censura militar i per lo tant la censura militar ha hagut de passar per aquesta edició de CLAR I NET.*²³

Sens dubte, aquesta situació no satisfieia a cap sector implicat en el món de la premsa, i tots aspiraven a que fos substituït aquell estat de coses, i la intervenció militar de Primo de Rivera permetia intuir el naixement del cobejat canvi.²⁴ L'establiment d'una dictadura no va significar cap millora, al contrari, i això que la imperfecta reglamentació de la premsa que el Directori heretà de la Restauració convidava a que els millores es fessin perceptibles amb un mínim de capacitat i de voluntat política.

Lògicament la premsa espanyola del període restauracionista ofería una escassa vertebració, que responia a la feblesa del sistema general.²⁵ A banda de les restriccions esmentades hi havien d'altres factors de caire general que limitaven el normal funcionament dels mitjans de comunicació escrits –analfabetisme, indústria informativa precària o xarxa viària deficient–, la qual cosa tenia una negativa influència en la difusió dels periòdics, que resultava ser molt minsca. Si bé Girona podia oferir una imatge d'una zona molt ben dotada pel que fa a nombre de capçaleres periodístiques –de l'any 1900 al 1923 apareixen a la ciutat de Girona 93

²³ *Clar i Net*, Girona, 23 de setembre de 1917.

²⁴ J. Timoteo Álvarez, “Los frustrados intentos de regeneración informativa”, a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, 1989, pàg. 84.

²⁵ J.L.L. Gómez Mompert, *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya (1902-1923)*, Barcelona, 1992, pàg. 34.

nous títols, superant amb més d'un 35% el nombre de publicacions sorgides de 1875 al 1900—, els tiratges eren modestos, en consonància amb la tònica, fins i tot, dels grans diaris de la capital. Això no vol dir que la premsa de l'època de la Restauració no tingués influència i no creés estats d'opinió, al contrari, i sobretot la premsa catalana dels primers anys de segle, molt identificada amb les diferències lingüístico-culturals del país. L'allau de revistes que veuen la llum en els primers anys de segle es mouen dins una òrbita literària, producte de la introducció dels nous corrents modernista i noucentista.

El remarcable renaixement cultural de la ciutat de Girona tenia molt a veure amb l'embranchida de revistes culturals. Amb tot, lògicament no es tractava d'una premsa multitudinària —de masses—, sinó a la producció d'una elit molt específica, que editava unes publicacions de periodicitat que en cap cas era diària.

L'endarreriment de la premsa de l'Estat en les primeres dècades de segle no significa que no existís una atmòsfera de renovació que atorgués noves funcions a l'arcaica concepció de la premsa com a instrument ideològic. Un teòric del periodisme i coetani de l'època, Rafael Mainar, ja ho constata: *El periódico de empresa, el periódico al que se quiere motejar llamándole industrial, es el único, el único que puede llegar a ser el periódico ideal.*²⁶ Aquestes teories innovadores xocaven amb d'altres de continuïstes, com les defensades pel figuerenc Teodor Baró, que recriminava la nova tendència: *Antes el periódico se fundava en defensa de una idea, mientras que ahora se ha convertido en una empresa industrial, que se explota como otro negocio cualquiera.*²⁷ Es comencen a adoptar, paulatinament, les

²⁶ R. Mainar, *El arte del periodista*, Barcelona, 1906, pàg. 3. Hem de reconèixer que les aportacions i plantejaments d'aquest llibre són molt avançades per la seva època.

²⁷ T. Baró, *El periodismo*. Discursos leídos en la Real Academia de las Buenas Letras, Barcelona, Casa Provincial de Caridad, 1902. Sobre la contraposició dels postulats de Baró i de Mainar, veure J.M. Casasús, "Dades inèdites del debat teòric sobre periodisme a la Catalunya del tombant de segle", a *Anàlisi*, núm. 12, Barcelona, 1989, pàgs. 119-126.

característiques del que entenem per a premsa de masses, o sigui, introducció a les pàgines dels periòdics de temes populars, anuncis, diferenciació més clara del contingut per seccions, agències i corresponsals, compaginacions menys encarcarades. A pesar d'això, encara hom resta allunyat dels països més avançats d'Europa, així, el model de premsa espanyol de les primeres dècades de segle correspon al model de premsa anglosaxó dels anys seixanta i setanta del vuitcents.²⁸

La genesi del cop d'Estat

La tradició colpista dels militars espanyols, amb forts interessos intervencionistes en la vida política de l'Estat, es manifestà –una vegada més– amb el general Primo de Rivera. Els esdeveniments polítics dels últims anys de la segona dècada de segle creen un marc propici per l'actuació dels militars: debilitament dels partits governamentals, accentuació del malestar militar, provocat per la ingerència crítica de la societat civil en afers militars –desastre d'Annual i consegüent debat parlamentari– i configuració d'una estructura política catalana cada cop més organitzada, amb la Mancomunitat i la reincidència de les reivindicacions autonomistes. Ara bé, la gestació del cop d'Estat fou complexa, i com quasi sempre en aquests casos, va ser el producte d'una sèrie de factors encadenats, que tingueren el seu principal escenari de decisió en la Capitania militar de Barcelona que es constituí –en paraules d'Enric Ucelay-Da Cal– en el “partit militar” i actuà com a contrapoder de les institucions polítiques imperants.²⁹

En tot cas, cal entendre la intervenció militar com la suma de diversos

---

²⁸ E. Marín i Otto, “Estabilización y novedades en la prensa diaria” a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, 1989, pàgs. 104-112.

²⁹ El protagonisme dels principals caps militars de Barcelona queda reflectit en el treball d'E.Ucelay Da Cal, *La Diputació durant la Dictadura 1923-1930*, Barcelona, 1987.

interessos que no necessàriament tenien el mateix denominador comú, i que responien a la voluntat particular dels seus heterogenis protagonistes. A Girona el context sòcio-polític, previ al cop d'Estat, es corresponia amb el mateix ambient d'inquietud que es respirava arreu, i les reaccions públiques de diferents sectors polítics exemplifiquen l'actitud dels seus dirigents respecte l'actuació dels militars. Els grans problemes que afectaven a l'Estat, i que al capdavant foren els arguments que emprà Primo de Rivera per justificar la intervenció militar, tenien una incidència notable en l'opinió pública gironina. La crisi econòmica, la guerra del Marroc, el terrorisme i el caciquisme preocupaven a l'opinió pública, que seguia amb inusitat interès les notícies periodístiques. Els regionalistes de la Lliga, a través del seu òrgan de premsa, el *Diario de Gerona*, s'escandalitzaven, sobretot, per la conflictivitat social, i demanaven solucions definitives, al preu que fos, fins i tot a canvi de llibertat i de renunciar a plantejaments nacionalistes. Afirmaven que des de feia molts anys elements revolucionaris preparaven la revolució, els quals ja havien aconseguit "inocular el virus anarquista a la majoria dels obrers". Consideraven que el perill d'una vaga no consistia únicament en les pèrdues materials que provocava, sinó també per la intensificació de les campanyes anarquistes que portava implícita: *No tenen importància els milions que Catalunya ha perdut, al costat de mal que ha fet els portaveus del sindicalisme revolucionari escampant arreu de la nostra terra la llavor de l'anarquia. Ha intoxicat la majoria dels nostres obrers. Els sindicalistes són enemics francs de l'espiritualitat i de la civilització cristiana. Mentre no assumeixi les responsabilitats del Poder un govern fort i competent queaturi les follies anarquistes i persegueixi implacablement a tots els que actuen al marge de les lleis, tard o d'hora la revolució esclatarà. O ve una dictadura serena, justa, equilibrada, o una revolució que trasbalsarà tota la societat. Els qui avui donen bel.ligerància als*

*elements perturbadors seran també arrossegats per la torrentada revolucionària.*³⁰

Com s'ha vist anteriorment, els partits dinàstics perdien progressivament influència i oferien cada cop més una imatge desgastada i identificada amb la corrupció. La Unión Monárquica Nacional (UNM) havia de suportar les constants escomeses de la premsa gironina –sobretot els dos grans periòdics, *Diario de Gerona* i *El Autonomista*– que exercien una remarcable influència social, i ajudaven a configurar l'estereotip que feia coincidir la UMN i el desprestigi polític: *La U.M.N. no es un partido político o una agrupación de partidos, sino una partida de policastros sin identidad y con objetivos meramente personalistas.*³¹ *La U.M.N. és...un conglomerat amoral –sense principis– que s'inspira en les més baixes passions...*³² La Dictadura va possibilitar que aquests discutits personatges –a Girona el més emblemàtic fou, sens dubte, Frederic Bassols– es rescabalessin.

La correlació de forces polítiques gironines en el període predictorial palesa, si més no, la supremacia de la coalició Republicana-Nacionalista, que dominava les institucions, tant l'Ajuntament com la Diputació de Girona. La UMN era una opció minoritària i en decadència. Aquest fet, ens permet plantejar una hipotesi, lògicament inscrita en un marc estrictament local: la Dictadura no va venir precedida d'un esgotament del sistema parlamentari, aplicat a la política general. La historiografia ha estat dividida per dues interpretacions: la que defensa precisament la inviabilitat dels sistema democràtic, qüestionat per la corrupció política i la situació general de l'Estat,³³ i la que manté que Primo de Rivera va frustrar una revitalització del

³⁰ "Les llevors de l'anarquia", *Diario de Gerona*, 19-7-1923.

³¹ *Diario de Gerona*, Girona, 13-6-1923.

³² *El Autonomista*, Girona, 12-4-1923.

³³ En aquesta posició ens situen, entre d'altres historiadors, Xavier Tusell, *La España del siglo XX*, Barcelona, 1975, pàg. 173 i ss., J. Tusell i G. García Queipo de Llano, "La dictadura de Primo de Rivera como régimen político. Un intento de interpretación" a *Cuadernos Económicos de ICE*, núm. 10, Madrid, 1979, i M. Teresa González Calbet, *La Dictadura de Primo de Rivera. El Directorio Militar*, Madrid, 1987, pàg. 19 i ss.

parlamentarisme, com és el cas de l'historiador Ben-Ami: *No era decadència, sino reforma y cambio lo que estaba en el orden del día cuando Primo de Rivera puso fin al régimen constitucional.*³⁴ Certament a Catalunya l'embranchida que el republicanisme i el catalanisme havien prèns en la primera dècada de segle constituïa una situació política poc equiparable a l'espanyola.

El dia 9 de setembre de 1923 es celebrava al Teatre Principal de Girona un multitudinari miting per protestar contra la guerra del Marroc. L'acte fou presidit per l'alcalde accidental el republicà Darius Rahola Llorens, acompanyat pel diputat a Corts per La Bisbal Salvador Albert, el diputat a la Mancomunitat Miquel Santaló, el diputat a Corts per Barcelona Pere Rahola Molina i el president de la Diputació de Girona Agustí Riera. Es va blasmar contra la campanya marroquí, la qual interessava molt poc als nacionalistes catalans, i en tot cas els provocava un irrefrenable odi. S'apuntà el cas soviètic com una sortida revolucionària possible –i no desitjada– a la crisi política de l'Estat espanyol. En el transcurs del miting hom va aprovar unes conclusions, que es poden sintetitzar en un únic punt: sol·licitar l'acabament immediat de la guerra del Marroc, i l'abandonament d'aquelles terres. Al finalitzar l'acte, i en manifestació pels carrers de Girona, es presentaren les esmentades conclusions al governador civil Feliz Lueje Valdés. Després, Darius Rahola informà al poble gironí, des del balcó de l'Ajuntament, de les reivindicacions exposades al governador. Dos dies més tard es commemorava la Diada Nacional de Catalunya. L'efervescència política marcava la característica de la jornada.

A la matinada del dia 14 de setembre de 1923 arribava la notícia de la intervenció militar. A Girona, en principi tot eren rumors i tothom esperava amb impaciència la sortida, a la tarda, dels diaris. *El Diario de Gerona* i *El Autonomista* publicaren íntegrament el manifest de Primo de Rivera, que sota el títol "Al país y al

---

³⁴ Shlomo Ben-Ami, *La Dictadura de Primo de Rivera, 1923-1930*, pàg. 28.

Ejército”, expressava que els militars venien a *atender el clamoroso requerimiento de cuantos amando la Patria no ven para ella otra salvación que libertarla de los profesionales de la política, fent paleses les circumstàncies que justificaven la implantació d'una dictadura: rastreras intrigas políticas tomando por pretexto la tragedia de Marruecos; incertidumbre ante este gravísimo problema nacional; indisciplina social, que hace el trabajo ineficaz y nulo, precaria y ruinosa la producción agrícola e industrial; impone propaganda comunista; impiedad e incultura; justicia influida por la política; descarada propaganda separatista; pasiones tendenciosas alrededor del problema de las responsabilidades y... por último, seamos justos, un solo tanto a favor del gobierno, de cuya savia vive hace nueve meses merced a la inagotable bondad del pueblo español una débil e incompleta persecución al vicio del juego.*

Com hem dit, és cert que molts dels problemes descrits preocupaven a la societat, i això podria explicar, en part, la implícita acceptació de la intervenció militar.³⁵ En tot cas, la redacció del Manifest descobria bones dosis d'improvisació i contenia un alt nivell de demagògia i d'aspectes poc intel·ligibles, com ara la sorprenent afirmació que definia el caràcter del nou règim: *Este movimiento es de hombres: el que no sienta la masculinidad completamente caracterizada, que espere en un rincón, sin perturbar, los días buenos que para la patria preparamos.*

A les tres de la tarda del dia 14 es decretava l'estat de guerra a tot el territori català. A la ciutat de Girona un piquet d'infanteria amb tambors i cornetes anunciava la llei marcial i omplia les cantonades dels carrers del ban publicat per Primo de Rivera on es recollia el decret d'estat de guerra. A pesar de tot, dominava la

---

³⁵ Com escrigué el comte de Romanones, la gent anhelava quelcom nou, però: *sobre todo, el exterminio de todo lo antiguo. Esta fue la realidad, y no fueron solamente las derechas las que aplaudieron el acto del general.* Conde de Romanones, *Y sucedió así (Aportación para la Historia)*, Madrid, 1947.

tranquil·litat i la normalitat entre la població gironina, per bé que no existien a penes notícies de la resta de Catalunya i de l'Estat en general.

La relativa acceptació popular del cop d'Estat es produïa sobretot de manera tàcita, i ajudada per la forma incruenta en que es desenvolupà la presa del poder per part dels militars. Aquesta imatge de canvi de règim sense traumes ni violència, aportà elements d'interpretació que reafirmaven la predisposició del poble a valorar positivament el Directori, i fou, en definitiva, la visió extesa per la majoria de la premsa de l'Estat i recollida per les publicacions de més enllà dels Pirineus. D'acord a aquestes circumstàncies entenem la reflexió publicada pel principal diari del Roselló, editat a Perpinyà: *¿Constitueix, en efecte, un cop d'Estat, traduir en fets positius lo que tot Espanya demanava des de molt de temps? ¿Constitueix un cop d'Estat interpretar els sentiments de tot un país? ¿Constitueix un cop d'Estat, repetim nosaltres, el fet d'escombrar els Poders públics, plens de fang, i les Cambres plenes de podridura i de misèries humanes?*³⁶

La impressió inicial es veu ràpidament transfigurada, i la burgesia regionalista catalana, comença a tenir motius per desconfiar de les promeses de Primo de Rivera quan llegeix el ban publicat pel general, atès que si bé aquesta burgesia pot continuar conservant intactes les seves aspiracions d'assolir un determinat model d'ordre social i econòmic, veu com es comencen a dissipar moltes possibilitats de concreció de les seves reivindicacions regionalistes i autonomistes.

No és senzill determinar si va existir alguna raó prioritària en Primo de Rivera a l'hora d'efectuar el cop d'Estat. D'entre els motius enunciats en el Manifest en sobresurten dos: la qüestió marroquí i el catalanisme. La primera és més conjuntural, però, sens dubte, més perillosa a curt termini. L'exigència de responsabilitats pel desastre d'Annual podia esquitxar diversos alts càrrecs militars, i fins i tot el propi rei.

---

³⁶ *L'Indépendant*, Perpinyà, 14-9-1923. Notícia extreta del *Diario de Gerona*, Girona, 16-9-1923.

El cop d'Estat garantia la conclusió definitiva, no evidentment de la guerra, però sí d'un procés d'investigació que provocava una sensació de destemprança insuportable entre els militars implicats. Des de la seva òptica esquerrosa, el sindicalista Albert Pérez Baró, considera indiscutible que la qüestió marroquí fos la causa directa de la dictadura primoriverista: *No ens enganyem, però. Ni la "pacificación social", ni el "separatismo", ni tan sol la cobertura de "moralización" que adoptà i que portà a perseguir el ministre Santiago Alba i fou causa del suïcidi d'alguns Secretaris d'Ajuntament, res no tenien a veure amb els veritables motius del cop d'estat de Primo de Rivera.*

*Dos anys abans, al Marroc, l'exèrcit espanyol havia sofert una sagnant derrota; el "desastre d'Annual" ocasionà milers de víctimes i posà en evidència tot un sistema colonitzador. Hi havia sense dubte responsables i calia demanar les responsabilitats del cas. El Govern no pogué evitar que el Parlament nomenés una comissió investigadora i d'ella sortí l'expedient Picasso, del qual es derivaven els càrrecs més greus. Calia tirar terra damunt i ofegar l'escàndol. Primo de Rivera fou en aquest sentit l'home "providencial".*³⁷

D'altra banda, el catalanisme (durant la Dictadura aquest concepte s'identifica i confon amb el de separatisme), com ja hem vist, generava preocupació entre l'estament militar, tradicionalment hostil als regionalismes. Aquest fet queda absolutament constatat al llarg de la Dictadura: declaracions i decrets condemnant el "separatisme" (al cap de 15 dies del pronunciament ja es publicà el decret de repressió del separatisme), i sobretot una actuació repressora incontestable contra els interessos i les expressions del més elemental signe catalanista, que feien

---

³⁷ Albert Pérez Baró, *Els "feliços" anys vint. Memòries d'un militant obrer (1918-1926)*, Palma de Mallorca, 1974, pàg. 170. Joan Alavedra també sobrevalorà l'argument de les responsabilitats com a causa propiciatòria de la intervenció d'uns militars assejats pels "professionals de la política". Joan Alavedra, *Francesc Macià, el camí cap a la presidència de la Generalitat, 1859-1926*, edició a cura de Josep M. Roig i Rosich, Barcelona, 1993, pàg. 291.

oblidar les certes velleïtats regionalistes que Primo de Rivera havia mostrat amb anterioritat al cop d'Estat, i fins i tot durant els primers dies del règim. Josep M. Roig interpreta que la vitalitat del nacionalisme fou l'origen de la intervenció militar: *Sembla, doncs, fora de tot dubte que la dictadura militar va venir, entre altres raons, per aturar el nacionalisme català i que aquest va ser un element motivador important. Sobretot si tenim en compte que els factors sovint esmentats, reals i greus, vivien una situació decreixent o estacionària, mentre que el catalanisme posseïa una força ascendent.*³⁸

A pesar d'això, no podem caure en una interpretació reduccionista de les causes que originaren el cop d'Estat, i a tal efecte pot resultar excessivament simplista atribuir al catalanisme la màxima responsabilitat en la reacció dels militars.

Així, és difícil establir una jerarquia entre les qüestions que Primo de Rivera va explicitar en el Manifest com a justificadors del cop d'Estat. És indiscutible que l'origen geogràfic de la Dictadura cal situar-lo a la ciutat de Barcelona, i que el context barceloní va influir decisivament en Primo de Rivera, que feia temps hi exercia de capità general. La burgesia catalana es mostrava –insistim– atemorida per la situació social, i introduïa un ambient catastrofista, que definien com a antesala d'una revolució social bolxevic, malgrat que en realitat la conflictivitat i la violència social feia mesos que s'havia estabilitzat, per bé que és lícit considerar –com ja han fet alguns autors– que la vehement confrontació entre el sindicalisme revolucionari i la patronal de Catalunya propicià, en part, la Dictadura.³⁹ En tot cas, a la tardor de 1923 s'aconseguia una absoluta pacificació, propiciada per elementals factors psicològics, atès que la simple presència de militars al govern era per si mateixa una circumstància persuasiva d'hipotètics actes revolucionaris o violents. La crisi

³⁸ J.M. Roig Rosich, *La Dictadura de Primo de Rivera...*, Barcelona, 1992.

³⁹ Enric Ucelay Da Cal, *El nacionalisme radical català i la resistència a la Dictadura de Primo de Rivera, 1923-1931*, tesi doctoral. U.A.B., setembre 1983.

econòmica –agreujada per la guerra– i la inestabilitat del poder polític –constants canvis de govern en molt poc temps– oferien un marc que, si més no, propiciava una intervenció extraparlamentària sense excessiva oposició popular.

Amb tot, cal destacar la capacitat de persuasió de Primo de Rivera, ateses les profundes diferències entre militars: “junteros”, “africanistas”, “palaciegos”, la Capitanía de Catalunya o els vells liberals com Weyler o Aguilera, entre d’altres, tots plegats constituïnt nuclis i capelletes i fomentant les intrigues més inversemblants, fins el punt que, com diu E. Ucelay-Da Cal: *El gran èxit conspiratiu de Primo fou la seva capacitat d’emparaular al seu voltant el gruix de les múltiples dissidències militars enemistades entre elles, a pesar que la seva reputació anterior al cop d’Estat el definia com un grimpaire ambiciós, “zalamero” i oportunista.*⁴⁰

---

⁴⁰ E. Ucelay Da Cal, “Les opcions polítiques bàsiques de l’oposició a la Dictadura, 1923-1930”, a *Evarist Fàbregas i el seu temps*, Reus, 1990, pàg. 59, i del mateix autor, “La Diputació durant la Dictadura 1923-1930”, a *Història de la Diputació de Barcelona*, Barcelona, 1989, pàg. 188.

3.- LA SOCIETAT DE COMUNICACIÓ DE MASSES

La dècada dels 20 va commoure tots els esquemes preestablerts de la cultura, l'economia i la política del món occidental. S'obria una nova concepció de la vida caracteritzada per l'afany de modernitat i la necessitat de superar el record de la guerra.

Fou una època molt productiva pel que fa a la gènesi de nous models intel·lectuals: el dadaïisme, el 1924 el primer manifest surrealista, revolució arquitectònica, teoria de la relativitat. Noms com els de Breton, Man Ray, Gropius, Le Corbusier o Einstein. Se'ns dubte, s'ingressava en el que s'entenia per modernitat. L'Estat espanyol assistia a aquesta transformació com a simple espectador, per bé que esporàdicament mostrava la seva capacitat de creació intel·lectual: el 30 de març de 1927 un grup de joves publicaven la *Antología poética en honor de Góngora*: naixia la coneguda generació de 1927.

Els costums també sofreixen una transformació radical: s'arraconen les faldilles llargues fins el turmell i s'imposen unes altres que arribaven poc més avall del genoll, es desterren les levites i els barrets de copa i arriben les americanes, les senyores es tallen els cabells i els homes exhibeixen rostres exquisitament rasurats. S'abandona el vals i es balla el fox-trot i el charleston.

Nous protagonistes materials ascendien a l'escena social i ensorraren decadents formes de vida, havia arribat l'hora de l'automòbil, l'aviació, el cinema, el jazz, la ràdio, el telèfon, l'esport. Les ciutats i els pobles canviaven de fesomia amb la utilització cada vegada més generalitzada de l'electricitat, que donava un lluminós aspecte als carrers i places. A la ciutat de Girona, l'octubre de 1921, s'autoritza el primer servei de taxi. Tanmateix, Girona –juntament amb Figueres i Sant Feliu de

Guíxols— esdeven ciutats molt avançades pel que fa a l'aplicació de noves energies, així, les tres capitals disposaven, als anys vint, de fàbrica de gas. En aquells mateixos anys s'experimentà una frenètica febre de l'aviació esportiva (el 31 d'agost de 1923 es féu un singular vol de Vic a Figueres). Una paraula defineix amb precisió l'ànim d'aquesta nova societat: despreocupació o evasió, que era la reacció natural a la dècada anterior dominada per la conflictivitat bèl·lica. Eren els feliços anys vint. El sistema de vida dels EE.UU. s'implantava com a model de la societat occidental. El crack de la borsa de Nova York, a Wall Street, fou l'agre despertar del somni americà.

El context internacional condicionà la forma de vida de la societat catalana, per bé que s'interposava una llarga perspectiva. Amb la revolució dels mitjans de comunicació —sobretot la ràdio— les notícies de l'exterior eren conegudes al nostre país, encara que amb un notable retard. En relació a la resta del món, el rellotge, a l'Estat espanyol, s'endarreriria, i la pontificada modernitat no era res més que una quimera inabastable, a pesar dels esforços propagandístics del règim davant peculiars accions, impròpies —pel que conté de progrés— de l'Estat espanyol com fou l'aventura aèria que protagonitzaren Franco, Ruiz de Alda i Duran amb la seva travessia de l'Atlàntic amb avioneta.¹ Però, malgrat la desigualtat infraestructural i tècnica entre un Estat espanyol poc desenvolupat i els països més avançats, la societat espanyola percebia els símptomes d'una altra realitat. Eugeni d'Ors —Xènius—, l'any 1908, ja havia intuït el naixement d'una nova època: *Més, ara que l'ocasió es presenta, el Glosador no vol callar el seu entusiasme pel cinematògraf, com a instrument documentari. Ell creu que una joventut com la del Nou-Cents, portant ja des de la infantesa formada l'ànima en l'exercici d'ubicuitat que*

---

¹ El governador civil de Girona Rodríguez Chamorro ordenà, el febrer de 1926, als delegats governatius que fos obligada la celebració en tots els pobles de la seva demarcació l'arribada dels aviadors a Buenos Aires.

proporcionen els cinematògrafs, les targetes postals (silenci, snobs de l'estetisme!) i tants altres medis contemporanis d'informació, ha d'entrar en la vida ja molt diferentment armada que qualsevol dels individus no aventurers de les generacions anteriors.²

Però, quina funció complien els periòdics en aquesta societat emergent? Com ja s'ha apuntat anteriorment, i d'acord als plantejaments de Josep M. Tresserras i de J.L. Gómez Mompart, entre el segon i el quart decenni d'aquest segle va conformar-se la societat, la cultura i la comunicació de masses a Catalunya.³ Lògicament és inviable enunciar hipòtesis sobre les funcions i les característiques de la premsa a l'Estat espanyol amb voluntat generalitzadora: la funció de la premsa a Castella no és massa equivalent a la d'una Catalunya, amb les seves diferències lingüístiques i culturals. I, en l'àmbit català són molt distintes les circumstàncies objectives que conflueixen en la producció periodística de la ciutat de Barcelona i les de la resta del Principat. No hi ha dubte que la capital catalana compartia amb d'altres grans ciutats de l'Estat –Madrid, Bilbao, València, Saragossa, Sevilla o La Corunya– les possibilitats de projectes periodístics amb aspiracions capitalistes i criteris modernitzadors. De 1913 a 1920 Girona era la ciutat de l'Estat amb una proporció més elevada de periòdics en relació al nombre d'habitants (1136 habitants per periòdic el 1913, i 933, l'any 1920, que contrasten, per exemple, amb els 2576 –el 1920– per la ciutat de Tarragona), per bé que no disposava de cap projecte de premsa amb una sòlida base empresarial, la qual cosa provocava un remarcable dèficit de premsa d'informació general, o sigui de noticiers no lligats obertament a

---

² Eugeni d'Ors, *Glosari*, Barcelona, 1982, pàg. 63.

³ J.L. Gómez Mompart, *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya (1902-1923)*, Barcelona, 1992, pàg. 9. J.M. Tresserras, "La sociedad de comunicación de masas en España", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, 1989, pàgs. 96-103.

corrents ideològics. El periòdic d'empresa era un senyal inequívoc de modernització, i anava lligat a d'altres avenços del camp de la comunicació, o bé subsidiaris d'aquest, com ara el telèfon, la ràdio, el ferrocarril, o el mateix auge en la construcció de carreteres. Les notícies corrien més depressa i els anhels informatius esdevenien cada vegada més una exigència social a la que calia donar resposta. Insistim en el fet que la premsa gironina mostrava evidents debilitats per satisfer l'esmentada demanda –no és d'estranyar l'enorme incidència dels diaris barcelonins en els lectors gironins–, malgrat que des d'un punt de vista estrictament formal els periòdics de Girona més consolidats, com eren *El Autonomista* o el *Diario de Gerona* procuraven sintonitzar amb sistemes periodístics que evidenciaven clarament els signes de modernitat, així el tractament temàtic, a voltes de manera prioritària, d'algunes informacions que denotaven voluntat de “popularització” o “massificació”: futbol, curses de braus, teatre, cinema, “ecos de sociedad”, o bé seccions –com veurem més endavant en el cas de *El Autonomista*– que versaven sobre l'estètica femenina i, fins i tot, l'organització des del mateix diari de concursos de bellesa.⁴ En algunes ocasions –i així ho hem fet– convé relacionar més aquests canvis temàtics amb estratègies dels diaris per fer front a les restriccions de contingut imposades per la censura, que no pas amb la incorporació de temes periodístics concordants amb els nous costums socials. Aquesta reflexió es pot aplicar preferentment a la premsa d'opinió, que era la que es feia a Girona, tot i que la voluntat dels seus grans diaris ultrapassava aquesta estricta definició. Malgrat això, els periòdics més avançats de

---

⁴En aquests anys comencen a proliferar les revistes femenines, malgrat que gairebé totes s'editaven a la ciutat de Barcelona (a Girona no se'n publicava cap). El contingut d'aquestes revistes estava dominat per un fort component moralitzant i poc progressista: “Revistes totes elles, les domèstiques, on caldrà anar a buscar el prototipus que des d'un determinat sector social es proposa per a aquesta dona de classe mitjana o petitburgesa”. Isabel Segura i Marta Selva, *Revistes de dones (1846-1935)*, Barcelona, 1984, pàg. 70. Amb la República es modifica l'orientació de les revistes femenines i es produeix una obertura vers la dona treballadora.

Girona encara restaven allunyats de les fórmules de compaginació que s'imposaven en els diaris de les grans capitals, és a dir les que oferien, per exemple, grans titulars sintètics, però que contenien els principals elements de la notícia. Aquestes característiques havien sorgit de la pràctica periodística generada al voltant de la primera Guerra Mundial. Els periòdics gironins no tenien massa clara la jerarquitització de les notícies, amb la qual cosa les principals informacions d'actualitat quedaven relegades a les pàgines interiors, i només molt excepcionalment a la primera pàgina.

De totes maneres, l'accés de la societat als mitjans de comunicació escrits solia ser dificultós i limitat per una simple raó d'"economia". Al 1921 l'obrer assalariat gironí cobrava unes 36 pessetes setmanals, al 1930 la situació no havia millorat excessivament: la mitja del salari industrial era de 44,16 pessetes per setmana i el del treballador agrícola 2,80 pessetes diàries. Un diari costava aproximadament 10 cèntims, per tant encara seguia representant un luxe per molta gent.⁵ D'altra banda, però, i també en l'any 1930, la jornada laboral s'havia reduït a 48 hores setmanals –amb el consegüent augment de temps pel lleure i l'oci–, així com l'analfabetisme, que malgrat que estava situat en un percentatge del 33,70% era molt inferior al d'èpoques anteriors. El nombre d'alumnes d'ensenyament mitjà –i en menor mesura universitari–, augmentava, així com la població. La culturalització més generalitzada de les classes populars arrancava dels primers anys de segle, i anava lligada a la fase ascendent del procés d'industrialització, que poblava les ciutats de mà d'obra provinent del camp. Aquest fenomen dinamitzà centres culturals i casinos, i representava un nou ordre cultural, inscrit plenament en els condicionaments

---

⁵ J.M. Desvois, *La prensa en España (1900-1931)*, Madrid, 1977, pàg. 42. Per la situació social a la ciutat de Girona, veure P.Cornellà, "Empreses, conflictes i forces locals (1900-1939)", a *L'Avenç*, núm. 60, maig 1983.

imposats per una nova època, la qual cosa significà, en paraules de J.M. Tresserras, que: *una cultura popular majoritàriament rural i vilatana, transmesa per via oral, fos parcialment reciclada i readaptada a les necessitats i possibilitats d'una cultura industrial, passada per l'escola i la premsa.*⁶

Així doncs, la societat canviava i, com és lògic, la premsa també. Únicament la llei restava per darrera dels canvis socials, per bé que això es repeteix al llarg de la Història. En tot cas, la relació de la societat –i per tant, de la premsa– amb el poder és un tema que tractarem més endavant. Convé remarcar i insistir que la premsa a Girona reaccionava molt més lentament als estímuls modernitzadors que la premsa a Barcelona. A pesar de tot, és perfectament constatable l'evolució de la premsa gironina, bo i reconeixent totes les limitacions. En els anys vint es refermen dues característiques que fins aleshores havien ocupat plans més secundaris: la publicitat i les il·lustracions. Comença a ser habitual trobar-se la primera pàgina del periòdic destinada exclusivament als anuncis: remeis contra la tos, la varola, febres i tota mena de malalties –a partir d'aquesta publicitat hom pot deduir quines malalties afectaven amb més persistència a la població–, hi havien anuncis que revelaven inequívocament els progressos de la nova societat: models de cotxes –automòbils “Buick”, “Ford, el automóvil universal”–, garatges, l'empresa Philips, “Para los días cortos compre Ud. lámparas Philips”. La proliferació d'aquest tipus d'anuncis reflectia les noves necessitats dels ciutadans, i evidenciaven l'assimilació dels periòdics d'una fórmula de finançament propera al periodisme d'empresa. Segons un estudi fet per Gómez Mompert sobre vuit grans diaris de la ciutat de Barcelona, durant el període de 1914 a 1923, el nombre d'anuncis a tota plana ja havia augmentat un

---

⁶ J.M. Tresserras, *Història de la comunicació a Espanya i Catalunya*, Projecte docent i investigador, Bellaterra, desembre de 1989, pàg. 56.

75%.⁷ Una altra font d'ingressos dels periòdics era la publicació d'esqueles mortuòries, a vegades de gran format i també ocupant la primera pàgina.

Les il·lustracions prenen protagonisme –la majoria de les publicacions de l'època n'inserien, encara que predominava el dibuix o l'acudit– i la fotografia començava a disposar de la categoria de valor documental, per bé que encara moltes de les que es publicaven tenien una funció de simple suport estètic al text. Es consolidaven els grans fotògrafs gironins com Valentí Fargnoli i la família Unal –malgrat que Amis Unal d'Ala havia mort l'any 1913–. Si observem la premsa de la ciutat de Girona que es publicava de l'any 1923 al 1930, hom pot constatar com el 90% dels periòdics inclouen il·lustracions, i de manera paradigmàtica citem la revista gràfica *Gerona Artística*, que sortí a Girona els anys 1926 i 1927, atès que els seus objectius de voler exaltar les bel·leses naturals de les comarques gironines, i de les seves riqueses, tant industrials com comercials i agrícoles, s'acomplien amb la publicació d'importantes quantitats de fotografies. S'imposava la imatge com a model d'expressió, i fins i tot, començava a ser considerada com un element de promoció entre la classe política.

El món bullia, i com hem dit es començaven a reduir per primer cop les distàncies geogràfiques, i les notícies d'Europa i de més enllà de l'Atlàntic ja podien tenir espais en les pàgines dels diaris gironins amb una relativa assiduïtat, sobretot si ho comparem amb períodes anteriors. Amb tot, les informacions internacionals encara continuaven essent molt minoritàries, i l'accés de la premsa gironina a les agències de notícies estava reservat a casos molt puntuals. Així doncs, l'esquema de notícies dels diaris de Girona –a banda, dels articles d'opinió– es sustentava en el

---

⁷ J.Ll. Gómez Mompert, *La gènesi...*, pàg. 190. Sobre el tema de la publicitat veure, també, Juan A. González Martín, "La publicidad española: orígenes y consolidación", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, 1989, pàgs. 141-150.

tractament prioritari de la secció local i comarcal.

En definitiva, a Girona no podem parlar de premsa de masses, però sí de l'aproximació a la seva essència, com a producte d'una certa adopció mimètica del tipus de periodisme que s'anava imposant, sobretot a la ciutat de Barcelona. I és que la situació de la premsa catalana i la de la resta de l'Estat, des d'una òptica cultural, és molt diferent. A banda d'altres interpretacions més matisades, convé no oblidar el paper que havia jugat la burgesia catalana –i la Mancomunitat– fins la Dictadura. Un paper concretat en la voluntat d'integrar a la massa urbana a una proposta d'ordre social burgès, a través d'un aparell educatiu i de comunicació, és a dir, una estratègia que consistia a emprar la cultura com a instrument de domini.⁸ Amb això, si més no, es constata el protagonisme hegemònic de la premsa en el projecte cultural burgès, el qual, és cert, era políticament tendencios, però resultava ser el més elaborat i el que aportava més elements propis del nou segle. Evidentment, Girona connecta qualitativament amb aquest binomi premsa-cultura, i manté posicions molt més distanciades si situem el concepte “premsa de masses” en l'àmbit del periodisme informatiu, amb tiratges superiors, com a mínim, als 3000 exemplars. Amb la proclamació de la República els sectors esquerrans en el poder –republicans i nacionalistes– adopten la mateixa estratègia de la burgesia, és a dir, procuren la integració de la “massa” a través de la cultura, amb l'escola com a suport bàsic, i amb dos nous i potencials mitjans de consicenciació –política i cultural–: el cinema i la ràdio. Sens dubte, és el moment de la consolidació dels projectes de construcció d'una Catalunya de masses.⁹

---

⁸ Veure J.Ll. Gómez Mompert, *La gènesi...*, pàgs. 109-116.

⁹ A nivell periodístic, el setmanari de Barcelona *La Rambla*, esdevé, des de la seva naixença el febrer de 1930, un fidel exponent d'aquests tipus de projectes. La trajectòria de *La Rambla*, ha estat investigada amb detall per Maria del Mar Palomo Escote, *La Rambla i el periodisme de masses a Catalunya (1930-1939)*, tesi de llicenciatura inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1986.

Un model heterogeni

Així doncs, Girona presenta un model de premsa que podem considerar com a heterogeni, immers en una etapa transitòria. A Girona, abans de la Dictadura el predomini de la premsa d'opinió era absolut. Gairebé totes les tendències polítiques, tenien –o havien tingut– el seu exponent a la premsa. Amb el cop d'Estat del general Primo de Rivera les funcions de la premsa queden mediatitzades, tot i que en el període que abasta des de la Dictadura a la II República, la premsa gironina viu un lent procés embrionari vers la modernització, que no tindrà continuïtat després de la Guerra Civil. Durant la República alguns diaris de capitals mitjans i grans de l'Estat ja consoliden el model de premsa de masses.

A pesar de les restriccions, la premsa d'opinió persisteix al llarg de la Dictadura. El gran rotatiu vinculat a interessos mercantilistes, implantat a Barcelona, encara no s'ha desenvolupat a Girona –per bé que si que ja s'ha perfilat–, ja que podem considerar els casos de *El Autonomista* –de la família Rahola i el *Diario de Gerona* –de la família Masó– com dos exponents de diaris d'una certa envergadura que tenien una inequívoca voluntat informativa, i fins i tot una estructura susceptible, en un futur, a convertir-se en diaris d'empresa, atès que disposaven d'impremta pròpia, on es realitzaven treballs tipogràfics de diferent índole.¹⁰ La Història els fou, malauradament, adversa, i amb la Guerra Civil de 1936-1939 s'estroncà una dinàmica d'irreversible consolidació d'aquell model. Són casos equiparables, salvant les distàncies, als d'alguns històrics diaris barcelonins, que als anys trenta

---

¹⁰ *El Autonomista* era la major empresa periodística gironina, amb molta avantatge sobre la resta, fet verificable en el llibre de Matrícula Industrial. Any 1921-1922, apartat "Empresas periodísticas", que es conserva a l'Arxiu Històric de Girona. Fons de l'Administració Central Delegada. Hisenda. En aquest llibre hom pot observar com el periòdic de Darius Rahola paga un import de 394,18 pessetes (492,72 l'exercici 1923-1924), el periòdic immediatament següent per ordre econòmic paga 154,69 i el tercer 94,80. Les diferències són, per tant, molt significatives.

encara conservaven, en gran mesura, velles formes de periodisme d'opinió, com són *La Veu de Catalunya*, vinculat a la Lliga, *El Correo Catalán*, carlí, o el *Diario de Barcelona*, monàrquic alfonsí.

És cert, però, que els esmentats diaris gironins tenien una consciència, als anys 20, encara molt propera al que s'entenia per diari d'opinió. Probablement els seus objectius comarcals actuaven com un factor determinant per enquadrar el seu model periodístic. El propi *Diario de Gerona* feia bandera del localisme, el 14 de juliol de 1928, per a justificar la raó de la seva existència, i es desmarcava, en paraules de Camps i Arboix –el 26 de febrer de 1928– del model de premsa d'empresa: *les característiques d'una i d'altra mena de premsa, son tan diverses com oposades, i els camins a seguir per cadascuna, són incompatibles, al menys per la premsa d'idees que té vedats els viaranyos tortuosos, inadecuats i reprobables, que no passen pel solei i que en lloc d'ascendir vers el cim, descendeixen a les penombres del bac.*

Amb tot, cal admetre que tant *El Autonomista* com *El Diario de Gerona* presenten una estructura organitzativa certament excepcional en el món de la premsa gironina de l'època. És molt significatiu el comentari que l'Institut Nacional de Estadística fa en relació a les respostes d'uns questionaris sobre les característiques particulars dels periòdics gironins l'any 1925, atès que palesa la poca consistència empresarial de la premsa a les comarques gironines: *Como puede observarse, en la mayor parte de los cuestionarios no se consigna el dato referente a la máquina de impresión por tratarse de periódicos de escasa importancia y no contar con material de imprenta propio.*¹¹

Hem elaborat un quadre de publicacions periòdiques, a partir del qual podem

---

¹¹ Arxiu Històric de Girona. Fons de l'Administració Central Delegada. Economia. Institut Nacional d'Estadística. Lligall núm. 241.

interpretar l'evolució i la tendència de la premsa gironina des de dues vessants: repercusió dels nous models de premsa de masses establerts en les principals ciutats de l'Estat, i primeres constatacions dels efectes de la política de premsa implantada per la Dictadura. No s'esgoten les possibilitats d'anàlisi del quadre en aquest capítol, atès que la pretensió del quadre és la de donar suport a la resta de la investigació. Amb anterioritat al comentari general del quadre, convé fer algunes remarques. L'ordenament del quadre que segueix respon a la classificació alfabètica dels municipis; i dins la relació de publicacions de cada municipi s'estableix un ordre cronològic. En el cas de publicacions que s'editaren també en etapes anteriors o posteriors a l'època de la Dictadura, les informacions sobre la periodicitat i l'idioma fan referència només als anys 1923 al 1930. Pel que fa a la variable "Característiques" cal apuntar que hem fet prevaler la definició ideològica. La denominació informatiu ha estat reservada pels periòdics que complien aquesta funció, sense manifestar cap opció ideològica. En els casos dels periòdics que també eren informatius, però que defensaven una ideologia determinada, aquesta s'ha sobreposat sobre qualsevol altra consideració.

L'estudi comparatiu el basem en les dades que ofereix el Servicio General de Estadística relatives als anys 1920¹² i al 1927¹³ per les comarques gironines, i en el quadre de "Publicacions Periòdiques" que hem elaborat, referent a tota l'època de la Dictadura. És significatiu comprovar com a l'Estat espanyol les estadístiques oficials solen ser escasses i incompletes. Sobre premsa abans de la Dictadura només s'en havien fet els anys 1913 i l'esmentada de 1920. Davant aquesta migradesa el

---

¹² *Estadística de la Prensa Periódica de España (referida al 1º de Febrero del año 1920)*, Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, Talleres del Instituto Geográfico y Estadístico, Madrid, 1921.

¹³ *Estadística de la Prensa Periódica de España (referida al 31 de Diciembre del año 1927)*, Ministerio de Trabajo y Previsión, Talleres del Instituto Geográfico y Estadístico, Madrid, 1930.

ministre de Treball i de Previsió del Directori, Eudard Aunós, disposa que a través del Servicio General de Estadística d'aquell Ministeri se'n faci una sobre els periòdics que s'editaven el 31 de desembre de 1927. Com sempre, i per no perdre els hàbits dilatoris l'estadística no es publicà fins el mes de gener de 1930.

Títol	Municipi	Anys	Periodicitat	Característiques	Idioma	Incidències
Baix Montseny	Arbúcies	1927-1932	mensual	informatiu-literari	castellà	--
Bulletí Sindical	Banvoles	1914-1934	mensual	catòlic-informació agrària	castellà	--
Vida Banvolesina	Banvoles	1922-1931	quinzenal	informatiu	castellà	--
Gent d'Ara	Banvoles	1926	quinzenal	literari	castellà	--
Recull	Bianes	1920-1936	setmanal	informatiu-catòlic	castellà	suspès
El Libertario	Bianes	1925-1926	?	anarquista	castellà	--
El Productor	Bianes	1925-1926	?	anarquista	castellà	--
Sol i xent	Cadaqués	1923-1925	quinzenal	catalanista	castellà	(2)
Thermas	Caldes Malavella	1929	quinzenal	literari i informatiu	castellà	--
Mar i Muntanya	Calonge	1926	mensual	literari	castellà	--
El Martinet	Campdevàno	1928	quinzenal	literari catalanista	castellà	--
El Muntanyenc	Campdevàno	1928	quinzenal	informatiu	castellà	--
Boletín Cámara Agrícola Ampurdán	Camprodón	1924-1933	quinzenal	agrari	castellà	--
Boletín Cámara Agrícola Ampurdán	Figuères	1900-1935	mensual	agrari	castellà	--
La Veu de l'Empordanès	Figuères	1909-1936	setmanal	catòlic	castellà	--
Empordanès Federal	Figuères	1911-1923	setmanal	republicà	castellà	clausurat
Nuevo Fiqueras	Figuères	1914-1931	setmanal	informatiu	castellà	--
Alt Empordanès	Figuères	1917-1923	setmanal	catalanista	castellà	clausurat
La Comarca	Figuères	1924-1926	setmanal	Unión Patriótica	castellà	suspès i multat
Vacaciones	Figuères	1925	mensual	esportiva	castellà	--
La Comarca Deportiva	Figuères	1926	?	escolar	castellà	--
La Telefonica Española	Figuères	1927	?	esportiva	castellà	--
El Ampurdán	Figuères	1927-1930	setmanal	professional	castellà	--
Fulla Dominical	Figuères	1928	setmanal	tradicionalista	castellà	--
La Dansa més bella	Figuères	1928-1932	mensual	religiós	castellà	--
Vida Parroquial	Figuères	1928-1936	mensual	cultural	castellà	--
Los Saneamientos Católicos	Figuères	1929	?	religiós	castellà	--
La Galeria	Figuères	1929-1930	setmanal	religiós	castellà	--
Boletín Oficial Prov. Gerona	Girona	1834-1934	trisetmanal	informatiu	castellà	--
Boletín Eclesiástico Obispado de Gerona	Girona	1856-1936	bisetmanal	informació oficial	castellà	--
Diario de Gerona	Girona	1889-1936	diari	religiós	castellà	diverses multes i 1 suspensió
El Autonomista	Girona	1898-1939	diari	republicà	castellà	diverses multes
El Heraldico de Gerona	Girona	1899-1932	setmanal	liberal	castellà	suspès i multat
El Suplemento Literario de El Autonomista	Girona	1902-1935	anual	literari	castellà	--
Scherzando	Girona	1906-1935	mensual	musical	castellà	--
El Magisterio Gerundense	Girona	1908-1936	setmanal	profesional-educatiu	castellà	--
El Norte	Girona	1910-1936	diari/setmanal	tradicionalista	castellà	diverses multes i 1 suspensió
Boletín Cámara Comercio i Industria	Girona	1911-1936	mensual	profesional	castellà	--
Boletín Estadística Municipal	Girona	1913-1932	mensual	profesional	castellà	--
El Girónés	Girona	1916-1924	trisetmanal	catalanista	castellà	multat i clausurat
Boletín Gremio Herreros y Constructores Carruales	Girona	1917-1924	mensual	profesional	castellà	--
Gaceta Práctica	Girona	1917-1927	mensual	jurídica	castellà	--
La Voz de Gerona	Girona	1917-1931	setmanal	oficialista	castellà	multat
Bulletí Federació Sindical Agrària	Girona	1919-1925	mensual	profesional	castellà	--
Gerunda	Girona	1920-1934	mensual	educativa oficialista	castellà	--
Bulletí Sindicat Orquestres Prov. Gerona	Girona	1920-1936	variable	profesional	castellà/castellà (4)	--
Bulletí Mensual GEEG	Girona	1920-1937	mensual	profesional	castellà	--
El Eco de Gerona	Girona	1923-1928	setmanal	esportiu	castellà	diverses suspensions (6)
Boletín Cámara Oficial Propiedad Urbana	Girona	1923-1936	bimensual	tradicionalista	castellà	--
Bulletí Mensual Centre Ciclista Català	Girona	1924	mensual	profesional	castellà	--
La Voz de Fernando Po	Girona	1924	quinzenal	informació Guinea (7)	castellà	--
Parroquia Mayor St. Felix	Girona	1924	setmanal	religiós	castellà	--
El Teide	Girona	1924	unic exemplar	propaganda Canàries	castellà	--
El Senyor Narcís	Girona	1924-1926 (5)	variable	humorístic	castellà	--
Fulla Parroquial Bisbat Gerona	Girona	1924-1936	setmanal	religiós	castellà	--
Aigua-Cult	Girona	1925	quinzenal	humorístic	castellà	--
La Provincia	Girona	1925-1926	bisetmanal	Unión Patriótica	castellà	--
Gerona Artística	Girona	1926-1927	mensual	comercial gràfica	castellà	--
Boletín Agrupación Cinematográfica Prov. Gerona	Girona	1927	?	profesional	castellà	--

Títol	Municipi	Anys	Periodicitat	Característiques	Idioma	Incidències
<i>Boletín Mensual Juventud Tradicionalista Gerona</i>	Girona	1927-1928	mensual	tradicionalista	bilíngüe	-
<i>Eucharisticum</i>	Girona	1927-1936	mensual	religiós	bilíngüe	-
<i>L'Estudiant</i>	Girona	1929	quinzenal	?	castellà	-
<i>La Ciudad</i>	Girona	1929-1931	setmanal	monàrquica	castellà	-
<i>Boletín Instituto Prov. Higiene</i>	Girona	1929-1933	mensual	professional	castellà	-
<i>Educación</i>	Girona	1929-1936	biannual	comercial	castellà	-
<i>Prætorium</i>	Hostalric	1916-1925	mensual	literari i esportiu	castellà	-
<i>La Comarca</i>	La Bisbal	1925-1927	setmanal	Unión Patriótica	castellà	-
<i>El Bisbalenc</i>	La Bisbal	1927-1929	quinzenal	catalanista	castellà	-
<i>Emporion</i>	La Bisbal	1928	mensual	cultural	castellà	-
<i>Fulla Dominical</i>	Llagostera	1924	?	religiós	castellà	-
<i>Nova Vida</i>	Llancà	1921-1925	quinzenal	república socialista agrari	castellà	suspès (3) i clausurat
<i>El Deber</i>	Olot	1897-1936	setmanal	catòlic	bilíngüe	suspès
<i>La Tradició Catalana</i>	Olot	1917-1936	setmanal	catòlic	castellà	-
<i>Espais Literaris (1)</i>	Olot	1921-1932	mensual	cultural-catòlic	castellà	-
<i>La Montaña</i>	Olot	1923-1924	setmanal	monàrquic	bilíngüe	-
<i>La Comarca d'Olot</i>	Olot	1923-1924	setmanal	catalanista	castellà	suspès
<i>Pessiquilles</i>	Olot	1924	quinzenal	humorístic	castellà	suspès i multat
<i>La Revista d'Olot</i>	Olot	1926-1927	mensual	cultural	castellà	diverses suspensions
<i>Rialles</i>	Olot	1927	quinzenal	humorístic	castellà	clausurat
<i>La Lum d'Olot</i>	Olot	1927-1928	mensual	gràfica i literària	castellà	-
<i>Fulla Parroquial</i>	Olot	1928-1935	setmanal	catòlica	castellà	-
<i>Baix-Empordà</i>	Palau-salut	1909-1936	setmanal	catalanista	castellà	-
<i>Marinada</i>	Palamós	1914-1926	mensual	literari-catalanista	castellà	-
<i>Seny</i>	Palamós	1919-1924	mensual	catalanista	castellà	clausurat
<i>El Drac</i>	Palamós	1923	quinzenal	informatiu	castellà	-
<i>Costa Brava</i>	Palamós	1927-1929	setmanal	informatiu	castellà	-
<i>Ceretania</i>	Puigcerdà	1906-1935	setmanal	informatiu	castellà	suspès
<i>El Pirineo</i>	Puigcerdà	1919-1936	setmanal	informatiu	castellà	suspès
<i>Fulla Parroquial</i>	Ribes de Freser	1921-1936	setmanal	religiós	bilíngüe	-
<i>Fulla Parroquial</i>	Ripoll	1910-1936	setmanal	religiós	castellà	-
<i>El Gall de Ripoll</i>	Ripoll	1920-1923	setmanal	informatiu	castellà	(12)
<i>El Catllar de Ripoll (13)</i>	Ripoll	1923	setmanal	catalanista	castellà	-
<i>Scriptorium</i>	Ripoll	1923-1936	mensual	cultural (14)	castellà	-
<i>Avant Sport</i>	Ripoll	1924	quinzenal	esportiu	castellà	-
<i>La Lluna Riu</i>	Ripoll	1924	variable	humorístic	castellà	-
<i>El...</i>	Ripoll	1925	unic número	humorístic	castellà	-
<i>Foment de la Sardana</i>	Ripoll	1927-1936	mensual	sardanistic	castellà	-
<i>El Programa</i>	St. Feliu Guixols	1903-1923	setmanal	república federal	castellà	clausurat
<i>Acción Social Obrera</i>	St. Feliu Guixols	1918-1932	setmanal	anarquista	castellà	suspès
<i>L'Avi Múre</i>	St. Feliu Guixols	1918-1932	setmanal	catalanista	castellà	diverses suspensions
<i>Palmarium</i>	St. Feliu Guixols	1922-1926	setmanal	informatiu	castellà	-
<i>Gissalis</i>	St. Feliu Guixols	1923-1924	mensual	catalanista	castellà	clausurat
<i>Espalmariorium</i>	St. Feliu Guixols	1923-1924	setmanal	humorístic	castellà	-
<i>Fulla Sardanística</i>	St. Feliu Guixols	1923-1934 (8)	mensual	sardanista	castellà	suspès
<i>Jesús de Praga i Sant Hilari</i>	St. Hilari Sacalm	1922-1923	mensual (9)	religiós	bilíngüe	suspès
<i>Lliriola</i>	St. Hilari Sacalm	1922-1924	setmanal (10)	cultural	castellà	-
<i>Guia estiuenca</i>	St. Hilari Sacalm	1928	unic número	turístic	castellà	-
<i>La Vila del Santíssim Misteri</i>	St. Joan Abadeses	1926	quinzenal	religiós	castellà	-
<i>Restauració</i>	St. Joan Abadeses	1927	mensual	religiós	castellà	-
<i>La Voz de la Selva (11)</i>	St. Coloma Farners	1925-1927	quinzenal	Unión Patriótica	castellà	-
<i>Butlletí del Santuari de Sta. Maria del Collell</i>	St. Maria Collell	1916-1936	mensual	religiós	castellà	-
<i>St. Maria del Mont</i>	St. Maria Mont	1928-1931	mensual	religiós	castellà	-
<i>Publicacions de la Terra</i>	Terrades	1928	mensual	literari	castellà	-
<i>Emporion</i>	Torroella Montgrí	1915-1923	quinzenal	catalanista	castellà	-
<i>Butlletí Sindicat Agricol Social del País i Sa Comarca</i>	Torroella Montgrí	1918-1927	trimestral	agricol-catòlic	castellà	-
<i>Fulla Parroquial</i>	Tortellà	1925	setmanal	religiós	castellà	-

NOTES

(1) Des del núm. 6 anava inclòs amb *El Deber*.

(2) Causa contra els redactors Antoni Julià, Bernat Ferriol i Ivo Sala, sobreseguda l'agost de 1925.

(3) Per difamació a l'Ajuntament de Llançà (desembre de 1924). *Nova Vida* era un periòdic que seguia l'ideari de la Unió de Rebassaires de Catalunya, i els seus principals impulsors foren Jaume Barris, Jaume Purcallas i Martí Calsina.

(4) Castellà a partir del març de 1925.

(5) De la primavera de 1925 al mes de novembre no es publica. Ignorem els motius.

(6) El 1926 pateix una suspensió d'una setmana, els motius de la qual ignorem.

(7) Periòdic defensor dels interessos del Golf de Guínea, editat a Madrid, es publica circumstancialment a Girona pel trasllat a aquesta ciutat del director Manuel López Herrera com a oficial del Govern Civil.

(8) Amb intermitències. El gener de 1924 es deixa de publicar per les circumstàncies polítiques.

Dades extremes aproximades.

(9) Només sortia a l'estiu.

(10) Només sortia a l'estiu.

(11) Surt l'any 1919 amb el títol *La Veu de La Selva*. Amb la transformació de l'any 1925 –castellanització inclosa– podem considerar que es tracta d'una nova publicació.

(12) Deixa de publicar-se el 17-11-1923, suposadament com a conseqüència de la Dictadura.

(13) És continuador de *El Catllar*. Es publicà del mes de març al desembre de 1923, i la seva desaparició respon a llur incompatibilitat amb la Dictadura.

(14) Sembla que n'apareixen 3 números.

Les capçaleres

A nivell de tot l'Estat espanyol al llarg de la Dictadura es produeix un descens en el nombre de periòdics. Així, a l'any 1920 se'n comptabilitzen 2289 (un periòdic per 9080 habitants), mentre que el 1927 se'n comptabilitzen 2210 (un periòdic per 10179 habitants). És obvi que el descens en el nombre de publicacions va lligat al retrocés de la premsa política, i en menys proporció per l'incipient –però progressiu– projecte de consolidació d'informatius: el 1920 existeixen 339 periòdics declaradament polítics (14,81%) i el 1927, 219 (9,9%). El cert és que no únicament la conjuntura política provocà una minva en les publicacions, sinó també les dificultats de la pròpia premsa a adaptar-se als progressos tecnològics que lentament s'anaven imposant. En aquest sentit podríem compartir en part, i amb totes les reserves pertinents, la idea expressada pel contralmirall marquès de Magaz, en una nota lliurada a la premsa el novembre de 1924, a instàncies del Directori, on planteja que “seria molt oportú analitzar imparcialment les causes per les quals van sucumbir les publicacions desaparegudes, és a dir, mencionar *en honrada confesión* quines foren les disponibilitats o mitjans que els privà la censura, atès que d'altres òrgans periodístics que no es distingeixen per la seva adhesió al règim han subsistit, i fins i tot han augmentat els seus tiratges”.

A les comarques gironines el 1927 s'editaven 50 periòdics, set més que el 1920. Però cal considerar l'increment de la població, així com el fet, almenys en el cas de la ciutat de Girona, que la premsa es nodria majoritàriament de publicacions aparegudes anteriorment a l'any 1923. A la ciutat de Girona durant la Dictadura apareixen només 12 noves publicacions, i en general totes d'escàs interès, en consonància amb les possibilitats que permetia el règim, i la deficient infraestructura

periodística.

En uns qüestionaris de l'abril de 1925¹ podem constatar com 43 publicacions responen a les preguntes plantejades sobre les característiques pròpies de cada una d'elles. Imaginem que són la majoria dels periòdics existents, sobretot si atenem a l'obligació que hi havia de contestar-los. En aquest document s'especifica que de l'any 1920 fins a l'1 d'abril de 1925 han desaparegut, a les comarques gironines, 15 títols, i n'han sortit 18 de nous.

En relació a la temàtica de les publicacions, i a banda de les de caire polític, cal tenir en compte la presència de les revistes editades per associacions professionals, ja que es tracta d'un sector que manté una certa tradició històrica en el camp de la premsa.² Tanmateix, esmentem un tipus de publicacions, molt significatives pel seu contingut –més que pel seu nombre– ja que revelen clars símptomes de modernitat, com són revistes esportives (especialment dedicades al muntanyisme i al ciclisme): *Butlletí Mensual del GEEG* (aparegut a Girona l'any 1920), *Canigó* (Figueres, 1925), *La Comarca Deportiva* (Figueres, 1926), *Butlletí Mensual del Centre Ciclista Català* (Girona, 1924); revistes sardanístiques: *Foment de la Sardana* (Ripoll, 1927), *Fulla Sardanística* (St. Feliu de Guíxols, 1923); revistes dedicades al cinema com el *Boletín de la Agrupación Cinematográfica de la Provincia de Gerona* (Girona, 1927); revistes turístiques com la *Guia estiuenca* (St. Hilari Sacalm, 1928) o revistes gràfiques com *Gerona Artística* (Girona, 1926) i *La Llum d'Olot* (Olot, 1927). Aquesta tendència periodística a incorporar noves temàtiques es pot generalitzar al conjunt de l'Estat, i segons les estadístiques que ens ofereix F. Espinet referides a les publicacions periòdiques no diàries, amb un

---

¹ Arxiu Històric de Girona. Fons de l'Administració Central Delegada. Economia. Institut Nacional d'Estadística. Lligall núm. 241.

² F. Espinet, "El segundo frente informativo: revistas y prensa especializada", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, 1989, pàg. 57.

tiratge mínima de 5000 exemplars, publicades a l'Estat, podem comprovar de forma orientativa la seva evolució:³

	<u>1913</u>	<u>1920</u>	<u>1927</u>
Professionals	29	42	59
Esportives-recreatives	4	8	19
Polítiques	7	10	9
Humorístiques	1	2	3

De la mateixa manera que les publicacions de caire polític experimenten un retrocés –o si més no una estagnació–, la premsa humorística també pateix els efectes repressors del règim, com a conseqüència de la seva funció crítica i de denúncia.

Origen geogràfic

Al gràfic núm. 1 referit a l'origen geogràfic de les publicacions constatem un clar predomini de la comarca del Gironès, motivat, sens dubte, per l'enorme influència que exerceix la ciutat de Girona, com a capitalitat provincial. Un 32% de les publicacions editades durant la Dictadura arreu de les comarques gironines corresponen a la ciutat de Girona. Amb tot, convé retenir una dada: dels 37 periòdics editats a Girona, un 35% són butlletins o òrgans portaveus d'entitats i associacions professionals o culturals, que juntament amb els fulls parroquials i les revistes de contingut i abast molt modest, relativitzen un hipotètic optimisme respecte el panorama general.

---

³F. Espinet, op. cit. pàg. 59.

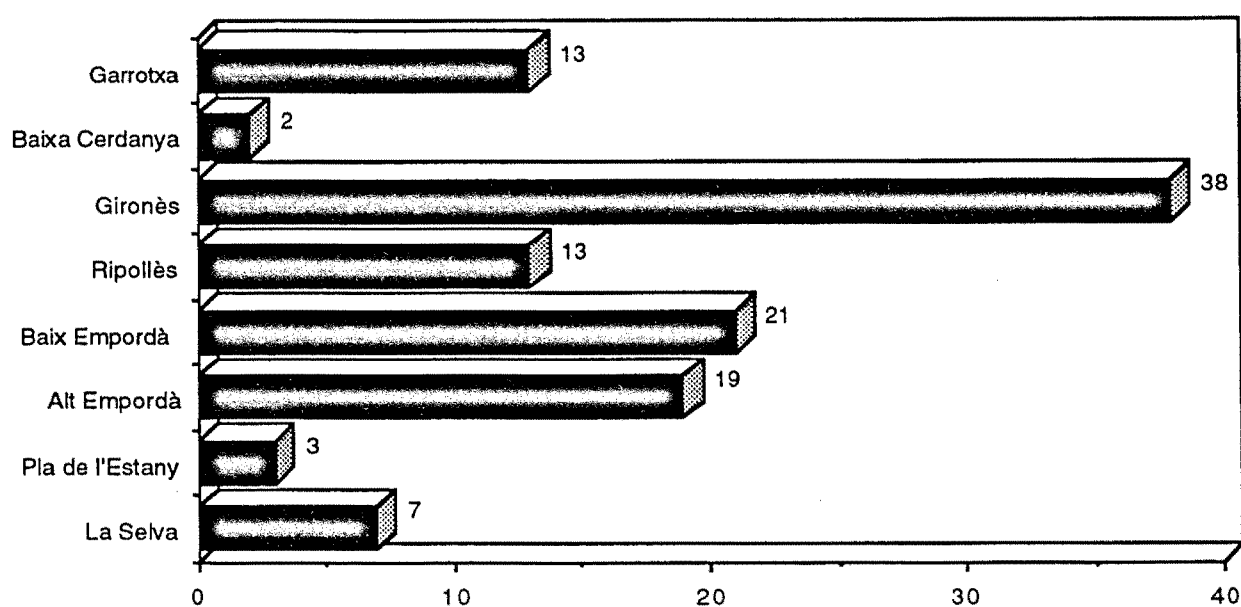
Molt més significatius són els valors que ofereix la comarca del Baix Empordà.⁴ Aquesta comarca presenta un complet ventall ideològic i temàtic dins l'àmbit de la premsa i un profús nombre de capçaleres distribuïdes amb generositat per diverses poblacions empordaneses. Certament, el nucli de premsa més important al Baix Empordà es troba a Sant Feliu de Guíxols. La majoria de les seves publicacions, igual que a la resta de la comarca –excepte a La Bisbal– havien nascut amb anterioritat al cop d'Estat militar.

Figueres i Olot representen les dues ciutats, després de Girona, amb més capacitat de producció periodística, en consonància, òbviament, al seu volum demogràfic. Cal notar la migradesa de capçaleres a les comarques de muntanya –Garrotxa i Cerdanya–, exceptuant la vila de Ripoll.

La modèstia que presenta la comarca de La Selva es podria explicar per la inexistència de publicacions en un poble de l'entitat de Lloret de Mar, i també pel fet que a la capital del partit judicial –Santa Coloma de Farners– únicament es publicà un sol periòdic al llarg de la Dictadura, amb l'agreujant que es tractava d'un portaveu de la política oficialista.

---

⁴ Veure Lluís Costa, "La premsa al Baix Empordà durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)", a *Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà*, núm. 11, Sant Feliu de Guíxols, 1992, pàgs. 233 a 259.

Gràfic núm. 1. Premsa per comarques.

Periodicitat

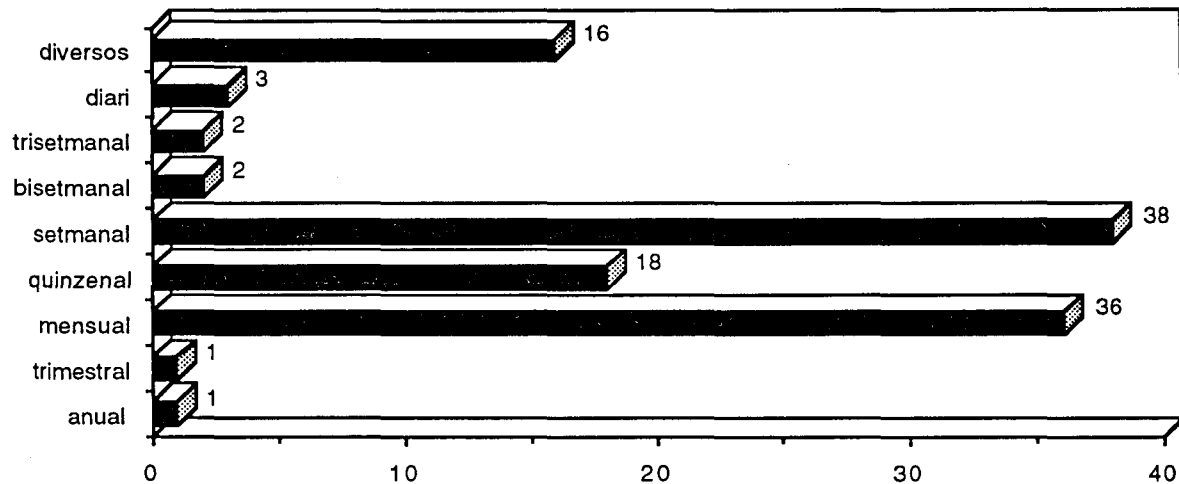
L'estadística de la periodicitat –gràfic núm. 2– expressa de manera molt visible el predomini de les publicacions setmanals i mensuals, la qual cosa coincideix amb les dades aportades l'any 1920. En aquest sentit, doncs, les variacions amb la nova conjuntura política són insignificants.

A destacar la mínima presència de diaris: només tres, tots ells publicats a la ciutat de Girona, i encara un d'aquests –*El Norte*– a partir del juny de 1925 es converteix en setmanari (per tant ha estat comptabilitzat com a diari i com a setmanari).

Especifiquem que en l'apartat de diversos s'inclouen les publicacions bimensuals, bianuals, les de periodicitat variable, les que només van treure un únic

número i les que se'n desconeix aquesta dada.

La preeminència de la periodicitat setmanal i mensual coincideix plenament amb els dades extretes també de l'any 1927, però referides al conjunt de l'Estat espanyol: diari: 280, trisetmanal: 33, bisetmanal: 32, setmanal: 499, quinzenal: 279, mensual: 830, diversos: 257.⁵

Gràfic núm. 2. Periodicitat.

Els tiratges

Existeixen d'altres paràmetres molt significatius que revelen que a Girona es fa molt difícil poder admetre models periodístics com a premsa d'empresa. Així, a partir del tiratge del periòdic ens podem aproximar a la realitat de la seva difusió. L'anàlisi dels tiratges, però, ha d'ésser necessàriament relativa i condicionada a que l'única font d'informació que ofereix dades globals procedeix de les estadístiques de

⁵ Francisco Iglesias, "Reorganización de la prensa y nuevas empresas periodísticas", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, 1989, pàg. 43.

premsa periòdica oficials, i pel que sembla es tracta d'una font poc fiable, ja que presenta les dades molt inflades.⁶ Els tiratges dels periòdics editats a l'Estat espanyol són molt modestos, sobretot si es comparen amb alguns països europeus.

Presentem les dades dels tiratges de la premsa gironina que consten en les estadístiques oficials dels anys 1920 i 1927 (entre parèntesi hi consta el nombre d'exemplars editats):

Any 1920:

Banyoles: *Boletín Municipal* (200), *Butlletí Sindical* (1600), *La Família* (200).
Calonge: *Mar i Montanya* (200). L'Escalona: *Costa Brava* (500). Figueres: *Alt Empordà* (500), *Boletín Oficial de la Cámara Agrícola del Ampurdán* (800), *Empordà Federal* (600), *El Heraldo* (1000), *Libertad* (350), *Nuevo Figueras* (500), *La Veu de l'Empordà* (700). Girona: *El Autonomista* (700), *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio e Indústria de Gerona* (2400), *Boletín de la Estadística Municipal* (200), *Boletín de la Sociedad Económica de Amigos del País de Gerona* (125), *Boletín mensual del Colegio de Médicos de la provincia de Gerona* (300), *Boletín Oficial* (600), *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado* (600), *Diario de Gerona* (1000), *Gaceta Práctica* (400), *Gerunda* (400), *El Gironès* (1000), *Heraldo de Gerona* (1800), *El Magisterio Gerundense* (600), *El Normalista* (500), *El Norte* (1000), *Scherzando* (1000). Olot: *La Comarca* (400), *El Deber* (600), *La Tradició Catalana* (600). Palafrugell: *Baix-Empordà* (1000). Palamós: *Marinada* (200). Puigcerdà: *Ceretania* (150), *El Pirineo* (350), *El Ripollés* (350). Sant Feliu de Guíxols: *Acción Social Obrera* (2200), *Ciutat Nova* (300), *L'Avi Muné* (1100), *El Programa* (400). Santa Coloma de Farners: *La Veu de la Selva* (550). Santa Pau: *Butlletí del Sindicat Agrícola* (1000). Torroella de Montgrí: *Emporion* (400).

---

⁶ F. Espinet, "El segundo frente informativo: revistas y prensa especializada", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, 1989, pàg. 58.

Any 1927:

Arbúcies: *Baix Montseny* (300). Banyoles: *Butlletí Sindical* (800), *Vida Banyolina* (200). La Bisbal: *El Bisbalenc* (400), *La Comarca* (800). Blanes: *Recull* (300). Cadaqués: *Sol Ixent* (500). Camprodón: *El Muntanyenc* (200). Figueres: *El Ampurdán* (400), *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán* (500), *La Comarca* (300/350), *El Heraldo* (500), *Nuevo Figueras* (600), *Los Santuarios Católicos* (800), *La Telefónica Española* (2500), *La Veu de l'Empordà* (1000). Girona: *El Autonomista* (700), *Boletín de la Asociación de Secretarios de Ayuntamiento, Empleados y Obreros municipales de la Provincia de Gerona* (350), *Boletín de la Cámara de Comercio e Industria* (2000), *Boletín del Colegio Oficial del Secretariado local* (500), *Boletín de Estadística Municipal* (190), *Boletín del Gremio de Herreros y Constructores de Carruajes de la Provincia de Gerona* (150), *Boletín Oficial* (700), *Boletín Oficial de la Cámara de la Propiedad Urbana* (600/1000), *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona* (600), *Boletín de la Sociedad Económica de Amigos del País de Gerona* (150), *Butlletí Mensual del Col.legi de Metges de la Provincia de Girona* (500), *Diario de Gerona* (500), *Fulla Parroquial del Bisbat de Girona* (12000), *Gaceta Práctica* (350), *Heraldo de Gerona* (600), *Juventud Tradicionalista* (300), *El Magisterio Gerundense* (500), *El Norte* (850), *Scherzando* (1000), *El Senyor Narcís* (700), *La Voz de Gerona* (1500). Olot: *El Deber* (600), *La Tradició Catalana* (1000). Palafrugell: *Baix-Empordà* (550). Palamós: *Marinada* (250). Puigcerdà: *Ceretania* (300), *El Pirineo* (500). Sant Feliu de Guíxols: *Acción Social Obrera* (2000), *L'Avi Muné* (1600), *Palmarium* (400). Sant Hilari Sacalm: *Jesús de Praga y San Hilario* (600). Santa Coloma de Farners: *Veu de la Selva* (400). Torroella de Montgrí: *Butlletí del Sindicat Agrícola*.

A les imprecisions apuntades anteriorment, cal afegir que les estadístiques

relatives a les comarques gironines són incompletes, i que hi manquen títols (fàcilment comprovable a partir del nostre quadre de publicacions), i respecte a d'altres no tenim constància que encara es publiquessin de manera periòdica en els anys de la Dictadura, i considerem que la seva inclusió a l'estadística no es correspon amb la realitat (són els casos de *El Heraldo* de Figueres, i del *Boletín de la Asociación de Secretarios de Ayuntamiento, Empleados y Obreros municipales*, *Boletín del Colegio Oficial del Secretariado local*, *Boletín de la Real Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País* i del *Butlletí Mensual del Col.legi de Metges*, tots ells de Girona). Malgrat tot, les estadístiques oficials ens poden servir per treure'n algunes conclusions provisionals, per bé que absolutament condicionades a la certesa de les dades amb que treballem.

Des d'un punt de vista comparatiu, i com a element més significatiu, apuntem el descens del tiratge, l'any 1927 –i sempre segons l'estadística oficial–, del *Heraldo de Gerona*, i sobretot del *Diario de Gerona*, circumstància que sorprén ja que aquest darrer l'hem definit com un diari amb vocació empresarial, i per tant la baixa en l'edició d'exemplars podria contradir la seva pretesa evolució vers un model de premsa de masses. Constatem la tendència a l'estagnació del tiratges del conjunt de la premsa de les comarques gironines: l'any 1920 la mitjana és de 683 periòdics, i l'any 1927 de 650 (no comptabilitzem la *Fulla Parroquial de Girona*).

Remarquem els 700 exemplars de *El Autonomista*, com una prova evident que a pesar dels seus plantejaments de fer un diari com a negoci, encara es troba en una fase embrionària. En canvi, l'òrgan dels anarcosindicalistes, *Acción Social Obrera*, amb 2000 exemplars l'any 1927 –només 200 menys que el 1920– convida a una reflexió que permet confirmar que des de Sant Feliu de Guíxols es distribuïa el periòdic, fins i tot, als obrers i simpatitzants de fora la comarca, i que a pesar de ser

un periòdic "ideològic" –d'opinió–, la Dictadura no va arribar a estroncar la seva funció, per bé que la condicionà.

Considerant les dades dels tiratges ofertes per les estadístiques oficials de *El Autonomista* i de *Acción Social Obrera* com a verídiques, convé fer una matisació que pot magnificar la importància de la seva difusió. Ambdós periòdics s'han de contemplar com a representants de sectors populars, i des d'aquest punt de vista hem d'atendre l'opinió de Rafael Mainar quan afirma que el nombre de lectors no pot determinar-se pel nombre d'exemplars del tiratge, i fins i tot a voltes són paràmetres contradictoris, ja que un periòdic conservador disposava de grans subscripcions però escasses vendes, en canvi un de popular era a la inversa, i per tant a mateix nombre de tiratge no es corresponia un nombre paral·lel de lectors. Un periòdic conservador no anava de mà en mà –només el llegien els que sabien llegir–, mentre que un periòdic popular: *circula de uno a otro lector y se lee para que lo oigan los que no saben y su circulación es mayor.*⁷ Sens dubte, *El Autonomista* devia ser objecte de múltiples lectures col·lectives en entitats com el Centro de Unión Republicano, presidit pel director del diari Darius Rahola, o bé a l'Ateneu de Girona, presidit per Carles Rahola.

La premsa en català

Les estadístiques de premsa publicada en català durant la Dictadura són enganyoses, i només a partir d'una profunda anàlisi, hom pot disposar d'una interpretació que indica el relatiu pes específic de la llengua catalana a la premsa.

Amb tot, i recollint les dades dels anys 1920 i 1927, i considerant la informació derivada del quadre de "Publicacions Periòdiques", d'elaboració pròpia, sobre la

---

⁷ Rafael Mainar, *El arte del periodista*, Barcelona, 1906, pàg.119.

totalitat del període dictatorial, constatem el següent:

<u>Any</u>	<u>Total publicacions</u>	<u>Català</u>	<u>Bilingüe</u>
1920	43	18	14
1927	50	15	18
1923-1929	116	68	11

A l'any 1920 el 42% de les publicacions són escrites en català i el 33% en bilingüe (o català i castellà en períodes diferents). Al 1927 les publicacions en català s'han reduït al 30%, és a dir un 12% de disminució, la qual cosa confirmaria la política anticatalanista de Primo de Rivera. Ara bé, si prenem l'estadística respecte tot el període de la Dictadura, sorprenentment hom palesa com el ¡59%! de les publicacions empren l'idioma català (tot i que només un 9% són bilingües o utilitzen ambdós idiomes).

Una lectura atenta de les dades explica, però, la relativitat de l'esmentada constatació: la majoria de les revistes i periòdics escrits en català presenten una curta durada de publicació i una periodicitat molt esponjada. De les publicacions en català només un 40% supera els 3 anys de durada, la resta –un 60%– està molt per sota d'aquest període de temps, amb l'agreujant que moltes d'aquestes capçaleres romanen al mercat únicament uns quants mesos. D'aquest 40% de publicacions en català de més de 3 anys de durada –que corresponen a 27 títols– gairebé la meitat –12– són mensuals, és a dir que tenen un contacte molt espaiat amb els seus lectors. D'altra banda, bona part de les 27 publicacions (un 63%) tenen una temàtica molt específica i sense cap connotació política, i ni tan sols informativa: 7 religioses –habitualment es tracta de fulls parroquials–, 6 cultura/esports i 3 butlletins professionals).

En definitiva, cal considerar la presència de l'idioma català a la premsa com a

modesta, i l'espectacularitat d'una primera impressió queda molt diluïda en l'aprofundiment de les dades. El bandejament del català té, en conseqüència, un cert reflex al món de la premsa. Òbviament no hi ha cap diari escrit en català, i a les principals ciutats gironines –Girona i Figueres– el nombre de premsa en català encara és més escàs. En canvi, a les zones més muntanyoses, com ara Olot, Ripoll o Sant Hilari Sacalm, es prodiga molt més la premsa en català, eren indrets amb dificultats de comunicació i on la premsa tenia uns circuits de difusió molt tancats.

Aquesta desfavorable interpretació sobre la premsa en català no amaga una realitat: al llarg de la Dictadura es creen nous títols en català. És un fet que ens resistim a magnificar, sobretot en relació a les comarques gironines, per bé que Josep M. Roig,⁸ seguint dades ofertes per Francesc Vallverdú⁹ relatives a tot el territori català afirma que en el període dictatorial la premsa periòdica en català va viure un període d'expansió molt notable, inclosa la d'informació general: a Barcelona l'any 1923 sortien dos diaris en llengua catalana –*La Veu de Catalunya* i *La Publicitat*–, mentre que durant la Dictadura s'incrementaren amb dos més: *La Nau* (1927) i *El Matí* (1929), i que pel que fa a tot Catalunya, entre 1901 i 1923, el nombre de diaris en català va augmentar només de 5 a 7, però al 1927 arriben a 11 i el 1930 a 15.¹⁰

A pesar de la importància que representa que durant una dictadura es

---

⁸ J.M. Roig i Rosich, *La Dictadura de Primo de Rivera...*, pàg. 476 i ss.

⁹ Francesc Vallverdú, *Dues llengües: dues funcions*, Barcelona, 1983, i "L'edició catalana de 1923 a 1930" a *Els Marges*, núm. 9, 1977, pàgs. 26 i 27.

¹⁰ Aquesta reeixida panoràmica de les publicacions en català també es destacada en un editorial del *Diario de Gerona* del 4-10-1927, sota el títol "Densidad periodística", per bé que després de citar diverses capçaleres de premsa en català, constatem que de les comarques gironines només hi figura la *Revista d'Olot*. D'altra banda, serveixi com a exemple de les dificultats en què es troben els periòdics en català, el diari *Reus*, que durant l'etapa de la seva publicació –de l'octubre de 1925 a l'agost de 1928– va patir dues intermitències, una d'elles per un espai superior als 11 mesos. Veure Pere Anguera i Rosa Cabré, *Ideologia i història dels diaris reusencs en català*, Reus, 1979, pàgs. 27-32. A pesar que les suspensions eren motivades per la inserció de determinades informacions, sens dubte, el fet d'editar en català predisposava a l'aplicació de la censura governativa amb més rigor.

continuessin publicant periòdics en català –la qual cosa seria impensable en la primera època franquista–, i d'acord als plantejaments que hem apuntat al principi, convé insistir en que la premsa en català a les comarques gironines veié mediatitzada una immillorable perspectiva que en les dues primeres dècades del segle s'intuïa en vies de consolidació, ja que a la capital l'any 1913 s'editaven un 28% de periòdics en català i bilingües sobre el total de la premsa (un 35% en relació al conjunt del Principat), mentre que a l'any 1920 el percentatge es situà al 72% (39% en el Principat).¹¹ El cas de la ciutat de Girona és absolutament significatiu dels inconvenients que patí la premsa en català sota el poder de Primo de Rivera, i confirma la hipòtesi de la penúria de la llengua catalana a la premsa en aquesta època.

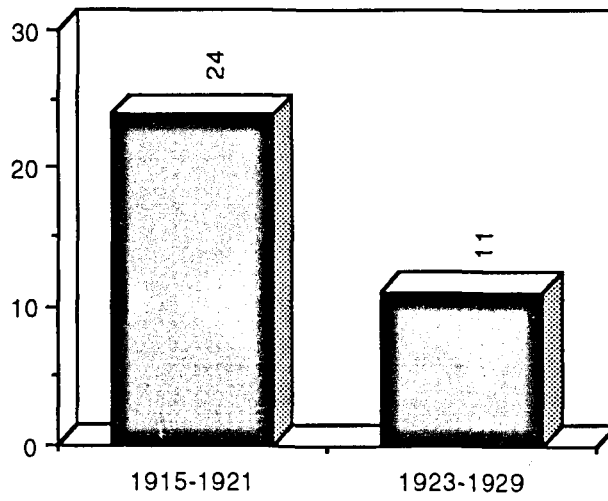
Hem seleccionat dos períodes que abasten aproximadament el mateix nombre d'anys: de 1915 a 1921, d'una banda, i de 1923 a 1929 de l'altra. L'objecte d'estudi és la premsa en català i l'espai territorial la ciutat de Girona. Les dades –expressades visiblement al gràfic número 3– són molt eloqüents:

De 1915 a 1921 s'editaren 24 publicacions en català: 5 setmanaris, 8 quinzenaris, 7 mensuals, 2 de periodicitat variable i 2 de desconeguda.

De 1923 a 1929 el nombre de publicacions havien quedat reduïdes a menys de la meitat: 11, de les quals 2 eren setmanaris, 1 trisetmanari, 2 quinzenaris, 4 mensuals i 2 de periodicitat desconeguda. Convé especificar que d'aquestes 11 publicacions, 1, el trisetmanari *El Gironès*, fou suspesa a finals de l'any 1924, 4 corresponien a butlletins d'associacions i entitats diverses i 2 a fulls parroquials. Amb això, queda clara la poca presència i pes específic del català a la premsa de la Girona primoriverista.

---

¹¹ J.LL. Gómez Mompert, *La gènesi...* pàg. 123.

Gràfic núm. 3. Premsa català ciutat de Girona.

La societat civil gironina: entre la contradicció i la voluntat de supervivència

La implantació d'una dictadura militar, sustentada ideològicament en principis reaccionaris i arcaïtzants, per bé que el marc polític era, en teoria, el de l'Estat liberal, contrastava i entrava en contradicció amb la mentalitat de la nova societat. Primo de Rivera va justificar la presa del poder sota l'argument que era necessari acabar amb els problemes d'ordre polític i social, però la seva peculiar personalitat li féu atribuir-se una funció de reorientador dels costums i de la manera de viure de la població. El dictador recollia dosis del pensament regeneracionista de Joaquin Costa: identificació dels conceptes nació-poble-camperol-productor, el sector agrari era majoritari a la Península, i estava sotmès al poder de l'oligarquia i els cacics, però en cap cas, com és de suposar, no compartia la idea de Costa de crear una societat democràtica, igualitària, on l'Estat havia de ser molt respetuós de la vida social i institucional.

Primo de Rivera considerà que la regeneració de la societat passava per la constitució d'una obra de moralització pública i ciutadana, bastida sobre uns fonaments irrisibles i extravagants: exigia la potenciació de les activitats gimnàstiques en grups populars, vulgarització de la cria d'aus, abelles i cucs de seda¹. Tanmateix, i inscrit dins aquesta voluntat de redefinir els costums ciutadans i rurals, el dictador enuncià principis de conservació del patrimoni forestal, promocionà la festa de l'arbre, estimulà l'excursionisme i l'activitat dels exploradors entre la joventut. Com afirma González Calbet, tot plegat era:

una muestra clara de la actitud "ingenua" y arbitrista con que se enfocaba la educación ciudadana, persiguiendo una modélica postura colaboradora y solidaria,

---

¹ Reial Decret del 20-3-1924.

aunque no enfocada a la resolución de candentes problemas sociales, económicos o culturales, sino a la adopción de “buenas y sanas costumbres” propias de una comunidad rural idealizada. (...) En el Pensamiento de Primo de Rivera, la cría del gusano de seda y la U.P. eran dos caras de la misma moneda, del resurgir del “sano pueblo español” liberado del caciquismo.²

L'obsessió del dictador arribà, fins i tot, a voler canviar els horaris de vida, de treball i alimentaris del poble. A les acaballes del règim –i per tant en un període de decadència del sistema–, Primo de Rivera encara persistia en el seu esforç de procurar modificar els costums quotidians de la població, i declarà: *El plan de vida en España de las clases medias y pudientes es disparatado. La comida y el almuerzo que no se sabe bien lo que es ni cómo debe llamarlo, de las dos y media a las tres de la tarde; la comida y cena de las nueve y media a las diez de la noche, son un absurdo, y un derroche y una esclavitud para la servidumbre doméstica, obligada a trabajar hasta casi las doce de la noche. Bastaría sólo una comida formal, familiar a mantel, entre cinco y media y siete de la tarde y después los no trasnochadores nada; los que sean, un refrigerio, y antes un pequeño almuerzo o desayuno de tenedor a las diez y media u once de la mañana y los madrugadores podrían anticipar de siete y media a ocho una taza de café. Tal sistema es mucho mejor para la salud y, además de combatir la obesidad ahorraría luz, carbón y mantelería.³* Com diu González Calbet, i ateses les dificultats que travessava el Directori: *¡Qué no sería capaz de aconsejar en épocas más fáciles de su gobierno!⁴*

Lògicament els resultats dels pretesos canvis de costums de la població foren un fracàs estrepitós. És molt significatiu el fet que Primo de Rivera encomanà als delegats governatius –a finals de l'any 1924– la protecció dels “interessos sanitaris i

---

² M. Teresa González Calbet, *La Dictadura de Primo de Rivera...*, pàgs. 266-267.

³ Federico Bravo Morata, *La Dictadura*, Madrid, vol. I, pàg. 130.

⁴ M.T. González Calbet, *La Dictadura de Primo de Rivera...*, pàg. 267.

culturals dels pobles”. Considerant la intrascendència de la comesa, cal pensar que es tractava d’una manera d’allunyar als delegats de l’escena política. Òbviament, el dictador començava a tenir d’altres objectius polítics i socials, malgrat que els “tics” regeneracionistes –tant des del punt de vista ideològic com més anecdòtic– perviuran al llarg del règim (recordem la divertida nota de l’any 1929 sobre els horaris dels àpats que acabem d’esmentar), a mesura que el Directori configurava una estructura político-ideològica més consistent, s’abandonaren aquelles influències regeneracionistes. Amb tot, és fàcil deduir que els peculiars principis socials que volia imposar Primo de Rivera eren molt poc compatibles amb l’esperit obert, innovador i creatiu que dominava a l’estranger. La contradicció –un cop més– estava servida mercès a la forassenyada i autàrquica política costumista.

La diversió i l’oci –i els costums socials en general– experimenten un doble corrent contraposat: d’una banda reben nous i refrescants aires provinents de l’estranger, i d’altra es viu una conjuntura política entestada en limitar les influències externes i en encotillar les manifestacions lúdiques, fins el punt de no permetre la lliure celebració de l’antiga tradició del carnaval. En un ban de l’any 1924 l’alcalde de Girona manifesta que: *Queda prohibida la circulación de máscaras, cuyos disfraces desdigan del decoro público o consisten en uniformes de algunas de las clases del Estado incluso la Cruz Roja, comprendido el de las enfermeras.*⁵

Els jocs d’atzar eren una de les altres grans víctimes de la política moralitzadora de Primo de Rivera; de fet, en el Manifest del 13 de setembre de 1923 el dictador ja esmentava com una xacra dels anteriors governs la feble persecució del “vici del joc”, tot i que a Girona, l’any 1922, el governador civil en funcions, el magistrat de l’Audiència Felipe Rey, havia prohibit els jocs d’atzar que es practicaven en els cafès i les entitats públiques. Amb la Dictadura, la prohibició era estricta, i els

---

⁵ Arxiu Històric de la ciutat de Girona. Bans, Decrets, Edictes. Lligall núm. 42. 29-2-1924.

comunicats del govern civil de Girona inequívocs: *Los juegos de envite y azar han sido y serán implacablemente perseguidos por los agentes de la autoridad. No hay tolerancia, ni excepciones. En tal sentido se reiteran hoy, órdenes severísimas a la población y a la guardia civil.* El governador convidava a la població a que denunciés qualsevol infracció –per lleu que fos– relacionada amb la pràctica del joc, i anunciava que en cas de comprovar-se la denúncia s’aplicaria el màxim rigor i s’imposarien severs càstigs als infractors. Els comandants de la guàrdia civil de cada poble eren els responsables de controlar el joc d’atzar, i la policia governativa tenia ordres d’extremar al màxim la vigilància. A Girona, pel que sembla, la feina dels “agents de l’ordre” devia ser menor i de bon fer, atès que: *El Gobernador puede, no obstante, afirmar que el sano criterio del Gobierno ha sido en todo momento, respetado en Gerona, pero ni aun esas expansiones, realmente inofensivas, que sin groupiers y entre amigos, se han desarrollado algún día, se pueden consentir, y caso de repetirse, sin tener en cuenta la calidad de las personas ni las circunstancias del caso, el Gobernador procederá con inflexible energía.*⁶

Per descobrir els casos de pràctica d’aquests jocs, les autoritats recorrien al vell sistema d’incitar a les denúncies anònimes. Els primers mesos de 1925 es produiran algunes sancions: a través d’una denúncia hom tingué notícia que a L’Escala es jugava a daus; un cop comprovat s’imposaren quatre multes de 500 pessetes. D’altra banda, en algunes acreditades entitats recreatives de la ciutat de Girona es jugava al “baccarrat tournant”. El governador va citar a tots els presidents de les societats gironines on presumiblement s’hi practiven aquests jocs, i els recordà la normativa i les sancions previstes pels infractors.

Un col·lectiu que també ho va tenir francament malament durant la Dictadura fou el de les prostitutes, a qui hom posà entrebancs en el lliure exercici de la

---

⁶ Publicada a la premsa el dia 6-3-1925.

professió. A manera d'exemple apuntem que el governador de Girona Arturo Carsi publicà una circular, l'any 1924, en que es prohibia que els cafès, bars, cabarets i tavernes fossin servits per "cambreres". Les dones amb "cartilla" professional no podien exercir en cap establiment públic, ni exhibir-se en carrers o places, sota amenaça d'expulsió de la ciutat o deportació.

Els gironins al 1927 rebien amb entusiasme les notícies d'EEUU que es feien ressó d'un nou estil de vida dominat per l'alegria pròpia d'una època de prosperitat econòmica: el "charleston" i les ganes de diversió. Les nits d'estiu, la Rambla de Girona, la plaça de la Independència o la Font del Rei s'omplien de gent que feia tertúlia i safareig al só d'unes notes musicals, però qualsevol administració pública era competent per erigir-se en sentinelles de la moral. Un regidor de l'Ajuntament de Girona especialment motivat pel tema era Enric Gruartmoner, el qual en una sessió municipal: *apoyándose en un comentario periodístico, llamó la atención acerca la celebración de espectáculos inmorales en algún cine y recomendó se procurara evitarlos. El Sr. Presidente dijo que se enteraría del asunto y vería el modo de atender al expresado objeto.*⁷

El rígid control de la moral i els costums contrastava amb les desinhibicions d'altres països estrangers. La moral catòlica estava inspirada en principis retrògrades, i l'Estat autoritari li convenia instituir una imatge de vigilància permanent dels ciutadans –d'acord aquells principis– sota unes directrius absolutament paternalistes encarnades pel general Primo de Rivera. Com podem observar en el capítol dedicat a l'Església, la societat gironina estava sotmesa a la profunda influència de l'estament eclesiàstic; es tractava d'una herència que s'arrastrava de molts segles enrere, i que condicionava els hàbits quotidians dels gironins.

Amb tot, i a pesar del context d'estretors i de prejudicis morals, la dictadura de

---

⁷ Arxiu Històric de la ciutat de Girona. Llibres d'actes Comissió Permanent del 24-10-1924.

Primo de Rivera coincideix amb un període d'esplendor de la indústria cinematogràfica. Les sales de cinema augmentaven progressivament i cada cop eren més concorregudes, s'incrementava la importació de films estrangers, sobretot americans, la premsa especialitzada s'afermava i creixia l'interès del cinema com a mitjà d'expressió artístic connectat amb els moviments europeus d'avantguarda. Si bé la producció de l'Estat espanyol era molt discreta, els distribuïdors i exhibidors es guanyaven molt bé la vida.

El cinema començava a ser un espectacle de masses, i era habitual contemplar llargues fileres de gent a les portes de les sales gironines. De fet, a la ciutat de Girona la primera sala de cinema començà a funcionar l'any 1897, i al llarg de la primera dècada del segle XX se'n obriren tres més. El 15 d'abril de 1923 s'inaugurà a Girona l'emblemàtica sala de cinema i teatre Albéniz (a l'actualitat encara en funcionament). Els socis-propietaris eren Martí Regàs, Miquel Ferrer i Eduard Turón. La dinàmica d'aquest cinema demostra com Girona participava amb molta plenitud dels nous elements que definien la societat moderna. Durant la Dictadura, l'Albéniz projectava en cada sessió una pel·lícula de primera línia –estrenada de manera gairebé simultània amb la ciutat de Barcelona–, un complement, un altre film (acostumava a ser una comèdia menor), un documental (molt curt, esporàdic i de temàtica molt estereotipada), i a més a més, els dissabtes i els diumenges a la fi d'aquesta dilatada projecció cinematogràfica, però dins la mateixa programació, actuaven artistes, a voltes de la qualitat de La Barrientos o de Raquel Meller. La capacitat de la sala Albéniz era de 2.000 persones.⁸

El món del cinema era capaç de crear esdeveniments que interessaven a totes les classes socials: l'any 1925 s'estrenaven *La quimera de oro* de Charles

---

⁸ Informació facilitada pel professional publicitari Joan Turón i Algans (Girona, 1904). Entrevista efectuada el 9-11-1993. El nostre interlocutor era fill del copropietari-fundador de l'Albéniz, Eduard Turón.

Chaplin, –Charlot trencava tots els convencionalismes burgesos i d'una manera aparentment absurda esdevenia un personatge de constant denúncia social–, i, a Moscó, *El acorazado Potemkin* d'Eisentein; un any més tard Buñuel presentava el seu *Chien andalou*; la mort de Rodolfo Valentino, l'any 1926, feia plorar les mestresses de casa i commovia a tothom, i al 1927 s'estrenava *El cantor de jazz*, primera pel·lícula sonora de la història. El preu de les entrades del cinema era relativament assequible a les butxaques dels ciutadans, i la premsa ajudava a la popularització d'aquest fenomen publicant, amb freqüència, la programació i els horaris dels cinemes.

Al voltant de la indústria cinematogràfica es desenvolupà –de la mateixa manera que passava amb la premsa– la publicitat. O sigui, que ens trobem davant dos fenòmens característics de la modernitat: el cinema i la publicitat. Segons explica el publicitari gironí Joan Turón,⁹ l'activitat publicitària a Girona es dinamitzà a redós del cinema, i sobretot a partir de la inauguració del Cinema-Teatre Albéniz, on ell mateix tenia cura d'aquest apartat. Així, recorda com el cinema era el nucli preferit per la publicitat, atès que la gent hi acudia en forma molt multitudinària. S'elaboraven grans cartells pintats directament a la façana del cinema, i també es féu –en el cas de l'Albéniz– un teló amb anuncis que estava abaixat abans de començar la funció i durant el descans. En aquell temps s'introduí la publicitat cinematogràfica feta a través de diapositives. La primera que Joan Turón realitzà fou per la Casa Crehuet de Girona: el sistema de creació era absolutament manual: s'agafava un vidre a mida, es posava una fina capa de goma aràbiga, es feia el dibuix i finalment es pintava amb anilines. En l'època de Primo de Rivera, Joan Turón ja es professionalitzà plenament, a l'acceptar la representació de Publicitat AGA de Barcelona. L'any 1926 va realitzar la portada del programa extra que per les Fires de

---

⁹ Entrevista citada

Girona feia el diari *El Autonomista*, es tractava d'una tricomia de Girona amb el pas del tren sobre l'Onyar. En aquells moments, Turón ja tenia l'exclusiva de publicitat de tots els cinemes de la província, la qual cosa comportava tal volum de feina que hagué de contractar un representant a cada població on hi havia cinema.

El Directori, però, amb un criteri similar a l'aplicat a la premsa exercia un control sobre les pel·lícules exhibides per tal d'evitar referències crítiques al règim espanyol, i a països estrangers, sobretot amics, com ara Alemanya. Amb la censura també es pretenia preservar la moral dels ciutadans i delimitar una misteriosa frontera entre el bé i el mal.

Els governadors civils eren els responsables de fer complir les indicacions i consignes de Primo de Rivera, per bé que aquells acostumaven a delegar en els alcaldes de les poblacions on s'exhibien les pel·lícules susceptibles a ser censurades, tot i que en ciutats d'un cert pes demogràfic com ara Girona la censura s'exercia directament des del Govern Civil, i en els primers temps des del Govern Militar. El governador Juan de Urquía informà, el 26 de setembre de 1924, a l'alcalde de Girona de les modificacions establertes en la censura cinematogràfica a Girona, en el sentit que havia acordat el cessament del cap de l'Estat Major i secretari del govern militar com a censor de pel·lícules i obres literàries, i que havia designat per l'esmentat càrrec al seu secretari particular i polític, José de las Casas, amb el qual a partir d'aleshores les empreses cinematogràfiques havien de posar-se d'acord per fixar el dia i l'hora de revisió i censura de les pel·lícules.¹⁰

Una de les pel·lícules més censurada i controlada fou *Los Cuatro Jinetes del Apocalipsis*. La pel·lícula es fonamentava en una novel·la de gran èxit escrita l'any 1916 per Blasco Ibáñez –personatge poc grat a la Dictadura–, i caracteritzada per ser aliadòfila. La carta del 28 d'abril de 1924 que el Govern Civil de Girona adreçà a

---

¹⁰ Arxiu Històric de la ciutat de Girona. Correspondència Govern Civil, lligall núm.11. 1924.

tots els alcaldes, en relació a la censura d'aquest film és molt significativa i recull en síntesi els arguments de la censura que hem exposat: *Encarezco a V.S. la necesidad de que no se autorice la representación cinematográfica que no hayan sido sometidas a su censura y estén aprobadas, poniendo especial cuidado en no autorizar las que se refieren a asuntos que acusen conocidamente inmoralidades u ofrezcan peligros para la juventud. Igualmente le encarezco que de la película "Los Cuatro Jinetes del Apocalipsis" se suprima la parte del fusilamiento de Jefe o Jefes de Bélgica por tropas alemanas, el saqueo y robo por estas de un Castillo y la escena del submarino en que aparece la piel de un hombre pegada a la puerta, así como cualquier otra que pueda herir sentimientos alemanes pues se trata de una nación amiga que ha dirigido quejas justificadas que es preciso atender. Y bajo su más estrecha responsabilidad, serán censuradas personalmente por V. las películas cinematográficas con antelación a ser representadas; dándome cuenta caso de novedades.*¹¹ Al voltant de la pel·lícula i llur censura es creà un remarcable confusionisme entre les autoritats governatives. Així, i a manera d'exemple apuntem que el mes d'abril de 1926 es prohibia la projecció que s'havia de fer al *Círculo Columbense* de Sta.Coloma de Farners, sota l'argument que *no se ha proyectado en ninguna de las provincias de Gerona y Barcelona*, quan en realitat l'estiu anterior fou exhibida al cinema Gran Via de Girona. D'altra banda, el setembre de 1926 fou projectada –amb els corresponents retalls- a l'Econòmic Cine de Palamós.

En tot cas, els films més prohibits i censurats eren els provinents de la indústria cinematogràfica soviètica. El 27 de setembre de 1927 el Govern Civil de Girona informava que era prohibida l'exhibició a tot l'Estat espanyol de les següents pel·lícules: *Sombras, Peterkin, Ivan o Juan El Terrible, El Correo de San*

---

¹¹ Aquesta carta l'hem consultada a l'Arxiu Municipal de Sils, on es conserva, també, una altra carta amb el mateix text i data, adreçada tanmateix a l'alcalde, però en aquest cas el remitent és el delegat governatiu de Sta. Coloma de Farners Ramon Masgrau.

Petesburgo, Siberia, Domingo Sangriento, Castillo Skotín y cualquier obra de asunto o propagando ideas bolcheviques que no hayan sido previamente censuradas y aprobadas por la Dirección general de Seguridad en Madrid.

La complicitat entre l'Església i el règim es manifestava, també, en la filosofia moralista que guiava la censura cinematogràfica. El setembre de 1927 el Govern Civil de Girona rebé un telegrama del director general de Seguretat on s'informà de l'autorització del film *Amores de Manón*, per bé que s'ordenà que calia suprimir l'escena que representava el moment en què la protagonista, després d'haver estat despreciada pel seu amant, tornà a buscar-lo un cop aquell havia ingressat en el seminari, desenvolupant-se l'escena davant l'altar major, quan el seminarista estava resant.¹² De fet, fins i tot, els hipotètics perjudicis que el cinema podia ocasionar a la "bona moral", també havien estat explicitats, anys enrera –el 1911–, per un republicà moderat, com era el gironí Artur Vinardell i Roig: *A mi juicio –y lo digo con toda sinceridad aunque tenga que hacer presión a los principios de libertad que he sustentado y defendido durante toda mi vida– el cinematógrafo debería de estar sometido a un control especial o a la observancia de ciertas reglas, a fin de obtener que el espectáculo no degenera nunca en una exhibición de hechos que, por su finalidad o por su intención sugestiva, puedan ser considerados como una injuria al pudor y al respeto debido a los espectadores.*¹³ Sens dubte, el posicionament de Vinardell, a pesar de la seva suposada mentalitat progressista, deixava entreveure el pes i la influència que l'Església exercí tradicionalment en la societat gironina.

Hem trobat referències d'altres pel·lícules no autoritzades: l'octubre de 1927

---

¹² En el registre d'entrades del Govern Civil de Girona hi consten, també, com a pel·lícules d'exhibició prohibida, i amb anterioritat a l'any 1927, *Rosita la cantante callejera* (data 18-4-1925) i *Amor de Príncipe* (data 17-7-1926). Arxiu Històric de Girona. Fons de l'Administració Central Delegada. Interior (Govern Civil).

¹³ Artur Vinardell i Roig, "La Moral pública. El teatro. El cinematógrafo. La Escuela y la familia. La defensa social y los partidos (en torno de una información)", *Suplemento Literario de El Autonomista*, octubre 1928. (El text havia estat escrit l'any 1911).

es prohibeix *Ki-Ki* a Figueres, i el gener de 1929 *El Espia* de la Pompadur –casa Ernesto González– a tot l'Estat. A banda de les mateixes pel·lícules, calia que passessin per la censura els fulletons de mà que editaven els cinemes per anunciar la seva programació.¹⁴

En el marc del Primer Congrés Espanyol de Cinematografia, celebrat l'any 1928, es plantejaven diverses propostes amb l'objectiu de millorar la indústria cinematogràfica, entre les sol·licituds dels professionals hi havia la reivindicació d'una normativa que regulés el desenvolupament normal de la producció, i l'exigència d'una normalització de l'exercici del censor, atès que fins aquells moments es regia segons criteris "arbitrals i inoperants".¹⁵

La febre cinematogràfica afectà, en general, el desenvolupament del teatre. A la ciutat de Girona a començaments de la Dictadura funcionaven diversos teatres: el Principal (més tard anomenat Municipal), el Coliseu Imperial, el Novedades, l'Albéniz, el Cafè Vila, el Centre de l'Unió Republicana, i el cert és que en aquells anys la programació que s'oferí fou extensa i diversificada,¹⁶ no obstant això, amb el pas dels anys i amb l'esmentada competitivitat del cinema, el teatre patí una notable recessió, fins el punt que *El Autonomista* afirmava, el 5 de setembre de 1927, que a la ciutat de Girona hi havia una gran manca de teatres, i que únicament en funcionava un, fent referència implícita al Teatre Principal. Un any abans, l'octubre de 1925, el suplement literari de *El Autonomista*, ja havia exposat la situació creada arran de l'expansió cinematogràfica, afirmant que no es podia negar que el cinema,

---

¹⁴ Joan Turón (entrevista citada), ens explicà com en una ocasió la censura primoriverista no va admetre la publicació d'un programa de mà de l'Albéniz, on s'anunciava –formant part de l'actuació artística del final de la funció– el cant de la famosa poesia de Joan Maragall dedicada a la sardana ("La sardana és la dansa més bella de totes les danses que es fan i es desfan"). Òbviament, tampoc es va permetre la interpretació de l'esmentada poesia.

¹⁵ Emilio C. García Fernández, "El lento despertar del cine español", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, 1989, pàg. 156.

¹⁶ Veure I.de Solà, JM.Birulés, JM.Fonalleras i P.Garcia, *Història del Teatre Municipal de Girona 1769-1985*, Girona, 1985.

en aquells moments, era el principal dels espectacles populars, i que el teatre i l'esport, com espectacle, estaven en decadència, mentre que les aficions pel "football" i la boxa disposaven d'un entusiasme decreixent: *S'aguanta amb solidesa formidable el cine, com a espectacle agradós a les multituds.*

Juntament al cinema i el teatre, els avenços tecnològics començaven a mostrar noves possibilitats d'expressió, informació i oci: les ones radiofòniques van alegrar una societat que volia divertir-se i oblidar.¹⁷ A Girona, l'any 1927, l'interès pel fenomen de la ràdio permetia plantejar a un sector d'afecionats la possibilitat d'associar-se i de crear una emissora: *La finalidad remota debe tender a estudiar las posibilidades técnicas y económicas de dotar a Gerona de una emisora que haga posible la existencia de receptores de galena en la capital y en un radio lo más considerable posible alrededor de ella. No faltan en Gerona individualidades y entidades artísticas para actuar ante el micrófono. No faltan tampoco hombres estudiosos y capacitados para una obra de difusión cultural. Y cuéntese que la obra de misericordia más apreciada en la civilización moderna es la de llevar belleza y cultura a quienes, desgraciadamente, carecen de posibilidades para proporcionársela.*¹⁸

El projecte no reeixí fins l'any 1933, però mentrestant la recepció de programes emesos des de fora dels límits geogràfics gironins van constituir un fonament a un nou estil de vida, per bé que la capacitat de disposar d'un aparell era socialment molt limitat i per tant hem de considerar que es tractava d'un costum molt selectiu.

Però, ¿socialment Girona oferia la imatge de dinamisme, i disposava de les

---

¹⁷ Veure Carmelo Garitaonandía, "El despertar de un nuevo medio: la radio", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, 1989, pàgs. 130-140.

¹⁸ *El Autonomista*, Girona, 11-7-1927.

condicions materials necessàries per evolucionar conjuntament amb els esquemes de modernitat que portava implícita la nova societat de masses?, o bé, ¿el pes de la tradició conservadora i el reaccionarisme de la Dictadura havien de trobar el camp abonat en una població estàtica i endarrerida?

A l'any 1920 la ciutat de Girona tenia 17.691 habitants, una dècada més tard –el 1930– la població arribava als 21.845 habitants.¹⁹ Les xifres es magnifiquen si atenem al fet que per espai de 20 anys la població havia crescut menys de 2.000 habitants (al 1900 hi havien 15.787 ànimes). L'estructura socio-econòmica de la ciutat estava formada essencialment per un important nombre de petits botiguers, funcionaris,²⁰ clergat i propietaris. Al cantó d'aquestes classes i estaments socials, el nombre d'obres era comparativament escàs: als anys 1916-1921 de les 216 empreses censades a Girona, 140 tenien menys de 5 treballadors i només dues –l'empresa del contractista Montseny i Juher i la fàbrica tèxtil Grober– ultrapassava els 100 obrers.²¹

La crisi econòmica de l'Estat va provocar un ràpid encariment dels mitjans de subsistència i dels béns i serveis més elementals. La població perdia capacitat adquisitiva, i en els casos de capes socials més desfavorides l'amenaça de la gana i la misèria es feia realitat. Així, al cantó del concepte de modernitat subsistia l'estigma de la fam. La crisi industrial es donava la mà amb el problema del camp, a l'eterna espera d'una reforma agrària. Obviament la situació de l'assalariat castellà

---

¹⁹ Pel tema demogràfic veure Ramon Alberch i Narcís Castells, *La població de Girona (segles XIV-XX)*, Girona, 1987.

²⁰ Pere de Palol considerava que *les altes i petites jerarquies estatals; tot allò que s'anomenava Hisenda o Magistratura, caserna o burocràcia, qualsevol de tantes delegacions i oficines que l'Estat imposava (...) si no formava mig cens de la ciutat ella sola, poc se h'hi faltava*, mentre que la seva funció era *atemorir industrials o petits rendistes, pagesos i artesans, i que servien o serveixen per a recaptar contribucions, enredar plets, legalitzar o allistar els nois per a servir la Pàtria*. Pere de Palol, op. cit. pàg. 218.

²¹ La Grober disposava de 937 treballadors. Veure Pere Cornellà, "Empreses, conflictes obrers i forces locals (1900-1939)", a *L'Avenç*, núm. 60, maig 1983, i Joan Surós, *Població obrera i conflictivitat social a Girona (1914-1923)*, tesi de llicenciatura, U.A.B., 1988.

no era millor: es treballaven més de les vuit hores legalment establertes, no funcionava el recent constituït retir obrer, malgrat que a voltes era el mateix obrer que acceptava aquella situació a canvi d'un sobresou.²² La deficient situació laboral, alimentària, higiènica, mèdica i les inacabables jornades de treball van abonar el camp a les malalties. La tuberculosi era la que causava més víctimes mortals. De l'any 1900 al 1920 a les comarques gironines morien anualment 530 malalts de tuberculosi confirmada i 70 més d'altres tuberculosis, amb la qual cosa, per cada 10.000 habitants es corresponien 17,9 defuncions per tuberculosi pulmonar i 2,25 per altres formes de tuberculosi. Si ho comparem amb d'altres províncies d'un nombre semblant d'habitants, comprovarem que a les comarques gironines el tant per cent de mortalitat per tuberculosi era molt més elevat. Així, a Almeria el percentatge era de 11,13 per 10.000, Balears, 10,3, Burgos, 12,8, Navarra, 13,10, Salamanca, 10,81, Tarragona, 11,34. No obstant això, hi han altres províncies on la mortailitat és més alta, com ara Biscaia, 33,04, Sevilla, 27,87, Madrid, 20,23 i Cadis, 24,24. A les comarques gironines, per poblacions el percentatge és el següent: Girona, 49,84, Puigcerdà, 25,2, La Bisbal, 24,8, Figueres, 22,2, Sant Feliu de Guíxols, 17,1, Olot, 17 i Sta Coloma de Farners, 11. A l'any 1929 a les comarques de Girona encara van morir per tuberculosi 418 malalts.²³ El 27 de juliol de 1927 s'inaugurava a Girona el primer dispensari antituberculós.

El Directori no encertava a trobar una solució satisfactòria a la crisi, i aquesta s'agreujava: la manca de mercats i la sobreproducció industrial desencadenaven inevitablement l'autor forçós. Les autoritats estaven preocupades en no permetre la

---

²² F. Alia Miranda, *Ciudad Real durante la dictadura de Primo de Rivera*, Ciudad Real, 1986, pàg. 49.

²³ Dades extretes de "La Girona negra" del doctor Josep M. Bosch Masgrau, citat per *Diari d'un segle*, suplement del *Diari de Girona*, 1990, núm. 39, pàg. 13. A la ciutat de Tarragona les conseqüències de la tuberculosi també devien ser devastadores, si atenem una informació del *Diario de Tarragona* del 26-4-1925: *la tuberculosis (causa) en nuestra ciudad verdaderos estragos*. Citat per M. Carmen Gómez Cruz, tesi citada, pàg. 371.

difusió d'aquest tipus de notícies, per bé que la premsa esporàdicament en feia referència, i plantejava possibles remeis per la crisi, com ara el retorn a les seves respectives terres d'un gran nombre d'obriers, que en busca de vida més fàcil, i sense una deguda preparació tècnica, havien buscat treball en la indústria catalana, com a peons o jornalers. En època de floreixement, la indústria no solament els havia pogut donar col·locació, sinó que necessitava els seus serveis. En els moments presents, però, les circumstàncies havien canviat, i s'imposava l'esmentat retorn, el qual s'efectuava ja, d'una manera automàtica. Eren molts els treballadors que desenganyats d'aquesta vida més fàcil i empesos per la fam s'en tornaven a les seves llars.²⁴ D'altra banda, el règim emprava la premsa, també, per negar l'evidència i presentar una situació irreal del país: *No es verdad que España esté hambrienta. No es verdad que como insinue un cronista, esté en la mayoría de los hogares el codido a la funerala. En España se come y se bebe más que en otras partes. Y quien lo niega se rebela francamente contra el indiscutible testimonio de sus sentidos.*²⁵

La política d'habitatge del règim donava impuls a la construcció, sobretot de cases barates, a la ciutat de Girona emplaçades a la carretera de Palau Sacosta, perllongació del carrer de la Rutlla, és a dir lluny del nucli de la ciutat, per la qual cosa el preu era més assequible. En aquell sector es construïren 50 cases. El 1927 a Girona el ritme de construcció mantenia un nivell més que acceptable, però l'accés a l'habitatge, malgrat tot, resultava complicat i el balanç de la política social del règim a Girona, a la fi de la Dictadura, era molt discret: *Y mientras se acometen cosas inverosímiles, Gerona sigue siendo una ciudad de aspecto torvo y sus índices de mortalidad no disminuyen sensiblemente. El Ayuntamiento sigue indiferente a la*

---

²⁴ *Diario de Gerona*, Girona, 23-10-1926. En una editorial de *El Autonomista* del 15-4-1924 s'afirmava, aparentement sense restriccions governatives, que a l'Estat espanyol es passava fam.

²⁵ *El Norte*, Girona, 10-4-1924.

*cuestión y al parecer ni siquiera se da cuenta de su existencia. Y esto a pesar de que los procedimientos para resolver el problema son los mismos en todas partes, con pocas variantes. En resumen se concretan a dos caminos: dar facilidades económicas mediante préstamos y auxiliar las operaciones el Estado y el Municipio.*²⁶

A les comarques gironines la indústria surera era un focus de conflicte permanent, i un reflex de la situació de l'obrer. Les condicions de treball eren molt deficitàries i provocaven reiterades confrontacions amb la patronal. L'actitud del règim solia ser favorable als interessos dels empresaris, tot i que la filosofia del primoriverisme tenia, també, un accent marcadament paternalista: arran d'una vaga en el sector surotaper fou desterrada a Soria, l'any 1925, la junta directiva de "La Lucha" de Sant Feliu de Guíxols; a començaments del mes d'octubre del mateix any el governador civil interí de Girona Onofre Pont sol·licità al seu homòleg sorià la llibertat dels obrers, i a més els dóna 250 pessetes pel seu retorn. En aquell mes d'octubre el nombre de gironins desterrats es reduïa únicament a un, segons es desprén de l'informe que el governador de Girona tramet al subsecretari de Governació, on es fa referència a un únic desterrat a tota la província de Girona: Sebastia Clara Sardó, com a càstig pel delictes, segons s'afirma, de ser un "professional del comunisme" i per la campanya d'agitació revolucionària que venia efectuant entre els elements obrers del sector suro-taponer de Sant Feliu de Guíxols, Palamós i Palafrugell. Clara estava desterrat a Terol des del proppassat dia 10 de

---

²⁶ *Diario de Gerona*, Girona, 12-11-1929.

setembre.²⁷

D'altra banda, convé apuntar que la vaga fou realment massiva i molt important, tot i que la premsa només pot fer-ne esment en dues ratlles, per bé que molt significatives, atès que parla de 250 vagues a St.Feliu de Guíxols i 50 a Palamós. La indústria tèxtil Safa de Blanes acomiada, l'estiu de 1927, 150 treballadors. En definitiva, a pesar que el panorama social era decebedor, i dels casos puntuals descrits, en general les vagues convocades al llarg de la Dictadura a les comarques gironines foren més aviat escasses i amb poca capacitat de mobilització, si exceptuem les de 1925:

	Vagues	Vaguistes
1923	1	29
1924	—	—
1925	2	2.472
1926	1	36
1927	2	117
1928	—	—
1929	2	?

La discreta conflictivitat social no significa que els comitès paritaris instituïts pel règim, sota un sistema corporativista, funcionessin amb intensitat i efectivitat, ja

²⁷ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 18-A. Expedient núm. 4 del 7-10-1925. Sebastià Clara era un anarquista, president i delegat de la Federació Comarcal del sindicat "El Arte Fabril" i president del sindicat de mecànics. Segons que explica Joan Moriscot, Clara va tenir problemes amb els companys contramestres del "Sindicato el Rádium", que l'acusaren de viure dels fons del sindicat "El Arte Fabril" de Salt, el Veïnat de Salt i Sta. Eugènia. Juan Moriscot, op. cit., pàgs. 18-19. Sobre la trajectòria sindical de Clara, veure S.Tavera i E.Ucelay Da Cal, "Conversa amb Sebastià Clara un líder cenetista català", a *L'Avenç*, núm. 6, 1977.

que cal considerar, d'una banda, la poca participació d'organitzacions obreres, i d'altra, el fet que es van constituir pocs comitès.²⁸

Malgrat la poca oferta de treball, la incorporació al món laboral es produeix en edats molt primerenques. Com a mostra paradigmàtica podem apuntar el fet que el mes març de 1924 moria en accident laboral un obrer de 15 anys de la fàbrica tèxtil Gassol de Salt; o bé que la premsa gironina publicava l'any 1927 un anunci d'un sastre de la ciutat de Girona que sol·licitava els serveis d'una noia de 10 o 12 anys per fer encàrrecs.

En tot cas, però, un paràmetre optimista a la ciutat de Girona el constituí el modest índex d'analfabetisme, sobretot si hom els compara amb dades d'altres poblacions. Una estadística de l'any 1927 indicava que la ciutat de Girona hi havia un 25,13% d'analfabetisme, mentre que Terrassa era d'un 29,93%, Tarragona 32,51%, Sabadell 34,12% i Lleida 39,11%. Ara bé, davant aquests percentatges extreure'n conclusions de major abast és arriscat, tot i que el *Diario de Gerona* del 22 d'octubre de 1927 especula que: *la causa del menor porcentaje de analfabetismo en Gerona, diremos que a nuestro entender obedece a ser una ciudad al igual de tierra que señorea, de una antigua sedimentación y sin el conjunto de factores exóticos que aportan alteraciones o fluctuaciones en la estructura de la población que le es propia*. Unes dades sobre l'analfabetisme circumscrites a la totalitat de les comarques gironines permeten constatar com a les zones més muntanyoses, i per tant de major dificultat d'accés, como ara Olot o Puigcerdà s'incrementa el nombre d'analfabets.

La vertebració cultural d'una societat civil que tenia pendent de solució diverses necessitats bàsiques, havia de ser necessàriament exigua, per bé que com

---

²⁸ Veure Francesc Ferrer, "La pausa de la Dictadura dins el moviment social (1923-1930)", a *La dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, 1992.

acabem d'esmentar els percentatges d'analfabetisme podien fer albirar un futur més reeixit. Amb tot, i des d'una òptica estrictament socio-cultural els condicionaments eren d'allò més desfavorables: el passat recent indicava una corba descendent i d'empobriment cultural, i el règim primoriverista constrenyia i limitava les iniciatives associatives.

En tot cas, però, analitzem com es concreta el que hem anomenat fi de l'esplendor cultural gironí. A començaments de segle, Girona va viure un intens període de desvetllament cultural. Els corrents modernistes i noucentistes bastien de manifestacions artístiques la ciutat de Girona, i a redós d'això sorgien significatives figures del camp de l'arquitectura i les lletres. Les inquietuds literàries trobaven en la premsa un instrument efectiu per oferir els seus treballs. Era el temps de publicacions tan emblemàtiques com *Vida*, *L'Enderroch*, *Armonia* i *Lletres*. I d'intel·lectuals tan celebrats com Prudenci Bertrana, Miquel de Palol, Xavier Monsalvatge o Carles Rahola. Predominava un sentiment de llibertat, d'eufòria catalanista i un desig irrefrenable de transformació: *La llum i l'aire entren a la ciutat i esbandiran moltes coses. Sobretot les consciències, començant per les dels joves. Cansats de l'ensopiment ciutadà, acullen en nom del progrés les innovacions que arriben de fora i, plens de fe en ells mateixos i d'entusiasme per modernitzar Catalunya, es llancen a l'acció.*²⁹ Però al començar la dècada dels 20, i un cop closa la guerra mundial, l'embranchida es deturà. Eren anys de pau, però també de manca d'inquietuds i d'un buit acomodament: *era un temps propici a no pensar ni actuar, temps d'esbargir els somnis i lliurar-se a la terrena realitat. La ciutat perdia el pols;*

---

²⁹ M.Dolors Fulcarà i Torroella, "Girona a l'època de Prudenci Bertrana", a *Prudenci Bertrana i la seva època*, Girona, 1989, pàg. 17. Sobre la Girona de principis de segle i els seus afanys de renovació existeix una notable bibliografia. Remarquem alguns títols: Carles Rahola, *La Ciutat de Girona*, Girona, 1929. Joan Vinyas, *Memòries d'un gironí*, Girona, 1932. Miquel de Palol, *Girona i jo*, Barcelona, 1972. Aurora Bertrana, *Memòries fins el 1935*, Barcelona, 1973. El pròleg d'Alan Yates publicat a l'obra de Miquel de Palol, *Camí de llum. M.Dolors Fulcarà, Girona i el modernisme*, Girona, 1976.

*els costums eren ja uns altres, la pruija de la joventut tenia nous camins insospitats per a llançar-s'hi.*³⁰

El desintegrant d'un bona part del nucli intel.lectual gironí va complicar més les coses. L'any 1921 moria Xavier Monsalvatge, Bertrana s'havia traslladat a Barcelona, i, l'home dolçament patriarcal, submergit entre la febre de la recerca històrica i la plàcida felicitat d'una família que acabava de crear-se, com era –en paraules de Palol– Rahola, *havia fet de la seva casa i del seu estudi una cel.la de soledat benedictina; i tots plegats, als quals mai no ens havia interessat el rellotge o el calendari, haguérem de convèncer-nos que el temps passa inexorablement, vulguis o no vulguis, i acaba abandonant-nos.* El mateix Palol es queixava que als seus jovesseguidors els mancava al.licients per a continuar, i que fins i tot el Seminari eclesiàstic, tradicional fogar de joves il.lusionats que escrivien i somniaven, la desfeta havia estat inevitable: morien els més joves i prometedors –mossèn Carbó, mossèn Feixes–, els altres romanien a les parròquies de poble practicant una vida senzilla al cantó dels seus feligresos: *tenint cura de mitja dotzena d'ànimes camperoles, llegint el breviari a les seves hores i caçant els conills de bosc en els seus lleures.*³¹

Així doncs, el panorama cultural presentava una imatge depressiva i poc encisadora. El cop d'Estat de Primo de Rivera fou definitiu per imposar una desorientació absoluta, i per frustrar la més mínima possibilitat de reestructurar la Girona d'inicis de segle. El context polític no propiciava cap mena d'expectativa cultural, al contrari fou el fre a una situació ja de per si prou afeblida.

La nova escala de valors humans, més en sintonia amb la despreocupació que amb l'aprofundiment intel.lectual no conservava gaires equivalències amb el

---

³⁰ Miquel de Palol, op. cit., pàg. 231.

³¹ Miquel de Palol, op. cit., pàg. 233.

passat immediat. De forma metafòrica podem considerar que la mort d'un personatge tan popular, el gener de 1929, com Pepet Gitano representa la impossibilitat de conèixer l'idealisme i la llibertat amb el règim dictatorial. La figura de Pepet Gitano evocava la de Santiago Rusiñol, i la Girona dels poetes. En la necrològica publicada al *Diario de Gerona* el 14 de gener de 1929 es palesava la llunyania d'una època culturament molt gloriosa per la ciutat de Girona: *En "Pepet Gitano" no deixa successió. Potser amb ell fuig de nosaltres la flaire d'una època que s'esvaeix fatal i insensiblement per a no tornar.*

La inexistència de perspectives culturals anà acompanyada d'una absoluta manca de formació política entre els joves, producte d'un règim que considerava la política un equivalent al conreu d'interessos particulars i que per tant calia procedir a la depuració dels polítics professionals. L'abstinència política va afectar tota una generació de joves, d'edats compreses entre els 18 i 26 anys, que tenien un desconeixement total del que implicaven conceptes com ideologia o política:

I és que la nostra joventut, tota la generació que puja, encara no ha rebut el bateig de foc d'una actuació, per minça que fos. Les seves orelles, no han sentit l'altaveu de les campanyes polítiques, el seu cor no ha bategat amb força en els moments culminants, la seva cara no ha sentit l'ardor de la febre dels grans moments col·lectius. (...) Indubtablement, dels joves d'avui sortiran els polítics de demà. I es cruxeix el pensar les conseqüències que pot tenir en el futur la projecció d'aquesta generació apolítica.³²

Aquest parentesi va provocar unes conseqüències previsibles: la joventut de la Dictadura va tenir poc protagonisme durant la República. Aquesta constatació queda confirmada si prenem, per exemple, els components de l'Ajuntament de Girona del període de 1931-1936: no n'hi cap que tingui una edat inferior als 25

---

³² Josep M. Boronat, "Una generació apolítica", *El Autonomista*, Girona, 26-9-1929.

anys, i dels 41 membres que ocuparen càrrecs al Consistori només cinc tenien menys de 30 anys; és a dir solament un 12%, mentre que la mitjana d'edat era superior als 50 anys. Amb tot, però, l'esperit d'una nova època planava la ciutat, i el contacte entre la modernitat i els caducs esquemes socials produïen profundes contradiccions.

Malgrat l'estat d'esmoreïment de la cultura gironina, els fruits de les dues primeres dècades de segle esdevingueren un pòsit latent, susceptible de crear noves expectatives de progrés i modernització. Recordem que Girona havia estat tradicionalment una ciutat encerclada per les muralles medievals, les quals constrenyien i asfixiaven un hipotètic desenvolupament cultural i material. L'inici de l'enderrocament de les muralles el 1901 simbolitzà l'obertura de la ciutat a noves possibilitats d'expansió.

A començaments de la Dictadura diverses veus particulars s'alçaven en demanda d'una major integració de la ciutat amb el seu extraradi i els pobles que l'envoltaven, és a dir, Sarrià, Sta. Eugènia, Salt i el Pont Major, per la qual cosa es sol·licitava el condicionament d'una línia d'autobusos que travessant Girona unís la part extrema de Salt amb Sarrià de Ter, atesa la inviabilitat d'un projecte de tramvia. Amb això es desterraria la vella imatge de les tartanes de Salt. Fou un projecte no concretat, però, considerem que conté el mateix simbolisme que l'enderrocament de les muralles a principis de segle, tot i que en aquest cas era la simple expressió d'una voluntat.

Durant la Dictadura es configurà una nova imatge de Girona, sobre la base de les reformes urbanístiques de principis de segle. La zona de la Mercè, situada al voltant de la línia del ferrocarril de St.Feliu de Guíxols, la carretera de Barcelona i la ronda del Dr.Robert, era un espai de 30000 m² on s'edificaren més de 30 edificis, i

es transformaren els camins de pagès per veritables vies urbanes. Era l'exemple més clar, a Girona, que el camp deixava pas a la ciutat, de manera que –com escrigué Carles Rahola–, *La ciutat va envaint el camp. Hi ha, com en tota creixença urbana, una mena de lluita entre l'una i altre. I la ciutat, per fi, esdevé triomfant.*³³

La introducció massiva de l'enllumenat elèctric i les millores urbanes a indrets tan emblemàtics de la ciutat com la Plaça del Marquès de Camps, la Plaça de Sant Agustí, la Pujada de Sant Feliu o l'Avinguda de Ramon Folch feu que la imatge de la Girona dels anys 20 fos molt similar a la dels anys 70 –llevat de les zones on el franquisme practicà la màxima especulació urbanística–.³⁴

Però, a la ciutat del “desarrollismo” –de relançament urbanístic– es constrenyien, de manera paradoxal i com hem apuntat més amunt, les iniciatives associatives. Era l'efecte de la política dictatorial, incondescendent amb la vulgarització de la cultura popular i l'empenta associacionista de la societat civil, hereva, a la ciutat de Girona, d'una rica tradició social i cultural. El nou règim militar creà una situació ambigua per les entitats sòcio-culturals, atès que s'inicià un període caracteritzat per un marc legal difós, on les restriccions s'experimenten a través de la pròpia experiència quotidiana. És a dir, l'arbitrarietat domina per damunt la coherència, i per tant el desenvolupament d'activitats socials i culturals es pot veure mediatitzat per ordre governativa, o bé ser implícitament permès. En aquest context cal recordar que les manifestacions culturals més elitistes disposaven d'una transigència major que no pas el conreu de la cultura més popular, i en conseqüència més estesa. A voltes les entitats culturals esdevenien punts de reunió per a elements catalanistes, davant la impossibilitat legal de crear –o simplement

---

³³ Carles Rahola, op. cit. pàg. 116.

³⁴ Pel tema de l'enllumenat veure R.Alberch, P. Freixes, E. Massanas, J. Miró i Ll. Xifra, *L'enllumenat elèctric a Girona. 1883/1930*, Girona, 1981. Per bé que d'una manera molt més lenta, l'enllumenat elèctric també s'anava introduint a la zona rural gironina. Veure J. Viñolas, Ll. Costa, “Sils a inicis del segle XX. L'enllumenat elèctric”, *Quaderns de La Selva*, núm. 1, Sta. Coloma Farners, 1984, pàgs. 223-232.

mantenir— els seus propis centres. És oportú recordar la suspensió de l'Orfeó Català, l'any 1925, que com escriu Josep M. Roig exemplica de quina manera la Dictadura va representar un elevat cost social i cultural. La tasca dels orfeons —i entitats afins— adquirien una àmplia dimensió social i actuaven com a conscienciadors d'una catalanitat popular folklòrica.³⁵ La frustració política només va poder ser contrarestada, en part, per l'activitat cultural.³⁶ Hem investigat la trajectòria de cinc entitats culturals molt arrelades a la ciutat de Girona i als seus prohoms de la cultura: l'Ateneu de Girona, l'Ateneu Social Democràtic, el Grup Excursionista i Esportiu Gironí, la Biblioteca Popular de la Dona i l'Institut de la Dona que Treballa, i hem apuntat la situació de les societats maçòniques gironines. El sintètic recorregut pel teixit associatiu gironí ens permet constatar les asseveracions fetes més amunt, respecte a la indefinida relació entre les entitats sòcio-culturals i el poder.

La burgesia liberal i republicana de la ciutat de Girona va tenir durant el bienni de 1914-1916 un excel·lent marc d'expressió cultural amb l'entitat Athenea. La seva desaparició provoca un important buit en la ciutat, que propicià, uns anys més tard, la iniciativa d'un grup d'homes de lletres: el dia 12 d'octubre de 1922, Cassià Costal, Josep Junquera, Joaquim Pla i Carles Rahola signaren un document, en forma de proclama, on sol·licitaven adhesions per a la constitució d'un centre de cultura i de discussió respectuosa i tolerant d'idees, afavoridor de qualsevol iniciativa científica, artística i literària que pogués produir-se a Girona³⁷: era l'origen l'Ateneu de Girona, que s'inaugurà el dia 3 de març de 1923, en el primer pis de la casa nova de la vídua

---

³⁵ Josep M. Roig Rosich, *Història de l'Orfeó Català. Moments cabdals del seu passat*, Barcelona, 1993, pàgs. 85-120.

³⁶ Opinió compartida amb M. Morro i S. Serra, *L'esquerra nacionalista a Mallorca (1900-1936)*, Barcelona, 1985, pàg. XVII.

³⁷ *El Autonomista*, Girona, 12-10-1922.

Norat, a La Rambla.³⁸

Inicialment, amb el nou règim, l'Ateneu continuà amb la seva tasca de difusió de la cultura catalana, per bé que el marc polític va condicionar determinats projectes. Així, quan el novembre de 1923 proposaren fer un cicle de conferències i cursos sobre llengua i literatura catalana, el governador civil Artur Carsi condicionà el permís a que s'impartissin alhora en el mateix local i per professors autoritzats cursos de gramàtica espanyola. Una vegada atesa l'exigència governamental s'iniciaren els cursos, els quals foren inaugurats per Pompeu Fabra i Nicolau d'Olwer. L'Ateneu disposava d'una important biblioteca, que es nodria de diverses donacions particulars, dins la qual es va crear una secció –a partir de finals de l'any 1923– dedicada a temes i autors gironins. El mes de març de 1924 celebren el centenari d'Anselm Clavé i retien, tanmateix, un homenatge a Francesc Pi i Margall. De fet, al llarg de l'any 1924 l'activitat de l'Ateneu fou intensíssima i s'organitzaren diverses conferències i exposicions.

La Junta de l'Ateneu del primers temps de la Dictadura estava constituïda per: president: Carles Rahola, secretari: Cassià Costal, tresorer: Esteve Colominas, vicepresident: Joaquim Pla i bibliotecari: Pelai Negre. La renovació del febrer de 1927 introduí alguns canvis: vicepresident: Josep de Ribot Olivas, comptador: Esteve Solés i secretari: Alexandre Vila. La seu social es traslladà, el març de 1926, de les Indústries Químiques i Tartàriques al carrer de les Sabateries Velles núm. 6 pral.

La capacitat intel·lectual del seu president, Carles Rahola, trobava, sovint, un marc d'expressió ideal en els actes organitzats en l'Ateneu. A finals de l'any 1926 es recolza el projecte d'edició, per part de Junoy, de la *Nova Revista*, Rahola posà de manifest en l'acte de presentació del projecte *la tradición intelectual de nuestra*

---

³⁸ Per un breu apunt de la història de l'Ateneu veure: Josep Clara, "Una entitat benemèrita: l'Ateneu de Girona (1922-1939)", *Presència*, Girona, núm. 555, gener 1982, pàgs. 17-18.

ciudad, donde ya a fines del s.XVIII se publicó una revista, el "Correo de Gerona", y en el último cuarto del pasado siglo apareció la memorable "Revista de Gerona", a cuyos redactores dedicó un sentido recuerdo"³⁹

A finals de l'any 1928 el diari republicà *El Autonomista* recollia a les seves pàgines l'inventari de la tasca cultural desenvolupada per l'Ateneu en els cinc anys de dictadura. Destacaven les conferències de Prudenci Bertrana, Pere Bosch Gimpera, Gaziell, Josep Grahit, J.G. Junceda, Josep M. Junoy, Narcís Masó i Valentí, Nicolau d'Olwer, Antoni Rovira i Virgili, Santiago Rusiñol, Joaquim Ruyra, Octavi Saltor, Artur Vinardell, Miquel Santaló, Ferran Valls Taberner, Joan Givanel, i un llarg etcera.⁴⁰ La premsa de Barcelona no estalvià elogis per la sostinguda activitat cultural de l'Ateneu, i fins i tot el madrileny *El Sol* escrigué, a començaments de l'any 1929: *En estas condiciones de vida, y dentro de una atmósfera cultural algo enrarecida por épocas difíciles y años de abandono, la labor cultural del Ateneo tiene señales de sacrificio. No importa. Las resurrecciones espirituales de los pueblos no se hacen con comodidades y sobre un balancín, sino con privaciones y combates.*

L'activitat i el floriment cultural endegat des de l'Ateneu tenia un bon reflex en la pròpia producció intel·lectual del seu president, Carles Rahola, el qual, en aquests anys, publicà obres cabdals de la seva bibliografia, com ara "Visions històriques", "Els jueus a Catalunya", "Els emigrants polítics en la història", i sobretot, "La ciutat de Girona". Com escrigué el seu bibliògraf Lluís M. de Puig: *l'heterodoxia dels quals i el seu liberalisme subjacent eren autèntics cops de mall a l'obscurantisme provincià i reaccionari de la Girona dels anys vint.*⁴¹

La tasca de l'Ateneu ultrapassava la promoció purament cultural, i en múltiples ocasions participava en l'activació de costums tradicionals, com ara l'organització

---

³⁹ *El Autonomista*, Girona, 4-12-1926.

⁴⁰ Veure apèndix núm.2

⁴¹ Lluís M. de Puig, *Carles Rahola. Un ciutadà de Catalunya*, Barcelona, 1979, pàg. 39.

anual del concurs de fanalets de reis, o bé canalitzava iniciatives populars, com les de sol·licitar a l'Ajuntament el nom de dos il·lustres personatges de la cultura catalana com Santiago Rusiñol i Juli Garreta, per batejar dos carrers de la ciutat. Tota l'activitat desenvolupada per l'Ateneu es feu al marge de cap subvenció oficial. L'única font d'ingressos de l'entitat provenia de la quota dels socis. Les despeses més considerables eren les derivades del pagament del personal –bidell i cobrador–, seguides de les de la Biblioteca (941,50 pessetes l'any 1926. Al 1930 ja disposaven de més d'un miler d'exemplars, per bé que una part d'aquests s'havien aconseguit a través de donacions), així com l'organització de conferències, cursets i exposicions, a banda del lloguer del local. Altres despeses es generaren per l'adquisició de béns culturals, com ara el piano que s'utilitzava en els concerts de l'Ateneu. La transcendència cultural de l'Ateneu en la societat gironina fou indiscutible, ja que si bé no representava una entitat aglutinadora de masses, si que recollia la millor cultura liberal de l'època, i en els primers anys de la República adquirí un ferm compromís social, defensant campanyes populars com la que reclamava la concessió de l'Estatut de Catalunya.⁴²

A diferència de l'Ateneu de Girona, l'Ateneu Social Democràtic destacà prioritàriament per la seva tasca social. Es tractà d'una entitat cultural i recreativa caracteritzada per les seves activitats d'escolarització dels fills d'obriers. Nasqué a redós de la fàbrica tèxtil Grober de Girona: fou fundat i gestionat –amb una certa vocació paternalista– per un Patronat dependent del consell d'administració d'aquesta fàbrica. El mes d'agost del 1925 la Junta de l'Ateneu promogué la creació d'escoles diurnes, ja que fins aleshores havien realitzat cursos nocturns *para proporcionar a la clase obrera y a sus propios hijos, el medio más eficaz de*

---

⁴² Pere Solà, *Cultura popular, educació i societat al nord-est català (1887-1959)*, Girona, 1983, pàgs. 305-306.

*hacerles dignos ciudadanos y hombres de provecho, para sí, y para sus prójimos.*⁴³

L'Ateneu oferí la matrícula gratuïta pels fills de les famílies més necessitades. Tanmateix organitzava cicles de conferències adreçades als treballadors, com la que feu el mestre de la Normal Miquel Santaló a finals de l'any 1924.

Sota la presidència de Joan Tarrús i Bru –alcalde de Girona des de l'abril al juliol de 1924–, el Comitè de l'Ateneu constituí una Junta Propulsora de la Secció d'Escoles l'any 1925, amb el propòsit d'impulsar llur tasca educadora. L'esmentada Junta estava formada per: el prevere Antoni Collell, president i cap d'estudis, Leandre Orselli, vicepresident, Joan Carné, secretari, Vicenç Albederio, vicesecretari, Josep Mediñà, tresorer i Agustí Pumarola, Florenci Feliu i Ginès Pernal, vocals.

En el curs 1928-1929 hi havien matriculats 99 alumnes a les Escoles graduades i especials de solfeig i piano, 146 alumnes a les Escoles nocturnes d'Arts i Oficis i 67 alumnes a l'Escola d'instrucció militar fora de files. En el curs següent, els alumnes matriculats eren 362, i estaven repartits de la següent manera: Escoles diürnes graduades: 91 alumnes, Escola especial de solfeig i música: 18, Escola nocturna especial per a obrers casats i majors d'edat: 16, Arts i oficis, comptabilitat, cultura general: 146, Escola d'instrucció militar fora de files: 91.⁴⁴

L'aplicació en els estudis s'incentivava amb el repartiment de diplomes d'honor i premis en metàl·lic (llibretes de la Caixa d'Estalvis), patrocinats pel Bisbe, el governador civil, l'alcalde, el president de la Diputació, la cambra de la Propietat Urbana, la societat obrera *El Porvenir*, l'Orfeó Cants de Pàtria i el mateix Comitè de l'Ateneu Social Democràtic. L'Orfeó Cants de Pàtria era una secció de l'Ateneu, fundada l'any 1923 i dirigida pel mestre Josep Baró. L'Orfeó l'integraven 100 cantaires, i tenia cura, tanmateix, de la formació musical de la classe treballadora. El

---

⁴³ *Diario de Gerona*, Girona, 12-8-1925.

⁴⁴ Arxiu de la Diputació de Girona. Lligall "Cultura i subvencions". 1929-1930.

caràcter catalanista de l'Orfeó era innegable, fent ostentació, en uns moments complicats, de la senyera. El president de l'Orfeó era el prevere Antoni Cullell Oriol. Cal remarcar que molt esporàdicament reben alguna subvenció de l'Ajuntament de Girona, com ara el juny de 1925 que el Consistori els atorga 200 pessetes per realitzar una excursió a Lloret i Blanes.

A començaments de l'any 1924 es constituí a l'Ateneu Social Democràtic una secció anomenada Foment de la Sardana, la qual tenia cura d'organitzar vetllades sardanístiques en uns moments en què si bé no hi havien prohibicions legals, si que existien diverses traves, com per exemple la limitació horària imposada per Carsi. És significativa la ballada de sardanes que el Foment organitzà, el juliol de 1924, a la Rambla de Girona, en homenatge al poeta Angel Guimerà. Fou una de les darreres ocasions que hom pogué escoltar en públic l'audició de la Santa Espina. Les audicions de sardanes van mantenir, però, un relatiu equilibri, i disposaren d'una certa permissibilitat. Fins i tot, en el pressupost del programa de Fires de l'any 1925, l'Ajuntament de Girona hi destinà una partida de 500 pessetes.

Els socis eren els principals destinataris de les activitats de l'Ateneu Social Democràtic. Els ingressos a la Secció Cultural va pujar, l'any 1928, 23.809 pessetes i les despeses a 23.667 pessetes. Els obrers socis i els seus fills tenien de franc totes les activitats. En definitiva, l'Ateneu Social Democràtic va tenir una notable presència entre la societat obrera gironina, no en va la fàbrica Grober ocupava molts treballadors de Girona. Ara bé, cal no oblidar que l'entitat fomentava un tipus d'educació d'orientació catòlica-paternalista, convenientment controlada des de les òrbites del poder.

Una associació molt vinculada a l'esperit que definia la societat de masses és el Grup Excursionista i Esportiu Gironí –GEiEG–, tot i que neix amb una

extraordinària modèstia d'objectius, els seus plantejaments manifesten una clara vocació cívica a través de l'esport.⁴⁵ De fet, l'excursionisme havia estat a Catalunya una de les primeres manifestacions de la Renaixença. El configuraven un aplec de gent amb voluntat de regenerar el patrimoni folklòric, lingüístic i arqueològic. És a dir, es tractava d'un col·lectiu més d'erudits que no pas d'alpinistes: el coneixement geogràfic i botànic del país era més important que la simple pràctica de l'esport d'alta muntanya. Quan la Mancomunitat de Catalunya assumí moltes funcions de promoció i estudi del medi natural i arquitectònic del país, *l'excursionisme català tendí a prendre un caràcter més recreatiu, sense perdre, però, la seva tradició patriòtica*.⁴⁶ El GEiEG es fundà el mes de setembre de 1919, amb l'única pretensió de fomentar l'excursionisme. L'any 1921 va començar a funcionar una secció d'atletisme. Sens dubte, el GEiEG omplia un buit important a la ciutat i aglutinava un remarcable nombre de gironins de classe mitjana, d'ideologia catalanista-liberal i tolerant, sobretot sectors del comerç, l'artesant i les professions liberals. L'any 1920 surt el primer número del *Butlletí Mensual del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*. Amb aquesta publicació, el GEiEG aconsegueix potenciar la seva projecció social, gràcies a la col·laboració literària de destacats personatges de les lletres gironines, que signen articles que abasten múltiples aspectes culturals. Així, i sense un propòsit excessivament configurat, el GEiEG inicia la utilització d'arguments per tal d'integrar la joventut a la societat, mitjançant l'excursionisme i l'esport, i procurant desvetllar valors morals.⁴⁷ El Grup organitzà una biblioteca i estimula la recerca folklòrica, amb

---

⁴⁵ Juntament amb el GEiEG, l'escoltisme serà un altre gran àmbit de foment de l'esperit crític. De forma paradoxal, el moviment escolta s'inicia a Girona en temps de la Dictadura amb un grup de caire militarista, monàrquic i espanyolista. Veure S. Marquès, *L'escoltisme a Girona*, Salt, 1984, i del mateix autor, "Els "Exploradores de España" un focus d'espanyolització a la Girona primoriverista, *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, 1992, pàgs. 175-192.

⁴⁶ A. Balcells i G. Samper, *L'escoltisme català (1911-1978)*, Barcelona, 1993, pàg. 69.

⁴⁷ El conreu de l'esperit cívic des de les publicacions periòdiques s'extengué progressivament per Catalunya, i es consolidà després de la Dictadura. Un cas molt emblemàtic és el del periòdic barceloní *La Rambla*. Veure la tesi de llicenciatura citada de Maria del Mar Palomo.

l'objectiu de difondre els principis que conjuminen excursionisme "cívic" i cultura física i esportiva, com una nova manera d'entendre i afrontar la vida.

Quan es produeix el cop d'Estat de Primo de Rivera, el GEiEG, si bé encara disposava d'un nombre discret d'associats –81 l'any 1923–, ja era una entitat arrelada a la ciutat i amb molts projectes. La Dictadura adoptà la seva habitual estratègia vers les iniciatives associatives, és a dir, aplicà una política que es movia entre la permissibilitat i el control restrictiu, que en el cas del Grup no va arribar a frustrar del tot la seva dinàmica: els anys 1926 i 1927 es creen les seccions de ciclisme, boxa, gimnàstica, escacs i fotografia. I fou precisament sota l'impuls d'aquesta darrera secció que s'organitzaren algunes exposicions i concursos fotogràfics, com la mostra de fotografia i pintura celebrada durant les Fires de Girona de l'any 1925, i que va comptar amb la participació d'obres de Salvador Dalí, Joaquim Vayreda, Valentí Fargnoli i Modest Urgell, entre d'altres. Amb totes les limitacions d'una ciutat provinciana, el pes específic del GEiEG anava "in crescendo", fins el punt que algun autor ha definit la seva funció com la pròpia d'una petita "universitat popular",⁴⁸ assolint al llarg de la seva història –que es perllonga fins els nostres dies– la difícil tasca de "donar sortida a les justíssimes il·lusions de la joventut, que estima l'esport, el risc, l'art, i saber cada dia noves coses".⁴⁹ El GEiEG havia assumit de manera implícita el programa dels renovadors de l'excursionisme català d'aquells anys, en el sentit que representava una voluntat oposada a la "passivitat massificada i gregària dels afeccionats a l'esport espectacle, i l'exhibicionisme competitiu de l'esportista professional, especialment palès en el futbol ja convertit aleshores en espectacle de masses".⁵⁰

---

⁴⁸ Pere Solà, "Una petita "Universitat popular" a la Girona dels anys 20", *Punt Diari*, Girona, 2-7-1980.

⁴⁹ "Els primers 50 anys del Grup", *Presència*, Girona, núm. 205, juny 1969.

⁵⁰ Veure A. Balcells i G. Samper, op. cit. pàg. 71. Per copsar la implantació del futbol a la ciutat de Girona, cal consultar: Jaume Curbet, *Història del futbol a Girona (1904-1957)*, Girona, 1992.

Les institucions de promoció de la dona a Girona, sorprenentment constitueixen un focus de reiterada tensió amb les autoritats primoriveristes. La Biblioteca Popular de la Dona era una entitat cultural de caire particular i sense subvencions de cap organisme oficial, fundada l'any 1923. La seu social estava emplaçada a l'Avinguda Sant Francesc 9, principal, pis on hi havien, també, les dependències de la Caixa de Pensions. Organitzada sota el model de les biblioteques populars creades per la Mancomunitat de Catalunya, disposava de 280 associades, d'un gran nombre de lectores, d'un important volum en el servei de préstec i d'un fons de més de 1300 llibres. Annexa a la Biblioteca hi havia la Casa de Família, residència de noies estudiants.

Va patir les conseqüències derivades de la repressió que la Dictadura va exercir contra la cultura popular. Clausurada pel governador civil de Girona l'agost de 1924, s'imposaren multes de 500 pessetes a cada una de les senyores que formaven part de la Junta directiva, així com al seu consiliari, i multes de 250 pessetes a totes les vocals. Les persones multades foren declarades, tanmateix, incapacitades per l'exercici de qualsevol càrrec públic.

El governador ordenà la redacció dels seus estatuts, llibres d'actes i tota la documentació en castellà, i establí la intervenció en la vida de la Biblioteca a través d'una comissió de tres diputats designats pels governadors civil i militar i pel bisbat. En relació a aquest darrer punt, que exigia una reforma estatutària la presidenta de la Biblioteca presentà un recurs d'alçada. La Biblioteca disposava d'un gran prestigi a la ciutat de Girona per la tasca cultural i social que desenvolupava. La intervenció governativa que va patir, provocà reaccions de disconformitat entre la població, i fins i tot el *Diario de Barcelona* recriminà la ingerència de les autoritats.

L'ordre de clausura afectà, també, la Casa de Família, filial de la Biblioteca.

Les gestions de la Junta de la Biblioteca prop del governador per aconseguir la reobertura s'intensificaren, i sota l'argument de que la Biblioteca exercia simplement una funció cultural hom pretenia exposar l'absurditat de la clausura. L'octubre de 1924 el governador autoritza la reobertura de la Biblioteca i de la Casa de Família, sota els condicionaments exigits a la vigent llei d'associacions. A partir d'aleshores les activitats de la Biblioteca, centrades sobretot en l'ensenyament d'idiomes –català inclòs– i de comptabilitat són constants, per bé que el seu esperit catalanista es debilita sota el control de les autoritats governatives, i es veu en l'obligació d'acceptar una transformació formal i d'essència, com la d'haver de castellanitzar el nom de l'entitat –passà a anomenar-se Biblioteca Popular para la Mujer–, onejar la bandera espanyola a la seu de l'entitat, i a col.laborar –a instàncies del governador– en homenatges tan aliens a la realitat de l'entitat com el que organitzà la “Unión de Damas españolas”, en reconeixement a la Reina. De fet, però, la pressió governativa era tan aguda, que fins i tot la participació de la Biblioteca a l'homenatge creà suspicàcies en el governador, el qual exigí a la Junta de l'entitat que especificués si havien col.laborat per “sentiment patriòtic” o per simple cortesia o obligació. Lògicament la primera premisa obtingué resposta afirmativa. La directora de la Biblioteca era Esperança Bru, casada amb l'arquitecte Rafael Masó, i per tant cunyada de Santiago Masó, director del *Diario de Gerona*, i defensor de les tesis regionalistes de la Lliga, i la secretària era Manuela Carreras.

L'Institut de la Dona que Treballa era una mena de societat de socors mutus, amb la particularitat que abastava més serveis. El 10 de març de 1920 s'integrà dins l'Obra Social de la Caixa, i per bé que arreu de Catalunya –sobretot a Barcelona– i Balears disposava d'una forta implantació, a Girona l'Institut no es constituí fins l'any 1922, juntament amb la delegació de Lleida. A la ciutat de Girona l'Institut de la Dona

que Treballa s'associà a la Biblioteca Popular de la Dona, compartint edifici, molts objectius i orientació ideològica –pròxima al regionalisme–.

Un fet puntual, però, va estroncà la dinàmica de l'Institut. El dia 15 de maig de 1924 el rei Alfons XIII va visitar la ciutat de Girona. Les autoritats locals i provincials havien procurat que l'esdeveniment fos un èxit clamorós, per la qual cosa alligonaren a la població i als representants de tots els sectors culturals i econòmics. La previsió d'aquestes autoritats va fer que la rebuda fos impressionant: total i absoluta assistència de les autoritats civils i eclesiàstiques, dels presidents de les societats, representants de tots els sectors, etc. La comitiva va recórrer, a peu, els principals carrers de Girona. La parafernàlia va fer que l'acte, en aparença, fou de recolzament general a la figura del monarca. L'endemà el governador civil va fer la valoració individual de les adhesions mostrades a l'acte per diverses entitats. En relació a l'Institut de la Dona que Treballa el governador Arturo Carsi va considerar que havia existit poc sentiment monàrquic, *observando lo remisa que se encuentra la entidad denominada Instituto de la Mujer que Trabaja establecida en esta capital a participar en consorcio con los sentimientos patrios de esta heroica ciudad*, i va resoldre clausurar immediatament l'entitat i multar a les senyores que formaven part de la junta. El fet va commocionar la ciutat, i avui encara és recordat com un dels episodis més incongruents i injustos de la Dictadura.⁵¹ Pel que sembla les multes no foren inicialment pagades, i l'autoritat governativa recordà que si les senyores sancionades no satisfien el deute, caldria reclamar els diners als marits, atès que *éstas actuaban en la Junta autorizados por sus maridos respectivos*.⁵²

---

⁵¹ Joan Planas i Mundet (Girona, 1902) impulsor i col·laborador de moltes iniciatives socioculturals promogudes en diverses entitats i centres –l'Ateneu, Associació de Música, GEiEG, etc.– ens va manifestar com a esdeveniment destacat en el període de la Dictadura la clausura de l'Institut, i representà una mostra inequívoca del caràcter del règim. Entrevistes mantingudes el mes de gener de 1990.

⁵² Notícia recollida de *El Autonomista* del 24-7-1924.

Malauradament a Girona la clausura de l'Institut va impossibilitar el desenvolupament de la dinàmica funció que els lligams amb l'Obra Social de La Caixa possibilitava, i que en d'altres poblacions deixà constància d'una fructífera tasca: *En conjunt, l'Institut de la Dona que Treballa ha representat, durant el període que comentem (1921-1936), una de les dues partides més oneroses de l'activitat social de la Caixa. Afegim de seguida que la qualitat i l'abast dels seus serveis justifiquen amb escreix els recursos que absorbí. Les assegurances socials, tot just incipients, eren d'un valor migrat en la lluita contra la malaltia. En aquelles circumstàncies, l'ajut de l'Institut de la Dona que Treballa no tingué preu.*⁵³

La repressió exercida per Primo de Rivera afectà, també, a la maçoneria, malgrat que els seus membres manifestaren reiteradament que: *Nosotros, como francmasones, no podemos pertenecer a ningún partido ni confundirnos con ninguna bandería.*⁵⁴ A pesar de tot, la maçoneria no fou explícitament prohibida, ni tampoc el dictador es proposà la seva persecució, si de cas moltes de les accions repressives contra francmaçons provenien de la voluntat de les autoritats locals, i sempre sota l'argument de fer política contra el règim. Des d'aquesta perspectiva hem de concebre les restriccions i clausures que van patir les lògies que actuaven en aquell període a les comarques gironines, i també a la resta de Catalunya.⁵⁵ La lògia *La Luz de Figueras* –adscrita a la Gran Lògia Espanyola (abans Regional Catalano-Balear)– fou clausurada als pocs mesos del cop d'Estat. Un dels seus integrants, Manuel Morlius Aulet, trameté una carta, el 10 d'agost de 1926, a la lògia *Life de Madrid*, on exposava la seva desfavorable situació i la de la *Luz de Figueras*:

Ya sabéis que hace 2 1/2 años que nuestra querida logia "Luz de Figueras"

⁵³ Jordi Nadal i Carles Sudrià, *Història de la Caixa de Pensions*, Barcelona, 1981, pàgs. 272-273.

⁵⁴ *Boletín Oficial del Supremo Consejo del Grado 33º*, núm. 378, novembre 1923, pàgs. 64-67. Article signat per Augusto Barcia, i citat per Pere Sánchez Ferré, *La maçoneria en la societat catalana del segle XX, 1900-1947*, Barcelona, 1993, pàg. 95.

⁵⁵ Veure Pere Sánchez, op. cit. pàgs. 101-108.

se halla clausurada por orden superior y, por tanto, imposibilitada de trabajar y cotizar; aparte de esto, yo hace ya cinco años (desde que acabé mi carrera) que estoy sufriendo una persecución por parte del elemento clerical y reaccionario que aprovechando las actuales pasajeras circunstancias, me ha obligado a llevar una vida un poco agitada, de forma que, en el mes de enero pasado, hube de ir durante un mes a los valles de Rubí (prov. de Barcelona) y ahora me encuentro, desde hace 5 meses, en estos valles de Massanet de Cabrenys (Gerona), pueblo muy liberal y de buenos elementos, en donde puedo sobradamente defenderme y mantener invariables los principios de nuestra causa.⁵⁶

A les acaballes de l'any 1926 la *Luz de Figueras* recupera l'autorització per tornar a funcionar. La bona notícia és comunicada pel venerable Ramon Soriano gairebé un any més tard –el 27 de desembre de 1927– a la lògia *Renovación* de Palamós: *después de dos años de estar cerrados por imposiciones gubernativas, nuevamente hemos vuelto a dar fuerza y vigor a nuestros trabajos, procediendo a la iniciación de valiosos elementos que deseaban ingresar en nuestra Augusta Orden y que en unión de lementos antiguos durmientes, hacen que fundemos esperanzas en la vida floreciente de nuestra logia.*

La situació de la maçoneria a Itàlia era molt més greu: Mussolini la prohibí i la reprimí amb virulència, de la mateixa manera que anys més tard ho féu el franquisme a l'Estat espanyol. Amb tot, en els primers anys de la dictadura de Primo de Rivera totes les lògies maçòniques van reduir la seva activitat, i en alguns casos desapareixeren intermitentment per pròpia voluntat forçades per les dificultats de la conjuntura política: la llei obligava a que un representant de l'autoritat fou present a les reunions, les quals per definició es basaven en el secretisme. No obstant això, la maçoneria catalana va subsistir, i fins i tot els anys 1928-1929 va experimentar una

---

⁵⁶ Citada per Josep Clara, *Els fills de la llum*, Figueres, 1988, pàgs. 94-95.

significativa embranzida. El que no podem confirmar, com manté Josep Clara, és que la maçoneria “s’implicà en la lluita contra la dictadura de Primo de Rivera”,⁵⁷ atès que ni tans sols mitjançant hipotètiques activitats periodístiques –fent un exercici de proselitisme– descobrim cap membre de la maçoneria gironina, a pesar que republicans gironins tan emblemàtics com Darius Rahola o Artur Vinardell van pertanyer a lògies maçòniques: Rahola a *Redención* de Palamós i Vinardell a *Unión* i *Alvarez de Castro* de Girona. I és que la maçoneria mai va conspirar contra el règim en nom propi, en conseqüència mai cap dels seus membres fou empresonat pel sol fet de ser maçó, en tot cas la relació causa-efecte s’establia únicament quan s’acusava al francmaçó d’actuar contra el govern. Ara bé, les logies podien fer una funció aglutinadora d’elements diversos predisposats a l’acció conspirativa: integrants de les files liberals, republicanes o bé militars com el general López de Ochoa o bé el general Weyler, la qual cosa podria servir per explicar el perquè de l’elevat nombre de maçons republicans.⁵⁸ El posicionament col·lectiu de la maçoneria estava diversificat: existia un important sector que defensava una estratègia possibilista, consistent en no “molestar” al règim, i només dedicat a denunciar les arbitrietats dels poders locals. En realitat, però, la manera de definir les relacions amb el règim va provocar algunes dissensions en el si de l’obediència.⁵⁹

La convivència de la societat civil gironina amb els ambigus –però rígids– esquemes polítics es pot definir de manera conceptual amb una sola paraula: contradicció. En els set anys que durà la Dictadura es van combinar circumstàncies que permeten interpretacions bidireccionals. D’una banda, considerable augment demogràfic, expansió urbanística i rica tradició cultural i associativa, que propiciava la consolidació de l’emergent societat de masses. Però, tot això es conjuminava amb

---

⁵⁷ Josep Clara, *Els Fills...*, op. cit. pàg. 90.

⁵⁸ E.Ucelay Da Cal, tesi citada, pàg. 419 i 833-834.

⁵⁹ Veure Pere Sánchez, op. cit. pàgs. 97 i 100.

una societat de postguerra mundial que portava l'estigma de la fam, amb la decadència de l'esplendor cultural gironí que reavivava la imatge de la Girona "grisa i negra", i finalment, amb una dictadura situada ideològicament al pol oposat del progrés i caracteritzada per una política repressiva, i sobretot contradictòria i improvisada. Probablement la clau de tot aquest entrellat es pot descobrir s'identifiquem a la societat civil gironina amb una societat que desenvolupà una tasca latent, i en certa manera poc espectacular, però molt efectiva cara a mantenir el testimoni i el lligam entre la societat de començaments de segle amb la societat republicana. La manca d'espectacularitat pot explicar el desinterès historiogràfic que fins ara ha predominat l'escena de la investigació històrica gironina sobre aquesta època.

4.- PRIMORIVERISME I PREMSA A GIRONA

De la mateixa manera que s'originà una profunda contradicció entre dos models socials, l'un caracteritzat per l'adaptació de nous costums i formes de vida "modernitzants", i l'altre que pretenia mantenir i recuperar essències arcaïtzants i anacròniques, amb els sistemes d'informació es produïren situacions similars. Així, mentre que les noves tecnologies empenyaven als mitjans de comunicació vers un procés de transformació i redefinició de la seva funció –que consagrava el concepte d'informació–, la Dictadura adaptava la premsa a les seves necessitats.

El posicionament de Primo de Rivera davant la premsa permet detectar un clar precedent de la posterior funció de la premsa en el règim franquista. En una època en què la premsa era gairebé l'únic mitjà de comunicació de masses, el marquès d'Estella interpreta la seva funció com un veritable quart poder. Convé recordar que el dictador intueix, de bell antuvi, la doble utilització dels periòdics: d'una banda, els controla a través de la censura, i d'altra, els usa per inculcar la seva política, mitjançant les cèlebres notes d'obligada inserció, les quals accentuaven el to populista de llur política, caracteritzada pel seu contacte directe –i gairebé diari– amb la població: *los antecedentes periodísticos del general Primo de Rivera son excelentes, ya que durante su vida militar ha colaborado en periódicos y revistas, y hasta en cierta ocasión ha dirigido alguno, si nuestra memoria no nos es infiel.*¹

La premsa havia d'estar al servei de la Dictadura i, en conseqüència, Primo de Rivera entenia que els periòdics no addictes –i era conscient que n'hi havien molts– no eren perillosos pel que escrivien –per regular aquest hipotètic inconvenient ja existia la censura– sinó pel que deixaven d'escriure: *Por cada periódico adicto al nuevo régimen hay veinte que le son desafectos y que si no pueden destruirlo –tan*

---

¹ J. Cortés Cavanillas, *La Dictadura y el Dictador*, Madrid, 1929, pp. 330-333.

*fuerte es el espíritu que le anima— procuran silenciar sus avances, no dar importancia a sus grandes éxitos, no divulgar sus iniciativas, hacer el vacío en torno a cosas y personas que con la empresa de transformación se relacionen, dándose así el caso peregrino de que la proporción de Prensa contraria al régimen está en razón inversa de la proporción de ciudadanos que lo apoyan y bendicen.*² La perillositat de la premsa s'equiparava a la del Marroc i a la dels separatistes.³

La inqüestionable funció que té assignada la premsa per part de la Dictadura queda absolutament palesada en la circular que el ministre de Governació Iliura, el 8 d'octubre de 1927, a tots els governadors civils de l'Estat: *Procure V.E. que prensa esa provincia haga resaltar importancia viaje Reyes a Marruecos y estimule entusiasmo opinión en favor actos homenaje Ejército, cuya iniciación puede considerarse es la llegada de SS.MM. de vuelta de África.*⁴

Per bé que la duresa de la repressió es mantingué uniforme durant bastant temps, el dictador mostrà un considerable optimisme a partir del mes de març de 1924. Afirmà que l'administració pública havia millorat ostensiblement, i que havien començat a depurar-se les responsabilitats militars i civils; la situació financera i la crisi de producció i treball estava en vies de solució, i els delegats governatius havien fet una tasca excel·lent. El desmesurat entusiasme el portà a anunciar la gènesi d'una nova i curiosa política basada en el foment de la cultura, la cria d'aus de corral i la gimnàstica popular, i va començar el nomenament de governadors civils per fer "evolucionar el nou règim", mentre expressava que la censura se exercia benignament. L'afirmació referent a la censura era tan discutible com relativa, però contenia una mínima part de raó, i definia a un home de característiques imprecises i variables. La censura s'aplicava de manera diferent si es tractava de diaris, revistes o

---

² *La Nación*, Madrid. Publicat a *El Norte*, Girona, 11-4-1928.

³ F. Testena, *La Spagna quale la trovó Primo de Rivera*, 1924, pàgs. 17-30.

⁴ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 49-A, núm. 15/228.

llibres; eren factors determinants el preu, el nombre de lectors, la claretat o ambigüetat del llenguatge, i especialment era *mucho más tolerante en el caso de los libros, sobre todo si son muy gruesos y caros, muy "teóricos" como repetirá entre el cinismo y la infantil ingenuidad ese personaje paradigmático que es Miguel Primo de Rivera.*⁵

La premsa gironina recollia, als sis mesos del cop d'Estat, l'opinió reiterada del dictador sobre la seva política de premsa, que es fonamentava en constants elogis a la premsa ja que –afirmava– era l'òrgan més directament connectat amb l'opinió pública. Respecte la censura, el militar andalús recordava que no s'aplicava amb més rigor que no pas com ho havien fet anteriors governs liberals, atès que malgrat existir una Constitució que garantia la llibertat de premsa, els anteriors polítics la susprenien amb freqüència, passant d'un estat de normalitat a un altre de setge i de guerra.⁶

A banda de qualsevol consideració d'ordre estratègic, Primo de Rivera es recreà en la demagogia verbal quan fa referència a la premsa: (...) *siendo el actual Gobierno esencialmente de opinión, entiende que es de mayor interés nacional, una Prensa de vida robusta, independiente, elevada de ideales, que deje el chismorreo para los mentideros. Afirma también que el Directorio viene haciendo lo posible para elevar el concepto de la Prensa.*⁷

El governador civil de Girona, Juan de Urquía, era un antic periodista que assimilà a la perfecció la filosofia de la funció periodística defensada pel dictador. A l'acte d'inauguració del III Congrés de Premsa, celebrada a Girona el maig de 1925, exposa uns principis que ajuden a comprendre l'interès del règim per controlar la

---

⁵ Eloy Fernández Clemente, "La dictadura de Primo de Rivera y la prensa", a *Metodología de la historia de la prensa española*, Madrid, 1982, pàg.193.

⁶ *El Autonomista*, Girona, 13-3-1924.

⁷ Telegrama tramés per Primo de Rivera a Torcuato Luca de Tena, extractat pel *Diario de Gerona* el 2-8-1925.

premsa, on es manifesta que el periodista modern és un engendrador de l'opinió pública, encén o apaga passions, i aixeca o enderroca els ideals i els idols. Però, –declarà– per desenvolupar la tasca periodística, calia necessàriament ser ecuànim, serè, just, recte “acrisoladamente honrado, caballeroso sin tacha, ni mancha”. Feu una apologia d'aquest periodista, de perfil estereotipat i irreal: *de los periodistas de esta altura moral es de los que nace el verdadero periódico, porque le dan autoridad, y con ella, la fuerza precisa para mover y esclavizar la opinión*. I, finalment recuperava el concepte de quart poder aplicat a la premsa, sempre, això si, en un context que identificava la professió del periodista amb l'obligació d'estar al servei del règim. Així doncs, des d'aquesta perspectiva, i considerant que Juan de Urquía havia manifestat anteriorment que calia que tota la premsa fos òrgan oficiós del govern, és fàcil deduir quina funció tenia encomanada la premsa segons les autoritats.

La posició de Primo de Rivera davant la premsa era evident, i es fa difícil imaginar que el dictador permetés, en cap moment, el seu lliure desenvolupament, malgrat les seves hipotètics aptituds periodístiques, atribuïdes de forma benèvola i tendenciosa pel periòdic francès *La Victoire*, el 12 de gener de 1928: *Poco a poco la Dictadura se desliza hacia una forma de Gobierno autoritario que encontrará una fórmula de colaboración con el país. Se reclama, sobre todo, la libertad de Prensa. Posiblemente el Dictador acabará por concederla, ya que ha probado ser un*

*polemista formidable que tiene argumentos en reserva.*⁸

Malgrat aquesta elogiosa consideració referida a la tasca d'escriptor de Primo de Rivera, el cert és que les notes oficioses i molts dels comunicats que lliurava a la premsa eren d'una qualitat literària i d'una correcció gramatical ínfima, característica, d'altra banda, ben normal, en una persona que es proposava emetre comunicats de forma gairebé diària, d'una manera absolutament individual i personalista, i en la majoria dels casos sense consultar res a cap dels seus hipotètics assessors. Aquesta, era una consideració força extesa entre els cercles culturals de l'època, i Claudi Ametlla ho reflectí en les seves memòries, ironitzant per la gran quantitat de paperassa que deixà escrita el dictador, circumstància que permetia especular amb el fet que havia estat parida "calamo corrente", amb pocs miraments per la sintaxi i la construcció gramatical, la qual cosa feia encara de més mal explicar uns principis de govern molt primaris. Les notes oficioses –segons Ametlla– eren "la riota de tothom", i fomentaren el ridícul "aquesta arma terrible contra la qual és difícil de lluitar".⁹ El cert és que Primo de Rivera redactava els seus escrits de matinada, després d'una intensa jornada de treball, i ho feia amb tanta rapidesa que només necessitava una hora per lliurar el seu article al censor.¹⁰

D'altra banda, apuntem que en molts dels discursos pronunciats per Primo de

---

⁸ *La Dictadura juzgada en el extranjero*, Madrid, Impr. Sáez Hnos., 1931, pàgs. 275-276. Aquest llibre recull, de manera tendenciosa, els comentaris d'un determinat tipus de premsa estrangera absolutament partidaris de la Dictadura. Convé saber, però, que es tracta d'una premsa molt poc significativa, i en general la premsa estrangera publicava la realitat de l'Estat espanyol: *Ce qui parait certain, c'est que le regime de force institué par le Directoire a ou, en Catalogne, des effets désastreux.*, publicat a *Bulletin d'Information*, París, desembre 1924. En tot cas, els articles favorables al Directori eren convenientment divulgats a l'Estat. En aquest sentit, és molt significativa la carta que Rodríguez Chamorro tramet el 29-3-1929 a Primo de Rivera, juntament a un exemplar de *L'Independant des Pyrénées Orientals* de Perpinyà del dia 26-3-1929: *Mi respetado e ilustre Jefe: con la tarjeta que recibo de su autor, gran amigo nuestro, me permito pasar a su conocimiento por si no lo hubiera leído un artículo sobre España publicado en "L'Independant", en la seguridad de que por lo justo y razonado le servirá de satisfacción y por si creyera conveniente que lo divulgara la prensa española.* Archivo Histórico Nacional. Madrid. Sección "Directorio. Presidencia. Gobernadores Civiles", lligall núm. 368.

⁹ Claudi Ametlla, *Memòries polítiques*, Barcelona, 1979, pàgs. 51 i 59.

¹⁰ Pedro Gómez Aparicio, *Historia del periodismo español*, Madrid, 1981, pàg. 49.

Rivera, que al capdavant es convertien en articles periodístics, els calia una revisió atenta per part del censor de torn, atès que l'irrefrenable impuls dialèctic del general el portava, a vegades, a expressar fins i tot comentaris poc convenients pel prestigi del seu propi règim. Aleshores aquestes contradiccions havien de ser resoltes per el mateix censor, personatge sovint intel·lectualment discret i mediocre. Una circular del ministre de Governació als governadors civils recolza aquesta constatació: *Prevenga censores intervengan discurso pronunciado ayer en Barcelona por Presidente, suprimiendo lo que crean inconveniente.*¹¹

Malgrat tot, si bé la premsa publicada durant la Dictadura havia perdut bona part de l'essència que la definia, és erroni considerar que no feia cap funció al marge del Directori. Certament la societat estava orfe de qualsevol mitjà que permetés l'expressió de la voluntat col·lectiva. En aquest context la premsa podia haver realitzat una funció substitutòria, és a dir, de parlament de paper. Però, malauradament quan existeixen restriccions polítiques, la llibertat d'expressió en resulta, també, molt afectada.

Evidentment el règim de Primo de Rivera no era representatiu de la voluntat popular, amb la qual cosa esdevé debades atorgar a la premsa una funció de complementarietat democràtica. Amb tot, és important que la pròpia premsa aconseguís fer consideracions d'aquesta mena: *Por eso la prensa moderna es hija de la libertad, de la libertad ordenada, y a ella debe su prosperidad y crédito público. De aquí también que en los tratados de derecho público se la estudie como órgano extraoficial de la opinión pública, paralelo en cierto modo a las cámaras de representación nacional. La prensa es la alta voz de la conciencia política, y no se concibe un régimen representativo sin el complemento de un periodismo consciente*

---

¹¹Archivo Histórico Nacional. Madrid. Sección "Directorio. Gobernación". Serie 14-A. Circular núm. 159 del 1-2-1926.

de su misión.¹²

La funció tradicional de la premsa es veié modificada, i és obvi que transcriure les notes oficioses del dictador no representava conrear l'esperit fonamental de la premsa de formar i informar als lectors. És prou meritori quan en alguna ocasió un periòdic aprofita una escletxa deixada pel censor, i afirma que publiquen les notes oficioses per obligació i que en cap cas les comenten perquè sostenen d'altres principis polítics.¹³

A pesar de la repressió i el control, la premsa va copsar el sentir d'aquell període històric, palesant les dificultats de subsistència. A voltes, podem intuir la seva funció crítica i de denúncia pel què no diu, que no pas pel què escriu: *Por esto se explica que si, un poder coactivo cierra los caminos legales por donde discurren las expresiones de la voluntad popular, perdida la facultad, la opinión pública permanece encerrada en sí misma, latente, vivida, predispuesta, pero sin dar señales colectivos de su pensar y de su sentir, sin traducir en un acto de conjunto la expresión de su voluntad genérica. Este es el estado presente de la opinión pública española bajo el régimen imperante y actual; esta es la situación de la opinión gerundense.*¹⁴

Òbviament si la crítica que podia emetre un periòdic no qüestionava el sistema de govern del règim ni a les seves autoritats, existia una major llicència, que permetia un cert exercici de demagogia per part dels governants. És el cas de les manifestacions efectuades pel governador civil de Girona, el setembre de 1924, que celebra les denúncies que publiquen els periòdics dels abusos comesos per particulars, com ara els casos d'adulteració de la llet, etc.

---

¹² *Diario de Gerona*, Girona, 7-8-1926. Cal considerar que aquesta afirmació es publicà inscrita en un article sobre el cas italià, per tant és possible que amb això hom evités una restricció més excessiva per part de la censura que si hagués fet referència explícita i directa al cas espanyol.

¹³ Veure *El Autonomista*, Girona, 3-11-1924.

¹⁴ "Las voces de opinión", editorial publicat al *Diario de Gerona* el 18-8-1927.

La manipulació que el règim feia de la premsa era, evidentment, absoluta. A partir de les informacions periodístiques hom pot considerar que es vivia en un país irreal, atès que es silenciaven, com sabem, moltes qüestions. És significatiu, però, que quan al règim li interessava que es coneixés determinada notícia, com per exemple les accions de Vera de Bidasoa, imaginem per fer pública l'exemple de la repressió, aleshores es difonia la notícia, amb l'agreujant que el règim aprofitava per explicitar i mostrar una normalitat informativa que no existia per cap cantó: *Deseoso el Directorio Militar de no ocultar nada de lo que en España sucede a la opinión pública (...) se tuvieron noticias de que en el pueblo de Vera, provincia de Navarra, cercano a la frontera de Francia, se notaban continuados movimientos de carácter altamente sospechosos.*¹⁵

El govern exercia una intensa i constant pressió sobre els directors de premsa, per tal d'adequar els continguts dels periòdics a les "necessitats de l'Estat". En aquest sentit, i com a mostra molt significativa, apuntem que el director del *Diario de Gerona* Santiago Masó rep, l'any 1925, una carta autògrafa del general Primo de Rivera, on li expressa la "conveniència" de tractar d'una manera molt determinada el tema del Protectorat del Marroc i la situació de Tanger:

Muy distinguido sr. mio: Las negociaciones con Francia respecto al futuro de Tánger señalan un momento muy interesante de actividad diplomática, que demanda, como todo asunto de interés público importante, la colaboración de la Prensa, nunca regateada al mejor servicio de la Patria. La que el actual momento señala como más eficaz a juicio del Gobierno, y la que me permito interesar de Ud, es la de una prudente y siempre cordial información, aun en los casos en que los periódicos extranjeros, señaladamente los franceses, se apasionen y no interpreten bien la rectitud de nuestras intenciones o desconozcan nuestro derecho,

---

¹⁵ *El Autonomista*, Girona, 8-11-1924.

concurrente, por fortuna, con el interes general y con las más elementales previsiones. El gobierno sostendrá hasta el límite máximo posible, el punto de vista de inclusión de Tanger en el Protectorado, no por imperialismo, ni menos por mortificar a Francia, sino por las razones apuntadas en el párrafo anterior y ya tan expuestas en notas e interviews. Pero su labor será facilitada por la unanimidad de la Prensa en el mantenimiento de este criterio expuesto siempre con altruismo; es decir, por interés general y de la misma Francia y reforzándolo con la amistad y simpatía que a esta nación nos une. Hay que evitar a toda costa estados pasionales de opinión y mortificaciones para Francia y su gobierno, sin que ello sea habilidad, sino real expresión de los sentimientos del gobierno y creio del gobierno español. Si usted, que con su probada perspicacia, tendrá, con lo apuntado y expuesto sobre tal asunto en otras ocasiones, guías suficientes para ayudar la acción oficial, lo hace así, y se lo estimará en mucho su afectísimo SS. Q.S.M.E.¹⁶

Una reflexió extreta de l'editorial de *El Autonomista* del 16 d'abril de 1928 sintetitza la disfuncionalitat de la premsa en una dictadura: *Como la prensa es la representación más inmediata de los frutos de la inteligencia, todo lo que sea constreñirla, es limitarle su acción y reducirla en su actividad. Si además se la persigue, en cierto modo, se la esclaviza.*

Sens dubte, per aplicar la personal manera del dictador d'entendre la premsa, hom exigia una estructura legislativa feta a mida, amb poques concessions al debat, i molt orientada a exercir una funció de suport ideològic. Paral·lelament a la instauració del Directori Militar va ser promulgat el Reial Decret del 15 de setembre de 1923 pel qual es declarava en suspens les garanties constitucionals, i en conseqüència quedava sense contingut l'article 13 de la Constitució de 1876 "dret a emetre idees sense censura prèvia". Tanmateix, tres dies més tard, hom proclamava

---

¹⁶ Arxiu patrimonial de Narcís-Jordi Aragó i Masó. A la carta no hi consta la data, i hem deduït l'any.

una disposició per tal d'impedir la propaganda i actuació separatista, era l'anomenat *Real Decreto en Defensa de la Unidad Nacional*, on s'establia que: *Serán juzgados por los tribunales militares, a partir de la fecha de este Decreto, los delitos contra la seguridad y unidad de la Patria y cuanto tienda a desgregarla, restarle fortaleza y rebajar su concepto, ya sea por medio de la palabra o por escrito, ya por la imprenta o cualquier medio mecánico o gráfico de publicidad y difusión, o por cualquiera clase de actos o manifestaciones.*

L'article segon de l'esmentat decret concretava les sancions pels infractors: de sis mesos i un dia a un any de presó, i multes de 500 pessetes a 5000 pessetes, segons la gravetat del "delicte" comès. La interpretació del decret deixava les portes obertes a una repressió incontrolada i sovint poc equitativa en relació a l'objecte de la sanció.

Primo de Rivera dicta un ban el 13 de setembre –l'endemà del cop– on declara l'estat de guerra en la 4arta. Regió Militar –Catalunya– i confia, com hem vist, el comandament civil de les "províncies" de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona als respectius governadors militars, alhora que explicita que: *En los Gobiernos y Comandancias militares se ejercerá la previa censura de la prensa y de toda clase de escritos impresos.* A Girona, el coronel del Regiment d'Àsia, Pascual Gracia, exercint funcions de governador militar interí, destitueix el governador civil. Amb tot, la tranquil·litat a la ciutat és absoluta, malgrat que no es disposava d'informació de la resta de l'Estat.

Amb la dissolució de les Corts es desarticula l'estructura política de l'Estat, la qual cosa provoca un sentiment d'inseguretat i desconfiança entre la població, i és en aquest context que Primo de Rivera justificava la implantació de la censura de premsa, ja que considerava que calia "prevenir la difusió de les alarmes per falses

notícies", i anunciava un període amb censura transitori i benevolent: *Para tranquilidad y satisfacción de ustedes, debo decir que nuestro proyecto es de que se realice con la mayor suavidad posible, y que vaya atenuándose en forma tal, que casi llegue a desaparecer. Pero no estrañen ustedes que la mantengamos, porque los que formamos este Directorio somos, en realidad, unas criaturas recién nacidas y, por lo tanto, necesitamos una defensa eficaz y vigorosa.*¹⁷ La premsa es veu immersa en la confusió respecte a les informacions polítiques, i en la interdecció de plantejar hipòtesis de futur. Els responsables de l'exercici de la censura comunicaven a la premsa que *no se consentirá en adelante que se propaguen tales proyectos reales supuestos, algunos de los cuales causan alarmas, sino tienen procedencia oficial.*

La provisionalitat anunciada pel dictador s'eternitzà. L'estiu de 1924 el Directori publicà una nota on fent-se ressó dels rumors de futurs canvis en el govern, amb l'entrada d'homes civils, indicà que la censura havia de romandre, ja que si s'havia mantingut gairebé un any, seria injust que els hipotètics nous governants no poguessin disposar d'ella.

El dia 4 de juliol de 1924 es promulgava un R.D. d'aministia que afectava als processats per suposats delictes polítics, de premsa i comuns. El decret obeïa a l'interès del govern a cancel·lar el tema de les responsabilitats militars concretes al Marroc. Però, en cas que l'amnistia s'hagués circumscrit únicament a l'àmbit militar, es feien previsibles escandaloses reaccions de l'opinió pública, per la qual cosa el règim considerà que la solució era estendre els efectes del decret a la societat civil. En relació a les possibles repercussions sobre sancions originades per l'exercici de l'activitat periodística, el R.D. especificava que hom concedia l'aministia als condemnats per delictes o faltes comeses mitjançant la impremta, el gravat o

---

¹⁷ ABC, Madrid, 18-9-1923.

qualsevol altre mitjà mecànic de publicació, o a través de la paraula parlada en reunions, manifestacions, espectacles públics o actes anàlegs de qualsevol classe. L'amnistia no contemplava els delictes d'injúria i calúnnia contra particulars i els que afectaven la integritat de la "pàtria". Novament l'ambigüetat presidia el text promulgat. Si anteriorment el ban del capità general de Catalunya, Emilio Barrera, introduïa el concepte d'unitat nacional, ara es repetia, i per tant tot feia suposar que la benevolència del R.D. estava sotmesa a la interpretació de l'autoritat corresponent.

La premsa obrera mostrava el seu desencís amb la concessió d'una restrictiva i arbitrària amnistia. En un text molt censurat, *Acción Social Obrera*, òrgan anarquista de Sant Feliu de Guíxols, manifestava el 26 de juliol de 1924: *Repetimos que no rechazamos el Decreto de amnistía. Nuestra radical posición no llega a tanto. No lo agradecemos tampoco, que no se puede ni se debe agradecer nunca. A nosotros nos alegra siempre la libertad de nuestros camaradas o un alivio –aunque sea pequeño– en sus grandes penas. (...) pero lo repetimos el Decreto no nos satisface por completo y nuestra aceptación no significa conformidad. No podemos estar conformes mientras buen número de compañeros queden aún sufriendo condenas* (les línies immediates estan censurades).

El maig de 1925 la *Gaceta* publica el decret pel qual s'aixecava l'estat de guerra. El règim entenia que l'ordre públic i la seguretat personal ja estava sota control, i que per tant podia suspendre el decret que dictà arran del cop d'Estat, pel qual declarava l'estat de guerra a les regions de Catalunya i Balears. Aquesta nova mesura no afectà, en molts casos, el lliure desenvolupament de les llibertats ciutadanes, atès que el decret no modificava el règim de suspensió d'alguns articles de la Constitució. La situació de la premsa romanía inalterable, ja que els articles de la Constitució que garantien l'exercici del periodisme continuaven anul.lats, com és

el cas de l'article 13: "Tot espanyol té dret a emetre lliurement llurs idees i opinions, ja sigui a través de la paraula, ja sigui per escrit, mitjançant la impremta o qualsevol altre procediment i sense subjecció a la censura prèvia".

D'altra banda es mantenia la censura prèvia, per bé que a partir d'ara l'exerciria l'autoritat civil en comptes de la militar. Inicialment la diferència era només de caire formal; la llegenda que publicaven diàriament els periòdics: *Este número ha sido sometido a la censura militar*, es convertia en: *Este número ha sido sometido a la censura gubernativa*.

Als tres mesos de la promulgació del decret, Primo de Rivera reconeixia a Ceuta que la premsa tenia un marc d'acció molt restringit, i anunciava un canvi d'actitud del règim respecte a l'exercici de la premsa. No podem deixar d'insistir que la gran característica dels actes de Primo de Rivera és la permanent contradicció. A començaments de maig de 1925 –és a dir, 90 dies abans– havia afirmat que no existia censura per la premsa, i que els periòdics publicaven el què volien: *creo que cuando se haga la historia de este régimen, una de las cosas que más se harán resaltar será el beneficio que nuestras medidas sobre la prensa ha proporcionado a los periódicos*.

De fet, a Catalunya la censura militar, en molts casos, va continuar com a protagonista. El general Barrera afirmà, el setembre de 1926,: *que por ser perfecta la tranquilidad en esta región, no ha hecho entregar el mando a la autoridad civil, continuando ejerciéndose la censura como antes*, tot i que a començament d'aquest mateix any, Primo de Rivera difon una precisa circular on indica que es prenguin totes les mesures necessàries per tal que les oficines d'informació i censura de la premsa emplaçades en els governs civils es constitueixin a partir del proper dia 1 de febrer, amb personal civil, sempre i quan sigui possible, en cas contrari els

governadors havier de “interesar la cooperación del personal militar de las autoridades de ese ramo”. El 16 de maig del mateix any 1926 el Directori havia publicat un R.D. absolutament arbitrari i restrictiu que afectava moltíssim a la premsa, ja que manifestava que el govern podia prendre mesures excepcionals de caràcter disciplinari i governatiu, a pesar que no s'ajustessin a la lletra de la llei. Es feia avinent que s'imposarien sancions sense cap altre límit que el que marquessin les circumstàncies i “el bien del país y le inspiren su rectitud y patriotismo”.

El règim decretà alguna mesura de gràcia puntual a favor dels periodistes. Així, arran del quart aniversari del cop d'Estat –setembre 1927–, el govern decreta un indult pels delictes de premsa, excepte els que feien referència a l'honestitat, propietat intel·lectual, falsedat o estafa. Els sumaris en tramitació quedaven sobreseguits, per bé que al principi sembla que aquesta disposició només afectava a la premsa barcelonina si hom atén a la consulta que el governador civil de Girona planteja al ministre de la Governació: *Intereso a V.E. procedencia hacer extensiva condonación multa prensa Barcelona a toda la prensa en general. Por Diario de Gerona el Director, Masó*¹⁸. Un any més tard –cinquè aniversari del Directori, el setembre de 1928–, hom condona les sancions que tenia pendents la premsa. A les comarques gironines se'n beneficien *L'Avi Muné* de St. Feliu de Guíxols i l'escriptor republicà empordanès Puig Pujades. L'indult afecta, també, a alguns presos polítics. Apuntem que per aquesta causa, a Barcelona, surt de la presó, entre molts d'altres, Lluís Companys.

Amb tot, un tema pendent, però de permanent actualitat al llarg de la Dictadura era el d'elaborar una llei de premsa. El propòsit de creació de l'Assemblea Nacional per part del Directori responia a l'intenció de regular el funcionament de l'Estat. Per

---

¹⁸ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció “Directorio. Gobernación”. Sèrie 49-A. Telegrama núm. 82, doc. núm. 55 del 6-11-1927. Ignorem en quina situació jurídica o penal es trobava en aquells moments Santiago Masó, director del *Diario de Gerona*.

bé que aquesta Assemblea –creada l'any 1927– tenia un caràcter eminentment consultiu, al voltant d'ella s'originaren un munt de projectes. Primo de Rivera anunciava que la redacció d'un futur estatut per la premsa correspondria a l'Assemblea, òrgan on la premsa només hi podia tenir una representació purament econòmica, és a dir, corporativa. El projecte no satisfia a la premsa, que tenia molts arguments per desconfiar-ne. Una Llei de Premsa seria, ben segur, un nou marc de restricció de llibertats.¹⁹

En aquest context, i procurant evitar la crítica frontal, el *Diario de Gerona*, plantejava, en un editorial del 5 d'octubre de 1926, l'existència de moltes altres qüestions prioritàries a resoldre, abans que la Llei de Premsa, per la futura Assemblea: *debe procederse con orden, dando la preferencia a los problemas principales e inaplazables, para después pasar, ya franco el camino, a los más secundarios o menos apremiantes*. Calia evitar que s'instituïssin nous entrebancs pel desenvolupament de la professió periodística. El projecte de Llei de Premsa s'inspirava en el model italià, i definia al periodista com la persona que tenia per ocupació habitual i a través de retribució fixa, estudiar, comentar o oferir notícia de doctrines o fets en les publicacions periòdiques.

Per poder publicar un periòdic la nova llei exigiria sol·licitar autorització a la Direcció General de Premsa i dipositar una fiança equivalent a la desena part del capital social. Les accions de les societats anònimes de premsa havien de ser nominatives i el capital social ser espanyol en, com a mínim, les tres quartes parts. El consell d'administració havia d'estar, absolutament, a mans de ciutadans espanyols. Una mateixa empresa no podia ser propietària de periòdics de tendències contraposades. La professió periodística es col·legiava, i per tant era obligatori que

---

¹⁹ De la mateixa manera que a Girona, a Tarragona la majoria de periòdics no desitjaven que hom promulgés una Llei de Premsa. Veure tesi doctoral inèdita de M. Carmen Gómez Cruz, *La ciudad de Tarragona en la época de la Dictadura de Primo de Rivera*, Tarragona, 1990, pàgs. 56-57.

tot periodista pertanyés a un col·legi, el qual disposaria d'un registre de professionals. Per poder estar col·legiat era indispensable la possessió d'un títol universitari, obtenir un certificat d'aptitud lliurat pel director d'una publicació o bé ser alumne d'una de les escoles de periodisme que en un futur immediat hom pensava crear a les facultats de filosofia de Barcelona, Madrid i Sevilla. Tanmateix, es projectava l'obligació de tenir un contracte de treball i s'anunciava la creació d'una Direcció General de Premsa i d'un Consell Superior de Premsa.

És evident, que tot el projecte en general destil·lava una inequívoca voluntat d'implantar un control exhaustiu sobre els professionals; model, d'altra banda, molt clàssic dels estats totalitaris. Sortosament, i no per la mobilització dels professionals de la premsa, els quals estaven desorganitzats sindicalment, el projecte no reexí. El Directori, cada vegada més aïllat políticament i social, no fou capaç de tirar endavant un projecte d'aquella envergadura.

El 8 de setembre de 1928 s'aprojava un nou Codi Penal que feia mesos s'estava debatent a l'Assemblea Nacional Consultiva. Amb això, d'alguna manera quedava superat el projecte d'Estatut de Premsa, i el que és pitjor es reglamentava la repressió. El jutge podia declarar la suspensió d'un periòdic, de forma cautelar, a l'espera que quedés vist per sentència un suposat procés generat per un delictes de premsa. És a dir, abans de saber si la sentència seria condemnatòria o absolutòria. D'altra banda, les empreses periodístiques suspeses per delictes d'impresma no podien fundar cap més periòdic amb la mateixa capçalera "o maliciosament semblant", en un termini de tres anys. En definitiva, el nou Codi assumia la facultat pròpia fins aquell moment del govern, de decretar estats d'excepció, de suspensió de periòdics, etc. que tan sovint es produïen en aquell període. D'aquesta manera, una situació que la Dictadura havia definit insistentment com d'excepció –i en

conseqüència transitòria– es convertia en llei.

Lògicament, ja mentre es discutia el nou Codi la premsa ho observava amb neguit i por: *Nos ha de parecer forzosamente mal todo esto. No significa que queramos garantias para cometer impunemente delitos, que hasta ahora no se nos ha ocurrido cometer. Significa que no está en la extirpación sino en el prudente castigo, en la previsión prudente, el fin de un Código Penal.*²⁰ Redundant en aquesta idea el diari republicà de Girona *El Autonomista* constata, el 16 d'abril de 1928, els inconvenients de reglamentar el càstig, atès que actua com un element dissuassori de la llibertat d'expressió i fomenta l'autocensura, per bé que reconeixen que quan la premsa s'extralimita ha de ser castigada, el que no és possible són sancions tan enormement desproporcionades, que generen temor entre els periodistes i els condiciona a l'hora d'escriure: *frente a un Código que si no se modifica, imposibilitaria y equivaldria a probar de su acción al periodista. Si se quiere Prensa, ha de ser libre, nunca condicionada, aunque siempre responsable, con sanciones humanas y proporcionadas, pero no arbitrarias.*

En l'últim estadi de la Dictadura, el règim necessitava més que mai tenir sota control a la premsa. Progressivament havia anat perdent el suport de diversos sectors socials. El 3 de febrer de 1929 dicta un Reial Decret Llei molt significatiu. Es publica a la *Gaceta* l'endemà, i fa referència a la prohibició expressa d'emetre qualsevol atac a la gestió del Directori i a l'obligació d'inserir notes oficioses: *A partir de la promulgación de este Decreto-Ley, la autorización oficial para publicaciones de periódicos diarios o revistas de cualquier clase se entenderá condicionada a la obligación de publicar en lugar adecuado y gratuitamente las notas oficiosas que a*

---

²⁰ *Diario de Gerona*, Girona, 31-3-1928, extret de *El Sol* de Madrid. Cal esmentar que quan el llibre de F.Cendan Pazos, *Historia del derecho español de prensa e imprenta (1502-1966)*, Madrid, 1974, pàgs.158-160 fa referència al Codi Penal de 1928 obvia parcialment l'exposició, i sobretot, la valoració de la nefasta essència del Codi.

juicio del Gobierno sea conveniente hacer llegar a conocimiento de todos los ciudadanos, siempre que la extensión de éstas no excedan, compuestas con el tipo corriente de cada periódico, de un espacio superior a la diez y seis avas partes de su total extensión imprimible.

Des d'aleshores es multipliquen les notes d'inserció obligatòria, adreçades des de Madrid pel Cap d'Informació i Censura al governador civil. A voltes, aquestes notes eren absolutament pamfletàries, com les que feien referència a articles favorables a la Dictadura que es publicaven a l'estranger. Lògicament Primo de Rivera obligava a reproduir literalment els esmentats articles. La premsa estrangera que desacreditava el Directori –la majoria– era no únicament silenciada sinó absolutament prohibida. El règim aprofitava, també, aquestes notes per desmentir –o desdibuixar– anteriors notícies de la premsa. L'abril de 1929 es celebra a Madrid un homenatge a Primo de Rivera. La premsa no addicte en fa un tractament discret, i en tot cas no destaca el nombre d'assistents. L'Oficina d'Informació –quin nom més irònic– i Censura magnifica el nombre de participants i recrimina a la premsa:

algunos periódicos, seguramente por deficiencia de reportaje, no han publicado más que la nota del Gobierno relativa al asunto, y otros han añadido por su cuenta una somera descripción, desentonada con la importancia del acto, o recogida desde un lugar que no permitía una amplia visión del desarrollo total del mismo. Sólo así se comprende la pequeñez de los detalles observados; sólo a un defecto de colocación, de posición previa del reportero, debidas seguramente al desbordamiento de la inmensa multitud que lo relegó a un lugar secundario se puede achacar tan insuficiente reseña.²¹

D'altra banda, la discrepància en el tractament de l'esmentada notícia confirma l'infinít poder de coacció que disposa el govern contra la premsa. Segons la

---

²¹ Nota d'inserció obligada publicada a la premsa el dia 17-4-1929.

versió del règim, l'actitud no col.laboracionista d'aquest sector de la premsa –la no addicte– crea estats de desinformació que la ciutadania rebutja, fins el punt que molta gent *se han acercado al Jefe del Gobierno protestando de esto, en demanda de enérgicas medidas que remedien esta actitud de mansa rebeldía, representada por una contumaz resistencia pasiva a los designios del Gobierno.* Era l'estratègic argument sustentat pel govern en una nota oficiosa publicada el 17 d'abril de 1929. En aquesta mateixa nota, el Directori recorda que tenen suficients mitjans per exercir la censura, i que la inflexibilitat en l'aplicació del R.D. del 3 de febrer de 1929 pot prevenir aquests “errors” en la informació, així doncs, –assenyalava el règim–, el govern no prendria cap nova mesura especial, ni faria altra cosa que usar amb més freqüència i intensitat els principis emanats del decret, organitzant una secció especial de premsa que tingués cura d'oferir diàriament la versió oficial de les notícies, i que haurien de ser publicades obligatòriament en els periòdics *que los omitan o los narren de un modo incompleto o marcadamente tendencioso, dentro siempre del límite de espacio a ocupar en los periodicos que el Gobierno se ha fijado, que por ahora parece suficiente, y consintiendo la discrecional advertencia de tratarse de publicidad oficial obligatoria.*

Així doncs, la notícia de l'homenatge a Primo va palesar que l'única fórmula que tenia la premsa d'evitar convertir-se en una publicació gairebé oficial, era recollir amb discreció les informacions que podien derivar en una simple apologia del règim. La resposta del dictador evidencia, si més no, l'omnipotència de les notes oficioses i el seu indiscriminat ús.

Amb la dimissió de Primo de Rivera, feta efectiva en un R.D. el 30 de gener de 1930 es clou la Dictadura. Novament es restableixen les garanties constitucionals, i per tant hom recupera, sobre el paper, la llibertat d'imprensa.

El Reial Decret Llei del 5 de febrer de 1930 concedeix una amnistia als processats per delictes d'impremta –llevat de les penes decretades per injúries o calumnies–, per bé que uns dies més tard –el 7 de març– el Tribunal Suprem dicta una circular molt restrictiva per la premsa, ampliada el 15 de setembre de 1930, per la qual s'exhorta a les Audiències a denunciar i castigar els delictes comesos a través de la impremta, personificats especialment en els escrits que ataquen la monarquia o que exciten a la rebel·lió i a la sedició.

En realitat, però, la censura persistia, i els periòdics continuaven indicant el seu pas per la censura. El governador civil de Barcelona recordava que: *la censura continua en pie y que incurren en falta los periódicos que publican informaciones sin someterlas a la misma.*²² *La Publicitat* de Barcelona era multada amb 500 pessetes per aquesta causa. Els corresponents estrangers es feren ressó dels favorables canvis polítics que s'esdevenien a l'Estat espanyol, però també denunciaven la presistència de la censura: *Berenguer then issued an amnesty for all political prisoners, suggested that reforms in education would be forthcoming, and hinted at elections. He also announced an end to censorship. However, freedom from censorship was not forthcoming. Domestic censorship remained in effect, and by mid-February foreign correspondents were beginning to note that the government was exerting pressure on them.*²³

I encara molts mesos després, quan faltaven pocs dies per proclamar-se la República, la publicació humorística de Girona, *Clarinet*, denunciava –i patia– la política repressora de les autoritats, les quals es podien identificar, sovint, amb els mateixos personatges de la Dictadura: *hi hem vist des dels més conspicus "ex" de la*

---

²² Notícia publicada a *El Autonomista* el 11-2-1930.

²³ Henry F. Schulte, *The Spanish Press, 1470-1966*, University of Illinois Press Urbana, Illinois, 1968. pàg. 227. L'autor es fonamenta en les notícies publicades pel *The New York Times*, el 17 de febrer de 1930.

dictadura, fins els fòssils més inèdits que romanen per les oficines més encarcarades i inútils. Són tots els qui necessiten perduri el silenci entorn d'una obra catastròfica. Més encara; els que després d'haver portat el país a la ruïna, tenen encara la... diem-ne "despreocupació" de voler continuar el seu monòleg.²⁴

La censura va imposar moltes restriccions a l'hora de fer referència als homes de la Dictadura, i quan un sector de la premsa denuncià aquesta circumstància, el governador civil Pascual Arias Vázquez respongué que la censura s'exercia dins les normes de llibertat compatibles amb el respecte públic, i que es permetia de manera invariable que es criticés sense entrebancs a la Dictadura o a qualsevol altre règim, amb l'única limitació que no es tolerarien atacs de caire personal. En tot cas, el tema de la censura és analitzat en profunditat en un altre capítol del treball

---

²⁴ *Clarinet*, Girona, 22-2-1931.

5.- EL PODER VERITABLE: ELS REPRESENTANTS DEL GOVERN CENTRAL

Els governadors civils

Els responsables de posar en funcionament una política de premsa, a voltes sustentada en un marc legal establert, però a voltes exercida, també, des de la més pura arbitrarietat i improvisació, era una classe política organitzada de forma piramidal, on el poder emanava des del vèrtex amb la figura del dictador, fins a la base amb les administracions local i provincial. Òbviament, només el coneixement i la comprensió de l'estructura político-institucional del règim ens pot permetre escatir els mecanismes i les interrelacions entre premsa i poder, posant especial accent en l'àmbit provincial i local, estadi on es manifesta amb major fidelitat la filosofia que defineix la política de premsa del règim. Seria molt difícil la comprensió del període històric de la dictadura de Primo de Rivera i del funcionament del règim, si, de bell antuvi, hom no coneixés les característiques i les atribucions d'uns elements bàsics i primordials dins la tradicional estructura de poder de l'administració espanyola, com són els gestors directes del govern central a les províncies.

El governador civil és, en conseqüència, una figura clau dins l'estructura política del Directori. Era el delegat del govern a la província. El cop d'Estat va significar la substitució de tots els governadors civils de l'Estat espanyol. Primo de Rivera en la R.O. del 15 de setembre de 1923 cessava de les seves funcions als governadors civils de totes les províncies, i les seves funcions quedaven sota jurisdicció dels governadors militars, per bé que quan aquests no residissin a la capital de la província, es faria càrrec del govern civil "el jefe militar más

caracterizado, con residencia permanente en ellas".¹

L'omnipresència del governador civil es palesa en les múltiples funcions que té assignades: ordre públic, defensa de la moral, censura de premsa, entre d'altres, moltes de les quals estretament relacionades amb l'exercici de la repressió. A Catalunya aquesta circumstància s'agreujava, atès que el governador civil solia ser una persona aliena a la realitat cultural i social de Catalunya –probablement per garantir qualsevol solució de continuïtat amb anteriors caciquismes–, per la qual cosa acostumava a imprimir el màxim zel en el desenvolupament de la tasca de control i repressió de les manifestacions de signe català.

Durant la Dictadura el governador civil intervenia directament en els nomenaments i cessaments del personal polític de la Diputació i ajuntaments, i en el funcionament d'aquestes institucions. *L'Estatut Municipal* (1924) i *L'Estatut Provincial* (1925), com veurem, van restringir el poder del governador a les institucions, per bé que fou més en un àmbit teòric que no pas a la realitat. D'altra banda, també van tenir un paper fonamental en la formació de les U.P., designant personalment la major part dels càrrecs directius dels diversos comitès. En definitiva, la seva autoritat a la província era, juntament amb l'administració militar, absoluta i indiscutible.

A Girona, la tasca dels governadors civils de la Dictadura fou rigorosa, restrictiva i repressiva, i representà de forma emblemàtica el període autoritari que dominava l'Estat. Com escrigué Perucho amb ironia, *De les nostres ciutats, Girona va ésser sens dubte la millor afavorida; ha hagut d'aguantar tres governadors que es portaven l'oli. Aquests són (cal dir els noms, puix que mereixen de passar a la Història) els senyors Carsi, Urquía i Rodríguez Chamorro, cadascun dels quals en deixar el càrrec es dedicà a "instruir" el seu successor, per tal que la ciutat no es*

---

¹ *Gaceta de Madrid*, 17-9-1923

*donés per enganyada amb el canvi.*² El període d'ocupació en el càrrec dels diferents governadors civils de Girona es pot observar de manera clara en el gràfic núm.4.

Immediatament després del cop d'Estat el governador militar de Girona, Pascual Gracia Perruca, en aplicació de les ordres decretades pel Directori, es fa càrrec, també, del govern civil, en substitució del cessat Feliz Lueje Valdez. Pascual Gracia era natural de Daroca (Saragossa), amb graduació de general de brigada. La seva carrera havia passat per dos punts militars claus: Cuba (1895) i l'Àfrica (1915). Des de l'estiu de 1922 estava destinat a Girona.³

La situació dura menys d'un mes. El dia 11 d'octubre és nomenat governador civil el general de brigada d'artilleria de la 7a. divisió, Arturo Carsi Moran, personatge que fins aleshores havia estat permanentment adscrit al govern militar de Segovia. L'actuació del general Carsi al capdavant del govern civil de Girona es caracteritza per una sensible intransigència, expressada en una clara actitud repressiva, magnificada en els aspectes relacionats amb la llengua i cultura catalana, per bé que pocs mesos després del seu nomenament ja prohibeix la manifestació de l'1 de Maig. Sens dubte, però, la seva obsessió en perseguir el separatisme fou exacerbada. Per ell, i així ho manifestava públicament, darrera cada català hi havia un separatista. Va promocionar en els càrrecs públics de les administracions locals i provincials diversos personatges que s'havien distingit en l'anterior règim pel seu centralisme.

L'estiu de 1924 Carsi és nomenat cap de mobilització d'indústries civils, adjunt a l'Estat Major Central de l'exèrcit, per la qual cosa ha de fixar llur residència a Madrid, on morirà quatre anys i mig més tard. El 4 d'agost de 1924 cessa del seu

---

² Artur Perucho, *Catalunya sota la Dictadura (Dades per a la Història)*, Badalona, 1930. pàg. 286. Per una descripció superficial i gens analítica de l'actuació dels governadors civils a Girona, veure Enric Mirambell, *Historia del gobierno civil de Girona*, Girona, 1992. El capítol dedicat a la Dictadura ocupa escassament deu pàgines (de la 121 a la 131).

³ Servicio Histórico Militar de Segovia (Archivo General Militar). Expedient personal. Full de serveis.

càrrec de governador. La notícia es recollida pel diari republicà *El Autonomista*, el qual intenta fer una valoració de la gestió de Carsi: *Su actuación, en cuanto los fondos de beneficencia, a moralidad y protección a la enseñanza, especialmente en la "Cantina Escolar", es intachable. En cuanto a política y a costumbres públicas no podemos aplaudir...* Continuen quatre ratlles en negre, víctimes de la censura. És a dir, *El Autonomista* no pot publicar, com és lògic, l'autèntica veritat de la política de Carsi, malgrat haver escrit un preàmbul presidit per la cordialitat i acabar l'article amb paraules d'elogi: *habiendo conseguido del Sr. Carsi la resolución justa de muchos asuntos en favor de obreros y de personas que, indebidamente perseguidas, nos han rogado nuestra intervención*. El diari es queixava, però també, de l'anticatalanisme del governador, i com a mesura de previsió davant funestes conseqüències ho atribuïen, sobretot, a la postura dels consellers de Carsi i no al mateix governador.

El periòdic catalanista *El Gironès* ressaltà la intransigència de Carsi, i ho féu des d'un punt de vista positiu, ja que en opinió del periòdic s'havia pogut conèixer els límits del rigor. De fet, interpretem l'article d'acomiadament del general Carsi com l'esforç d'un redactor que procura disfrassar la realitat per imperatius legals, fins el punt de manifestar, al final de l'escrit, que *El Gironès* no desitjava el relleu del governador, el qual havia destacat, precisament, per les seves escomeses contra el que representava el periòdic. Tampoc *La Voz de Gerona* no dissimulà, malgrat el seu acèrrim anticatalanisme, la seva poca estima a la política de Carsi, *Así como con la tendencia de repartir "palos de ciego" a que se había cobrado gran afición en las dependencias del Gobierno civil, inspiraba repulsión ir allí...*⁴

A banda de possibles discrepàncies en les interpretacions, existí unanimitat a l'hora de valorar l'actuació de Carsi com excessivament insensible respecte el fet

---

⁴ *La Voz de Gerona*, Girona, 7-9-1924.

català. Fins i tot, el director general d'administració local, José Calvo Sotelo, expressà a Primo de Rivera, en una carta que li adreçà al Marroc a començaments de l'any 1925, que personatges com Carsi a Girona –i Losada a Barcelona– no havien propiciat un bon clima de convivència a Catalunya: *la política honradamente equivocada de ciertas autoridades intermedias, algunas, por fortuna, ya no actuantes (...) Lo cierto es que... ante este problema de psicología colectivo y de sentimiento popular, la política de fuerza, de intransigencia, es infecunda.*⁵

Fins que no es nomena el seu substitut, assumeix les funcions de governador civil el president de l'Audiència Pedro José Moreno Torres, del qual *El Autonomista* diu: *es un dechado de modestia, de seriedad, de virtud y de ilustración*. El periòdic feia vots perquè el substitut mantingués la mateixa categoria humana. Era habitual que el president de l'Audiència ocupés el càrrec de governador en absència del titular. Així, en els períodes en què el futur governador Juan de Urquía era de viatge, el president de l'Audiència Emili Viñals feia les funcions de governador.

L'1 de setembre de 1924 pren possessió el nou governador civil de Girona: el canari Juan de Urquía Redecilla. Personatge controvertit i polèmic, que havia participat en les guerres colonials de finals de segle com a capità d'una companyia del batalló de "Leales Voluntarios" a Filipines. De tornada va escriure un seguit d'articles al diari madrileny *El Nacional*, òrgan periodístic proper a les tesis de Francisco Romero Robledo, polític defensor, a finals de la dècada dels 80, de posicionaments conservadors, ministre d'ultramar (1891-1892) i ferm opositor de l'autonomia cubana. Urquía explicita a les pàgines de *El Nacional*, de manera molt crítica, els abusos, immoralitats, negligències i errades comeses en les campanyes de Cuba i Filipines, atribuïdes per l'autor a la inexperiència i manca de condicions dels governadors generals que estaven al capdavant d'aquelles colònies. L'any

---

⁵ Citat per E. Ucelay Da Cal, *La Diputació durant la Dictadura: 1923-1930*, op. cit. pàg. 231.

1899 aquests articles foren recollits en un llibre, prologat pel director de *La Nación* Adolfo Suárez de Figueroa, sota el títol de *Historia Negra. Relato de los escándalos ocurridos en nuestras ex-colonias, durante las últimas guerras*. Urquíu fou conegut amb el curiós pseudònim de "Capitán Verdades", amb el qual signà tots els seus treballs periodístics, així com l'esmentat llibre. A Manila havia estat director d'una revista satírica, humorística i il·lustrada intitolada *The Kon Leche*. Més tard fundà i dirigí el periòdic barceloní *La Patria*, adversari implacable de les doctrines catalanistes. Fou diputat a Corts pel municipi de Gandesa, a la Terra Alta. És significatiu constatar com Urquíu a començaments de segle es vinculà als cercles polítics del liberal José Canalejas, el qual havia transigit, en certa mesura, a les reivindicacions catalanes per a l'autonomia, presentant, fins i tot, a les corts el projecte de llei de mancomunitats i delegacions (1911), preludi de la constitució de la Mancomunitat de Catalunya (1914). Certament les relacions personals de Juan de Urquíu s'hagueren de modificar en temps de la Dictadura; fins i tot, la seva amistat personal amb el general Valerià Weyler –engendrada en l'època en què aquest ocupà la capitania general de les illes Canàries– patí un refredament, iniciat amb les crítiques de Urquíu a l'acció colonial espanyola, i culminat amb el distanciament de Weyler amb la Dictadura, i la seva posterior oposició a través de la Sanjuanada (1926).

Primo de Rivera va recuperar Urquíu de la reserva per a substituir a Carsi, i així evitar qualsevol solució de continuïtat en el govern civil de Girona. Segons manifestà Urquíu el cap del Directori li havia exposat: *Has de aceptar el Gobierno civil de Gerona, cargo espinoso porque está aquello un poco mal y necesito de tu concurso*.⁶ Urquíu en el seu primer discurs a Girona emprava la retòrica demagògica

---

⁶ Paraules extretes del discurs que Juan de Urquíu pronuncià a Girona el 17-9-1924 i que publica la premsa dos dies més tard.

favorable a *la lengua aprendida de los mayores y santificada en el hogar*. I expressava la voluntat de diàleg amb els representants de la premsa gironina, fent especial esment a la seva condició d'antic periodista. Aquest recurs serà una constant en el seu mandat. La premsa acollia amb esperança aquesta nova etapa, i alguns sectors del republicanisme parlaven de l'acabament de la nefasta política anticatalana conreada per Carsi.

S'encetava, en aparença, una idílica comunió entre els periodistes i el "company" Urquía –era la manera com l'anomenaven els periòdics–. El 17 de setembre de 1924 els representants de la premsa gironina oferien un sopar al governador, el qual insistí, en els parlaments posteriors al sopar, a ressaltar la seva condició d'antic periodista: *Hablo sentado aunque no es de cortesía, pero recuerdo así mejor aquellos viejos tiempos en que alrededor de la mesa de Redacción forjábamos unos cuantos compañeros nuestras ilusiones para el porvenir. Viejos tiempos en que, bohemios de la prensa, nos jugábamos diariamente la vida al pedir con la punta de nuestra espada el castigo de los culpables del desastre colonial*. A pesar de la censura, Urquía era coneixedor de la potencial influència que té la premsa,⁷ i inicialment sembla que cercava l'estratègia de la concòrdia, per bé que més tard es decidí obertament pel control i la repressió, de la mateixa manera que féu amb el catalanisme. Pensem que el conflicte que es suscita entre la premsa i l'Ajuntament de Girona on els periodistes desautoritzaven la mediació del governador, va indisposar Urquía amb els seus antics companys de professió, malgrat les posteriors declaracions de bones intencions de la premsa, i en concret del republicà *El Autonomista*.⁸

---

⁷ Convé recordar les paraules que Urquía adreçà, el 21-5-1925, als periodistes assistents al III Congrés de la premsa catalano-balear: *Teneis una importancia tan grande y una fuerza tan positiva, que aun sin daros cuenta, formais y esclavizais la opinión, sujetándola a las orientaciones clarividentes de la prensa*. *El Autonomista*, Girona, 25-5-1925.

⁸ Veure el capítol núm. 16, "Estructura i organització del periodisme gironí".

La teoria política de Urquía plantejava un sil·logisme ambigu: s'acceptaven tota mena d'ideologies sempre i quan se fonamentessin en principis lícits. Naturalment la potestat de situar la barrera entre manifestacions lícites i il·lícites corresponien al governador, amb l'agreujant que l'arbitrarietat es definia en forma d'amenaça: *quien no esté con el Gobernador civil, está frente a él*. Cal insistir, però, que el furibund esperit repressor del governador es multiplicava quan feia referència al catalanisme. Fins i tot, el propi Urquía reconeixia que era conegut com un enemic de Catalunya. El seu restringit discurs –carregat de tòpics demagògics– feia que es reiterés constantment en els seus arguments sobre Catalunya: *Yo soy un amante de su literatura, de sus usos y costumbres y de su idioma, deplorando no saberlo hablar correctamente, porqué de ser así, lo hablaria en este acto*.⁹ Però no amagava el seu convenciment que a l'escola i a l'església es fomentava l'esperit separatista, tot i que ell considerava que a Girona no hi havien més de mitja dotzena de separatistes. Quant a la premsa, des del primer moment extremà el rigor contra el periòdic catalanista *El Gironès*, al qual acabarà per suspendre'l indefinidament. De fet, l'hostilitat és mútua i manifesta, fins el punt que el periòdic rebutja assistir a l'homenatge que se li ret al governador el setembre de 1924.

El Govern Civil, a través del seu secretari José de las Casas,¹⁰ trametia diàriament una nota a la premsa. Era, en certa mesura, una pràctica similar a la que el general Primo de Rivera acostumava a fer des de Madrid, que es traduïa en intentar que la premsa estés permanentment al servei del govern. Com escrigué anys més tard un periòdic satíric gironí: *Les notes de l'Urquía guanyaren fama internacional puix mereixeren ésser recollides en la premsa estrangera, malgrat la*

---

⁹ Manifestacions extretes en el discurs de Urquía de presa de possessió del nou Ajuntament de Girona el març de 1925.

¹⁰ José de las Casas era un periodista provinent de *El Heraldo de Madrid*, el setembre de 1924 arriba a Girona per ocupar el càrrec de secretari particular i polític del governador Urquía. Malgrat el seu paper secundari, disposa d'una notable influència política a Girona.

*manca de sentit gramatical segons retreia oportunament El Sol de Madrid.*¹¹ Àdhuc la vessant repressora de la política de Urquía, convé destacar llur perseverància en l'intent d'organització de la U.P., amb freqüents viatges als pobles de les comarques gironines.

L'etapa gironina d'Urquía fou pròdiga en esdeveniments que afectaren personalment al governador: va contraure matrimoni i fou agraciat amb 100.000 pessetes a la loteria. Circumstàncies que no diluïren el seu caràcter autoritari, mereixedor del reconeixement públic com escrigué Artur Perucho, de forma sorneguera, poc després d'acabar la Dictadura: *El senyor Urquía ha deixat un record tan extraordinari a la capital veïna, que no fóra res d'estrany que encara li dediquessin un carrer... el dia que es mori.*¹² Un tret especialment definidor de Urquía era el de voler-ho controlar tot, al preu que fos, fins el punt que en els darrers dies del seu mandat a Girona els seus superiors jeràrquics li exigeixen una major transigència en les seves decisions:

*Encarezco a us. la necesidad de que se suavice todo lo posible lo referente a exigencia de documentación para el paso de Puigcerdá a las personas que sean conocidas y de buena conducta, que por asuntos comerciales o de turismo tengan que pasar la frontera por dicho punto, a cuyo efecto he hecho indicaciones al Director General de Seguridad para que a su vez comunique instrucciones en este sentido a los funcionarios a sus órdenes, para que obrando todos de acuerdo, se llegue al resultado que se persigue con el mayor tacto y discreción.*¹³ La frontera era una preocupació bàsica per les autoritats governatives, per bé que d'altra banda existia una clara voluntat de dissimular, i en molts casos mesurar, les transgressions

---

¹¹ *Clarinet*, Girona, 10-08-1930.

¹² Artur Perucho, op. cit., pàg. 286.

¹³ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 47-A, expedient núm.8, document núm. 268. Data 12-8-1925.

de la legalitat i la justícia.

Urquía, tanmateix, destacava per la seva incapacitat en acceptar qualsevol mena de crítica, tant de la seva gestió, com de la política del Directori en general. En l'època de Urquía sovintegen les sancions contra els que manifesten possibles desacords amb el règim. Amb tot, en un context històric dominat per les intrigues, l'arribisme i l'afany de poder, el mateix governador ha de viure pressions i maniobres tendents al descrèdit. Les conspiracions s'accentuaven, sempre, en absència del governador. Com veurem existien unes delicades relacions entre Juan de Urquía i l'ex-alcalde Bartrina, el diputat Casadevall i el director de l'Escola Normal Gomis Llambias.¹⁴ En contraposició a aquests, els seus homes de confiança eren Frederic Bassols i Joaquim Font i Fargas. Les característiques personals i polítiques d'aquests personatges de la vida local gironina quedaran reflectides en el capítol dedicat a l'Ajuntament de Girona.

En un incident esdevingut a Madrid, entre els polítics gironins esmentats i Urquía, quan aquest ja no exerceix el càrrec a Girona, posa de manifest el rerafons de moltes actituds que es produïren a Girona entre el setembre de 1924 i l'octubre de 1925. L'ex-governador entén que el viatge dels gironins té el seu origen en un intent de desacreditar-lo davant el Directori, i reacciona amb virulència. En una carta adreçada per Urquía a la premsa de Girona, i per cert víctima de la censura governativa, precisa que ell no havia pretès ofendre els càrrecs representats per aquells personatges, sinó que havia estat una desqualificació sobre llurs persones:

A los que yo procuré castigar por su conducta desleal e incorrecta, fué a un señor llamado Fernando Casadevall Rosés, (censura) A un abogado llamado Jaime Bartrina, al que por imperativos de la opinión pública, me ví en la necesidad de

---

¹⁴ Veure els capítols núms. 6 i 7, on es tracta el tema de les divergències a la U.P. gironina i en el sí de l'Ajuntament de Girona.

quitarlo de Alcalde, llevándolo por razones políticas, a la Vicepresidencia de la Diputación Provincial, (censura) Y a otro señor de nombre Juan Gomis Llambias, a quién yo, contra la opinión del dignísimo y sabio Rector de la Universidad de Barcelona, propuse y obtuve para él, la Dirección de la Escuela Normal, (censura) vinieron a Madrid para sorprender la buena fé del Directorio Militar, tratando de desacreditar al Gobernador que tan generosamente los había protegido, urdiendo mil patrañas y chismes, y presentándosele como los amos absolutos de la opinión gerundense, cuando nada representan, como todo el mundo sabe en Gerona.¹⁵

L'enterbolit ambient polític, manifestat amb tota contundència, com acabem de veure, posteriorment, feia insostenible la situació. La detenció del procurador dels tribunals, Martí, provoca irades protestes d'una enigmàtica autoritat gironina, aprofitant un viatge d'oci que el governador fa per França, i és el detonant per precipitar els esdeveniments. El rumor de dimissió del governador que feia mesos havia circulat per Girona –desmentit oportunament des del Govern Civil– ara plana insistentment la ciutat. El marquès de Magaz crida a Madrid, l'agost de 1925, a Urquía per exigir-li explicacions. El governador de Girona exposa les seves argumentacions, alhora que presenta la dimissió, la qual no li és acceptada, per bé que Juan de Urquía condiona la seva continuïtat en el càrrec: *yo para volver a Gerona, quiero tener toda la fuerza y todo el prestigio que debe tener la autoridad para cumplir su cometido.* A Barcelona *El Noticiero Universal* recull la situació gironina: *–¿Que me dice usted de la nota del gobernador dimisionario de Gerona? –Que yo creia que “El Capitán Verdades” habia pasado a la reserva.* En una posterior entrevista amb Primo de Rivera s'adopta com a solució provisional atorgar una llicència de dos mesos al governador. Tot semblava indicar que Urquía no tornaria a Girona.

---

¹⁵ Carta publicada a la premsa gironina el 7-11-1925.

A l'espera d'una solució definitiva és nomenat governador civil el president de la Diputació de Girona Onofre Pont, després d'intenses i soterrades gestions i entrevistes a Madrid entre les autoritats de l'Estat i significatius personatges de la vida política gironina. Pont era fill del comerciant republicà, diputat provincial i alcalde de Cadaqués el darrer terç del segle passat, Josep Pont Marés; va continuar el negoci del pare (exportador de vi i oli, salaó de peix i magatzamista de farina), i es caracteritzà pel seu tradicional allunyament del món de la política.¹⁶ Onofre Pont inicialment es resisteix al nomenament al·legant raons de feina i familiars, la qual cosa sorprén, atenent la manera com el personal polític cobejava els càrrecs. A partir d'aquell moment les informacions i rumors que de forma latent, però oficiosa, havien recorregut la ciutat de Girona, es concreten. La premsa fa referència a les intrigues polítiques i considera que la fórmula adoptada –la llicència a l'anterior governador– *habia satisfecho al Sr. de Urquía, para ver de lograr la pacificación de los espíritus en algunas minorias ciudadanas que figuran en la lista de adictos, combatiéndose mutuamente ante la indiferencia pública.*¹⁷ Pont rep el suport d'un ampli sector de la classe política gironina, i la premsa addicte al règim, com ara *La Comarca* de Figueres en fa extensa apologia. D'altra banda, el governador interí practica una política basada en l'enteniment i en la voluntat de llimar diferències sociopolítiques, i, en aquest sentit, condona diverses multes a ciutadans gironins.

El 20 d'octubre de 1925 fou admesa la dimissió de Urquía. En aquells moments s'especulà amb insistència amb el nom del delegat governatiu Ricardo

---

¹⁶ L'any 1907 aquest perfil de comerciant no compromès políticament li valgué elogis: *Por esto, porque tan raros son, entre los concuspicentes de la política, es por lo que, se siente tan grande, tan inmensa la alegría, cuando saludamos á un hombre rural, que vive modestamente en su pueblo, algo alejado de las luchas intestinas, dedicándose por completo al cultivo del trabajo, con el cual pueden llevar pan á la boca de sus hijos numerosas familias. Suplemento Literario de El Autonomista, Girona, agost-setembre 1907, pàg. 14.* Fins arribada la Dictadura Onofre Pont no va participar activament en política.

¹⁷ *El Autonomista*, 27-8-1925, *Diario de Gerona*, 28-8-1925.

Motta, com a màxim candidat a ocupar el càrrec de governador. Motta era el principal col.laborador i assessor de Pont, tasca desenvolupada a petició del mateix governador. A començaments de novembre, però, la premsa barcelonina ja feia referència a Rodríguez Chamorro com el substitut d'Onofre Pont, el qual no acceptà que se'l confirmés en el càrrec. Pocs dies després la notícia es corroborà i el dia 6 de novembre prenia possessió el cap de policia de la frontera Prudencio Rodríguez Chamorro.

Els dos mesos de mandat de Pont havien deixat un bon regust a la societat gironina, especialment des del punt de vista social. Aquesta circumstància no passà desapercebuda al diari republicà *El Autonomista* que no tingué inconvenient d'expressar-ho a les seves pàgines. Fou l'únic parèntesi, al llarg de la Dictadura, en què el càrrec de governador civil no estigué ocupat per una persona aliena a les terres catalanes.

El nou titular del govern civil de Girona fou Prudencio Rodríguez Chamorro, natural de Zamora, de professió advocat i amb una destacada experiència periodística, era una persona reiteradament condecorada pels seus superiors, atesos els mèrits contrets a favor de la "pàtria", ja fos pels seus serveis a la Península –havia tingut com a destins Zamora, Madrid, Santander i Figueres–, o bé a les campanyes d'Àfrica. Estava en possessió de la distinció de "Caballero de la Il·lustre Orden Bávara de San Miguel" i del càrrec d'oficial del "Oussan Alaouite Cherifien". Quan és nomenat governador civil de Girona ja feia quatre anys que residia a Figueres en exercici del seu càrrec de cap de policia.

El seu primer contacte amb l'opinió pública, des del Govern Civil, fou per expressar els dos problemes que ell considerava prioritaris a Girona: el separatisme –com sempre– i l'ordre públic, i va anunciar que no existiria prèvia censura per

valorar la seva gestió. L'estil de fer política de Rodríguez Chamorro difereix notablement dels seus antecessors. Molt menys partidari de les notes oficioses, rebaixa el nivell del to populista i demagògic característic dels governants de la Dictadura. El maig de 1927 l'Ajuntament de Girona acorda concedir al governador l'uniforme de cap superior de l'Administració Civil, adquirit per subscripció de molts ajuntaments gironins, i el bastó de comandament. Rodríguez Chamorro, fidel al seu tarannà indicà que les despeses originades per la compra de l'uniforme es destinessin a socórrer als damnificats dels temporals del nord d'Àfrica i de la zona del Llevant. Els mitjans de comunicació aprofitaren aquest fet per enaltir la figura del governador, amb el que per cert imperaven unes bones relacions, fins i tot amb el republicà *El Autonomista*, que afirmà que *ha conseguido con su serena conducta, dulcificar, o por mejor decir, pacificar a la opinión ciudadana de esta provincia*.¹⁸

El febrer de 1928 corre el rumor entre la premsa i l'opinió pública d'un canvi de règim i de la convocatòria d'eleccions municipals i provincials. El governador aprofita la presidència d'una sessió de la Diputació per veure confirmada la seva autoritat: *si creéis que es conveniente un cambio de Gobernador (todos los Diputados, no, no) yo estoy dispuesto a toda clase de sacrificios*.¹⁹ De fet, durant el seu mandat Rodríguez Chamorro s'absenta sovint de Girona per traslladar-se a Zamora per assumptes particulars, prèvia autorització de Madrid. Invariablement, quan demana aquests permisos informa: *provincia en la que no ocurre novedad*.²⁰

En plena agonia de la Dictadura, el febrer de 1930, Rodríguez Chamorro és rellevat del seu càrrec. Quan *El Autonomista* fa un balanç de la seva gestió emprà els termes més elogiosos, i li justifica els actes reaccionaris, atribuint-los a la direcció de

---

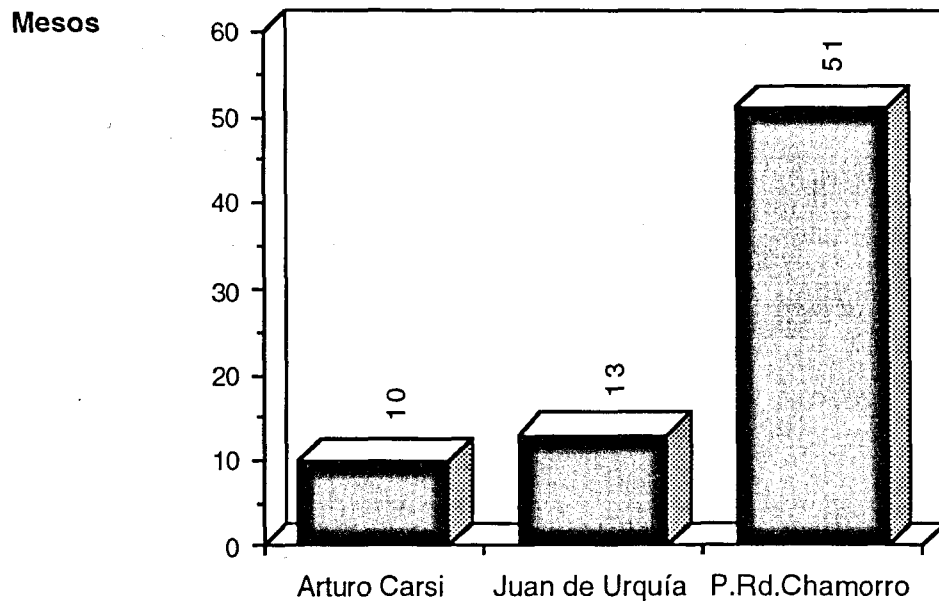
¹⁸ *El Autonomista*, Girona, 2-5-1927

¹⁹ Arxiu Diputació de Girona. Acta del 21-2-1928.

²⁰ Veure diferents documents Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación. Personal". Sèrie 37-A.

Madrid: *Al dejar el señor Rodríguez Chamorro el Gobierno civil de Gerona, estamos ciertos de que conservará más simpatias entre los adversarios del régimen caído que entre los incondicionales de la Dictadura. Y este fenómeno paradójico se producirá porque el ex gobernador de Gerona hizo cuanto pudo por hacer justicia, cosa que contrariaba no poco a los que creyeron que bastaba estar afiliado a la U.P. para sustituir la ley por el capricho y la equidad por la arbitrariedad.* Amb tot, no hi ha dubte que els trets bàsics que defineixen l'actuació dels governadors civils de Girona d'aquesta època, estan inspirats en la més pura concepció autoritària.

El 21 de febrer de 1930 és nomenat governador civil Juan José Alonso Jiménez, quan el primoriverisme ja és història. Alonso era un militar fraguat a les guerres colonials, i que a l'any 1896 havia estat nomenat per Valeriano Weyler segon tinent de voluntaris del "Escuadrón Caballeria de Cruces" de Cuba.²¹

Gràfic núm. 4. Permanència en el càrrec governadors civils de Girona.

²¹ Servicio Histórico Militar de Segovia (Archivo General Militar). Expedient personal. Full de serveis.

Els delegats governatius

La característica més remarcable de la política de Primo de Rivera, en els primers temps, era l'absència absoluta d'una ideologia mínimament estructurada i d'una sòlida organització del poder, i on la improvisació era la norma de conducta.

La necessitat imperiosa era la que obligava a prendre mesures concretes, i el control de l'administració local s'havia d'articular evidentment d'alguna manera. En aquest context es crea per Reial Decret, l'octubre de 1923, la figura del delegat governatiu, que era la figura jeràrquica immediatament inferior a la del governador civil. El decret indicava que a cada cap de partit judicial, i com a delegats dels governadors civils, es designaria un cap o capità de l'exèrcit, que tendria la missió d'informar de les deficiències funcionals dels ajuntaments que constituïen el partit judicial corresponent, proposant els remeis adequats i impulsant en els pobles "els corrents d'una nova vida ciutadana".²² Com es podia interpretar això d'impulsar en els pobles els corrents d'una nova vida ciutadana? Sembla que es tractava d'una tasca molt heterogènia, i en alguns casos veritablement curiosa: organització de somatens locals i de grups infantils d'exploradors, d'associacions d'educació física –cooperant amb mestres i metges–, creació d'organitzacions ciutadanes d'ambdós sexes "pro-cultura" amb l'objectiu de combatre l'analfabetisme, potenciació del compliment dels deures familiars, dels preceptes de la higiene, de l'amor als arbres, als ocells, a les flors, i com diu el R.D. de creació dels delegats governatius *todo cuanto pueda contribuir a ir afinando y fortaleciendo el alma y el cuerpo del ciudadano*. Intuïm que la redacció literal d'aquest decret és obra directa de Primo de Rivera, ja que coincideix fil per randa amb el seu reiteratiu discurs moralista i amb el seu propi caràcter.

---

²² *Gaceta de Madrid*, 21-10-1923

S'establí una perfecta imbrincació de l'estament militar en la vida local de l'Estat, conseqüència, també, del fet que la Dictadura no disposés d'una base civil, en canvi existia una sobresaturació de comandaments militars a l'atur. Amb tot, però, s'originava un problema que com afirma González Calbet,²³ no ha estat convenientment estudiat: el Directori no s'havia plantejat en cap moment les conseqüències que sobre la família militar podia tenir aquesta relació tan quotidiana de caps de l'exèrcit amb la política local.

En moltes ocasions la figura del delegat governatiu, que tenia com a missió prioritària combatre el caciquisme del règim anterior, esdevenia el centre d'una nova pràctica d'administració arbitrària, caracteritzada pels favoritismes i les capelletes que es generaven al seu voltant, circumstància detectada pels seus coetanis, com el republicà Cigues Aparicio que denuncia que: *Eran pequeños barones feudales: proponían alcaldes y concejales, castigaban en sus bienes y profesiones a los que ejercieron mandato anterior; desterraban a quienes les estorbaban o meramente les eran antipáticos.*²⁴

Les funcions dels delegats governatius foren intenses en els primers mesos de la Dictadura, i per sota el governador civil exercien un poder omnipresent a les seves respectives províncies. Però, quan al llarg de l'any 1924 queda configurada amb més solidesa l'estructura organitzativa de la política dictatorial, amb la promulgació de l'Estatut Municipal i la creació de la U.P. –i per tant amb un important contingent de societat civil al servei de Primo de Rivera–, la tasca dels delegats governatius perdia consistència i protagonisme, la qual cosa, a voltes, és mal interpretada pels mateixos delegats, fins el punt que el subsecretari de Governació ha d'apercebre als governadors civils: *Son varios los casos que con laudable*

---

²³ Maria Teresa González Calbet, op. cit., pàg. 153. L'opinió d'aquesta autora se sustenta en la tesi de M. Ballvé, *Orden público y militarismo de la España constitucional (1812-1983)*, Madrid, 1983, pàg. 309.

²⁴ M. Cigues Aparicio, *España bajo la dinastía de los borbones*, Madrid, 1932, pàg. 439.

*propósito, pero equivocando el concepto de las funciones atribuidas a los Delegados, algunos de estos se inmiscuyen en los detalles más mínimos de la vida municipal, tales como la designación de funcionarios, incluso los más subalternos. Es de gran conveniencia que ud. recuerde a todos los delegados de esta provincia la necesidad de que tutelando a los Ayuntamientos, amparen a éstos en su peculiar autonomía, dejándoles completa libertad para la designación de personal y ejercicio de las restantes funciones administrativas de índole municipal.*²⁵ Amb la instauració del Directori civil, i la pèrdua visible de l'afany regeneracionista del dictador, tan acusat els primers temps, els delegats governatius resten com a simple apèndixs dels governadors civils, sense una funció massa concreta.

En general, la preparació tècnica i intel·lectual de la majoria dels delegats governatius que actuaven a Catalunya, assumint funcions de control i gestió administrativa, fou més aviat discreta, quan no ridícula. Claudi Ametlla descriu a les seves memòries una anècdota concreta, però molt significativa, en relació a la tasca dels delegats: *Molts d'ells creien que els consellers robaven els cabals del comú, i que ho feien simplement obrint la caixa i embutxacant-se el contingut. Hom contava d'un delegat –a Vic si ho recordo bé– que, de seguida de prendre possessió, demanà que li fos mostrada la caixa. Li foren ensenyats els comptes d'on resultava un actiu de més de dues-centes mil pessetes que era dipositat en un banc. L'home cregué que l'enganyaven i deia a grans crits que ell volia veure els diners i no els comptes, que aquests diuen el que se'ls fa dir. Aleshores el banc trameté tot el saldo en monedes de plata, que el flamant administrador comptà i admirà llargament. “¡Cuánto dinero! ¡Parece mentira que pueda haber tanto dinero!”, no parava de dir.*²⁶

---

²⁵ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 17-A. Data 11-7-1924.

²⁶ Claudi Ametlla, *Memòries polítiques*, Barcelona, 1979, pàg. 58.

El desembre de 1923 queden establertes a la circumscripció de Girona les delegacions del govern a La Bisbal, Puigcerdà, Sta.Coloma de Farners, Figueres, Olot i Girona. El juliol de 1924 es produeix una primera reestructuració, reduïnt-se el nombre de delegats, els quals queden agrupats i distribuïts de la següent manera: Sta. Coloma de Farners/Olot, Figueres/La Bisbal, Puigcerdà i Girona. És a dir, les sis delegacions es convertien en quatre.²⁷

A La Bisbal, el primer delegat fou Carlos López Manduley, capità d'infanteria per antigüitat, nascut a la Havana i fill d'un coronel d'artilleria. López havia estat l'any 1912 sota les ordres del futur governador militar de Girona Luis Bermúdez de Castro, i al 1917 participà a la repressió del moviment popular de protesta a Barcelona. El 6 de juliol de 1924 abandonà el seu càrrec de delegat per incorporar-se a les campanyes militars de l'Àfrica, on serà condecorat. El seu substitut fou el burgalès Ricardo Motta Miegimolle, el qual mantenia algunes similituds amb el seu antecessor, com ara la seva procedència familiar castrense (el seu pare era un tinent coronel d'infanteria), i també la seva participació en la repressió barcelonina l'any 1917. Motta, l'any 1909 intervingué en conflictes bèl·lics a Melilla i fou condecorat. Malgrat la seva condició d'africanista, Ricardo Motta ja coneixia la zona gironina abans del seu nomenament de delegat, atès que l'any 1904 s'incorporà a la guarnició de Girona i un any més tard al Batalló de Caçadors d'Olot, des d'on l'any 1907 fou destinat a Barcelona. El setembre de 1923 fou destinat a Sta.Coloma de Farners a efectuar "escoles pràctiques", i poc després marxa a Barcelona. El juliol de 1924 fou nomenat delegat de Figueres/La Bisbal, ostentant la graduació de capità d'infanteria, per bé que el 1925 fous ascendit –per antigüitat– a comandant d'infanteria.

---

²⁷ Les informacions sobre els delegats governatius procedeixen del Servicio Histórico Militar de Segovia (Archivo General Militar). Expedients personals. Full de serveis. En els casos en què no es documenta la figura d'algun militar, significa que no existeix cap informe personal.

A Puigcerdà el primer delegat governatiu va ésser el capità de cavalleria Sebastià Artés Rusca, natural de Barcelona, ciutat on exercí fins aleshores la major part de la seva carrera militar. Artés, de salut delicada passà, l'any 1918, una temporada de descans al balneari de Caldes de Malavella. El 28 de febrer de 1924 cessà com a delegat governatiu, i fou destinat a l'Àfrica. Mort quatre anys més tard. El seu substituït a la capital de la Cerdanya va ésser Enrique Aguado Cabeza.

A la capital de la Selva, Sta. Coloma de Farners, la delegació del govern l'ocupà inicialment Tomàs Martí, essent substituït als pocs dies pel capità d'infanteria Ramon Masgrau Massaguer, el qual era natural de Sant Antoni de Vilamajor (Barcelona); havia alternat la seva carrera militar entre les campanyes a l'Àfrica (1909, 1917, 1923) i els destins d'Olot i Girona. Així doncs, podem considerar Masgrau com un cas d'un militar certament atípic, atès el seu origen català, condició minoritària dins de l'exèrcit. Quan la delegació de Sta. Coloma de Farners fou integrada a la d'Olot, Masgrau continua en el càrrec, per bé que quan cessà, l'abril de 1926, continuà vinculat a destins gironins (auxiliar d'institut en els partits de Girona i Sta. Coloma de Farners, amb residència en aquesta darrera vila).

Els primers dies del Directori, i de manera fugaç va ocupar el càrrec de delegat governatiu de Figueres José Maria Escassi, fins el novembre de 1923 en que fou reemplaçat pel tinent coronel d'artilleria, també de Burgos i fill de militar, José Banús Fábregas. Destinat a Girona dels mesos de setembre a novembre de 1904, estigué la resta del temps a Barcelona, ciutat on col.laborà en la repressió governamental de l'any 1917. Com hem dit, quan el partit de Figueres s'incorporà al de La Bisbal assumí el càrrec Ricardo Motta, mentre que a Olot, el comandant d'infanteria Antonio-Amparo Radua Arbizu fou el militar delegat fins que amb la primera reestructuració és substituït per Ramon Masgrau, a l'assimilar-se els partits

d'Olot i Sta. Coloma de Farners.

El primer delegat governatiu a Girona va ésser el capità de cavalleria Ernesto Fernández Maqueria Rodríguez, nat a San Lucar de Barrameda, Càdis, i fill d'un comandant d'artilleria. Amb la reestructuració del juliol de 1924, el governador proposava per ocupar la delegació de Girona a José Banús, per bé que el nomenament no es féu efectiu, i roman Fernández Maqueira en el seu càrrec. Un temps més tard Motta era reclamat per Onofre Pont –governador civil provisional– a Girona, i Fernández Maqueira és destinat a La Bisbal-Figueres, malgrat les pressions del president de la Mancomunitat de Catalunya Alfons Sala al voltant del marquès de Magaz perquè fos nomenat Antonio Seco: *Con el mayor interés me permito rogarle haga los posibles para que sea nombrado delegado gubernativo de Figueras D. Antonio Seco, Ayudante del General Gobernador de Figueras. Es persona gran conocedora del Distrito en el que cuenta con grandes simpatias. Nombramiento sería recibido con gran entusiasmo.*²⁸ Durant un breu parèntesi –del 4 de març de 1925 al 10 de juny de 1925– la delegació del govern a Girona l'ocupà José Banús.

Un R.D. del març de 1926 reduïa novament el nombre de delegats governatius, que a la zona de Girona quedaven en només tres, els quals havien de fixar la seva residència a la ciutat de Girona, a les ordres directes del governador civil i sense una comesa concreta, per bé que les seves funcions bàsiques serien les d'inspectors o jutges d'expedients administratius. La designació dels nous delegats es faria, preferentment, entre els tinent coronels i comandants que aleshores desenvolupessin els seus càrrecs de reial ordre i els interessés de continuar en llur tasca. El R.D. especificava que els que accedissin al càrrec s'hi mantindrien fins a finals de l'any 1927, en caràcter d'inalmovibles, excepte per causes justificades com podia ser la incorporació, voluntària o forçosa, al Marroc. D'altra banda, el sou,

---

²⁸ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Presidencia". lligall núm. 331.

gratificacions d'habitatge, viatges, etc. el percebrien del Govern Civil, però hi havien de contribuir proporcionalment tots els ajuntaments.

A Girona són nomenats delegats governatius, d'acord al R.D. esmentat, Ricardo Motta, el capità de cavalleria Enrique Aguado Cabeza i el capità Ernesto Fernández Maqueira. Respecte a aquest últim, el governador Rodríguez Chamorro li tenia una predilecció especial, tal i com ho expressà al ministre de Governació: *Por lo que pudiera influir un informe sobre nombramientos Delegados Gubernativos esta provincia, me permito significar que por su lealtad y competencia vería con agrado que continuara en su cargo el que lo venía desempeñando en esta capital, Sr. Fernández Maqueira.*²⁹ Amb tot, Fernández Maqueria cessa el 17 d'agost de 1926, dos anys més tard és destinat a l'Àfrica, i durant la República destaca per la seva activitat conspirativa a favor dels insurrectes, la qual cosa li provocà l'empresonament. Fernández Maqueria és substituït el 24 de setembre de 1926 del seu càrrec de delegat governatiu de Girona pel comandant d'infanteria Feliciano Montero Dalmases, que provenia de la delegació governativa d'Osca.

A partir de l'1 de gener de 1928, i d'acord un R.D. del 28 de desembre de 1927 el nombre de delegats governatius a Girona queda reduït a un, càrrec que recau en el capità Feliciano Montero, natural de Durango (Biscaia), fill d'un comandant d'infanteria. Havia participat a les campanes d'Àfrica els anys 1909-1910 i 1915-1916, la qual cosa li proporcionà diverses condecoracions. La resta dels seus destins es repartiren entre Barcelona i Lleida, per bé que durant un breu parèntesi de temps, l'any 1918, desenvolupà les seves funcions militars al castell de Sant Ferran de Figueres. El seu nomenament com a únic delegat governatiu de Girona fou una decisió presa des de Madrid sota la influència –probablement– d'una petició feta pel

---

²⁹ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 17-A, expedient núm. 14, telegrama núm. 622. Data 28-3-1926.

governador civil de Girona Rodríguez Chamorro: *Pondera condiciones Comte. Inf. Sr. Montero Dalmases, al que ha propuesto para la Cruz del Mérito Civil. Suplica que si hubiese posibilidad se le deje en la misma provincia.*³⁰

Posteriorment, i sempre que es susciten rumors de canvis, observem l'existència de personatges disposats a ocupar el càrrec de delegat governatiu a Girona. En plena agonia de la Dictadura, sorgeix un candidat –González Tablas– que s'adreça, a través d'una carta datada el 30 de desembre de 1929, a Emilio Rodríguez Tarduchi i al mateix Primo de Rivera, sol·licitant la delegació gironina: *Yo quisiera serlo de ésta en el caso no muy difícil de que nadie de los actuales deseara su traslado á esta Provincia y que nadie de fuera de ella lo pidiese, pues bien se sabe el desagradable ambiente de estas Provincias en cuanto a españolismo y yo creo que si lo consiguiese ser procuraria hacer cuanto pudiese por el buen nombre de España.*³¹

És significatiu palesar com a l'acabament de la Dictadura hom mantenia intacte els principis anticatalanistes que havien inspirat, en gran mesura, els fonaments que conduïren al cop d'Estat militar. En definitiva, i com a conclusió provisional sobre el perfil dels delegats governatius de la circumscripció de Girona, podem apuntar com a trets més habituals la seva procedència geogràfica de fora de Catalunya, la seva procedència familiar de l'estament militar (molts són fills de militars), i finalment, la seva condició d'africanista.

Els governadors militars

En els primers mesos de la Dictadura, com hem vist, el governador militar

---

³⁰ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Presidencia". Lligall núm. 332.

³¹ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Presidencia".

esdevé la màxima autoritat provincial i assumeix totes les responsabilitats de poder, àdhuc les derivades del Govern Civil. Era el representant directe i únic del general Primo de Rivera. A Girona el primer governador militar de la Dictadura fou el coronel del Regiment d'Àsia Pascual Gracia, el qual en l'estat de guerra decretat la primavera de 1925, exercí la majoria de les funcions de repressió i control, i fins i tot la de la censura de premsa. En un parèntesi, l'agost de 1924, en què ocupa provisionalment el càrrec de governador militar el coronel d'artilleria –general de brigada a partir de 1924– d'Oviedo Eduardo Aramburo, el periòdic republicà *El Autonomista* afirma que el governador interí *sustenta un amplio criterio de libertad de prensa, limitada por los códigos civil y militar y por la conciencia de los publicistas*. Era una manera d'intentar comprometre l'actuació del governador militar titular, ja que afalagant l'interí sembla que elevaven el llistó de la permissibilitat.

A començaments de l'any 1925 és substituït per l'ex-subsecretari del ministeri de la Guerra i escriptor afeccionat Luis Bermúdez de Castro, el qual havia destacat en un seu anterior destí a Astúries per la seva capacitat de negociació amb la classe obrera. Bermúdez de Castro fou qui propicia, el mateix mes de setembre de 1923, les converses del Directori amb representants socialistes, i en concret amb el secretari del Sindicat Miner asturià i diputat a Corts Manuel Llana. ³²

El juliol de 1925 Bermúdez de Castro és destinat a Pamplona. En l'acte d'acomiadament que se li feu a Girona, Bermúdez demostrà en la seva oratòria la seva capacitat literària, això sí, com és lògic, molt carrinclona. El nou governador militar és el general de divisió Federico Berenguer Fuster, però als tres mesos és nomenat comandant general de Ceuta. Ocupa el seu càrrec, a Girona, el cap de l'Estat Major general Ignacio de Despujol. El nou governador militar romandrà fins l'estiu de 1927 al capdavant de la principal institució militar gironina. En un discurs

---

³² José Andrés-Gallego, *El socialismo durante la Dictadura, 1923-1930*, Madrid, 1977, pàgs. 78-80.

pronunciat arran de la commemoració de la Pasqua Militar, el gener de 1927, Despujol expressa les virtuts de l'obra del Directori, sintetitzades en la conclusió del problema marroquí, subratllant l'heroïcitat del desembarcament a Alhucemas i destaca la importància de la repressió del "separatisme", *Y para que les conste a estos malnacidos, tanto a los que aquí se esconden, como a los que intrigan allende al Pirineo, sepan que nuestra unión la reputamos sagrada e intangible en tanto no se haya extirpado la última de las malas yerbas que en malhora nacieron en este querido terruño catalán.* La posició de Despujol explicitava la sintonia, fins aquells moments, de l'exèrcit amb la política de Primo de Rivera. El novembre de 1927 Ignacio Despujol rep del govern la "Gran Cruz del Mérito Naval". El mes de setembre de 1928 Manuel de las Heras substitueix a Despujol al capdavant del govern militar de Girona. A l'any següent Luis de Eugenio de la Torre és nomenat nou governador militar de Girona, càrrec que ocupa fins l'any 1934. De fet, des de la instauració de la Dictadura civil, el desembre de 1925, i sobretot amb la potenciació de les funcions del governador civil, la transcendència pública dels governadors militars havia anat disminuint, i el seu protagonisme s'acomodà en l'estadi de la discreció.

6.- LA REFORMA DE L'ADMINISTRACIÓ A GIRONA: LA DIPUTACIÓ I LA UNIÓN PATRIÓTICA

El cop d'Estat del general Primo de Rivera incorporà a la societat de l'Estat espanyol nous conceptes administratius, i es proposà, en aparença i des d'un punt de vista polític, trencar amb les estructures de poder establertes i sostingudes durant la Restauració. A despit del sistema polític parlamentari del període de 1875-1923 la vida municipal ostentava la màxima representació de la corrupció i l'exercici del caciquisme. La nova política de la Dictadura s'intueix, de bell antuvi, improvisada i superficial, per bé que val la pena d'indicar, com a concrecions mínimament sòlides, la reforma de l'administració local, fonamentada en remarcables postulats teòrics municipalistes i provincialistes. Els anhels regeneracionistes de Primo de Rivera es dilueixen a mesura que transcorre la dècada, i la corrupció restauracionista és substituïda per la corrupció primoriverista.¹ Cal, però, insistir en el fet que durant la Dictadura s'aprova una ordenació legal, elaborada en anys anteriors, però que fins aleshores cap govern havia estat capaç d'introduir-la com a instrument de renovació de la legislació local i provincial. La reforma de l'administració fou el fruit d'intenses discussions en el sí de diverses esferes de govern primoriverista.

Des del cop d'Estat fins a inicis de la primavera de 1924 assistim a un període de canvis absoluts i continuats pel que fa a les persones que ostenten càrrecs públics. Com afirmava, tot ironitzant, *El Correo Catalán* de Barcelona en alguns pobles gairebé tots els veïns havien passat per l'Ajuntament. Era una manera

---

¹ En els primers temps la Dictadura incideix en la depuració de molts casos de corrupció. A títol d'exemple, observem com a finals de 1923 és designat un jutge per investigar les actuacions del delegat d'Hisenda a Girona en relació a l'existència d'unes exportacions clandestines. Per aquest cas concret, veure Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Ponencias del Directorio Militar", secció 246-1, núm. 122. Quan els homes del Directori s'estabilitzen en el poder endeguen els seus propis sistemes de corrupció.

d'intentar acabar amb tot l'entorn de favoritisme i clientelisme que el règim de la Restauració havia propiciat. És l'època de plenitud del sistema de denúncies anònimes instituït pel general Primo de Rivera. Els delegats governatius incitaven a la població a denunciar irregularitats municipals. El ban publicat el 22 de novembre de 1923 pel delegat governatiu de Figueres José Maria Escassi, n'és una significativa mostra, atès que recorda que el seu nomenament com a delegat governatiu, a instàncies del governador civil i militar de la província, tenia per objecte practicar una inspecció a l'Ajuntament, i controlar tot el que afectava a l'administració municipal. Tanmateix –explicitava el ban– la nova orientació de l'actual règim i l'obligació que tenia cada ciutadà de contribuir a la depuració dels fets punibles, atropellaments i vexacions que han vingut patint, eren garanties suficients perquè aquesta inspecció fos fructífera i aconseguís acabar amb “aquell estat de coses”: *De su conveniencia invito a todo el que tenga alguna queja, reclamación o denuncia contra el Ayuntamiento o personal del mismo, así como de los anteriores, pueden hacerlo en mi despacho (Cervantes 19 y 21) de 10 a 2 de la tarde, lo mismo escrito que verbal, con la seguridad que la más completa discreción y absoluta reserva será juzgada en ellas. Por primera vez en la Historia se abre un camino de redención donde los ciudadanos pueden librarse de tutelas e imprevisiones, y es de esperar que el pueblo de Figueras sabrá aprovechar este momento y cooperar a la obra de Regeneración.*²

Del setembre de 1923 al febrer de 1924 els canvis de personal polític de molts ajuntaments de l'Estat espanyol es succeïxen ininterrompudament, era la conseqüència directa de la política de depuracions del nou règim. A finals de febrer de 1924 ja havien estat destituïts i renovats els primers ajuntaments de la Dictadura dels següents pobles de les comarques gironines: Banyoles, St. Daniel, Sta.

---

² *Empordà Federal*, Figueres, 24-11-1923.

Eugènia, St. Andreu de Terri, Celrà, St. Joan de Mollet, Albons, Bordils, Cornellà de Terri, Cervià de Ter, St. Vicenç de Camós, Fontcuberta, Fornells de la Selva, Bàscara, St. Mori, Ventalló, St. Gregori, Quart, Aiguaviva, St. Martí de Llémana, Besalú, Argelaguer, Castellfullit de la Roca, Tortellà, Palau de Montagut, St. Ferriol, Pont de Molins, Garrigàs, Figueres, La Jonquera, Cantallops, Portbou, Rabós d'Empordà, Llançà, Perelada, Palafrugell, Torroella de Montgrí, St.Feliu de Guíxols, La Bisbal i Palamós. La UMN aportava, políticament, la majoria dels nous regidors.

Aquesta mena d'actuacions s'havien radicalitzat de tal manera que el Directori ha de promulgar una Reial Ordre, de data 29 de gener de 1924, per a suavitzar els rigors en els procediments: hom manà comprovar cautelament les denúncies, alhora que es reconeixia excés de precipitació en diverses mesures que *hayan producido algunas actuaciones exageradas, que son de lamentar y que en ocasiones sufrieron aún personas bien afectas al régimen actual*. A finals de l'any 1924 hom ha de restituir en els seus càrrecs a l'alcalde i al secretari de l'Ajuntament de Sta. Pau, atès que havien estat víctimes d'una denúncia que posteriorment es descobrí com a falsa.

Els riscos d'aquesta pràctica –la denúncia– ja havien estat explicitats a les pàgines dels diaris, poc després del cop d'Estat, fent referència als canvis als ajuntaments: *Aquesta febre de sanejament en alguns homes tant exacerbada, que fins era sospitosa, ha fet caure a esperits massa ben intencionats en la tentació de venjar anteriors atacas a la seva persona, acudint a la crida dels governants per fer delacions i denúncies moltes vegades sense altre fonament que una impotència esesperada, una ambició rebutjada o un desig inconfessable no satisfet.*³ A partir d'aleshores el procés s'estabilitza i comença una fase caracteritzada més per la creació que per la destrucció. Tot i que encara continuen les destitucions de molts

---

³ *Diario de Gerona*, Girona, 23-10-1923.

ajuntaments, ara ja es produeixen d'una forma molt més esparsa.

Les renovacions municipals, habitualment gratuïtes, es conjuminaven amb una dura actuació governativa contra antics regidors i funcionaris municipals. La mateixa premsa gironina informava periòdicament al voltant de totes aquestes qüestions: el novembre de 1923 eren empresonats l'ex alcalde de Castelló d'Empúries Gaietà Ferrer –allibertat l'abril de 1924–, el dipositari Josep Navas i el secretari d'Amer. El mes de febrer de 1924 són empresonats els ex-alcaldes de Peretallada Josep Llenas i Joan Johera i l'ex-secretari Pere Mercader. Tots plegats surten en llibertat una setmana més tard. En el mateix mes també són empresonats l'alcalde de Casavell i el secretari de Rupjà –en llibertat al cap de tres dies– i l'ex-tinent d'alcalde i l'ex-recaptador de Sant Joan de les Abadesses i els secretaris de La Bisbal i Cassà de la Selva. El novembre de 1924 Urquía destitueix l'Ajuntament de Llers, perquè aquests havien cessat a l'antic secretari, el qual es reintegra al seu càrrec. I pocs dies després és destituït i empresonat l'alcalde de Blanes Santiago Espinosa de los Monteros i Bach, per desobeir les ordres del governador civil. Certament, Espinosa –de procedència noble i monàrquic convençut– ja havia tingut unes notables diferències amb el governador quan aquell revocà un acord pres pel Ple de l'Ajuntament de Blanes el 9 de juliol de 1924 que manava l'obertura del camí d'accés al moll. La resposta de l'alcalde, explicitada en el Ple del 13 d'agost, fou contundent: "L'Estatut Municipal no autoritza als Governadors Civils a intervenir en els acords de l'Ajuntament". El 7 de gener de 1925 era destituït⁴. L'abril de 1926 es produeix un cas ben curiós, atenent la versió governativa: són multats amb 200 pessetes cinc regidors de Lladó per haver-se reunit per tractar temes municipals sense autorització de la superioritat. Per evitar la repressió alguns ex-càrrecs

---

⁴ Arxiu Municipal de Blanes. Manuals d'acords dels anys 1924-1925. Jesús Crous i Collell, *Breu recull històric en homenatge als alcaldes de Blanes dels últims cents anys*, Blanes, 1992. Agraïm les informacions orals facilitades pel mateix Jesús Crous el 8 de març de 1993.

municipals optaven per enfilear el camí de l'exili, com ara un altre antic alcalde de Castelló d'Empúries i membre del CADCI, Josep Bordas de la Cuesta, el qual esdevindrà a París un important lloctinent de Macià, ocupant fins i tot l'oficina d'Estat Català de París en lloc de Macià durant bona part de l'any 1924.⁵

En diverses ocasions els regidors cessants mantenien una actitud de disconformitat pel fet d'haver de deixar el seu càrrec. Òbviament les reaccions d'aquests eren apaivagades, en la mesura possible, pel responsable de la destitució, és a dir, pel governador civil corresponent. La destitució d'un regidor de l'Ajuntament de Barcelona va originar la imposició d'una censura de premsa preventiva per part del governador civil d'aquella ciutat que afectà, fins i tot, els periòdics gironins: *El Sr. Garcia Faria, concejal de este Ayuntamiento a quien se han hecho indicaciones para que dimita, trata publicar prensa carta sobre su actuación en Municipio, en forma tal que considero no debe permitirlo censura. He dado instrucciones aquí con este motivo y he teleografiado gobernadores Madrid, Gerona, Lérida y Tarragona respectivamente.*⁶

Tanmateix, el general Primo de Rivera es proposà, de bell antuvi, que els principis moralitzadors de la Dictadura afectessin, també, el funcionariat. Immediatament d'instituir el nou règim s'anul·laven els passis de favor que alguns funcionaris tenien per utilitzar els serveis públics, com ara el ferrocarril o el tramvia. Tanmateix, i a tal efecte s'assenyalaren rigorosos controls sobre el desenvolupament de les tasques laborals a l'administració pública. El R.D. del 18 de setembre de 1923 sobre el règim dels funcionaris públics establí la jornada de 9 a 14 hores sense interrupció, l'obligació de signar abans d'entrar a l'oficina, amb un retard màxim

---

⁵ Per la discutida biografia de Josep Bordas de la Cuesta, veure Javier Antón Pelayo, "Formes violentes a Castelló d'Empúries durant la II República: els blancs i els negres", a *La II República 60 anys després*, Girona, Quaderns del Cercle núm.7, 1991, pàgs. 137-155.

⁶ Telegrama del governador civil de Barcelona al ministre de Governació de data 29-6-1926. Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Gobernación". Sèrie 14-A. Lligall núm. 1, telegrama núm. 545.

inferior als 15 minuts, sancions de suspensió de sou i feina en cas d'absències injustificades, que fins i tot podien provocar l'expulsió del funcionari a la terecra falta, mesures contra la simultaneïtat de càrrecs i funcions, etc. Es creava, oficines de reclamacions on els ciutadanes podien adreçar-hi llurs queixes relatives a endarreriments d'expedients, mal servei o qualsevol altra deficiència.

L'Ajuntament de Girona, en sessió de Ple del 27 de setembre de 1924, acordava uns barems sancionadors de les faltes d'impuntualitat dels seus funcionaris. Dues faltes d'impuntualitat injustificada significava un dia sense cobrar, sis faltes tres dies, vuit faltes cinc dies i deu faltes vuit dies. D'altra banda, els funcionaris no es podien absentar del seu lloc de treball –en horari laboral– sense el permís explícit de l'alcalde, el qual podia obligar als treballadors municipals a assistir als actes públics.

La política de sanejament i control del funcionariat fou extensament esbombada pel Directori. Independentment de les possibles millores administratives originades per aquesta tasca, cal destacar la imatge moralitzadora que va copsar de bell antuvi l'opinió pública. Certament, però, a mesura que transcorria la Dictadura es generava una nova corrupció lligada al règim, amb la qual cosa es diluïen les possibles millores derivades de la reglamentació dels primers temps.

Contràriament al què hom podia esperar, el Directori –caracteritzat per llur desestructuració política– promulgà el mes de març de 1924 un decret-llei sobre organització i administració municipal, fonamentat en essència en un anterior projecte d'Antonio Maura, l'*Estatut Municipal*, del qual pensem que és un veritable model de legislació municipalista, i que pel seu elevat nombre d'articles –gairebé 600–, per la seva sistematització i l'ordenada disposició dels seus preceptes, més que una llei és un codi, i que al capdavall va tenir una notable influència en la Llei

Municipal de Catalunya de 1933, en la Llei Municipal republicana de 1935, així com en la legislació franquista.⁷

El principal ideòleg i propulsor de l'*Estatut* fou el maurista José Calvo Sotelo, Director General de l'Administració Local, el qual considerava innajornable la reforma de l'administració local, atès que: *El Ayuntamiento ha sido siempre apéndice de un sistema político podrido, y a su seno han ido muchas veces, en selección al revés, no los mejores, sino los peores de cada pueblo.*⁸ Calvo es rodejà d'un conjunt de col.laboradors tan significatius com Gil Robles del Partit Social Popular, el tècnic militar Jordana Pozas, l'economista Flores de Lemus i Josep M. Pi i Sunyer, d'Acció Catalana, i Miquel Vidal i Guardiola de la Lliga, ambdós enviats com a tècnics per l'Ajuntament de Barcelona. Durant el període de discussió del projecte legislatiu, el govern prohibeix a la premsa que en faci cap referència crítica.

En el preàmbul de l'*Estatut Municipal* es fa una declaració de principis molt més pròpia d'un Estat modern i democràtic que no pas del que aspira a representar Primo de Rivera: *El Estado, para ser democrático, ha de apoyarse en Municipios libres. Este principio, consagrado por la ciencia política, tiene oportuna aplicación actual a nuestro país, porque para reconstruirlo sobre cimientos sólidos no basta demoler caducas organizaciones, secularmente acogedoras del feudalismo político; necesitase, además, oxigenar la vida municipal, dando a las Corporaciones locales aquella dignidad, aquellos medios y aquel alto rango que les había arrebatado una concepción centralista, primero, y un perverso sistema de intromisión gubernativa, más tarde.*⁹

Entronitzava un postulat essencial pels ajuntaments: l'autonomia municipal.

---

⁷ Veure Miguel Sánchez Morón, *La autonomía local. Antecedentes históricos y significado constitucional*, Madrid, Universidad Complutense, 1990, pàgs. 150 i ss.

⁸ Veure J. Calvo Sotelo, *Mis servicios al Estado. Seis años de gestión. Apuntes para la historia*, Madrid, 1931.

⁹ *Organización y Administración Municipal. Decreto-Ley*, Madrid, 1924. pàg. 9.

Però, què hi havia de realitzable en aquest decret-llei, aparentment tan avançat? El context regeneracionista convidava a la ruptura amb la política restauracionista, però la contradicció de la Dictadura amb el mateix text de l'*Estatut* feia preveure el que realment va passar: incompliment en la majoria dels seus preceptes. La participació popular que anunciava la llei va quedar –com tantes altres coses– en paper mullat, i la pretesa autonomia municipal ja va néixer amenaçada de mort, amb l'existència paral·lela dels delegats governatius. Circumstància explícitament plantejada, mesos més tard, des de la premsa barcelonina: *El mero hecho de la aparición de un Estatuto descentralizador en plena vigencia de las Delegaciones gubernativas cerca de los municipios, suscitó ya en la opinión dudas desorientadoras. ¿Que descentralización será esa? –decían muchos– que pueda compaginarse con la intervención minuciosa, omnímoda y ejecutiva, de los delegados gubernativos en los municipios.*¹⁰ Es dilatava considerablement el concepte d'autonomia municipal, però moltes de les competències s'esmentaven en la llei de forma ambigua, i sempre deixant la porta oberta a ser compartides amb l'Estat, que en múltiples ocasions era, en definitiva, el qui les assumia.¹¹

En tot cas, però, inicialment la lectura del text de l'*Estatut* va crear fonamentades expectatives, i hom valorava amb magnificència l'esperit democràtic de la llei. Les condicions del nou electorat –dret de vot als 23 anys generalitzat a ambdós sexes– i el reforçament de les hisendes municipals, eren els punts més enaltits de l'*Estatut*. A Girona un periòdic tan allunyat del règim dictatorial com *El Gironès*, no dubtava a fer públiques les seves esperances. Tanmateix, els sectors immobilitistes de la societat s'esglaiaven dels articles més progressistes de l'*Estatut*. Així el periòdic tradicionalista *El Norte*, no entenia com els joves i les dones

---

¹⁰ *Diario de Barcelona*, Barcelona, 27-8-1924.

¹¹ Josep Mir Bagó, *El sistema español de competencias locales y la reforma del régimen local en Cataluña*, Tesi doctoral inèdita, U.A.B., 1991, pàgs. 311-337.

poguessin votar, per bé que recomanava als catòlics inclosos en aquests segments de població que fessin ús del nou dret que se'ls concedia, simplement com a mesura per impedir l'avenç d'altres forces polítiques. Tot plegat foren només especulacions –perfectament fonamentades– però sense cap mena d'efectivitat real, atès l'incompliment del text.

A començaments del mes d'abril de 1924 el Partit Socialista i la UGT presenten objeccions a l'*Estatut Municipal*, discrepant d'un sistema electoral que no es va complir en els aspectes més positius, ja que preveia l'elecció dels representants municipals per sufragi popular: *Expresión de la soberanía municipal en dos tercios de los concejales, extendiendo el derecho de voto a los varones mayores de 23 años y a las mujeres con el mismo límite de edad siempre que no esten sujetas a la patria potestad marital ni tutela, y sean vecinas con casa abierta, en algún término municipal.*

De fet, la forma d'accés a l'administració local va continuar depenent única i exclusivament de la voluntat del governador civil, que era, en darrera instància i malgrat les disposicions legals, qui tenia les competències per nomenar a l'alcalde i regidors, i habitualment així ho feia. Això propiciava que el poder local estigués fonamentalment en mans de majors contribuents, i per tant de classes socials benestants. Serveixi com a mostra la composició, per ocupació professional i situació econòmica, del personal polític que ocupà càrrecs a l'Ajuntament de Girona al llarg de tota la Dictadura¹²:

Comerciants.....	30 (37,0%)
Propietaris.....	13 (16,0%)
Industrials.....	8 (9,8%)
Metges.....	7 (8,7%)

¹² Veure Josep Clara, *El personal polític de l'Ajuntament de Girona (1917-1987)*, Girona, 1987.

Professors.....	7 (8,7%)
Farmacèutics.....	3 (3,8%)
Jornalers.....	3 (3,8%)
Procuradors.....	3 (3,8%)
Advocats.....	2 (2,4%)
Banquers.....	2 (2,4%)
Agent d'assegurances.....	1 (1,2%)
Arquitecte.....	1 (1,2%)
Músic.....	1 (1,2%)

La complexitat de l'*Estatut*, especialment pel que fa a textos de caire econòmic, de la nova legislació, va exigir un veritable esforç de comprensió i reciclatge per part del funcionariat i de la mateixa classe política dels ajuntaments. El propi Calvo Sotelo ha de fer una "tourné" per l'Estat espanyol explicant el funcionament de la nova llei.¹³

De fet, però, l'incompliment d'un gran nombre d'articles de la llei semblava concordar amb les previsions de la premsa: *Podrà ser l'Estatut una obra bona des del punt de mira doctrinal; però no ens satisfà com a obra pràctic, ja que del mateix n'apareix un xic allunyada la realitat espanyola (...) I en segon lloc per la manca d'estructura de la mateixa, d'acord amb les realitats nacionals, tan distintes i allí, tan diferents al Nord del Sur, a l'Est de l'Oest (...) Per això entenem que no era l'autonomia municipal la primera estructura dins d'Espanya. Aquesta sense*

¹³ Com a mostra citem que l'Ajuntament de Sils rep una carta, l'11-12-1924, del Delegat Governatiu, on es recomana l'assistència del secretari municipal a la conferència que havia de fer Calvo Sotelo a Figueres el 14 de desembre. Tanmateix, també hem pogut llegir cartes de tècnics administratius que d'una manera privada oferien assessorament a l'Ajuntament de Sils. Arxiu Municipal de Sils. Sèrie I.1.2.2. Lligall núm. 2.

*l'adaptació regional a la varietat espanyola resulta buida i sense sentit.*¹⁴

L'*Estatut* va readaptar, tanmateix, el funcionament intern dels ajuntaments. Així, potenciava les facultats de la Comissió de Govern en detriment del Ple, la qual cosa representava, sens dubte, una major operativitat i agilitat de la tasca municipal. D'aquesta manera es continuava incomplint una part de la filosofia de l'*Estatut*. Com ha apuntat González Calbet: *Se trataba de servir más a los fines –un funcionamiento eficaz y ejecutivo– que a los medios –la democràcia municipal.*¹⁵ En definitiva, es reconeixia l'autonomia municipal, però a la pràctica –en el funcionament real– això era molt diferent *perquè li faltava un element clau perquè es pugui parlar d'una organització descentralitzada, autònoma en la vida local, i és la representativitat i la democràcia. Sense ambdues no hi ha autonomia, no hi ha descentralització autèntica. Des del punt de vista dels fets la vida local continuava essent centralista.*¹⁶

Evidentment que quelcom havia canviat, la permissibilitat en l'endeutament municipal o bé la possibilitat de crear serveis mancomunats insuflà dinamisme a les corporacions locals. Ara bé la jugada era: major poder municipal rebaixant la influència del poder provincial, o sigui menyscabar els interessos regionalistes. La redacció del futur *Estatut Provincial* havia de ser la peça que cloqués la reestructuració administrativa.

La reforma de l'administració local es va completar amb un nou text legislatiu: l'*Estatut Provincial*, aprovat el 21 de març de 1925, també obra de l'equip de Calvo Sotelo. La redacció de l'*Estatut Provincial* no va presentar les urgències de l'*Estatut Municipal*, atès que a partir de la reforma municipal, Primo havia mostrar molt més

---

¹⁴ *Diario de Gerona*, Girona, 27-8-1924.

¹⁵ M.T.González Calbet, op. cit. pàg. 241.

¹⁶ Enric Argullol, "Les reformes i els canvis polítics en el municipi dels segles XIX i XX", dins *El govern de les ciutats catalanes*, Barcelona, 1985, pàgs. 129-130.

interès per altres temes, com ara –i sobretot– el de la guerra del Marroc.

L'esperit de l'*Estatut Provincial* pretenia que les diputacions depenguessin dels ajuntaments, i no al revés, com fins aleshores funcionava. És a dir, les diputacions deixarien de ser superiors jeràrquics dels ajuntaments, i aquests abandonarien el seu simple paper d'instruments de la política de les comissions provincials. En aquest context descentralitzador cal remarcar alguns avenços, per bé que en general foren només teòrics. Així, el governador civil perdia influència en les institucions locals, tot i que romania la seva potestat per suspendre acords que possessin en perill la legalitat vigent o bé l'ordre públic. L'*Estatut* definia la nova relació entre l'administració local i la provincial: *si hasta ahora los Ayuntamientos eran como menores de edad, tutelados por la Diputación, órgano representativo de la provincia, en adelante serán fuerza prima y alma máter, y la Diputación, institución contingente, no inexcusable, destinada a complementar y estimular las energías municipales*. Les diputacions assumien les funcions que no eren competència exclusiva dels municipis, així com els serveis que l'Estat els delegués. En realitat, la política de potenciació municipal significava una política de debilitació regional. És a dir, un dels factors principals que expliquen la inequívoca tendència del règim en fomentar la descentralització per via provincial, malgrat el caràcter centralista de l'Estat primoriverista, és la coneguda aversió de la Dictadura respecte els moviments regionals.¹⁷

L'*Estatut Provincial* dotava en teoria d'una important autonomia a les diputacions: l'elecció del càrrecs provincials representatius no depenia directament de la voluntat del Govern, el paper del governador civil quedava limitat, com hem esmentat més amunt, a tasques de representació formal, com ara obrir el primer període de sessions de cada any, però no podia estar present en la deliberació i

---

¹⁷ Veure J.Mir Bagó, tesi citada, pàgs. 338-347.

presa d'acords de la Diputació, etc. Amb tot, però, les diputacions havien de trametre al governador els pressupostos provincials per llur aprovació. El governador exercia tasques fiscalitzadores i de control, que en definitiva posaven seriosament en entredit la pretesa autonomia de les diputacions. Indalecio Prieto fa una lectura hipercrítica del text de l'*Estatut*, i constata la impossibilitat de concreció dels seus principis teòrics, a l'assenyalar que els complauria l'autonomia provincial previsible al proclamar l'allunyament dels governadors de les diputacions, però en realitat aquells continuaven amb la potestat de suspendre els acords, i amb l'agreujant que es vinculaven les diputacions no únicament amb el ministeri de Governació, sinó també amb el d'Hisenda. Prieto denunciava que s'havien imposat els principis sustentats pels corrents més dretans, és a dir, poca simpatia pel sufragi universal, el qual es veu malmès amb el nou funcionament d'elecció de les diputacions: *confiándoles a una elección de segundo grado a cargo de los Ayuntamientos; la casi omnímoda libertad de gestión de gobierno marcada a las atribuciones de la Comisión Permanente, y el deseo de largas estabilidades señalando en el plazo de seis años para la actuación consecutiva de los miembros de esta Comisión.*¹⁸ Certament aquests llargs terminis de govern de la Comissió facilitaven enormement l'exercici del caciquisme, malgrat que Primo de Rivera declarés que la nova legislació significava acabar amb el caciquisme. De la mateixa manera que en l'*Estatut Municipal*, en l'*Estatut Provincial* es van incomplir diversos articles, com ara el que manaven que les diputacions estessin formades per membres electes, una meitat escollits per sufragi directe, i l'altre pels ajuntaments.

Durant els primers mesos de la Dictadura, quan tot just es plantejava la nova estructura territorial, va circular el rumor popular que Primo de Rivera pretenia

---

¹⁸ *Diario de Gerona*, 25-3-1925, extret de *El Imparcial* de Madrid. *El Autonomista* publica el dia 28-3-1925, també opinions d'Indalecio Prieto.

desintegrar les comarques catalanes, les quals serien repartides entre Aragó, València i Balears. El Directori ho desmentí amb rotunditat. En tot cas, però, aquells rumors intuïen una maniobra descatalanitzadora que efectivament sí que es va produir, i com a cas més paradigmàtic convé remarcar que amb l'*Estatut Provincial* desapareixia la Mancomunitat de Catalunya. Era la constatació més tangible de la victòria dels plantejaments del sector centralista encapçalat per Barrera.

La concreció de la reforma administrativa va tenir un efecte molt significatiu i transcendent en el marc provincial, atès que la reestructuració representava l'aïllament i la postergació de la regió com a base de l'ordenament territorial a favor de la província. En aquest context, els canvis operats a la Diputació de Girona amb l'adveniment de la Dictadura, exemplifiquen la nova estratègia provincialista.

El dia 2 de gener de 1924 es reuní la Diputació de Girona, amb la participació, encara, dels diputats elegits democràticament. Des del primer d'agost de 1923 que no es celebrava cap sessió. La instauració del règim dictatorial afectà molt directament, com és lògic, a la Diputació, fins el punt que un dels seus diputats es trobava en aquells moments empresonat, afectat pel procés que es seguia contra els signants a favor del manifest del CADCI.¹⁹ Es tractava de Paulí Geli, membre de La Lliga i hisendat de Vilamacolum i Camallera. El dia 3 Geli era alliberat.

Un cop substituït la majoria del personal polític dels ajuntaments, la Diputació fou la propera institució on s'hi practicaren profunds canvis dels seus integrants. El 13 de gener de 1924 es publicava a la *Gaceta* l'ordre de dissolució de totes les diputacions, excepte les d'Àlava, Guipúscoa, Navarra i Biscaia. El governador civil tenia amplis poders en el sistema d'elecció, ja que ell designava tants diputats provincials interins com en propietat corresponien a cada Diputació, i els elegia al seu lliure i gratuït arbitri d'entre els habitants de més de 25 anys, posseïdors de títol

---

¹⁹ Veure capítol núm.8.

professional, majors contribuents i que desenvolupessin càrrecs directius en les corporacions representatives d'interessos culturals, industrials i professionals.²⁰

La renovació a les diputacions i a la Mancomunitat de Catalunya va significar la sortida dels regionalistes, i en conseqüència l'allunyament d'una hipotètica col.laboració de La Lliga amb la Dictadura. Els homes de la UMN, espanyolistes per definició, monopolitzaven el repartiment de càrrecs.

La composició i afiliació política de la nova Diputació de Girona, nomenada pel governador Carsi, fou la següent: Ferran Casadevall (advocat, ex-secretari de jutjat, ex-candidat conservador a regidor. Ex-jaumista. Regidor de la U.M.N. en l'Ajuntament destituït pel Directori); Frederic Bassols (procurador dels Tribunals. Batlle de R.O. sota els governs liberal i conservador, regidor de la U.M.N. en l'Ajuntament destituït pel Directori); Eduard Fonsdevila (marquès de la Torre, mellista, U.M.N., ex batlle de Medinyà); Ramon de Berenguer (marquès vidu de Garcillan, director d'Empreses Elèctriques, ex-diputat provincial, ex-president del cercle maurista); Jaume Bartrina (advocat, ex-maurista, regidor de la U.M.N. en el darrer Ajuntament destituït pel Directori); Rafael Martí (militar retirat, políticament indefinit); Salvador Auguet (propietari, ex- regidor jaumista, U.M.N.); Manuel Almeda Esteva (arquitecte jubilat de la Diputació, políticament indefinit); Alexandre Dalmau, metge, políticament indefinit); Heracli Ripoll (de Cervià de Ter, U.M.N.); Pere de Pol Missé (propietar, ex- regidor jaumista, U.M.N.); Josep M. Vilahur (advocat, ex- diputat provincial jaumista, ex-candidat a regidor, U.M.N.); Ramon Adroher (comerciant, ex-candidat a regidor jaumista); Ramon Puig Ribas (U.M.N.); Antoni Montseny (empresari d'obres, maurista); Marià Ferrer Lafont (de Palafrugell, U.M.N.); Joan Moragas Simon (advocat de Figueres, U.M.N.); Pere Llosas Badia (ex-banquer

---

²⁰ El decret de dissolució de les diputacions provincials surt publicat a la premsa gironina el 15-1-1924.

d'Olot, ex- diputat jaumista, governador civil maurista, ex-senador provincial); Salvador Bonet Olivet (cap de la U.M.N. a Besalú) i Manuel Burch (metge oculista a Girona i Sant Feliu de Guíxols, propietari, director de les "Termes Orión" de Sta.Coloma de Farners, políticament indefinit).

L'anterior Diputació estava constituïda per 9 catalanistes, 5 republicans catalans, 2 monàrquics autonomistes, 2 de la U.M.N. i 1 radical. Dels nous integrants de la Diputació només havien exercit el càrrec de diputat provincial Ramon de Berenguer, Josep M.Vilahir i Pere Llosas. Aquest últim havia desenvolupat, també, el càrrec de governador civil de Palma de Mallorca, sota el darrer govern Maura. Bassols, Casadevall i Bartrina provenen de l'Ajuntament de Girona, en el qual, Bassols, havia ocupat l'alcaldia. Els 3 foren destituïts dels seus càrrecs per R.D. el 30 de setembre anterior. El periòdic tradicionalista *El Norte* es lamentava de l'existència dins a la nova Diputació de dos elements que considerava afins al catalanisme: Manuel Burch, de La Bisbal, i Ramon de Berenguer, *el cual a los pocos días de ser elegido por los monárquicos, se pasó con armas y bagajes al campo catalanista en el que ha actuado desde entonces.*²¹

L'ordre de dissolució de les anteriors diputacions afectà més que en cap altre indret de l'Estat espanyol a Catalunya, atès l'estructura que tenien, sota la forma de la Mancomunitat, i, lògicament el canvi de personal polític de les diputacions anà acompanyat del canvi de personal polític de la Mancomunitat de Catalunya. El fet que no es dissolgués de manera automàtica i definitiva la Mancomunitat només s'explica pel debat intern que existia en el si del règim, on el dictador mantenia inicialment una posició regionalitzadora, teoritzada per Calvo Sotelo i representada per Sala i Argemí, que contrastava amb els principis irreductibles d'una Capitanía General de Catalunya, gens disposada a fer cap mena de concessió regionalista.

---

²¹ *El Norte*, Girona, 17-1-1924.

Amb tot, és obvi que des que Puig i Cadafalch és obligat a deixar la presidència el signe polític de la Mancomunitat canvia radicalment, així la tradicional tasca de conreu de la cultura catalana de la Mancomunitat queda desdibuixada, i esdevé una institució aliena a la realitat nacional del país, així com la més que factible col.laboració de la Lliga, dels monàrquics autonomistes i dels liberals catalans amb el règim, es dilueix entre la impotència i el desconcert.

Quan els legítims diputats han d'abandonar els seus càrrecs, al dissoldre's les diputacions, redacten una declaració inequívoca que explica el context polític, en la que prometen que no intervindran en la governació de les diputacions i de la Mancomunitat mentre aquestes corporacions no siguin constituïdes per mitjà d'elecció popular. Dels 93 diputats de la Mancomunitat, 71 van votar a favor de la declaració, 1 en contra i es van produir 21 abstencions.

El 13 de gener de 1924, just abans de la substitució dels diputats, es presenta un document signat pel president accidental de la Mancomunitat, J. Estapé i Pagès, i els consellers Anselm Guasch, Pere Lloret, Pere Mias, R. Noguer i Comet, Jaume de Riba, Agustí Riera i Pau,²² Romà Sol i J.Vallès i Pujals. Era un document de protesta de gran transcendència política i social: *Sols cedint a un acte de força abandonem els llocs que ocupàvem per mandat exprés del poble de Catalunya. En som trets perquè hem estimat massa la nostra terra. D'un organisme administratiu, rudimentari i complicat alhora, i al qual s'ha procurat fins negar els mitjans per a la seva subsistència, n'hem fet un cos viu i robust, que ha pogut realitzar tota una obra de civilització: aquesta obra de vies públiques, de telèfons, d'Institus científics, de cases de Beneficència, que queda ressenyada en els tres volums que fa poc formàrem i que resta com a testament nostre. Això ha estat possible perquè*

---

²² Agustí Riera i Pau, de la Lliga Regionalista, havia estat president de la Diputació de Girona del maig de 1911 al gener de 1924, en què és substituït per Pere Llosas.

vivificava aquell cos l'esperit de Catalunya, del qual se'ns havia fet depositaris. És aquest esperit, més que a nosaltres, que hom persegueix i foragita. Aquest sagrat dipòsit, que tothora hem servat amb el més gran orgull i amb la màxima diligència, el tornem al nostre poble. Els successors que ens doni el mateix acte de força que a nosaltres ens llança, mancats d'aquest esperit, no trobaran més que un cos fred, com troben els cucs el cos humà després que n'ha fugit l'ànima. I tothora hauran de sentir la veu del nostre poble que els crida amb el poeta: "L'ànima és meva!"²³

El 20 de gener se celebrà la sessió d'obertura de la nova Diputació de Girona, presidida pel governador Carsí. Fou nomenat president Pere Llosas²⁴ i vicepresident Frederic Bassols. La poca unanimitat de criteris i les desavenències personals, malgrat la idèntica procedència política, dels nous membres de la Diputació es reflectien en opinions privades dels interessats, mesuradament divulgades per sectors de la premsa, i que per tant no escapaven al coneixement popular, *referències autoritzades i certament no pas dites a cau d'orella per part d'algun dels reunits, permeten aquilatar els graus de companyarisme i d'unanimitat que existeixen entre els nous diputats (...) minúscules motivacions i tiquis-miquis reveladors, donen la mida als valors individuals i prejuten amb exactitud les actuacions col.lectives.*²⁵ En tot cas, el ritme de les sessions de la Diputació s'intensifica a partir de la creació de la Comissió Provincial, el març de 1924. Era una filosofia de treball semblant a la de la recent constituïda Comissió Permanent en els ajuntaments.

Al cap de poc més d'una setmana de constituïr-se la Diputació de Girona, el 29 de gener, s'elegeix la nova Mancomunitat. Els representants gironins són Jaume

---

²³ El document és publicat, entre d'altres llocs, a A.Perucho op. cit., pàgs. 85- 86.

²⁴ Pere Llosas i Badia (Olot, 1870-1955), durant els últims anys del segle XIX destaca com a membre actiu del Cercle Tradicionalista d'Olot, des de principis de segle fins l'any 1918 és diputat a corts a Madrid.

²⁵ *El Gironès*, Girona, 22-1-1924.

Bartrina que ocupa una secretaria, el marquès de la Torre una vicepresidència –ambdós defensors de tesis provincialistes– i Rafael Martí i Pere Llosas com a consellers, els quals s'arreglaraven amb propostes de caire regionalista.

Paral·lelament a la creació de la nova Mancomunitat, es depuren els càrrecs directius dels òrgans vinculats a ella. Així, l'abril de 1924 són destituïts el president i el secretari del Patronat de la Biblioteca Popular d'Olot, Francesc Vayreda i Antoni Bolós, respectivament. Ambdós ja estaven empresonats, per bé que Bolós surt al cap de pocs dies. El captiveri de Vayreda –vicepresident de l'entitat afí a Acció Catalana Casal Català– es perllonga més temps.

De bell antuvi, canvià el signe de l'administració dels recursos de la Mancomunitat, i es feren intencionades crítiques a les anteriors gestions econòmiques. Evidentment, el tema pressupostari contenia una alta càrrega ideològica²⁶. Puig i Cadafalch respon amb ironia els atacs d'Alfons Sala: *Preparem-nos a veure podar la misèria que la Mancomunitat gastava en l'obra de la cultura per a tornar a "l'honrada administració" dels que deixaren formar la Barcelona d'un milió d'habitants sense aigua, sense clavagueres, però també sense Museus, sense Biblioteques i sense Escoles.*²⁷

Les crítiques a la gestió de l'actual equip de govern de la Mancomunitat eren molt mal acceptades. El periòdic catalanista *El Gironès* prodigava els atacs als responsables de la Mancomunitat. Amb certa diligència es va iniciar un procés de depuració entre els funcionaris de la Diputació. La Junta de Govern dels Establiments de Beneficència, adscrita a la Diputació i presidida per Ferran Casadevall –feia poc temps que havia estat nomenat caporal de somatens del partit

---

²⁶ Sobre el tema relacionat amb els pressupostos del Directori veure Angel Melguizo Sánchez, "El presupuesto de Primo de Rivera. Una reconsideración", a *La crisis de la Restauración. España, entre la primera guerra mundial y la II República*, dirigit per M. Tuñón de Lara, Madrid, 1986, pàgs. 225 a 252.

²⁷ *La Veu de Catalunya*, Barcelona, transcrit pel *Diario de Gerona* el 26-3-1924.

de Girona— i on el cap de la Secretari era Joaquim Font i Fargas, cessava, entre d'altres, personatges rellevants del catalanisme gironí com el rinòleg de l'Hospital Josep M. Riera i Pau²⁸ i l'oficial d'administració dels Establiments Ramon Xifra i Riera —càrrec obtingut per oposició—. La comunicació de cessament que rebé Xifra i Riera era inequívoca pel que fa a les motivacions: *Vista la campaña que contra diversos individuos del Consejo Permanente de la Mancomunidad de Cataluña, unas veces, y otras contra los de esta junta de Gobierno viene haciendo el periódico local "El Gironès" de cuya Redacción es elemento significado el Oficial de las Oficinas de estos Establecimientos D.Ramón Xifra Riera, en cuyo domicilio particular tiene además dicha publicación las oficinas de Redacción y Administración.* En l'editorial d'*El Gironès* del dia 10 de maig de 1924, Joaquim Camps i Arboix puntualitza la relació de Xifra i Riera amb el periòdic catalanista. Afirmar que és simplement un col.laborador, i que consta el domicili de Xifra com a seu legal del periòdic des que fou clausurat el Centre Catalanista, però sense que en realitat la redacció fes ús, en cap ocasió, d'un estatge evidentment poc adequat a les dependències. Xifra i Riera demanà una rectificació de la notícia que sobre el seu cessament inserí *El Norte*, atès que segons digué: *Redactada així la notícia de la sanció (...) obre ample camí als lectors d'"El Norte" per a què de mi pensin haver comés algun manquement que sia en desprestigi i en deshonor meu. El Norte no publica la carta de rectificació de Xifra i Riera, per la qual cosa la tramet a El Autonomista que sota el títol de "En defensa propia" veu la llum el dia 10 d'abril de 1924*²⁹. La relació entre Joaquim Font i Fargas i el periòdic tradicionalista *El Norte* són determinants a l'hora de desacreditar Xifra i Riera. *El Gironès* reclamà, també, una rectificació de *La*

---

²⁸ El seu germà, Agustí Riera, havia estat president de la Diputació de Girona, per la Lliga, en el període anterior al cop d'Estat militar.

²⁹ La carta "En defensa pròpia" és publicada també al *Diario de Gerona*, en aquest cas en data 11-5-1924.

Vanguardia, atès que el seu corresponsal a Girona Josep Grahit havia escrit una notícia on deia que Xifra i Riera havia estat suspès *por una falta grave*, sense especificar res més. Grahit és defensat des de les pàgines del *El Heraldo de Gerona*, d'on era redactor.

La Diputació de Girona a través d'un interessant document³⁰ redactat el juny de 1924, fa una extensa exposició del punt de vista de la institució en relació a l'estructura administrativa de l'Estat, on es constata el posicionament regionalista de Llosas, en sintonia amb el del president de la Mancomunitat Sala i Argemí, i en oposició a la voluntat centralista de Barrera i els seus correlegionaris –entre ells el governador gironí Urquia– i del propi Primo, que ja ha arribat a la culminació del seu procés de conversió anticatalanista. Els defensors del sistema mancomunal disposaven per raons d'estratègia política amb l'inicial suport del monarca, que mantenia un pols de força amb el dictador.³¹ La proposta de reordenament territorial expressada en l'esmentat document de la Diputació gironina, es fonamenta en l'existència d'una Diputació regional –la Mancomunitat– amb una finalitat i uns mitjans tant propis, com delegats per l'Estat, i les diputacions provincials amb els serveis delegats per la Diputació regional, i alguns de propis. A Catalunya l'existència d'una Mancomunitat que actua com a agrupació de les quatre diputacions, es considerada per la Diputació de Girona com un ens artificial, *Es en definitiva, un evidente absurdo jurídico basar en un consorcio lo que tiene una existencia natural*. En conseqüència les diputacions catalanes resten molt buides de contingut i desenvolupen un paper erm i inútil.

La proposta de la Diputació de Girona, adreçada al govern de l'Estat es fonamenta en una reorganització provincial: divisió de Catalunya amb les 4

---

³⁰ Diputació de Girona. Llibre d'actes 27-6-1924.

³¹ Veure E.Ucelay Da Cal, *La Diputació durant la Dictadura 1923-1930*, op. cit.

provincies –amb capitalitat a Barcelona–. Existència d'una Diputació regional i 4 diputacions provincials, amb els membres elegits per sufragi universal, corporatiu i municipal. Es respectava, en gran mesura, l'estructura vigent, per bé que es proposava la substitució de la Mancomunitat per la Diputació Regional, i es posava l'accent a una major descentralització de funcions –tant de l'Estat com de la Diputació Regional–. Les funcions dels òrgans susceptibles a integrar l'estructura territorial proposada per la Diputació es poden consultar a l'apèndix número 3. Finalment, el projecte no reeixí, i la solució adoptada pel Directori no contemplà la pervivència d'un ens supercomarcal.

Els homes del règim no formaven un bloc monolític de poder, i sí, en canvi, constituïen un perfecte mosaic d'opcions i interessos polítics, a voltes contraposats. En el sí de la Mancomunitat es palesaren amb promptitud aquestes divergències i incomoditats, així per exemple, podem comprovar com en una Assemblea Martí Ferrer, de Palafrugell, expressa que ell no es veia obligat a abandonar els seus ideals polítics, malgrat haver estat escollit pel Directori. Fou durament contestat per la presidència que argumentava que tots els diputats havien acceptat el càrrec de manera incondicional.

De fet, però, la discussió al voltant de la conveniència o no de l'existència de la Mancomunitat és on es perceben amb més clarividència els posicionaments polítics de cadascú: els regionalistes a favor d'un sistema de mancomunitat, i els provincialistes a favor de les tesis espanyolistes dels militars del sector Barrera. En ocasions la defensa del no a la Mancomunitat s'articulaven a través d'argumentacions municipalistes. Així, l'Ajuntament de Girona, en sessió de Ple del 5 de setembre de 1924, es queixa del contingent que els correspon abonar pel manteniment de la Mancomunitat, atès que, manifesten, aquesta càrrega tributària

dificulta el desenvolupament de la tasca administrativa que imposa l'*Estatut Municipal*.

Dins la mateixa Diputació de Girona sorgeixen veus que reivindiquen un buidatge de competències de la Mancomunitat, sota l'argument que la nova legislació municipal atorga unes atribucions als ajuntaments que fins aleshores corresponien a la Mancomunitat, i exigeixen més independència per les diputacions. A tal efecte els diputats provincials Jaume Bartrina i Ferran Casadevall presenten una proposició a l'Assemblea de la Mancomunitat, el 21 de març de 1924, on exposen la necessitat de que es designi una comissió integrada pels presidents de les quatre diputacions catalanes i un diputat per cada una d'elles, a fi i efecte de que en la propera reunió de l'Assemblea hom someti a la deliberació d'aquesta, un acord concret sobre la manera més ràpida i eficaç de retornar a les quatre diputacions catalanes aquella llibertat i independència que anteriorment havien gaudit per administrar els seus respectius interessos, disolent i liquidant l'actual mancomunitat.

Tanmateix, els sectors més radicalment anticatalanistes propugnaven la immediata i definitiva dissolució de la Mancomunitat. En aquest sentit destaca *La Voz de Gerona*, òrgan de Juli Fournier, que fonamenta part important del contingut del periòdic, en els primer mesos de 1924, a criticar sistemàticament l'existència de la Mancomunitat. Fent ús d'una retòrica visceralment contrària a Catalunya, qualificaven la Mancomunitat com a planter de separatistes: *Para el bienestar de las provincias catalanas y de España entera, pedimos la disolución de la Mancomunidad. La Mancomunidad ha sido, es y será (a pesar de lo que crean algunas personas de buena fé) la madrastra de Catalunya. Cataluña tiene una madre que es España, y no necesitan las provincias catalanas, la tutoría ni el centralismo absorbente de Barcelona.*³²

---

³² *La Voz de Gerona*, Girona, 24-2-1924.

La promulgació de l'*Estatut Provincial* va significar la mort definitiva de la Mancomunitat, la qual quedava automàticament dissolta. Primo de Rivera havia dit que la Mancomunitat fomentava un *verdadero nacionalismo que cada dia amenazaba más las raices y los fundamentos de la verdadera nacionalidad española*. A l'acte de presa de possessió de l'Ajuntament Bassols, el 23 de març de 1925, el governador civil Urquía exposava la nova situació des de l'òptica estructural i també en relació al trasvassament de personal polític de l'administració municipal a la Diputació. Criticà la gestió de la dissolta Mancomunitat *dijo habia servido solo para esquilmar a los pueblos con crecidos repartos de contingente, y distribuir su producto en gastos de personal y elecciones, creando solo algunas escuelas en Barcelona y dejando una deuda de setenta millones de pesetas, todo ello aparte de una gesación política de tendencias insolventes que han de pesar sobre la conciencia de las que de ella fueron culpables*.³³ Òbviament exculpava de qualsevol responsabilitat a la Mancomunitat de la darrera època presidida per Alfons Sala, per bé que políticament fou la víctima de l'operació antimancomunitària. També excusaven a Sala de possibles negligències la premsa centralista de Madrid, la qual es congratula de la dissolució de la Mancomunitat, ja que, segons afirmen, representava un perill per a la "unidad nacional". En aquest sentit el rotatiu més significatiu és *A.B.C.* que escriu, referint-se a la Mancomunitat: *Caricatura de Parlamento y de Gobierno; instrumento de coacción para presentar unidos; cuando se creyó necesario –recuérdese como típico botón de muestra la Asamblea de Ayuntamientos de 1919–, voluntades e intereses, que la realidad nos mostraba diversamente orientados; casa y solar de todos los movimientos contra el Estado español, y cuando el caso llegaba, contra España; amparo seguro para los elementos de vanguardia del catalanismo, cuyos miembros más caracterizados*

---

³³ Arxiu Històric de la ciutat de Girona. I.1.1. Llibre núm. 515.

*encontraron su lugar reservado en el presupuesto mancomunal.*³⁴

La dissolució de la Mancomunitat marca el punt de referència definitiu d'una nova concepció-estratègia de Primo de Rivera respecte a la política regional. D'acord al plantejament d'E. Ucelay Da Cal, la fi de la Mancomunitat s'ha d'inscriure en el marc d'una victòria política dels sectors més espanyolistes del règim –representats en aquest cas pel capità general Emilio Barrera– contra posicionaments menys centralistes: *Barrera va poder reunir l'oposició a la Mancomunitat i agrupar-la al voltant d'un projecte provincialista alternatiu, on la Capitania feia de coordinadora regional. Per fer-ho, va haver de crear una aliança dels unionistes dissidents i de militars amb càrrecs provincials i municipals, contra el continuisme del president de la Mancomunitat, Sala i Argemí. En implicar-hi la creació del partit oficialista primorriverista, la Unión Patriótica (UP), el joc prengué vol fins al més alt nivell. Com a resultat, Primo, ja aleshores més preocupat per les apressants dificultats al Marroc que pels detalls de la reforma de l'administració local, escollí Barrera. Triar l'opció encapçalada per Barrera era capgirar el sentit del projecte inicial de Primo: de catalanitzar España, el dictador cada vegada més es capficà a espanyolitzar Catalunya, en el sentit de forçar la seva homologació als ritmes de vida administratius i de vida social ritual i simbòlica que regien a les principals ciutats espanyoles.*³⁵ I per la burgesia catalana la supressió de la Mancomunitat significà la desaparició de l'instrument més emblemàtic de la seva conquesta institucional, en el seu afany d'exercir el poder polític. La Mancomunitat havia representat l'intent més clar de la burgesia catalana per desenvolupar els seus projectes de política

---

³⁴ Transcrit pel *Diario de Gerona* el 30-8-1924. Sobre la campanya contra la Mancomunitat endegada per determinada premsa de Madrid, veure l'editorial "Dos idearios" publicat al *Diario de Gerona* el 19-12-1924.

³⁵ Enric Ucelay Da Cal, "Provincialistes contra dualistes: La dictadura de Primo de Rivera i Catalunya vista a través de la província de Girona, a *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, 1992, pàgs. 15-16.

territorial, cultural, educativa i econòmica.

La liquidació de la Mancomunitat s'executà repartint entre les quatre diputacions el patrimoni i els deutes de la Mancomunitat, la qual cosa va representar per la província de Girona una despesa de 340.433,69 pessetes. Es crea una comissió liquidadora de la Mancomunitat, en la que hi participà com a representants gironins Josep Ferran Galter³⁶ i Jaume Bartrina. Hom recordà que els municipis que eren deutors de la Mancomunitat, a partir d'aleshores ho eren de la Diputació. L'esmentada comissió s'apropia dels telèfons de la Mancomunitat, de les biblioteques populars d'Olot i Figueres, de l'escola elemental de Palausabardera i de les escoles de belles arts, i arts i indústries de La Bisbal, Olot, Llagostera, Palafrugell i Sant Feliu de Guíxols.³⁷

Com hem vist, Pere Llosas i Rafael Martí no eren partidaris de la dissolució de la Mancomunitat. I és que de fet, a la Diputació de Girona hi havia tres postures diferents: la de Llosas i Martí, amb una actitud propera a la manifestada antigament per carlins i jaumins, que propagaven una solució semblant a les Diputacions basques, és a dir, implantar el règim provincial de les "províncies bascongades". Un altre sector, encapçalat per Frederic Bassols, manifestava el seu arrenjament absolut amb el règim, i per tant supeditaven la seva opinió a les consignes que expressés Primo de Rivera. El tercer posicionament, propugnat per Barrera i defensat per Juli Fournier –president de l'Audiència de Tarragona, i més tard de Múrcia– era el més radicalment contrari a l'existència de la Mancomunitat, la qual la consideraven inútil, nefasta, asil de separatistes i refugi de negats. El mes de març de 1924 el jove advocat gironí Jaume Bartrina defensa els postulats que exigien la dissolució de la

---

³⁶ Josep Ferran disposava de l'absoluta confiança del governador Rodríguez Chamorro. Veure informe elaborat pel governador a l'apèndix núm. 4.

³⁷ Veure *La liquidación de la Mancomunidad*, Casa Provincial, 1926, i F.Sicart, "La Mancomunitat a Catalunya, 1914-1925: Aspectes financers" a *Banca Catalana: Revista Económica*, núm. 62, desembre 1981.

Mancomunitat, no en va Bartrina ja deixava entreveure que era un personatge cridat a fer una carrera política meteòrica.

Així doncs, l'*Estatut Provincial* fou la forma jurídica responsable de la dissolució de la Mancomunitat. Amb tot, la nova legislació deixà un cert marge de maniobrabilitat per a poder reconstruir la regió, sobre la base de la constitució d'un sistema de coordinació de serveis entre les províncies catalanes. El mes d'abril de 1925 les diputacions de Barcelona, Lleida i Tarragona aproven aquesta fórmula; en canvi la de Girona hi vota en contra, malgrat la defensa que en féu Pere Llosas, recolzat pels diputats Martí, Bonet i Burch.

Pere Llosas argumentà la seva postura fent una defensa aferrissada de la descentralització administrativa, i remarcà la conveniència per la província de Girona d'una coordinació dels serveis administratius, i en especial dels que es refereixen a les Obres Públiques i la Beneficència. El balanç de les obres de conservació i reparació de les vies de comunicació, endegades sota el patrocini de la Mancomunitat, representava una prova concloent de la necessitat de mantenir els serveis mancomunats. Llosas pronosticà amb l'abolició de la Mancomunitat una davallada important dels serveis d'Obres Públiques i Beneficència. Tot plegat justificava la seva dimissió. Era la fi de la carrera política de Llosas a Girona. Més tard, i segurament com a desgreu i compensació per la seva derrota política, és nomenat governador civil de La Coruña³⁸ i posteriorment de Palma de Mallorca,³⁹ càrrec que abandona –per tornar a Olot– amb la caiguda del règim.

La negativa de la Diputació de Girona d'integrar-se al nou model mancomunal, l'any 1925, va obligar a encetar una experiència –molt poc reeixida–

---

³⁸ Tenim notícia que a La Coruña Llosas es caracteritzà per una certa intransigència. El juliol de 1925 prohibia, en aquella ciutat, unes conferències de caire científic per temor a que derivessin en qüestions polítiques. Era el clàssic argument esgrimit pels homes de la Dictadura.

³⁹ Llosas assumeix el govern civil de Palma de Mallorca l'abril de 1926. Aquest càrrec ja l'havia ocupat en temps de Maura a la presidència de govern.

d'agrupació de les províncies de Barcelona, Tarragona i Lleida, per coordinar els serveis d'obres públiques –construcció de camins i ponts– i beneficència –malalts psíquics i pobres–. Des de Girona no es veia prou clar els beneficis d'aquesta unió. Els funcionaris pertanyents a la dissolta Mancomunitat van passar a formar part de la plantilla de la Diputació, i van haver de renunciar, lògicament, a la possibilitat de sostenir públicament els principis que originàriament inspiraren la Mancomunitat, acceptant –si us plau per força– l'espanyolisme imposat per la Dictadura.

Tot semblava indicar que la pressió exercida per Urquía sobre els diputats gironins va influir decisivament en el resultat de la votació, contrari al sistema de mancomunitat –resultat que, d'altra banda, era el que desitjava Barrera, i al capdavall el Directori–. Davant les lògiques suspicàcies creades el governador Urquía manifestà que ell no havia coaccionat a ningú, ja que la personalitat dels diputats està per damunt de consignes: *Cierto que yo tuve en mis manos la solución, formando una Diputación de corderos, obedientes al mandato de cualquier pastor; pero yo no sirvo para hacer eso, porque lo hubiera estimado oprobioso para la política honrada y sincera del Directorio, y lo que es más grave deprimente para la provincia de Gerona.*⁴⁰

Dos anys i escaig més tard, el 16 de gener de 1928, la intervenció del regionalista Ayats a l'Assemblea Nacional Consultiva, palesà la inversemblança de l'opinió expressada pel governador de Girona. Quan Ayats plantejà el fet que des del primer moment la Dictadura es proposà espanyolitzar la Mancomunitat, però que no entenia l'interès en dissoldre-la, el diputat gironí Josep Ferran li respongué que les províncies no volien continuar mancomunades. La rèplica d'Ayats fou contundent, i fins i tot molt reveladora: *Pero, señor Ferrán: ¿cree S.S. que yo ignoro las presiones*

---

⁴⁰ Text publicat a la premsa el 17 d'abril de 1925. En l'actitud d'Urquía, Ucelay Da Cal interpreta una maniobra contra Alfons Sala i Argemí que reflectia: *les ganes de figurar, l'afany de rellevància, que escasses vegades es presentaven a l'escenari gironí*. E.U.Da Cal, "Provincialistes...", op. cit. pàg. 34.

ejercidas cerca de los diputados provinciales para que votaran en contra de la continuación de la Mancomunidad? ¡Y me dice esto S.S. diputado provincial en Gerona! ¡Cuando yo tengo aquí un documento del Presidente de aquella Diputación, hoy Gobernador civil de Baleares, señor Llosas, demostrando con números los inmensos beneficios que recibía la provincia de Gerona del régimen de Mancomunidad! Josep Ferran proposa posposar el tema, per bé que afirma que hom no va trobar els esmentats beneficis.

La dissolució de la Mancomunitat de Catalunya, el març de 1925, representà l'inici d'una etapa inequívocament provincialista de la Diputació, i va provocar una important crisi en el sí de la institució, ja que el seu president Pere Llosas i el vicepresident Rafael Martí, ambdós contraris a la desfeta del sistema mancomunal, optaren per la dimissió de llurs càrrecs. El 5 de maig es celebrà la sessió on s'elegiren els seus substituïts: Onofre Pont a la presidència –càrrec que, al cap d'uns mesos, compaginà, com hem vist en el capítol anterior, amb el de governador civil provisional– i Jaume Bartrina a la vicepresidència.

Pont reflectia els principis sostinguts pel règim: apolític militant i partidari d'una gestió administrativa desideologitzada. Era un home que inicialment disposava de tota la confiança i protecció del règim. La seva personalitat era incontestable. És molt significatiu el fet que quan *El Norte* i el *Diario de Gerona* critiquen Onofre Pont, arran d'un homenatge que se li ret a Figueres, juntament a l'alcalde, el juliol de 1925, el governador civil sancionà amb contundència ambdues publicacions, i va afirmar que l'acte va ser: *grandioso y espontáneo, en que se pusieron de manifiesto las grandes simpatias de que disfrutaban los homenajados, muy especialmente el ilustre Presidente de la Diputación Onofre Pont, cuyo concurso desinteresado y leal, tanto agradece el gobierno.*

Amb la desaparició de la Mancomunitat, la Diputació disposà de totes les competències que tenia assignades aquella. En aquest sentit, hom procurà incidir en una política efectista. En una memòria de la Diputació de l'any 1926 podem veure com es va practicar una constant reforma de la xarxa viària, es mantenien les activitats del servei d'agricultura i ramaderia i el de beneficència, centrat en el funcionament de l'Hospital de Sta.Caterina i el psiquiàtric de Salt. Però on realment es detectà una transformació més profunda, en relació a la Mancomunitat anterior al 1924 fou en l'apartat cultural. La gran tasca que féu la Mancomunitat en favor de la llengua, la cultura i la vertebració cultural s'interrompí. A partir d'aleshores, i amb les noves diputacions es volgueren constituir una xarxa cultural en sintonia amb el règim. És a dir, s'actuà –en paraules de Joan Alavedra– amb una “fúria diabòlica”, amb l'objectiu de destruir les activitats de l'anterior Mancomunitat “perquè en totes elles, a desgrat que funcionaven en un ambient europeu, hi batejava un esperit català”.⁴¹ Així doncs, la desnaturalització de la cultura catalana va ser absoluta. És molt significatiu que en la memòria de la Diputació de l'any 1926 quan fa referència als serveis culturals hom manifesti: *Que se procurará que la provincia de Gerona sobresalga entre todas las de España, por el número de Escuelas que se creen, que lleven el nombre de Primo de Rivera.*

La poca convicció cultural –i també nacional– de la Diputació queda reflectida en l'actitud d'un seu funcionari: l'arxiver Joan B.Torroella, el qual manifestà al president de la Corporació el seu cansament i llur intenció de deixar el càrrec perquè no el podia atendre com cal, amb tota seguretat per manca de motivació, atès que *la obligación de cuidar del Archivo se lo impusieron como castigo los catalanistas.*⁴²

El mes de juny de 1927 Frederic Bassols deixa l'alcaldia de Girona i

---

⁴¹ Joan Alavedra, op. cit. pàg. 296.

⁴² Arxiu Diputació de Girona. Acta del 30-7-1926.

substitueix Onofre Pont a la presidència de la Diputació. La decisió del canvi, aparentment fonamentat en qüestions puntuals i personals, li és comunicada a Pont en una carta del governador Rodríguez Chamorro del 24 de maig de 1927, en els següents termes:

Mi distingido amigo: un asunto que por su delicada índole viene torturándome hace dias, me obliga a dirigirme a usted notificándole, con gran sentimiento, que propuesta por este Gobierno y reconocida por el señor Ministro de la Gobernación la conveniencia de que el Presidente de la Diputación provincial de Gerona por elementales razones de interés público, debe residir en la capital, para prestar la asistencia y asiduidad necesarias a la administración provincial, me veo en la precisión que lamento, de tener que decretar con esta fecha su cese de Diputado provincial.

Al enterarse hoy el Comité Provincial de Unión Patriótica de tan irremediable determinación, se permite esperar, como yo, de su patriotismo y entusiasmo por el partido que no nos privará de la satisfacción de seguir contándole entre los más valiosos elementos de nuestra organización política.

La resposta d'Onofre Pont fou el silenci i la inhibició. El dia de la constitució de la nova Diputació, el 3 de juny de 1927, no hi assistí, fent palès així la seva disconformitat. Aquell mateix dia el governador, conscient de la situació creada, va afirmar que confiava: *en poder darle un abrazo dentro de breve tiempo, cuando se habrán esfumado los resentimientos inevitables, cuando desaparecerán las rozaduras de amor propio.* En la mateixa sessió Rodríguez Chamorro insistia en difondre la motivació que havia provocat el cessament de Pont, però apuntà, tanmateix, un problema polític de més abast: *el cargo de Presidente de la Corporación provincial requiere que quien lo ostente resida forzosamente en la*

*Capital, porque su presencia en ella es necesaria muy a menudo. La política en Gerona se halla un poco inquieta y se mueve en un ambiente diluido, por no existir una verdadera compenetración entre los elementos, por falta de un director en quien todos reconozcan una indiscutible superioridad, y ello habria motivado que tomara decisiones un poco rápidas en la reforma de referencia.*⁴³ Com a resposta al cessament d'Onofre Pont, un grup d'amics seus van endegar, a l'Empordà, una campanya de descrèdit contra Rodríguez Chamorro. La reacció del governador fou taxativa: imposició de diverses multes de 500 pessetes i detenció d'un responsable de la campanya.

Juntament amb Bassols entraren a la Diputació Esteve Cardelús, Salvador Janer –procedent de l'alcaldia de Sant Feliu de Guíxols– i Josep M. Bosch, en substitució de Jaume Bartrina –nomenat nou alcalde de la ciutat de Girona–, Feliu Ribera, Ramon de Berenguer, i l'esmentat Onofre Pont.

El clientelisme i els favoritismes imperaven a l'hora de seleccionar el funcionariat. La demagògia del règim que prometia acabar amb la corruptela es desmentia en aquest mateix estadi. Fins i tot una publicació addicte al Directori posà al descobert i magnificà les esmentades irregularitats, al denunciar que la Diputació provincial havia augmentat el personal d'oficines, responsabilitzant a la política de “nomenaments innecessaris” que practicava la Comissió Provincial, que segons el periòdic, només servia per a desacreditar la gestió dels homes de la U.P. a la província: *Y para el colmo de desastres se comunica el nombramiento de 2 médicos más para la Beneficencia, siendo lo más grave que, a pesar de convocarse concurso, los candidatos ya están designados y no por cierto de entre los afiliados a U.P. Eso es peor, mucho peor que en tiempo de la denominación catalanista.*⁴⁴

---

⁴³ Arxiu Diputació de Girona. Acta del 3-6-1927.

⁴⁴ *Gerunda*, Girona, 1-9-1928.

Durant l'elaboració del pressupost de l'any 1928, els diputats provincials mostren el seu desencís pel fet que moltes fonts d'ingressos de la Diputació romanen inalterables des de la seva creació i sense cap perspectiva d'augment. Com a casos significatius apunten l'aportació forçosa dels municipis, les subvencions de l'Estat destinades a la construcció i conservació de camins, el 5% de les quotes que recapta Hisenda i cedeix a la Diputació i l'impost provincial sobre Drets Reals i Timbre.

Seguint la tònica imperant a la majoria de les institucions, la Diputació ha de recórrer, a inicis del 1929, a l'emprèstit. Però a l'acabament de la Dictadura, el balanç de la gestió de la Diputació era molt deficitari. Al costat de despeses sumptuàries, la situació dels centres més bàsics, depenents de la Diputació oferien una imatge deplorable: *En el manicomio de Salt hay un número de enfermas que duermen sobre gergones en el suelo. Los hombres siguen viviendo en los locales viejos, en condiciones imposibles de debido tratamiento. En un patio del Hospital hay mujeres enfermas en estado de lamentable abandono o descuido. Los pabellones de nueva construcción en Salt, estan sin utilizar hace más de un año.*⁴⁵ Sens dubte era la torna de les crítiques que els primoriveristes havien fet als seus antecessors: grans endeutaments al cantó de serveis deficitaris.

La Unión Patriótica: instrument polític i social

La reestructuració –i regeneració– de l'Estat i les seves administracions que proposava Primo de Rivera, i que acabem d'analitzar, exigia la substitució dels tradicionals partits polítics per una força política nova que integrés la pròpia clientela del règim, era un pas teòricament definitiu per institucionalitzar el règim. El projecte es sustentava sota influències mussolinianes en el sentit de voler esdevenir un

---

⁴⁵ Gerunda, Girona, 9-2-1930.

moviment de masses, amb una clara funció propagandística que tant havia de servir per revitalitzar “las gloriosas tradiciones del Imperio español”, com per actuar de ressort davant qualsevol crítica del règim provinent de l'estranger –grans manifestacions, recollides de millers de signatures– al més pur estil feixista. La constitució de la U.P., l'abril de 1924, respon a l'operació de Primo de Rivera de traspasar a mans civils una bona part de l'exercici del poder, ostentat, fins aleshores, per un exèrcit que corria el risc de patir un important desgast. Els seus orígens es situen geogràficament a Valladolid, capital catòlica de mitjans propietaris i cerealers de Castella, i com ha escrit Ben-Ami⁴⁶ probablement representa *un jalón importante en la cristalización del fascismo agrario español*. Com a característica ideològica més important cal destacar la protecció de la propietat i dels valors agraris. Tot i que convé apuntar la voluntat del dictador de desideologitzar la U.P., amb l'objectiu de presentar un programa acceptable per diversos sectors polítics i socials. Hom pretenia configurar un *movimiento de ciudadanos, de patriotas y de caballeros*, de caràcter interclassista. De fet, com a principis bàsics i irrenunciabls anunciava per exemple, i gairebé en exclusiva, l'eficàcia administrativa, la unitat espanyola i la disciplina militar. A imitació del feixisme l'aspiració de la U.P. era la d'aglutinar un important nombre d'afiliats i seguidors, sense una concreta definició ideològica. El text del Manifest de la U.P. –redactat per José M. Pemán– afirmava que “la U.P. no es un partido y, en consecuencia, no se inclina a la derecha ni a la izquierda”.⁴⁷ És a dir, contenia una aspiració clara de mobilització de masses. En tot cas, Primo de Rivera, poc atent a les definicions conceptuals no dubtava de fer esment al “partit” quan feia referència a la U.P., per bé que en realitat no se sabia ben bé amb quina orientació ideològica calia nodrir la U.P., atès que el dictador tan

---

⁴⁶ Shlomo Ben-Ami, *La dictadura de Primo de Rivera*, Barcelona, 1983.

⁴⁷ J.M. Pemán, *El hecho y la idea de la Unión Patriótica*, Madrid, 1929.

parlava de emprar la Constitució de 1876 com de substituir-la.⁴⁸

El procés de creació d'un règim civil, sustentat en el partit de la U.P., comença a prendre forma l'abril de 1924. Els governadors civils, d'entre els quals es va reduir considerablement el nombre de militars, havien de nomenar els nous regidors. S'encetava una tasca de reclutament on no es preguntava a la gent d'on venia o quins ideals admirava, con tal que no contradiguessin *la causa del orden social y las instituciones fundamentales del país*.

La U.P. neixia, així, com una lliga de ciutadans apolítics, accessible a *todos los hombres de buena voluntad cualesquiera que fueran sus creencias ideológicas*. Els màxims representants de la política local –governadors civils, delegats governatius i alcaldes– assumien la responsabilitat de seleccionar la base humana del nou partit. L'estiu de 1924 es fa una revisió a fons del cens, com a pas previ de la formació de la nova estructura de poder. Es van formar, aleshores, comitès d'organització locals i es van editar i repartir infinitat de manifestos que convidaven a la població a afiliar-se.

Com ha afirmat Ben-Ami l'amplitud del ventall ideològic, o millor dit la poca necessitat de mantenir determinats ideals polítics, féu que al voltant de la U.P. es reunissin elements ben diferenciats, provinents de múltiples sectors polítics. La majoria, però, no defensaven cap ideologia sinó que representaven una massa d'oportunistes que s'acostaven al nou partit amb l'única intenció de continuar monopolitzant el poder econòmic i social. En general predominava gent d'una categoria política escassa, que s'embarcaven en un projecte inconsistent i desprestigiats, a la recerca de promoció política a canvi d'esdevenir fidels servidors del Dictador, i que foren menystinguts i criticats des de diverses opcions polítiques:

---

⁴⁸ J.Tusell i G.García Queipo de Llano, "La dictadura de Primo de Rivera como régimen político. Un intento de interpretación", pàg. 46.

Fora de Catalunya aquest partit fou ben poca cosa; ací es pot dir que no era res: les escorrialles i els tarats d'altres partits; quatre aspirants a funcionaris de l'Estat o del Municipi i uns quants carlins que el vot popular mai no havia jutjat elegibles. Artificial i impopular, ningú se'l va prendre seriosament, ni li van concedir en cap moment gens de força ni eficàcia. Com l'Assemblea Nacional, la Unió Patriòtica fou una creació damunt del paper, sense cap virtualitat pràctica. En desaparèixer el dictador, es desféu com un bolado, sense pena ni glòria, com havia viscut.⁴⁹

Si la filosofia del cop d'Estat insistia, des dels primers moments, en justificar l'establiment d'una dictadura com a mesura irremeiable per acabar amb el caciquisme, la constitució de la U.P. venia a desmentir l'efectivitat real del sistema. A molts indrets, sobretot rurals, els eters cacics –o bé de nous–, lligats a tradicionals famílies, encapçalaven el control de la U.P. Girona n'és un paradigma amb la figura de Frederic Bassols i Costa.

La creació de la U.P. va originar, inicialment, infinitat de comentaris a les pàgines dels periòdics, on s'analitzava, a voltes amb poca precaució, la voluntat de les autoritats de constituir un partit únic. Hem de dir que la censura de premsa preservava, en gran mesura, la bona imatge de la U.P., però a pesar d'això els periòdics analitzaren amb escepticisme la creació del nou partit. Així doncs, com veurem, moltes forces polítiques van voler a través dels seus òrgans periodístics desmarcar-se d'un projecte que inicialment no compartien.

El conservador *Diario de Barcelona* expressa el sentir d'una bona part de la premsa quan escriu que és alarmant que l'Estat anunciï, per Reial Ordre, la creació de la U.P. *Un partido oficina, un partido de cancelación de valores patrióticos, no lo habíamos tenido todavía en esta tierra clásica de los partidos políticos.* En una

---

⁴⁹ Claudi Ametlla, op. cit. pàg. 60-61.

editorial del 27 d'abril de 1924 el *Diario de Gerona* manifesta que la U.P. no pot tenir l'exclusiva del patriotisme, de la mateixa manera que la Unión Monárquica no la tenia dels monàrquics. Anuncia el sorgiment de corrents adversaris al nou partit. El tradicionalista *El Eco de Gerona* desconfia de l'eficàcia de la U.P., atès que molts dels seus integrants provenen de les files d'antics partits corruptes: *cuando olfatean nombramientos de R.O. para los distintos puestos que tuvieron que abandonar, con la misma facilidad e idénticos procedimientos de antes se aprestan a agruparse para ofrendar suguramente que dirán su "sacrificio";* i deixa clar les seves diferències i incompatibilitats ideològiques:

*Ningún tradicionalista, sin abdicar de sus ideas, puede formar parte del nuevo partido de Unión Patriótica, ni siquiera cooperar a su obra por ser contraria a la Tradición ya que tiene por norte y guía, como no podía ser otra cosa, un Código que establece, entre otros principios más o menos discutibles, la tolerancia de cultos, la tendencia unificadora en las leyes y la Monarquía constitucional.*⁵⁰

El seu col·lega barceloní, *El Correo Catalán*, també marca el posicionament del tradicionalisme, lluny de la U.P. Així mateix, el republicà *El Autonomista*, com veurem, es distancia immediatament del partit oficialista. *El Debate* de Madrid quan ja feia uns mesos que funcionaven les U.P. constata la manca d'homogeneïtat en les diverses formacions, alhora que indica que a molts punts de la Península encara no s'ha constituït. Tot plegat li indueix a fer una negativa valoració de les U.P.: *no tiene ninguna de ellas verdadero programa de gobierno; carecen de una organización política adecuada para gobernar; no tienen hombres suficientemente formados para una obra de tal naturaleza. Y todo eso que falta es claro que no se puede improvisar en una o dos asambleas.* Així, ja de bon començament es presentava un gran inconvenient al projecte, atès que si bé tenia una essència propagandística, fou

---

⁵⁰ *El Eco de Gerona*, Girona, 6-9-1924.

contestat i qüestionat des de molts sectors polítics i socials.

A finals d'abril de 1924 s'anunciava la creació de la U.P. a Girona, amb els elements de la U.M.N. El maig de 1924 es constitueix el Secretariat Permanent de la U.P. a Girona, en les antigues oficines de l'Acción Monárquica. A la ciutat de Girona es crea un Comitè Provincial, que ha de dirigir l'acció dels comitès locals. Es nomena cap provincial a Lacoma, cap local a Joan Tarrús i secretaris a Font y Fargas i Bartrina. La primera "Conferència" per a l'organització dels esmentats comitès locals té lloc el dia 25 de maig a Breda, on intervenen els antics membres de la U.M.N, tots ells prohoms de la recent constituïda U.P.: Joaquim Font i Fargas, Pere Costa Furtià, Gomis Llambias, Jaume Bartrina, Ferran Casadevall i Lacoma. És dir, personatges que en alguns casos mantenien entre ells públiques diferències.

El governador civil de Girona, a través d'una nota a la premsa, d'obligada inserció, explicità l'organització i funcions de la recent constituïda U.P.: *en cada ciudad pueden y deben formarse por iniciativa ciudadana (...) conservando los gobernadores la intervención para evitar que principios y esencias del nuevo partido se desfiguren o descaminen (...) ese partido de hombres de bien y buena voluntad que desligado de todo compromiso político se apresten a celar fuera del poder y a consolidar desde él cuando llegue el momento de ejercerlo, la política de orden, diligencia, progreso y cultivo que España necesita dentro de la amplia tolerancia de principios establecidos en la constitución del 76.*

El setembre de 1924 el nou governador civil de Girona, Juan de Urquía, es proposava com a tasca prioritària intensificar l'organització a la província de la U.P., i substituir alguns càrrecs directius nomenats a l'època de Carsi. Sovintegen els seus viatges al llarg de les comarques a la recerca d'afiliats. A finals de mes es desplaçà a Palafrugell, on va aprofitar per enaltir l'altruïsm de Torres Jonama. En les darreres

èpoques de l'any, Urquía rebé la visita de diverses persones interessades a adherir-se a la U.P. Era la lògica resposta a la política de captació d'afiliats del governador, que tingué llur culminació en el manifest adreçat a la població gironina, a finals de 1924, i signat per 267 persones, entre les quals i a banda del governador hi havia catedràtics i empleats de l'Institut, del Consell de Foment, diputats i empleats d'Hisenda i de la Diputació –fins i tot hi havia la signatura de Carles Rahola–, alcaldes i regidors de l'Ajuntament de Girona, mestres i particulars, on destacava el nom de l'ex diputat Juli Fournier.⁵¹

En aquest context, *El Autonomista* aclareix el seu posicionament polític: *nos interesa hacer constar que nuestros amigos y correligionarios permanecen fieles a los principios republicanos y autonomistas, aspirando a un Gobierno y a un sistema salvador para la patria. En las numerosas visitas que recibe el sr. gobernador civil para adherirse a la U.P., de personas respetables, debemos hacer constar que éstas no figuran en el censo de nuestro partido, al menos de esta localidad.* Aquesta afirmació va provocar la resposta immediata del Govern Civil: *Sin abordar el terreno peligroso de la polémica, conste que EL AUTONOMISTA ignora si entre los afiliados a la U.P. figura o no algún republicano arrepentido. De todas maneras, el gobernador cuenta con el aliento personal, al margen de las ideas, de republicanos significados, cuya amistad apolítica, enorgullece al sr. Urquía.* Probablement, el nom de Carles Rahola sota el manifest d'Urquía responia més a un acte producte de la pressió de la institució on treballava –la Diputació– que no pas per convicció. Temps més tard la pròpia Diputació recordava que si bé no podien obligar als seus funcionaris a afiliar-se a la U.P., sí que calia que no possessin entrebancs ni desacreditessin el projecte polític.⁵²

---

⁵¹ En *El Norte* del dia 29-11-1924 hi figura la relació de tots els signants.

⁵² Diputació de Girona. Acta sessió ordinària del 3-9-1926.

En els posteriors dies diversos pobles institueixen els seus comitès locals: Castelló d'Empúries, Lladó, Salt –sota la presidència de Pere Güit–, Sant Gregori –presidit per l'alcalde Joan Vila i per Lluís Carreras–, Maçanet de la Selva, Palafrugell –presidit pel diputat provincial Marià Ferrer–. A Olot queda establerta la direcció del comitè: Pere Llosas Badia, president, Esteve Cardelús, vicepresident i Josep M. Torras, secretari. A Figueres la "Unión Patriótica", coneguda popularment com el "pup", organitza els primers actes públics, en els quals hi participa, segons *El Gironès*, un antic soci del Centre Catalanista de Girona i Sa Comarca. És una constatació del transfuguisme practicat pels oportunistes polítics.

Conjuntament amb el governador civil, el delegat governatiu de cada zona exercia la tasca organitzativa, i es reservava el dret de nomenar les persones que consideraven "representatives" pels comitès locals i provincials. Per il·lustrar aquest sistema d'organització esmentem la carta que la Delegació Governativa de Sta. Coloma de Farners, lliura, el 28 d'agost de 1924, a l'Ajuntament de Sils: *Las Autoridades en cada pueblo deben reunir a las personas de reconocida honradez y prestigio, sin distinción de ideas, pertenecientes a todas las clases sociales, que se constituirán en Comisión organizadora. Esta, no ha de perdonar medio lícito de activar su propaganda para conseguir adeptos y poder escogitar entre ellos los del Comité local y sus representantes, en el del Distrito, procurando no sean acaparados por sectores de antiguos partidos que se sumen con engaño a la Unión, debiendo los que de tal campo procedan renunciar a sus etiquetas y compromisos, acatando solo las órdenes emandas de la Unión Patriótica.*⁵³ Continuant amb el cas del poble selvatà de Sils podem dir que la U.P. era poc dinàmica i la seva constitució es va produir lentament, i d'una manera més obligada que sentida. Circumstància prou generalitzada a d'altres pobles de la comarca.

---

⁵³ Arxiu Municipal de Sils. I.1.2.2. Lligall n.3.

L'esforç d'organització del delegat governatiu és evident i perseverant, i queda palès en una carta adreçada a l'alcalde silenciada, en data 6 de setembre de 1924: *A fin también de asegurar de un modo patente la existencia viril de los hombres de bien que en su día han de suceder al Directorio en la sana y moral gobernación de los pueblos, precisa en mi sentir se robustezca también la organización local.* Amb tot, és clar el poc interès que suscita a nivell local el correcte funcionament de la U.P. Així, i fent un salt cronològic que ens permet palesar com ni amb el pas del temps el projecte no va quallar, constatem que a la Comissió Permanent de l'Ajuntament de Sils del 29 de març de 1928, s'afirma que els afiliats *se niegan en abonar el importe que por la Comisión Provincial se ha señalado a la de este pueblo, se acuerda abonar a la misma por esta sola vez la cantidad de 45 pesetas correspondientes al 4º trimestre del último ejercicio, con cargo a igual capítulo* (es refereix al capítol d'imprevistos).⁵⁴ La tasca dels alcaldes era, tanmateix, decisiva a l'hora de fomentar majors adhesions en els pobles. A l'estiu de 1925 el delegat governatiu de la zona de Puigcerdà recordava aquesta comesa als alcaldes.

El 9 de gener de 1925 el *Diario de Gerona* informà que la U.P. a les comarques de Girona estava constituïda per 139 comitès i 2281 afiliats. El govern civil precisà la notícia, i mantingué que en les esmentades xifres només hi eren comptabilitzats propietaris, comerciants i industrials, però que en realitat la U.P. disposava de més de 20.000 vots.

L'esforç de les autoritats era constant en la direcció de procurar articular la U.P. Els resultats eren d'un èxit molt relatiu, i a nivell popular s'intuïa l'artificialitat de la nova formació política. Des de la premsa fins i tot es podien llegir articles mesuradament crítics o d'una ironia remarcable, com el que publica *El Autonomista*

---

⁵⁴ Arxiu Municipal de Sils. Sèrie I.1.1. Llibre núm. 13.

el 14 de febrer de 1925: *Curiós espectacle el del nostre temps. Havem inventat lo que no era imaginable: l'aeroplà, la radiotelefonía, els talons de goma i l' "Unión Patriótica", propagant-ho amb una immensa literatura que d'ací a pocs anys s'haurà reduït a pols.*

La ínfima popularitat del projecte upetista va coincidir a Girona amb un important element de distorsió que planà permanentment en l'escena política gironina: la deslleial i constant cursa dels polítics locals per assolir més poder. Certament, la curta història de la U.P. a Girona fou una història caracteritzada per la crisi i les divergències permanents. L'ambició de poder provocava lluites intestines entre els elements que aspiraven a controlar la U.P. A començaments de la tardor de 1924, el nou governador civil Urquía apartava al cap provincial Lacoma. Immediatament es començà a rumorejar que Font y Fargas havia presentat la dimissió per discrepàncies amb membres del comitè provincial, tot i que no s'arribà a produir. Uns dies més tard, i en absència del governador –de viatge a Madrid–, quan tot just feia un mes que havia prèss possessió del càrrec, l'octubre de 1924, els prohoms locals, l'alcalde Bartrina, el primer tinent d'alcalde Gomis Llambias i el diputat provincial Casadevall, conspiraren a favor de Lacoma. L'agudització de la crisi feu que la premsa barcelonina pronostiqués l'expulsió del partit de tots els elements que fomentaren la discòrdia, i fins i tot apuntàven el nom del nou alcalde: Lluís de Llobet.⁵⁵

A l'arribar a Girona el governador manifestà que: *Dentro del P.U.P., con deslealtad notoria, con ligereza imperdonable, algún elemento ha ofendido en primer término a la persona del Gobernador, y en segundo lugar, las finalidades de la Agrupación.* Com a principi d'autoritat va recordar que ell assumia la màxima responsabilitat del partit. Urquía insistia en el caràcter apolític de la U.P., i en la

---

⁵⁵ Veure capítol núm. 5.

necessitat de recollir "la massa neutra". Tanmateix, va reafirmà la seva confiança en l'actual Ajuntament. L'únic inculpat fou Ferran Casadevall, ja que *el acto realizado por dicho señor ha sido una reminiscencia de los vicios del antiguo régimen*. En una nota tramesa per la secretaria particular del Govern Civil el dia 28 d'octubre se cessava com a diputat provincial a Ferran Casadevall, per bé que al cap de cinc dies el governador el restituïa del seu càrrec, atès que *sólo el fue el ofendido y él por tanto, el que moral y legalmente puede perdonar*.⁵⁶ De fet, l'enemistat entre Urquía i Casadevall es remuntava a un temps enrere. Quan es nomena governador civil de Girona a Juan de Urquía, Casadevall gosa manifestar públicament la seva contrarietat, i informa que ell havia proposat el nom d'una altra persona, en concret d'Araoz. El conflicte va generar un corrent de suport al governador per part d'alguns membres adinerats del partit, que van arribar a oferir-li, fins i tot, la quantitat de 40.000 pessetes per a la fundació d'un diari, òrgan de la U.P. a Girona. No sabem si l'oferta era poc consistent, però el cert és que el projecte de creació d'un òrgan a la premsa en aquells moments no va reeixir.

Amb tot, i com en tantes altres ocasions hi hagué una reacció natural de "matar al missatger". Un periòdic, més o menys addicte al règim, *El Herald de Gerona* fou l'únic que informà a l'opinió pública del complot contra Urquía. El secretari del governador José de las Casas més preocupat per la forma que pel fons del problema amenaçà *El Herald*, manifestant que: *tales informaciones tendenciosas que tienden a quebrantar el prestigio de la autoridad y a perturbar la tranquilidad política se repitan como aquí, nadie tiene derecho a enmarañar ni a chismorrear, y los tiempos del politiquero de zancadilla ya pasaron, se verá en el penoso deber de proceder con toda energia, ordenando la suspensión del periódico que intente oponer obstáculos al desarrollo normal de la buena obra que*

---

⁵⁶ Nota oficiosa del Govern Civil del dia 3-11-1924.

ahora se realice.

L'estiu de 1926 l'alcalde de Girona Frederic Bassols fou nomenat cap del comitè provincial de la U.P. en substitució de Josep Martí. El novembre del mateix any, la U.P. de Girona encara disposava d'unes infraestructures molt precàries. En un acte celebrat el dia cinc, el governador Rodríguez Chamorro apuntava la necessitat de que la U.P. tingués un local propi i un periòdic. Bassols ofereix com a centre un local de la plaça de la Independència. Entorn al projecte hi havien implicats els prohoms de la política gironina: Onofre Pont, Bartrina, Marquès de la Torre, Gultresa, entre d'altres. De fet, el tema de crear un òrgan periodístic de la U.P. feia temps que es plantejava. Als pocs dies de prendre possessió el governador de Girona Juan de Urquí, hom anunciava la imminent sortida d'un periòdic, intitolat *La Provincia*, òrgan de Josep M. Lacomà –baró de Minguella– i que havia de tenir com a director i redactor en cap, Bartrina i Gomis Llambias, respectivament. El projecte es retardà un any. En el multitudinari àpat celebrat aquell mateix dia cinc de novembre de 1926 en el Círculo de Unión Española, i amb l'assistència de 448 comensals, i els parlaments del governador, del cap provincial, Frederic Bassols, del canonge de Badajoz Josep Montagut i els alcaldes de Sta.Coloma de Farners i Figueres, entre d'altres, s'insistí en els conceptes de moralitat i justícia com a definidors del programa de la U.P. La procedència de la concurrència permet qüestionar el suposat interclassisme de la U.P. En la seva majoria els assistents al banquet eren propietaris, industrials o comerciants, o sigui la burgesia benestant.

A inicis de 1927, a les comarques de Girona la U.P. encara presentava una imatge d'un partit fonamentat en la improvisació i sense una sòlida base organitzativa, la qual cosa, provocava la inquietud en el president Bassols: *La circular que el Presidente de la U.P. ha publicado en la prensa demuestra el estado*

de desorganización política que existe en esta provincia y del que son responsables ciertos elementos que no saben sacrificarse en interés del bien público y que se limitan a esperar que todo se lo den hecho.⁵⁷ A la circular de Bassols s'informava que quedava fixat com a local del partit el de la Societat "Círculo de Unión Española", situat a la plaça de la Independència número 18 i que les qüotes d'afiliació serien d'una a cinc pessetes i es creaven uns segells de protecció o auxili voluntari. En tot cas, recordem que ja feia tres anys que el directori havia dictat l'ordre de creació de les U.P.

Les diferències personals dels homes del primoriverisme gironí es van mantenir al llarg de la Dictadura, i les discretes conspiracions i els diferents intents de crear estats d'opinió contraposats entre aquests personatges de la política local eren habituals, i significava un entrebanc permanent pel funcionament de la U.P. gironina. Tot plegat no passava desapercbut al govern de Madrid, el qual estava puntualment informat pel governador civil de Girona. L'agost de 1927, Rodríguez Chamorro tramet un telegrama a Madrid on explicita, dins un context concret, la situació a les comarques gironines:

Ayer con motivo invitación que con manifiesta inoportunidad hicieron Arquitecto Director provincial de edificios escolares al general Nouvilas para visitar las de Figueras y Llansás (sic) se agregaron a la comitiva extridente diputaciones Font y algunos secuaces quienes al llegar a Llansás (sic) se constituyeron en acto público con algunos discursos en que se insinuó la postura política de amargados en que se encuentran.⁵⁸

De fet, l'evidència d'aquestes divergències ja s'havia fet palesa amb anterioritat quan Martínez Anido sol·licità, el 28 de maig de 1926, al governador

---

⁵⁷ *Diario de Gerona*, Girona, 8-3-1927.

⁵⁸ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Sección "Directorio. Presidencia. Gobernadores Civiles", lligall núm. 368.

Rodríguez Chamorro que li proposés nombres de personas capacitadas para el cargo de gobernador y que sean adictos a la U.P. La resposta de Rodríguez Chamorro no pogué ser més explícita: *Por ausencia individuos comité U.P. y de algunos de los que pudieran ser propuestos, a los efectos de su orden telegráfica nº 233 del 28 de mayo último, retrasaré algún día remisión propuesta a que en la misma se refiere.*⁵⁹ Les absències a què fa referència el governador no eren transitòries, i el cert era que existia una veritable crisi de direcció, atès que les figures més rellevants de la vida local mostraven aparents reticències a l'hora d'implicar-se en càrrecs de direcció, els quals eren cobejats, sobretot, per oportunistes i figures polítiques de segon ordre, que adquiriren cert protagonisme gràcies a la Dictadura. El governador de Girona reuneix al comitè provincial de la U.P. i els demanà que entre tots suggerissin candidats. Per discreció, els polítics locals plantejaven fer-ho per escrit. Finalment el governador optà per proposar només dos noms: Frederic Bassols i Josep Ferran⁶⁰, i va argumentar a Severiano Martínez Anido, en una carta del 17 de juny de 1926, que:

*Si usted creyera necesario o de mejor cumplimiento que le incluyera un tercer nombre, así lo haría inmediatamente que me lo ordenara, sacándolo de los que tengan más relieve entre los que también me señalara el Comité citado, pero ocasión tendré de conferenciar con V. para lamentarme de que la mayor parte de los coadyuvantes que por aquí me he encontrado permanecen encastillados en sus cargos o en sus grupos de mezquinas intrigas –aquí arraigadísimas– sin que haya manera de convencerles de que son de otra naturaleza y elevación los ideales de estos tiempos y de nuestro Gobierno.*⁶¹

---

⁵⁹ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 37-A, doc. núm. 63 del 4-6-1926.

⁶⁰ Veure informe a l'apèndix núm. 4.

⁶¹ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 37-A, núm. 8.

Sens dubte, la U.P. a Girona no disposava ni d'una ferma base popular ni d'una prestigiosa èlite directiva. Frederic Bassols, com a cap de la U.P., no estalvià esforços per insulfar energia a una organització política que mostrava evidents senyals de poca operativitat. Des de la presidència de la Diputació insistia en el missatge de Primo de Rivera de la conveniència de revitalitzar les Unions Patriòtiques locals. Manifestà la importància del governador –amb l'ajut de la Diputació– per potenciar la U.P., mentre reiterava l'estratègia: *Debemos tener en cuenta que ha de existir una Unión Patriótica en cada villa, en cada casa de campo y en cada hombre.*⁶²

Potser com a reflex d'aquestes ganes d'activisme a la ciutat de Girona, el març de 1929, es produïa una relativa renovació a la Junta Directiva de la U.P. local., i es constituïda de la següent manera: Jaume Bartrina, president, Ramon Puig, vicepresident, Joaquim Font i Fargas, secretari, Josep Mirandes, tresorer, Joan Gultresa, comptador, Francesc Camós, bibliotecari, i Lluís de Llobet i Àngel Antón, vocals.

En definitiva, les dificultats per consolidar el projecte de la U.P. responien a la poca implantació político-social que l'agrupació tenia a les comarques gironines. Com veurem, la mínima estructura i difusió de la premsa de la U.P. n'és una mostra més. Amb tot, no es pot extrapolar el cas gironí o català a l'hora de treure'n conclusions. És a dir, la poca sensibilitat de la U.P. respecte Catalunya no era la causa de la mínima acceptació de l'agrupació política entre la població catalana. Així, a la resta de l'Estat es repeteixen situacions que conserven moltes similituds amb la situació gironina, com és el cas de Sevilla on la indefinició de la U.P. significà, segons Leandro Alvarez Rey, el seu propi fracàs: *La Unión Patriótica representó en la provincia de Sevilla un rotundo fracaso. Ello fue debido a varias causas, algunas*

---

⁶² Arxiu Diputació de Girona. Acta sessió ordinària del 21-2-1928.

de tipo general y otras puramente locales. La Unión Patriótica careció siempre de una auténtica orientación. Desapareció la Dictadura y nadie sabía aún a ciencia cierta qué era o qué pretendía ser la Unión Patriótica, y ello a pesar del aparente contenido doctrinal con que en los últimos años intentó dotársele.⁶³ El cas de Ciudad Real és semblant, atès que en aquella província la U.P. mai es va organitzar per iniciativa dels ciutadans, tal i com manava la circular de Primo de Rivera del 16 d'abril de 1924, sinó que fou impulsada des del govern civil, la qual cosa explica *la apatía con que los ciudarrealeños miraron a esta organización dictatorial*.⁶⁴ A pesar de tot, la U.P. va proporcionar una base humana a algunes experiències d'extrema dreta gestades l'any 1930, que com escriu Ucelay Da Cal recuperaven com a model estatal la idea d'una Unión Monárquica Nacional.⁶⁵

La premsa com a complement publicitari

A pesar que el règim s'havia apropiat, en gran mesura, de molts espais de la premsa a través, entre d'altres fórmules, de les notes oficioses, i malgrat que inicialment Primo de Rivera negava la necessitat de constituir premsa pròpia: *Contamos siempre con la Prensa; estamos muy agradecidos a la Prensa. Precisament no hace mucho que me preguntaban en Barcelona si no tendríamos prensa propia, y contesté negativamente, porque no podemos olvidar el patriotismo de la Prensa toda, que, simpatizando con nuestros ideales, los ha aplaudido y los ha defendido en sus columnas con un desprendimiento que no sabremos nunca*

---

⁶³ Leando Alvarez Rey, *Sevilla durante la dictadura de Primo de Rivera. (la Unión Patriótica sevillana. 1923-1930)*, Sevilla, 1987, pàgs. 282-283.

⁶⁴ F. Alia Miranda, op. cit. pàg. 43.

⁶⁵ E. Ucelay Da Cal, *La Diputació durant la Dictadura*, op. cit. pàg. 246.

olvidar.⁶⁶ L'any 1925 creà a Madrid el seu òrgan a la premsa: *La Nación*.

La Nación era, doncs, el portaveu oficial del govern, i apareixia a l'estadi de la premsa amb la clàssica retòrica de la Dictadura, quan parlava de la necessitat que sorgís un periòdic que: *divulgara, irradiara a las provincias los impulsos nobles de redención; planteara sin añaganzas ni disimulos, en su modo de ser, los problemas que gravitan sobre la vida nacional en los distintos aspectos de su actividad y propusiera los medios más lógicos y oportunos para ir con decisión y entereza a su rápida resolución.*

L'infantament de *La Nación* fou llarg i complicat, la qual cosa mostra les dificultats de crear un òrgan oficial, malgrat disposar de tots els condicionaments polítics, és a dir, del poder. La Dictadura cerca un escriptor i periodista prestigiós per dirigir el nou periòdic, i l'abril de 1925 nomena Azorín. L'estiu d'aquell any el periòdic encara no ha sortit, i els mateixos responsables exposen les grans dificultats materials en què es troben, agreujades pel retard en la recepció d'una màquina que ha d'arribar de l'estranger. Finalment, l'octubre de 1925 apareix el primer número de *La Nación*, sota la direcció de Pedro Rico Parada, el qual fins aleshores havia ocupat el càrrec de Cap de l'Oficina d'Informació i Censura. Rico era un militar –tinent coronel de l'Estat Major– prou conegut a Girona, atès que hi havia estat de governador civil a començament de la dècada dels 20, quan segons el diari oficial *La Provincia* de Girona eren *días difíciles en que el sindicalismo por un lado y el nacionalismo por otro, dificultaban la obra de gobierno y de administración del país, demostró D. Pedro Rico su caballerosidad y su exquisito tacto, el acierto en sus decisiones y sus dotes de mando. Basta decir que supo atraerse las simpatias generales.* Pel càrrec de subdirector Primo hi col·loca al seu fill Miguel. La premsa,

---

⁶⁶ Dionisio Pérez, *La Dictadura a través de sus notas oficiosas*, Madrid, 1930, pàg. 51. Les declaracions del general corresponen al mes de maig de 1925.

preferentment de Madrid, va criticar el fet que el director de *la Nación*, Pedro Rico, no fos periodista professional, la qual cosa va provocar que dos mesos més tard, el 18 de desembre, es produís el recanvi de director, i fos nomenat un veterà i autèntic periodista, Manuel Delgado Barreto, col.laborador des del primer moment de *La Nación*, escriptor monàrquic, maurista, –director de *La Acción* de Madrid en temps de la guerra europea–. Delgado Barreto ja havia apuntat mesos abans la necessitat de crear un periòdic addicte al règim, i fins i tot havia intentat que aquest rol l'assumís *La Acción*, però el periòdic deixà de publicar-se el 20 de maig de 1924. El nou director ocupà el càrrec durant tota la Dictadura.

A la resta de l'Estat si bé no disposava d'òrgans oficials, existien moltes capçaleres identificades amb la Dictadura.⁶⁷ No obstant això, a Girona aquest tipus de premsa tenia poca significació i pes específic. A les comarques gironines, poc després de la constitució de la U.P., sorgeix un projecte de creació d'un òrgan oficial de la U.P. En principi, però, es féu necessari un treball previ per determinar les possibilitats reals del projecte. A tal efecte els delegats governatius s'adreçaren, l'estiu de 1924, als alcaldes de totes les poblacions requerint-lis informació, mentre els feien avinent que l'"entusiasta" organització de la U.P., tenia com a objectiu la constitució d'una poderosa empresa periodística del "servicio inmejorable de Prensa y propaganda indispensable a la comunión espiritual, base de la organización futura". El projecte contemplava un grup iniciador format per persones de la més "alta significació social" i l'emissió de 5000 accions nominatives que integrarien el capital de la societat "huyendo de la tiranía de un grupo de capitalistas y buscando a la vez el medio de agrupar fuertemente a todos los llamados a gobernar el pais en sus

---

⁶⁷ És, en aquest context, molt significativa –i exemplifica l'estratègia dels periòdics addictes– la decisió del marquès de Sotelo, Luis Lucia, que desestima l'ofertament del govern d'ocupar un càrrec en el comitè executiu de la U.P. valenciana, perquè entén més efectiva la seva tasca des de la direcció del *Diario de Valencia*, malgrat que ho argumenta com un acte a favor de la independència informativa. Ana María Cervera, op. cit. pàg. 49.

diversos aspectos". Era la mateixa tàctica financera seguida per la creació de *La Nación*. Tot plegat, requeria un estudi de mercat, que es concretava en la informació que els delegats exigien "reservadament" als alcaldes, per ser posteriorment trasmesa al governador civil. Les preguntes del qüestionari es concretaven en dues:

1º.- Que número de suscriptores de capital, a base de Acciones nominativas de 500 pesetas cada una, habria en esa localidad, contando con que la Sociedad irá fuertemente unida a la organización patriótica.

2º.- Que persona del Distrito seria la más a propósito para formar parte del Consejo de Administración para emprender la obra, aparte del Comité Ejecutivo radicante en Barcelona, que debería ser integrado para fines Estatuario, por un representante de los Accionistas que readicaran en cada partido.

*La Empresa cuidará de agrupar diversos periódicos de la región dándoles servicio de información y colaboración cultural que elevarian su valor y aumentarían notablemente su influencia.*⁶⁸

El projecte no reeixí, prova evident de la ínfima viabilitat de la premsa lligada directament al règim. Temps més tard, el novembre de 1926, es va reprendre la idea de crear un òrgan a Girona de la U.P. En aquesta ocasió és el governador Rodriguez Chamorro que en el transcurs d'un dinar ofert pel Comitè d'U.P., proposa la reorganització del partit i la creació d'un periòdic *para defender y propagar la labor de dicho partido gobernante, y otras actividades de que se carece hoy en día*. L'èxit tampoc acompanyà la proposta.

Amb tot, la transformació ideològica d'alguns periòdics ja existents abans de la intervenció militar fou la constatació de l'oportunisme d'uns mitjans de comunicació que s'arregleraren voluntàriament amb els postulats del Dictador. Com

---

⁶⁸ El document consultat correspon a la carta que el delegat governatiu de Sta. Coloma de Farners Ramon Masgrau adreça, el 12-7-1924, a l'alcalde de Sils Lluís Juher. Arxiu Municipal de Sils. Correspondència rebuda. Lligall núm. 3.

s'ha dit Primo de Rivera va fer ús i abús de la premsa mitjançant les notes oficioses, el control i la pressió, i per tant els esforços per crear òrgans governamentals eren mínims. La premsa arribista va tenir poca incidència, segurament com a conseqüència de la mínima base popular de que disposava el Directori a Girona. No obstant això, i a pesar de la seva insignificant incidència social, el mal costum d'adular gratuïtament estava prou extès i així ho constata –amb impotència i menyspreu– el reconegut periodista gironí Joaquim Camps i Arboix: *El que no és tolerable, és el que veiem esdevé, amb alarmant freqüència, en els nostres costums periodístics de la més alta escola, de elogiar sense reserves, ditiràmbicament, una determinada actuació, mentre sense embuts, el que tal elogi escriu, no es recata en el terreny privat de dir tots els penjaments i tots els vituperis de la actuació alabada sense mesura.*⁶⁹

A la ciutat de Girona no es crea fins dos anys després del cop d'Estat el primer òrgan oficiós: es tractava del bisetmanari *La Provincia*. Apareix el setembre de 1925 com a propagador de la U.P. Es confeccionava des de les mateixes oficines governamentals, i és curiós observar com col.laboraven en la redacció els propis personatges que tenien cura de la censura a la ciutat, circumstància sobre la qual ironitza el quinzenal humorístic *Aigua-Cuit*:

Amb les degudes precaucions i una dosi inacabable de paciència vàrem llegir un dia de gran ensopiment, que no teníem res més a fer en que ocupar-nos el solt que figura en el nombre tercer de "La Provincia" corresponent al dia 13 de setembre firmat per l'encarregat de la censura.

Induïtament mentres l'escrivia devia pensar que no és tan fàcil com sembla a primera vista omplir el quartel.les i en lo horrendament pavorós que deu ser que després d'expressar la closca tres dies seguits et ratllin de vermell les

---

⁶⁹ *Diario de Gerona, Girona, 26-2-1928.*

*cuartel.les escrites... Llàstima que en Gumersindo no pogués esbravar-se censurant lo escrit per l'amic censor.*⁷⁰

Els caps més visibles de *La Provincia* eren Jaume Bartrina, Joan Gomis, Antoni Franquet i Josep Mirandes. Les divergències en la política local ja auguraven un discret futur al periòdic. Quan *El Norte* trenca una espasa a favor de l'alcalde Frederic Bassols i el seu emprèstit municipal, l'octubre de 1925, tan discutit per *La Provincia*, qualifica a la publicació oficialista de *órgano de 10 señores que se llaman monárquicos*, i els acusa de desestabilitzar i desprestigiar el Directori, amb l'ajut del periòdic jaumista de Barcelona *La Protesta*: *D. Antonio Franquet Gusiñé, elemento muy significado de "La Provincia" es el corresponsal de "La Protesta". D. Antonio Franquet Gusiñé, es el impresor de "La Provincia". En los talleres de D. Antonio Franquet Gusiñé, calle de la Forsa, nº 14, está instalada la Redacción de "La Provincia". Y en la librería de D. Antonio Franquet Gusiñé, hemos adquirido un ejemplar de "La Protesta".* Sens dubte, a *El Norte* més que l'atac que féu *La Provincia* a l'emprèstit li preocupava la seva relació amb un diari jaumista com era *La Protesta*, enemics irreconciliables dels mellistes.

La vida efímera de *La Provincia* –es deixa de publicar als quatre mesos– palesa la minsa implantació popular que té la U.P. a Girona, i els efectes de les esmentades divergències locals. Anteriorment, l'octubre de 1924, un sector de la U.P. gironina intenta publicar un setmanari sota el nom de *Unión Patriótica*. El governador Urquía no autoritzà el projecte, ja que entenia que es tractava d'un portaveu poc representatiu dins el partit.

Existeixen, també, alguns exemples de premsa reconvertida: és el cas de *La Voz de Gerona*, que s'havia començat a publicar l'any 1917, i que esdevé gairebé portaveu de la Dictadura, emfasitzant en l'aspecte més radical de l'anticatalanisme

---

⁷⁰ *Aigua -Cuit*, Girona, 18-10-1925.

del règim. Amb *La Voz de Gerona* la Mancomunitat de Catalunya va trobar el seu principal detractor. Estava inspirada per la teoria política de l'ex-diputat per Torroella de Montgrí Juli Fournier, dirigida per Josep Saguer, i tenia com a principal editorialista el sacerdot Joan Solanas, el qual fins i tot, rep una distinció del cap del govern italià Mussolini pels articles que havia publicat a *La Voz* sobre el feixisme. El cap de redacció era Joaquim Font i Fargas, i comptà amb les assidues col.laboracions del canonge Josep Montagut Roca.

La necessitat d'emprar a la premsa com a instrument difusor i defensor dels principis sustentats pel règim era reivindicada per *La Voz*, i amb això hom confirmava, implícitament, la poca significació dels periòdics pro-dictatorials:

*No basta que la censura prohiba la propaganda negativa; es menester que se dé aliento y vida a la propaganda positiva; son necesarios apologistas que tomando sobre sí la patriótica tarea propaguen por doquier la buena nueva de la restauración de la Patria. (...) ¿Se ha pensado con alguna atención en la formidable máquina de guerra que podría tener en sus manos el Directorio, creando un rotativo, siendo adictas todas las Corporaciones oficiales y aún éstas influenciadas por los delegados?*⁷¹

Quan descendeixen els suports de diversos sectors a la política de Primo de Rivera, *La Voz* reconduïx estratègicament la seva línia, manifesta que no representa cap partit polític, i demana als seus col.laboradors que s'abstinguin d'escriure articles de contingut polític. *La Voz* es publica fins el 1931, però quan Primo de Rivera ha d'abandonar el poder, el periòdic dóna noves mostres de transfuguisme, i critica obertament els homes que havien constituït la U.P. i la política econòmica de la Dictadura.

---

⁷¹ Editorial de Joan Solanas. *La Voz de Gerona*, Girona, 30-11-1924. Al cap de poc temps sorgia l'òrgan estatal *La Nación*.

A les comarques gironines el mosaic de premsa upetista és tan irrellevant com a la capital. A Figueres l'agost de 1924 apareix l'òrgan oficiós de la U.P., *La Comarca*, dirigit per Josep Soler Grau, i inspirat per l'alcalde Bernat Palmer. Amb un llenguatge bastant vehement, critica entitats i personalitats arrelades a la comarca, fet que provoca la reacció d'altres mitjans de comunicació, com ara el *Diario de Gerona*, que defineixen el nou-nat periòdic com l'"órgano de los caciquillos locales". *La Comarca* es mostra contrària a la Mancomunitat, i elogiosa, el setembre de 1925, amb la tasca del governador civil interí Onofre Pont. Aquesta posició favorable a Pont es manté al llarg del temps, i quan aquell s'indisposa amb el governador civil Rodríguez Chamorro, *La Comarca* és multada amb 500 pessetes i suspesa durant dos mesos per "desobediència".

A la comarca de La Selva, a Sta. Coloma de Farners, existeix un cas ben clar d'apropiació d'una capçalera, per part dels homes de la U.P., per fer-ne un òrgan periodístic del partit. L'any 1919 s'havia començat a publicar un quinzenari català, *La Veu de la Selva*, amb l'objectiu de "fomentar la cultura i aixecar ben enlaire l'esperit de patriotisme i l'amor a Catalunya". L'any 1925 la vida del periòdic s'esllangueix, circumstància aprofitada pel sector de la U.P. a Sta. Coloma que n'adquireix la propietat. Abandona el càrrec de director literari Manuel Valldeperas i assumeix provisionalment la direcció del periòdic l'alcalde del poble Pere Costa Fortià. L'any 1926 castellanitzen el contingut del periòdic i el seu títol: passa a anomenar-se *La Voz de la Selva*, ocupa la direcció el mestre d'escola pública del poble Rómul Riera, i es presenta com a òrgan oficial de la U.P. Amb tot, en consonància amb la tendència presentada per la premsa de la U.P. a les comarques gironines, *La Voz de la Selva* es mostra inoperant i sense cap mena d'acceptació popular, per la qual cosa el mes de juliol de 1927 deixa de publicar-se. També, a la

Bisbal, el gener de 1925 es constitueix el periòdic portaveu de la U.P. al Baix Empordà, *La Comarca*.⁷²

En definitiva, l'adscripció de la premsa a la U.P. a vegades era difícil de definir, i convindria no confondre recolzament al règim amb òrgan oficial de la U.P. Fins i tot, cal considerar que les dades que ofereix el propi Instituto Nacional de Estadística referides a la premsa de la U.P. són incorrectes i poc matisades, atès que l'any 1927 informen que hi han a les comarques gironines 4 publicacions que són òrgans de la U.P.: *El Norte* (Girona), *La Comarca* (Figueres), *La Comarca* (La Bisbal) i *La Voz de la Selva* (Sta. Coloma de Farners).⁷³

---

⁷² Malauradament només hem pogut verificar l'existència, i per tant consultar, dos exemplars que corresponen al núm. 41 (30-10-1925), conservat a l'Arxiu Històric de Begur, i el núm. 48 (17-12-1925), conservat a l'Arxiu Comarcal de La Bisbal. En el núm. 41, a banda d'algunes notícies comarcals, s'enalteix la política de Primo de Rivera al Marroc, alhora que es critiquen les actuacions anteriors al setembre de 1923. En l'altre número consultat, el 48, es fa referència al traspàs del govern de mans militars a mans civils. Aprofita per fer apologia de la política del Directori, i per criticar la tasca i l'actitud dels polítics de l'antic règim.

⁷³ Instituto Nacional de Estadística. Prensa periódica de España. Dades del 31-12-1927.

7.- L'ADMINISTRACIÓ LOCAL: GIRONA COM A CAP DE PROVÍNCIA

L'onada de depuracions en els ajuntaments va provocar un sentiment de confusió i d'impotència considerable a tot Catalunya. Hom va crear un clima propici per la venjança i les desqualificacions gratuïtes, sovint mogudes per qüestions estrictament personals i per afanys de promoció política mal dissimulats. En aquest context de renovació de càrrecs polítics en l'administració local, els oportunistes veieren una gran ocasió per assumir quotes de poder. Un article publicat l'octubre de 1923 per la *Gazeta de Vich* –i refrendat pel *Diario de Gerona*–, reclamava el reconeixement de l'honorabilitat dels municipis catalans, i anunciava que els canvis als ajuntaments podien estar presidits per la injustícia. Res, però, havia de deturar el corrent regeneracionista imposat per Primo de Rivera, i en els primers mesos de la Dictadura la repressió i l'exigència de responsabilitats als anteriors consistoris fou una pràctica diària. La majoria de les depuracions, multes i empresonaments es feien sota el concepte d'acabar amb la corrupció, per bé que s'hi amagaven infinitat de motivacions, moltes d'elles de caràcter polític.

El R.D. del 30 de setembre de 1923 manava la dissolució de tots els ajuntaments. L'1 d'octubre es constituïa, sota la presidència del governador militar –i civil en aquells moments– Pascual Gracia, el primer Ajuntament de la Dictadura a la ciutat de Girona, que quedava format per l'alcalde Lluís de Puig¹, i els regidors Manuel Vancells, Manuel Pujades, Narcís Pla, Joan Monsalvatge, Francesc Auguet, Agustí Ensesa, Fèlix Farró, Josep Sarrats, Francesc Miralles, Josep Gimbernà, Josep Busquets, Josep Corcoy, Enric Gifre, Enric Adroher, Emili Comadira, Francesc Viusà i Antoni Duch.

---

¹ Lluís de Puig i Viladevall, farmacèutic, nascut a Garrigoles el 1883.

Tot el clima de control, de suposada transparència i d'anecdòtica participació popular –a través de les denúncies anònimes– no debilitava, en absolut, ni els fonaments, ni els mecanismes del caciquisme. El propi Primo de Rivera ho reconeixia el desembre de 1923: (...)su organización caciquil se basa como sabeis, principalmente en los ayuntamientos; estos, por reciente medida, fueron substituidos por los actuales, que, con las honrosas excepciones que siempre existen... no son mejores en general que los substituidos...²

Coincidint amb l'aprovació de l'*Estatut Municipal*, i d'acord amb la R.O. del 28 de març de 1924, es produïa un canvi absolut en els components de l'Ajuntament de Girona. Era nomenat alcalde Joan Tarrús i Bru –metge nascut a Olot l'any 1880– i regidors Ignasi Puig, Isidre Bosch, Lluís de Puig, Josep M.Reitg, Jaume Sagrera, Jeroni Fabrés, Francesc Canós, Joan Viñas, Josep Perich, Manuel Soler, Manuel Pujades, Joan Juanola, Josep Homs, Emili Comadira, Martí Solés, Joaquim Font i Fargas, Antoni Franquet, Josep Mirandes, Joan Gomis, Martí Regàs, Melcior Barceló, Joan Saguer i Enric Gruartmoner. La majoria provenien de la UMN, i amb anterioritat als nomenaments ja es suscitaren comentaris i rumors que apuntaven a que tres persones aspiraven a l'alcaldia, prova fefaent que el càrrec era cobejat, ja que representava una plataforma de poder i d'influència important, atès que Girona com a capital de província era un centre preponderant de la política provincial. La designació del nou Ajuntament corresponia al governador Carsi, el qual informava que ell prenia la decisió amb independència de Madrid. Certament l'omnipotència de la figura del governador civil, dins la seva òrbita de poder provincial, era inqüestionable, per bé que en aquesta ocasió la nominació de l'alcalde va recaure entre els propis regidors. Una de les persones que anhelava amb més intensitat

---

² Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie A-20, lligall núm. 17. Instruccions de Primo de Rivera del 10-12-1923.

l'alcaldia era el tradicionalista Joaquim Font i Fargas –professor nascut a Prats de Lluçanès l'any 1879–. La votació, però, li fou netament desfavorable: vint vots per Tarrús i un per ell. Font y Fargas reaccionà amb vehemència: *demostró su indignación con algunos concejales por haberle eliminado de la candidatura, diciendo que se habian confabulado para derrotarle aquellos que más favores le debian.*³

L'ambició de Joaquim Font i Fargas, d'altra banda molt pròpia dels polítics de l'època, queda absolutament retratada en una carta que adreça, el 17 de març de 1924, a l'influent Jaume Bartrina, a qui demana que intercedeixi davant el governador, per aconseguir-li la cobejada promoció política:

Amigo Jaime: Como tal vez no podré verte antes de las 6, que tenemos Junta de Beneficencia y seguramente habréis de ver al Sr. Gobernador antes, para ultimar lo del Ayuntamiento, te reitero mis manifestaciones de ayer respecto a mi designación. He sido concejal 12 años con dos veces Teniente de Alcalde.

Ser otra vez concejal no me place y comprendo las dificultades para que se me designe Alcalde, cargo que tengo la firme convicción que luciría mejor que muchos. Mas a pesar de esta convicción no me mueve el deseo de serlo, antes al contrario. Pero estimo que en el actual momento, de aceptar un cargo debería ser un cargo singular, que diera la sensación pública de que se me coloca en lugar especial, deshaciéndose así el daño político que se supuso se me hacía cuando el nombramiento de Diputados.

Les renovacions eren constants i la permanència en el càrrec solia ser molt breu. El 21 d'abril renunciaren per raons d'edat Sagrera i Fabrés i eren substituïts per Enric Gifre i Josep Saurina. El 31 de juliol el governador accepta una dimissió que finalment Tarrús es decideix a presentar. La premsa reconeixia una crisi

---

³ *El Autonomista*, Girona, 2-4-1924.

municipal, però es mostrà incapaç de precisar la veritable causa de la dimissió de Tarrús, *Los motivos los ignoramos, pero los suponemos. Incompatibilidad de carácter para ejecutar ciertos mandatos*⁴, i també cal dir que al voltant d'aquest tema la censura actuà amb molta rigorositat. L'opinió pública no vivia amb massa intensitat els avatars d'aquestes crisis municipals, atesa la poca representativitat popular que tenia l'Ajuntament, la qual cosa despertà molt relativament l'interès de la societat gironina. En tot cas, però, Tarrús era un alcalde bastant ben acceptat pels ciutadans, que el consideraven força honest, i sobretot el veien com un mur de contenció de possibles avenços d'oportunistes de la política. En realitat, el futur donà la raó al poble.

A partir d'aleshores, en concret el dia el 31 de juliol de 1924, fou nomenat alcalde un personatge clau en la política gironina de la Dictadura: Jaume Bartrina i Mas –advocat nascut a Girona l'any 1895–. També entraren a formar part del Consistori Emili Tarrés, Joaquim Costa, Estanislau Perramon, Josep Prats, Narcís Martí i Carles M. Sureda. I uns mesos més tard, Manuel Xiberta. D'aquesta manera es resolïa momentàniament un conflicte que es mantenia latent en el sí de l'Ajuntament gironí.

L'etapa compresa entre el gener a l'abril de 1924 es caracteritzà, encara, pel plantejament de la fiscalització de la gestió dels anteriors ajuntaments: arqueig de fons, incautació de llibres de comptabilitat i d'actes, examen dels repartiments veïnals i del béns propis de l'Ajuntament, etc. A partir d'aleshores es procurà canviar d'orientació i practicar una política més constructiva, molt més fonamentada en la reforma urbanística de la ciutat. Progressivament es produirà una estabilització del

---

⁴ *El Autonomista*, Girona, 28-7-1924. *El Gironès*, havia reclamat insistentment que Tarrús presentés la dimissió, atès que en d'altres ocasions ho havia anunciat, sense arribar a fer-ho. El periòdic catalanista apuntava, el 31-7-1924, les causes de la reticència: *Estem segurs que obrant patriòticament i fins sacrificant-se, els regidors governatius no dimitiran, perquè sempre es troven motius poderosos per a no fer-ho. El càrrec els tempta i els encisa, veu's aquí el motiu de tota la secreta resistència.*

personal polític de l'Ajuntament, per bé que com és lògic la correlació de forces –i d'influències– polítiques i personals tindrà en l'administració municipal un marc important de desenvolupament, fet que no passava inadvertit al governador civil que en la presa de possessió de Bassols com a nou alcalde, avisava que: *no van a tolerarse conjuras ni a perdonarse intrigas. Bueno será advertir seriamente, y aún que la advertencia huelgue que hay el propósito firme de ser en este punto inexorable con quien olvide, en mala hora, obligaciones patrióticas, dando forma a menudencias de la vieja política.*

L'objectiu de substituir els antics polítics de la Restauració que es proposà des del primer moment la Dictadura, a nivell local va obtenir uns resultats molt discrets. A l'Ajuntament de Girona els personatges més destacats –Bartrina i Bassols– ja havien ocupat càrrecs públics a l'antic règim. Frederic Bassols havia estat elegit regidor en els comicis de 1903, maig de 1909, 1911, 1915 i 1920, i també havia ocupar l'alcaldia de l'any 1917 al 1920 i del mes de gener a l'octubre de 1923. El cas de Bartrina no és tan significatiu, però ja havia estat elegit regidor l'any 1922. Era gent provinent de sectors monàrquics, liberal Bassols, maurista, Bartrina. Ambdós, convenientment reconvertits als postulats de Primo de Rivera. En els pobles demogràficament més petits, i sobretot a la zona rural, el monopoli del poder local en ocasions no canvia de mans i, en tot cas, la pràctica del caciquisme es manté inalterable. Aquesta circumstància era de mal dissimular, i la premsa no trobava entrebancs per denunciar-la: *Y esos políticos de segunda o tercera fila, maestros en todas las malas artes, hábiles en la ficción, no han muerto aún ni están enterrados, sino que se agitan y pululan en el mismo ambiente de siempre. Abandonaron viejas etiquetas, puesto que de nada les servian ya, y con otras nuevas hacen hoy de la vida.*⁵

---

⁵ Editorial del *Diario de Gerona* del 18-9-1924.

Hom constata la inexistència dels "homes nous i neutres" que havien d'ocupar els càrrecs públics, i que el general Primo de Rivera havia anunciat al prendre el govern de l'Estat. És obvi, doncs, que no canvià en excés el qui i el com s'exercia el poder local, malgrat l'opinió de Primo de Rivera, expressada en un discurs pronunciat a València, el juny de 1925, que deia que el 90% dels pobles espanyols estaven a favor del Directori i que els estatuts provincial i municipal *son barreras contra las que se estrella el caciquismo y que las leyes sociales de España son buenas, pero lo que falta es cumplirlas.*

Naturalment, el dirigisme en els nomenaments de càrrecs propiciava la promoció de polítics d'un perfil molt concret, provinents de sectors monàrquics espanyolistes. La possibilitat de democratitzar el règim, i convocar unes eleccions municipals era una reivindicació quimèrica. Amb tot, l'estiu de 1925 el diari regionalista de Barcelona *La Veu de Catalunya*, enceta una campanya favorable a la convocatòria d'eleccions municipals, en la qual s'hi comprometen ràpidament diverses entitats cíviques de Catalunya. Era una forma de reivindicar el compliment del text de l'*Estatut Provincial*. El *Diario de Gerona* manté els mateixos posicionaments que el seu homòleg barceloní: *Si los Municipios han de expresar el sentir de la colectividad, precisa que sea esta la que los elija, no pudiendo ello suplirse con el nombramiento directo, por muy acertados que estén los Gobernadores civiles en escoger el personal para administrar y regir la vida del municipio.* De fet, a Girona el pes de la reivindicació estava sustentat pel *Diario de Gerona*. La Societat Econòmica de Amigos del País de Girona s'afegia a la proposta de sol·licitar al Directori la celebració d'eleccions municipals, sota l'argument que ja estava implantat el vot corporatiu i que l'*Estatut Municipal* porta més d'un any de vigència.

El governador civil de Girona, Juan de Urquía, va reaccionar davant la campanya del diari regionalista gironí, i expressà que si bé anteriorment es celebraven eleccions per designar als representants del Municipi, la pressió i la influència del cacic distorsionava la voluntat popular. Tanmateix, feia el panegíric dels homes que ocupaven a l'actualitat els càrrecs, destacant la pretesa moralitat del sistema. Amb tot, el governador expressà la seva disponibilitat, en cas de ser consultat, a que se celebressin eleccions, atès que palesarien el triomf dels homes del Directori: *Y seguro, además, de que determinados elementos están muertos en su provincia y no tendrían el valor de levantar la cabeza, ni siquiera para figurar en una candidatura electoral.* Persistia la demagògia i el conreu del confusionisme que senyalava fictícies fronteres entre els polítics de la Restauració i els de la Dictadura, que en els pobles solien coincidir en la mateixa persona, o si més no en la mateixa filosofia política.

La campanya no va obtenir cap resultat, com era d'esperar, i tot plegat només va servir per limitar la permissibilitat del règim, davant les reivindicacions dels diferents sectors socials. Mesos més tard, el maig de 1926, en una congrés de la Unió de Municipis, celebrat a Madrid, es recupera la reivindicació i s'exposa davant el director general d'Administració i del ministre de Governació, amb el suport del diari madrileny *El Debate*, que recorda que ja han desaparegut les motivacions que el règim va argumentar com a causa de no poder-se celebrar eleccions: en aquells moments ja estava enllestit el nou cens electoral, amb la incorporació dels menors de 25 anys i les dones en edat de votar. La nova escomesa tampoc va fructificar, i el règim va continuar amb la seva política genuïnament dictatorial.

Les crisis municipals responien essencialment a un únic objectiu: el monopoli del poder, que provocava pressions polítiques i lluites intestines entre corrents més o

menys organitzats. En aquest sentit, l'Ajuntament de Girona fou un perfecte model de la lluita pel poder. El fet era que la premsa continuava fent referència, de manera poc explícita, a ambigües divergències entre Bartrina i Gomis d'una banda, i un destacat diputat provincial, de l'altra. Sota el control del governador Artur Carsi, Bartrina havia estat escollit per la resta de regidors. Fou el darrer acte de Carsi a Girona, que en l'escenari municipal anuncià que el Directori li havia assignat un nou destí. Tanmateix, el *El Heraldo de Gerona* parla, l'octubre de 1924, d'un complot contra el governador Urquía on hi són implicats Bartrina, Gomis i Cadadevall.⁶

La gestió econòmica de l'equip Bartrina fou fortament contestada des de les pàgines de *El Autonomista*, que no comprenia que com augmentant alguns recàrrecs municipals, en el pressupost de l'any 1924-1925 s'obviessin obres de millora de la ciutat molt fonamentals. De fet, Jaume Bartrina mai va disposar de les simpaties de la premsa i llurs relacions es deterioraren definitivament amb el conflicte suscitat entre l'Ajuntament de Girona i l'Associació de Periodistes de Girona, que ens referirem més avall. Tanmateix, el gremi de periodistes no oblidava que en un Ple celebrat el 27 de juliol de 1923, Bartrina, que ocupava el càrrec de regidor, va votar en contra de concedir una subvenció municipal de 250 pessetes per el Montepio de l'Associació de Periodistes.

Un mes abans, tota la premsa gironina –gairebé sense excepcions– va fer front comú contra la decisió de l'alcalde Bartrina d'anul·lar un acord prè en Ple per l'anterior Consistori, el dia 9 de juliol de 1924, que feia referència a l'acord entre l'Ajuntament i l'industrial Josep Ensesa per a la urbanització de l'eixample de la Mercè. En una sessió celebrada el setembre de 1924 Bartrina i Gomis manifestaren que l'acord no havia sigut prè, i atacaren amb virulència a la premsa. Aquesta

---

⁶ Ferran Casadevall i Rosés, advocat tradicionalista nascut a Girona l'any 1861, fou regidor de l'Ajuntament de Girona els anys 1922-1923, i diputat provincial pel districte de Figueres els anys 1924-1925.

actitud denota el grau d'irresponsabilitat i la possibilitat de vulnerar els principis més bàsics del funcionament de l'Ajuntament. Amb tot, però, també podem corroborar el fet que la premsa encara podia jugar un paper mínimament defensor d'interessos ecuanims, i d'una certa pressió. No en va, l'alcalde Bartrina, en un acte de contrició –en la sessió de Ple del 3 d'octubre de 1924– afirmà que: *su ánimo no fué molestar a la prensa ni a los periodistas en particular, a los que ofreció guardar siempre todas las atenciones debidas y facilitar cuantos datos y notas estimen necesarias para el mejor desempeño de la misión que les está encomendada*. En tot cas, la crítica municipal des de les pàgines de la premsa és un tema que analitzem en un capítol apart.⁷

Si recapitem, i reflexionem sobre els tres primers ajuntaments de la dictadura podem treure conclusions molt precises. D'una banda, podem dir –per bé que és obvi– que cap dels tres sorgeix de la voluntat popular. Però, sens dubte, tots tres s'originen i contenen característiques molt peculiars. El primer Ajuntament, producte directe del cop d'Estat, neix de l'atzar, com aplicació d'un automatisme que atorgava càrrecs municipals als vocals associats, la qual cosa provocava que els nous regidors fossin homes sense cap experiència de govern i de gestió administrativa. Acostumaven a ser apolítics, i sovint sense ni tan sols cap aspiració de poder. En el segon Ajuntament ja es produí una simbiosi entre l'home apolític –estil Tarrús– i el polític reformat i reciclat d'acord a la nova època –estil Font i Fargas–. Finalment, l'Ajuntament Bartrina ja representa la plena integració dels homes de la U.P., disposats a portar a la pràctica la consigna pretesament renovadora que explicitava l'ideari del nou partit governatiu. Tot plegat, però, cal analitzar-lo i inscriure-ho en el joc d'interessos i d'influències que dominava la política local, àvida d'assolir majors parcel·les de poder.

---

⁷ En el capítol núm. 10, al fer referència a les administracions locals i la censura.

El 23 de març de 1925 es produeix un relleu a l'alcaldia molt significatiu: Bartrina –que passa a formar part de la Diputació provincial fins l'any 1927– és substituït per Frederic Bassols,⁸ el qual esdevé, així, el quart alcalde de la Dictadura. Tot plegat està molt relacionat amb els canvis a la Diputació, arran de la promulgació de l'*Estatut Provincial*. Són nous regidors municipals Joaquim Font, Eduard Fonsdeviela, Isidre Bosch, Manuel Almeda, Pere de Palol, Marià Brugué, Valentí Güell, Narcís Pla, Joan Gultresa, Bonaventura Discossi, Agustí Pumarola, Narcís Mateu i Ramon Puig. També és nomenat Ferran Casadevall, per bé que no assisteix a cap reunió municipal. Ignorem si aquest fet pot tenir alguna relació amb les diferències que havia tingut anteriorment amb el governador Urquía. El cert és que Casadevall havia estat proposat com a futur alcalde per diversos regidors, i probablement el desencís que li produí ser nomenat únicament com a regidor, provocà llur incomparexeinça en els plens i comissions permanents.

Intuïm alguna maniobra sospitosa en l'elecció de Bassols com a alcalde, ja que uns dies més tard després de la primera elecció, se'n celebra una altra de secreta –s'afirma que a l'anterior havia existit algun defecte de forma– i torna a sortir elegit Frederic Bassols (16 vots a favor i 2 en blanc). En tot cas, com veurem, ja havia intercedit el governador i totes aquelles eleccions representaven una simple ficció.

A la presa de possessió del nou Consistori, el governador Juan de Urquía expressà la seva predisposició democràtica, en el sentit que l'elecció dels tinents

---

⁸ Frederic Bassols i Costa, procurador, nascut a Vic l'any 1862, era un home amb una dilatada carrera política a la ciutat de Girona, provenia dels vells partits tornants. Destacà pel seu acèrrim anticatalanisme, malgrat que als voltants de l'any 1897 era membre del Centre Catalanista de Girona. Són significatius els interrogants i les hipòtesis plantejades per Narcís Xifra i Riera entorn aquest personatge: *Per quins motius homes com Frederic Bassols canviaren tan fàcilment de cassaca, renegaren del passat propi, i fins arribaren a combatre la pròpia personalitat autòctona, que és obra de Déu? Sabem prou bé amb quina facilitat la propaganda i la fressa dels timbals influeixen sobre la ment humana, i que llis és el pendent que duu l'home cap a les posicions fàcils i còmodes! (...) El senyor Bassols fou el típic representant dels maridatges carlista-conservadors, mauristes o datistes segons el torn del qui manava a Madrid.* Narcís Xifra i Riera, *Girona 1916. Història d'una frustració política*, Girona, 1987, pàgs. 49-50 i 56.

d'alcalde havia correspost al mateix Ajuntament –no feia res més que aplicar l'*Estatuto Municipal*–, i justificava que la designació de l'alcalde l'assumís ell personalment en relació a la important tasca de la primera autoritat municipal. En definitiva, que com que el càrrec era important i trascendent, el governador es reservava la potestat de nomenar-lo. Tanmateix, i d'aquesta manera, evitava que Ferran Casadevall i Rosés accedís a l'alcaldia de Girona, ja que aquest, com recordarem, podia esdevenir un ferm candidat a l'alcaldia d'acord al fet de disposar de la preferència de alguns regidors, però mantenia una actitud hostil vers la figura de Juan de Urquía. Els descontents en el sí de l'Ajuntament eren nombrosos, i Urquía es veié obligat a cridar a l'ordre a alguns d'ells.

A començaments del mes de maig de 1925 foren designats regidors Frederic Maresma –en substitució de Gomis–, Antoni Salvat, Artur Ventós i Narcís Tibau –aquests tres darrers ocuparen vacants existents–. El canvi de Josep Gomis Llambias responia a discrepàncies en la gestió municipal. Gomis havia discutit violentament amb el marquès de la Torre –Fonsdeviela– la validesa del conveni que l'Ajuntament havia signat amb l'industrial gironí Ensesa. El governador destitueix a Gomis no únicament de regidor, sinó també del seu càrrec professional de director de l'Escola Normal de mestres.

L'omnipotència del governador indisposà a alguns regidors. En una sessió extraordinària celebrada el 7 d'agost de 1925, hom manifestà que en la sessió constitutòria del darrer equip de govern, Juan de Urquía insinuà que l'Ajuntament havia d'estar absolutament supeditat a la seva autoritat. En aquesta mateixa sessió el regidor Font i Fargas va indicar que el seu nomenament responia al fet d'haver ocupat el càrrec per elecció popular en d'altres etapes i per ser diputat provincial, i que *al confiársele dicho cargo no se le hizo indicación ni observación alguna que*

*significara la más leve limitación en su libre y absoluta actuación en el Consistorio.*⁹ Recordem que les aspiracions d'assolir més poder per part de Font y Fargas a l'Ajuntament, s'havien vist frustrades amb anterioritat, i només des d'aquest punt de vista s'han d'entendre les explícites crítiques del regidor permanentment descontent. En tot cas, el representant a l'Ajuntament dels interessos de la classe obrera, el regidor Bonaventura Discossi, afirmava, a la sessió de Ple del 6 de novembre de 1925, que exercia les seves funcions sense cap mena de coacció.

Les referències de caire ideològic o polític eren gairebé inexistents en les sessions municipals, llevat de les reiterades afirmacions de patriotisme. En aquest context és curiós constatar com en el Ple del 11 de desembre de 1925 s'informava de la mort del fundador del socialisme espanyol Pablo Iglesias *cuya honradez, firmeza de convicciones y austeridad provada, merecieron el respeto y consideración general por encima de diferencias de opinión y criterio*. Aquesta circumstància mereixerà l'agraïment públic de la Comissió Executiva del Comitè Nacional del PSOE a l'Ajuntament de Girona.

Uns dies més tard, el traspàs d'un altre il·lustre polític comporta una nova mostra de condolència de la Corporació. En aquest cas, molt més comprensible atès que es tractava d'Antonio Maura i la proposta era feta per l'alcalde Bassols, antic integrant de les files del maurisme, de qui diu que: *cuyos talentos y honorabilidad política eran universalmente reconocidos sin distinción de partidismo, y propuso en virtud que, asociándose la Corporación al sentimiento general demostrado, acordaba hacer constar el acta comunicar a la familia del difunto el pésame.*¹⁰

El mes de novembre del mateix any Salvador Alberch i Ramon Rexach prenen el relleu a Batlle i Puig que havien sol·licitat la dimissió al governador. Cal dir

---

⁹ Arxiu Històric de la ciutat de Girona, l.1.1., llibre núm, 515.

¹⁰ Arxiu Històric de la ciutat de Girona, l.1.1., llibre núm, 515.

que molts dels canvis de regidors que es succeïen a l'Ajuntament es feien sense especificar els motius. Apuntem que tothom tenia l'obligació d'acceptar els càrrecs proposats. En aquest sentit el govern recordava, el març de 1926, que qui incomplís aquesta norma *perderia la ciudadania, el derecho al ejercicio de su profesión y les serán confiscados sus bienes*.

A començaments de l'any 1926 es produí el cessament de Canós, Franquet i Mirandes –de fet, aquests dos darrers regidors ja havien estat substituïts el 5 de juny de 1925–, i la incorporació de Josep Turón, Joaquim Dausà i Josep Heras.

Com a valoració global destaquem com a característica important de la gestió de l'Ajuntament Bassols la incidència en el tema de la planificació de la ciutat. El primer Ple de l'Ajuntament presidit per Frederic Bassols se celebra l'últim dia del mes de març de 1925. Tot sembla indicar que existeix la voluntat d'incidir en un projecte de transformació urbanística, en una ciutat que presentava infinitat de deficiències infraestructurals. Uns mesos abans, un periòdic gironí que mantenia bones relacions amb el règim –*El Heraldo de Gerona*– descrivia una imatge d'una Girona endarrerida, semifosca, bruta i amb l'estat dels carrers deplorable.

Es plantegen com a obres prioritàries l'expropiació de diverses cases de la Plaça de la Independència per continuar la porxada, la reforma i ampliació de l'actual escorxador, la construcció d'un edifici escolar al carrer Jaume I –davant del Grup Escolar–, urbanització i sanejament del riu Onyar i el seu entorn, etc. Tot plegat feia necessària la contractació d'un emprèstit de tres milions de pessetes, a través de 6000 obligacions de 500 pessetes. Els emprèstits i crèdits s'obtenien d'acord a les noves facilitats atorgades des del Banc de Crèdit Local, creat el maig de 1925. L'endeutament era una excel·lent fórmula per dinamitzar les obres municipals.

El contingut de les reformes urbanístiques presentades per l'alcalde Bassols

no satisfé a un sector de l'opinió pública, però el que realment va suscitar polèmica fou la contractació de l'emprèstit. L'editorial del 1 d'abril de 1925 del *Diario de Gerona*, signada per Joaquim Pla constata aquesta insatisfacció: *La veritat és que el servei d'interessos i amortitzacions d'aquest emprèstit pesarà com llosa de plom damunt el pressupost de Girona durant 40 anys. De fet, ferà impossible concertar, en molts anys, cap altra operació de crèdit, lo qual val tant com tenir la certesa de que la reforma interior de Girona, que imperiosament reclama la vida i l'engrandiment de la ciutat, no es podrà assolir en molts anys.*

Segons la publicació afí al sector de Bartrina, *La Provincia*, –en la redacció de la qual hi havien personatges tan significatius com Joan Gomis, Antoni Franquet o Joan Mirandes– del dia 8 d'octubre de 1925, l'emprèstit *es a todas luces ilegal, lesivo para los intereses de Gerona y que contraviene además las disposiciones del Estatuto Municipal*. El mateix periòdic recordava que el governador Urquía havia manifestat la seva voluntat de concedir a l'alcalde totes les facultats necessàries per desenvolupar el pla d'obres de l'Ajuntament, i que *si era preciso COACCIONARIA Y HARÍA POLVO todos los obstáculos que se opusieran a su desarrollo*. Això explicaria el resultat favorable a la contractació de l'emprèstit en la votació que hom féu a l'Ajuntament, a pesar que amb anterioritat molts regidors havien mostrat el seu desacord. El cert és que l'ex-regidor Enric Gruartmoner havia presentat a l'Ajuntament una instància amb 294 signatures per tal de deixar sense efecte l'emprèstit acordat, i en l'escrit hi figuraven, juntament al nom del director de la Normal Joan Gomis, els de tres ex-regidors i també els dels actuals regidors Salvador Alberch i Ramon Rexach. *La Provincia* retreia, tanmateix, a Bassols que en la seva anterior època d'alcalde, l'any 1923, s'hagués manifestat radicalment oposat als emprèstits, ja que, afirmava, “graven la vida econòmica de la ciutat”, i que ara en

fos un gran defensor.

Recollint les crítiques de *La Provincia*, *La Nación*, òrgan oficial de la Dictadura a Madrid, s'afegeix a la desaprovació de l'emprèstit municipal de Girona, manifestant la inconveniència de destinar una partida de 500.000 pessetes per invertir a l'escorxador, atès que era un servei susceptible a ser traslladat a l'extraradi per qüestions d'higiene. Amb això podem constatar dos fets: d'una banda el ressó que tingué fora de Girona el tema de l'emprèstit, i de l'altra la discordança de la premsa del règim amb la màxima autoritat provincial –el governador– i amb els responsables municipals.

A remarcar el constant recolzament que obté Bassols de Joaquim Font i Fargas des de les pàgines de *El Norte*, i de tota la línia editorial del periòdic tradicionalista, el qual uns mesos més tard arriba a escriure: *Gerona se transforma, la inmortal ciudad se viste de juventud y de belleza. El Ayuntamiento actual se está colocando a inmensurable altura. Por algo es alcalde D. Federico Bassols.*¹¹ Anteriorment, l'octubre de 1925, *El Norte* ja havia recriminat la campanya que féu *La Provincia* contra l'emprèstit:

los señores redactores de "La Provincia" son los mismos que durante su desgraciada actuación municipal crearon conflictos con empresas de esta ciudad, comercio, entidades oficiales y particulares, motivando varios recursos contencioso-administrativos, enemistándose con toda la prensa local sin distinción de clases ni de partidos políticos. Estos señores tienen la condición especial de debilitar el principio de autoridad, desunir, crear rencores, suscitar recelos, producir enconos, crear conflictos, en una palabra desacreditar la obra del Directorio.

L'octubre del 1926 s'aprovaven onze projectes d'edificació d'edificis. La ciutat anava prenent un cert aire de modernització. A títol comparatiu, i com a dada molt

---

¹¹ *El Norte*, Girona, 13-3-1926.

significativa, apuntem el progressiu augment de recaptació en concepte d'arbitris per llicències d'obres en els darrers anys:

1920	2.125,29 pessetes.
1921	2.875,50 pessetes.
1922	5.667,95 pessetes.
1923	6.691,90 pessetes.
1924	12.634,80 pessetes.
1925	23.725,02 pessetes.

Una obra important, també, que es proposà l'Ajuntament fou la pavimentació de la plaça marquès de Camps. S'encarrega el projecte a l'empresa "S.A. Construcciones y Pavimentos", l'apoderat de la qual era l'alcalde Bassols, circumstància que permet fer fàcils deduccions relacionades amb el tràfic d'influències.

Els majors ingressos municipals permetien una major capacitat d'iniciativa. Quan abandonà l'alcaldia Bassols presentà el balanç de les obres realitzades sota el seu mandat, de les quals destaquem: urbanització de la plaça marquès de Camps i del veïnat del Pont Major, construcció de 4000 m.l. de clavegueram, 8500 m2 d'empedrat i 4000 ml. de voreres.

El 31 de maig de 1927 el governador civil Rodriguez Chamorro procedia a la darrera reorganització municipal important de la Dictadura. Hi entraren Tarrús, Dalmau, Mirandes, Salvador Auguet, Reitg, Gruartmoner, Ignasi Fius, Felip Sánchez, Perich, Saurina, Perramon, Prats, Miquel Pons, Tarrès, Pere Gusó, Güell, Franquet i Josep M. Noguera i es mantenen en el seus càrrecs Tibau, Pol, Rexach, Mateu, Serra i Alberch. És elegit alcalde per 21 vots Jaume Bartrina. La reestructuració estava en funció del nomenament de Bassols com a president de la Diputació.

El governador tramet una carta d'acomiadament als regidors cessats en els següents termes: *Mi distinguido amigo: En estos momentos difíciles que se presentan en la Gobernación de los pueblos, debemos todos, los afines políticos y colaboradores en la gestión pública, elevar nuestro punto de mira todo lo posible y brindar a Gerona y su prosperidad los mayores sacrificios.*

Se impone modificar, casi renovar, la constitución municipal a la que usted tan activamente ha venido prestando su valiosa cooperación y como los motivos de tan pensada determinación en nada afectan a su honorabilidad y se relacionan únicamente con un cambio de trayectoria en el desenvolvimientode las tareas municipales pendientes, es natural que a la hora de prescindir de sus servicios en este aspecto, sufra profunda contrariedad y abrigue la firme seguridad de que, persuadido como usted estará de que obro inspirado en el mayor bien para todos, continuará favoreciendo con su afecto, amistad y asistencia política a su atto. S.S.q.e.s.m.

En l'acte de constitució del nou Ajuntament el governador va remarcar que el Consistori encapçalat per Frederic Bassols, en diverses ocasions no havia atès les seves indicacions. Caldria discernir el fons d'aquesta afirmació, ja que o bé Juan de Urquía volia fer –per enèsima vegada– demagogia de la suposada autonomia municipal, o bé pretenia desmarcar-se d'algunes responsabilitats municipals, sobretot les relacionades amb l'emprèstit, el qual, com hem dit, rebé en el seu moment l'absolut suport del governador.

Jaume Bartrina anuncià com a temes prioritaris a desenvolupar en el seu nou mandat la construcció de la plaça-mercat d'abastaments i la municipalització d'aigües potables. El republicà Artur Vinardell féu una anàlisi a la premsa dels projectes municipals de Bartrina. Sense introduir cap element de caire ideològic

Vinardell retreia a l'alcalde la inexistència d'un programa cultural fonamentat en la construcció d'escoles i biblioteques. Plantejava, tanmateix, un tema molt personal: el condicionament d'una biblioteca que ha d'acollir el fons bibliogràfic i artístic que Artur Vinardell donà a l'Ajuntament i que ell mateix havia de tenir cura de classificar-lo.¹²

La crítica des de dins a l'Ajuntament era molt mal acceptada. El mes d'agost de 1927 fou cessat per ordre governativa com a regidor el banquer Narcís Mateu, per la posició que havia adoptat Mateu sobre l'acord municipal de construir una plaça-mercat damunt el riu Onyar.

Els ingressos municipals seguien augmentant. Si abans hem apuntat el progressiu increment en la recaptació d'arbitris en concepte de llicències d'obres, és convenient conèixer l'evolució dels ingressos del pressupostos:

1921-1922	792.513,81 pessetes.
1923-1924	955.368,08 pessetes.
1924-1925	1.138.429,28 pessetes.
1925-1926	1.264.127,23 pessetes.
1927	1.402.539,64 pessetes.

Les noves atribucions de les hisendes municipals eren un factor determinant que explica l'augment de la disponibilitat del Consistori.

Bartrina, igual com en l'anterior època en què va exercir d'alcalde no disposava d'excessives simpaties en la premsa gironina. Se li recriminava una actitud prepotent que el distanciava de l'opinió pública. *El Diario de Gerona* li dedica una editorial, el 10 de febrer de 1928, on s'expressa una dura crítica fonamentada en

¹² Veure *El Autonomista*, 3-6-1927. Artur Vinardell i Roig (1852-1937) destacà per la seva prolífica tasca periodística. Va fundar, dirigir i col·laborar en infinitats de periòdics, des d'on va desenvolupar una extensa i intensa tasca intel·lectual. Viu exiliat a París des de l'any 1887, fins que retorna l'octubre del 1925. El mes de desembre del mateix any se li ret un homenatge a Girona. Apuntem que el projecte de donació a l'Ajuntament de la seva biblioteca va reeixí, i que a l'actualitat una sala d'exposició municipal situada a la Rambla gironina –emplaçament originari de la biblioteca municipal que es constituí amb la donació del seu fons bibliogràfic– porta el seu nom.

el fet que l'alcalde havia prohibit la consulta d'una acta municipal a un ciutadà. Amb tot, al poc temps de prendre possessió de l'alcaldia, Bartrina manifesta públicament que se sent satisfet de la valoració crítica que fa *El Autonomista* de les deficiències de la ciutat. Consideració que es contestada amb mostres d'afalagament pel diari republicà.

Amb el pas dels mesos la imatge de l'Ajuntament es deteriorava progressivament. Segons el *Diario de Gerona*, *Viene obsevándose en la opinión gerundense una depresión respecto a la actuación del Ayuntamiento, que no puede pasar desapercibida por el periodista y que de acentuarse sería un peligro para la ciudad. Nosotros mismos hemos permanecido en silencio durante una temporada, esperando ver una orientación municipal que cuando menos avivara en nosotros el deseo de ver convertidos en realidad planes y proyectos.*¹³

L'alcalde Bartrina insistia que els seus projectes de més envergadura consistien en la municipalització del servei d'aigües potables i en la construcció d'una plaça-mercat sobre l'Onyar –iniciativa especialment polèmica i profusament debatuda a la premsa–. Quan porta més d'un any en el càrrec, l'octubre de 1928, presenta un resum de la seva gestió: 1645 m.l. de clavegueram, pavimentació i empedrat de carrers, etc. De fet, però, es tractava d'un balanç més aviat pobre, que contrastava amb la política de realitzacions urbanístiques desenvolupada per Bassols, la qual, sens dubte, havia representat el naixement d'una nova fesomia de la ciutat de Girona, a canvi, això sí, d'un important endeutament.

La conjuntura no millorà, i a començaments de l'any 1929 el mateix diari exposava una situació límit: *Y así, el ciudadano de Gerona, ve pasar los años sin fé, ni esperanza, aumentando el presupuesto municipal, y cada día más indiferente a una gestión para cuyo desarrollo está exento de responsabilidad, y que de haberla,*

---

¹³ *Diario de Gerona*, Girona, 26-7-1928.

*traspada ya los límites del Salón Consistorial.*¹⁴

El cert és que el *Diario de Gerona* exercia una crítica sistemàtica contra l'Ajuntament Bartrina, denunciada per *El Norte* que considerava que els editors del diari regionalista havien exercit abans de la Dictadura càrrecs públics i no havien destacat per la seva operativitat a l'hora de solucionar els problemes. En tot cas, Bartrina trobà a les pàgines de *El Norte* un defensor aferrissat, de la mateixa manera que havien donat suport gairebé incondicional a l'anterior alcalde Frederic Bassols.

La importància de l'Ajuntament de Girona en el marc de la política provincial contribuï a que es radicalitzessin controvèrsies i posicionaments personals de la política local. Convé retenir permanentment que el règim no era un bloc de poder homogeni, i la ciutat de Girona –capital provincial– és un escenari ideal per constatar-ho. Els dos personatges locals més influents en la vida política gironina, Bartrina i Bassols, mantenien una relació conflictiva, i cadascú des dels seus càrrecs –l'alcaldia i la presidència de la Diputació– procuraven sostenir les seves àrees de poder i autoritat.

Bartrina quan portava uns mesos en l'exercici del càrrec presentà un informe molt crític de la tasca del seu predecessor Bassols, i el fonamentà en dos aspectes: l'emprèstit que hipotecava una futura gestió econòmica i la situació urbanística i de serveis que presentava la ciutat, que, segons el criteri del nou batlle, no té solucionat temes tan importants com la provisió d'aigües i la construcció d'un mercat d'abastaments.

Bartrina acusà a Bassols d'utilitzar l'emprèstit per fer desenvolupar una política d'ostentació i luxe, amb poques obres de caràcter productiu i útil. La incorrecte previsió en les consignacions de diverses obres posava en perill el pagament als acreedors, i per tant –sempre segons el criteri de Bartrina– s'imposava

---

¹⁴ *Diario de Gerona*, Girona, 25-1-1929.

un pressupost extraordinari que contemplés la transferència de crèdit. Tot plegat havia provocat un estat de col.lapse en l'Ajuntament, amb la paralització d'obres tan necessàries com l'acabament de la instal.lació de l'enllumenat o de la carretera de circumval.lació de la Devesa. En definitiva, Bartrina presentà el que podríem considerar una esmena a la totalitat de la gestió de Bassols al capdavant de la institució municipal, i va aprofitar per acusar a la premsa que no hagués denunciat aquesta situació quan criticava l'actual gestió municipal.

Bassols demana al Govern Civil que intercedeixi en la polèmica. Rodríguez Chamorro preserva l'honorabilitat de l'home fort de la U.P. gironina, i recorda que sempre han valorat, des del Govern Civil, positivament la tasca municipal de Bassols. És significatiu, però, com declinen la possibilitat d'arbitri per l'important risc que comporta, i anuncien l'elaboració d'informes que determinin possibles responsabilitats. Era l'única manera d'evitar el compromís immediat, mentre s'esperava que el problema s'esmoreís de forma natural. De fet, al llarg de la Dictadura la preeminència en els càrrecs dels polítics locals depenia absolutament de la capacitat d'adaptació de cada situació concreta. Jaume Bartrina i Mas és un excel.lent exemple de camaleonisme polític. Quan es produeix el cop d'Estat Bartrina era regidor de l'Ajuntament de Girona. L'ordre de dissolució dels ajuntaments l'obligà a abandonar lògicament el càrrec. A partir d'aquell moment es va mostrar molt crític de la política de Primo de Rivera. Però quan la Dictadura es trobava mancada de personal polític el recuperà per l'Ajuntament, i el nomenà alcalde el juliol de 1924, càrrec que ostentarà fins el març de 1925 i tornant a l'alcaldia el maig de 1927. Bartrina esdevé un addicte defensor del règim i la seva ambició es veié satisfeta, fins el punt que amb l'alcaldia a les seves mans i en un estat d'èxtasi va afirmar: *Ja ho veieu! només em falta ésser rei!*

Amb la caiguda de Primo de Rivera, Bartrina s'afanyà a adherir-se al nou règim, presidit pel general Berenguer, amb l'objectiu de no abandonar el càrrec. Però el mes de febrer de 1930, Joaquim Tordera el substituï provisionalment, i el 13 de març Francesc Coll i Turbau es possessionà de l'alcaldia. Aleshores comença un procés contra Bartrina, al qual se l'acusava d'haver iniciat la construcció de les obres d'una plaça sense els permisos legals reglamentaris, i contra el membres de la Comissió Permanent Josep Mirandes, Alexandre Dalmau, Àngel Anton Garcia del Pozo i Antoni Montseny. Tots plegats se'ls acusa *como responsables civiles de los perjuicios causados al erario comunal con infracción de ley en la ejecución del proyecto de construir una Plaza Mercado sobre el rio Oñar*.

El llarg procés va significar el final d'una carrera política fictícia d'un home –Jaume Bartrina– sense cap base ideològica, que fonamentà la seva trajectòria pública en el més pur oportunisme polític. La publicació humorística gironina *Clarinet* esbossa, un cop closa la Dictadura, el perfil de Jaume Bartrina i la fa extensiva als polítics de les mateixes característiques: *No tenen ni la infausta glòria d'haver dirigit una obra destructiva. Ni tenen al seu favor ni el migrat heroisme del risc que passen molts dels traïdors a la terra llur. És d'allò més vulgar que hi ha i pul.lula*.¹⁵ Sens dubte, hom fa referència al paper que mantingué Bartrina en contra de l'existència de la Mancomunitat de Catalunya.

Un Reial Decret del 15 de febrer de 1930 manava el cessament de tots els ajuntaments i la formació de nous consistoris. La meitat dels regidors havien de sorgir d'entre els majors contribuents i la resta entre els antics regidors de les eleccions celebrades des de l'any 1917.

El dia 26 de febrer de 1930 es constituïa, un cop que Primo de Rivera abandonà el govern, el nou Ajuntament, sota la presidència del recent nomenat

---

¹⁵ *Clarinet*, Girona, 14-12-1930. En un tò irònic empen com a sobrenom de Bartrina el de "Xinxola".

governador Juan José Alonso Jiménez. L'endemà, l'alcalde accidental Joaquim Tordera publicava un ban que representava la fi d'una època i el començament d'una altra de nova:

Amb la constitució de l'Ajuntament que en aquests moments m'honoro presidint, ha quedat restablerta –sisquera en la forma transitòria que el Govern ha considerat convenient– la normalitat de la vida municipal.

El poble de Girona ha donat prou i prou inequívokes mostres de la seva condemnció del règim caigut, per a permetre el dubte més insignificant de la satisfacció amb que s'ha degut veure reintegrat al dret de fiscalitzar als administradors dels sus interessos, ja que no sigui encara arribada l'hora d'elegir-sels lliurement. Representants avui d'aquest dret, ens plau a tots, i a mi en nom dels demés, manifestar als ciutadans de Girona el nostre ferm propòsit de fer-nos dignes d'exercitar-lo posant-hi tota la cura, tot l'amor, tot l'esperit de sacrifici, si això cal, que exigeixi de nosaltres; i que la nostra major aspiració estarà en identificar-nos amb el sentiment de la Ciutat en aquesta gloriosa empresa de vindicació, de reparació i de justícia.

El nou Consistori municipal, al dirigir en aquesta data memorable la seva salutació als ciutadans de Girona, es complau en associar-se a la íntima satisfacció general convidant-los a exterioritzar-la en la ballada de sardanes, nota expressiva de tot quant significa per a nosaltres la solemnitat del moment, que tindrà lloc a dos quarts de vuit del vespre d'avui, a la Rambla de la Llibertat.¹⁶

Retornaven a l'escena política els catalanistes i republicans apartats arran del cop d'Estat. Però la fórmula de designació no els plaïa. El catalanista Camps i Arboix considerava que calia la restitució de tots els regidors apartats del seu càrrec de forma injusta i arbitrària, i el republicà Llorenç Busquets compartia la mateixa

---

¹⁶ Arxiu Històric de la ciutat de Girona. Bans, Decrets i Edictes. Lligall núm. 42.

opinió, recordant la tasca d'importants elements provinents de la classe mitjana i obrera. La majoria reivindicava una rectificació en la forma de designació, i fins i tot l'inefable monàrquic Joaquim Font i Fargas s'afegia al clam dels progressistes i proclamava que *su intervención en anteriores Ayuntamientos gubernativos, habia sido forzosa y obligada por el régimen de la Dictadura y por su condición especial de funcionario público, Profesor de la Escuela Normal.*¹⁷

L'etapa de transició fins a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 es caracteritzà, sobretot en els primers temps, per la revisió d'alguns acords presos durant la Dictadura, i en especial el projecte de plaça-mercat sobre el riu Onyar. Hem de dir, però, que va romandre en el seu càrrec en aquest període de provisionalitat, i en qualitat d'ex-regidor una figura emblemàtica de la Dictadura: Frederic Bassols, el qual en la sessió de Ple del 13 de març de 1930 fa una afirmació dels seus ideals de monarquisme i integritat espanyola, i fins i tot protesta enèrgicament quan en la sessió del 12 d'abril es proposa de substituir el nom del general Primo de Rivera del carrer de la ciutat de Girona que el portava.

La gestió dels ajuntaments de la Dictadura fou veritablement poc edificant, i ara –durant la transició– era quan sortien a la llum pública les deficiències. Les contundents valoracions dels nous regidors eren inequívokes, i en recollirem les més significatives: el republicà Llorenç Busquets i Ventura, assegurà que: *no cabe más que aceptar la carga con que se ha encontrado el nuevo Ayuntamiento, procurando el momento de hacerla más útil y llevadera.* Joaquim Pla i Cargol, de la Lliga, mantenia que les úniques obres fetes amb l'import de l'emprèstit eren les de la Biblioteca i les de la Central de Pedret, *y que hechos números del corte de las obras invertidas, importe de lo pendiente y estado actual de fondos del presupuesto extraordinario, sacaba una impresión pésima de la gestión de los dos*

---

¹⁷ Arxiu Històric de la ciutat de Girona. I.1.1. Llibre núm. 519.

Ayuntamientos anteriores. El també republicà Joaquim Tordera i Girbau afirmà que *era lamentable la necesidad de recurrir a economías sobre personal de la clase más necesitada, por consecuencia de malas administraciones anteriores, como ejemplo de las cuales citó el caso de la subvención de 2000 pesetas al diario madrileño "La Nación".*¹⁸ En tot cas era evident que es respiraven nous aires i progressivament hom recuperava el lliure exercici de l'activitat política perduda arran del cop d'Estat.

L'experiència dels set anys de govern municipal a la ciutat de Girona són suficients per verificar que l'Ajuntament de Girona representava un considerable centre de poder, en certa mida equiparable a la influència exercida per la Diputació. A la ciutat de Girona, com a cap provincial, hi havien concentrats tots els organismes de poder i decisió provincial: govern civil, govern militar i delegació governativa, amb les respectives competències (censura de premsa, ordre públic, entre moltes altres). La centralització del poder provincial és decisiva per entendre que la fluidesa, o si més no la persistència, en les relacions de l'alcalde de la ciutat amb les principals autoritats del règim és superior a la de qualsevol altre municipi, i això donava un impuls a la ciutat que la convertia en centre de decisió –i a voltes de conspiració– de la política provincial. De la mateixa manera, ser capital de província implica, també, el foment de “focus de camarilles monàrquiques que intenten, des dels seus llocs, controlar l'opinió”.¹⁹

---

¹⁸ Totes les opinions han estat recollides de l'acta del Ple municipal del 12-4-1930. Arxiu Històric de la ciutat de Girona. I.1.1. Llibre núm. 521.

¹⁹ M.Jesús Muiños, op. cit. pàg.129. Afirmació referida a la Tarragona predictatorial, però absolutament vàlida per la Girona primoriverista.

8.- EL PRIMORIVERISME DAVANT EL CATALANISME: EL CONTEXT GIRONÍ

Anteriorment al cop d'Estat, Primo de Rivera havia mantingut una postura propera a la concessió d'una certa autonomia per Catalunya. Progressivament a partir l'establiment del règim dictatorial Primo renuncia explícitament a la seva definició descentralitzadora i admet que llur antiga posició podia primar el confusionisme al derivar el concepte de regió al de nació. La radicalització del seu nou plantejament, en consonància amb els principis militars que inspiraren la intervenció dictatorial, adquirien una definició inequívocament centralista i innegociable: *todo Viva regional quita esplendor al Viva España! que debe ser el único grito con que los españoles expresen su exaltado amor a la Patria.*

Així, les immediates declaracions de Primo de Rivera, després del cop, en relació al tema de la llengua catalana permetien intuir una situació poc propícia pel desenvolupament de la cultura catalana, per bé que ja es començava a palesar l'ambigüïtat del discurs del general. Mantenia que no es perseguiria la llengua catalana, però que calia reduir-la a un àmbit familiar, oral, allunyada dels actes oficials i públics i dels documents escrits. Era una manera de reforçar el paper preeminent i hegemònic de l'idioma castellà. Hom encetava la retòrica "antiseparatista", que és com l'anomenava el nou règim, *el morboso sentimiento catalán de hostilidad a España que tan abandonado y criminalmente han venido dejando desarrollar en la escuela y el púlpito y la cátedra los abominables políticos del antiguo régimen, ese sentimiento procuraremos desterrarlo.* De fet, l'editorial del *Diario de Gerona* del 16 de setembre demostra com s'acceptà a Catalunya el nou ordre militar, amb prou feines sense objeccions i, en canvi, amb unes esperances de

futur, fins aleshores desconegudes: *Los políticos del régimen caído, en su inconsciencia o en su frescura se empeñaban en no querer hacer caso de Cataluña y de las cuestiones candentes en esta vitalísima región planteadas.*

En tot cas, però, el cos legislatiu promulgat en els primers dies de Dictadura era, sens dubte, poc afavoridor del progrés de la llengua i cultura catalanes. El *Real Decreto en Defensa de la Unidad Nacional*, promulgat el 18 de setembre de 1923, fa témer una aplicació restrictiva *Seran juzgados por los tribunales militares, a partir de la fecha de este Decreto, los delitos contra la seguridad y unidad de la Patria y cuanto tienda a desgregarla, restarles fortaleza y rebajar su concepto, ya sea por medio por medio de la palabra o por escrito, ya por la imprenta o cualquier medio mecánico o gráfico de publicidad y difusión, o por cualquier clase de actos o manifestaciones.* S'especificaven penes d'un a dos anys de presó per als difusors d'idees separatistes. Com a moneda de canvi, la Dictadura no dictà cap disposició contrària a *expresarse o escribir en idioma o dialecto, las canciones populares, costumbres y trajes regionales.* Hom pretenia mantenir una actitud de transigència en l'acceptació de símbols folklòrics. El mateix rei quan visita Barcelona el desembre de 1923 es lamenta de la poca utilització de la barretina. En els actes oficials, però, com hem dit, únicament es podia emprar el castellà, el mateix idioma que devia regir els llibres oficials de les corporacions públiques. I l'enseyament de l'idioma restava prohibit. A títol comparatiu, apuntem que a começaments de 1924 el governador de Biscaia suprimeix la càtedra de llengua basca que s'impartia a l'Institut de Bilbao. O sigui, si bé la situació de la cultura catalana durant la Restauració no era, ni molt menys, òptima, la Dictadura, com constatà Francesc Macià, acabà per anul·lar "les escasses llibertats que tenia Catalunya".¹

L'aplicació del Reial Decret fou imminent. Abans de concloure el mes de

---

¹ Joan Alavedra, op. cit. pàg. 301.

setembre el governador civil i militar de Girona, Pascual Gracia, manà que els rètols dels carrers i places gironines s'escriguessin en castellà: *habida consideración de que en esta provincia muchos de los referidos nombres se hallan escritos en lengua catalana, es de absoluta necesidad que los mismos se escriban también en castellano, bastando para ello la colocación de la oportuna tablilla encima o al lado derecho (izquierda del lector) de los rótulos hoy existentes.* Els governadors de Catalunya rebien constantment ordres concretes de controlar l'idioma que s'impartia a les escoles.

En la modificació de l'actitud filocatalanista de Primo de Rivera hi van intervenir probablement qüestions estratègiques d'ordre intern, derivades de la lluita per controlar el poder. La influència del sector militar més espanyolista va imposar la tesi que identificava el catalanisme com a cosa absolutament negativa que calia combatre. L'acceptació d'aquestes tesis per part de Primo de Rivera s'inscriu, segons E.Ucelay Da Cal, en la dialèctica suscitada entre el dictador i el rei per establir una jerarquia d'importància relativa a la supervivència del poder o bé de la dinastia: *Contràriament al que ha plantejat la tradició catalanista fins ara, la Dictadura no va entendre la seva missió com a anticatalana. En tot cas, el primoriverisme va anar fent-se anticatalanista (que no és el mateix) de manera progressiva i acumulativa. L'anticatalanisme de Primo i dels primorriveristes fou un resultat de la pugna interna per definir tant el seu règim com la durada d'aquest.*² Amb això, quedava sentenciat un possible festeig de Puig i Cadafalch al voltant del rei.

El canvi de posició de Primo de Rivera havia vingut precedit, però, sens dubte, d'un període caracteritzat per l'exercici d'una política decididament anticatalanista, i per la quotidianitat d'un discurs espanyolista, sense apenes esclatxes. Des del setembre de 1923 fins l'any 1926 Estat Català calculava que més de 130

---

² E.Ucelay Da Cal, "Provincialistes...", op. cit. pàg. 9.

organitzacions i institucions locals havien estat clausurades, i això sens comptar les escoles, o bé les extensions de la Mancomunitat, i els 21 diaris locals tancats, a més dels multats i suspesos.³

El clima de repressió contra el catalanisme va fomentar l'exercici de la venjança, de la mateixa manera que passava amb el sistema de denúncies anònimes instituït pel dictador per descobrir actes vinculats amb la corrupció. És a dir, acusar algú de separatista, de forma pública o bé anònima, solia representar l'inici d'un expedient pel sospitós. A Castelló d'Empúries, el novembre de 1923, es produí un cas ben significatiu al voltant de la coneguda família de propietaris Negre-Pastell, quan Enric Negre fou acusat de separatista. En aquesta ocasió, els tribunals de justícia militar van absoldre a l'acusat. A Figueres, les denúncies van afectar a la Catequística Parroquial. I a Bonmatí s'esdevingué un cas molt comentat a la premsa gironina. El cap d'estació Francesc Lamarca fou denunciat per cinc veïns de separatista: el governador Urquía el sancionà amb 500 pessetes i pena de desterrament a Terol. Al cap d'un mes, a començaments de novembre de 1924, es permet el retorn al seu domicili. L'inspector de productes medicinals de l'aduana de Port-Bou Francesc de Budallés fou inculpat, també, com a separatista, mercès a una delació.⁴

Una altra víctima de les denúncies anònimes fou l'arquitecte municipal de Girona, el qual se l'acusà d'emetre les comunicacions en català. Per sort va trobar el recolzament de l'alcalde Tarrús, el qual posà en dubte les acusacions i fins i tot, va gosar de recordar al governador que el sistema de les denúncies ja havia estat regulat per Primo de Rivera: (...) *el abuso de las denuncias anónimas dió lugar a que por el Directorio se dictara una disposición declarando que no se daría curso a*

---

³ *Butlletí de l'Estat Català*, París, 11-06-1926, esmentat per E.Ucelay Da Cal, tesi doctoral citada, pàg. 566.

⁴ Veure apèndix núm. 6.

*las que no llevaran la firma y la dirección del autor.*⁵

Les prohibicions contra l'ús de la llengua catalana s'aplicava de forma més indiscriminada contra manifestacions més populars que no pas erudites i minoritàries. Això pot explicar la certa permissibilitat governativa respecte a l'edició de llibres en català i a la creació de noves editorials catalanes,⁶ fet que lògicament no passà desapercebut a un intel·lectual com Pere Bosch-Gimpera: *Malgrat la pèrdua de la protecció oficial, el moviment intel·lectual català continuà amb intensitat. Es crearen editorials catalanes. El monestir de Montserrat publicà una monumental traducció catalana de la Bíblia (...) Cambó exercí el seu mecenatge amb la publicació dels volums de la Fundació Bernat Metge...*⁷

En canvi, Primo de Rivera no permet que es cantin "couplets" en català, tot i que no es tractava d'una producció autòctona, representar-se en català podia pressuposar una certa normalització de l'idioma. Així mateix, a la Unió Deportiva Girona se l'obliga a castellanitzar els anuncis i indicacions que hi han al camp, i també a col·locar de manera preferent la bandera espanyola quan es disputen els partits de futbol. L'octubre de 1924 fan retirar de la via pública els anuncis d'un concert, organitzat per l'Associació de Música, per haver estat escrits en català, el govern civil recorda que els anuncis i prospectes destinats a la publicitat s'han de portar a censura al govern civil, i és obligatori que estiguin redactats en l'"idioma nacional", o, com a màxim, en aquest idioma i en català, però mai exclusivament en català. S'amenaça amb una multa de 500 pessetes.

La normativa que coarcionava l'expressió lliure i més elemental de l'idioma català es va extenguent, fent palesa l'absurditat i l'abast de la repressió. Així l'11 de

---

⁵ Arxiu Històric de la ciutat de Girona. Correspondència Govern Civil. Lligall núm. 10, 4-6-1924.

⁶ Veure Josep M. Roig, *La dictadura de Primo de Rivera...*, pàgs. 607 a 630.

⁷ Pere Bosch-Gimpera, op. cit. pàgs. 125-126.

gener de 1924 la Direcció General del Monopoli de Ilumins mana a la seva delegació de Tarragona que es recullin les capses de Ilumins on hi hagin inscrits anuncis en català, uns dies més tard, el 13 de febrer la *Gaceta de Madrid* publica l'ordre de prohibició de rotular en català els productes farmacèutics: *Todas las especialidades elaboradas en España, cualquiera que sea su procedencia, aunque sea su autor extranjero y haya pedido o autorizado su elaboración en España, deberán tener las etiquetas, envoltorios y prospectos redactos en español.* L'alcalde de Palafrugell, Sebastià Dalmau assimilà ràpidament els nous preceptes i els introduí al seu municipi, en un ban datat el mateix 13 de febrer de 1924 feia saber: *Que en virtud de las disposiciones vigentes, en lo sucesivo todos los anuncios, prospectos, circulares comerciales, etc., que tengan el carácter de públicos, deberán estar redactados en idioma español.*

A l'Ajuntament de Girona l'obligatorietat de parlar el castellà en els plens i comissions, representava per més d'un regidor –acostumats a parlar en català– dificultats que podien derivar en situacions còmiques i ridícules: *La Dictadura (...)* produí un reviscolament del castellà amb el segon dels Ajuntaments governatius, en el que hi havia qui nomenava al regidor senyor Xiberta emprant una CH que semblava un estornut.⁸

A començaments de l'any 1924 Arturo Carsi, governador civil de Girona, adreça una carta a l'alcalde de la ciutat de Girona on li manifesta que: *Desconocia y no podía suponer, sino se hubiese hecho eco de ello, que los vigilantes nocturnos de la ciudad cantan la hora en catalán. Yo le agradeceré mucho que ordene que lo hagan en el idioma Nacional y que imponga el uso del mismo dentro de esta casa, en todas sus dependencias, y para todos sus efectos.*

El procés de castellanització fou emprès diligentment i de forma constant. Uns

---

⁸ Joan Vinyas i Comas, op.cit. pàg. 113.

mesos més tard, el juliol de 1924, Carsi trameté una nova comunicació a l'alcaldia de Girona, on manava obligar als venedors que pregonaven mercaderies i serveis a la via pública, des del pregoner municipal als venedors de periòdics, a expressar-se en castellà, el mateix idioma que havia de presidir les relacions orals i escrits dins les oficines municipals. Com a conseqüència d'aquesta comunicació va circular el rumor que l'alcalde de Girona Joan Tarrús volia presentar la dimissió, *per no poder hacer cumplir, aunque sean inspiradas en el mayor deseo y buena voluntad, ciertas disposiciones gubernamentales en favor de los intereses del vecindario, y la obligación del uso del idioma nacional en los pregones y en las oficinas municipales de la ciudad.*

De manera accelerada s'anava castellanitzant la societat catalana, especialment les manifestacions més quotidianes i populars. En aquells mateixos dies, el governador Carsi també ordena a la companyia de ferrocarrils de Girona a St.Feliu de Guíxols que rotuli en castellà el nom de les estacions de la línia. Al cap d'uns dies Carsi era substituït per Juan de Urquía al capdavant del govern civil gironí. La gran obsesió de Carsi, durant el seu mandat gironí, fou el separatisme, ell considerava que darrera cada català hi havia un separatista en potència.

Inicialment el nou governador es mostrà més tolerant amb les rotulacions públiques, atès que es declarava partidari de simultanejar rètols en castellà i en català, alhora que afirmava que ordenaria als delegats governatius que no

adoptessin postures intransigents⁹. Urquía manifestà, a l'entrar a Girona, que si regionalisme volia dir estimar la terra, els costums, la llengua i desitjar una descentralització administrativa, ell era regionalista. Seguint la retòrica de condemna al separatisme –mai ningú va saber on s'establia la frontera entre regionalisme i separatisme–, pròpia del règim, hem de reconèixer un cert matís, al principi, més agosarat i liberal, en el discurs d'Urquía. De fet, però, els hipotètics pronòstics no es confirmaren, i les notícies de persecució als ideals “separatistes”, concretades en detencions i sancions trascendeixen les pàgines dels diaris d'inicis de l'any 1925, per bé que el governador insistia en la seva predisposició favorable a admetre posicions com la de Macià, del que afirmava que era un *esclavo de una idea equivocada, pero que para ella se sacrifica y por ella se expatria, tiene una piadosa consideración. (...) Pero para el separatista, no hay beligerancia. Esa propaganda, hagan como se haga, está definida en el Código penal. Y aquí las leyes se cumplen aunque su acción implacable se procura burlar con habilidades inocentes.*

Juan de Urquía en l'acte d'inauguració del III Congrés de Premsa Catalano-Balear, el maig de 1925, va fer una referència explícita de la política de la Dictadura en relació als trets diferenciadors de Catalunya: *Nosotros no perseguimos el idioma catalán y por lo mismo no podemos consentir que se persigue villanamente el idioma castellano. La madre debe enseñar a rezar a sus hijos en catalán; eso lo admite el Directorio. Pero en cambio el maestro viene obligado a enseñar a sus*

---

⁹ El governador Urquía en una conversa mantinguda amb els periodistes, el 6-9-1924, i a instàncies del representant d'*El Gironès*, Ramon Xifra i Riera, que vol rotular el seu despatx d'advocat a Figueres en català, aconsella que ho faci en bilingüe, i així ho entredrà tothom. Riera respon: *-Però és que ni així em seria permesa la placa escrita en català.* El governador afirma que pregarà als delegats que ho tolerin. Aquesta conversa va causar molta estranyesa a Figueres, ja que el delegat Ricardo Motta ja havia fet “netejar” totes les façanes on existia qualsevol expressió en català, contradient, en certa mesura, l'opinió del Rei que no entenia com en una visita a Barcelona havia vist més banderes catalanes que no pas botigues amb els rètols en català. El delegat governatiu a Figueres era un personatge conflictiu que destacà pel seu anticatalanisme, com ara quan en una ocasió prohibí que en una assemblea de metges es parlés el català.

alumnos en castellano. Y esto no para perjudicar a los hijos de Cataluña, sino para hacerlos aptos para que puedan desenvolver sus actividades comerciales en las demás tierras hispanas. Cuando os digan que vamos contra vuestros usos y costumbres decid que es falso. Si se ha prohibido que ondee la bandera catalana es porque ello servía para ofender la bandera de la patria. Si se ha prohibido en Cataluña la Santa Espina era porque con ella se agredía el sentimiento castellano.

És significatiu, també, comprovar com el governador civil de Barcelona, general Lossada, posa a la pràctica la repressió a les expressions autòctones populars. L'agost de 1924 amenaça en prohibir La Santa Espina, ja que es tocava amb noves estrofes i amb una clara voluntat de substitució d'Els Segadors, *Y lo sentiré esto, porque es una de las sardanas cuya música me gusta más.* Prevenia als organitzadors de festes als pobles on *se organizan bailes y determinadas fiestas, en las que se hace ostentación de banderitas y lazitos, así como ramitos con espiguitas y otras cositas intencionadas, todo lo cual se ha de acabar por que no estoy dispuesto a consentirlo.* Les susceptibilitats presidien qualsevol raonament i posen de manifest la política de restricció sobre les activitats folklòriques-populars, a diferència de la cultura més elitista. Un mes més tard, com hem vist, es prohibeix La Santa Espina. El governador gironí Urquía ho justificà, dient que només era prohibida a Catalunya, perquè aquí es tocava la Santa Espina com un himne de provocació.

A redós de les circumstàncies esmentades les entitats i organitzacions que tenien cura de la difusió i conreu de les manifestacions de signe lúdico-cultural optaven, sovint, per reduir llurs activitats. Així, a començament del mes de setembre de 1924, el consell directiu del Foment de la Sardana de Barcelona feien pública la seva intenció de minorar les actuacions sardanistes, així com, també, les excursions

col.lectives.

De manera paral·lela, la Dictadura pretenia, a través de la premsa, desmotivar l'esperit catalanista a base d'oferir una imatge caduca dels seus personatges més representatius. El gener de 1925 el govern civil de Girona publicava la següent nota oficiosa: *Durant su estancia en París, pudo enterarse el gobernador de la fatal decadencia de los separatistas catalanes que en la capital de Francia pululan. El titulado Centro de la Republica Catalana, se ha clausurado falto de ambiente y de pesetas, y al Sr. Macià, caudillo de los extraviados, no le visita ninguna persona de significación, viviendo rodeado de los que le esquilmán, con innegable modestia, en una casa de huéspedes parisina. El Sr. Urquía publica estas noticias para que los buenos gerundenses se convenzan los que aún duden, de que las lámparas del separatismo catalán, faltas de aceite se apagan.*

A Girona, com hem vist, a pesar que el governador Urquía sovint emprà un doble llenguatge, és incontestable el seu posicionament contrari a l'esperit de catalanitat. Amb tot, hem descobert un document on es constata com Urquía havia rebut l'assessorament sobre el tema de Catalunya d'un prestigiós polític espanyol: Lerroux. Quan es produeix el cop d'Estat militar Vicenç Blasco Ibáñez es trobava a França, i davant l'incert de la nova situació sol·licita –el 22 de setembre de 1923– informació al seu antic company Alejandro Lerroux sobre l'abast del moviment sediciós.¹⁰ En la seva resposta –dia 3 d'octubre de 1924– Lerroux justifica els mitjans i el fi de la intervenció militar, i només condiciona l'èxit de la nova situació política a la incapacitat dels seus protagonistes: *Esto es una revolución sin tragedia. Incruenta porque la raza sufre de letargo, de pereza, de pesimismo. A pesar de que el hecho haya sido militarista, atropellador, y de que concurran en él deplorables*

---

¹⁰ Sobre la correspondència Blasco-Lerroux veure, entre d'altres, A. Lerroux, *Al servicio de la República*, Madrid, 1930, pàgs. 244-247 i A.Marsá i E. Carballo, *Alejandro Lerroux ante el momento político*, Barcelona, 1930, pàgs. 19-37.

circunstancias, es lo cierto que se ha recibido bien y que sus autores o ejecutores estan bien intencionados. Fracasará pronto, fracasará sin remedio. No hay preparación ni competencia en los promotores." Evidentment, Lerroix considerava que la nova situació política seria molt efímera.

A pesar de les seves accions conspiratives, concretades a mesura que transcurria el temps en contactes i conxorxes amb vells polítics –preferentment liberals– i militars descontents amb el dictador –sobretot, i de manera més significativa per la graduació que tenien amb Weyler i Aguilar–, o bé en la seva participació en l'organització de l'Alianza Republicana el febrer de 1926, el posicionament condescendent, en especial durant la primera època dictatorial, de Lerroix amb el nou règim, i contrari al catalanisme és inequívoc. Curiosament, el líder radical tenia una llunyana relació amb les comarques gironines, que ens permet constatar la seva actitud mitjançant els lligams que manté amb el governador Urquía. Un nebot de Lerroix havia nascut l'any 1907 a Girona. Quan s'origina el corresponent expedient de lleves del nebot, Lerroix cerca els favors del governador de Girona Urquía. A partir d'aleshores entren en contacte ambdós personatges, i és molt significatiu comprovar com Lerroix "assessora" i aconsella a Urquía de com ha de tractar el "problema català". A través d'una carta que Lerroix tramet, el mes de

---

¹¹ Resulta anecdòtic comentar que tant la carta de Blasco Ibáñez com la de Lerroix es recolliren en un imprès, el qual l'hem consultat a l'Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Presidencia", lligall núm. 423, juntament a una carta del tinent d'alcalde de Ripoll de data 10 de novembre de 1923, adreçada a Primo de Rivera, que acompanyava l'imprès i que deia: *Con el mayor respeto dirigo a V.E. la presente, adjuntando un impreso que sin pie de imprenta se me ha dirigido y en el que por su tono y su fondo, he creído conveniente hacer llegar hasta sus honorables manos, pués aunque creo que este impreso se habrá dirigido a otras personas, por deber, por patriotismo, por amor a la Patria, al Rey, y admirador entusiasta del Directorio de su digna Presidencia, cumplo con mi deber de ciudadano honrado dando la voz de alerta para vigilar á los traidores de nuestra amada Patria. Beso respetuosamente sus benditas manos y Dios guarde muchos años su preciosa existencia y la de nuestros amados soberanos.* Sens dubte, la submissió del regidor de Ripoll és absoluta, però l'actitud concreta de Lerroix tampoc exigia prendre les precaucions que ell apunta. La resposta de Primo de Rivera el dia 15 de novembre de 1923 fou probablement suficient com per satisfer al regidor servil: *Muy sr. mio aunque ya conocia el impreso que me remite, no por eso dejo de agradecerle su buen interés.*

març de 1925, al governador, hom pot constatar els plantejaments i les estratègies a seguir sobre el catalanisme que recomana el polític radical, i a pesar de la seva extensió, val la pena reproduir-la literalment:

Me sorprende y me envanece saber que has aprendido algo de mi y para que mi satisfacción sea mayor, me conviene aclarar que lo que yo pude enseñar a otros y según dices quisiste tú aprender de mí, no era "catalanícida", sino en cuanto que catalanismo pone en camino de separatismo, porque contra éste me parece muy bien la actitud más irreductible, sobre todo si la energía en combatirle va acompañada del tacto, la prudencia y las reformas necesarias para que el patriotismo español, se traduzca, plasmado por la Ley, en ventajas de orden moral y material para todos los pueblos por igual. En este sentido, fuí yo siempre enemigo de los particularismos, de los regionalismos y de los nacionalismos y no he tenido motivo ni razón para rectificar ni mi sentimiento ni mi pensamiento.

Ahora bien; lo que hace falta y seguramente tú sabrás hacer, porqué ya conoces bastante esa región es no realizar obra contraproducente echando leña al fuego, sino por el contrario llevar con temple las riendas del Gobierno que tienes en tu mano, demostrando que la autoridad no es sólo fuerza, sino vigilancia, conducción suave, paternidad firme, energía sosegada y equidad en acción, que saber armonizar los rigores de la Ley con las realidades de la vida, encontrando cada día, cada hora y para cada conflicto, la fórmula de armonía que, sin desprestigio de la Ley ni de la autoridad, consigue el allanamiento, la conformidad o el acuerdo de la ciudadanía.

Ni tú Sancho, ni yo Quijote; pero puesto a discurrir has de perdonarme que aún viéndote en tu ínsula Melindrania, yo me permito poner por encima de toda discrepancia de forma política, el antiguo afecto que te profeso y que me mueve a

*desearte fortuna en el ejercicio de tu cargo.*¹²

En tot cas, Lerroix havia mostrat obertes simpaties per l'actuació insurreccional de Primo de Rivera, i atesa la significació del personatge la premsa recollia sovint les seves impressions. *El Heraldo de Gerona*, el 15 de gener de 1925, publica les diàfanes opinions de Lerroix, en què el polític radical manifesta que ell no havia rebutjat, i ni tan sols condemnat el cop militar del 13 de setembre, sota el justificant en en aquells moments la situació de l'Estat era insostenible, amb un estol de partits polítics –inclòs el republicà– immersos en una crisi d'idees i de renovació dels seus líders. Aquell context, segons Lerroix, explica el perquè l'opinió pública acull favorablement, fins i tot amb mostres de suport, la intervenció militar, atès que intuïa l'entrada d'un moviment de lliberació i una esperança de canvi i d'introducció de nous procediments. Lerroix declarà que en aquelles circumstàncies i amb els instruments necessàries a la seva disposició ell mateix hagués instaurat un sistema dictatorial: *¿Por qué habríamos de condenar lo que hubiéramos hecho nosotros de haber contado con medios? Yo declaro que, fuera de lo doctrinal, ni siquiera me contrarió.*

Paral·lelament a la promulgació de decrets i reials ordres, l'acció policial es manifestava amb contundència, i afectà tota la geografia gironina. Una entitat política que feia molts anys que pràcticament estava esmorteïda, com era la Unió Catalanista també es veié afectada per la repressió. El 14 de maig de 1924 li eren ocupats segells postals, insignies i d'altres pertinenències de l'entitat i li fou oberta una causa instruïda ple jutge militar capità Caturia. Possiblement les autoritats s'adonaren que la Unió Catalanista era una entitat sense vida, i el mes d'agost fou sobreseguda la causa, prèvia destrucció dels esmentats efectes.

A Figueres, l'alcalde, a instàncies del governador civil, manà que la rotulació

---

¹² Una part de la carta la va publicar *El Autonomista* el dia 1-4-1925.

dels comerços, anuncis i cartells s'escrigués en castellà, *además no se autorizará ningún espectáculo público, cuyo programa, que debe presentarse para su aprobación, no vaya escrito en español*, mentre que a la Bisbal les restriccions contra la rotulació en català ja havien començat feia mesos, gairebé de forma paral·lela amb la instauració del govern militar. Sens dubte, hem de considerar com a molt extremat el zel del delegat governatiu al Baix Empordà. Al llarg de la Dictadura l'emblemàtic centre catalanista de La Bisbal Escut Emporità –presidit per Pere Lloberas– fou clausurat i reobert en diverses ocasions. Immediatament després del cop d'Estat és clausurat per primera vegada, tot i que al cap d'uns dies és autoritzat a obrir novament llurs portes, sota la condició de retirar de les parets del local els retrats de Jacint Verdaguer, Joan Maragall i Francesc Cambó. A començaments del mes de març de 1924 torna a ser clausurat fins el juny de 1927 en que novament es permet el seu funcionament, però sota la condició que la junta la formin socis de l'entitat i que els estatuts tinguin *una estructura de expansión, pero sin carácter político*. L'abril de 1929 pateix la darrera clausura, i els locals són segellats. A La Bisbal, també, la Guàrdia Civil practica registres, l'agost de 1924, en els domicilis d'antics membres de la Protectora de l'Ensenyança Catalana i clausura –el maig de 1925– l'escola d'idiomes que dirigia Bonaventura Casadevall.

A Olot s'efectuen diversos registres domiciliaris i es clausura el Casal Català, entitat que s'ha de dissoldre i liquidar definitivament –el setembre de 1926– tot el mobiliari i la resta del patrimoni. A la capital de la Garrotxa és clausurat, també, el Cafè de la Pietat, i no s'autoritza la reobertura fins el gener de 1925. A Puigcerdà, zona propera a la frontera, sovintegen les detencions contra elements catalanistes, mentre que a Blanes la repressió afecta, fins i tot, a un jove de 15 anys: Benet Ribas i Fogarolas,¹³ el qual és detingut i obligat a presentar-se setmanalment al comandant

---

¹³ Informacions extretes de l'entrevista mantinguda amb Benet Ribas (Blanes, 1908) el 15-11-1988.

jutge militar de Girona per haver publicat a la revista *Recull* un petit solt relatiu a la bandera catalana, succés que li valgué ser considerat –i així ho expressà en un informe– pel sargent de la Guàrdia Civil de Blanes com un separatista furibund. Només quan intervé al seu favor un blanenc influent, que residia a Barcelona i mantenia una certa amistat amb el capità general Barrera, s'atura un procés judicial que estava a punt d'iniciar-se.¹⁴

En el poble de Begur s'esdevingué un cas que demostra la desconfiança de les autoritats vers qualsevol acte de tipus cultural. El 17 de setembre de 1923, és a dir pocs dies després del cop d'Estat, l'Ajuntament de Begur acorda batejar un carrer del poble amb el nom de l'il.lustre begurenc Josep Pella i Forgas i col·locar una placa en la casa on havia nascut. S'iniciaren alhora els preparatius per celebrar un gran homenatge en honor de l'eminent historiador de l'Empordà, i a tal efecte es constituí una comissió organitzadora. No hi ha dubte que la personalitat de Pella i Forgas –mort l'any 1918– anà lligada, des de l'últim quart del segle passat, al desenvolupament del catalanisme polític, però, en tot cas, els actes que es preparaven a Begur no tenien cap connotació política. Malgrat això, les autoritats governatives, en un excés de zel repressor, van interpretar que l'acte d'homenatge a Pella i Forgas contenia elements d'exaltació catalanista, i en conseqüència el van prohibir. La comissió organitzadora de l'homenatge va adreçar, el 24 d'agost de 1924, una carta als hereus de Pella i Forgas, on s'exposaven els contratemps imposats per la situació política, i es feia referència a circumstàncies passatgeres

---

¹⁴ Benet Ribas, ànima de la segona època de la revista *Recull*, és un home de profundes conviccions catalanistes i catòliques, aquesta darrera condició provocà que a l'any 1936 li fou confiscada molta documentació i material imprès, com ara la col·lecció de la revista *Recull*, per la qual cosa no ha conservat el polèmic escrit sobre la bandera catalana. De fet, el tema de la bandera era delicat, i al seu voltant es generaren diverses accions repressives: a Reus Josep M. Prous i Vila, autor de poemes patriòtics i militant de l'Estat català, fou detingut amb cinc companys, acusats d'haver penjat unes banderes catalanes. Pere Anguera, *L'ombra de l'estel blanc. Estudis sobre el catalanisme polític*, Reus, 1989, pàg. 67.

provocades pel moviment polític que en aquells moments afectava a la vida intel·lectual de Catalunya, i que podien entorpir els actes que la comissió organitzadora tenia projectats per a solemnitzar, el dia 24 d'agost de 1924, gran efemèride begurenca. El poble no va poder, per tant, exterioritzar amb aquells actes l'impuls dels seus nobles sentiments. A pesar de tot, els ciutadans es van abocar en l'homenatge a Pella i Forgas, i a través d'una subscripció popular hom va costejar una làpida commemorativa, la qual cosa va exaltar l'ànim dels organitzadors: *no menys què el nodrit aplec de les firmes reunides, representant dignament a tot el poble sense distinció de classes socials, tot plegat permet tenir la satisfacció d'haver-se obtingut la valor complerta de l'espiritualitat que va inspirar la nostra patriòtica empresa, això és, enaltir la memòria d'un fill eminent de Bagur, l'historiador de l'Empordà, el jurisconsult de fama.*¹⁵

A través de la mateixa premsa gironina tenim notícies d'altres casos de repressió; per bé que en la majoria de les ocasions no s'especifica el motiu de les penes imposades, aquestes responen a causes lligades a l'essència i l'expressió catalanista: el gener de 1924 es clausura l'Ateneu Familiar de Riudarenes, el març del mateix any es clausura el Patronat de Sant Lluís de Salt – el mes de setembre del mateix anys s'autoritza la reobertura–, l'Orfeó Rossinyolenc, també de Salt i el Sindicat Agrícola Gremi d'Agricultors de Castelló d'Empúries, cinc mesos més tard és clausurada l'entitat recreativa "El Foment" de Ribes de Freser. L'abril de 1925 es tanca per ordre governativa La Peña de Cornellà de Terri. En els primers temps de la Dictadura aquest tipus de repressió es prodigà molt més, tot i que no desapareixen, ni molt menys. La campanya espanyolista fou sostinguda al llarg del règim, i els mètodes coarctius s'aplicaven en els àmbits més quotidians, així, i com

---

¹⁵ L'esmentada carta es publicà al periòdic *Baix-Empordà* de Palafrugell el dia 28-9-1924. La documentació municipal del mes de setembre de 1923 recull aspectes relacionats amb els preparatius de l'homenatge. Arxiu Municipal de Begur. Llibres d'actes.

exemple, apuntem que les autoritats multen, el mes de novembre de 1926, al propietari del Bar Núria de Girona per tenir els rètols dels seus productes escrits en català i francès.

Les escomeses al català adopten en circumstàncies concretes formes paradoxals. *El Autonomista* denunciava, el setembre de 1924, que havia rebut una targe postal, procedent de l'estranger, escrita en català i amb el text mutilat, *Sin duda este acto contra la lengua materna de un catalán ha sido cometido por un individuo de escasa cultura, que desconoce el que, si realmente la literatura de Castilla contiene páginas brillantes, no dejan de ser importantísimas las producciones de literatos y esclarecidos poetas catalanes*. Sens dubte que hom no pot atribuir el vandalisme del fet a un acte programat en esferes oficials, però en tot cas respon a la filosofia anticatalanista conreada pel govern. El mateix diari advertia, uns mesos més tard, als seus col.laboradors que enviaven els escrits redactats en català, que adjuntessin una còpia en castellà per facilitar els tràmits amb la censura governativa.

A voltes, la imposició de l'idioma castellà derivava en situacions compromeses. A finals del febrer de 1924 era programada a Girona la conferència d'Octavi Saltor, "Girona i els poetes". Quan un nombrós públic s'havia reunit al local per escoltar el conferenciant, arribà l'ordre governativa que obligava a Octavi Saltor a parlar en castellà, el qual s'hi negà, i per tant s'hagué de suspendre l'acte.¹⁶ Pocs dies més tard es suspenen les representacions que una companyia de teatre del Romea de Barcelona havien de fer al Teatre Principal de Girona, atès que se'ls obligà a fer un mínim de cinc representacions –de les deu que estaven anunciades– en castellà.

El restrictiu marc en què es trobava la llengua i la cultura catalana va fer que

---

¹⁶ Veure *Diario de Gerona*, Girona, 2-3-1924.

dos mesos i mig després del famós Decret en *Defensa de la Unidad Nacional*, el 30 de novembre, unes entitats catalanes, sobretot de l'àmbit econòmic, adrecessin un missatge al Rei en defensa de la llengua i la senyera. El text no va poder ser publicat a la premsa fins una setmana més tard, i juntament a la resposta de Primo de Rivera que argumentava que: *Como el pueblo catalán tiene una idiosincracia, nadie ha tratado de borrarla, ni de impedir el uso de trajes, costumbres, poesía, etc.; pero de eso a levantar bandera frente a otra y a fijar enseñanzas hostiles al sentimiento español, en ningún punto se permitirá.*

No hi ha dubte de la inequívoca voluntat del govern respecte Catalunya. Fins i tot, existien accions repressores contra manifestacions de catalanitat esdevingudes abans del cop d'Estat. Es depuren responsabilitats per l'adhesió de molts ajuntaments catalans, l'any 1922, a la proposta del Centre de Dependents de Comerç, el CADCI, de reconeixement de Catalunya com a nació, mentre es recorda que s'han donat *instrucciones a las autoridades de Cataluña para que se persigan y castiguen todas las manifestaciones más o menos disimuladas de antiespañolismo, cualesquiera que sean la organización, institución o potestad que las ampare.* El Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la Indústria, el CADCI, era una entitat fundada a Barcelona, l'any 1903, que desenvolupava una tasca mutualista i de socors mutus, per bé que es caracteritzà, tanmateix, per la seva preocupació en la formació integral dels seus associats. A tal efecte desenvolupà una intensa activitat cultural, d'educació i instrucció, de propaganda, i de foment de l'esport i l'excursionisme. Tot plegat, va propiciar que el CADCI tingués una forta implantació social a Catalunya. Progressivament va adoptar una indiscutible actitud favorable a la defensa dels interessos nacionals de Catalunya. Cal remarcar la importància i ressó que van tenir moltes de les conferències i actes que organitzaren, i propostes

que plantejaren, la majoria de signe catalanista, com la que fou aprovada per l'Ajuntament de Girona el 7 de setembre de 1923, on es votava l'adhesió a l'homenatge anual a Rafael Casanova *en recuerdo de la pérdida de libertades de Cataluña y expresión del deseo de gozar nuevamente de ellas.*¹⁷ Amb tot, destaquem per les seves repercussions posteriors en temps de la Dictadura, el manifest d'afirmació nacional que redactaren el 20 d'octubre de 1922 amb el següent text:

Proclamem el fet de Catalunya-Nació.

Reclamem per a la Nació Catalana el dret a regir-se per un govern propi.

Declarem la voluntat del nostre poble d'ajudar a la immediata institució d'aquest govern, el qual ha de conduir la Nació catalana a complir els seus destins en la història dels pobles.

Aquest manifest fou lliurat a tots els municipis catalans per tal que es plantegessin l'adhesió al text. La resposta fou realment encoratjadora, i més de la meitat dels ajuntaments de Catalunya, és a dir aproximadament 500, s'hi van adherir. Certament els responsables polítics dels ajuntaments que van acordar l'esmentada adhesió no podien pensar que al cap de més d'un any se'ls exigiria responsabilitats pel seu acte. Primo de Rivera, que si bé quan es va redactar el manifest, el 1922, ell ostentava la Capitania General de Catalunya i no va fer cap objecció al respecte, a l'assumir el govern de l'Estat canvia radicalment la seva actitud, com hem vist, respecte al catalanisme, i mostrà la màxima intransigència amb el CADCI. Hom ordenà, el desembre de 1923, la depuració i repressió de tots els membres dels ajuntaments que s'havien mostrat favorables al manifest. Les actes dels plens municipals on s'acordà l'adhesió foren revisades, i a partir d'aquell mateix moment s'encetava una rigorosa persecució, explicitada –i denunciada tèbiament– a les

---

¹⁷ Arxiu Històric de la ciutat de Girona. Llibres d'actes. I.1.1. núm.514.

pàgines dels periòdics.

A Girona molts ajuntaments es van veure afectats per la repressió, fins el punt que el *Diario de Barcelona* afirmava que: *En Gerona los presos ya no caben en la cárcel*. Fins i tot, s'hagué d'habilitar com a presó la sala de ball "Odeón" de Girona, ya que la presó estava congestionada. A la ciutat de Girona, on inicialment els encausats estaven en llibertat sota fiança de 5000 pessetes i amb el passaport retingut perquè no poguessin travessar la frontera¹⁸, són empresonats els advocats Albert de Quintana Serra¹⁹ i Joaquim de Camps i Arboix, el metge Francesc Coll Turbau, l'arquitecte Rafael Masó Valentí, el farmacèutic Ramon de Llobet, el periodista Darius Rahola, els comerciants Joaquim Tordera i Josep Calvet i l'industrial Ramon Varderi. Naturalment els inefables Bassols, Bartrina i companyia, de la UMN, mai secundaren aquesta mena de propostes.

El desembre de 1923 són empresonats a Figueres els ex-regidors d'aquella ciutat, Santiago Massot, Josep M. Junyer, Felip Llonch, Joan Costa Ferran, Patrici Dalmau, N. Geli, i l'ex-alcalde republicà-federal Marià Pujolà, que havien votat a favor del manifest del CADCI l'any 1922, i l'ex-diputat provincial Paulí Geli. A Sta.Coloma de Farners la mateixa nit de Nadal, i a la sortida del "Círculo Columbense" són detinguts i empresonats els ex-regidors Josep Prats, Josep Sureda, Jaume Puig i Pere Serra. Aquells mateixos dies a Torroella de Montgri són empresonats els ex-regidors Pujol, García, Sarasa, Puget, Matas, Viladevall i Vert. A Olot ingressen a la presó els ex-regidors de l'Ajuntament de la ciutat l'hisendat Francesc Vayreda, el farmacèutic Antoni de Bolós, l'advocat Joan Capdevila, els comerciants Narcís Sargatal, Josep Aubert, Gervasi Pau i Joan Vilanova, i l'obrer Ramon Corominas. També són empresonats representants d'anteriors consistoris

---

¹⁸ Arxiu Històric de Girona. Fons de l'Administració Central Delegada. Interior (Govern Civil). Registre d'entrades (1916-1926), data 29-12-1923.

¹⁹ Sobre l'estada d'Albert Quintana a la presó, veure apèndix núm. 7.

dels pobles de Banyoles –cinc ex-regidors–, La Pera –cinc ex-regidors–, Palamós –vuit ex-regidors–, Llagostera –cinc ex-regidors–, La Cellera –sis ex-regidors–, Castell d'Aro –cinc ex-regidors–, Rupià –tres ex-regidors–, Sant Feliu de Guíxols –set ex-regidors–, Sta. Cristina d'Aro –sis ex-regidors–, Riumors, Palafrugell, Amer, Anglès i Castelló d'Empúries. A Barcelona són detinguts els ex-regidors de Begur Josep Ribas Muntaner i Josep Casademunt, que s'afegien als altres quatre que havien estat detinguts al mateix poble. En definitiva, només a la presó de Girona hi havia més d'un centenar de detinguts per l'afer del CADCI. Tant a Girona com a Figueres es succeïen de manera incesant les visites als presos polítics, per part de representants de tots els sectors socials.

El dia 3 de gener de 1924 el jutge instructor rep del governador, el general Carsi, l'ordre d'alliberar als presos implicats en el manifest del CADCI. Hom manava que sortissin per ordre alfabètic de població. Així doncs, els ex-regidors de Begur foren els primers en abandonar la presó. A la resta de Catalunya també s'alliberaren els presos, tret d'algunes persones de la Junta del CADCI que van romandre més dies a la presó.

La resposta popular davant la situació política repressiva era imperceptible i gairebé inexistent. Els desfavorables condicionaments no ho permetien, per bé que en opinió de Francesc Macià existia una voluntat latent, en l'esperit dels catalans, per canviar les coses, i en algunes ocasions, encara que de manera tímida, ja ho havia demostrat:

Que Catalunya espera aquest moment ho demostra ben clar aquesta resistència passiva que ha posat en absolut a tot el del Directori i com no ha deixat passar ni una sola ocasió per demostrar, encara que sigui indirectament, quina és la seva voluntat. És un dia xiulant la marxa reial, és un altre dia assistint en massa a

*l'enterrament dels seus homes representatius, és sempre deixant d'assistir a tots els actes que de lluny puguin significar una aprovació a la dictadura.*²⁰

És evident, doncs, que la situació política i cultural catalana es trobava immersa en una difícil situació. Un sector de la intel·lectualitat castellana reacciona, i en oposició a d'altres corrents elitistes castellans que mostraren llur consentiment amb la política del general respecte Catalunya, expressen el seu suport a la llengua catalana adreçant un document, signat per 118 persones, a Primo de Rivera, d'on es poden extreure paràgrafs tan significatius com el que afirma que: *Es el idioma la expresión más íntima y característica de la espiritualidad de un pueblo, y nosotros, ante el temor de que estas disposiciones puedan haber herido la sensibilidad del pueblo catalán, creando para el futuro un abismo de rencores imposible de salvar, queremos, con un gesto fraternal, ofrecer a los escritores de Cataluña la seguridad de nuestra admiración y de nuestro respeto para el idioma hermano.*

A Catalunya, en medis intel·lectuals i catalanistes, el document fou rebut amb entusiasme i agraïment. Com a resposta es redactaren dues notes, amb algunes diferències formals. L'abril de 1924 apareixia a la premsa gironina una "Lletra de gratitud", datada el 28 de març, amb 96 signatures, encapçalades per la d'Àngel Guimerà, i entre les quals s'hi trobava Prudenci Bertrana. L'altre escrit, signat per Pere Rahola i 89 signatures més, estava redactat en castellà –a diferència del primer– i predominaven noms provinents de sectors noucentistes i d'Acció Catalana, així com il·lustres professors universitaris com el gironí Lluís Pericot. Cal dir que alguns personatges havien signat ambdós documents. Arreu de Catalunya les reaccions d'agraïment al gest de solidaritat dels intel·lectuals castellans van sovintejar: Reial Acadèmia de Bones Lletres, la Unió Socialista de Catalunya, etc. En

---

²⁰ *Ressorgiment*, Buenos Aires, gener de 1928, reproduït a *Macià, la seva actuació a l'estranger*, Barcelona, 1978, pàg. 34.

realitat, però, res va fer canviar la política del Directori.

El mateix mes d'abril Primo de Rivera emet la seva valoració respecte a les reaccions dels intel·lectuals. Continua en la seva demagogia insistint en l'estimació que la Dictadura sent pels idiomes "regionals", i afirma: *Fuera tan absurdo como cruel querer prohibir a cada pueblo de los que constituyen la nación española, el modo familiar y habitual expresión de sus sentimientos y del orgulloso cultivo de su propio idioma en forma literaria (...) Las campañas tendenciosas, doctrinarias y apasionadas contra el idioma español, ha procurado el Gobierno combatirlas con medidas de imparcialidad y justicia.*

El mèrit de Lerroux com a assessor d'Urquía, que hem esmentat més amunt, és menor, si atenem al fet que la formació dels polítics del règim exigia unes conviccions molt primàries. L'acceptació d'uns principis fonamentals en l'exercici del poder eren suficients, i la repressió del catalanisme era una matèria prioritària que els governadors tenien molt assumida. La gran innovació en aquest aspecte és que es plantejaren una descatalanització des de la base. El règim va entendre des del primer moment que la seva tasca homogeneïtzadora i de control i repressió de la cultura catalana exigia una actuació de soca-rel, i per tant s'imposava, segons aquest criteri, una decidida intervenció en els estadis inicials de l'educació de la persona: l'escola. De fet, les manifestacions públiques del primoriverisme són molt redundants en relació a les acusacions contra els mestres considerats catalanistes. En un discurs pronunciat el 24 de gener de 1925 Primo de Rivera va fer una afirmació d'una essencial transcendència: *El funcionario español tiene que ser español. Y si no lo fuese perderá el destino..* Uns dies més tard Juan de Urquía parlava d'*extirpar del profesorado gerundense los malos patriotas, ja que hemos advertido con amargura que la inmensa mayoría de la generación actual no sabe*

hablar el idioma patrio. Y es rara la escuela donde los niños conozcan, como es debido, la lengua de Cervantes. El mestre Silvestre Santaló rebuté les acusacions governamentals. En tot cas, però, s'anunciava una immediata depuració.

A Girona, la nova conjuntura havia d'ésser necessàriament molt perjudicial, no en va l'embranchada del moviment pedagògic s'intuïa imparable, i amb una gran clarividència de plantejaments: l'escola i l'educació en general era contemplada com el centre de gravetat de la persona i del progrés dels pobles. Existia una preocupació immensa per la formació dels mestres, els quals consideraven que havien d'intervenir activament en la política educativa. La reobertura de la Normal, l'any 1914, ja havia estat un significatiu antecedent, i la iniciativa d'una generació de mestres tan emblemàtica com la que formaven Cassià Costal o Miquel Santaló. Sens dubte, la infraestructura cultural i educativa de Catalunya, instituïda a redós de la Mancomunitat, havia estat bàsica, i el compromís catalanista de tots aquests mestres era latent.²¹ Així, els efectes de la Dictadura foren veritablement contradictoris. El governador civil de Girona, Juan de Urquía, fa seus els postulats de Primo sobre l'ensenyament en castellà i maximitza els rigors contra els mestres d'actituds catalanistes. Urquía es reuneix amb Primo a Madrid i li expressa no únicament la felicitació per la política restrictiva del català, sinó que també li explicita la conveniència de modificar transitòriament la llei, en el sentit d'autoritzar sense dilacions ni expedients, el trasllat immediat dels mestres que no destaquin per la seva tasca d'"educació patriòtica" i que a més a més disposin d'antecedents "deplorables i sospitosos". L'abril de 1925, com hem vist més amunt, Urquía rep una carta de recolzament, tramesa per Lerroux, per la seva política de moderació del catalanisme.

---

²¹ Veure l'obra col·lectiva, *La renovació pedagògica a l'Ensenyament Primari (1900-1936). L'aportació dels mestres gironins. Antologia de textos*, Girona, 1980.

Tota la jerarquia del ventall d'autoritats del règim tenien en el control de l'ensenyament una tasca prioritària. Juntament amb el governador, els delegats governatius desenvolupaven una activa funció espanyolitzadora. A La Bisbal, el delegat Ricardo Motta, emet a començaments de setembre de 1924 un comunicat on es recullen instruccions concretes i bàsiques al respecte: *no puede usarse dentro de la Escuela, nacional o particular, otro idioma que el español. No obstante cuando el maestro pronuncie alguna palabra o frase cuyo sentido no entiendan claramente las criaturas a quienes se dirija podrá aclararles el sentido hablando en catalán; pero volviendo a repetir, a continuación, en español, la palabra o frase que hubiera dado origen a la duda. Del mismo modo, los maestros exigirán a los niños que contesten siempre en español. Si no saben, les permitirán expresarse en catalán; pero enseguida, sin pasar a otro asunto, con mucho cariño y paciencia, les enseñarán a decir aquello mismo en español, hasta que lo pronuncien correctamente.*

En las escuelas en que haya varios maestros, estos usarán constantemente entre sí, incluso en las horas de recreo, el idioma español, a fin de que sirvan de ejemplo y modelo a sus alumnos.

Ningún maestro enseñará a sus alumnos, cantos, poesías, funciones teatrales, etc. en otro idioma que el oficial.

L'escola que era descoberta contradint les esmentades indicacions patia dures represàlies. El juny del 1925 uns inspectors troben llibres de text considerats per les autoritats de caràcter "separatista" a les Escoles Pies de Puigcerdà. Tot seguit s'obre un expedient a les Escoles per depurar responsabilitats, alhora que s'anul·la una subvenció de 2500 pessetes anuals que l'Ajuntament tenia concedida a l'Escola. Com a mesura preventiva, també era retirada la subvenció municipal que

tenia el Col·legi de les Carmelites de Puigcerdà.

L'octubre de 1925 es publicà una R.O. que podem considerar com a definitiva en relació al control de l'ensenyament públic i privat. La filosofia de la R.O. està inspirada en els clàssics tòpics que manen evitar la propagació de doctrines antipatriòtiques i antisocials. Es nomenen inspectors amb l'únic objectiu de vetllar per la unitat de la pàtria i la difusió de principis concordants amb la moral del règim, mentre que hom anunciava que els inspectors de primera ensenyança en les seves visites a les escoles examinarien els llibres de text, i en cas de descobrir-se que no estaven escrits en "español", o bé que contenien doctrines o tendències contràries a la unitat de la "pàtria", o al règim, *los harán retirar inmediatamente de manos de los niños y procederán a formar expediente al maestro, suspendiéndole de empleo y sueldo y dando cuenta a V.E.* Aquestes consideracions eren tant aplicables a les escoles públiques com a les privades, i les amenaces prenién un caire extensiu, il·limitat i intimidatori: *También examinarán a los niños sobre la instrucción que en esas materias hayan recibido y de observar alguna falta o negligencia, procederán al mayor rigor. En dichas visitas deberán enterarse dichos inspectores de la conducta que los maestros ofrecen y si ésta fuese un pernicioso ejemplo en la localidad o se comprobase que el maestro se dedica a propagandas antipatrióticas o demoleadoras del orden social establecido, procederan a la formación del oportuno expediente.*

Les inquisidores inspeccions sovintajaven fins a configurar un ambient d'intranquil·litat permanent. A Begur, en una ocasió, la sobtada visita dels inspectors a una escola religiosa, compel·lint al catalanista rector Jaume Plana a què declarés si l'ensenyament era impartit en castellà, el posaren en un destret, només solucionat mercès a que va poder obtenir d'un alumne –fill d'un carrabiner– el catecisme en

castellà per a ser mostrat als inspectors.²² Malauradament, sovint no es podien evitar els rigors del control, i la inspecció acabava en dures repressions.

El juny de 1926 el Rei signà un R.D. que regulava les obligacions –i sancions– dels mestres respecte a l'ensenyament i l'idioma, s'insistia en imposar un autèntic clima de terror, capaç de persuadir l'actitud dels mestres més conscienciats i favorables a l'ensenyament de la cultura i la llengua catalana: *Los maestros nacionales que prescriban, abandonen o entorpezcan la enseñanza en sus escuelas del idioma oficial en aquellas regiones en que conserven otra lengua nativa, serán sometidos a expediente, pudiendo serles impuesta la suspensión de empleo y sueldo de uno a tres meses. En caso de reincidencia podrá acordarse su traslado libremente por el Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes a otra provincia donde no se hable más que la lengua oficial, en localidades de igual o menor vecindario.* S'amenaçava de clausura, pel mateix motiu, als centres d'ensenyament privat.

Les ordres eren clares i diàfanes i els governadors civils les aplicaven amb el màxim rigor. Veritablement la Dictadura havia entès que per desnaturalitzar el país i la seva llengua, calia incidir en la fibra més primària i profunda de la societat, és a dir, en l'escola. L'abril de 1927 el governador civil de Lleida publicà una circular on recomanava a les autoritats locals de la seva demarcació que propaguessin l'idioma espanyol: *Tarea es esta fácil, por lo que a los escolares se refiere; las circunstancias de éstos, sobre todo la de hallarse en la edad más apropiada para la asimilación de las enseñanzas, simplifican la empresa. Más tratándose de la población adulta, es menester una inquebrantable constancia.*

Aquesta obsessió per eliminar l'idioma català de les escoles havia estat

---

²² Informació obtinguda a partir de les entrevistes efectuades a Concepció Pi de Begur el mes de març de 1991.

recriminada pel diputat a l'Assemblea Nacional Consultiva Josep Ayats, el qual presentà una interpel·lació, el 16 de gener de 1928, en relació al tipus de política que el règim exercia sobre Catalunya: (...) *el ahinco con que procuráis perseguir el idioma catalán de los centros donde se forman las inteligencias y los corazones: La Escuela y la Iglesia. Obligáis a los maestros a que procedan de modo antipedagógico, torturándose, y torturando las inteligencias infantiles al impedir que sirva de vehículo para las disciplinas escolares el idioma materno, que incluso se hace indispensable para aprender debidamente el idioma oficial.* De fet, Ayats es significà per un regionalisme moderat, més o menys apte en el context polític dictatorial, però com recorda Perucho, massa desentonat pels objectius de Primo de Rivera, que pretenia constituir l'Assemblea amb un conjunt de persones addictes que no li plantegessin la mínima dissidència²³. En tot cas, el dictador acabà disgustat quan en algunes ocasions sorgí un esperit contestari –dins d'un ordre– des del mateix sí de l'Assemblea.

La persistència i la constància van presidir la política de coarctació i imposició de la llengua castellana a l'escola. Molt avançada la Dictadura, el febrer de 1929, el governador civil de Girona adreçava una carta als mestres on feia explícit el seu malestar per disposar d'informacions que indicaven que alguns educadors ensenyaven les matèries en català, i compelia als mestres a declarar el *grado de perfección con que sus alumnos hablan la lengua castellana*.

Les dificultats que la Dictadura originà al món de l'ensenyament havien començat el mateix dia del cop d'Estat i van durar fins el darrer moment del Directori. No és d'estanyar, doncs, el fet que un professional tan irreductible com Cassià Costal dimitís de l'Escola Normal de Mestres de Girona, als pocs mesos d'instaurar-se el nou règim: el gener de 1924. Era una conseqüència de la incompatibilitat del lliure

---

²³ Artur Perucho, op. cit. pàg. 249.

exercici del càrrec amb la política primoriverista. Una revista gironina d'inspiració catòlica, especialitzada en el món de l'educació, però addicte al règim, com era *Gerunda*, va justificar totes les mesures governatives tendents a postergar l'ensenyament en català, sota l'argument que el gran i raonable objectiu del règim era que a les escoles es parlés en castellà, i que tots els alumnes el dominessin i enaltissin: *que de su musicalidad, fina y dulce, se tomen las notas más bellas para cantar el patrio amor. Y fuerza es reconocer que es una pretensión muy sana, tan exenta de mezquindades como pletórica de buena fe; pretensión que encaja perfectamente en el cuadro de deberes de todo buen español. Pero esto a suponer la existencia de profundos desvios y de sistemáticas persecuciones, media un abismo que presto llenarían de odio los profesionales del desamor. (...) Entendemos pues, lealmente, que aquella supuesta proscripción no existen en los deseos de la superioridad; que lo que se pretende y exige es limitar, en las escuelas el uso del catalán a lo pedagógicamente indispensable, teniendo siempre muy en cuenta que la lengua nacional por su historia, por su rango, por su extensión predominante en el espíritu del país, y por su lazo de amor entre todas las regiones españolas, debe merecer y sin duda merece, de los maestros catalanes, la más cordial predilección.* Cal remarcar que *Gerunda* va actuar com a propagador d'un tendenciós concepte polític adreçat al camp de l'ensenyament, on tenia una oposició en el propi estadi de la premsa en la publicació *El Magisterio Gerundense* (1908-1936), òrgan dels mestres públics de les comarques gironines, de contingut molt més professional, i en tot cas amb un tarannà més en sintonia amb la realitat catalana.

El Directori va publicar un elemental llibre²⁴ on es recollien els principis bàsics de la política primoriverista, amb l'objectiu de difondre'l entre la població escolar. Era una mena de llibre blanc, de redacció divulgativa i amb moltes concomitàncies amb

---

²⁴ Teodoro de Iradier, *Publicaciones del Directorio Militar. Catecismo del Ciudadano*, Madrid, 1923.

els llibres de “doctrina” que s'utilitzaven a la classe de religió, i que havien de llegir i memoritzar els infants en l'època de Franco. En aquest cas, el nom del llibre ja era molt significatiu: *Catecismo del Ciudadano*. El mes de gener de 1924 totes les delegacions governatives trametien exemplars del *Catecismo* als ajuntaments, perquè fossin repartits entre els mestres i els escolars de cada poble.²⁵ Transcrivim alguns dels paràgrafs més significatius del *Catecismo del Ciudadano*, atès que defineixen de forma inequívoca conceptes tan fonamentals com els de pàtria i patriotisme, i que calien ser inculcats als escolars i mestres. Òbviament, els esforços del règim per infondre el sentit emanat del text del *Catecismo* es van dirigir, sobretot, a Catalunya:

***Yo soy español.-** Sí, yo soy español porque he nacido en España; pero, aunque así no fuera, sería español porque mis padres son españoles.*

Mi mayor orgullo es ser español, a tal extremo, que si yo no fuese español, mi máxima aspiración sería serlo.

***¿Y qué es la Patria?** - Mi patria es España; sus montes y sus llanuras, sus mares y sus ríos; mi patria es el lugar donde he nacido, donde descansan mis muertos queridos, donde me enseñaron a leer y a pensar y a sentir; mi patria es todo lo que yo España.*

***¿Y qué es la Bandera?** - Es la imagen de la patria. Cuando veo yo ese pedazo de tela amarillo y encarnado, siento vibrar todos mis nervios y pienso en el cariño de mis padres, en el honor de los míos, y en sus pliegues veo escondidos los infortunios, las glorias y las esperanzas de la raza.*

De aquí nuestra sagrada obligación de rendirla entusiasta culto, de

---

²⁵ A títol d'exemple apuntem que l'alcalde de Sils rep el *Catecismo* del delegat de Sta. Coloma de Farners el dia 18 de gener de 1924 (Arxiu Municipal de Sils. Correspondència rebuda), i que el delegat de La Bisbal indica en un comunicat emès el setembre de 1924 –esmentat més amunt– que: *Las utilísimas enseñanzas contenidas en el “Catecismo del Ciudadano” y en la “Cartilla de Gimnasia” que el Directorio militar ha publicado deberá merecer preferentemente atención del Magisterio.*

venerarla, de defenderla con nuestra vida. Y al verla pasar junto a nosotros, descubierta nuestra cabeza en testimonio de amor y respeto, y puesto el pensamiento en la grandeza de nuestra nación, gritemos emocionados: ¡Viva España!

¿Y qué es patriotismo? - Es el amor a la patria. Es la más grande virtud del hombre civilizado. El patriotismo es más que una pasión, más que un amor, es el alma misma de un pueblo. Yo amo a mi patria, no porque es grande, sino porque es mía.

***Exhortación.-** Dí conmigo: "Nunca estuve más contento. Mi España entra en el buen camino". Los anhelos patrióticos de la nueva política, purificando la Administración pública, regulando los servicios, aumentando la capacidad de trabajo en todos los organismos del Estado, moralizando las costumbres.*

Juntament amb la missió doctrinària, *El Catecismo* contenia una gran dosi de demagògia quan feia referència als drets dels ciutadans "espanyols". Esmentava com a drets, la llibertat d'emetre idees i opinions, ja fossin de paraula o per escrit, el dret de reunió i associació, etc.

Primo de Rivera pretenia amb la publicació de *El Catecismo* regular el procés descatalanitzador, a partir d'establir principis espanyolistes en l'ensenyament, on bé explícitament o implícita negaven la realitat cultural de Catalunya.

L'autor de *El Catecismo* era el capità de cavalleria Teodoro Iradier, personatge que destacà com a ideòleg-pedagog del règim, fundador de l' associació *Exploradores de España*, entitat d'un fort contingut doctrinari-espanyolista, creada, segons consta en els seus estatuts, pel fet que: *Existe en España un problema por resolver, mejor dicho, por plantear: el mejoramiento de nuestra raza, la educación patriótica y práctica de nuestra juventud, educación que transforme sus hábitos y*

*costumbres, educación que dé a las nuevas generaciones, energías morales y físicas, adquiridas en grado tal, que haga de ellos los regeneradores futuros de nuestra Patria.*²⁶

L'organització dels *Exploradores de España* s'implantà a Girona a finals de l'any 1925. El seu comitè local el formaven les principals autoritats locals i els sectors socials benestants adictes al règim. A través dels *Exploradores*, el Directori va practicar una intensa tasca de reclutament de joves, als qui se'ls inculcava els principis ideològics que inspiraven la Dictadura. Aquests joves servien, també, per realçar, amb la seva presència, diversos actes d'exaltació patriòtica organitzats pel règim. Sens dubte, els *Exploradores* són un clar precedent de posteriors organitzacions instituïdes pels falangistes durant el franquisme, tot i que en essència la militància de peu dels *Exploradores* mantenia una indiferència política, i molts dels seus actes responien només a la instrumentalització que patien del règim, així *la perseverància dels Exploradors en l'esforç per integrar-se en el moviment excursionista català per mitjà de la seva participació en els Campaments indica que no eren uns espanyolistes militants ni havien estat agents conscients del primoriverisme.*²⁷

Certament, l'espanyolització de la base –l'escola– propiciada pel règim anà acompanyada d'una actuació intervencionista sobre un organisme cultural superior: l'Institut d'Estudis Catalans. La vitalitat de la cultura catalana quedava perfectament reflectida al voltant de l'Institut d'Estudis Catalans, entitat constituïda l'any 1907 amb l'objectiu de fomentar i enriquir la cultura de Catalunya. El seu camp temàtic d'acció se centrava, bàsicament, en la investigació històrico-arqueològica, filològica i científica. L'Institut va fundar la Biblioteca de Catalunya, centre de lectura i recerca de

---

²⁶ Salomó Marquès, "Els Exploradores de España, un focus d'espanyolització a la Girona primoriverista", a *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, 1992.

²⁷ A. Balcells i G. Samper, op. cit. pàg. 55.

primer ordre que aplegava un munt impressionant de llibres i manuscrits. Així doncs, l'Institut d'Estudis Catalans representava un model, reconegut internacionalment, de creació i difusió del patrimoni cultural català.

La dictadura militar va mostrar una inequívoca antipatia vers l'Institut, i es va proposar de bell antuvi estroncar el seu dinamisme i relegar la seva potencialitat cultural a uns ínfims nivells. La constitució de la nova Mancomunitat al servei del règim, significà la instrumentalització del fustigament contra l'Institut. Els nous rectors propagaren atacs contra els seus predecessors, acusant-los de deficient gestió i de malversació de diners públics. El Consell Permanent de la Mancomunitat encomanà una investigació de les funcions de l'Institut a una comissió de catedràtics de la Universitat, la qual havia d'informar a la Mancomunitat sobre quins organismes dependents de l'Institut calia suprimir per inútils o bé per contenir una sospitosa orientació i quins calia mantenir, ampliar o reformar. Tanmateix, la comissió tindria cura d'examinar la comptabilitat de l'Institut. Com afirma Josep M. Roig *no s'anava purament i simplement a fer-lo desaparèixer, i sí, en canvi, a controlar-lo, desvirtuar-lo o deixar-lo en un estat de postració eixorca.*²⁸

La comissió de catedràtics era presidida pel rector de la Universitat de Barcelona, Andrés Martínez Vargas, personatge addicte al règim, antic partidari de Ferrer i Guàrdia i lerrouxista, amb escassa simpatia pel catalanisme, característica compartida amb la majoria dels seus companys de comissió. L'Institut d'Estudis Catalans va reaccionar davant d'aquesta arbitrària fiscalització, i si bé reconeixia –si us plau per força– el prestigi dels inquisidors membres de la Universitat de Barcelona, expressà llur disconformitat per la inspecció. L'informe de la comissió de catedràtics no va oferir cap sorpresa, i concordà absolutament amb la ideologia dels seus membres, és a dir, posició de repulsa i rebuig de la catalanitat de l'Institut, i

---

²⁸ Josep M. Roig, op. cit., pàg. 146.

menyspreu per la seva tasca científica i cultural. Una vegada emès el desfavorable informe, la Comissió Permanent de la Mancomunitat va voler ratificar les apreciacions de la comissió de catedràtics, i encarregà una ponència al conseller de cultura de la Mancomunitat, i president de la Diputació de Girona, l'olotí Pere Llosas i Badia, el qual destacava per llur defensa de posicions descentralitzadores, i en conseqüència favorable, com hem vist, a la Mancomunitat i als seus organismes, com podia ser l'Institut.

La ponència de Pere Llosas²⁹ recull el substrat ideològic d'un home que compren la importància de la funció de l'Institut i que, en conseqüència, discrepa de la visió centralista dels catedràtics. Òbviament, Llosas era un home que paticipava de certes àrees de poder, per la qual cosa mantenia un fort compromís amb el Directori. Amb tot, la ponència –o contrainforme– de Pere Llosas no va resultar plaent als espanyolistes membres del Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya.

En un tema tan significatiu –i conflictiu– com el de l'ús de la llengua catalana en la tasca de recerca de l'Institut, Llosas dissenteix obertament de l'informe dels catedràtics, i fa una raonada defensa de la necessitat d'emprar l'idioma català; per bé que procura introduir una proposta harmonitzadora que pal·liés els possibles greuges a que es veien sotmesos els representants de postures d'un espanyolisme recalitrant, plantejant que efectivament la redacció de treballs i investigacions redactats en castellà proporcionaria un major abast –no només a l'Estat espanyol, sinó també a l'estranger– de la tasca de l'Institut d'Estudis Catalans, per bé que: *Sin negar, al contrario, abundando en tal sentir, séale permitido al suscrito observar, que hay que tener en cuenta que la mayoria de los miembros de dicho INSTITUT al escribir sus trabajos en catalán se propone un doble fin conjuntamente científico y*

---

²⁹ Es conserva una còpia de la ponència a l'Arxiu de la Diputació de Girona.

literario: hermanar con la solidez del fondo, no solo los esplendores de la forma, sino las galanuras de lo que yo llamaría "sermo nobilis" de la lengua catalana. Tal vez no fuera conveniente cohibir o limitar tan noble expansión literaria que contribuye a perfeccionar el idioma regional, dando la sensación de que tiene la riqueza y flexibilidad necesarias para contener y expresar, así como las más bellas expresiones y concepciones imaginativas y poemáticas, los más precisos dogmatismos derivados de las técnicas y rigideces científicas. El diplomàtic informe de Llosas afirmava que es podien reconciliar les dues tendències mitjançant traduccions al castellà que fossin tan fidels com ho permetés la riquesa d'ambdós idiomes, de tal manera que es respectaria la llibertat de l'escriptor a favor de la perfecció de l'idioma català, i que *se conseguiria el plausible objeto de difundir aquende y allende del PIRINEO y de los mares la docta labor del INSTITUT divulgando sus interesantes investigaciones.*

Convé recordar que el carlí Pere Llosas havia estat diputat provincial de l'any 1903 al 1907, i que durant aquest període ja havia prè evidents actituds a favor de la llengua catalana. En la sessió de la Diputació del 7 de maig de 1903 Llosas emprà la llengua catalana en les seves intervencions, la qual cosa li valgué les recriminacions del president –Josep Puig i Corominola– i del diputat Eduard Noguera i Batlle.

En relació a les afirmacions de la comissió de catedràtics que acusava a l'Institut de fomentar activitats d'orientació política al marge de qualsevol aspecte científic o cultural, Llosas declarà desconèixer aquestes accions, i en tot cas, advocà, com és lògic, perquè l'Institut fos purament un centre d'estudis superiors. La ponència de Llosas recollia, tanmateix, un aprofundit estudi de les funcions i activitats de les diverses seccions del Centre: històrico-arqueològiques –on destacà

les excavacions d'Empúries–, ciències –lloant la tasca del Servei Meteorològic de Catalunya– o bé la Biblioteca de Catalunya.

És d'una significació cabdal el paràgraf de la ponència de Llosas on avalua i enalteix la importantíssima labor de la secció de Filologia, atesa la seva intrínseca vinculació amb la llengua catalana:

Seria difícil cometido compendiar en breves cuartillas el encomiástico informe que la docta Comisión Inspectora ha escrito acerca de la Sección de Filología del tantas veces nombrado INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, tanto por lo que concierne a las oficinas léxico-gráficas, como por el ATLAS lingüístico, como por el Diccionario Toponímico y Onomástico.

Tales labores por demás estimables y plausibles, son llevadas a cabo concienzuda y escrupulosamente y responden a un altísimo interés literario e histórico, no solo para la perfecta fijación y modelación de la lengua catalana, sino como elementos de estudio de las otras lenguas neolatinas, por las recíprocas afinidades de sus ricos léxicos y espléndidas literaturas.

Por la Sección de Filología se van incorporando a la cultura catalana muchos tesoros de la cultura universal, como las letras clásicas y sagradas, y aun que sea muy modesto el sentir del suscrito, se permite hacer constar que dicha Sección Filológica es uno de los timbres más gloriosos del INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS.

La comissió de catedràtics havia suggerit la idea d'intimar els vincles entre l'Institut i la Universitat. Era una discreta manera de restar importància i personalitat a l'Institut. L'agudesa de Llosas també va posar al descobert els inconvenients d'aquesta subtil maniobra:

Permítese observar al Consejero que suscribe que si bien en principio

considera provechosa y útil la idea de enlazar las actividades y trabajos del INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS con nuestra gloriosa Universidad, debe llevarse a la práctica sin menoscabo de las respectivas personalidades, evitando posibles absorciones de carácter funcional, no perdiendo de vista que la finalidad del INSTITUT es de orden puramente especulativo, mientras que la universitaria es por su naturaleza de carácter docente (...) no sería tal vez consecuente ni oportuna esfumar la personalidad de dicha institución, que, bien dirigida es un verdadero orgullo de la MANCOMUNIDAD DE CATALUÑA, y predica a nuestro organismo mancomunal en los sectores de cultura españoles y extranjeros.

Todo lo que sea hermanar y relacionar, estableciendo cordialidades efectivas y científicas entre el INSTITUT y la Universidad será obra santa y laudable a la que el Consejo debe tender; pero, cuando los fines de uno u otro centro son distintos, opina el que subscribe, que dicha unión –siempre más aparente que real– sería generadora de una estéril amalgama de atribuciones y de una deplorable confusión de servicios.

Sens dubte, el contingut de la ponència de Pere Llosas i Badia permet establir, d'entrada, dues inequívokes consideracions: d'una banda, palesa la integritat del seu autor, el qual es troba en la paradoxa de conjuminar una intensa activitat política al servei dels organismes polítics de la Dictadura, amb el manteniment d'una posició ideològica discordant amb el règim. D'altra banda, hom constata que la ponència del conseller de cultura del Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya va esdevenir paper mullat. Certament, els plantejaments de Llosas divergien del projecte que la Dictadura havia dissenyat per l'Institut. Les immediates mesures preses en detriment de la correcta funció de l'Institut ho corroboren: supressió dels pressupostos de la Diputació de Barcelona –la

Mancomunitat ja no existia— destinats a l'Institut, creació del “Servicio de Investigaciones Filológicas”, amb l'objectiu de desvirtuar la tasca de la secció de Filologia, significatiu canvi de nom de la Biblioteca de Catalunya, que es converteix en “Biblioteca Central”.

A pesar de tot, la memòria de la secció històrico-arqueològica de l'Institut de l'any 1927 expressava que: *les traves que de fora ens venien, amb l'intent de dificultar l'actuació de l'Institut i àdhuc de causar-ne la desaparició, no han estat prou fortes per apagar la flama de l'esperit.*³⁰

En definitiva, convé retenir que a pesar del tarannà regionalista de Pere Llosas, aquest mantenia una clara predisposició per la política de Primo de Rivera. El seu inequívoc posicionament resta molt ben definit quan abandona el seu càrrec de governador civil de La Coruña, l'abril de 1926. El mateix Llosas es preocupa de fer un recull de premsa gallega —*El Ideal Gallego, La Voz de Galicia, etc.*— on s'enalteix la seva tasca com a governador—, i ho tramet, el 30 d'abril de 1926, al govern de Madrid —en concret a Antonio Almagro—, amb la següent carta: *Mi querido amigo: Habiendo merecido de parte del Gobierno todo el apoyo y toda la confianza, sin los cuales habria fracasado mi gestión en ésta, considero un deber poner en manos del Sr. Presidente el resumen que de la nuestra hace la prensa de La Coruña al despedirme. Por ello ruego a V. que si lo cree oportuno, con mis respetuosas gracias, tenga la bondad de indicar al Sr. Marqués de Estella, que si queda complacido será para mi el mayor galardón.*³¹

Des d'aquesta perspectiva els continguts de la ponència de Llosas es magnifiquen. Probablement, quan abandona la presidència de la Diputació de Girona, Llosas decideix reconduir les seves actituds divergents, i en un acte

---

³⁰ *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, Secció Històrico-arqueològica, MCMXXI, Vol. VII. Any 1927. La conjuntura política no possibilità la publicació de l'esmentada memòria fins l'any 1931.

³¹ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció “Directorio. Presidencia. Personal”. Lligal núm. 512.

d'absolut pragmatisme es posa, de manera incondicional, a servir sense cap mena de discrepància ideològica a Primo de Rivera.

Hom pot considerar que la plena uniformitat de la política espanyolista de Primo de Rivera s'enceta a principis de l'any 1925 amb la dissolució de la Mancomunitat. "El Dia Gráfico" de Madrid ironitzava, l'octubre de 1925, amb les conseqüències de la nova conjuntura per a la cultura catalana: *El ama y el cura no tienen más remedio, en vista del giro que van tomando las cosas, que hacer una nueva hoguera de cierta clase de libros.*

-¡A ver, ese Pi y Margall!

-¡Al fuego!

-¿Y ese Prat de la Riba?

-A la hoguera también!

-¿Y los artículos de Juan Maragall!?

-¿No habría medio de salvarlos de la quema?... Tengamos en cuenta que, en muchos de ellos, se habla de un españolismo de la nueva España que bien pudiera constituir el ideal de las nuevas generaciones faltas de ideal. ¿No se salva?

-¡Imposible!... Todos son funestos libros de caballerías.

En tot cas, fets repressius com els que hem exposat pel cas gironí, o bé el conflicte amb el Col·legi d'Advocats de Barcelona, al qual obliguen a publicar en castellà la seva Guia oficial –començaments del 1924– ja havien estat prou expressius. Lògicament el tema del Col·legi d'Advocats conté una problemàtica més profunda i àmplia –com recorda Josep M. Roig Rosich existeixen conflictes amb els sectors més reaccionaris del mateix col·legi, amb la judicatura de l'Audiència i amb les autoritats militars–, però palesa la direcció de la política de Primo. Un any i escaig més tard, el març de 1926, era destituïda tota la Junta del Col·legi d'Advocats. La

mesura va sorprendre perquè el tema aparentment estava clos, per bé que el govern va intentar silenciar aquesta nova arbitrarietat: *Encarezco a uds. que por censura no se permita pase nada relacionado con Asunto Colegio Abogados de Barcelona.*³² Amb tot, el directori mantenia invariablement la teoria de que hom no perseguia l'idioma català, sinó que reivindicava l'idioma espanyol. Els corrents centralistes de la premsa madrilenya, com ara l'ABC, eren una tribuna ideal per a la propaganda anticatalanista.

En una època molt avançada de la Dictadura, el novembre de 1927, el govern féu balanç de la seva política respecte a les nacions històriques, i després d'ironitzar sobre antics pactes històrics entre Catalunya, Euskadi i Galícia afirmà:

*Por fortuna, en Vasconia, como en Galicia, como en Cataluña, tal fiebre engendradora de arrogancias regionalistas ha desaparecido, y tan español es el glorioso árbol de Guernica, como Poblet, Santiago, Guadalupe y la Giralda; y la sardana como la praviana y la jota y la barretina, como la boina y el sombrero charro. Y cuando hemos llegado a esto en cuatro años, y todos o casi todos han desechado la cursillería de las pequeñas nacionalidades y los distingos de patria grande y patria chica, para amar y servir a la patria única...*³³

Cal tenir present la formació militar de Primo de Rivera, i la seva concepció de pàtria, identificada sempre com element d'unitat, incompatible amb plantejaments regionalistes: *todo regionalismo militante, hasta el más platónico, no era sino larvado, cuando no hipócrita separatismo.*³⁴

La Dictadura va aprofitar la negativa difusió que féu de la política i els polítics per implicar-hi, com una conseqüència negativa, el regionalisme: *el buen*

---

³² Circular núm.122 del 12-3-1926 del ministre de Governació a tots els governadors civils. Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 14-A. Lligall núm. 1.

³³ Nota oficiosa del govern publicada a la premsa el 20-11-1927.

³⁴ Gabriel Maura, *Bosquejo histórico de la Dictadura*, pàg. 57.

*regionalismo catalán se ha convertido también en grave daño por el veneno ya mencionado: la política. Era el regionalismo llevado al extremo de semejar una miniatura de lo que se ha llamado herejía nacionalista, que antepone a todos los principios religiosos, históricos y sociales el fin político de un pequeño nacionalismo.*³⁵

Sens dubte, els polítics –juntament amb els intel·lectuals³⁶ i com veiem els regionalistes– eren presentats per la Dictadura com els desestabilitzadors de la societat i el fonament de tots els mals. No en va podien significar els elements menys susceptibles a ser controlats i manipulats, sobretot, des de la perspectiva que estessin disposats a justificar el règim.

Al capdavall, el concepte de regionalisme que defensava Primo de Rivera quedava expressat en la seva política repressora. El balanç de la Dictadura en relació a Catalunya és empitjorable, i objectivar les conseqüències posteriors és molt difícil, atès que l'eclosió del catalanisme als anys 30 podria explicar-se com una reacció als desfavorables condicionaments imposats per la Dictadura. El diputat Josep Ayats, dos anys abans de cloure's el règim, ja fa una exposició de la política anticatalana del primoriverisme i palesa la força de l'esperit català:

*Habéis destruído partidos políticos, organizaciones, Mancomunidad, todo lo que habéis querido, pero no os habeis dado cuenta, al extender la papeleta de defunción al regionalismo, de que solamente podíais destruir lo externo y quedaba, vigorosa y purificada, el alma.*³⁷

---

³⁵ J. Pemartín, *Los valores históricos en la Dictadura española*, Madrid, 1928, pàg. 101.

³⁶ Sobre el tema dels intel·lectuals veure Genoveva García Queipo de Llano, *Los intelectuales y la dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, 1988.

³⁷ Discurs pronunciat per Josep Ayats a l' "Asamblea Consultiva Nacional" el 16-1-1928, esmentat anteriorment.

9.- L'ESGLÉSIA I LA SEVA IMPLICACIÓ SÒCIO-POLÍTICA

La progressiva introducció de nous aires modernitzadors en la societat catalana –i espanyola– topava no únicament amb un sistema de govern i amb un dictador que entenia el paper de les masses segons la concepció mussoliniana, sinó també amb una Església que continuava plantejant un model de societat molt estàtic, que defensava valors incompatibles i contradictoris amb els nous esquemes socials. La jerarquia eclesiàstica castellana dona absolut recolzament a Primo de Rivera, ja que li garanteix el trencament amb l'Estat liberal, la introducció de principis clericals que sintonitzaven amb posicionaments reaccionaris i la categòrica protecció de la religió catòlica. Segons Ben-Ami el règim primoriverista representa un clar antecedent del nacionalcatolicisme de l'època de Franco.¹ El nou règim executa una política de transformació i control del sistema educatiu i cultural. En un decret del febrer de 1924 ordena la destitució dels mestres que ensenyin doctrines oposades a la religió catòlica. En els llibres de text s'imposaven els continguts més reaccionaris, i fets històrics tan importants com, per exemple, la Revolució Francesa quedaven reduïts a apenes una pàgina.

A la societat gironina el pes de l'Església continuava essent importantíssim, i representava un dels elements més definidors de les relacions socials. De fet, aquest és un aspecte molt característic de la història de la mentalitat gironina, per bé que a inicis del segle XX comença a entrar en contradicció amb les noves formes d'entendre la vida. Així doncs, l'Església es constituïa en l'estandard d'una intransigent moral i en el punt de referència del dictador en aquest àmbit. L'estricta formació dels seminaristes és una prova irrefutable del poc dinamisme que hom procurava imprimir a la societat. Les prohibicions més absurdes caracteritzaven el

---

¹ Shlomo Ben-Ami, op. cit. pàg.75.

reglament del Seminari de Girona: els seminaristes tenien absolutament prohibit associar-se amb joves de "males costums", no podien assistir a balls, teatres, cinemes, curses de braus, camps d'esports, cafès, casinos, societats o cercles polítics i centres d'esbarjo, ni tan solsament en el cas que fossin de caràcter catòlic. Tampoc podien fumar en els carrers, places i altres llocs públics, ni llegir cap mena de periòdic, i la paradoxa arribava al clímax quan el reglament definia la manera com els seminaristes havien de comportar-se: *En todas partes guardarán en su porte exterior una gran modestia, de modo que resplandezca a la vista de todos los hombres, como recomiendo el Apóstol: serán parcios en el hablar, graves sin afectación en el vestir, afables y corteses, saludando con respeto a todas las personas; de manera que acrediten en todos sus actos una actuación verdaderamente eclesiástica y esmerada, como la reciben en sus respectivas cátedras.*²

La premsa era considerada, com veiem, propagadora d'idees contràries a la moral catòlica, malgrat la censura i el dissuassiu article 457 del Codi Penal: *Incurrirán en la pena de multa de 125 a 1.250 pesetas, los que expusieren o proclamaren por medio de la imprenta y con escándalo, doctrina contraria a la moral pública.* La repressió de la premsa en nom de la moral s'articulà a través d'ordres que arribaven amb diligència al Govern Civil de Girona, a l'objecte de ser executades sense contemporitzar: *se persiga e impida la venta de folletos, revistas y demás objetos pornográficos, para contribuir a la campaña moralizadora.*³ La manera de vestir era identificada amb actituds provocadores, i l'Església intentava fer extensiva aquestes mesures als seus feligresos. El bisbe de Girona Gabriel Llompart

---

² *Reglamento General para los alumnos del Seminario Conciliar de Gerona*, Girona, 1924, pàgs. 15-16. Es pot consultar a la biblioteca del Seminari de Girona.

³ Arxiu Històric de Girona. Fons de l'Administració Central Delegada. Interior (Govern Civil). Registre d'entrada (1919-1926), data 4-10-1923.

redacta, l'any 1924, un document que fa referència a la forma en que han d'anar vestides les senyores en els temples: *No podrán ser admitidas a los sacramentos de confesión y comunión las mujeres que no lleven cubiertos los brazos hasta las muñecas y el pecho y espalda hasta el cuello. Tampoco podrán ser admitidas las mismas como padrinas de Bautismo, Confirmación o de bendicciones solemnes. Tampoco podrán tomar parte en juntas o reuniones que de asociaciones piadosas se celebren en lugar sagrado o en alguna dependencia del mismo.*⁴

Una mostra tangible de la convergència de principis morals entre l'Església i l'Estat és l'actitud d'ambdues institucions davant la blasfèmia. Al voltant de la blasfèmia s'origina un estrany clima de repressió, que només s'explica a partir de la política pseudopurificadora i moralitzant de Primo de Rivera, que troba en la prohibició dels renecs i les malediccions públiques una immillorable manera d'exercir el seu paternalisme, a pesar d'oposar-se a un costum molt arrelat en la societat de l'Estat espanyol.

Les autoritats gironines dictaven, el 8 de juny de 1925, disposicions relatives a impedir la blasfèmia entre la població. El governador civil Juan de Urquía publicava el següent ban: *Siendo la blasfemia una gangrena social, demostrativa de la más baja incultura, que envilece, tanto como denigra, a los pueblos que la padecen, y que ofende gravemente los sentimientos religiosos y la sensibilidad moral de las personas educadas a cuyos oídos llega, razón por la cual se la persigue severamente en todos los países del mundo, sin excepción, aun en aquellos que no tienen por Religión del Estado la Católica, Apostólica, Romana;* i com que era, segons el ban "indispensable extirpar esa plaga de la provincia de mi mando", anunciava unes rigoroses multes: prohibició de blasfemar sota la multa de 50

---

⁴ *Exhortación Pastoral del ILMO. y RDMO. Obispo de Gerona referente a la inmoralidad reinante y al modo de vestir de las mujeres en el templo, Girona, 1924, pàg. 11. Es pot consultar a la Biblioteca del Seminari de Girona.*

pessetes, pels infraccionaris reincidents la multa era de 100 pessetes, i pel blasfem contumaç amb antecedents de 250 pessetes. Els agents policials eren els que tenien cura de perseguir als infractors, per bé que el governador comunicava que exigiria responsabilitats a qualsevol ciutadà que no denunciés els casos de blasfèmia que tingués notícia: *A la obra de las Autoridades, y para no aparecer como encubridores de un vicio punible, deben colaborar los particulares, denunciando sin piedad a los blasfemos, en cumplimiento de un deber cívico y cultural. Espero de la hidalguía de todos, que no será necesario apelar a medidas de rigor.*

Paral·lelament a aquest ban, el governador militar de Girona, Luis Bermúdez de Castro, emeté la següent ordre: *La Autoridad eclesiástica de esta Diócesis y las Autoridades civiles de la provincia intensifican su saludable campaña contra la blasfemia; y aunque no supongo en ninguno de mis subordinados tan grosera costumbre, cúmpleme excitar el celo de todos para que si, contra lo que espero, se diese algún caso, sea rápida y ejemplarmente castigado, porque éste género de faltas, desprestigiando el uniforme, menoscaban la disciplina, ya que mal puede ser respetuoso con sus superiores quien no guarda respeto a sus propias creencias religiosas. El merecido buen concepto que en la población gozan los regimientos que la guarnecen y el ejemplo de compostura que en público y en privado ha de dar siempre la tropa, son garantía de que no habrá necesidad de castigar una sola contravención en asunto tan importante de decoro militar.*⁵ L'ordre del governador militar s'inscriu, probablement, en la conjuntura que es creà entorn de l'empresonament del pare jesuïta Ramon M.Bolós, motivat, en teoria, per una prèdica que feu en uns Tríduums, a Sant Celoni i La Garriga –per aquelles mateixes dates en que fou emesa l'ordre del governador gironí– i a on manifesta que *la blasfèmia era*

---

⁵ El ban d'Urquía i l'ordre de Bermúdez es poden llegir també a Carles Salicrú Puigvert, *Algunos deberes de los españoles para con la Iglesia según la legislación civil vigente*, Barcelona, 1927. pàg. 36-37.

*molt estesa a totes les capes socials; que, dissortadament, abundava també dins l'Exèrcit; que la guerra del Marroc era un càstig de Déu per aquest vici.*⁶ De fet, el cas del pare Bolós té un rerafons caracteritzat per la persecució de la prèdica en català, però, sens dubte, qüestionar l'exèrcit i acusar-lo de blasfem ja constituïa un element prou considerable per indisposar les autoritats militars.

Al voltant de la blasfèmia es tornà a reavivar la pràctica de la denúncia, la qual havia entrat en un cert desús. Així, per exemple, els viatgers del ferrocarril podien denunciar als blasfems al revisor del tren, a la guàrdia civil o bé a qualsevol empleat o autoritat, acollint-se a un obsolet Reglament sobre Polícia dels Ferrocarrils. Com hem vist en un altre capítol l'Església s'ingereix, també, en el control dels nous mitjans comunicatius i d'oci, intervinguent directament en les orientacions de la censura cinematogràfica.

Ara bé, a Catalunya es produeix una situació molt peculiar, atès que els sectors més populars de l'Església adopten una actitud de decidida defensa de la llengua i la cultura catalana, amb la qual cosa es trenca, en certa mesura, el monolitisme ideològic de l'Església. Pensem que aquest sector catalanista incorpora, amb totes les seves limitacions, un missatge més coincident amb el que defineix la cultura de masses, i posa al descobert la controvèrsia i la divisió de l'estament eclesiàstic. Amb tot, el tema del nacionalisme català féu que dins la mateixa jerarquia eclesiàstica no imperés la unanimitat en la defensa de la política del règim, i a voltes sorgia algun element especialment dissonant amb el poder. És el cas de l'arquebisbe de Tarragona, el cardenal Vidal i Barraquer, que si bé inicialment es mostra favorable al cop d'Estat, després adopta una actitud d'obligada acceptació del nou règim, la qual cosa serveix per acusar-lo d'antiespanyol. De fet, Vidal i Barraquer, que actua com a metropolità, esdevé una figura emblemàtica en la

---

⁶ Artur Perucho, op. cit. pàg. 136

defensa de la llengua catalana i d'una gran influència dins el clergat català. Els intents per aconseguir que fos traslladat a una diòcesi lluny de Catalunya –Saragossa, Granada, Burgos– mai van fructificar, malgrat que quan es produïren vacants als bisbats catalans, sempre foren cobertes per bisbes de fora del Principat: citem els exemples dels bisbats de Barcelona amb el mallorquí Josep Miralles Sbert, Tortosa amb el basc Félix Bilbao Ugarriza, Lleida amb el navarrès Manuel Irurita Almandoz, Vic amb el mallorquí Joan Perelló Pou i Girona amb el valencià Josep Vila Martínez.

La voluntat del Directori passava per evitar el nomenament de bisbes catalans, com a mesura preventiva i d'oposició a la normalització del país. El règim, sens dubte, preferia bisbes castellans, però va descobrir com estratègia alternativa la conveniència de nomenar bisbes valencians o mallorquins, els quals malgrat pertànyer a l'àrea lingüística catalana solien ser personatges amb una ínfima conscienciació nacional.

En els primers mesos de la Dictadura les relacions entre l'Església catalana i el règim es van mantenir en una situació de mutu respecte, tot i que els bisbes ja intuïen, de bell antuvi, els perills d'una excessiva intervenció estatal en assumptes estrictament eclesiàstics, la qual cosa originà una presa de posició conjunta dels bisbes de Catalunya, sota la inspiració de Vidal i Barraquer, vehiculada en una pastoral del 7 de març de 1924, on es teoritzava sobre conceptes com ara la llibertat de l'Església, l'amor a la pàtria i les relacions de la comunitat cristiana amb l'Estat: *El deseo eficaz del bien de la patria hará que esta obediencia a la autoridad no sea forzada ni violenta, y entonces, si se exigen sacrificios, los sacrificios se hacen con suavidad, y si el bien de la patria pide cooperación personal con los poderes constituidos, se presta esta cooperación con gusto y generosidad.*⁷ Una

---

⁷ B.O. Eclesiàstic Arqueb.Tarragona, 7-3-1924, citat per R.Muntanyola, op. cit., pàg. 119.

circumstància extraordinàriament meritòria fou la unanimitat aconseguida, ja que la pastoral fou signada per tots els bisbes de les diòcesis catalanes, per bé que un d'ells –el bisbe de Vic fins l'any 1927, el valencià Francesc Muñoz Izquierdo– ho féu a contracor, atesa la seva identificació amb el règim. La pastoral, redactada en un to moderat i evangèlic no va provocar cap enfrontament amb les autoritats, i fins i tot el propi general Barrera va expressar la bona impressió que li havia causat l'escrit.

Paral·lelament a la pastoral un grup de significatives persones de la societat catalana –presidents d'entitats i d'associacions preferentment catòliques– lliuraven un document al Sant Pare, on demanaven que s'evitessin les intromissions del poder civil en les atribucions de l'Església i que l'idioma utilitzat en els cults i en l'ensenyament religiós fos una matèria potestativa dels prelats, i que cap clergue –i per cap circumstància– pogués ser objecte de persecució o molèstia. Com deia un diari gironí: *El Papa acogió benévolaemente la petición acerca cuyos extremos no creemos pertinente dar detalles en las presentes circunstancias*,⁸ per bé que el nunci Tedeschini va satisfer, com hem vist, els desitjos del règim, i es succeïren els nomenaments de bisbes de fora el Principat. El cardenal Vidal i Barraquer es mostrà, d'immediat decebut per la política vaticana de nomenaments, i ho explicità de manera contundent a Tedeschini en una carta del 2 de març de 1925, fent referència a que l'Església havia d'ésser –i també semblar– lliure, especialment en la provisió d'alts càrrecs, i mai anar de bracet de l'Estat, d'un partit o d'un dictador. Barraquer denuncià a Tedeschini que el govern exigís que l'ensenyament de la doctrina cristiana i els sermons es fessin en llengua castellana, per la qual cosa no volien cap bisbe català a Catalunya. Aquesta política –segons l'arquebisbe de Tarragona– havia de restar legitimada conciliadora a l'Església, quan un cop acabada la Dictadura sorgissin previsibles tensions entre Catalunya i Castella: *Se hace un*

---

⁸ *Diario de Gerona*, Girona, 12-3-1924, extret de *El Dia Gráfico* de Barcelona.

*agravio a todo el clero catalán –añade todavía– no queriendo encontrar un sacerdote de cualidades para ser obispo de su región.*⁹

La constant ingerència del govern espanyol en l'Església catalana, concretada sobretot en les prohibicions manifestes de l'ús de la llengua del país i en explícites acusacions de fer política, va acabar per trencar el clima d'aparent harmonia, i provocà, uns anys més tard, una resposta molt més radical dels bisbes catalans. A primers de gener de 1928 es reuniren i manifestaren públicament la necessitat que la predicació de la divina paraula es fes en català i que el castellà s'emprés a les esglésies en casos puntuals i a judici dels respectius rectors o encarregats.

El posicionament més o menys unànime dels bisbes catalans a favor de la prèdica i l'ensenyament de la doctrina en català va irritar a la premsa espanyolista que va reaccionar amb vehemència. El diari capdavanter de la crítica als bisbes catalans, i sobretot a la persona de Vidal i Barraquer, fou el *ABC* de Madrid, amb l'intens suport de l'òrgan de la U.P. *La Nación* de Madrid i *La Razón* de Barcelona.¹⁰ Fou precisament a través dels mitjans de comunicació escrits com alguns clergues catalans, d'ideologia espanyolista, van expressar els seus punts de vista a favor de la Dictadura i en contra de la llengua catalana. Evidentment, hi havia un sector de l'Església catalana plenament identificada amb el règim, que des de la trona o bé des dels periòdics desenvolupaven una tasca propagandista i apologètica de la política de Primo de Rivera.

La jerarquia eclesiàstica gironina, però, mantenia una posició molt més afí al Directori, que en general la de la resta de Catalunya. Malgrat això, no podem dir que

---

⁹ Carta publicada a Ramon Muntanyola, *Vidal i Barraquer el cardenal de la paz*, Barcelona, 1974, pàgs. 121 i 122.

¹⁰ Ramon Muntanyola fa una detallada anàlisi de les campanyes de premsa contra els bisbes catalans. Op. cit., pàgs. 151-162.

el bisbat de Girona adoptés d'immediat una postura d'indiscutible suport al nou règim. En una circular datada el 8 d'octubre de 1923, el bisbe Gabriel Llompart, que exercia a la diòcesi de Girona des de l'any 1922,¹¹ féu una primera valoració de la situació on convé remarcar que juntament a una moderada crítica al règim anterior, destacava l'ordre aconseguit amb el cop d'Estat, però de manera implícita ho atribuïa a la imposició d'un règim de força i coacció: *Transcurrido casi un mes desde que se inició en España el cambio trascendental anunciado por aquel Golpe de Estado que todos hubieron de admirar sorprendidos; unos tal vez con desconfianza y temor, otros con ansias y esperanzas de regeneración para nuestra querida Patria, (...) Todos debemos reconocer con la sorpresa que los hechos van desarrollándose con un orden, paz y tranquilidad (...) ¿Cómo se explica el fenómeno? Tal vez se atribuya esta paz y tranquilidad a la fuerza que se impone, dispuesta a cohibir cualquier alteración del orden, o bien a la sed de orden y justicia que siente el pueblo y que prometieron guardar y garantizar los iniciadores.*¹² El mallorquí Llompart va saber mantenir-se en una posició de relativa ambigüïtat, i si bé no destacà pel su catalanisme militant, tampoc prodigà una conducta de suport incondicional al règim.

El Directori va intentar reiteradament emprar la influència de la jerarquia eclesiàstica sobre els seus fidels per obtenir una major implantació, en una societat que es manifestava apàtica i desinteressada per un sistema de govern autoritari. En una carta del 17 de gener de 1925 el cardenal Vidal i Barraquer informà al Papa Pius XIè d'una entrevista que acabava de tenir amb el rei Alfons XIII, i descobria les estratègies de Juan de Urquía: *El Gobernador civil de Gerona acudió a mí para obligar al señor obispo de dicha ciudad a firmar, junto con él, un manifiesto para la creación de un partido titulado "Unión Patriótica" que pueda sustituir al Gobierno*

---

¹¹ Gabriel Llompart i Jaume (Inca, 1862). Per les referències biogràfiques de Llompart veure *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, 1922, pàgs. 145-146.

¹² Arxiu Diocesà de Girona. Sig. Ma-3/8-36

*actual. Le contesté que siendo asunto político no podía firmar, pero el señor obispo podía ponerle una carta encareciendo a los fieles la obediencia a las autoridades, mayormente cuando éstas intentan el bien de la religión y de la patria.*¹³ Sens dubte, podem extreure una conclusió irrefutable del fet esmentat. Si Urquía es dirigí a Vidal i Barraquer per obligar al bisbe Llompart a subscriure el manifest de la U.P. a Girona, vol dir que aquest li negà inicialment la col.laboració a l'omnipotent governador. Això, sens dubte, havia d'incordiar infinitament a Juan de Urquía, que tenia com a comesa prioritària a Girona constituir la U.P. Recordem que pel simple fet de no informar amb precisió sobre el nombre de signants del manifest, li valgué una multa a *El Gironès*. Així doncs, Urquía estava molt dolgut del poc suport que rebé del bisbe Llompart.

A partir d'aquest moment el governador civil de Girona utilitzà tots els mecanismes al seu abast per aconseguir el relleu del bisbe. Lògicament, a manca d'altres arguments, acusà a Llompart de catalanista, que era el pitjor càrrec que podia rebre el prelat. És obvi que l'acusació era infundada, però els resultats foren absolutament satisfactoris pels interessos d'Urquía. El canvi de bisbe tardà més d'un any, però el nomenament de Llompart a la diòcesi de Mallorca es precipità. Amb això, es confirmava la indiscutible influència del règim sobre les autoritats vaticanes. Vidal i Barraquer, en la mateixa carta esmentada més amunt, expressa llur disconformitat al Papa: *En noviembre último me refirió el señor nuncio que deseaba complacer al Gobierno que intentaba el traslado a Mallorca del señor obispo de Gerona por ser "catalanista" (es mallorquín y un buenísimo prelado). Le contesté que éste nunca había sido político y que es mala cosa hacer cambios y nombramientos de obispos por motivos políticos, Al poco tiempo salió el nombramiento. La denuncia contra este señor obispo parte del Gobernador civil,*

---

¹³ Ramon Muntanyola, op. cit., pàg. 167.

*hombre muy ligero y que dice "ahora vendrá a Gerona un obispo castellano".*¹⁴

Els primers dies de 1925 la *Gaceta de Madrid* ja publicava el trasllat del bisbe Llompart, fet que va causar commoció a la ciutat de Girona, atès que l'activitat pastoral i d'organització diocesana del bisbe era molt intensa. En aquells dies hom estava preparant la celebració d'un concurs de curats, el qual va intentar ser suspès pel mateix Primo de Rivera. Com hem dit, també, el trasllat no es feu efectiu fins al cap de molts mesos. Aquesta circumstància, probablement, vingué motivada per un cert canvi d'actitud del bisbe Llompart. No afirmem, de cap manera, que a partir d'aleshores fos un col.laboracionista del règim, però en tot cas mostrà menys reticències en donar-li suport públic. És molt significatiu el document, datat el 5-1-1925, i publicat al butlletí del bisbat, on el bisbe es mostra com un defensor dels interessos reials, vilipendiats a l'estranger: *se han sentidos consternados ante los peligros a que ha estado abocada nuestra Nación y ante la ofensa que ha recibido de algunos de sus hijos que infieles, al amor y respeto que le deben no han reparado en emprender en el extranjero la más vil y calumniosa campaña difamatoria (...)* En vista de tamaña ofensa inferida a la Madre Patria, no puede permanecer indiferente y sin sentirse ofendido y levantarse a protestar ninguno de sus buenos hijos. (...) *Aprended de nuestro Católico Monarca a quién quereis desgraviar con ellas; vaciad en su ejemplo vuestros nobles sentimientos...* Hem de dir que el bisbe havia rebut "recomanacions" de les autoritats civils per adoptar aquesta postura. Cal notar, també, que el bisbe donà només recolzament explícit a la figura del Rei, mai al dictador i molt menys al governador de Girona. A pesar de tot, aquesta actitud contemporitzadora va evitar, imaginem, un trasllat fulminant. L'agost de 1925 Gabriel Llompart prenia possessió de la diòcesi de Palma de Mallorca, on moriria el desembre de 1928.

---

¹⁴ Ramon Muntanyola, op. cit., pàg. 167.

La sortida de Girona del bisbe Llompart va complaure, segons sembla, els sectors més retrògrades del catolicisme gironí, atès que ho manifestaren implícitament des de les pàgines del seu mitjà d'expressió: *El Norte sinceramente desea al Dr. Llompart mayor acierto en la diócesis de Palma del que ha podido demostrar al frente de la nuestra.*¹⁵

El mes de març de 1926 es cobria la vacant deixada pel bisbe Llompart. El substitut era el valencià Josep Vila Martínez,¹⁶ personatge d'actituds concordants amb el règim dictatorial, el seu acèrrim espanyolisme el convertí en un fidel executor dels principis anticatalanistes de Primo de Rivera, a pesar que la seva anterior trajectòria personal indica que era un eclesiàstic amb certes inclinacions per la cultura catalana. L'arribada del nou bisbe a Girona s'efectuà en gran cerimonia: rebuda multitudinària a l'estació, i posterior processó pels principals carrers de la ciutat, sota les balconades engalanades per tal efecte, fins arribar a la plaça de la Catedral on les màximes autoritats civils i religioses pronunciaren els clàssics discursos. Era el model de societat de masses inspirat per Mussolini, és a dir, grans mobilitzacions i actes propagandístics de les "masses", però sense cap participació real en la societat, model, d'altra banda, similar al proposat pels ideòlegs de la U.P. Lògicament el tractament que li dispensà la premsa, i en general la majoria de la societat gironina, al nou bisbe, fou d'una impacable correcció i d'excel·lent i cordial benvinguda. Però, Josep Vila no tardà massa a mostrar unes actituds desplaents per amplis sectors socials.

A finals de l'any 1927 s'edita el Catecisme de la Doctrina Cristiana, en castellà. El bisbe de Girona, Vila Martínez, en el pròleg, argumenta la necessitat d'emprar la

---

¹⁵ *El Norte*. Girona, 28-8-1925.

¹⁶ Sobre la biografia de Josep Vila Martínez veure *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, 1926, pàgs. 8-21, també a la mateixa publicació any 1932, pàgs. 229-234 editades en motiu del seu traspàs. Quan és a punt de prendre possessió de la diòcesi de Girona el *Diario de Gerona* (17-1-1926) i *El Norte* (20-3-1926) també recullen la biografia del nou bisbe.

llengua castellana, en atenció als infants que desconeixen la catalana; i fent referència a la població catalana, en el més pur estil primoriverista, escriu: *preferan usar el texto castellano para mejor familiarizarse con el lenguaje oficial, el cual sin mengua del regional que en familia han de seguir usando*. Aquestes indicacions del bisbe són traslladades pel governador Rodríguez Chamorro als mestres gironins, als que recomana de comprar el Catecisme a la impremta d'Antoni Franquet, amb la coacció de: *acusarme recibo de la presente, indicándome si ha adquirido o piensa adquirir para sus alumnos algunos ejemplares*.¹⁷ Podríem parlar d'estratègia subliminal, o millor dit d'obligació explícita. La imposició de Rodríguez Chamorro va fer que algú interpretés que el governador s'imniscia en excés en un tema que li podia ser alié, i en conseqüència ho feu avinent a Primo de Rivera. Aquest, però, enaltia tota tasca espanyolitzadora i per tant l'acte de Rodríguez Chamorro li semblà molt correcte, i així li ho comunicà al governador de Girona en un telegrama el dia 21 de novembre de 1927: *Ha llegado a mi poder más bien con intenciones de denuncia una copia de la circular que ha publicado relativa a la adquisición de la edición castellana del Catecismo de la Doctrina Cristiana y como encuentro muy sensata y atinada dicha disposición le felicito por ello y le saludo*.¹⁸

Les "Juntas Ciudadanas" creades pel règim a cada capital de província amb la comesa de vetllar per la moralitat pública, d'acord al còdi catòlic, i sota els auspicis del governador, el capità general, el president de la U.P., l'alcalde i un delegat de l'Església van mostrar el seu recolzament a la tasca espanyolitzadora de Vila Martínez. Així doncs, a Girona les "Juntas Ciudadanas" van estar formades durant un llarg temps per Rodríguez Chamorro (governador civil), Ignacio de Despujol, i més tard Manuel de las Heras i Luis de Eugenio (governadors militars), Agustín Altés i

---

¹⁷ *Provincia de Gerona, 1923-1928. Avance de un quinquenio*, Girona, 1929, pàg. 57.

¹⁸ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Presidencia. Gobernadores Civiles", lligall núm. 368.

més tard Vicente Heuche i Enrique Sauch (presidents de l'Audiència), Frederic Bassols (president de la Diputació), Jaume Bartrina (alcalde), el degà delegat de l'autoritat eclesiàstica Antonio Naranjo i, actuant com a secretari, Luis Camacho. El representant eclesiàstic Antonio Naranjo destacà per un exacerbat espanyolisme que es feu palès reiteradament en les reunions de les "Juntas". A l'acta del 3 d'agost de 1927 podem llegir: *El Dean delegado de la Autoridad eclesiástica cree que los maestros deben dirigirse en castellano a sus discípulos en todos los momentos.* I a la reunió del 18 d'agost de 1927 s'hi consignà un cas concret originat pel furibund comportament anticatalanista de Naranjo: *El Delegado de la Autoridad eclesiástica aclara diciendo que fue en la clase, no a la puerta del Hospicio onde oyó al maestro dirigirse en catalán a sus alumnos. El Presidente de la Diputación dice se había puesto al habla con el Inspector para que se aperciba al maestro citado.*¹⁹

En una reunió de la "Junta Ciudadana" de Girona del 31 de desembre de 1927, àdhuc congratular-se de l'edició del Catecisme de la Doctrina Cristiana en castellà, acordaren: *Hacer constar la satisfacción con que la Junta ha llegado al convencimiento de que el Sr. Obispo, con el decidido patriotismo que inspira todos sus actos, procura, sin descanso, y dentro de los medios con que su elevado sacerdocio cuenta, que los sermones y la propaganda religiosa se efectúe en castellano.*²⁰

Josep Vila Martínez fou un model i un dels màxims paradigmes de la política espanyolista i d'assimilació de l'Església catalana orquestrada per Primo de Rivera, però no va ésser, ni molt menys, l'únic. Un col·laborador de Vidal i Barraquer, Lluís

---

¹⁹ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Presidencia", lligall núm. 384 (2). És important ressenyar que en aquest Arxiu s'hi troben recollides totes les actes de les diferents "Juntas Ciudadanas" de l'Estat, i per tant també les de Girona. En conseqüència aquesta documentació permet aprofundir més en la tasca de les "Juntas", tot i que la seva missió era de simple control sobre l'ensenyament i la moral, en algunes altres ocasions hem pogut comprovar com les "Juntas" s'impliquen en d'altres qüestions, com ara la construcció d'una caserna per la guàrdia civil a Girona.

²⁰ Arxiu Diocesà de Girona, lligall 474 S.

Carreras, va posar en coneixement del Vaticà, l'any 1929, aquest intent desnaturalitzador de la pràctica religiosa. Malgrat la voluntat de servei de la jerarquia romana vers el govern espanyol, i per tant la poca viabilitat de l'informe de Carreras, la carta expressa amb claretat la injustícia i la inconveniència d'aquella situació, al constatar com en els darrers quinze anys diversos bisbes "amb diferent fortuna i alternatives de criteri", com ara el Dr. Reig a Barcelona, el Dr. Muñoz a Vic, els Drs. Rocamora i Bilbao a Tortosa i el Dr. Vila Martínez a Girona, han fet tot el que tenien al seu abast per minorar l'ús del català en la predicació i en l'ensenyament del catecisme, provocant: *escándalo de los fieles, disminución de eficacia espiritual y resistencia pasiva del clero.*²¹

Lògicament mentre durà la Dictadura la premsa gironina no qüestionà, apenes, l'acció de Vila i Martínez al capdavant de la diòcesi, però un cop proclamada la República alguns periòdics practicaren diversos exercicis retrospectius, on hom retratava amb precisió l'actitud del bisbe durant el període dictatorial. El setmanari republicà catalanista de Girona, *Reflex*, el 3 d'octubre de 1931, el definí com un funcionari al servei del règim; lacai de les institucions caducades i engegat puntual de totes les dèries anticatalanistes.

La publicació satírica *Clar i Net* no únicament reflectí, el 14 de juny de 1931, la política diocesana de Vila i Martínez, sinó que constatà que un cop acabada la Dictadura, romania la mateixa practica anticatalana tan característica dels temps de Primo de Rivera: *Durant la dictadura han desfilat pel nostre bisbat prelats com el Doctor Llombart (sic) i l'actual –sobretot l'actual–, l'actitud dels quals no ha pogut ésser més perniciosa. I el pitjor del cas és que encara avui no s'ha rectificat en el més mínim aquesta política contra Catalunya como ho demostra el fet de que tot el que es fa a la cúria eclesiàstica sia en espanyol.*

---

²¹ Josep Massot, "El Vaticà i Catalunya" a *Qüestions de vida cristiana*, núm. 109, 1981, pàg. 51.

L'actitud del Capítol de la Catedral de Girona en relació a la intervenció militar és molt més explícita. A pesar que en les reunions capitulars immediates al cop d'Estat no s'en fa cap referència, uns mesos més tard, i sota la sol·licitud d'adhesió del president de la "Delegación del Homenaje Nacional al Excmo.Sr. General D. Miguel Primo de Rivera" als actes previstos d'homenatge al dictador, el Capítol es defineix de forma inequívoca:

La bizarra manifestación del noble afán de salvar España librándola de las corruptelas de un régimen decadente e impulsándola por nuevas sendas de prosperidad y grandeza, mereció la simpatía y aplauso de este cabildo, cuyos fervientes anhelos fueron siempre el bien de la religión y de la patria, Por eso la propia Corporación Capitular que en su día efectuó solemnes plegarias para que el cielo comunicara a los ilustres gobernantes las luces y auxilios necesarios y conducentes al éxito feliz de tan laudables propósitos, respondiendo al requerimiento de V.S. ha acordado expresar su adhesión al homenaje que se intenta tributar al Exmo. General Don Miguel Primo de Rivera en cuanto tiende a honrar el glorioso gesto de valentía y abnegación con que se lanzó a la consecución de los expresados fines.²²

El Capítol de Girona, fins i tot, fa manifestacions públiques a favor del govern espanyol en circumstàncies concretes, com ara, el gener de 1925, quan protesta per la campanya que contra la Dictadura es desenvolupa a l'estranger.²³

A pesar de tot això, les susceptibilitats afloren constantment, i el Capítol no s'escapa de sospites sobre l'existència de catalanistes en el seu interior. El governador civil Juan de Urquía mantenia, el maig de 1925, que en el Capítol hi havien *algunos elementos de un regionalismo exaltado*, però destacà

---

²² Arxiu de la Catedral de Girona. Llibres d'actes. 1 de març de 1924.

²³ Arxiu de la Catedral de Girona. Llibres d'actes. 20 de gener de 1925.

l'espanyolisme de les màximes autoritats capitulars, en concret del degà Antonio Naranjo i Luque (nascut a Fernan-Nuñez, Córdova, i mort l'any 1943),²⁴ al qui definia com un *sacerdote de altísimas virtudes y acrisolado patriotismo*. Definició absolutament certera, d'acord a l'actitud de Naranjo en les "Juntas Ciudadanas". Tanmateix, negà la interpretació que féu el periodista Marsillach d'unes seves declaracions, atès que, segons afirmava, ell mai havia dit que: *El Cabildo de Gerona es desafecto a España, y que el Obispo mallorquín y buen español no logra dominarlo*.²⁵

Certament el bisbe de Girona Josep Vila Martínez no tenia l'exclusiva en la defensa dels interessos de la Dictadura des de sectors eclesiàstics. El repressaliat doctor mossén Lluís Carreras trobà un argument en els capellans afins a Primo de Rivera per refutar les acusacions contra l'Església de Catalunya de fer "política", expressades en els decrets vaticans: *Si hi ha a Catalunya (i certament no són els més edificants) sacerdots que sense escrúpuls de cap mena, es dediquen a la política, són precisament els que, amb el suport del poder públic i la seva protecció, dediquen la seva activitat a fer propaganda del règim dictatorial i a combatre amb fervor els sentiments legítims del país*.²⁶

El Dr. Carreras havia copsat en múltiples ocasions en els seus escrits l'existència d'aquests clergues oficialistes, que basaven la seva raó de ser en la submissió al general Primo de Rivera.²⁷ Fins i tot, alguns d'aquests documents els havia tramés a Roma, com ara el que de manera tan diàfana exposa que: *Como es*

---

²⁴ Naranjo era degà de la Catedral des del mes de juliol de 1913. Secretaria del Bisbat de Girona. Fitxes personals.

²⁵ Adolfo Marsillach, "Nidal de separatistas" publicat a El Imparcial de Madrid i reproduït al *Diario de Gerona* del 26-5-1925. En aquest article Marsillach recull l'unes declaracions del governador Juan de Urquía, i a les quals ens referirem en d'altres ocasions, i també n'hem fet esment en el capítol dedicat a La Lliga. Cal destacar en la trajectòria periodística d'Adolfo Marsillach el seu acèrrim anticatalanisme.

²⁶ "La Revue de la Catalogne", núm. 3, 25 de maig-1 de juny de 1929.

²⁷ A Tarragona, bressol de Vidal i Barraquer, molts catòlics-practicants, membres d'Acció Catòlica, foren els que van sostenir l'acció política municipal i provincial. M. Gómez Cruz, tesi citada, pàg. 211.

*de suponer, las autoridades militares han tenido auxiliares eclesiásticos, instrumento más o menos secreto y complaciente de delación tendenciosa, y pública milicia del españolismo oficial. Hoy día son bien conocidos los diez o doce clérigos –a más no llega– para los cuales no ha existido límite alguno en la actuación política, verdaderos áulicos de los centros gubernativos y propaganidistas de la política actual por escrito y de palabra, en publicaciones y centros militantes de partido, en forma tal, que jamás se atrevió clérigo alguno en nuestro país, y que sólo se explica por el carácter casi oficial con que actúan.*²⁸

Circumscrivint aquest servidors de la Dictadura a les comarques gironines, i per tant a banda de gent tan significada com el bisbe de Tortosa, i òbviament el bisbe de Girona, que mereix un capítol apart, hem de fer especial referència a Josep Montagut Roca i Joan Solanas, ambdós assidus col.laboradors de *La Voz de Gerona*, i que per tant utilitzen la premsa com a mitjà per fer proselistisme a favor del règim. Josep Montagut, canonge de la catedral de Badajoz i més tard capellà del Palau Reial de Pedralbes de Barcelona, seu habitual dels reis d'Espanya en les seves estades a Catalunya, era un personatge bastant conegut en els cercles oficials de l'Estat i amb una remarcable bibliografia, on defensava els principis del règim.²⁹ Havia participat en algun acte de la U.P. a Girona, com el celebrat el 5 de novembre de 1926. El discurs de Montagut coincidia plenament amb la teoria tan reiteradament exposada pel règim: unitat de la pàtria amb l'erradicació dels capellans catalanistes –als qui acusava de fer política–. Com escriu Roig Rosich, per Montagut *sacrilitzar la*

---

²⁸ "El problema eclesiástico", text manuscrit Fons Arxiu Lluís Carreras, Arxiu Diocesà de Barcelona, Caixa 37. Citat per Josep M. Roig, *La Dictadura...*, pàg. 418.

²⁹ José Montagut, *La Tesis Española y el Vaticano. Recuerdos de la peregrinación patriótica*, Barcelona, 1925. *El Dictador y la Dictadura*, Barcelona, 1928. *Los errores de la Dictadura y Réplica al libro de Cambó*, Barcelona, 1929. En relació a la primera obra esmentada hem de dir que fou producte d'una rèplica de Montagut a la pelegrinació a Roma, l'any 1925, de l'Orfeó Català. El canonge acusà a l'Orfeó d'haver cantat a Roma una cançó prohibida –Els Segadors– (la qual cosa era incerta), i d'haver promogut concepcions catalanistes. Sobre aquest tema veure, Josep M. Roig Rosich, *Història de l'Orfeó...*, pàgs. 105-114.

*idea d'Espanya, confondre patriotisme espanyol amb sentiment religiós no es pot considerar opció política perquè Espanya i Religió són facetes indissolublement unides, són una mateixa cosa. El discurs, per anacrònic i caricaturesc que sembli, tindria una llarga vigència.*³⁰ El canonge mantenia que l'enaltiment de l'obra de Primo de Rivera des de l'Església era un simple acte de coherència, atès que la dictadura no únicament no havia perjudicat el florejament de la religió, sinó que l'havia afavorit, i que lluny de representar una dificultat per l'armonic i lliure desenvolupament de l'Església, significà: *la poderosa palanca de su libertad y el más eficaz resorte en favor de su independencia y espiritual actuación.*³¹

La relació de Montagut amb Girona fou intensa. Quan el novembre de 1925 se li ret un homenatge a Barcelona, l'Ajuntament de Girona designa dos regidors del Consistori: Frederic Maresma i Agustí Pumarola, per assistir-hi. Amb tot, pensem que *La Voz de Gerona* no reproduïa les col.laboracions de Montagut en exclusiva, sinó que també es publicaven en d'altres mitjans d'ideologia similar. En canvi, els escrits del prevere Joan Solanas eren originals i hom pot considerar la seva tasca a *La Voz* com un punt de referència obligat per situar el col.laboracionisme amb el règim, des de la premsa, d'un sector de l'estament eclesiàstic gironí, fins el punt que Solanas aconsegueix ser distingit per Mussolini amb motiu dels articles que publicà a favor del feixisme en el periòdic de Girona.

Joan Solanas va prodigar els seus articles en defensa de la llengua espanyola: *¿no somos por ventura hijos de un mismo Padre, individuos de una misma familia, pertioneros de una misma herencia? ¿Por qué siendo hermanos ho hemos de hablar el lenguaje propio de hermanos, es decir, la misma lengua? ¿Qué familia es esa que se empeña neciamente en ahondar las diferencias para que nos*

---

³⁰ Josep M. Roig i Rosich, *La Dictadura...*, pàgs. 428-429.

³¹ José Montagut, *El Dictador...*, op. cit. pàg. 82

*entendamos menos cada día? (...) Es por consiguiente la multitud de idiomas una enfermedad social, en los dos órdenes moral y material. Y como la misión de los dos poderes soberanos, la Iglesia y el Estado, consiste en combatir, cada uno en su esfera, los males de la Sociedad y promover el perfeccionamiento de ella, de ahí que a entrambas incumba refrenar la tendencia morbosa a la multiplicidad de idiomas e impulsar el saludable movimiento hacia la unidad.*³²

És evident, que Solanas no admetia “la funció política” que segons ell desenvolupaven aquells clergues que ensenyaven o predicaven la doctrina cristiana amb l'idioma matern. Però, de manera paradoxal, considerava a l'Església –juntament a l'Estat– com a instruments vàlids per garantir l'ús de la llengua espanyola, i per tant de reprimir qualsevol altra llengua. Es repetia la idea de Montagut que identificava patriotisme espanyol amb sentiment religiós. Joan Solanas va criticar, en infinitats d'ocasions, a l'Església catalana –definida, lògicament com a separatista– que es comprometia amb el país i la seva cultura, ja que segons deia, l'oficialitat de l'idioma espanyol, i la rigorosa aplicació en tots els camps d'aquest principi fonamental, era la veritable doctrina: *Vean pues, los sacerdotes separatistas como, dando vuelo al reparo susodicho, estan haciendo buena la oposición de las sectas al lenguaje litúrgico de la Iglesia. Y si les mueve a compasión la desgracia de tantos hermanos nuestros sumidos en el error y el vicio, digan sí es por medio del catalán que podrán dar mayor expansión al celo por la salvación de las almas. Y puesto que es precepto fundamental, y no reconoce fronteras, el precepto del amor al prójimo, ya nos dirán como lo cumplen cuando algún extranjero, que sólo chapurrea el español, llame a sus puertas en demanda de auxilio a sus desgracias.*³³ La importància de la funció ideològica de Solanas va

---

³² Juan Solanas, “El idioma” a *La Voz de Gerona*, Girona, 21-12-1924.

³³ *La Voz de Gerona*, Girona, 4-1-1925.

fer que, fins i tot, els treballs que publicà sobre el feixisme a *La Voz de Gerona* fossin recollits en un llibre.³⁴ Joan Solanas també col·laborà en el setmanari monàrquic espanyolista *La Montaña* d'Olot, publicació d'escassa transcendència que va romandre al camp de la premsa poc més d'un any: del febrer de 1923 al maig de 1924.

Un altre clergue absolutament compromès amb la causa de Primo de Rivera fou Ignasi Enric Jordà, professor de l'Escola Normal i director de la revista catòlica d'educació *Gerunda*.³⁵ A través de la publicació féu una tasca de proselitisme en un món molt susceptible a les influències: el de l'escola. Conjuminades amb les pàgines dedicades al gremi d'ensenyants, *Gerunda* féu apologia constant del Dictador: el definia com el "salvador de España", celebraren tots els aniversaris del cop d'Estat, recolzaren la política anticatalana del règim aplicada a la docència i, finalment en la necrològica de Primo de Rivera, publicada el 21 de març de 1930, s'aprofità per fer una absoluta exaltació dels 6 anys llargs de dictadura.

La incidència de l'Església primoriverista en la societat catalana era molt relativa, ara bé les estratègies per assolir un major nivell d'influència s'identifiquen amb el model de difusió implantat pel Directori: és a dir, la premsa al servei d'una tàctica propagandística encaminada a manipular l'opinió pública, inculcant ideologia. Veritablement que no funcionés ni la premsa del règim ni la de l'Església és molt significatiu, i hom podria parlar d'un símptoma d'esgotament d'un model de premsa d'opinió, al cantó de l'emergent interès pels noticiers. A pesar d'això, ni l'Església primoriverista ni el règim no renunciaven al privilegi de l'hegemonia ideològica i recorren a la recerca d'ajuts de les més altes instàncies. La reiteració del règim en la pressió al Vaticà per dominar l'Església catalana, dona els seus fruits en el darrer

---

³⁴ Joan Solanas, *Fascismo: Colección de artículos que sobre este tema vieron la luz en "La Voz de Gerona"*, Barcelona, 1925, Es pot consultar a la biblioteca del Seminari de Girona.

³⁵ *Gerunda* (1920-1934), fou dirigida posteriorment per Joaquim Font i Fargas.

període del Directori. El Vaticà considerava que era preferible mantenir bones relacions amb el govern espanyol a canvi de sacrificar –o sigui d'indisposar-se– amb el sector més nacionalista de l'Església catalana. El desembre de 1928 la Santa Seu transmetia instruccions al clergat català, molt en consonància amb la política unitària del règim: es manà que cap seminarista sospitós de mantenir actituds catalanistes accedís al sacerdoci, i tanmateix, es prohibia la docència en els seminaris als professors catalanistes. El Vaticà no podia contradir al Concili de Trent en relació a l'ensenyament del catecisme en la llengua vernàcula, però va recomanar que tant el catecisme català com els sermons dels capellans recollissin passatges on s'enaltís l'amor a la "patria grande". L'actuació del nunci Tedeschini fou determinant per acontentar els designis del règim.

Els decrets del Vaticà que restringien l'expressió normal de l'idioma català en l'àmbit eclesiàstic es fonamentaren en unes premisses absolutament tendencioses i poc fidels a la realitat, establertes per l'inefable nunci Federico Tedeschini. Hom atribuïa al clergat català el desenvolupament d'activitats polítiques en el sí de les seves funcions, i se'ls acusava d'emprar mesures coercitives vers els fidels, com ara la de negar l'absolució per obligar-los a confessar-se en català i així foragitar la llengua castellana. S'intuïa, fins i tot, un llenguatge més propi del règim de Primo de Rivera que no pas del Vaticà, que posava al descobert l'íntima interrelació entre ambdues autoritats, en oposició al clergat català, el qual era acusat de promoure campanyes separatistes i d'aprofitar l'ensenyament del catecisme per dinamitar la "sagrada unidad de la patria".

Les afirmacions del decret vaticà no concordaven gens ni mica amb la realitat, i partien d'uns propòsits preconcebuts i falsos amb l'objectiu de justificar uns acords contraris a l'Església catalana: hom suposava que s'ensenyava el catecisme en

català, inclús als nens de parla castellana, que el català emprat per l'ensenyament de la doctrina, era una llengua artificialment creada per un grup de filòlegs, i per tant sense cap mena d'implantació entre el poble, que els castellans residents a Catalunya no entenien ni una paraula del català, i en canvi tots els catalans sabien correctament el castellà, i, finalment que a Catalunya sempre s'havia predicat en castellà. Aquesta bel.ligerància del Vaticà a favor de la dictadura de Primo de Rivera va provocar un sentiment d'impotència en l'Església catalana i una actitud de rebuig –i fins i tot de cert menyspreu– de la societat catalana vers la jerarquia eclesiàstica. Sens dubte, l'anticlericalisme de l'època republicana podia ser un efecte directe de la situació creada els últims mesos del règim dictatorial.³⁶

El cardenal Vidal i Barraquer envia una carta al penitenciari major, cardenal Lauri, el 5 de gener de 1929, on exposa, de forma molt correcta, el sentiment general de la prelatura catalana:

Recibidas con respeto y veneración las letras de esa Sagrada Penitenciaría, de 16 de noviembre, he de manifestar a V. Emcia.Revma. que produjeron en mi ánimo una triste y dolorosa impresión:

a) por considerar al clero de esta diócesis... incapaz, sentado en el confesionario, de no sentirse sacerdote antes que todo, y de cometer tan horrendo crimen...

b) porque caso de haberse cometido, tendría noticia de ello...

Deseoso de cumplir las instrucciones de ese Sagrado Tribunal y de proceder con seguridad y acierto en asunto de tanta gravedad

1. Mandé comunicaciones reservadas al señor Deán... Párrocos de la capital, Director del Seminario, Arciprestes...Superiores... a los siguientes fines: a) para

---

³⁶ Francesc Cambó ja havia intuït la possibilitat que a l'acabar la Dictadura s'originés un fort sentiment anticlerical. Veure Jesús Pabón, *Cambó*, Barcelona, 1952-69, vol. 2, pàg. 548.

averiguar si el delito existia y su autor; b) para imponerles la obligación de vigilar y denunciarlo, y c) para obligarles a guardar reserva en asunto tan delicado que afecta al prestigio del clero y a la santidad y al decoro del sacramento de la penitencia.

2. He preguntado sobre el particular, con igual reserva y a los mismos fines, a las personas más graves y más conocedoras del clero y de los fieles por razón de sus cargos y ministerios. (...) Hablando particularmente conmigo muchos sacerdotes se han mostrado extrañados y lastimados y algunos con lágrimas en los ojos no han podido disimular su pena de que nuestro clero haya sido objeto de acusación tan grave, y todos consideran inverosímil que hayan podido permanecer ocultos tamaños sacrilegios, caso de haberse perpetrado.³⁷

La ràpida mobilització de Vidal i Barraquer davant les acusacions vaticanes, –es posà diligentment en contacte amb la majoria dels representants de l'Església catalana–, queda palesada en la carta que tramet al bisbe de Girona Josep Vila i Martínez, el 13 de desembre de 1928: *Al propio tiempo por haberme preguntado algunos Hermanos en vista de la Carta de Sda. Penitenciaria sobre el abuso sacrilego que se imputa a algunos sacerdotes de exigir a los penitentes se confiesen en catalán, si sería preferible dictásemos normas comunes para todo el Clero de la Provincia eclesiástica o que cada Prelado diese para el de su Diócesis respectiva las que estime convenientes, ruégole me dé V. su autorizado parecer sobre este particular.*

El 17 de desembre el bisbe de Girona responia a Vidal i Barraquer, i li féu avinent –en referència al cas de la Sagrada Penitenciaria– que considerava preferible que cada bisbe, en la seva diòcesi, dictés normes o disposicions diferents, si calia, de la resta de diòcesis. D'altra banda, deia, que deduïa per les informacions

---

³⁷ L'esmentada carta està transcrita a Ramon Muntanyola, op. cit., pàgs. 175-176.

publicades a la premsa, que el bisbe de Vic ja ho havia fet. L'estratègia de Josep Vila i Martínez era clara: volia una certa autonomia per poder prendre uns acords a la seva diòcesi que ben segur diferirien del posicionament de la major part de les diòcesis catalanes més properes als principis catalanistes de Vidal i Barraquer. Amb això, evitaria, d'altra banda, haver-se de comprometre novament amb acords conjunts recolzats per tots els bisbes catalans. Cal destacar, però, la important dosi de diplomàcia de Vila i Martínez, que no dubte en mantenir les formes, i, en la mateixa carta esmentada, posar-se sota la direcció del cardenal Vidal i Barraquer: *Si V.E.R. se adelanta, el que más y el que menos, y yo desde luego, tendré mucho gusto en inspirarme en los dictados de su alta sabiduría, para tomar lo que convenga a las circunstancias propias de mi diócesis.*³⁸

A banda de les actuacions de Vidal i Barraquer, d'altres prelats conscients de la magnitud de les acusacions i dels posteriors decrets del Vaticà, no dubtaren de posar-se en contacte amb altes instàncies de Roma, per fer-lis avinent el disgust del clergat català arran de la situació creada. És imprescindible recollir alguns paràgrafs de la carta que el bisbe d'Urgell, doctor Guitart,³⁹ va adreçar a la Congregació del Concili, atesa llur significació i claretat en l'exposició, superior àdhuc a la carta de Vidal i Barraquer abans esmentada: Guitart considerava que el clergat a Catalunya havia orientat, en general, la seva conducta a les normes de l'Església. I que malgrat, sentir-se doblement ofès pels greuges inferits al país (Catalunya), agreujats per la intromisió del poder civil en l'àmbit religiós, havia preservat, en la mesura possible, la independència pròpia del seu sagrat ministeri, sense prendre compromís per cap

---

³⁸ La correspondència entre Vidal i Barraquer i Vila i Martínez es pot trobar a l'Arxiu Diocesà de Girona, lligall 474 S.

³⁹ El bisbe Guitart era un nacionalista convençut, que ja havia tingut problemes amb el nou règim just una setmana després del cop d'Estat, quan es veu obligat a declarar davant el govern militar acusat de repartir en la seva diòcesi uns fulls impresos que convidaven a ingressar a la Lliga del Bon Mot, institució pastoral molt poc grata al Directori de Primo de Rivera.

opció política. L'única certesa era que el clergat català, fidel als manaments de l'Església i al bé espiritual dels fidels, havia mantingut el dret tradicional d'ensenyar el catecisme i de predicar la paraula divina en català, sense admetre, per res, el canvi de règim: *Si el clero de Cataluña se hubiese entregado a la política del Directorio; si se hubiera suscrito al periódico "La Nación", órgano oficioso del Gobierno; si se hubiera afiliado al nuevo partido "Unión Patriótica", y tomado parte activa en sus mítines, y en los homenajes, hoy tan frecuentes, a las altas personalidades de la situación; si hubiera puesto el Catecismo y la predicación al servicio del poder civil, para contribuir con ellos a la obra llamada españolizadora, o descatalanizadora, que lleva entre manos; entonces el clero catalán sería a los ojos de los gobernantes un modelo acabado de virtudes, no sólo cívicas, sino también sacerdotales.*⁴⁰

La carta del bisbe d'Urgell reflecteix l'autèntica situació real, i la valoració que fa respecte a que un hipotètic posicionament de l'Església catalana favorable als interessos espanyolistes del règim hagués representat un canvi d'actitud de la Dictadura és incontestable. A banda d'interpretacions més aprofundides hom podria cercar certs paral·lelismes entre l'Església i la burgesia regionalista catalana. Ambdues, probablement necessitaven pocs alicients per mostrar-se partidaris del Directori, però aquest, amb una política visceralment anticatalana no va aportar els mínims exigits per aquells –al contrari– i va propiciar la confrontació.

A pesar de les insalvables posicions ideològiques, els bisbes catalans van mantenir, en aparença, una actitud d'unitat enfront l'agressió que reberen del Vaticà i del règim espanyol. Evidentment, el bisbe d'Urgell i el bisbe de Girona estaven molt distanciats ideològicament, i és impensable que el bisbe Vila Martínez hagués pogut redactar una carta com l'esmentada del doctor Guitart. Però, tant se val, els bisbes

---

⁴⁰ L'esmentada carta està transcrita a Ramon Muntanyola, op. cit., pàgs. 177-178.

catalans en el seu conjunt van saber defensar els interessos de Catalunya i de l'Església –i per tant dels fidels– per damunt d'interessos passatgers i arbitraris, com els que representaven els homes de la Dictadura.

L'any 1929, i en plena vigència dels decrets romans, la situació de l'Església catalana va canviar substancialment. La repressió va trobar fins i tot el camp molt més abonat que fins aleshores: l'emblemàtic "Foment de Pietat Catalana" va haver de publicar els seus llibres en castellà, molts religiosos s'hagueren d'exiliar (l'abat Marçet, el prior de Montserrat Gregori M. Sunyol, el pare Anselm M. Albareda, entre d'altres.). A la diòcesi de Girona les indicacions vaticanes s'acompliren amb més exactitud. No en va s'imposaven les directrius espanyolistes del bisbe Vila i Martínez, el qual ja havia fet prou no mostrant-se excessivament dissonant amb els acords presos pels bisbes de Catalunya. El bisbe Josep Vila va manar amb diligència que totes les prèdiques del diumenge, de Rams i Dijous Sant i la solemne funció de les quaranta hores s'oficiessin en castellà:

a) Enteramente queda prohibido a uno y a otro clero el empleo en los sermones de la lengua catalana moderna o literaria, la cual ni los mismos catalanes, con pocas excepciones entienden.

b) Asimismo se prohíbe, bajo penas canónicas, toda insinuación, aun larvada, de política de revolución contra España en los sermones.

c) En las parroquias principalmente urbanas, los domingos y demás fiestas de precepto del año nunca falte la explicación del evangelio en lengua catalana, aunque no es absolutamente necesaria, porque las familias catalanas entienden la lengua castellana, es sin embargo prudente que se haga.

Los sermones de triduos, novenas, panegíricos, ectra. según la costumbre antigua, predíquese en lengua castellana.⁴¹

---

⁴¹ Arxiu Diocesà de Girona, 484 S.

Les disposicions del Vaticà legitimaren qualsevol presa de conducta contrària al català, i el que és pitjor la rumorologia adquiria carta de naturalesa. Començà a circular per les diòcesis catalanes que en les parròquies de més de 5000 habitants s'hauria de fer la prèdica en castellà, i s'apuntava els temples d'Olot com a llocs de concreció immediata dels decrets de Roma. Sortosament, el règim estava a les darreries i l'aplicació de les noves –i malaurades– normes era molt lenta, tot i que el Vaticà encara va tenir temps de mostrar el seu interès en satisfer les inquietuds anticatalanistes del règim en el Sínode convocat pel bisbe Miralles a Barcelona els dies 16 a 18 d'octubre de 1929.

La contradicció social entre la moral de l'Església i els incipients principis de modernitat s'agreujà amb l'exercici de la repressió, també en l'àmbit de l'Església catalana, sota la bandera de l'anticatalanisme. Primo de Rivera va combatre intensament els sacerdots nacionalistes, sota l'acusació—segons deia ell mateix— d'estar en actitud conspiradora, i apuntava com a solució: *Llevarlos a servir a Andalucía antes de que puedan producir efectos sus manejos.*⁴² És paradoxal, doncs, observar com un règim manifestadament confessional –almenys en teoria– adopta una política severament repressiva contra un sector important de l'Església catalana.⁴³ La Dictadura va considerar l'Església, juntament amb l'escola, com un focus important de promoció del catalanisme, i fou sotmesa a un indiscriminat control i persecució, equiparable al que patí el catalanisme en d'altres àmbits socials.⁴⁴ Al voltant de l'Església catalana, i en sintonia amb el moviment de la Renaixença, havien sorgit agrupacions i entitats que conjuminaven la tasca pastoral amb el

---

⁴² Carta de Primo de Rivera a Magaz del 5 de juny de 1925, transcrita a J.M. y L. Armiñan, *Epistolario del dictador. La figura del general Primo de Rivera trazada por su propia mano*, Madrid, 1930, pàg. 141.

⁴³ Aquesta política de repressió contra el clergat de signe catalanista va complaure als "rancis anticlericals" de la maçoneria catalana, tot i que devia entrar en contradicció amb la lògia Themis, fundada l'any 1929 a Barcelona, sota principis nacionalistes. Veure Pere Sánchez, op. cit. pàgs. 96 i 115.

⁴⁴ Sobre aquesta persecució veure l'article de Manuel Brunet "L'Església catalana durant la dictadura" publicat a *La Veu de Catalunya* el 3-5-1930.

conreu del sentiment catalanista, En aquest context es constitueixen els Pomells de Joventut, sota l'impuls de Josep M. Folch i Torres, i la col.laboració de Josep Serra i Ustrell.

L'octubre de 1920, Folch i Torres, membre de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat i director del setmanari infantil *En Patufet* –publicació que va contribuir a la normalització lingüística en el primer terç del segle XX, perquè aconseguí que molts nois i noies catalans superessin la disglòssia i s'acostumessin a llegir en català– expressava en les seves “Pàgines viscudes” el que serà la raó d'existir dels Pomells:

Amics volguts: jo voldria que en cada poble, en cada indret, en cada escola, en cada entitat, oficina, despatx o magatzem de la nostra Catalunya o d'allí on sigui que es trobin aplegats almenys cinc amics patufistes, s'hi formés un “Pomell de Joventut”, amb paraula donada, entre ells, de realitzar individualment o col.lectiva, cada setmana si més sovint no, dues bones obres: una virtuosa, altra patriòtica. Una bona paraula a un company menyspreat, un acte d'humilitat, de generositat, d'heroïsme, de caritat, d'amor i de respecte a pares i mestres, etc., seran actes grats a Déu. Un exercici diari o sovintejat de lectura i escriptura en català; una observació discreta als que per descuït parlen malament el nostre idioma; una indicació o un prec respectuós al mestre perquè estableixi ensenyaments en català, d'història i de gramàtica catalanes especialment, etc., seran actes agradables a la Pàtria.⁴⁵

L'esperit dels Pomells s'expandí amb diligència, i de manera accelerada es creaven nuclis pomellistes a diversos punts de Catalunya. Déu i Pàtria era la consigna, i si bé no s'establí un vincle directe amb l'Església, aquests nuclis eren dirigits per consiliaris de les parròquies. L'activa organització dels Pomells va provocar l'aparició de nombroses publicacions periòdiques. No obstant això, a les

---

⁴⁵ Extret de Josep Massot, *L'Església Catalana*, Barcelona, 1975, pàgs. 153-154.

comarques gironines tenim només constància del *Butlletí del Pomell de Joventut Garlanda de Roses de Sta. Maria de Ripoll*, aparegut el febrer de 1922. Els Pomells ja eren 500 el juny de 1923 i 849 –amb més de 4000 membres– el setembre de 1923. Amb tot, en aquell temps ja havien mostrat símptomes d'esgotament, i el seu programa d'activitats era molt elemental, sobretot en relació amb el de l'escoltisme.⁴⁶

Immediatament després de la instauració de la Dictadura, el governador de Barcelona Carlos de Lossada decretà la dissolució i clausura dels Pomells de Joventut per separatistes, i al cap de pocs dies la repressió s'extenia a l'organització dels Pomells de tot Catalunya. L'argument que justificava la repressió es fonamentà en la necessitat de combatre l'excessiva tasca de catalanitat que desenvolupaven els Pomells, atès que –segons manifestà el governador de Barcelona– la pràctica de les virtuts cristianes i cíviques: *ha sido desviada por espíritu de sectarismo a inculcar en el ánimo de la juventud, no sólo el amor a Catalunya, sino también la idea de separación de España y de desprecio a la misma, irrogando con ello perjuicios incalculables a la región, que forma parte integrante de España.*⁴⁷

A pesar de la clausura moltes pomellistes van conservar el costum d'utilitzar les tradicionals caputxes blanques que les identificaven. El governador de Barcelona ho interpretà com una provocació i prohibí aquesta indumentària. El febrer de 1924, les autoritats s'assabenten, a través d'una denúncia, que a la barcelonina Església del carrer Baix de Sant Pere continuen assistint Pomells de Joventut, amb les clàssiques caputxes. Hom imposa 6 multes de 50 pessetes a cadascuna de les famílies implicades, així com una multa de 500 pessetes al superior dels Caputxins, responsable del temple. Feia escassament un mes que el governador civil de Barcelona havia publicat la següent nota: *Para evitar posibles perjuicios se advierte*

---

⁴⁶ A. Balcells i G. Samper, op. cit. pàg. 51.

⁴⁷ *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 22 de setembre de 1923.

que dispuesta la disolución de los Pomells de Joventut, y teniendo noticias de que, no obstante ello, concurren a las iglesias grupos de niñas vistiendo las capuchas y ostentando emblemas que constituyen el distintivo de dichas agrupaciones, cesará para lo sucesivo la tolerancia tenida hasta ahora para con dicha falta, de a que se haran responsables bien a los que conduzcan los grupos de niñas en tal forma o a los padres de éstos.⁴⁸

Òbviament, s'estroncà la publicació de revistes dels Pomells. A Ripoll, el número corresponent al mes de setembre de 1923 –era mensual– del *Butlletí del Pomell de Joventut Garlanda de Roses de Sta. Maria de Ripoll* ja no surt. És evident que la llegenda que inserien a cada número del *Butlletí*, “Protegint l'obra dels Pomells, contribuir a formar bons cristians i catalans conscients” era incompatible amb la política del règim.

Val a dir que els Pomells havien mantingut un fort caliu en d'altres poblacions gironines, a pesar de no editar-s'hi cap publicació periòdica pomellista. Un exemple de gran incidència dels Pomells i de clara implicació del rector de la parròquia en la propagació del sentiment catalanista el constitueix el poble de Begur. Hom pot considerar que a Begur hi convergiren unes circumstàncies que van propiciar l'arrelament dels Pomells: un grup de joves conscienciats i actius, i un pedagog molt catalanista, mossèn Jaume Plana i Casellas (Banyoles, 1879-1949), director del col·legi Ntra. Sra. del Carme de Begur de l'any 1904 al 1939, i responsable de la parròquia de Begur dels mesos de febrer al juliol de 1939.⁴⁹

El dia 22 de juliol de 1922 Josep Folch i Torres va pronunciar una conferència

---

⁴⁸ Extret del *Diario de Gerona*, Girona, 6-2-1924.

⁴⁹ Secretaria del Bisbat de Girona. Fitxes personals. Alguns capellans de poble van adoptar una actitud crítica contra el règim, fins el punt de prendre postures de clara oposició, com és el cas del rector de Sta. Margarida i els Monjos (Alt Penedès), Joan Bruquetes, que es declara favorable als republicans moderats i els rebassaires en el seu enfrontament amb el propietaris agrícoles i la U.P. Veure, Ramon Arnabat, “Església i societat en un poble del Penedès durant el primer terç del segle XX”, *I Congrés de l'Església catalana des dels orígens fins ara*, vol.1, Solsona, 1993, pàg. 250.

a Begur, on exposà el seu projecte sobre els Pomells. La resposta popular fou entusiasta. L'Ajuntament, uns dies abans, acceptà la invitació del rector per assistir a l'acte i aprofità per lloar la tasca dels Pomells:

el Sr. Alcalde dió cuenta a los señores reunidos de la invitación que ha dirigido a la Corporación el Sr. Regente de la Parroquia para asistir a la recepción de D. José Folch y Torres, que tendrá lugar el día 22 del actual a las 8 de la tarde, cuya venida tiene por objeto dar una conferencia a esas Asociaciones de la infancia nombradas "Pomells de Juventut", que tan fructíferas pueden ser para el porvenir. Y el Ayuntamiento penetrado de la alta obra social que levanta dicho Sr. Folch y Torres, acuerda por unanimidad asistir a la recepción para que ha sido invitado.⁵⁰

La Dictadura va suprimir els Pomells, però el seu esperit quedà impregnat en els ànims dels seus integrants. Una pomellista convençuda i militant, Concepció Pi (Begur, 1904) ha explicat⁵¹ l'enorme influència que exercia la filosofia de Folch i Torres entre amplis sectors del jovent d'aquella època, i els malaurats efectes de la política primoriverista. Els tres anys de vida dels Pomells, del 1920 al 1923, van coincidir amb l'adolescència de Concepció Pi, i van marcar el seu caràcter. Fou temps de màxima activitat socio-cultural al Casino Cultural de Begur –centre que depenia de la parròquia–. Des dels Pomells de Joventut s'organitzaren excursions i vetllades culturals, s'ensenyà a llegir i a escriure la llengua catalana: en definitiva, es conreà un intens i arrelat sentit patriòtic. "La Tató" ho ha recordat sempre amb emoció, i aquelles poesies nacionalistes han estat presents de manera permanent a la seva memòria:

"Catalans ja ha arribat l'hora
de cridar agermanants

---

⁵⁰ Arxiu Municipal de Begur. Llibres d'actes, 17-7-1922.

⁵¹ Entrevistes amb Concepció Pi i Prats –coneguda popularment com La Tató– realitzades durant el mes de març de 1991.

Via Fora! Via Fora!
per les pàtries, Llibertat!”

Els postulats de Folch i Torres, fonamentats en dos principis irrenunciables: cristianisme i catalanisme, han guiat sempre el pensament de “La Tató”. A partir de la prohibició de Primo de Rivera, Concepció Pi acull a casa seva les activitats que es desenvolupaven al Casino, i d'una forma semi-clandestina s'hi representaven comèdies i pastorets, es cantaven cançons i es recitaven poesies d'autors renaixentistes.

Mossén Jaume Plana, que havia actuat de consiliari dels Pomells, va continuar en el període dictatorial difonent de manera irreductible, i malgrat les dificultats, el sentiment catalanista: recordem la polèmica interpretació d'Els Segadors a la parròquia de Begur en comptes de la “Marcha Real”, on ell influí decisivament. Quan les autoritats primoriveristes feren retirar la senyera catalana i la bandera de la Creu de Sant Jordi que onajaven al Casino Cultural, mossèn Plana acceptà –si us plau, per foça– només de treure la senyera, però s'oposà a despenjar la bandera de la Creu de Sant Jordi, sota l'hàbil argument de que es tractava de la imatge d'un sant.

En ocasió d'una visita del governador a Begur, els infants cantaven una cançó en castellà, apresada a l'escola expressament per ser cantada en presència de l'autoritat. La lletra deia: *Siempre en el momento más apurado se reanima el grito de Viva España*. La reacció de mossèn Jaume fou immediata, i esgrimint una irònica rialla, va manifestar: “És molt bonic estimar la Pàtria, però la Pàtria on s'ha nascut”. Mossèn Jaume Plana procurà inculcar entre els infants i joves de Begur la concepció de Catalunya com a pàtria pròpia dels catalans. Constantment repetia: “Hem de ser homes d'un bell sentit, per Déu i Pàtria si ens cal morir”, i matisava que de Pàtria

només n'existia una, igualment com de Déu i de mare. Concepció Pi ha explicat la profunda petja que deixà mossèn Planas en el poble, i com els homes de la Dictadura el fustigaren per les seves activitats.

En oposició a actituds catalanistes i favorables als Pomells com la de mossèn Plana, hi hagueren alguns clergues addictes al règim que van desprestigiar l'obra pomellista, com podia ser el cas de l'anteriorment esmentat Joan Solanas, que des de les pàgines de *La Comarca* d'Olot escriví, en un article intitolat "Perfídia sectaria":

Por lo que a las asociaciones piadosas se refiere, el nombre debe tomarse de los atributos de la Divinidad, de los misterios, de las fiestas del Señor y de la Virgen, de los Santos, o en consonancia con los fines de la piadosa asociación. Y es lo cierto que el nombre de "Pomells de Joventut", mejor parece nombre de zarzuela que de obra pía. De ahí que la gente de pueblo, habituada al cine, las haya dado en decir que en la iglesia se hacen "varietés"...

Providencialmente la autoridad se ha constituido en celosa defensora de la obra de la Iglesia. Por una aberración sin precedentes no pocos eclesiásticos trocáronse en demolidores de ella...

¿Hasta cuando, sacerdotes regionalistas, hasta cuando ha de perdurar esa confusión apocalíptica?

Basta ya de equívocos, subterfugios y debilidades. Ya es hora de que no se ponga término definitivo a tamaños excesos. Ya es hora de que se acabe esa escandalosa lucha del altar en contra del trono. Sens dubte, els apologetes del règim incitaven les accions més opressores i desproporcionades.

La repressió contra l'Església catalana fou molt generalitzada i aplicada sota arguments ben diferenciats, per bé que la qüestió del catalanisme es manifestava com a denominador comú. A la diòcesi de Girona n'existeixen casos documentats

molt significatius, a banda de l'esmentat dels Pomells de Begur. Als pocs dies de produir-se el cop d'Estat, i amb motiu de la celebració de la festa major de Banyoles, el Dr. Frederic Dalmau hagué de fer en castellà, a instàncies dels seus superiors, un panegíric a favor del patró Sant Martíà. Era un clar símptoma que quelcom havia canviat, i que l'ús de la llengua catalana es situava sota vigilància governativa.

El mes de juliol de 1924 s'esdevingué un incident entre el rector de l'Església del Carme de Girona i l'autoritat governativa. El rector en qüestió era Joan Fuster i Cuyàs (1883-1962), capellà, tanmateix de la presó de Girona.⁵² Aquest cas il·lustra una exacerbada voluntat de l'autoritat civil d'exercir el seu poder damunt l'autoritat eclesiàstica. El rector Fuster, va amonestar i expulsar a unes senyores que entraren al temple, atès que, i segons el seu criteri personal, *se presentaban vestidas en forma no conforme con los dictados de la modestia cristiana*. Sens dubte, el rector del Carme no va tenir sort, ja que una de les dones amonestades era la filla del comissari de vigilància. L'enrenou fou notable, i el governador civil Arturo Carsi va intervenir multant amb 500 pessetes a Joan Fuster per excedir-se en llurs atribucions, alhora que obria un expedient per depurar possibles responsabilitats. El tema va commoure la societat de Girona i el seu ressó va ultrapassar les fronteres gironines. *El Correo Catalán* anunciava a través de les pàgines del *Diario de Gerona* que enviaria un redactor a Girona per recollir informacions sobre aquest incident de conseqüències injustificades: *¿Dónde pudo notarse "exceso de atribuciones" en un sencillo cumplimiento del deber y recto ejercicio del ministerio? Porque, si los prelados y los sacerdotes con jurisdicción no pueden dictar y hacer*

---

⁵² Secretaria del Bisbat de Girona. Fitxes personals. Durant la guerra espanyola, per bé que tenia la condició de pres, Fuster ajudava al director de la presó de Girona, disposant d'una certa mala fama entre la resta d'eclesiàstics empresonats, ja que el responsabilitzaven d'alguns fets esdevinguts durant la guerra, tal com s'indica a Narcís Gispert i Regualta, *Com jo vaig viure la guerra, 1936-1939. Memòries*, Girona, 1987, pàg. 36. El diari antifeixista de Girona *Combat*, aparegut l'any 1936 descobreix suposades històries amoroses de Fuster, en l'article, "Mossèn Joan Fuster i l'impressió, sensació o moviment de la carn de femella", *Combat*, 27-8-1936.

*cumplir a los fieles sus disposiciones moralizadoras ya, ni en la iglesia, ¿podrá decirse a qué quedaría reducida la harta despreciada y acorralada Autoridad Eclesiástica, en un país oficialmente católico?*⁵³ Joan Fuster fou detingut públicament mentre donava la comunió a la seva parròquia del Carme i obligat per la policia a desposseir-se de la seva roba religiosa. A la comissaria fou humiliat, escupit, apallissat i li feren demanar perdó, de genolls, a les senyores ofeses. La descripció dels fets és esglaiadora:

*Aquest senyor, (un dels personatges que detingué mossèn Fuster) que era el comissari de policia Josep Ripoll, se posà a cridar "canalla , hijo de p..., bandido, etc.", destorbà l'acte d'imposar l'Escapulari, no deixant que se continués la cerimònia. Al mateix temps, des d'una finestra del Govern Civil que domina la sagristia, el comissari de policia de la frontera, Prudenci (Rodríguez) Chamorro, que se trobava en la Comissaria, presenciava aquests fets que tenien lloc en la sagristia i cridava des de la finestra: "Arrástralo, aunque sea con casulla: átaló bien, tráelo detenido, bribón canalla". El comissari Ripoll detingué a Mossèn Fuster, amb empentes i algun cop, i a la força, o sia, violentament, el portà a la Comissaria. Aleshores fou posat d'esquena a la paret el sacerdot, en Cahamorro l'insultà novament i l'agafà fortament pel coll, escanyant-lo, dient: "Yo te levantaría la tapa de los sesos", i tot seguit en Ripoll escopí i bufetejà el sacerdot fortament, que se li inflà la galta i sortí una mica de sang. Els dos comissaris agafaren pel braç a mossèn Fuster i l'obligaren a agenollar-se davant les dues senyorettes avisades, que presenciaren els fets, puix se trobaven en la Comissaria, ja que se titulaven filles del comissari Ripoll, quan en realitat no tenen cap parentesc.*⁵⁴

---

⁵³ *El Correo Catalán*, Barcelona, 27-7-1924.

⁵⁴ Narrat sense citar la procedència per Josep Clara, "Els bisbes de Girona davant la dictadura de Primo de Rivera", a *La dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, 1992.

En el rerafons de l'assumpte tornava a aparèixer la qüestió del catalanisme: el governador Carsi va suposar que l'actitud del rector vers les influents senyores es sustentà en el fet que aquelles no eren catalanes. La intervenció de l'autoritat eclesiàstica gironina fou determinant per la sort de mossèn Joan Fuster. El bisbe de Girona, Gabriel Llompart, va protestar davant del governador Carsi, i va informar al nunci i al cardenal Vidal i Barraquer, el qual va mostrar la seva excel·lent predisposició en defensar a mossèn Fuster, amb qui va contactar. Vidal i Barraquer no suportava la ingerència de l'autoritat civil en els afers eclesiàstics, i aplaudí la decidida intervenció del bisbe Llompart. El capítol de la Catedral de Girona, mitjançant el mestrescola, l'olotí Esteve Canadell,⁵⁵ manifesta que el reverend Fuster ha rebut un tracte irrespetuós i expressa *el sentimiento y protesta de la Corporación por lo ocurrido, testimoniándole el apoyo y adhesión a cuantas medidas estime conducentes a obtener la debida y oportuna reparación.*⁵⁶ Tanmateix anuncien la creació d'una comissió específica per fer un seguiment d'aquest cas i la interposició d'una querella criminal davant del jutjat d'instrucció per injúries al culte catòlic. La implicació de les altes esferes eclesiàstiques, i d'importants sectors socials de Girona, va precipitar la solució del problema: *Al fin fue retirada la querella y el obispo de Gerona, para no levantar mayor polvareda, se conformó con que el comisario de vigilancia fuera trasladado de plaza y el de fronteras pidiera excusas. Lo que no quedó claro fue el grado de parentesco de las damiselas con el comisario de vigilancia.*⁵⁷

Cal pensar que en la solució del conflicte hi va intervenir un altre factor de manera molt decisiva: el canvi de governador civil de Girona. Mentre va durar el cas

---

⁵⁵ Esteve Canadell i Quintana (1880-1961) ocupava el càrrec a la Catedral de Girona des de l'any 1921. Durant el franquisme fa funcions de censor eclesiàstic i és membre de la Junta Diocesana de la "Buena Prensa". Secretaria del Bisbat de Girona. Fitxes personals.

⁵⁶ Arxiu de la Catedral de Girona. Llibre d'actes. 17-7-1924.

⁵⁷ Ramon Muntanyola, op. cit., pàg. 125.

del rector del Carme, Carsi era substituït per un nou governador, Juan de Urquía. En realitat, l'actuació, en general, de Urquía al capdavant del Govern Civil de Girona no sobresortí per una política més liberal i favorable als interessos de Catalunya, però per qüestions d'imatge li interessava resoldre definitivament un problema de cert abast que ell ja s'havia trobat plantejat al prendre possessió del càrrec, sense indisposar-se amb l'Església i la societat gironina: *Justo me parece reconocer y declarar, asi mismo, que tanto el Sr. Sacerdote ofendido, como el Sr. Cura párroco de la Catedral han cooperado generosamente, la corrección disciplinaria, a que se ha hecho acreedor, en un momento de ofuscación disculpable, el funcionario que lo provocó.*⁵⁸ Com a conseqüència d'aquesta nota del governador civil, el rector de la Catedral declara públicament que dóna per closa la polèmica, i anuncia que retira la querella:

En la expresada nota (es refiere a la del gobernador Urquía) hace S.E. la noble y exacta declaración de que en solucionar el aludido conflicto había puesto toda su buena voluntad y energías todas dentro de la más estricta y severa justicia y que habían mediado ya a este efecto las debidas explicaciones las cuales fueron consideradas suficientes y satisfactorias, en su recto juicio, por el Ilmo. señor Obispo; asegura al mismo tiempo el digno señor Gobernador que espontáneamente, ha propuesto a la superioridad la corrección disciplinaria a que se hizo acreedor el funcionario que en un momento de ofuscación provocó el conflicto de referencia, y por fin concluye afirmando que tanto el señor sacerdote ofendido Rdo. Fuster, como el señor Cura-párroco de la Catedral han cooperado generosamente a esta obra de paz y concordia, perdonando noble y cristianamente los agravios de que se querellaban.

En su consecuencia, pues y de conformidad con la manifestación que

---

⁵⁸ Nota oficiosa de Juan de Urquía publicada a la premsa de Girona el 13-9-1924.

*precede nos hemos separado de la querrela criminal presentada ante el tribunal civil. Y al manifestarlo públicamente nos place reconocer la prudencia y espíritu de justicia que han guiado en su actuación al meritado señor Gobernador, quien al salvaguardar la dignidad del poder público, ha rendido a la Autoridad eclesiástica el debido y obligado respeto, dando también cumplida satisfacción a los sentimientos del pueblo católico que en su mal hora fueron lastimados.*⁵⁹

L'hostilitat i la repressió de la Dictadura contra l'Església catalanista visqué, però, un període de culminació, a Girona, arran d'un episodi protagonitzat per la Confraria de Sant Jordi, durant els sermons de les Quaranta Hores, celebrats a la Catedral, durant la Setmana Santa de l'any 1925, i en concret el dia de Rams. L'interès de mantenir una postura de concòrdia per part de Juan de Urquía, tal i com havia fet amb l'anterior conflicte amb l'Església —el cas de mossén Joan Fuster— s'havia esvaït, i una vegada ben aposentat en el càrrec, el governador oferia la veritable cara de la seva intransigència i anticatalanitat. El sermó pronunciat per mossèn Bartomeu Barceló⁶⁰ fou considerat pel règim com a separatista, a instàncies de la denúncia presentada pel secretari particular del governador civil, atès que el mossèn havia pronunciat frases tan “tendencioses” com: “Bon cop de falç, segadors de la terra”, “Hi ha corones que esdevenen argolles” o “Els pobles petits poden ser element de vida i progrés”, alhora que el pare Barceló havia demanat “per al seu poble aquella justícia i aquella llibertat que Crist guanyà a pols per a la humanitat”. Com recordà el prevere Camil Geis: *El joven predicador venia precedido de una fama de orador elocuente y —hoy diríamos— “comprometido”. No es ningún tópico afirmar que la Catedral estaba atestada de fieles.*⁶¹ Segons el procés incoat pel

---

⁵⁹ Nota de la Catedral de Girona publicada a la premsa el 18-9-1924.

⁶⁰ Bartomeu Barceló i Tortellà (Felanitx, 1888-Barcelona, 1973). Missioner de Sant Vicenç de Paül, l'any 1925 exercia de professor al col·legi dels pares paüls a Figueres.

⁶¹ Camil Geis, “Mossén Bartomeu Barceló”, a *Revista de Gerona*, núm. 63, 1973.

tribunal militar, darrera d'aquest acte hi havien implicades persones significatives del regionalisme de la Lliga, i *se exhibieron y jalearon frases que eran punibles y de las que ellos son moralmente responsables*. Els incausats, que van patir una multa de 1000 pessetes cadascú, eren: Ramon Xifra i Riera—secretari de la Confraria—, Agustí Riera i Pau,⁶² Josep Riera i Pau, Joan Masó i Valentí, Joan Camps i Arboix, Pere Solà⁶³, Lluís Busquets i Mullera—tresorer de la Confraria— i el reverend Bartomeu Barceló. Tanmateix, Xifra,⁶⁴ Busquets i el pare Barceló foren empresonats i incomunicats. La nota del govern civil de Girona originada per aquest incident, i publicada a la premsa el 11 d'abril de 1925, reflecteix les inquietuds de les autoritats vers la mínima manifestació susceptible a contenir principis catalanistes, i recull bona part de la filosofia que constitueix l'idili de l'Estat amb l'Església, entesa com a poder fàctic sostenidor d'una ideologia reaccionària:

Una Cofradía, que volviendo la espalda a los fines religiosos a que debía consagrarse, vive para alentar ideales separatistas, que tienen sanción en el código, contrató y pagó un sermón, que la noche del lunes pasado tuvo la virtud (j) de ofender, reiteradamente, los sentimientos de cuantos buenos españoles asistían al acto. (...) Y esa conducta serena y correcta, conste que la interrumpieron elementos sobradamente conocidos, con una estridencia imperdonable, que ha provocado el procesamiento del predicador, y que hubiese dado lugar a otras sanciones, si no

---

⁶² Agustí Riera, l'últim president de la Diputació predictorial, ja havia estat multat uns mesos abans amb 500 pessetes, juntament amb el prestigiós arquitecte Rafael Masó i Valentí, *por hacer propaganda en contra del régimen actual y de los intereses sagrados de la patria*. Arxiu Històric de Girona. Fons de l'Administració Central Delegada. Interior (Govern Civil). Registre d'entrada (1919-1926), data 4-2-1925.

⁶³ Pere Solà i Baborés era un catalanista moderat, admirador de Cambó, antic secretari del Centre Catalanista de Girona, i de profundes conviccions catòliques. Pel perfil personal de Pere Solà, veure: P. Solà i Gussinyer, "Catolicisme i vida quotidiana a la Girona del primer noucents", *Església i societat a la Girona contemporània*, Girona, 1993, pàgs. 127-131.

⁶⁴ Pel que sembla Ramon Xifra i Riera va patir en diverses ocasions la pena de presó, segons que explica el seu germà Narcís: *a més d'ésser confinat a fora de Girona, va ser detingut, arrestat i empresonat unes vint-i-quatre vegades, la majoria de les quals, en temps de la dictadura de Primo de Rivera. I sempre, sense motiu ni tan sols expressat: només per les seves activitats nacionalistes o patriòtiques*. Narcís Xifra i Riera, op. cit., pàg. 63.

mereciesen a la autoridad tantos y tan sentidos respetos el hábito del sacerdote católico y los altos prestigios del templo. El sermón se pronunció, a pesar de las advertencias elevadas y razonables, que a tiempo hicieron personas respetadísimas e investidas de autoridad eclesiástica. (...) El Juzgado militar sigue sus actuaciones contra el orador; pero el Gobernador tuvo, desde el primer momento presentes los antecedentes políticos de las personas que contrataron, pagaron y más tarde festejaron una pieza oratoria, sin duda alguna tendenciosa y antipatriótica.

El governador civil va voler posar èmfasi i magnificar el fet que amb l'empresonament del pare Barceló es demostrava que l'autoritat no feia distincions ni admetia privilegis. Òbviament, la repressió contra el catalanisme es patia en tots els àmbits, però l'estratègia de presentar la detenció d'un capellà com un fet d'aplicació equànime de la justícia, responia simplement a una maniobra demagògica i populista que enlluernà algun mitjà de comunicació incaut, i no necessàriament addicte al règim: *Aplaudimos sinceramente el gesto del Sr. Urquía, y conste de una manera leal, que no significa nuestra aprobación, ningún trágala a lo que representa el misionero Bartolomé Barceló, ni mucho menos satisfacción por haber sido puesto a disposición de la autoridad militar, tropiezo que deploramos. Lo que nos satisface del gesto del Sr. Urquía, es que como representante del Gobierno, sea del Gobierno que sea, declare que ante la ley no admita distingos ni tolere privilegios. Así ha der ser la ley: para todos igual. No consentir ni apreciar exenciones ni predilecciones para unos si a los otros se les hace pasar por el rasero. Obrando así, es como se acredita y robustece la autoridad e inspira confianza la justícia.*⁶⁵

Pocs dies més tard, el jutge militar Fernández Valdés decretava la llibertat dels

---

⁶⁵ *Palmarium*, Sant Feliu de Guíxols, 12-4-1925.

presos, àdhuc del reverend Barceló.⁶⁶ Era la conseqüència de la mobilització de diversos sectors de la societat gironina en favor dels encausats. El bisbe Llompart va sol·licitar l'indult al governador Urquía, el qual a pesar de les difícils relacions que mantenia amb el bisbe, va transigir a canvi de reafirmar la seva autoritat, al manifestar públicament que la seva mediació en el cas responia al desig de correspondre al bisbe, per bé que exigia als inculpats, com a contrapartida a la condonació de les multes, que blasmessin enèrgicament i de forma pública dels conceptes i opinions expressats des de la trona pel missioner, i que declaraessin que: *no inspiraron el sermón mencionado, ni lo suscriben ni lo amparan en su fondo ni en su forma, que consideran insidiosas, y que se honran haciendo solemne y sincera manifestación de su inquebrantable amor a la madre España, única e indivisible.*⁶⁷

La censura va procurar silenciar al màxim tot aquest tema, i la premsa va poder recollir únicament la notícia de manera molt superficial. Probablement els membres de la Confraria Sant Jordi no van atendre la petició del governador, ja que al mes de juny el jutge va treure a subhasta diversos béns confiscats a la confraria com a penyora per no haver satisfet l'import de les multes. En tot cas, el pare Barceló als pocs dies de sortir de la presó fou traslladat a ampliar estudis durant 5 anys a París. Fou la manera més discreta d'exiliar-lo i d'atendre les exigències del governador, on es acollit inicialment per dos republicans gironins que residien a França, Miquel Santaló i Joaquim Xirau. El mes de juliol de 1925 es va sobreseir la seva causa, però Bartomeu Barceló continuà a França, i en concret a Perpinyà on s'establí sota la protecció del bisbe d'Elna-Perpinyà Juli de Carsalade du Pont,

---

⁶⁶ Les condicions de la presó foren molt dures. Ramon Xifra i Riera fou empresonat a Girona en una cel·la de càstig –coneguda entre els presos com “el pou”–, i quan sortí el desterraren a Figueres. Informacions recollides de l'entrevista efectuada amb el seu germà Narcís el dia 18 de gener de 1992.

⁶⁷ Nota oficial del Govern Civil de Girona publicada a la premsa el 15-4-1925.

catalanista molt sensibilitzat per la situació al Principat. Artur Perucho destacà l'admirable actitud del pare Barceló: *Durant aquest llarg temps, ha conegut amargors, incidents desplaents i situacions difícils. Però el conec bé i sé que ho dóna tot per ben passat, segur com està d'haver servit dues nobles causes: la de la terra i la de l'esperit.*⁶⁸

Amb posterioritat, sembla que hi hagué un intent d'oferir una interpretació diferent al sermó del pare Barceló: *Hi ha qui ha volgut creure que en aquest sermó la poesia el va trair, que ell tot engrescant-se arribà a dir unes coses de les quals no estava convençut o, en tot cas, que no hagués dit a sang freda. Aquesta afirmació és falsa i completament gratuïta, i qui no sabrà millor que ell que mai no se'n retractà? Repetides vegades em digué que ho féu ben conscientment i a alguna carta afirma que no li impedirien tots els cànons del món.*⁶⁹

És cert, però, que sovint es coneixien casos de clara implicació del clergat amb el sosteniment i la propagació de tesis catalanistes. El novembre de 1924 fou detingut el capellà de la presó de Puigcerdà, mossèn Antoni Bach Puig, acusat de contactar a França amb Francesc Macià i preparar escamots per fer una incursió revolucionària a l'Estat espanyol. En el consell de guerra que se li féu gairebé un any més tard, s'indicava el Casal Català de Perpinyà com a centre aglutinador i propulsor de les iniciatives conspiratives, i s'imputava a mossèn Bach el delicte de posseir un carnet del Casal Català de Perpinyà, uns segells d'Estat Català i una pistola, segons constava a l'informe de la policia. De fet, les sospites sobre el capellà es suscitaren feia temps, per la qual cosa la policia el vigilava, fins que s'escorcollà el seu domicili.

---

⁶⁸ Artur Perucho, op. cit., pàg. 291.

⁶⁹ J. Roig i Montserrat, "Esbós biogràfic de Mn. Bartomeu Barceló, missioner de la Santa Poesia", a B. Barceló i Tortellà, *Obra Poètica*, Mallorca, 1974, pàg. 47. Per un posicionament públic posterior de Bartomeu Barceló, veure el seu article "Dignifiquem la nostra política", publicat al periòdic de Figueres *La Veu de l'Empordà* el 16-11-1932. Citat per J. Pla i A. Romero, "Les bases del conflicte Església-República a Figueres (1931-1936)", *Església i societat a la Girona contemporània*, Girona, 1993, pàg. 161.

L'advocat del reverend. Bach, Josep M. Boada, va adduir en un informe que la trobada del seu client amb Macià, a París, fou fortuïta, i que el Casal Català de Perpinyà no era un focus de separatisme, sinó que integrava a persones de diverses tendències polítiques, com ara dos Mariscals de França i tres prelats, també francesos. En relació a la tinença il·lícita d'armes, va argumentar que mossèn Bach, com qualsevol altre sacerdot de presons, tenia el dret de posseir-ne.

Mossèn Antoni Bach fou condemnat a dos anys de presó correccional i a una multa de 2000 pessetes per atemptar contra la seguretat de la pàtria, i a dos mesos d'arrest i 100 pessetes per tinença d'arma de foc. Malgrat la duresa de la sentència hem de considerar que probablement hagués estat més rigorosa sinó hagueren intercedit a favor del capellà, el bisbe de Vic, l'arxiprest i el rector de les Escoles Pies de Puigcerà.⁷⁰

A partir d'una conversa mantinguda entre el periodista Marsillach i el governador de Girona, Juan de Urquía, el maig de 1925, esmentada més amunt, podem extreure una síntesi de l'opinió que Urquía tenia de l'Església gironina. El governador considerava que a Girona més del 50% de clergat *profesaba ideas patrióticas, de sincero españolismo, y otro sector que ha procurado indudablemente, la despañolización de Gerona*. Féu referència al fet que en alguna aula del Seminari s'hi havia escrit "Mori Espanya" o bé "Visca Catalunya Lliure", i que a Begur el rector en el moment d'alçar ordenà que sonessin "Els Segadors" en comptes de la "Marcha Real", com estava estipulat pel règim, en una palpable mostra d'ingerència en qüestions purament eclesiàstiques, atès que la "Marcha Real" espanyola no és música litúrgica, i segons el "Motu Proprio" de Pius Xè a dins els temples calia evitar qualsevol composició aliena a la música sagrada. Casos

---

⁷⁰ La premsa barcelonina, i en especial *La Publicitat*, va recollir amb profusió la sentència i el judici contra Antoni Bach.

semblants al de Begur s'esdevingueren a d'altres poblacions catalanes, a voltes, segurament, per desconeixement de l'obligació imposada com és el cas del director d'orquestra Francesc Guasch que no interpretà la "Marcha Real" a la missa de la festa major de Sant Fructuós de Bages, l'agost de 1926, essent denunciat per un zelós alcalde, o bé per actituds militants com la de mossèn Baldelló, organista de la barcelonina Església de Betlem, el qual es va negar a interpretar la "Marcha Real" al.llegant, amb tota raó, que no era música litúrgica. En tots els casos els "infractors" van patir persecusions i repressió.

Urquía considerava –segons Marsillach– a l'estament eclesiàstic gironí com un enemic potencial de la unitat espanyola, que calia controlar i reprimir sense cap mena de consideració als hàbits, ja que inclús promovien interessos favorables al regionalisme polític: *Alto y bajo clero de Gerona, salvo algunas honrosas excepciones, hacen causa común con los más exaltados separatistas. Facilitan su labor antipatriótica el confesionario y el púlpito. Desde éste pone sordina a sus palabras y velo al pensamiento; pero en el confesionario se comporta sin velo, sin rodeos y sin eufemismos. El cura montaraz habla a sus feligreses en términos belicosos, y voluntariamente se ha constituido en agente de "La Veu de Catalunya", a la cual procura suscripciones.*

És cert, igualment com passarà posteriorment a l'època franquista, que el substrat més popular de l'estament eclesiàstic actuà com un focus de resistència –o si més no, de cert manteniment– de la llengua i la cultura catalana, a voltes, aquesta base popular actuava com a contrapès de la jerarquia eclesiàstica provinent de fora de Catalunya, a instàncies de les pressions del règim.

L'Església primoriverista fou una contradicció més en un Estat contradictori de per sí. Òbviament, és difícil que la religió vagi per davant de l'evolució social, però a

Catalunya l'actitud del sector catalanista, que practicava un "catolicisme de caire europeu"⁷¹ evidencià l'anacronisme de la jerarquia eclesiàstica espanyolista.

---

⁷¹ Expressió de José Tarín-Iglesias, *Panorama del periodismo hispanoamericano*, Estella, 1972, pàg. 171, que no ha d'amagar la pervivència d'uns principis morals defensats per aquesta mateixa Església catalanista, antagònics amb els nous corrents modernitzadors que progressivament s'introdueixen a la societat.

10.- EL CONTROL DE L'OPINIÓ MITJANÇANT LA CENSURA

La censura fou una protagonista estelar del règim de Primo de Rivera. No es podria entendre el funcionament de la Dictadura sense conèixer el malaurat pes específic que juga en aquest temps la censura. El periodista madrileny Rafael Marquina arribà a afirmar, quan fa balanç de la Dictadura que: *España ha vivido siete años fuera de tiempo, al margen de la historia. Esta es la gran culpa de la Censura. (...) la Censura ha puesto en crisis todos los valores sustanciales del periodismo.*¹ Sens dubte, la censura és la culminació dels despropòsits i la inequívoca constatació que el règim de Primo de Rivera no és capaç de vertebrar un sistema informatiu.

Com veurem es produeix una radical transformació al voltant del concepte de periodisme i de periodista. Marquina nega el tòpic segons el qual durant la Dictadura i mercès a la censura, la premsa va guanyar en subtileza, enginy, amenitat i "extensió", atès que els periodistes els calia un gran esforç mental i la utilització d'infininitat d'enginyosos artificis per poder publicar i expressar, sovint de manera implícita, les idees i opinions, els quals necessitaven, tanmateix, una capacitat complementària per poder escriure sobre qualsevol tema frívol i divertit que omplís pàgines i entretingués al lector. Ens oposem al maniqueisme de Primo de Rivera que establia que els bons periodistes subsistien a la situació creada per la censura, i només els mals periodistes trobaven dificultats en l'exercici de la professió.

Sens dubte, però, el lector va haver d'aprendre a llegir, a voltes, entre línies. Era un clar precedent del que va ocórrer durant el franquisme. Un editorial d'un periòdic catalanista de Girona, amarat de sentimentalisme i que feia referència a les

---

¹ Pròleg de R.Marquina al llibre de Celedonio de la Iglesia, *La censura por dentro*, Madrid,1930, pàg. 13 i 19.

festes de Nadal, deixa entreveure, sota una lectura atenta, un clam d'esperança i llibertat:

Així, no en dupteu, en l'exaltat arrobament de l'hora Nadalenca, haurem convertit la senzilla commemoració casolana, en quelcom transcendent, i cada any, l'hivern serà menys crú, perquè serem més aprop de la primavera, que se'ns oferirà com a promissió del nostre triomf intern d'aquell triomf assolit en l'intimitat entranyable de la llar, tot alçant la copa plena del bon vi de l'amor i de la fortalesa.²

L'escriptura acròstica, és a dir la que exigia una lectura vertical, era un altre recurs per eludir la censura, tot i que es va prodigar relativament poc,³ per bé que existeix un cas anecdòtic, però molt emblemàtic de les possibilitats de transgressió i crítica a la Dictadura a través dels textos acròstics. L'episodi esdevingué, paradoxalment, amb l'òrgan del Directori, *La Nación*, quan publicà un sonet –que havia rebut anònimament– que afalagava al dictador, però que en realitat les lletres inicials dels 14 versos combinaven amb l'insult “Primo es borracho”.⁴

En definitiva, en els més de sis anys que va durar la dictadura de Primo de Rivera, la premsa s'adaptà a una situació difícil, però sense renunciar a mantenir encesa la flama de la veritable essència de la professió periodística: *la historia de la dictadura de Primo de Rivera, turbulenta bajo las apariencias de una tranquilidad presidida, en lo que respecta a la Prensa, por la previa censura –“la señá Anastasia”, como se la designa en el argot periodístico– no produce, en realidad, ataques abiertos y directos contra el nuevo régimen, porque no era posible; pero si*

---

² *El Gironès*, Girona, 22-12-1923.

³ No tenim constància de cap text acròstic editat a la premsa gironina. J.M. Roig en publica dos, extret un del *Diario de Tarragona* i l'altre del *Diario de Reus*. J.M. Roig Rosich, op. cit., 1992, pàgs. 459-460. El text esmentat de la publicació afecte a la Dictadura, *Diario de Reus*, veu la llum el 14-2-1926, sota el títol “A Franco”, signat per F. Velasco, i es presenta com un homenatge a l'aviador per la gesta del “Plus Ultra”. Per aquest text acròstic veure també, Pere Anguera, *L'ombra...* pàgs. 68-69.

⁴ El text íntegre del sonet es reproduïx a P.Gómez Aparicio, op. cit. pàg. 70.

*hostilidad constante y, mediante ingeniosos recursos.*⁵

L'organització de la censura guarda alguna equivalència amb l'organització piramidal de les institucions del règim. A Madrid es va crear l'*Oficina de Información y Censura*, dirigida inicialment per Pedro Rico Parada, el qual, per cert, havia estat governador civil de Girona des de l'octubre de 1920 al setembre de 1921. Posteriorment Rico fou nomenat director del periòdic oficialista *La Nación*, i assumí, aleshores, –l'any 1925– el càrrec de cap de censura el tinent coronel Celedonio de la Iglesia, que va acceptar el càrrec amb poca il·lusió, però com si es tractés de qualsevol altre destí militar. Així, per bé que la diversificació territorial en l'exercici de la censura era absoluta, i per tant sempre supeditada als subjectius criteris del censor corresponent, l'*Oficina de Información y Censura* de Madrid representa un punt de referència important, i llur tasca és orientativa en l'aplicació de la política de censura. Celedonio de la Iglesia analitza des d'un prisma deliberadament positiu i benèvol la seva funció, quan afirma que *volaba su pluma sobre las cuartillas sin enmendar apenas nada y sin consultar jamás un diccionario.*⁶

Primo de Rivera percep, de bell antuvi, la incommensurable influència que té la premsa, i la primera normativa que proclama pretén el seu imminent control. No obstant això, el dictador mostrava –sobretot en els primers temps de la Dictadura– una incapacitat notable per configurar el nou Estat i les seves estructures. El cas de l'organització de la censura n'és una prova fefaent. El propi Celedonio de la Iglesia ho palesà amb exactitud: *la Censura, instrumento de Gobierno de tan intensa y*

---

⁵ A. Espina, *El cuarto poder*, Madrid, 1960, pàg. 287.

⁶ Celedonio de la Iglesia, op. cit. Aquest llibre ens ha resultat bàsic per a conèixer diverses interioritats de la censura i del seu funcionament.

*extensa actuación, no había sido estudiada ni acaso prevista por el dictador,*⁷ la qual cosa es confirma si hom observa les característiques delsensors: *No fué, pués, muy escrupulosa la búsqueda de los censores. El azar y la amistad la presidieron.*⁸

De fet, però, al centralitzar la censura al voltant de la Presidència, hom podia controlar amb més precisió el desenvolupament de la censura. El cap de la censura rebia recomanacions de Primo de Rivera en el sentit d'orientar, en determinats moments, el rigor de la censura. A "províncies" la delegació de la censura corresponia als governadors civils, que si bé estaven sotmesos als grans criteris emanats de Madrid, gaudien d'una autonomia notable. Les diverses delegacions del governador als alcaldes, o d'altres càrrecs governatius per exercir la censura impossibilitava, encara més, una unitat de criteris. Això podia provocar majors arbitrietats de les que per definició ja originava el simple exercici de la censura. Tanmateix, les influències i divergències personals feien créixer la injustícia.

La implicació de diversos personatges en l'aplicació de la censura originava, fins i tot, un cert confusionisme entre les mateixes autoritats i la premsa, fins el punt que hom podia arribar a desconèixer on s'havien de portar les galerades. Per intentar resoldre aquest problema, el juliol de 1925 s'anunciava que en els pobles els delegats governatius no havien d'intervenir en la censura, i en canvi calia lliurar els originals a l'alcalde.

En aquest sentit, l'alcalde de Blanes rep l'ordre del governador de fer la censura a la revista *Recull*, la qual reacciona, encara que sigui només per motius de funcionalitat, amb satisfacció: *Des d'aquesta setmana, doncs, RECULL serà*

---

⁷ Celedonio de la Iglesia, op. cit. pàg. 37. Discrepem de la interpretació que fa J.M. Roig Rosich, *La Dictadura de Primo de Rivera...*, pàg.434, ja que aquest considera, en oposició a l'opinió de C. de la Iglesia, que la legislació inicial de Primo de Rivera sobre premsa denota un avançat estat d'organització. Pensem que simplement es tractava d'una ferma voluntat de controlar la premsa, però sense una previsió concreta dels mecanismes d'execució.

⁸ Celedonio de la Iglesia, op. cit. pàg. 38.

censurat a Blanes en lloc de Girona com venia fent-se, estalviant-nos el treball d'enviar i recullir les proves en aquella ciutat, que sempre resultava molestós. Els resultats efectius d'aquesta modificació de la censura depenien molt de la voluntat de la persona que fes la censura, i per tant no podem parlar d'una situació més favorable, i sí, en canvi, de l'inconvenient de personalitzar en excés aquesta tasca repressora. En tot cas, però, s'havien simplificat els tràmits per la premsa que s'editava lluny de Girona.

En definitiva, l'estructura organitzativa de la censura lluny de Madrid presentava un aspecte poc consistent, amb esclotxes –aprofitades en ocasions pels periodistes– i poc sòlida, la qual cosa denota improvisació, malgrat la gran importància que atorga Primo de Rivera a la premsa per l'assentament de la seva política. Aquestes deficiències afecten, fins i tot, una capital de la magnitud de Barcelona. En aquest sentit és molt significatiu el telegrama que el governador civil de Barcelona tramet al ministre de Governació el dia 28 de juliol de 1927:

Por hallarse la censura muy escasa de personal en estos dias, pues el Jefe de la misma, que es el oficial Mayor de este Gobierno está desempeñando la Secretaria, y otro de los censores ha enfermado, no se dió cuenta de la insidia que para el Ejército envolvía la caricatura que publicó L'ESQUELLA DE LA TORRATXA en la pàgina 473 del número correspondiente al dia 22 del actual, pero al repasar la Prensa advertí tal ofensa y por ello acordé inmediatamente la imposición de una multa de 1000 pesetas.⁹

Pel que fa als mecanismes de funcionament de la censura, cal dir que existia un horari d'admissió per presentar les galerades al censor, que solien coincidir amb l'hora de tancament del periòdic: a les 5 del matí pels matinals i a les 7 de la tarda els vespertins. A Girona pràcticament només es publicaven diaris de tarda. Si sorgia una

---

⁹ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 49-A.

notícia important a darrera hora, el periodista sol·licitava per telèfon permís al censor per publicar-la, per bé que progressivament es van restringir –i en teoria anul·lar– les consultes telefòniques. Per a les revistes no hi havia limitació horària.

Cada periòdic havia de trametre obligatòriament a la censura els exemplars per triplicat: un per examinar el censor, l'altre per enviar-lo a la Presidència del govern, atès que Primo de Rivera volia tenir constància dels textos censurats, i finalment un exemplar per retornar-lo al periòdic. Al tractar-se d'un treball estrictament manual la feina del censor es multiplicava per tres, per la qual cosa sovint prenién importants responsabilitats censors simples funcionaris, i a voltes alguns textos es publicaven sense haver passat per el sedàs de la censura, sota la responsabilitat del mateix periòdic. I si per manca de personal –com hem vist més amunt en el cas d'una notícia no censurada a *L'Esquella de la Torratxa*– o per descuit del censor un periòdic incloïa una notícia susceptible a ser censurada, sota aquest mateix periòdic requeia tota la culpabilitat, i per tant era censurat. Es tractava d'una nova arbitrietat dins l'arbitrietat que ja representava el fet de l'existència de la pròpia censura.

El constant contacte que el dictador establia amb la població a través de les notes oficioses palesava, segons explicà Celedonio de la Iglesia, l'exercici autoritari del poder que Primo de Rivera practicava al marge dels seus mateixos col·laboradors. Així, moltes d'aquestes notes arribaven al coneixement fins i tot d'alguns ministres a través de la pròpia premsa, atès que el general havia lliurat l'escrit a la premsa sense informar –i molt menys consultar– a ningú. Era un privilegi que corresponia a Primo de Rivera en exclusiva. Probablement, sinó hagués estat així, diàriament els periòdics haurien publicat notes oficioses, provinents de Direccions, Consells, Diputacions, Alcaldies, o qualsevol altra autoritat

governamental.

A pesar de tot, en els primers mesos de la Dictadura, els governadors civils acostumaven, també, a lliurar notes a la premsa, les quals passaven per la censura, tot i que sovint l'exercien subordinats del governador. Probablement per obviar el tràmit, el governador civil de Girona, Juan de Urquía, disposà, l'octubre de 1924, que: *mientras la Superioridad no ordene otra cosa, de hoy en adelante, cuantas notas oficiosas facilite a la prensa personalmente, o con el sello de su secretaría, no las sometan los diarios a la previa censura.*¹⁰

Els alcaldes procuraven, també, fer ús de la premsa, per bé que amb moltes més limitacions. Una nota d'alcaldia no tenia la preponderància informativa, en les redaccions dels diaris, que la d'una nota oficiosa del general Primo de Rivera, o en el seu defecte del governador. D'altra banda, era obligat que la nota d'alcaldia passés per la censura. En aquest sentit, és molt significatiu l'advertiment que fa el *Diario de Gerona*, el 4 de desembre de 1924: *Hemos recibido una nota de la Alcaldía, a última hora, cuando la censura previa había ya revisado esta edición. Por este motivo no podemos publicarla.*

El marc legislatiu descrit anteriorment palesa les estretors en que s'ha de moure la premsa i la disfunció que pateix, i sobretot el protagonisme que assumeixen els censors i la censura. L'època immediata al cop d'Estat es caracteritza per una extrema rigorositat en l'exercici de la censura. Malauradament, però, la nefasta situació de la premsa es perllongà al llarg de molts mesos. Era habitual, en aquests primers temps de la Dictadura, que les pàgines dels periòdics presentessin un aspecte formal molt revelador i que delatessin el pas inexorable de la censura: textos en blanc, o en negre –per haver girat el plom dels textos censurats, imprimint-se ratlles negres–, grans llegendes que indicaven que "aquest número ha passat per la

---

¹⁰ Informació publicada a la premsa gironina.

censura militar". Tot plegat descobria l'autèntica realitat de la premsa.

Era desalentador pels propis periodistes viure en la incertesa de no saber fins a on podia arribar la permissibilitat. Hem fet referència, abans, al ban de Primo de Rivera, pocs dies després, el 19 de setembre, el capità general de Catalunya, Emilio Barrera, en publica un altre tan ambigu com restrictiu: *Quedan sometidos a la jurisdicción de guerra y serán juzgados en juicio sumarísimo con arreglo al Código de Justicia militar (...) los que de palabra, por escrito o por medio de la imprenta, grabado, estampas o alegorias, caricaturas, signos, gritos o alusiones, provocaren desorden o ultrajaren a la Nación, a su bandera, himno nacional u otro emblema de su representación.*

Atenent la pretesa provisionalitat del règim tothom suposava que la censura tindria una existència molt limitada, i que en qualsevol dia es recuperaria la normalitat. Una nota oficiosa de Primo de Rivera, emesa l'agost de 1924, va diluir el somni dels que esperaven la fi de les restriccions informatives, ja que hom declarava que "per raons de patriotisme" no es suprimiria la censura, i perquè en cas de fer-se provocaria greuges i passions contra l'obra del govern per part de persones i grups poc interessats amb el "bé públic". D'altra banda –deia la nota– no seria correcte haver governat gairebé un any a l'ampara d'aquest mitjà excepcional, i privar-ne ara –amb la previsió d'una hipotètica reestructuració governamental–: *los que dentro de un plazo que es imposible señalar, se han de hacer cargo de las responsabilidades del Gobierno, ahora menos que nunca, porque sin duda el patriotismo de la Prensa no puede garantizar siempre su discreción y desapasionamiento hoy que las circunstancias aconsejan, en evitación de mayores daños, activar las operaciones de Marruecos, respondiendo al recrudecimiento de la rebeldía, tal estado de cosas en España y en todas partes requiere mucha prudencia en las noticias y*

comentarios.

La primavera de 1925 –fins el mes de maig– es va decretar l'estat de guerra, amb la suspensió de totes les garanties constitucionals. Durant aquest període la censura es va exercir des del govern militar, de forma severa i indiscriminada, per bé que tampoc podem considerar que diferís en excés de la rigorositat que imperà fins aleshores. A Girona, si bé immediatament després del cop d'Estat el governador militar Pascual Gracia permeté ocasionalment publicar a la premsa les conferències telefòniques de darrera hora de la tarda sense passar per censura, tot seguit es radicalitzà la situació: *Durante el referido período excepcional han sido varios los señores que han ejercido la previa censura. En algunos casos, que no vamos a determinar ahora, hemos notado la falta de una pauta, de un reglamento, para sujetar nuestras informaciones escritas, lo que pudiera ahora corregirse y subsanarse al empezar una nueva etapa civil.*¹¹

Amb la constitució del Directori civil, el desembre de 1925, la situació política va canviar molt poc i la censura continuà fonamentant-se en les mateixes premises "legals". Tot plegat no passà desapercbut a la premsa que denunciava que la dictadura civil no aportava cap llibertat al poble, que es mantenia la censura i la suspensió dels drets d'associació i reunió, i que únicament s'havia produït un canvi de façana al remoure i reemplaçar dels seus càrrecs al personal militar per personal civil. En definitiva, la reforma política no havia reestablert cap mecanisme de representació popular.¹²

A pesar de tot, Primo de Rivera s'aferrà en presentar la irreal imatge d'un Estat presidit per la normalitat, i sanejat per una depuració que havia extirpat els elements que oferien inconvenients a la política regeneradora del règim. En una reunió

---

¹¹ *El Autonomista*, Girona, 20-5-1925.

¹² *El Autonomista*, Girona, 5-12-1925.

mantinguda per Primo de Rivera amb periodistes de Madrid, recollida pel *Diario de Gerona* el 8 de maig de 1925, va manifestar: *no hay censura para la prensa. Los periódicos dicen lo que quieren e insisto en que nuestro régimen ha depurado la prensa que hoy trata cuestiones interesantes con mesura y documentándose. Hemos desterrado aquellas novelitas de intrigas y de mal gusto y el público lo comprende también así; y en lo que nos queda de ese régimen, que según dicen por ahí debe vivir diez o doce años, el que se había desviado de ella volverá a considerarla. Y creo que se haga la historia de este régimen, una de las cosas que más se harán resaltar sera el beneficio que nuestras medidas sobre la prensa ha proporcionado a los periódicos.*

El desconcert dels periodistes era, com hem apuntat més amunt, absolut. Just abans d'instituir-se el Directori civil, la prèvia censura, a Girona, s'exercí des de la Zona de Reclutament, per part del capità Cullell. Era a finals de la tardor de 1925. En aquest curt espai de temps, sembla que la severitat disminuï lleugerament. Amb el traspàs de poders a mans de civils, la censura en moltes ocasions la continuaren exercint militars. El capità Cullell fou substituït pel també capità Ernesto Fernández Maqueira, que actuà de delegat governatiu. Amb tot, cal tenir present, que malgrat els diversos canvis de censor, el desenvolupament d'aquesta tasca s'inspirava invariablement en els designis de l'omnipotent governador civil, i això podia provocar actituds subjectives i poc homologables a una normativa: la relació entre la premsa, les administracions locals i la censura n'és una mostra emblemàtica. L'administració local tan sacsejada i constantment renovada en els primers temps de la Dictadura, oferia camp obert a les especulacions i crítiques des de la premsa. Sovint, la pròpia actitud del dictador vers una administració permanentment sospitosa d'ésser el cau dels antics cacics, animava als periodistes a desenvolupar una pràctica de l'ofici

menys mesurada i escrupulosa. Fins i tot, el propi ministre de governació Martínez Anido havia donat instruccions al cap de l'Oficina de la Censura a Madrid que si algun alcalde es considerava ofès, per un escrit, en el seu prestigi o honorabilitat que acudís simplement als tribunals, sense cap mena, en teoria, de favoritisme. Tot un símptoma.¹³ Amb tot, les autoritats locals van emprar poques vegades aquest sistema, i preferien recórrer a la seva habitual omnipotència i influència practicada en els seus dominis. La coacció a la premsa local, o bé els precés al governador civil, sota l'argument de suposades campanyes endegades per misteriosos sectors del caciquisme, eren un efectiu sistema per a posar fre a les crítiques que rebien des de la premsa. D'altra banda, a partir del juliol de 1925, en les poblacions de relatiu pes demogràfic, la censura l'exercí el propi alcalde, amb la qual cosa s'apaigavava, lògicament, la possible crítica municipal.¹⁴

A la ciutat de Girona les relacions entre l'Ajuntament i la premsa van passar per episodis molt significatius. De bell antuvi, convé il·lustrar la permissibilitat existent a l'hora de fer valoracions crítiques, des de les pàgines dels periòdics, sobre la gestió municipal.¹⁵ *El Gironès* mostrava, el 17 de març de 1924, la seva absoluta disconformitat vers el pressupost del 1923-1924, i uns dies abans el mateix periòdic catalanista havia generalitzat llur crítica de forma categòrica:

No podem menys que continuar senyalant els notables desencerts dels

---

¹³ Com exemple il·lustratiu d'aquest procediment apuntem un cas esdevingut a Campo de Criptana, quan un alcalde de la població –de cognom Cueto– interposa una querella, l'any 1927, contra el director del periòdic local *La Región*, Antonio Sánchez Escobar, per la campanya que el periòdic havia endegat anteriorment contra l'Ajuntament. Isidro Sánchez, *Historia y evolución de la prensa manchega (1813-1939)*, Ciudad Real, 1990, pàg. 266.

¹⁴ És simptomàtic que el diari *Reus* sigui suspès en dues ocasions –anys 1926 i 1928– per la seva posició de crítica municipal, segons afirmà el seu director Ricard Ferraté. Veure P. Anguera i R. Cabré, op. cit. pàg. 31. En tot cas, i com ja hem mantingut en un altre capítol de la nostra investigació, el fet de publicar un diari en català ja predisposava negativament a l'autoritat governativa.

¹⁵ Una atenta lectura de la tesi de M. Carmen Gómez Cruz, ens permet constatar com a Tarragona la premsa també actua com a consciència crítica del poder municipal. Com a mostra emblemàtica anem un comentari de *La Veu de Tarragona* del 27-10-1923: *¿Qué Ayuntamiento puede haber peor que el Ayuntamiento anterior?: El Ayuntamiento presente.*

homes que dirigeixen el nostre Ajuntament, des d'aquell punt de mira que ens havem imposat (19-2-1924). Veiem que ja no som sols en els nostres comentaris de censura a la labor desgraciada que realitza l'actual Ajuntament, en les pàgines del Diario de Gerona d'ahir, es publicaven unes ratlles desaprovant el projectat trasllat de Dispensari municipal. Ens plau que sigui així, atès que ens interessa desvirtuar tota sospita pels nostres comentaris (23-2-1924).

Mesos més tard, *El Autonomista* comentà, el dia 2 d'octubre de 1924, els pressupostos de l'Ajuntament de Girona per l'exercici 1924-1925. La desaprovació era manifesta: *En el presupuesto formulado por el actual Ayuntamiento, no sabemos ver plan, ni orientación (...) Venimos clamando años y años para la fomentación de la cultura, y dispuestos los concejales a hacer economias suprimen 500 pesetas para material de escuelas (...) Los nuevos pavimientos del interior quedan sin consignación. ¡Es la mayor manera de hacer economias! (...) Pagaremos como ricos, para que nos sirvan como pobres.*

Les discrepàncies entre el personal polític de l'Ajuntament i el de la Diputació es veien subtilment difosos a la premsa. El setembre de 1924 *El Heraldo de Gerona* i el *Diario de Gerona* insistien en les males relacions entre Frederic Bassols i Ferran Casadevall, antic alcalde i regidor de l'Ajuntament de Girona, i ara president de la Diputació i diputat provincial respectivament, amb Jaume Bartrina i Joan Gomis, actual alcalde i regidor de l'Ajuntament de Girona: *Parece que la madeja se enreda, y si la autoridad del gobernador civil no logra una fórmula de avenencia, cada día se iran acentuando más las diferencias entre los magnates de la política municipal.*

Les reiterades renovacions del govern local servien per filtrar comentaris periodístics sobre la gestió de l'equip sortint, i fer valoracions dels nous components. Malgrat tot, insistim en la persistència de les autoritats locals en reclamar al

governador civil –personatge òbviament intocable– més immunitat davant la crítica de la premsa. Aquesta circumstància indisposava als periodistes.

A La Bisbal d'Empordà s'esdevé un cas clar d'ingerència de l'alcalde en la premsa local. El corresponsal d' *El Autonomista* Narcís Lloveras publica el 28 de juliol de 1924 un article –en català– on denuncia el deplorable estat higiènic que presenta el poble. El governador civil, Artur Carsi, que està a punt de cessar del seu càrrec, li imposa –sota la pressió de l'alcalde de La Bisbal Graupera– una multa de 500 pessetes. Quan *El Autonomista* vol informar d'aquest cas, es troba que únicament pot publicar una notícia molt mutilada. L'alcalde havia aconseguit el màxim rigor de la censura. Només la mobilitació popular a favor del periodista Narcís Lloveras, endegada des del Partit Federal de La Bisbal, aconsegueix reduir els efectes perniciosos de la influència de l'alcalde: el governador civil accidental, en aquells moments era el president de l'Audiència Moreno Torres, rebaixa la sanció econòmica a 100 pessetes. *El Autonomista* aprofita per recordar a l'alcalde Graupera que *es muy perjudicial la influencia de las pasiones sobre la conducta de los hombres*. Uns dies més tard, a començaments de setembre, el director de *El Autonomista* Darius Rahola, aprofita la recepció que ofereix a la premsa el nou governador civil Juan de Urquía, per exposar-li el problema del seu corresponsal a La Bisbal, informant-lo que Narcís Lloveras tenia pendent una multa per un article que ja havia passat la censura, però que un cop publicat va molestar l'alcalde. La resposta del governador fou gràfica i taxativa: *haciendo una cruz de absolución con la mano, dijo: Nada, perdonada*.¹⁶ De fet, però, l'alcalde de La Bisbal, Graupera, disposava de bastant mala premsa. *El Gironès* ja l'havia definit, emprant la seva agosarada dialèctica, el 19 de juliol, uns dies abans a la polèmica amb el

---

¹⁶ Podria ser que en la conmutació de la multa hi hagués influït una qüestió personal, atès que Narcís Lloveras havia estat corresponsal anys enrere de la publicació satírica *The Kon Leche*, la qual era dirigida, com s'ha dit en un altre capítol, per l'actual governador Juan de Urquía.

corresponsal Lloveras: *batlle ara de nova trinca i capdill un dia dels exèrcits raquítics i aclarits del lerrouxisme bisbalenc.*¹⁷

En una altra ocasió *El Autonomista* patí la severitat de la censura quan intentà informar, l'ú d'agost de 1924, del relleu de l'alcalde de Girona Joan Tarrús: la notícia tenia 29 ratlles i la censura en permeté 4: *A primera hora de la tarde el señor Tarrús estuvo en el Ayuntamiento despidiéndose de todos los funcionarios municipales. Tot seguit hi ha una gran taca negra.*

A finals de l'octubre de 1924 representants de l'Associació de Periodistes de Girona, encapçalats pel seu president Josep Garcia Àlvarez, visitaren el governador civil Juan de Urquía i li exposaren la convèniència de que els rigors de la censura no abastessin els problemes municipals, atès que eren d'interès públic i *sobre el cual desean exponer su criterio los periódicos interesados en ilustrar a la opinión.* Urquía adoptarà una postura entre condescendent i paternalista, i recomanarà a la premsa l'estudi "desapassionat" dels problemes municipals, per tal d'evitar que la discussió impliqui l'aflorament de tendències polítiques, *encareciendo la conveniencia de que la prensa se documente para poder emitir su criterio con conocimiento de causa; ofreciendo por su parte gestionar de la censura que no se coarte el estudio de los problemas municipales en los periódicos que lo hagan sin miras políticas.*

En tot cas, existeix a les comarques gironines un cas molt significatiu de posar en pràctica la crítica municipal amb un remarcable nivell d'agosament: *L'Avi Muné* de St. Feliu de Guíxols, i en concret el seu director Enric Bosch i Viola, que, sota el pseudònim de Salvi Pebre, va publicar corrosius articles sobre l'Ajuntament ganxó.¹⁸ A la primera renovació municipal al consistori de St.Feliu, *L'Avi Muné* aprofità per fer paleses les greus deficiències municipals:

---

¹⁷ Jaume Graupera havia organitzat el lerrouxisme a La Bisbal. Veure Pere Lloberas, *Cròniques de la meva ciutat*, La Bisbal, 1987, pàgs. 47-48. L'octubre de 1924 Graupera dimiteix de l'alcaldia de La Bisbal.

¹⁸ E. Bosch i Viola havia fundat a Palafrugell l'any 1908 un setmanari humorístic *La Pebrera*.

En els aspectes d'urbanització i sanitat, tot està per fer (...) S'ha d'acabar amb la brutícia, s'ha d'acabar amb el tifus, s'ha de frenar la incultura (6-10-1923). Tan bon punt es possessiona del càrrec el nou equip de govern, Salvi Pebre explicita l'exigència popular: Però que de bona fe, els senyors que avui –malgrat ells– tenen les regnes de la ciutat creguin que han de girar-s'hi de costat i que només han d'anar donant curs a lo purament tramital, no ho podem comprendre de cap manera.

I mesos més tard, el juliol de 1924, ja constataven les mancances de la gestió municipal. La tasca inquisidora del director de *L'Avi Muné* esdevé constant i inequívoca, i la figura de l'alcalde Salvador Janer es veié permanentment assetjada:

Si l'Alcalde, la Permanent o quia` sia s'ha pensat que fent cas omís de les nostres queixes, nosaltres callariem per cansament, s'ha equivocat de mig a mig. No n'hi ha prou de fer-se l'austruç i amagar el cap sota l'ala. Som tan toçuts com un aragonès, i avintem a qui tal pensi, que no som pas propicis al cansament ni a les febleses (...) Celebraríem que el present article fos el darrer que haguessim d'escriure a aquest respecte. Que l'Alcalde, la Permanent, el Consistori en ple i les Juntetes al·ludides, compreguessin que no pot, que no deu continuar, perquè el poble i els perjudicats principalment, no han de sofrir amb resignació l'abúlia, la incompetència, la incomprensió, la manca de voluntat, el que sia, dels homes que accidentalment regeixen la cosa pública (16-5-1925). Sr. Alcalde, ja ho sap: o herrar o deixar el banco. Si "degut a les seves moltes ocupacions" no pot posar en el desempeny de l'Alcaldia la energia que comporta la mateixa, faci una segona edició del que feu a la Cambra de Comerç "Autoritzi" als altres per a que es facin càrrec de la Presidència, i tots hi sortirem guanyant (4-7-1925).

A partir de finals de l'any 1925 la crítica municipal es va esmorteint, probablement per un major control de la censura per part de les autoritats

municipals. Quan el mes de març de 1927 es produí el relleu de l'alcalde Janer, *L'Avi Muné* publica la notícia sense comentaris. Tot un símptome. A partir d'aleshores la condescendència de *L'Avi Muné* amb la corporació ganxona fou notable.

A la ciutat de Girona les relacions entre la premsa i el govern municipal no coincideixen amb la majoria de pobles de les comarques, atès que la influència de l'alcalde no era tan absoluta. En l'últim temps de la Dictadura el *Diario de Gerona* encara criticava obertament l'Ajuntament i acusava a l'alcalde Bartrina de malversar fons públics. El més significatiu és que l'alcalde trameté una carta de rèplica al diari regionalista que no li fou publicada i va haver de recórrer a d'altres periòdics perquè li publiquessin. A la carta Bartrina, a més de negar totes les acusacions, escrigué: *Con un alarde de nobleza y buena fe, "Diario de Gerona" ha mandado mi carta y mi artículo al cesto. ¡Sentirá horror a que la verdad sea conocida de sus lectores!*¹⁹

L'evolució de la censura i dels seus rigors va caminar de manera paral·lela a l'evolució sòcio-política de l'Estat, i la llarga durada de la Dictadura va dilatar el ventall de temes censurables, i és que en realitat, com recorda Celedonio de la Iglesia, la llarga permanència de la censura la va convertir en un immens pop que insensiblement extenia els seus tentacles a totes les manifestacions de la vida. I aquest era un dels seus grans inconvenients. Probablement, a l'inici de la Dictadura, Primo de Rivera pensava que el llapis vermell només havia de servir per oposar-se a les protestes i campanyes dels antics polítics, però la facilitat de moviment que proporcionava la censura féu que es convertís en un instrument cobejat no únicament pel govern, sinó per totes les administracions de l'Estat, a la recerca de protecció i immunitat pels seus actes. En els darrers temps, però, es va suavitzar el rigor de la censura. En tot cas la censura que s'exercia a "províncies" –com deien des de Madrid– era més inflexible que a la capital de l'Estat. No en va els seus

---

¹⁹ *El Heraldo de Gerona*, Girona, 13-2-1930.

executors eren conscients, com recorda Celedonio de la Iglesia: *que el disgusto y la "aurora boreal" aparecería por la publicación y no por la tacha, éstas se prodigaban a diestro y siniestro, y alcanzaban a lo más nimio e inofensivo.*²⁰

En relació als temes censurables l'elenc és considerable, per bé que en sobresurten alguns com el del Marroc i el de Catalunya que eren arguments preferents de censura. Com sabem, un dels problemes prioritaris pel règim, a part de la qüestió catalana, era el tema de la guerra del Marroc, que provocava –ja feia temps– efervescències i posicions radicalitzades entre la població. En aquest sentit, Primo de Rivera anunciava a la premsa unes hores després del cop militar que: *De Africa no diré a ustedes una palabra, ni permitiremos que de ello se escriba ni casi se hable. Problema a que le han de buscar solución las armas y la diplomacia juntas, nada gana con ser entregado al público.* L'afirmació del dictador és perfectament constatable a través dels textos censurats. El corresponsal a Madrid de *Las Noticias* de Barcelona, posà el dit a la llaga, l'agost de 1924, sobre la restricció informativa de la qüestió marroquí, i fins i tot evocà els seus antecedents:

Por si fuera poco el temor que inspira el lápiz rojo, debo advertir al público en general y a los periodistas en particular que la más absoluta discreción se impone en todo lo relativo a África. Nadie puede saber más de lo que traslucen los esqueléticos partes oficiales, secos como un esparto e insípidos como un huevo sin sal. Cualesquiera que sean los hombres que rigen los destinos del país, el español carece siempre del derecho de calmar su ansiedad, porque Abd-el Krim lee los periódicos y saca de ellos armas para preparar la sorpresa. Resultado, que los periódicos madrileños no tienen lectores más que en el Rif. Si para que los periódicos callen se va a resolver la cuestión marroquí, enmudezcamos en buena

---

²⁰ C. de la Iglesia, op. cit. pàg. 113.

hora, pero sepámos para cuánto tiempo, porque llevamos trece años de silenciar malas nuevas y de nada ha servido el sacrificio que supone soportar que las arañas de la paciencia anden tejiendo y destejiendo la primera tela, desde la lengua al paladar. (...) Las noticias son satisfactorias. Nos dice el parte oficial: "Serrano avanza"; "Sanjurjo avanza"; "El moro sufre grandes pérdidas", y nada más. En cuanto alguien quiere musitar algo de añadidura, se oye una orden muy militar: "Silencio en las filas"... y el lápiz rojo tacha sin compasión.

L'òrgan de la Democràcia Federalista del Baix Empordà, *El Programa*, ja havia indicat la impossibilitat de comentar el tema del Marroc: *Com a toc d'atenció s'ens avensa que no es podrà comentar la situació actual, les operacions del Marroc, ni res que tinga relació amb els actes del nou regisme que ha triomfat a Espanya.* El mateix setmanari de St.Feliu de Guíxols, en el seu número anterior (15-9-1923), encara havia publicat un contundent article contrari a la política africana, a l'informar de l'acte de protesta contra la guerra del Marroc celebrat a la ciutat de Girona el 13 de setembre de 1923, però és que en qüestió d'hores s'havia esvaït tota llibertat de premsa. La gravetat de les sancions contra qui transgredís les normes relatives al tema del Marroc era desproporcionada, i condicionava i aterria als periodistes. El govern anuncià les esmentades sancions l'estiu de l'any 1924: pena de mort a qui a través de la paraula parlada, en conversacions sostingudes en llocs públics i casinos, o de la paraula escrita, mitjançant la impremta, el gravat o qualsevol altre instrument mecànic de publicitat, facilités notícies sobre el moviment de les tropes o les estratègies militars; pena de presó correccional a presó major a qui propagués notícies que produïssin alarmes entre la societat civil; pena de presó correccional a qui critiqués les notícies oficials o insinués que no eren veritables; fins i tot, s'establien penes menors per als que encobrissin als autors dels esmentats

delictes.

En els primers temps la tasca dels funcionaris de la censura era molt senzilla: la restricció era absoluta, i per tant no hi havia lloc pel dubte. El problema del Marroc era insostenible pel govern, el qual en una nota oficiosa, publicada a la premsa el 6 de setembre de 1924, anunciava l'acord de suspendre els actes commemoratius del 13 de setembre –aniversari del cop–, i que no hi hauria cap tipus d'homenatge ni actes d'exaltació fins que no s'hagués normalitzat la situació al nord de l'Àfrica. De fet, durant tot l'estiu i la tardor de 1924 les notícies del Marroc es publicaven invariablement mutilades. Seria absolutament impossible escriure una aproximació històrica de la situació del Marroc a partir de la premsa que es publicava en aquell moment arreu de l'Estat espanyol, en tot cas, resultaria imprescindible recórrer a la premsa estrangera, on s'informava de l'evolució del conflicte sense entrebancs. Així doncs, a l'Estat espanyol, la premsa s'havia de limitar a publicar els comunicats oficials, sense poder aportar cap mena de valoració: *No hemos hecho más que extractar textos de telegramas, absteniéndonos de comentarios, porque no está el horno para bollos.*²¹ L'escriptor empordanès Josep Pla fou processat, com veurem més endavant, per la publicació d'un article sobre el Marroc, publicat el juliol de 1924.

A l'estiu de 1925 la situació al Marroc encara era un tema tabú per la premsa. El governador civil de Barcelona indicava que suspendria amb dos mesos al periòdic que avancés notícies sobre les operacions que hom realitzava al Marroc. En aquells mateixos dies havia estat sancionat el diari barceloní *El Noticiero Universal* per publicar un telegrama de l'Agència Havas, datat a Londres, que feia referència a la campanya militar al Marroc. És curiós constatar que totes les notícies que arribaven d'agències havien passat prèviament per la censura, per tant és absurd que hom

---

²¹ *Diario de Gerona*, Girona, 21-8-1925.

sancionés *El Noticiero*. Les previsions no eren gens favorables: Primo de Rivera anunciava públicament que en el cas del Marroc s'intensificaria la censura, i afegia –denotant, com sempre, la seva eterna contradicció–, que *la censura actúa con amplio criterio de tolerancia*.

Amb tot, les notícies i opinions referides al nacionalisme català van ser les que reberen un tractament més inequívoc. En aquest cas no es plantejava cap dubte al censor: la prohibició era absoluta. La llengua, els costums, i sobretot qualsevol exposició de caire polític era absolutament censurat. La negativa situació es repetia de forma mimètica al País Basc. El règim va intentar, en gran mesura silenciar les interpretacions de caire nacionalista que es feren al voltant de les excel.lents relacions suscitées, l'any 1924, entre intel.lectuals castellans i catalans. És significatiu contemplar un text publicat pel *Diario de Gerona*, l'11 d'abril de 1924, extret del *Diario de Barcelona*, sobre aquest tema, i on més de 3/4 parts el conforma una gran taca negra.

A la tardor de 1927 sectors afins al regionalisme plantejaren la possibilitat de revifar antigues activitats, la qual cosa no era acceptada pel general Primo de Rivera. La restricció, però, no es deturava amb aquesta negativa, sinó que hom donà ordres estrictes que no es publicués cap notícia ni valoració respecte a aquest tema. Es volia evitar qualsevol reflexió al voltant del “fet català”, atès que –deien– era un tema superat i tancat: *Sería insensato cuando tales dificultades, ficciones y distingos vienen desapareciendo, el solo conato de hacerlas revivir y la flaqueza de autorizarlas. El Gobierno prefiere seguir pasando por tirano, aunque no crea merecer este calificativo, que por débil ante la omisión de remedios que la salud pública demanda.*²²

Els textos redactats en català patien inconvenients de publicació addicional, ja

---

²² Nota de l'Oficina d'Informació i Censura, publicada a la premsa el 25-11-1927.

que el règim obligava de presentar al censor la traducció literal castellana. El mes de maig de 1925 el governador de Girona, Juan de Urquía, manifesta que estudiava una solució que permeti obviar aquest tràmit.

Les informacions internacionals són un nou capítol que, sota el sedàs de la censura, permeten albirar la tendència de la diplomàcia espanyola, ja que les notícies esdevingudes en d'altres estats havien de rebre, segons el govern espanyol, un tractament molt particular i acurat, sobretot si feien referència a estats amics. Aquest és el cas del feixisme que no podia ser objecte de crítiques desfavorables. A pesar d'això, en els primers mesos de la Dictadura, els periòdics encara emetien judicis desfavorables al règim italià. A Girona destacà, en aquest sentit, *El Autonomista*, que en diverses ocasions desacredità el feixisme: *En nombre de la nación y del patriotismo, el fascismo ha producido una enorme cantidad de crímenes y de salvajadas. Estos crímenes y estos delitos se han considerado, en Italia, en estos últimos meses, como hechos heróicos, y han sido jaleados los discursos de Mussolini, sobre todo los párrafos de los mismos destinados a glosar y a exaltar la violencia y el crimen político* (16-7-1924).

Portugal era un Estat que disposava, també, de la protecció del govern espanyol, el qual a través del seu ministre de Governació manava a tots els governadors civils que tinguéssin cura de vetllar pel bon nom d'aquell règim: *Algunos periódicos de provincias vienen publicando estos dias artículos tendenciosos y contrarios al régimen político de Portugal, inspirados según parece por la Agencia llamada Spania y como no deben consentirse campañas de esta índole contra el Gobierno de una Nación amiga, encargo a V.E. cuide muy especialmente de que la Prensa de esa capital y pueblos provincia se abstenga de publicar artículos o noticias que puedan perjudicar al régimen de gobierno en*

Portugal.²³

Al contrari de règims oposats a l'espanyol com era el bolxevic a la Unió Soviètica: estava absolutament prohibit el seu enaltiment. En conseqüència es publicaven escrits tendenciosos amb l'únic objectiu de desacreditar aquelles repúbliques, sovint l'articulista signava el seu escrit a la Unió Soviètica quan en realitat ni tans sols hi havia anat. De la mateixa manera que actualment hom no pot reconstruir la situació marroquí a partir de les pàgines dels periòdics d'aquella època, és també absolutament impossible analitzar amb una base mínimament objectiva i real la situació soviètica prenen com a instrument d'estudi la premsa feta a l'Estat espanyol.

Un tema especialment polèmic i controvertit fou el de les persecucions religioses a Mèxic. El govern espanyol va voler satisfer, d'una banda la religió catòlica, i de l'altra el govern mexicà. Aquesta impossible dicotomia feu molt difícil el paper de la censura, ja que calia buscar un difícil punt d'equilibri, més o menys satisfactori per ambdues parts. Normalment es va tendir a autoritzar les informacions de la repressió sobre el clergat mexicà, i els periòdics denunciaven, en conseqüència, la política del general Calles. Un editorial publicada pel *Diario de Gerona*, el 5 d'agost de 1926, sota el títol de "Momento crítico", n'és una mostra emblemàtica: *Los preceptos constitucionales que ahora por primera vez van a traducirse en una realidad de hecho en la república mejicana, constituyen una violación no sólo de los derechos de la Iglesia Católica, sino además de la ley natural y del mismo derecho de gentes.* No obstant això, si en alguna ocasió un periòdic no emfasitzava prou el problemes de la religió a Mèxic, i es dedicava més a descriure el sistema de vida dels mexicans i les relacions exteriors del seu govern, els sectors més reaccionaris de la pròpia església de l'Estat espanyol mostraven la

---

²³ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 49-A. Data 25-2-1927.

seva disconformitat. Aquest és el cas d'un comentari que publicà sobre el país mexicà, l'octubre de 1927, *El Autonomista*. La resposta d'un clergue de l'Església del Sagrat Cor de Girona, emesa des de la trona fou contundent i desqualificadora del diari. La censura governativa no permet expressar en tota llibertat a *El Autonomista* la contrarèplica.

L'interès en mantenir unes excel.lents relacions amb EE.UU. va fer que el govern espanyol prohibís, a començaments d'agost de 1927, cap referència al cas de Sacco i Vanzetti. Uns dies abans, *Acción Social Obrera* exigia la llibertat dels dos àcrates empresonats a EE.UU.: *¿Será atendido este clamor universal, este grito que brota de la conciencia colectiva, esa voz del pueblo que es la voz de Dios –"Vox populi, vox Dei"– es decir, la voz de la Justicia y la Bondad eternas? Creemos que sí. Lo contrario, seria monstruosamente inaudito.*²⁴ El dia 20 de juliol, *El Autonomista* encara publicava, també, un extens article on hom denunciava els horrors de l'injusta execució dels dos immigrants italians d'ideologia anarquista. La prohibició feu que la premsa de l'Estat espanyol no es pogués afegir a la gran onada d'indignació internacional que provocà l'execució de Sacco i Vanzetti, i per tant passés molt desaparebuda a Catalunya i a la resta de l'Estat.

A voltes, temes d'una transcendència molt relativa també eren susceptibles a ser censurats. L'editorial del 9 de gener de 1927 del periòdic barceloní *El Diluvio* criticà el govern de Venezuela per promoure les curses de braus. La resposta de les autoritats espanyoles fou una multa de 500 pessetes.

Una altra funció clau de la censura era l'establiment d'un proteccionisme patriòtic, el qual podia caure fàcilment en l'absurditat. La constitució de l'Assemblea Consultiva per part del Directori va fer que la premsa al recollir el contingut de les sessions, interpretés de forma poc gratificant pel règim, i pels mateixos

---

²⁴ *Acción Social Obrera*, Sant Feliu de Guíxols, 11-6-1927.

assembleístes, algunes de les qüestions tractades en l'organisme consultiu.

Aquest fet va permetre que el general Primo de Rivera establís una censura exclusiva per l'Assemblea. El cap de l'Oficina de la Censura, Celedonio de la Iglesia, desestimà la possibilitat de fer-se càrrec d'aquesta comesa, al·legant, davant el dictador, un excés de treball. Un temps més tard, en el seu llibre sobre la censura, Celedonio de la Iglesia admeté que no ho va acceptar sobretot per por a les pressions que previsiblement –i a la pràctica– exercirien els assembleístes al voltant del censor. Com en d'altres ocasions la improvisació va presidir la implantació de la censura en les informacions de les sessions de l'Assemblea, la qual cosa provocà una paulatina modificació en el funcionament de la censura. El dia 20 de gener de 1928 *El Autonomista* recull el nou criteri del règim, i informà que el govern fidel al seu objectiu que l'Assemblea funcionés en un marc de correcte servei a l'Estat, i els periòdics de “Madrid i províncies” disposessin d'una pauta quan ressenyessin els continguts de les sessions “y a fin de que no se perturbe el claro juicio”, dictà noves normes de censura: els dies del Ple la censura de premsa i corresponsals es faria en el mateix palau de l'Assemblea, i a mesura que s'anés desenvolupant la sessió, les notícies periodístiques serian transmeses, per la seva darrera revisió, als governadors i alcaldes de la ciutat o poble on es publicava el periòdic. Per començar a aplicar el nou sistema de censura, el govern –en un acte de suposada benevolència– condonava les multes imposades als periòdics en motiu de les informacions relatives a les darreres sessions de l'Assemblea.

Existien d'altres temàtiques també susceptibles, encara que en menor grau, a ser censurades, com ara la pornografia, o bé si en algun delicte hi havia implicat un legionari o un somatenista, aquest aspecte s'obviava. També les notícies sobre vagues eren censurades, sempre i quan no haguessin generat una resposta del

dictador a través d'una nota oficiosa, o bé fossin ja un tema resolt. La difusió de les alteracions d'ordre públic, escàndols, atracaments, notícies amb morts i ferits, etc. solia ser molt restringida. El Directori es proposava oferir una imatge de l'Estat dominat per la tranquil·litat. Com a exemple podem apuntar que les revoltes estudiantils del març de 1925 són gairebé silenciades. Les notícies que rep *El Autonomista*, el 30 de març, des de Madrid estan reduïdes a la mínima expressió: *Se ha notado esta mañana cierta agitación entre los estudiantes acerca de que la censura impide entrar en detalles.*

Davant la celebració de les Exposicions de Barcelona i Sevilla l'any 1929, el govern preten transmetre a l'exterior, mitjançant la premsa, una imatge de l'Estat, caracteritzada per l'absència de conflictes i la total harmonia. Hom arribà, inclús, a no autoritzar comentaris periodístics sobre el calurós clima andalús, per no restar turistes i visitants a l'Exposició Universal de Sevilla. Aquestes prohibicions es podien inscriure en el propòsit inicial del dictador de no permetre la difusió del que ell mateix anomenà "notícies alarmistes". La propagació de comentaris o rumors que fossin considerats com a desestabilitzadors del sistema no s'admetien ni tan sols per conducte oral. L'octubre de 1924 el governador de Girona Juan de Urquía imposà una multa de 50 pessetes a un grup de persones que en un establiment públic de Girona es feien ressó de "notícies alarmistes", i uns dies abans –el 2 d'agost de 1925– havia lliurat una inequívoca nota a la premsa: *Con el fin de evitar la alarma y zozobra que se produce con la circulación de noticias sensacionales que después resultan falsas y al objeto de que no queden impunes los autores de ello, por este Gobierno civil, se han dado las más terminantes órdenes a la guardia civil y Agentes de Vigilancia y Seguridad procedan a efectuar las averiguaciones necesarias para descubrir a quienes lo efectuen, los cuales en su caso, serán castigados con todo*

rigor, así como también a los que sean hallados escritos, folletos o impresos tendenciosos.

No es permitien els comentaris periodístics que expressessin punts de vista discordants amb la gestió econòmica de l'Estat. El juny de 1928 el diari madrileny *El Sol* critica el monopoli de petrolis, la qual cosa indisposa al règim que reacciona amb contundència amenaçadora: *algunos periódicos más o menos conscientemente, estan ayudando a crear un ambiente de hostilidad a España, produciendo daños y dificultades, y no hay porqué decir que el Gobierno las ha de reprimir enérgicamente y llegar, incluso, a la supresión total del periódico o periódicos que, a su juicio únicos responsables, no sirvan los intereses nacionales, que hay que suponer lleva consigo toda licencia o cencesión de publicidad periodística.*²⁵

La censura tampoc deixà publicar notícies sobre el trasllat de museus militars a Toledo, el novembre de 1929. La premsa havia denunciat que Madrid perdia interès museístic amb el trasllat de museus. El 15 de novembre la premsa gironina publicava la següent nota d'inserció obligada: *El Gobierno ha ordenado a la oficina de censura que no permita a la prensa ocuparse como con extraña unanimidad ha hecho la de ayer del traslado de museos militares a Toledo, dispuesta por R.D. de hace meses, porque sobre considerar que las razones que se vienen alegando son pueriles ante la fundamental de reunir en un solo templo de gloriosa historia y majestad arquitectónica como el Alcázar de Carlos V, todos los trofeos gloriosos del Ejército unificando con ello el espíritu militar.*

Les informacions sobre consells de guerra tampoc solien veure la llum a les pàgines dels periòdics. A voltes, els mateixos periodistes s'imposaven una coherent autocensura per evitar pèrdues de temps i d'espai en el periòdic, en la seguretat que

---

²⁵ Nota oficiosa de l'Oficina d'Informació i Censura publicada a la premsa el 18-6-1928.

algunes notícies no aconseguirien el vist i plau de la censura. Un cas paradigmàtic del què esmentem podria ser, entre molts altres, l'empresonament a la Model d'Ossorio y Gallardo, per haver adreçat una carta a Maura el setembre de 1924 –interceptada per la policia– on criticava el règim. La premsa només fa una referència escurada al fet i obvia, conscientment, qualsevol mena d'aprofundiment i interpretació.²⁶ En tot cas, les autoritats procuraven silenciar sistemàticament les resolucions dels referits consells de guerra, per bé que en ocasions la incompetència dels mateixos mecanismesensors podien originar que la notícia subjecte a la censura ja hagués estat publicada per algun periòdic; aleshores s'endegava el que podríen anomenar “censura a posteriori”: *Hasta las 15 no ha podido constituirse Tribunal para entrada en capilla del reo Manuel Lidón. Al saberlo he prohibido que prensa dé la noticia, comunicando orden por teléfono por haber despachado las galeradas censura. “El Liberal” tenia la edición tirada dando probabilidad dé la noticia y habían salido dos repartidores, pero la misma dirección ha hecho recoger estos ejemplares hasta donde es posible.*²⁷

Lògicament, el comentari o la notícia de caire polític disposava de poques probabilitats d'obtenir el vist i plau de la censura. El 15 de març de 1927 el governador civil de Barcelona consultava al govern de Madrid –davant el dubte– si mereixia autorització un article que pretenia publicar *El Progreso* de Barcelona, on s'invitava a tots els centres polítics a celebrar l'aniversari de les Corts de Cadis a través d'un *acto en el que se vayan invocando la soberana libertad del pensamiento y pensando todos en el interes de la patria guarden un minuto de silencio como homenaje a los diputados doceañistas*. El dia 19 de març, el ministre de Governació

---

²⁶ El corresponsal a Madrid del *Diario de Barcelona* reconeix que té més informació sobre el tema, però que per temença a la censura no ho publica.

²⁷ Telegrama del governador civil de Barcelona al ministre de Governació de data 29-1-1926. Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció “Directorio. Gobernación”. Sèrie 14-A. Lligall núm. 1, telegrama núm. 776.

li responia que no autoritzés la publicació de l'article, perquè *es tendencioso y tiene otra finalidad.*²⁸

Existien temes puntuals que, en un principi, el govern no permetia que se'n parlés. Així, pocs dies abans de decretar-se l'*Estatut Provincial*, el mes de març de 1925, la censura no admetia la publicació de cap notícia o comentari referit al *Estatuto* o a la Mancomunitat de Catalunya, la qual, com sabem, estava a punt de ser dissolta.

Les fotografies eren analitzades minuciosament pelsensors, i qualsevol indici considerat tendenciós provocava la immediata prohibició. Això mateix, passava amb els titulars de les notícies, fins i tot, en alguns casos confegits a partir d'una frase extreta d'una nota oficiosa, que el censor podia considerar descontextualitzada, i per tant no permetia la publicació de llur titular. Recordem, en aquest sentit, el cas d'un periodista de Pamplona que es negà a publicar, el desembre de 1926, el que les autoritats van anomenar com un "escrit de cordialitat" que tractava de les negociacions entre el govern i la Diputació Provincial de Navarra sobre el contingent tributari. El periodista rebé el text ja redactat, i ell únicament hi posà el títol, el qual fou considerat per l'autoritat com a tendenciós. La negativa del periodista li valgué una multa de 1000 pessetes.

Com ja s'ha anat insistint quan hem parlat dels nous esquemes estructurals i de contingut de la premsa, lligats a l'ascensió d'una nova societat, la imatge que percebia el lector del diari era fonamental. La modernitat imposava una compaginació periodística diferent, on primava l'aspecte gràfic. Els efectes tangibles i material provocats per l'exercici de la censura –si és que s'havia portat el periòdic a la censura un cop compaginat– era l'antitesi del nou concepte de premsa: grans

---

²⁸ Informacions extretes de l'Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 49-A.

taques negres o espais blancs, en definitiva, constatacions evidents del pas de la censura. La premsa a vegades de manera conscient i voluntària pretenia exagerar aquesta circumstància com a reacció de queixa, o bé simplement per cobrir espais on havia desaparegut el text. El Directori coneixia aquests procediments i s'entestà en evitar-los: el novembre de 1923 prohibia la publicació d'espais en blanc o punts suspensius, substitutoris de les notícies o paràgrafs eliminats per la censura.

A voltes els periòdics procuraven pal·liar els efectes visuals de la censura amb estratègies menys comprometedores, com la de tapar els espais en blanc amb la publicitat, amb la qual cosa els anuncis no mantenien la ubicació en el periòdic que havien pactat els anunciants, això podia provocar queixes d'aquests, com ara en el cas de *La Voz de Soria*, en què, el 15 de setembre de 1925, ha de justificar les esmentades modificacions: *Contestando a las cartas que recibimos de nuestros anunciantes, les hacemos presente que el cambio de lugar de sus anuncios en las planas de nuestro periódico obedece a tener que utilizarlos para sustituir otros originales. Causas ajenas a nuestra voluntad nos obligan a ello.*²⁹

En ocasions les solucions adoptades pels diaris eren menys curoses i podien irritar a les autoritats. La portada del *Diario de Gerona*, corresponent al dia 14 de gener de 1926, juntament a un esponjat editorial, s'hi inserí per triplicat la llegenda "Este número ha pasado por la censura gubernativa", que es repetia a l'interior. Aquest atreviment li va valer una sanció, que segons l'escrit del Govern Civil signat per Rodríguez Chamorro el 15 de gener –i publicat a la premsa 4 dies més tard– es fonamentava en: *Apareciendo en el número 10 del periódico de su digna dirección correspondiente al día 14 de los corrientes, en tres sitios distintos en la primera cara y uno en la cuarta, que el mismo ha sido sometido a la previa censura del Gobierno*

---

²⁹ Emilio Pérez Romero, *La provincia de Soria durante la dictadura de Primo de Rivera, 1923-1930*, Soria, 1983, pàg. 117.

civil, con lo que trata de disimular claros en dicho periódico lo cual está reiteradamente prohibido, y estimando que su proceder en tal sentido constituye una premeditada y por lo tanto grave desobediencia a las órdenes que sobre ello se tienen dictadas, con esta fecha he acordado corregir gubernativamente dicha desobediencia imponiéndole la multa de doscientas cincuenta pesetas que deberá hacer efectiva en papel de pagos al Estado correspondiente en el plazo de diez días, durante cuyo plazo puede recurrir en alzada ante el Excmo. Sr. Ministro de la Gobernación, previo depósito del importe de la multa. El *Diario de Gerona* decidí adreçar-se directament al governador civil, i li exposaren les oportunes explicacions, que pel que sembla el convenceren, atès que fou condonada la multa. El *Diario de Gerona* havia introduït un nou element que delatava el pas de la censura. En tot cas, el govern no va poder extirpar les indiscretos taques –blanques o negres, tan se val–, i d'aquesta manera es van continuar publicant els periòdics, incapaços de reaccionar en qüestió de molt poques hores amb una nova proposta de compaginació, davant una fulminant escomesa de la censura.

A pesar dels esforços del govern l'empremta que deixava la censura a les pàgines dels periòdics delatava els mètodes repressius que hom exercia i la mínima llibertat d'expressió existent. L'any 1924 marca el zènit del rigor, i els i.lustratius espais en blanc o sobretot en negre són la mostra més indiscutible.

Per a completar l'estudi dels continguts més susceptibles a ser censurats, oferim al lector mostres pràctiques de l'exercici de la censura en alguns periòdics gironins, a partir de les taques negres més significatives. *El Autonomista* concentra una bona part dels textos censurats durant l'any 1924, i sobretot els mesos d'estiu, principalment quan es fa referència a la situació del Marroc o a possibles crítiques a les autoritats provincials. De manera molt esporàdica la taca negra és substituïda per

unes lletres grandioses que indiquen que el text ha estat sotmès a la censura. Aquest consideració és absolutament aplicable al *Diario de Gerona*. En tot cas, la mostra més escandalosa i cridanera dels efectes de la censura la constitueix la portada de *El Gironès* del dia 21 d'octubre de 1924, ja que esta ocupada exclusivament i de forma gegantina pel clàssic lema: "Aquest número ha passat per la censura militar". És la imatge més vistent, tangible i palpable de la censura. Fins i tot, *El Norte*, tan arrengrerat amb el règim i tan defensor de la censura, presenta a les seves pàgines, encara que sigui de forma molt puntual i poc habitual, remarcables taques negres els dies 18 i 21 d'octubre de 1924, ens sengles textos que fan referència a la situació del Marroc i a la presència femenina en els ajuntaments.

Però, ¿com reaccionava la premsa davant les dràstiques escomeses de la censura? L'actitud de la premsa davant la situació creada per la prèvia censura fou de tímida reacció. Si bé en els primers moments hom acceptà la censura com mesura irremeiable i en la confiança de les promeses de provisionalitat que expressà el dictador, amb el pas dels mesos la impaciència dominava els periodistes. José Gaya Picón en un article publicat el 7 d'agost de 1924 a *El Autonomista* exposava que: *A estas alturas un Gobierno que actúa con la solvencia y entidad con que lo hace el general Primo de Rivera, no puede tener muda a la Prensa, ni coartado al periodista*. L'articulista recordava que a la veïna França en un període tan crític i difícil como fou durant la guerra europea, només va implantar la censura per qüestions militars, mentre que a l'Estat espanyol es vivia una etapa de pau i reconstrucció incompatible amb la censura.

Amb la sorna, ironia i intel·ligència que el caracteritzà, el corresponal a Madrid del diari barceloní *Las Noticias*, que signava amb el pseudònim de "Somniator" ironitza sobre la imatge i situació que Primo de Rivera preten donar de la

premsa de l'Estat: *Otro día se quejan los periódicos de la censura, y el general hablando con un corresponsal de "La Depeche" afirma en nombre de la Prensa que la libertad de ésta no ha sufrido grandes restricciones. Además –dice–, de los veintitrés millones de españoles, pocos hay que se ocupan de esa ligera traba. Ni de esa, ni de nada, se podría añadir. (...) De mí sé decir, que espero llegaré un día en que el gabinete de Prensa y censura se den las crónicas hechas para que resulten a satisfacción de los lectores. Todo menos que lleguen a molestarse en leerlas.*³⁰ L'astut periodista, "Somniator", afegia que Primo de Rivera ho representava tot: obra, pensa, parla, rectifica i desmenteix per compte de tothom.

A la tardor de 1924 els presidents de la majoria d'associacions de premsa de l'Estat adreçaven una carta al general Primo de Rivera demanant la suspensió de la prèvia censura. La sol.licitud fou desatesa, i Primo de Rivera respongué, amb un to paternalista-demagògic, però amb una aparent voluntat programàtica, que la premsa a Espanya havia augmentat el seu prestigi i prosperitat material mercès a la censura: *un régimen de censura tan simple y rudimentario como el actual no puede ser eterno y hay que buscarle, lo que no es ciertamente fácil, su sustitución, per la qual cosa convé, a criteri del dictador, que: la Prensa requiere un Estatuto que abarque y comprenda todos los matices de su existencia, y a eso vamos, si Dios nos da vida. Pero no un Estatuto para perseguirla, sino para obligarla a ser buena..., ya que la igualdad de derechos para propagar una u otra teoria, es una candidez sólo aceptada en tiempos de decadencia. Los Gobiernos tienen el deber de manejar, al compás que juzgan beneficioso al país y a la sociedad que dirigen, todos los resortes y recursos de la actividad nacional.*³¹

Un any i escaig més tard, l'anterior prohóm de la vida política espanyola,

---

³⁰ Publicat a *Diario de Gerona*, 23-8-1924.

³¹ *El pensamiento de Primo de Rivera. Sus notas, artículos y discursos*, Madrid, 1929, pàgs. 167-170.

Ossorio y Gallardo feia un clam en el mateix sentit que les associacions de periodistes: *ante todo el Poder Público ha de dejar en libertad a los españoles para expresar lo que quieran*. És curiosa la divulgació d'aquest tipus de manifestacions, sobretot si atenem al fet que el règim practicava un rígid control sobre elements d'un remarcable pes polític. En tot cas, la contundència de la postura del dictador era inequívoca: *La prensa, pues, ha de ser, a mi juicio, constantemente vigilada y controlada por el Gobierno*.³²

El compromís amb els seus lectors era la constant preocupació de la premsa, conscient que oferien un producte molt devaluat: *El procés de sanejament que la prèvia censura es proposa, situa els diaris en le mateix pla obligat d'un malalt que ha d'atemperar-se a les prescripcions facultatives per no exposar-se a rebre males conseqüències: una purga amargant, uns dies de dieta, o, si més no, un àpat en blanc. (...) S'esdevé, però, sense la sal del comentari faceciós, sense la pebre del fumisme, sense l'amaniment de la ironía maliciosa, sobre les actualitats, el periodista que cuina el diari no pot fer filigranes en la condimentació dels plats del dia; i el lector, lògicament, s'hi ensopeix, i no els hi troba gust*.³³ El lector àvid d'informacions i comentaris substancialment més ideologitzats havia de conformar-se en repasar antics textos.

Aprofitant una visita que fa a Barcelona Primo de Rivera, els directors dels diaris de Barcelona, juntament amb la Junta Directiva de l'Associació de Premsa Diària de Barcelona adrecen un document al general on li fan avinent les següents consideracions: necessitat d'establir una reglamentació respecte a les matèries autoritzades i les que no ho són. El Cap de l'Oficina d'Informació i Censura contesta als signants del document que de moment no és possible procedir a llur sol·licitud.

---

³² *El pensamiento...*, op. cit. pàg.170.

³³ Editorial *Diario de Gerona* del 17-7-1925.

D'altra banda, hi hagué, també, aquell sector de la premsa no addicte, però amb una ideologia conservadora que justificava, a mitges, la censura prèvia. És el cas, per exemple, de *La Epoca* de Madrid que retreia únicament al govern que la censura fos extensiva a tants temes. El diari comprenia que la situació al Marroc o bé la propaganda comunista estessin rígidament sotmeses a la censura, però apuntava com una gran inconveniència que es generalitzés, ja que podria fomentar la indiferència del lector.

Finalment, esmentem l'actitud d'algunes publicacions que des de la seva posició col.laboracionista amb el règim, defensaven el manteniment de la censura. A Girona destacà de manera notable el tradicionalista *El Norte*. Les sol.licituds de supressió de la censura prèvia plantejades per bona part de la premsa eren criticades per *El Norte*, argumentant que això provocaria que la premsa es fes ressó del "murmullo de la calle" i de "comentarios absurdos", i que en tot cas: *La libertad como todo derecho debe ganarse y para ganarlo la Prensa durante varios meses más tiene que contraer los cimientos de su colaboración a la obra del Directorio que es lo que exige el bienestar y la paz de España.*³⁴ No satisfets amb l'estat actual de la premsa, reclamaven més rigor en l'exercici de la censura, ja que consideraven que només preservava el prestigi i l'autoritat del govern, dels seus homes i de l'exèrcit: *Pero también necesita la sociedad religión y moralidad. Y el mismo celo sin rebajarle un ápice, que el gobierno pone en castigar o reprimir los atentados que se intentan contra la disciplina del ejército y la autoridad del gobierno, debe ponerse en reprimir los otros atentados que también se intentan, muchas veces, contra la disciplina de la religión y la autoridad de la moral.*³⁵ Aquest punt de vista que reclama una censura més estricta sobre els temes religiosos es mantinguda per *El Norte* al

---

³⁴ *El Norte*, Girona, 28-6-1924.

³⁵ *El Norte*, Girona, 18-8-1924.

llarg de molt de temps. En un editorial del 12 de maig de 1925 introdueixen idees tan inversemblants com que la censura dignifica a l'home, i que hauria d'ésser exercida pels propis periodistes, en un acte de "patriotisme i enaltiment de la moral".

En tot cas, la censura no s'exercia de manera uniforme entre totes les publicacions. Lògicament hi havia una major predisposició a censurar un determinat tipus de premsa, però a voltes s'incurria en la contradicció d'autoritzar una notícia a un periòdic i aquesta mateixa informació es prohibia a un altre, sense cap motiu aparent que ho justificués. Per il·lustrar aquesta circumstància, esmentem el cas del *Diario de Gerona*, que el dia 18 de novembre de 1923 portà a la censura una notícia que fa referència a uns registres de la policia en els domicilis d'uns elements catalanistes per intentar localitzar un manifest publicat recentment per Francesc Macià. El rigor del llapis vermell no permeté que la notícia veiés la llum pública. Paradoxalment, l'endemà, *El Autonomista* la publicava sense cap problema i els corresponents dels periòdics de Barcelona la inserien a les pàgines dels seus rotatius. Un cas semblant s'esdevingué amb el *Diario de Tarragona*, quan aquest publicà –amb motiu de la mort de Vázquez de Mella– un article d'Indalecio Prieto, intitolat "Ante el cadáver del adversario", que havia estat publicat, sense problemes, per periòdics d'altres ciutats (València o Alacant). El *Diario de Tarragona* fou sancionat sota la intangible justificació governativa de que "había habido mala intención en la publicación".³⁶ En el mateix context de tracte discriminatori, val a dir que quan la Gran Lògia Espanyola, per tal d'aconseguir un local nou a Barcelona, decideix inserir un anunci als diaris barcelonins *El Diluvio* i *La Vanguardia*, només apareix al diari de la família Godó, atès que la censura no permeté que fos publicat a *El Diluvio*.³⁷

---

³⁶ *Diario de Tarragona*, 16-2-1930, esmentat per M. Carmen Gómez Cruz, tesi citada, pàg. 246.

³⁷ Veure Pere Sánchez, op. cit. pàgs. 113-114.

Quan el règim crea el seu periòdic oficial *La Nación*, s'aguditza la manca de criteri censor. Com diu Celedonio de la Iglesia: *Noticias que se estaban tachando a toda la Prensa de la tarde venían a última hora en galeradas de La Nación, al mismo tiempo que ésta se estaba ya tirando, y a pesar de las desesperadas llamadas por teléfono de los censores a los periódicos para autorizarlas, con espíritu de equidad que jamás faltó al personal, no llegaban a tiempo estas indicaciones, para evitar una enojosa desigualdad, y en todo caso producian una gran perturbación.*³⁸

Aquestes desigualtats informatives entre periòdics podien crear situacions compromeses als governadors quan comprovaven, en ocasions, que determinada premsa de Madrid publicava una notícia prohibida a la de la resta de l'Estat, originant-se greuges comparatius. Un cas generat al voltant de l'Ajuntament de Barcelona pot il·lustrar el neguit del governador civil de la capital catalana:

*Tribunal Contencioso Administrativo ha dictado sentencia anulando concurso hecho por Ayuntamiento para nombrar unos médicos municipales, asunto que ha dado lugar a una larga campaña de Prensa y de los interesados para que prosperara su reclamación. Durante estancia Sr. Presidente en Barcelona ordené que no se permitiese publicación noticia en Prensa y así se ha hecho, habiendo salido una vez en "La Publicitat" por descuido censor a quién he separado del cargo y otra en mismo periódico sin haberla traído a censura, por lo que impondré debida sanción. Pero como quiera que noticia la ha insertado "ABC" y los interesados intentarán seguramente que salga ruego a VE me diga si sería oportuno autorizar la publicación.*³⁹

A voltes, tampoc quedava ben clar qui era el responsable de la publicació

---

³⁸ Celedonio de la Iglesia, op. cit. pàgs. 52-53.

³⁹ Telegrama del governador civil de Barcelona al ministre de Governació de data 11-7-1927. Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación".

d'algun escrit subjecte a la censura. Així, veiem com a finals del mes d'abril de 1927, el governador civil de Barcelona multa amb 250 pessetes a la companyia Energia Elèctrica Catalana, per haver publicat a la premsa de Barcelona un article que havia estat anteriorment inserit a la premsa de Girona, però parcialment censurat. L'article en qüestió feia referència a un plet que tenia l'Energia Elèctrica amb l'Ajuntament de La Bisbal. Per lògica, les responsabilitats podien haver recaigut en els periòdics que publicaren íntegrament l'escrit o bé en el censor de Barcelona. En general, la manca de criteri era molt significativa.

La situació creada amb la imposició de la censura i les limitacions i prohibicions en el tractament de tants temes com hem esmentat, va obligar a reorientar bona part dels continguts dels periòdics. Lògicament no es podien publicar, tampoc, articles d'opinió contraris al règim. Primo de Rivera ho recordava, posant-hi encara més emfasi, l'estiu de 1926: *En adelante quienes expongan ideas opuestas, a las por fortuna imperantes, o dificulten la obra de reconstrucción a que nos dedicamos, serán castigados en sus personas y en sus bienes.*

En aquest sentit considerem que convergeixen i s'ensamblen per primera vegada –i per pura casualitat– aspectes propis de la societat de comunicació de masses i restriccions imposades per la Dictadura. És a dir, per bé que de manera parcial i unilateral, el règim limita la premsa d'opinió, la qual cosa genera la recerca i la introducció de nous temes periodístics. Recordem que el nou model de premsa ascendent –amb interessos empresarials– es caracteritzava, entre d'altres coses, per l'aplicació d'una nova temàtica més “popular”: espectacles de masses, atenció al públic femení o difusió de la “vida social”. Els periòdics desconcertats per la censura, a manca d'altres temes, i davant la necessitat d'omplir les pàgines dels seus periòdics, han de fer atenció a una temàtica que, amb tota seguretat i en una

conjuntura de normalitat, hagués passat més desaperebuda. Un diari del prestigi de *El Autonomista*, per millorar el seu contingut i dotar de més amenitat les seves pàgines, anunciava una nova secció que sorprèn per la seva intranscendència, justificada només per la situació imperant: *Periódicamente publicaremos un retrato de mujer, con un elogio que escribirá un compañero nuestro, uno de nuestros más elegantes escritores. Publicaremos el retrato de la dama de la alta sociedad, junto con el de la modistilla alegre y pizpireta. Alternaremos, también, con el de artistas que desfilan por nuestros escenarios. Esta página de belleza y de gracia, será com un delicado tributo a la feminidad, com un clavel puesto en la mano reverente en el pecho de la mujer hermosa.*⁴⁰

Una altra fórmula que usava *El Autonomista* per omplir les pàgines del diari, era publicar articles literaris, la majoria d'Artur Vinardell, que ja havien vist la llum en el mateix periòdic l'any 1913 i successius. Cal observar que aquests articles eren publicats a l'editorial, la qual cosa palesa la impossibilitat d'inserir articles d'opinió.⁴¹ Alguns periòdics es convertien en simples cartelleres d'espectacles, revistes de teatre o "gasetes oficials", *el "cuarto poder del Estado", se ha trocado en la existencia menguada de la claudicación presente. Y así, donde los periodistas de otras épocas ponían el acento rebelde del espíritu popular que les seguía y les admiraba, colocan los de nuestros tiempos el reproductivo anuncio contra las enfermedades de estómago, o el comunicado del Poder que le bienquiste con el que manda.*⁴² És, en aquest sentit, molt significatiu el comentari que fa *El Autonomista* quan rep per telèfon una crònica de Madrid, el dia 13 de febrer de

---

⁴⁰ *El Autonomista*, Girona, 28-11-1925.

⁴¹ El cert és que publicar textos periodístics o literaris que ja havien vist la llum en d'altres èpoques podia ser una estratègia per burlar-se de la censura, ja que en ocasions el lector podia endevinar concomitàncies entre el text antic i la situació actual. Aquest sistema l'havia posat en pràctica el periòdic humorístic barceloní *El Burinot* (1923-1927). En qualsevol cas, no encertem a entreveure intencionalitat en els textos d'anys enrre publicats durant la Dictadura per *El Autonomista*.

⁴² *El Heraldo de Gerona*, Girona, 15-1-1925.

1924: *“La Correspondencia de España”, “El Liberal” y otros diarios, a falta de temas que deje pasar la censura sobre política interior, comentan el discurso moderado y cordial que ha pronunciado en la Càmara inglesa el primer ministro Macdonald.*

Fins i tot, un periòdic que defensava la política de Primo de Rivera com era *La Voz de Gerona*, i per tant amb molts pocs problemes amb la censura, es féu ressó de la circumstància que obligava a absurdes modificacions de continguts: *De ahí que a nadie debe sorprender, estando en antecedentes de lo ocurrido, que veamos determinados periódicos hablar de la... luna (porqué a ella no llega el lápiz rojo) y que deje de ocuparse de cosas sustanciales y de actualidad, cuya sustancialidad y actualidad no sabe, o no quiere apreciar el Censor. Y en este caso mando quien manda.*⁴³

A més les notícies que hom podia publicar, s'havien de transcriure sense cap mena de comentari o valoració. El mateix diari, *El Autonomista*, rebia uns mesos més tard, el 26 de juliol, la següent notícia, també des de Madrid: *La ofrenda de Santiago. Cuando Polavieja ofrendó a la Virgen del Pilar su espada, siendo comandante Jefe de Filipinas habia cierta libertad de prensa para comentar el hecho. Hoy las cosas han cambiado y no hago más que transmitir la noticia escueta: Primo de Rivera (...).*

L'obligació de portar les galeres a la censura militar, sota l'amenaça de la suspensió del periòdic va comportar, també, modificacions estructurals en els periòdics. Així, desapareixen d'*El Gironès* les seccions “Vida Catalana” i “Política espanyola”, i el periòdic ho justifica: *Només podem dir-los hi que les circumstàncies d'ara ens han obligat a prescindir d'elles, refiant-nos de servir al públic les notes de més interès en forma de gasetilles, que, si el senyor censor té a bé suprimir-les, no*

---

⁴³ *La Voz de Gerona*, Girona, 18-7-1926.

*s'en ressentirà l'unitat de cap de les nostres seccions.*⁴⁴

El Autonomista hagué de suprimir la conferència telefònica que publicaven amb l'epígraf "Última Hora", atès que la rebien diàriament de 5 a 6 de la tarda, i no hi havia temps material de portar-la a la censura perquè el diari entrava a màquines. Amb tot, el diari continuà publicant totes les informacions rebudes a partir de la matinada fins a la 12 del migdia, trameses pels corresponsals i agències de l'Estat i de l'estranger que estaven abonats. Hem de suposar que l'exigència dels mecanismes de la censura era negociable. Només així, hom pot entendre el fet que al cap d'un mes *El Autonomista* tornà a publicar la secció "Última Hora", mentre explicitava que *han cesado las causas que motivaron su suspensión*. Probablement es va permetre superar l'engorrós tràmit de passar per la censura mitjançant la consulta telefònica al censor, i potser –per què no?– a canvi d'alguna gratificació personal.

Davant les notícies ofertes per Primo de Rivera, l'estiu de 1924, de la possibilitat de perpetuar la censura, *El Autonomista* es mostra pessimista i considera que no existeix cap altre remei que esperar nous corrents –que vinguin de dalt o de baix– capaços de restablir en plenitud la Constitució, atès que és, en definitiva, "l'instrument de civilització que empra la gran majoria de nacions del món". La reflexió del diari els serveix per recordar als seus lectors la impossibilitat de tractar diversos temes d'actualitat des de les pàgines del periòdic, mentre duressin els condicionaments imposats pel règim.

La conjuntura política tendia a desnaturalitzar l'ofici del periodista, i el relegava a una condició molt equivalent al funcionariat: *¿No podremos los periodistas tener iniciativa provechosa mientras duren las presentes circunstancias? ¿Habremos de renunciar, temporalmente, a ser periodistas, es decir, a vivir en*

---

⁴⁴ *El Gironès*, Girona, 29-12-1923.

*contacto –contacto íntimo, no de mera referencia– con la opinión? Las cuestiones literarias, los escarceos artísticos y un poco de disertación internacional se dejan a nuestro arbitrio; pero esto, con ser tan importante, resulta secundario en el momento presente, cuando se nos ofrecen por resolver problemas preponderantes, de urgente resolución, de vida o muerte para la Patria.*⁴⁵ Tanmateix, la censura havia d'ajudar a redefinir la professió periodística, entre la penúria de l'articulista i la revalorització del gasetiller.

La redefinició era la conseqüència no solsament de l'adaptació a la censura, sinó també a l'autocensura, preceptes que lamentablement no deslliuraven als periòdics i als periodistes d'un darrer esglaió coarctiu. Malgrat la imposició de passar per la prèvia censura, el tancament i les multes a periòdics i revistes eren el darrer element de coarctió en el lliure exercici del periodisme. D'altra banda, el fet d'haver passat la censura no excluïa de tot perill als responsables de l'escrit, malgrat que Primo de Rivera hagués afirmat el contrari. Així, el governador civil de Barcelona, recordava, el mes de maig de 1925, que: *la previa censura no exime de sanción al periódico que incurre en ella. Si por descuido de los censores pasa un artículo o suelto delictivo, dichos censores responderan y sufriran las consecuencias, pero además al culpable se le impondrá la referida sanción.*

Molts pocsensors van patir aquestes conseqüències,⁴⁶ per bé que –i així ho verifiquem amb molts casos– diversos periòdics van ésser sancionats, malgrat haver obtingut l'autorització reglamentària de la censura per publicar el text en qüestió.

És paradoxal, també, constatar que la repressió tenia caràcter retroactiu. Així, es van condemnar periòdics i periodistes per escrits anteriors al cop d'Estat. En aquest sentit, citem el cas del periodista Lluís Montero que fou detingut per atacar a

---

⁴⁵ *Diario de Gerona*, Girona, 14-9-1924.

⁴⁶ Recordem el cas, esmentat més amunt, del censor destituït per haver deixat publicar a *La Publicitat* de Barcelona una notícia relativa a nomenaments de metges municipals.

l'arquebisbe de Tarragona en un escrit publicat al 1912, o bé el del cap regional jaumista de Catalunya, ex-regidor de l'Ajuntament de Barcelona, Miquel Junyent, que fou processat per un article publicat l'any 1918 on parlava de la neutralitat espanyola a la guerra europea.

A Girona, la majoria dels periòdics –sobretot, com és lògic, els no addictes al règim– en van patir les conseqüències, i en el cas de la premsa catalanista amb el màxim rigor; així *El Gironès*, portaveu del "Centre Catalanista de Girona i Sa Comarca", és un fidel exponent de les dificultats que viu aquest tipus de premsa amb el nou règim. El maig de 1924 fou suspès per espai d'un mes i multat amb 250 pessetes per la publicació d'informacions "tendencioses". El caràcter marcadament catalanista del periòdic indisposava, sens dubte, a unes autoritats especialment sensibilitzades en la persecució de qualsevol manifestació d'identitat catalana. El setembre de 1924 el flamant governador civil de Girona, Juan de Urquía, expressà una actitud premonitòria: *He visto con extrañeza que en la pasada edición de "El Gironés" se publica un suelto en el que parece se amenaza o coacciona a dos señores que han aceptado cargos públicos. Yo, puede que debía castigar eso, pero lo he tomado a broma, algo así como una simple chiquillada.*

L'antipatia que dispensà el governador a *El Gironès* s'accentua arran d'una notícia publicada al periòdic regionalista, el 22 de novembre de 1924, on afirmava que el Manifest de la "Unión Patriótica" presentat a Girona el suscrivien 20 diputats governatius, 21 regidors i 159 funcionaris de diferents corporacions. Segons Urquía es tractava d'una informació falsa, ja que el Manifest era signat per 34 catedràtics i mestres, 17 metges i farmacèutics, 41 propietaris, 14 advocats i procuradors, 43 comerciants i industrials, 5 enginyers i arquitectes i 105 empleats oficials. El governador civil va lliurar una nota a la premsa, publicada el 25 de novembre de

1924: Como la noticia de "El Gironés" es notoriamente falsa, irremisiblemente falsa, y es un intento más de ese periódico, el Gobernador advierte al mismo la obligación que tiene de publicar, íntegra, esta rectificación. Y como la insidia, que ha visto la luz, tiende a desprestigiar o a desconcepcionar, con mala fe, una obra de Gobierno, a la que presta calor de simpatía el Directorio Militar, el Gobernador, impone a "El Gironés" 250 pesetas de multa, que hará efectivas sin disculpas, ni previas explicaciones, y sin dialogar sobre este asunto. Y como a la nobleza y a la generosidad del señor Urquía de la que, sin jactancias, hace alarde ahora mismo, ya que lo conveniente sería multar y suspender el periódico, se ha venido contestando de esta forma solapada, la futura actitud de "El Gironés" determinará las nuevas medidas que la opinión, patriótica y sensata, espera. Un més mes tard s'acomplien les amenaces: el governador suspengué indefinidament *El Gironès*, el qual no reapareixé fins després de la proclamació de la República.

El *Diario de Gerona* és una publicació que pot vanagloriar-se d'haver estat sancionat per raons ben diverses. El dia 7 de juliol de 1925 era multat amb 250 pessetes per publicar una notícia aparescuda a *El Norte* de Girona, que hom suposava havia passat per censura, referent a un homenatge celebrat a Figueres. Un cop comprovades les circumstàncies esmentades el governador retirà la multa al *Diario* i els exigí que informessin públicament d'aquest fet. Era la manera que les autoritats tenien de mostrar l'honorabilitat i rigorositat amb què exercien llur tasca repressora.

La celebració de l'Exposició Universal a Barcelona, l'any 1929, va ser l'argument inicial d'un polèmic editorial intitolat "La multitud en el Estadio",⁴⁷ i publicat pel *Diario de Gerona* el dia 23 de maig de 1929. L'Estadi de Montjuïc fou l'escenari de multitudinàries proves esportives, contemplades de forma profètica pel diari: *Con*

---

⁴⁷ Veure apèndix núm. 9.

el Estadio, Barcelona es la primera ciudad mediterranea que puede aspirar a ser sede de pruebas deportivas internacionales de la mayor importancia, tales como las famosas Olimpiadas que periódicamente absorven por unos días la atención mundial.

L'aspecte que oferien 60.000 o 70.000 persones reunides a l'Estadi, en uns moments en què l'atonía i la desmobilització dominaven el país, impressionà profundament l'editorialista del diari, el qual ho ressaltà, mentre feies comparacions històriques: *Conocíamos los efectos de loa multitud imponente en su entusiasmo a través de manifestaciones políticas populares de recuerdo inolvidable; la conocíamos también en medio del máximo recogimiento a través de actos tales como el entierro de los grandes hombres Prat de la Riba, Guimerà, Iglesias; la conocíamos en los festejos públicos, bulliciosa i animada, con dinamismo trascendente. Nos faltava conocerla a través de un cierto estatismo relativo, apiñada en un recinto de grandes proporciones.* L'article fou interpretat per les autoritats com una manifestació catalanista, impròpia i incompatible amb el sistema imposat pel règim. El resultat va ser una multa de 500 pessetes, sota la justificació que amb la publicació de l'article: *se ofende a la Patria única y excelsa, tratando de restarle méritos y de desvirtuar éxitos eminentemente nacionales con hábiles cubileteos y enfermizas añoranzas, que si bien han podido distraer a la censura, no pierden por ello su marcada y perniciosa tendencia nacionalista, desobedeciendo así las órdenes dictadas en defensa de sagrados principios.* El *Diario de Girona* rebé amb sorpresa la notificació de la multa, i més si atenem al fet que ja havia passat per la censura. Els responsables del diari esperaren una setmana abans no van informar de la sanció als seus lectors, amb l'objectiu de poder adjuntar un comunicat del mateix diari on expressaven els seus punts de vista en relació a la multa, fent constar

la seva discrepància, atès que amb el silenci –deia el diari– semblaria estar d'acord amb el motiu fonamental de la multa, quan en matèria d'interpretacions l'única vàlida és la del propi diari: *En el artículo multado estimamos que no hay ofensa ninguna a la Patria. No se ha tolerado ni se tolerará nunca en estas páginas que la labor de cultura que representa la cotidiano comunicación con el lector, sea vehículo de pasiones innobles y desleales, aparte que en ninguna ocasión las plumas que redactan DIARIO DE GERONA han sentido tan reprobables intenciones.*⁴⁸

De fet, els arguments que justificaven una multa o una suspensió podien ser infinits. El *Diario de Gerona* pateix un tancament de quatre dies –inicialment havien de ser quinze– fonamentat en una causa ben peculiar, relacionada amb el lloc de residència del seu director. En els primers temps de la Dictadura figurava com a director del periòdic regionalista Narcís Masó Valentí, fill del fundador Narcís Masó Pagès. El director exercia de mestre a Barcelona a l'escola Montessori de la Mancomunitat, quan l'escola és clausurada per Primo de Rivera –sens dubte, pel tarannà progressista de l'ensenyament que s'hi impartia– Masó s'incorpora a la Mútua Escolar Blanquera fundada per Alexandre Galí el 1924. En aquesta època, Narcís Masó edita uns fulls d'afirmació nacionalista que li suposen un exili de tres anys, bona part dels quals els passa a Ginebra. Atenent la personalitat de Narcís Masó és lícit pensar que la suspensió del diari responia a una qüestió ideològica, i no administrativa com volien fer creure les autoritats. El 19 de juliol de 1924 la redacció del *Diario de Gerona* rebia una carta del governador Artur Carsi amb el següent text:

Habiéndose necesitado inquirir cual fuere el Director responsable de ese Diario, este Gobierno se ha encontrado con que la Dirección es ejercida nominalmente por D. Narciso Masó. Y como es de evidencia pública que dicho

---

⁴⁸ *Diario de Gerona*, Girona, 31-5-1929.

*señor ahora y desde hace mucho tiempo no reside en esta capital ni en ella está vecinado, lo que determina que será vecino de otra, ni visita siquiera esta ciudad, es manifiesto también que no puede desempeñar la dirección de un periódico local, ni cumplir asiduamente los deberes de tal cometido. En su vista y no siendo factible que una publicación prosiga con tal anormalidad, proveo que quede en suspenso la publicación de ese diario hasta que por lo menos se normalice su situación legal, si es que no procediere imponerle un correctivo por el tiempo que ha faltado a la ley abiertamente. Sirvase acusarme recibo.*⁴⁹

A partir d'aquell moment assumeix legalment la direcció del diari el seu germà Santiago. Dos anys més tard, Narcís Masó, en el seu exili suís, i en el marc d'una conferència, denuncià la política de Primo de Rivera: *En el moment present la dificultat més greu està –em sembla– en la situació anormal en què es troba el nostre país. En tot el que fem i proposem a Catalunya s'exigeix l'etiqueta d'un espanyolisme a ultrança, amb la qual cosa no podem pas transigir. (...) molts altres catalans –el que uns parla n'és un– han estat allunyats dels llocs on treballaven entusiàsticament pel progrés i la cultura de llur pàtria. El Directori espanyol vol fer la guerra a la cultura catalana. Però els dictadors no són pas eterns.*⁵⁰

Amb tot, és interessant comprovar com la repressió podia afectar també a publicacions ideològicament no massa allunyades del règim. És el cas de *El Heraldo de Gerona*. El 17 d'octubre de 1924 s'informava que havia estat avisat de suspensió per haver publicat una notícia –per cert, com hem vist absolutament certa– que indicava l'existència d'un complot on intervingueren l'alcalde de Girona Jaume Bartrina, el regidor Joan Gomis Llambias i el diputat provincial Ferran Casadevall. La nota del governador deia: *tales informaciones tendenciosas que tienden a*

---

⁴⁹ Carta publicada al mateix *Diario de Gerona* el 27-7-1924.

⁵⁰ Citat a Salomó Marquès i Sureda, *Narcís Masó. Pedagog de l'escola activa*, Girona, 1990, pàgs. 20-21.

quebrantar el prestigio de la autoridad y a perturbar la tranquilidad política se repitan como aquí, nadie tiene derecho a enmarañar ni a chismorrear, y los tiempos del politiquero de zancadilla ya pasaron, se verá en el penoso deber de proceder con toda energía, ordenando la suspensión del periódico que intente oponer obstáculos al desarrollo normal de la buena obra que ahora se realice. El dia 5 de febrer de 1925 era suspès per espai d'un mes.

Però no únicament els periòdics estaven exposats als rigors de la dictadura, sinó també els periodistes: des del redactor al simple col.laborador. Un cas molt emblemàtic de repressió contra un periodista és el protagonitzat per l'il.lustre periodista-escriptor empordanès Josep Pla, atesa la seva trajectòria professional. Josep Pla havia estat elegit diputat provincial de la Diputació de Girona, pel districte de La Bisbal, i diputat de la Mancomunitat de Catalunya, a les eleccions del juny de 1921, en representació dels sectors del regionalisme, que a Palafrugell –lloc d'origen de Pla– s'articulaven al voltant de la Lliga Nacionalista, i del seu òrgan a la premsa *Baix-Empordà*. Quan l'abril de 1922 Acció Catalana va presentar el manifest per la creació d'una Conferència Nacional Catalana, Josep Pla hi donà el seu suport; però a l'estiu de l'any 1924, ja explicitava el seu distanciament respecte les tesis d'Acció Catalana, i es mostrà molt més partidari del posicionament polític de la Lliga i del seu líder Cambó.

Des de l'any 1922 fins el 1927 Pla exerceix una intensa tasca de corresponsal de premsa a l'estranger: Itàlia, França, Alemanya, Anglaterra. El seu contacte directe amb la península itàlica –es present a la Marxa sobre Roma– fa que publiqui diversos articles sobre el feixisme i Mussolini. Inicialment expressa llur admiració pel feixisme i la seva esperança en Mussolini, criteri que modifica al cap de poc temps.

Josep Pla havia reflexionat sobre la gènesi del règim de Primo de Rivera ja en

plena Dictadura.⁵¹ El divorci entre la classe política i el poble, constatat en fets tan decisius com el terrorisme a Catalunya i la guerra del Marroc, van trobar, segons Pla, una base teòrica en els plantejaments d'Antoni Maura, i que serveixen per explicar l'origen del cop d'Estat. D'altra banda, Pla coneixia perfectament els mètodes de "purificació política" que emprava el règim, atès que els havia patit personalment –per bé que amb poca inquietud– al ser destituït dels seus càrrecs de diputat provincial i de la Mancomunitat,⁵² i també, havia experimentat els rigors de la censura de premsa, amb motiu d'unes cartes trameses des de l'estranger per ser publicades a *La Veu de Catalunya*, signades conjuntament amb Eugeni Xammar, els mesos de febrer i març de 1924. A les cartes ambdós periodistes reflexionen sobre la premsa espanyola, la seva relació amb la política i la funció dels periòdics en l'evolució de la política catalana. De les set cartes enviades, una fou suprimida per la censura governativa, i la resta publicades però amb paràgrafs mutilats.⁵³

A la dècada dels 20, l'escriptor empordanès és una figura de prestigi literari, i un dels noms que més sobresurten de la premsa catalana. Les seves estades a l'estranger li possibiliten una gran relació amb els exiliats de la dictadura de Primo de Rivera, sobretot a París els anys 1924-1925, amb la colònia catalana i espanyola, formada per personatges tan significatius com Francesc Macià, Jaume Miravittles, Marcel·lí Domingo o Miguel de Unamuno.

Pla té l'honor de poder afegir el seu nom a la llista d'exiliats il·lustres. El seu currículum nacionalista ja era suficient per ser una persona poc grata al règim, però

---

⁵¹ Josep Pla, "Després del cop d'estat del 13 de setembre: obertura d'un període revolucionari", *Prosperitat i rauxa de Catalunya*, Obra Completa, vol. 32. Barcelona, 1988, pàg. 85-102. Assaig publicat a *Revista de Catalunya*, núm. 11, maig 1925.

⁵² Eugeni Xammar, *Seixanta anys d'anar pel món*, Barcelona, 1975, pàg. 277. Xammar, col·lega de Pla com a corresponçal de premsa a l'estranger, afirmà que Pla havia rebut la notícia de la seva destitució "amb una glacial indiferència".

⁵³ E. Xammar, op. cit. pàgs. 270-271, i J.M. Casasús, *El pensament periodístic a Catalunya*, Barcelona, 1987, pàgs. 137-139.

cal situar l'origen dels seus problemes amb les autoritats de la Dictadura en un fet puntual: la publicació d'un article periodístic en el diari de Palma de Mallorca *El Dia*. La col.laboració de Josep Pla en el periòdic balear es produí de forma circumstancial i va durar menys de 15 dies. *El Dia* era dirigit pel secretari de Francesc Cambó, Joan Estelrich, malgrat que el finançava Joan March i Ordines, enemic irreconciliable de Cambó. Però els bons oficis d'Estelrich eren capaços de superar aquest teòric contratemps. A l'estiu de 1924 Estelrich convidà al seu amic Josep Pla a passar uns dies a Palma. Segons ha explicat Pla, ell ho interpretà com un gest altruista que únicament perseguia el cercar un clima propici al relax i al repós: *Em vaig equivocar. No podria pas dir exactament com anaren les coses: el cert és que cada dia que passàrem a Mallorca –i n'hi passàrem deu o dotze– em sortí a un article llarg diari. Ni jo mateix no ho podria explicar.*⁵⁴

Un dels articles publicats intitolat “¿Se abandona Marruecos?”⁵⁵ veié la llum el 29 de juliol de 1924, i fou el causant del processament. Es tractava d'una crítica a Primo de Rivera per haver insinuat una proposta d'abandonament del Marroc. L'article de Pla responia a l'encàrrec que li féu Estelrich d'escriure un article contra la política al Marroc,⁵⁶ atès que el propietari de *El Dia*, Joan March, estava enfrontat amb el govern per un tema referit a la Régie Marocaine del tabac. En l'article s'esmentava un telegrama de l'enviat especial de *Le Temps*, on es descobria l'hostil recepció que dispensaren a Primo de Rivera els caps militars de Ceuta i Melilla.

L'escrit està datat a París, la qual cosa implica que Pla col.laborà durant un temps més a *El Dia*, després de marxar de Palma. De principis de juliol a començaments de setembre Josep Pla va publicar 14 articles a *El Dia*, alguns amb

---

⁵⁴ Josep Pla, “Joan Estelrich o la dispersió (1896-1958)”, *Homenots primera sèrie*, Obra Completa, núm 11, Barcelona, 1969, pàg. 489.

⁵⁵ Veure apèndix núm. 9.

⁵⁶ Segons Xammar, Estelrich “bullia de projectes antidictatorials”. E.Xammar, op. cit., pàg. 281.

títols tant suggestius com "La descomposició del fascismo" (1-7-1924), "Liberales de cartón" (23-7-1924), "Desarrollo de la crisis fascista" (15-8-1924) o "Maura o la ingenuidad" (2-9-1924).

Malgrat que el text de "¿Se abandona Marruecos?" havia passat la censura, el comandant jutge de la Capitanía General de les Balears va ordenar el processament de l'autor de l'escrit, per la qual cosa intentà –amb el concurs de la Guàrdia Civil– que Pla es presentés a Capitanía General, però no ho aconseguí, ja que el periodista ja no era a l'illa. Aleshores la Guàrdia Civil el va a buscar al seu domicili de Palafrugell –carrer del Sol núm. 8–, però, sortosament Pla ja es trobava molt lluny: a Budapest, com a corresponsal de *La Publicitat*. El fet de no localitzar-lo provocà que hom publicés una ordre de compareixença:

Pla Casadevall, José; domiciliado últimamente en Palafrugell, calle del Sol núm. 8, provincia de Gerona, colaborador del periódico "El Día" de Palma de Mallorca, ignorándose sus demás circunstancias personales, procesado en causa que se instruye con motivo de la publicación de un artículo en el expresado periódico, titulado "¿Se abandona Marruecos?", considerado injurioso para el ejército, comparecerá en el término de treinta días, a contar desde la publicación de esta requisitoria, ante el comandante juez permanente de la Capitanía general de Baleares, don Gabriel Riera Alemany, residente en la precitada población; bajo apercibimiento que, de no efectuarlo, será declarado rebelde.⁵⁷

Pla s'havia lliurat d'ingressar a la presó, però a partir d'aquell moments encetà un període d'exili, que d'altra banda cal dir li era perfectament compatible amb la seva professió de corresponsal de premsa a l'estranger. El mes de gener de 1926 era sobresegut el sumari. Amb tot, Josep Pla no pogué passar la frontera fins el mes de maig de 1927, per bé que ho havia intentat a principis del mateix any.

---

⁵⁷ *Boletín Oficial de la Provincia*, Girona, 8-11-1924.

Hem aprofundit únicament en uns casos concrets de repressió contra uns periòdics i un periodista en particular. En l'apèndix núm. 8 presentem una relació exhaustiva de les sancions imposades a la premsa gironina; i una mostra orientativa –però representativa– de l'heterogenïtat de publicacions sancionades de Catalunya i de la resta de l'Estat i dels arguments que concurren en el moment de multar o suspendre un periòdic.

L'anàlisi de la part més fosca de la política de premsa primoriverista –censura i sancions– dissipa qualsevol interpretació tendent a considerar que la Dictadura mai hagués estat disposada a crear un sistema informatiu, que no fos la simple pràctica repressiva i manipuladora de l'opinió. Sens dubte, la política de premsa mussoliniana podia representar un mínim marc referencial. Sense cap pretensió d'aprofundiment, considerem interessant esmentar el cas de la premsa d'Itàlia, la qual, per cert, fou objecte en reiterades ocasions de l'atenció de la premsa gironina de l'època. El feixisme abocà a la premsa italiana a un estat de misèria qualitativa i econòmica. Mussolini intervingué políticament i econòmicament les empreses periodístiques –resulta molt significativa l'expropiació de l'emblemàtic *Il Corriere della Sera*–. De bell antuvi, Mussolini va dictar, també, decrets que limitaven la llibertat de premsa, sota el justificant que en aquells moments alguns periòdics podrien fer una tasca tendenciosa. La situació empitjorà a partir de l'1 de setembre de 1926, després d'un segon atentat contra Mussolini. El Gran Consell Feixista suspenia per un espai de temps indeterminat totes les publicacions que no eren absolutament favorables al règim. Així doncs, les úniques que van subsistir estaven totalment integrades al sistema “corporatiu” del dictador.

A Itàlia les pèssimes condicions instituïdes per Mussolini s'agreujaren amb factors conjunturals com l'increment del cost del paper. El feixisme aportà, davant el

problema, solucions dràstiques que en cap cas es proposaven de millorar el producte periodístic: reducció del tamany i del nombre de pàgines, amb la consegüent reducció de les seccions que no fossin informatives, concisió en l'exposició dels textos per un millor aprofitament dels espais –aquesta mesura significà un augment de la fiscalització dels continguts–, s'obligava a reduir les notícies estrangeres als espais mínims i indispensables, i finalment hom advertia que si les esmentades solucions no eren suficients es procediria a la suspensió de la premsa diària –excepte a les grans ciutats– i seria substituïda per fulls setmanals.

La queixa dels sindicats periodístics italians estava més que justificada, per bé que no es comprèn com podien plantejar reivindicacions professionals que pertanyien a periòdics de propietat de feixistes, atès que aquests havien comprat la majoria de publicacions. Era la gran paradoxa del règim italià: el govern disposava de gairebé la totalitat dels periòdics, en canvi, però, no tenia a cap ciutat el vot favorable dels periodistes.⁵⁸ Des de l'any 1928 els directors dels periòdics són agrupats en una Associació i els periodistes en un Sindicat Nacional Feixista. Primo de Rivera aplica el criteri intervencionista italià, però sense el radicalisme de les expropiacions.

---

⁵⁸ Aquesta qüestió és plantejada al *Diario de Gerona*, Girona, 28-7-1924.

11.- FUNCIO TESTIMONIAL DE LA PREMSA "ALTERNATIVA" A GIRONA

A l'estranger les notícies de la intervenció militar a l'Estat espanyol eren, en un primer moment, molt confoses, fins el punt que no sabien indicar qui era el responsable del cop d'Estat, ni quines característiques polítiques i ideològiques definien al nou règim. La situació política va originar, com hem vist, infinitat d'inconvenients a la professió periodística. Per evitar la presó i les multes molts periodistes van optar per l'exili, tot i que també cal fer esment a l'exili interior de molts professionals que van abandonar la pràctica del seu ofici.

Més enllà de les fronteres de l'Estat espanyol fou el refugi obligat d'homes vinculats al món de la premsa. Aquesta situació va provocar, l'any 1926, una reivindicació pública d'un sector de la premsa barcelonina en favor del retorn dels companys exiliats. A Girona s'hi adheriren els periodistes Manuel Roset Sala i Artur Vinardell.

A l'estranger molts dels exiliats van promoure accions que palesessin la veritable imatge de l'Estat espanyol. L'edició de periòdics fou un dels instruments més extesos per expressar el sentiment antidictatorial. El govern espanyol es desvivia per evitar la difusió a l'Estat, i des de la mateixa ambaixada espanyola a París s'encetava el control i la viligància de les activitats opositores al règim des de l'exili. A París els anarquistes creen un "Comité de Relaciones Anarquistas" a començaments de l'any 1924, a través del qual organitzen una "Federación de Grupos Anarquistas de Lengua Española", basada en una empresa cultural més ampla –la "Librairie Internationale– constituïda amb col.laboració d'anarquistes francesos i estrangers, i funden el periòdic *Liberión*, posteriorment anomenat *Iberión*.

La "Librairie" va ampliar considerablment la difusió de les seves publicacions al llarg de l'any 1924, i bona part del seu finançament provenia de l'atrancament de bancs que realitzaven membres integrats en el grup dels "Solidarios".¹

Una publicació que adquirí gran renom fou *España con Honra*, fundada a París per un opositor al règim molt emblemàtic: Blasco Ibáñez, i a on hi col.laborava un altre escriptor il.lustre: Unamuno. Els editors aconseguien, sovint, introduir la publicació a l'Estat espanyol: *España con Honra passava la frontera de mil maneres diferents, per tal de desorientar la policia. Unes vegades per aquí, d'altres per allà; ja ben plegada dins un sobre amb franqueig ordinari, o bé embolicada dins un exemplar de qualsevol publicació inofensiva. Però el cas és que hi entrava, que es divulgava per tot el país, i que hom la llegia amb una fruició extraordinària.*²

De fet, és cert que per introduir periòdics no autoritzats a l'Estat espanyol s'utilitzaven diferents fórmules, com l'anteriorment citada d'amagar-los entre d'altres publicacions permeses. Aquest sistema fou descobert per la policia, l'octubre de 1928, quan s'intentava passar la frontera diversos exemplars del periòdic editat a la República Argentina per Joan Comorera, *La Nació Catalana*. En aquest mateix mes, a Bilbao, la policia descobreix fulls clandestins a dintre de molts exemplars de *El Noticiero Bilbaíno*, periòdic moderat, d'ordre i lliure de qualsevol sospita.

Hi havia d'altres sistemes per fer circular a l'interior de l'Estat aquesta premsa d'exili no permesa pel règim. En el cas concret del setmanari republicà catalanista, fundat el 1927 a París, *El Fuet*, es trametia a través d'una carta tancada que en el sobre hi constava el missatge comercial "Au vrai fromage...": *Però sembla que no pocs amics nostres que rebien El Fuet rebien també no més tard de l'endemà, la visita de la policia del dictador. El truc del formatge no donava resultat. Les*

---

¹ R.Vidiella, *De París a la cárcel de Madrid*, Madrid, 1931, pàgs. 48-51.

² Artur Perucho, op. cit., pàg. 301.

*molèsties policiaques esveraven molts destinataris de tal manera que en Casanellas –fundador del periòdic– va rebre al seu hotel un seguit de telegrams amb el següent text: N'envoyez plus de fromages.*³

Prenent com a referència el treball de Joan Crexell, podem afirmar que la vitalitat periodística a l'exterior era molt notable. Així, juntament a publicacions fetes a l'estranger que ja s'editaven amb anterioritat a la Dictadura, se'n creen de noves, molt lligades a la conjuntura política i amb l'objectiu prioritari de denunciar la situació dictatorial de l'Estat espanyol. La majoria dels títols es publiquen a França, per la seva proximitat geogràfica, per bé que Amèrica –especialment Argentina i Xile– també acull molts iniciatives periodístiques catalanes.

L'escriptor empordanès Josep Pla va col·laborar en el *Butlletí de Catalunya*, òrgan dels exiliats d'Estat Català, editat a París l'any 1924, sota l'impuls de Francesc Macià. Pla, que anys més tard adoptarà postures ideològiques discutibles; expressa una inequívoca voluntat de combatre la Dictadura i reclama un front únic de l'oposició com a únic mitjà per fer-ho realitat: *Quan el Primo ha dit a Bilbao i el rei a Barcelona que governaran tot el temps que sigui necessari, no han pas fet saber una veritat d'ordre matemàtic. El que han volgut dir, única i exclusivament, es que governaran fins que els treguin. Si el front únic ja era justificat quan l'impressió general era la duració relativa del govern militar, ¿no ho és doblement ara que Madrid juga la darrera carta? (...) La monarquia trobarà sempre polítics per fer una política unitaria. Per una raó molt senzilla. El problema català és l'únic problema que ha sentit i sent el poble castellà.*⁴

Sembla ser que els periodistes catalans a l'exili disposaven d'un servei de premsa. Aquest servei era el *Bulletin d'Information*, publicat a París –en francès– per

---

³ Joan Crexell, *Premsa catalana clandestina i d'exili, 1917-1938*, Barcelona, 1987, pàg. 206.

⁴ *Butlletí de Catalunya*, París, juny 1924. És pot consultar a la Biblioteca de Catalunya de Barcelona.

iniciativa de la Lliga i Acció Catalana. *Le Courrier Catalan*, en francès, i *Hojas Libres* foren dues de les publicacions d'exili més emblemàtiques, amb un fort contingut contra la Dictadura espanyola. *Le Courrier* sortí des del maig de 1924 al setembre de 1927, sota l'impuls de sectors catalanistes, mentre que *Hojas Libres* era dirigida per Eduard Ortega i Gasset, començà a publicar-se l'abril de 1927.

La intensa activitat dels exiliats a França es veié mediatitzada, a partir de l'abril de 1925, quan el govern d'esquerres d'Herriot fou substituït pel govern Painlevé, el qual serà responsable de l'acord amb Primo de Rivera per frustrar la rebel·lió nacionalista al Marroc. Aquest canvi polític pressuposava un major control dels exiliats, fins el punt que els il·lustres exiliats –Unamuno, Blasco Ibáñez, Soriano– acabaran per abandonar París.

Els homes del règim van témer sempre la premsa dels exiliats, i empraven la desqualificació sistemàtica per definir-la: *Aquellos otros desaprensivos redactores de libelos, como las llamadas "Hojas Libres", escritos a ciencia y conciencia de su falsedad por algún prohombre republicano en el exilio y que a pesar de su absurda información eran paladeados con regodeo, no sólo por los españoles desidentes refugiados en Francia, sino incluso por los que, viviendo dentro de España, podían saber que toda aquella literatura sandía no obedecía a ningún versosímil hecho, y si, en cambio, a un deseo bien marcado de obtener financiaciones bastantes para seguir escribiendo estupideces, como ocurría también con aquellos otros escritores que clandestinamente hacían correr dentro de España sus publicaciones, mucho más demagógicas que las "Hojas Libres", como la del "Murciélago" y tantos otros.*⁵ Sens dubte, les *Hojas Libres* tenien una fluïda circulació a l'Estat espanyol, i fins i tot alguns joves oficials d'artilleria en repartien còpies, sovint elaborades artesanalment,

---

⁵ Eduardo Aunós, *Acción Española*, VI, núm.33, 16-7-1933, pàg. 188, citat per Eloy Fernández Clemente, op. cit.,pàg. 228.

entre els seus companys a finals de 1928 en moments de màxima agitació de l'arma d'artilleria.⁶ Aquesta circumstància explicaria l'animadversió de les autoritats del règim respecte la publicació. Però, de manera paradoxal el mateix govern alenava l'interès per la lectura de la premsa "prohibida", amb les seves desqualificacions públiques, com és el cas de la nota oficiosa de Primo de Rivera, publicada el 13 d'abril de 1927, i a on definia a *Hojas Libres* com un folletó d'un centenar de minúsculs folis dedicats a combatre el règim amb el llenguatge "más procaz que pueda imaginarse". Era, segons deia la nota, un opuscle que tractava múltiples temes, però "de un modo vago e impreciso, aunque siempre injurioso". Aquestes afirmacions cridaven l'atenció de l'opinio pública, que a partir d'aleshores cercava àvidament la publicació clandestina.

Deixem de referir-nos, a propòsit, a inifinitat de publicacions d'exili. En tot cas, però, queda perfectament reflectida la important activitat periodística a l'exili, tot i que la difusió a l'interior era molt modesta, per bé que un dels objectius prioritaris d'aquest tipus de premsa era conscienciar als països estrangers de la difícil situació que hom vivia a l' Estat espanyol. Però, per què era modesta la difusió a l'interior? Sens dubte, pel control exercit des de la frontera que hem esmentat només de passada. En els períodes en que s'imposen importants restriccions en l'exercici de la llibertat, la frontera francesa adquireix un protagonisme fonamental. Els anys de la Dictadura la frontera fou escenari del pas de moltes persones que intentaren organitzar diverses conspiracions contra el règim i de contactes de diverses forces polítiques opositores de diferent tendència.⁷ Com escriu E.Ucelay Da Cal: *La Dictadura també crea unes dificultats considerables de funcionament. Dirigents com*

---

⁶ E.Ucelay Da Cal, tesi doctoral citada, pàg. 827.

⁷ Per aquest tema remetem al lector interessat, a la consulta, entre d'altres treballs, de S.Ben-Ami, *La Dictadura de Primo de Rivera...*, i E.Ucelay Da Cal, *El nacionalisme ...*, tesi doctoral citada. I del mateix autor, "Provincialistes contra dualistes...". op. cit. pàgs. 23-31.

*Macià o com Lluís Nicolau d'Olwer, d'Acció Catalana, han d'exiliar-se i la frontera fa que ràpidament el que passa a "l'interior" tingui solament una relació relativa amb el que es pot muntar a França. Aquest fet policial afectà també els grups armats confederals, que porten projectes més audaços a París, mentre que a Barcelona llangueixen. (...) París, llavors, i no l'interior, es converteix en el focus contra la Dictadura.*⁹ L'activitat clandestina a l'interior –i també l'exili europeu– es trobava, tanmateix, amb grans dificultats de coordinació amb Amèrica.

Les autoritats governatives van establir amb màxima diligència un rigorós control de les publicacions que entraven a l'Estat espanyol provinents de l'estranger. La tasca repressiva de l'interior no podia veure's malmesa per la premsa forània, alhora que calia aïllar possibles nuclis de resistència que intentaven actuar dins l'Estat. La vigilància a la frontera s'intensificà. Els empleats de Correus i autoritats de les zones fronteres amb França reberen ordres precises d'impedir l'entrada a l'Estat espanyol de revistes, setmanaris o diaris estrangers que publicuessin articles on es censuressin les institucions espanyoles i la política del Directori. Hom feia esment concret de prohibir l'entrada a les publicacions *Hercules*, *Sempre*, *Avanti* i *Iberión*. Pocs dies després del cop d'Estat es interceptada a la frontera de Portbou la tramesa dels periòdics *La Dépêche de Toulouse* i *L'Independent* de Perpinyà, i l'abril de 1924 hom prohibeix l'entrada del setmanari francès *L'Independence Internationale*.

Fins i tot, els periodistes que tenien un contacte habitual amb companys de l'altra banda de la frontera patien una vigilància molt estricta. El corresponsal a Portbou de *La Publicitat* de Barcelona, Dalmai Costa, fou detingut i traslladat a Figueres els primers dies de setembre de 1924. Per bé que no tardà a ser posat en llibertat, aquest tipus de mesures tenia un objectiu dissuasori i mediatitzador evident.

---

⁹ Enric Ucelay Da Cal, *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*, Barcelona, 1982, pàgs. 95-96.

Al llarg de la Dictadura el control sobre la premsa provinent de l'estranger fou molt estricte. Les notícies sobre rumors de moviments contraris al règim eren immediatament apaivagats. La premsa de l'Estat tenia moltes dificultats –per la censura– de poder informar d'aquests esdeveniments, per la qual cosa hi havia gent que recorria a la premsa estrangera. El novembre de 1925 la policia espanyola va incautar diversos exemplars de periòdics francesos i italians perquè publicaven informacions sobre un suposat complot contra el règim. A començaments de l'any 1927 el governador civil de Girona informava al ministre de Governació que: *Se han recogido en Port Bou periòdicos franceses que se extienden en detalles inconvenientes sobre declaraciones en el proceso Macià.*⁹ Mesos més tard, el governador civil de Barcelona expressà que havia intervingut uns periòdics francesos que ja es repartien per la ciutat, degut a la inconveniència de les informacions que difonien: *Participo a V.E. que he dispuesto quede sin circular periódico francés "Le Populaire Avenir" del día 26, por insertar noticias de África en donde suponen se amotinaron unos soldados indígenas, matando al oficial y desertando después, y el periódico "L'Ouvre" que inserta declaraciones del escritor catalán Juan Estelrich, contrarias a Directorio y afirmando que la juventud se ha hecho separatista de acción.*¹⁰

De fet, la difusió del catalanisme era objecte preferent de persecució des de la mateixa frontera. El 27 d'agost de 1928 el governador civil de Girona comunicà amb satisfacció a la presidència del govern que: *procedentes de París se han retenido en Port-Bou mil ejemplares con proceso Maciá y exaltaciones separatistas que debian ser recogidos en una Agencia de Barcelona y entregados a la Facultad de*

---

⁹ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Sección "Directorio. Gobernación". Serie 49-A, lligall núm. 11, doc. núm. 48, telegrama núm.471 del 21-1-1927.

¹⁰ Telegrama del governador civil de Barcelona al ministre de Governació de data 27-9-1927. Archivo Histórico Nacional. Madrid. Sección "Directorio. Gobernación".

*Medicina.*¹¹

En els últims mesos del règim, el juny de 1929, el govern explicita que les notícies que trametien els corresponents de la premsa estrangera als seus mitjans de comunicació, a través de la correspondència postal telegràfica i telefònica, no estaven subjectes a cap mena de censura. Atès que la premsa de l'Estat encara patia la severitat de la censura, hom pot comprendre el perquè la premsa estrangera informava millor que la premsa espanyola de molts dels temes que afectaven l'Estat espanyol.

En tot cas, el control de la premsa estrangera a través de la frontera fou una tasca intensa, quotidiana i sostinguda que exerciren amb constància les autoritats espanyoles. Com a significativa mostra recollim totes les ordres al respecte, que consten en el registre d'entrades del govern civil de Girona, corresponents als anys 1924 i 1925¹²: L'any 1924 és molt més restrictiu i proliferen les ordres repressives, amb predomini de les que atenten les activitats catalanistes. La relació del registre és llarga: 18 de gener: Es prohibeix l'entrada a l'Estat del periòdic de Buenos Aires *Hercules*. 15 de febrer: Es prohibeix la circulació i venda dels periòdics que es publiquen a París, en castellà, amb el títol d'*Iberoamericano* i *Iberión*, sota l'amenaça d'empresonament per les persones sorpreses amb exemplars dels esmentats periòdics. En la mateixa data, però amb caràcter reservat, s'informa que els catalans separatistes refugiats a Toulouse preparen una activa campanya política, i que es proposen introduir fulls clandestins al país, mentre que preparen la celebració d'un congrés separatista a la ciutat francesa; s'ordena la màxima vigilància a l'objecte d'incautar els fulls clandestins i per esbrinar els noms de les persones que assiteixin

---

¹¹ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Presidencia. Gobernadores Civiles", lligall núm. 368.

¹² Arxiu Històric de Girona. Fons de l'Administració Central Delegada. Interior (Govern Civil). Registre d'entrada (1919-1926).

en el congrés. Primer de març: S'exigeix la màxima precaució a fi i efecte d'evitar l'entrada per la frontera del periòdic de Buenos Aires *Nación Catalana*, que donava suport a Francesc Macià. 20 de març: Amb caràcter reservat, s'informa que elements separatistes han introduït per la Jonquera fulls antimilitaristes. 5 de maig: S'ordena extremar la vigilància en impremtes i en la frontera per evitar que circulïn proclames antimilitaristes, que indueixin als soldats a arrengrar-se amb la classe obrera amb l'objectiu de fomentar alteracions d'ordre públic, seguint la consigna dels comunistes espanyols. 14 de juliol: Es prohibeix l'entrada a l'Estat dels periòdics de Buenos Aires de "significación catalanista" *Nación Catalana* i *Patria*. 21 d'agost: Es prohibeix l'entrada a l'Estat del periòdic aranès *Le Quotidien*, i s'ordena la detenció dels corresponsals que disposin d'exemplars. 23 d'agost: Es prohibeix l'entrada del periòdic portuguès *Atende*, i s'ordena que es recullin els exemplars en circulació. 16 de setembre: Es prohibeix l'entrada del periòdic francès *L'Humanité*. 27 de novembre: Es mana la recollida dels exemplars de *La Protesta* dels dies 11, 23, 24, 25 i 31 d'octubre. 18 de desembre: Es mana la recollida d'exemplars del periòdic de Buenos Aires *La Nación Vasca*. 24 de desembre: Es mana la recollida d'exemplars del periòdic *Nuevos Pirineos*. 27 de desembre: Es mana la recollida d'exemplars del periòdic *Tierra*. L'any 1925 sembla que hi hagué una mica més de condescendència, si ens atenem al registre d'entrades del govern civil, així únicament constatem les següents partides: 3 de gener: Es prohibeix l'entrada del periòdic editat a París *España con Honra*. 3 de febrer: No es permet l'entrada del periòdic anarquista editat a París, en substitució de *Iberión*, *Tiempos Nuevos*. 7 de febrer: Es prohibeix la circulació de la *Revista Internacional Anarquista*. 2 de setembre: S'exigeix la màxima vigilància frontera per tal d'evitar l'entrada de fulls clandestins comunistes.

El rigor fronterer generà un curiós episodi amb un periodista esportiu

sudamericà. La primavera de 1925 la selecció de futbol de l'Uruguai va venir a l'Estat espanyol per a disputar uns partits. Formant part de la comitiva hi havia un periodista d'aquell país, Ramón J. Álvarez, que es detingut per la policia espanyola tan bon punt entra la frontera.

Álvarez durant la seva estança a París s'havia entrevistat amb els cèlebres exiliats espanyols Blasco Ibáñez, Soriano i Unamuno. El contingut de la conversa fou recollit pel periodista en unes quartilles amb l'objectiu de publicar-les en el seu diari a l'Uruguai, *El Dia*, o en *El País* de Montevideo, del qual era corresponsal. Les autoritats espanyoles confisquen aquest material i empresonen a Girona Álvarez, el qual és traslladat dies més tard a Barcelona. L'informe del governador civil de Girona emès al subsecretari de Governació i al Director de Seguretat recull els detalls de la detenció: *Participo a V.E. ha sido detenido en frontera, el periodista de El Dia de Montevideo, Ramón J. Álvarez, a quien se refiere telegrama cifrado de V.E. de 28-3 último, habiéndosele ocupado, entre otros documentos, correspondencia sostenida con Sr. Unamuno y varias cuartillas en las que se contienen conceptos injuriosos para España. Dicho sujeto será conducido a esta Capital, y después de comprobar importancia papeles que se le han ocupado, ampliaré a V.E. estas noticias, y será puesto disposición autoridad militar, si así procediese.*¹³ La detenció es perllonga per espai d'uns 15 dies. Quan és alliberat redacta una carta d'agraïment a l'Associació de Periodistes de Girona, atès que la seva marxa de Girona fou precipitada i sense possibilitat d'acomiar-se: *El gesto de la prensa gerundense me ha demostrado palpablemente que la hospitalidad, ese don casi divino que nosotros los americanos heredamos de la madre amorosa –España– florece aquí como en tierra fecunda. Sepan también los buenos compañeros de Gerona, que mi diario "El Dia",*

---

¹³ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 18-A. Expedient núm. 4. Data 8-4-1925.

sabrà agradecer a su tiempo las gentilezas prodigadas por Vdes. a uno de sus más modestos redactores.¹⁴

Si el consum de premsa d'exili era minoritari, atesos els entrebancs de circulació, la premsa clandestina no gaudia d'una situació més reexida. Com és habitual en èpoques de repressió, la clandestinitat jugà un destacat paper testimonial de resistència i oposició al sistema polític, malgrat que disposava d'una precària estructura tècnica i de distribució. La premsa clandestina circulava amb moltes dificultats i el règim emprà tots els mecanismes que tingué a l'abast per extirpar-la. D'altra banda, també hem de considerar que el pes específic d'aquest tipus de premsa fou molt relatiu, i normalment sempre estava vinculada a sectors molt radicals. Joan Crexell¹⁵ té censades nou publicacions catalanes editades clandestinament a Catalunya: *Catalunya Lliure, Cadena, Butlletí de l'Estat Català, La Guatlla, La Bandera Negra, Nosaltres Sols, Rebel·lió Catalana, Reixes i El Soldat de l'Escamot*.¹⁶ Aquestes publicacions no solien portar peu d'impremta, i en tot cas si el duien acostumava a ser fals. Paral·lelament a això, cal considerar que també s'imprimien de forma clandestina diversos fulls volanders i esporàdics opuscles. L'anarquista Hermós Plaja recorda aquestes activitats: *La policia, però, no em deixava de petja. La major part d'impresos que treien els sindicats, clandestins durant la dictadura, els feia jo. No es va descobrir mai res malgrat que de registres a casa n'hi hagué sovint*.¹⁷

Disposem de diverses informacions relatives a l'activitat policial a Girona

---

¹⁴ *El Autonomista*, Girona, 27-4-1925.

¹⁵ Joan Crexell, *Premsa catalana clandestina i d'exili 1917-1938*, Barcelona, 1987. És un treball bàsic i fonamental per entendre aquest tipus de premsa durant la Dictadura.

¹⁶ L'Estat Català havia publicat, tanmateix, dos opuscles: *Catecisme del jove patriota* i *Manual del legionari*, ambdós publicacions són perseguides per les autoritats, i segons llegim al *Diario de Gerona* del 20-1-1924, es detenen a Barcelona diversos responsables vinculats a l'edició i distribució dels esmentats opuscles.

¹⁷ Jaume Fabre i Josep M. Huertas, "El pare de dues acràcies", *L'Avenç*, núm. 28, Barcelona, juny 1980, pàg. 22.

contra la premsa clandestina. El mes de maig de 1924 són detinguts a Figueres Martí Vilanova i Eugeni Arolas acusats d'introduir clandestinament fulls polítics. Les sancions per aquest concepte solien ser molt rigoroses: els encausats de Figueres no sortiren de la presó fins al cap de 6 mesos. El règim extremava les mesures per perseguir les publicacions clandestines. A l'estiu del mateix any la policia va practicar registres a les impremtes dels diaris barcelonins *La Veu de Catalunya*, *La Publicitat*, *El Correo Catalán*, i al setmanari *La Protesta*. La diligència responia a una informació que les autoritats havien rebut en el sentit que circulaven per la ciutat diversos fulls clandestins. L'abril de 1925 és detingut per la Guàrdia Civil d'Olot un repartidor de periòdics de la ciutat. L'acusació es fonamentava en una denúncia anònima que li inculpava de distribuir alhora fulls clandestins. Probablement es tractés d'una venjança d'un veí, ja que la denúncia no prosperà i el repartidor fou alliberat. No obstant això, el fet demostra la contundència amb el que es perseguia la premsa clandestina, atès que a l'any 1925 les denúncies anònimes disposaven ja de molt poca consideració entre les autoritats.

Uns mesos més tard –l'octubre– arribaven a Girona les notícies de la detenció, a Madrid, de quatre estudiants, acusats de tenir en el seu poder i repartir fulls clandestins de caràcter polític i revolucionari. Aquest tipus de delictes, considerat d'alta gravetat, corresponia ser jutjat pels tribunals militars. Sens dubte, l'activitat repressora fou molt més intensa, malgrat conèixer pocs casos. La majoria de les vegades aquestes accions no trascendien als papers. La constatació més evident és que el tema de la premsa clandestina preocupava, i molt, a les autoritats. El delegat governatiu de la zona de Girona, Ricard Motta, seguint instruccions del governador civil i del capità general de la regió, comunicava el 23 de setembre de 1925 a l'alcalde de Girona: *Mi querido amigo: Los separatistas que de atras vienen*

haciendo una gran labor, la han intensificado notablemente durante estos últimos tiempos enviando paquetes del "BUTLLETÍ DEL ESTAT CATALÀ" en el que se hace la propaganda del llamado empréstito de Cataluña emisión de "PAU CLARÍS" a todos los Ayuntamientos y centros. Al comunicarlo le ruego escite el celo de los Alcaldes de esa Provincia para que ya que no pueden averiguar su procedencia, quemem y destruyan estos periódicos para evitar el que por desidia les haga la propaganda en el mismo Ayuntamiento favoreciendo la circulación de los mencionados papeles.¹⁸ L'alcalde Frederic Bassols anuncià que donava coneixement del comunicat als caps de la guàrdia municipal. L'emprèstit Pau Claris fou creat a iniciativa de Francesc Macià amb l'objectiu de finançar la seva activitat opositora, i consistia en la emissió, i posada en circulació el dia de Sant Jordi de 1925, de bons de 25, 100, 500 i 1000 pessetes per un total de 8.750.000 pessetes. Macià, molt escàs de recursos, dirigia l'emprèstit al mercat financer europeu i també a la burgesia catalana. L'èxit no acompanyà l'empresa.¹⁹

Malgrat tot, el sindicalista Miquel Gayolà²⁰ ha desdramatitzat la vida clandestina gironina. Les reunions convocades per l'Agrupació Comunista de Girona es feien pel sistema bolxevic de cèl.lules, i el lloc de trobada acostumava a ser en cafès, sobretot en un emplaçat a la Cort-Reial, on actualment hi ha el Conservatori de música, atès que tenia 2 portes d'accés, la qual cosa possibilitava una fugida sobtada. La premsa clandestina –explica– solia arribar a través dels ferroviaris que passaven la frontera, i el fulletó més extès era la *Correspondència Internacional* editat a París. Era d'un format molt petit que permetia amagar-lo a la butxaca.

En definitiva, a Girona la incidència de premsa "alternativa" –d'exili i clandestina– fou molt discreta: gran nombre de publicacions procedents de

---

¹⁸ Arxiu Històric de la ciutat de Girona. Correspondència Govern Civil. 23-9-1925.

¹⁹ Per l'emprèstit Pau Claris, veure E.Ucelay Da Cal, tesi citada, pàgs. 352-357.

²⁰ Entrevista amb Miquel Gayolà del 13-8-1991.

l'estranger eren interceptades per la policia, i en ocasions a la mateixa frontera. D'altra banda, l'oposició clandestina de Girona estava poc vertebrada i la seva activitat es reduïa, essencialment, a simples converses de cafè.

12.- PREMSA TRADICIONALISTA: ENTRE LA COL.LABORACIÓ I L'OPOSICIÓ

La intervenció militar va sorprendre molt relativament a les forces polítiques que fins el setembre de 1923 havien participat activament de la vida pública de l'Estat. El nou règim va significar un nou marc d'acció política pels partits, i en alguns casos els va abocar a la clandestinitat. A les files de diversos partits es va suscitar la controvèrsia de si era convenient o no col.laborar amb el règim, com era el cas dels mauristes que incorporaren un element de la vàlua de Calvo Sotelo a l'administració primoriverista. Tanmateix, sectors genuïnament representants del sistema polític restauracionista van portar una activa tasca conspirativa, aprofitant les dissidències entre els militars; així el liberal Romanones, amb Weyler, Aguilera i Aznar, africanistes –Galán–, “junteros” –López de Ochoa–, Lerroux, blasquistes, republicans –Domingo–, cenetistes, comunistes i algú separatista, van protagonitzar, sense èxit, la “Sanjuanada” l'any 1926. A pesar del fracàs, es succeïren més episodis conspiratius i insurreccionals al llarg de la Dictadura. En aquesta dicotomia col.laboració-oposició, els tradicionalistes adoptaren un posicionament ambigu i divergent, d'acord a les diferències que mantenien en les seves mateixes files. A Girona la influència carlina, sobretot a la zona de muntanya, havia estat indiscutible en els últims anys del segle anterior.

La divisió en el sí del tradicionalisme espanyol es manifestà ja de forma clara a finals del segle XIX. L'any 1888 es produí el cisma amb la creació de l'integrisme (Partido Católico Nacional), sota els auspicis de Ramón Nocedal, director de *El Siglo Futuro* de Madrid. Amb això, una facció del tradicionalisme s'allunyava del pretendent Carles VIIè, els partidaris del qual, encapçalats pel delegat carlí a l'Estat

espanyol marquès de Cerralbo, i com a resposta a la dissidència, fundaven el mateix any 1888 *El Correo Español*. Era una manera d'intentar esmorteir els efectes produïts per la pèrdua de premsa integrista, i una evident constatació de la importància de la premsa en els plantejaments i les estratègies tradicionalistes, que com diu Jordi Canal "portà a cap el paper de nucli enquadrador".¹ La dicotomia en l'estadi de les publicacions periòdiques estatals es reproduïx mimèticament a la ciutat de Girona. Així, també al 1888, la tendència nocedaliana –o d'extrema dreta– fundà *El Integrista*, i l'any 1893 els carlins gironins creen *El Baluarte*, dirigit per Carles Quera, i més tard per Baldomer Trullàs. Aquesta publicació serà substituïda al tombant del segle per *El Tradicionalista*, sota la direcció de Joaquim Font i Fargas.²

Anys més tard, les divisions dels tradicionalistes romanen, i s'accentuen arran de l'allunyament d'un sector encapçalat per Vázquez de Mella, el qual es declarà germanòfil durant la Primera Guerra Mundial en oposició a Jaume de Borbó que era partidari dels aliats. L'escissió trobaria, novament, la seva justa expressió, en el marc local gironí. De bell antuvi ambdós corrents tradicionalistes exposaren els seus posicionaments respecte a la política de Primo de Rivera. Els mellistes es mostraren molt més disposats a col.laborar amb la Dictadura que no pas els jaumins.

La Junta Provincial Tradicionalista de Girona, seguidors de Vázquez de Mella, dirigida per Josep Gimbernat (vicepresident) i Joaquim Font i Fargas (secretari), acorden el gener de 1924 no acceptar càrrecs públics sense autorització expressa de la Junta, com és el cas dels que en aquells moments formaven part de la Diputació de Girona, és a dir els Vilahur, Marquès de la Torre, Adroher, Pol i Auguet.

---

¹ Jordi Canal i Morell, *La reorganització del carlisme a la primera etapa de la Restauració (1876-1900)*, treball de recerca de 3er. cycle, inèdit, Barcelona, U.A.B., 1991, pàg. 198. Catalunya, segons el recompte fet per Canal, era la zona de l'Estat on en aquells anys s'editava més premsa tradicionalista. Així, l'any 1896, de cada tres publicacions que sortien a l'Estat, una ho feia a Barcelona. J.Canal, *La reorganització...*, pàg. 231.

² Veure Lluís Costa, *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*, Girona, 1987, pàgs. 39-40 i 53-54.

La identificació dels mellistes gironins –amb Font i Fargas al capdavant– amb el projecte de constitució de la U.P. és absoluta.

Els jaumins personifiquen l'estratègia oposada. La Junta Provincial Jaumista de Girona, reunida l'octubre de 1924, sintetitzava els seus postulats: *Nosaltres, els jaumins, podem i debem cooperar a tot el que sigui beneficiós a Espanya, però jamai podrem formar part d'un partit ni juntar-nos amb homes que acaten la Constitució de 1876 que per a nosaltres serà sempre perjudicial a la Pàtria. No s'acceptaven bàsicament els principis de tolerància de cultes, de tendència unificadora en les lleis i la Monarquia constitucional. També critiquen i es desmarquen dels mellistes que han acceptat càrrecs polítics: los buenos tradicionalistas, salvaguardan -es cierto- el espíritu de Cataluña y el de España entera, pero permaneciendo en casa.*³

El setmanari d'Acció Catòlica de Girona *El Eco de Gerona*, representant dels interessos jaumistes a Girona, recordava el setembre de 1924 la incompatibilitat entre el tradicionalisme i les concepcions ideològiques de la Dictadura expressades en l'ideari de la Unión Patriótica, i per tant la impossibilitat de col.laboració. El governador civil de Girona, Juan de Urquía, pretenia identificar els principis dels jaumistes –seguidors de Jaume de Borbó i Borbó– amb els de la U.P., la qual cosa fou rebutjada per aquells.

El cap provincial del jaumisme gironí era Joaquim Llach i Coll, qui havia repudiat els corrents mellistes i reorganitzat el partit, funda *El Eco*, el Cercle Tradicionalista i assumeix la presidència de la Junta. Casualment a l'any 1928 moren Vázquez de Mella i Joaquim Llach. La direcció regional l'encapçalava Miquel Junyent. L'estructura organitzativa abastava diversos pobles de les comarques gironines, sobretot de l'interior, i en especial Olot.

El Eco de Gerona era, com hem apuntat, l'òrgan d'expressió dels jaumistes a

---

³ *Diario de Gerona*, Girona, 30-1-1924, extret de *El Eco de Gerona*.

Girona, i fins i tot a la redacció del setmanari, carrer de les Olles, 4, 1er., s'hi emplaçava la seu de la Joventut Tradicionalista de Girona i sa Comarca, la qual s'havia constituït l'any 1925 a partir de la reunificació de la Joventut Tradicionalista i la Joventut Jaumista de Girona i sa Comarca. La Junta de l'entitat resultant de la fusió estava formada per: Carles Vall, president, Agustí Pericay, vicepresident, Manuel Tortós, secretari, Carles Mundet, vicesecretari i Josep Perpiñà, tresorer. El desembre de 1927, comencen a publicar el seu Boletín Mensual de la Juventud Tradicionalista de Gerona, on hi destaquen Manuel Riera,⁴ Ferran Juanola i Manuel Tortós. Ignorem si l'experiència fou molt reeixida, atès que únicament hem pogut consultar el número inicial, per bé que sabem que l'estiu de 1928 van treure al carrer un número especial dedicat a la memòria del seu cap provincial Joaquim Llach.

Afí als corrents mellistes hi havia la Juventud Católica de Gerona. La junta estava formada per J. Ignasi Puig Bayer, president; Carles M. Sureda, secretari; Josep M. Thió i Rodés –director de *El Norte*, des de 1928– membre de la comissió econòmica; Joan Bastons, de la secció de propaganda; Pere Trias i el consiliari canonge Josep M. Carbó. Cal considerar com a data de consolidació de la Juventud l'any 1928. El mes de gener inauguren el seu local social, i en els parlaments que s'efectuen expliciten la necessitat de crear un nucli d'apostolat seglar extens i actiu, al marge, però, de la discussió política. El bisbe Vila Martínez assistí a l'esmentat acte d'inauguració.

La divisió del tradicionalisme gironí, palesat en la dialèctica dels periòdics *El Eco de Gerona* i *El Norte*, s'intuïa profunda i radical. *El Eco* trobava suport periodístic en les campanyes contra *El Norte*, en el periòdic barceloní *El Correo Catalán*.⁵ La

---

⁴ Manuel Riera i Perpiñà que havia estat president de la "Juventud Tradicionalista", lluita a la guerra de l'Àfrica. Anys més tard, serà el propietari del primer diari del franquisme publicat a Girona, *El Pirineo*, que surt per primera vegada el 17-4-1939. Per aquest tema veure Lluís Costa, *Prensa i societat a la Girona franquista*, Barcelona, 1989, pàg. 35 i següents.

⁵ *El Correo Catalán* manté molt poques simpaties amb el règim.

vehemència dels enfrontaments entre les dues publicacions gironines denota la distància de plantejaments. La reestructuració interna de *El Norte*, l'any 1925, rebé la crítica de *El Eco*: *Cuando se publicaba todos los días y era lo que debía, llevaba como subtítulo "Diario tradicionalista"; después cambió el subtítulo por el de "Diario católico" ahora semanario y después del castigo "El Norte" a secas. Por este camino no sería extraño que perdiera el norte.* Tanmateix el tractaren de periòdic ex-tradicionalista i anticlerical.

El Norte interpretà els atacs de *El Eco* com una campanya premeditada del director d'aquella publicació mossèn Ramon Pericot i de Gomis Llambias contra Joaquim Font i Fargas, i així ho explicitava l'octubre de 1925: *No queremos creerlo. El Rdo. Pericot tiene mucho trabajo en meditar sobre los motivos de su fracaso en la carrera Parroquial y el Sr. Gomis y Llambias, no puede haber olvidado las lágrimas con que interesó el año pasado el auxilio del Sr. Font para salvarse del expediente y suspensión de empleo y sueldo que contra él, decretó el Rector de la Universidad Dr. D. Andrés Martínez Vargas.* La polèmica s'allargà, encara que potser de manera més moderada, fins el 1928, any de desaparició de *El Eco*.

Amb tot, la implantació social i la influència que exercia el tradicionalisme dins la societat gironina fou bastant limitada, i els seus mateixos mitjans de comunicació eren d'un abast modest. Els sectors republicans atribuïen aquest fet a la poca vigència del les seves formulacions: *El carlismo, tradicionalismo o jaimismo, tiene hoy pocos prosélitos. La gente no está porque vuelvan las juntas de la fé, la sociedad del Ángel exterminador, ni guerras civiles con sistemas de terror y exterminio*.⁶

Primo de Rivera va disposar, al llarg de la Dictadura, un mesurat control sobre les activitats tradicionalistes, sobretot les derivades de la difusió de les proclames

---

⁶ *El Autonomista*, Girona, 1-3-1926.

que el cabdill Jaume de Borbó emetia des del seu desterrament parisenc. A finals de l'any 1927 eren detinguts a Barcelona cinc membres de la Junta del Circulo Carlista i tres requetés que feien circular un full clandestí signat per Jaume de Borbó, alhora que es practicava un registre a la redacció de *El Correo Catalán*. L'agost de 1928 fou clausurat per ordre governativa el Círculo Tradicionalista de Sans. Molt anteriorment, en els primers dies de la Dictadura, el 3 d'octubre, fou clausurat el Cercle Tradicionalista de Girona, per bé que les motivacions són d'ordre nacionalista, ja que anteriorment l'entitat tradicionalista havia estat el Centro Católico Regionalista i els arguments que justificaren la clausura indicaven que *habían sustentado ideas contrarias a la unidad de la patria*. Immediatament es permet la reobertura, es retornen els documents i es deixa sense efecte l'ordre de dissolució de l'esmentada entitat.

Amb tot, i com hem vist, la divisió existent en el tradicionalisme espanyol, entre el sector mellista i el jaumista, es trobava molt ben definida en el camp de la premsa gironina: *El Norte*, representant del primer sector, i el jaumista *El Eco de Gerona*. Ambues faccions, però, mantenien postulats similars en la defensa del catolicisme i coincidien en la necessitat de crear òrgans d'expressió com a instruments bàsics de propagació dels seus principis. Es tractava d'aplicar el lema instituït per Lleó XIII: *Es de toda necesidad para que los católicos no tengan armas inferiores a las de sus enemigos, oponer periódicos a periódicos, y de este modo se podrán rechazar los ataques, descubrir las perfidias, impedir la propaganda del error y atraer los corazones al deber y a la virtud*.

La premsa tradicionalista, identificada comuntment amb la catòlica tenia representació en la majoria de les comarques gironines, i si bé defensaven postulats idèntics, podien mantenir posicions molt diferenciades en el context de la conjuntura

política. Indubtablement, *El Norte* simbolitzà la imatge del tradicionalisme gironí. Es publicava des de l'any 1910. És el representant per antonomàsia del tradicionalisme gironí. Defensor del catolicisme més retrògrad i de postulats radicalment espanyolistes. El cop d'Estat fou rebut pel periòdic amb mostres d'autèntic entusiasme, blasmaron contra la política anterior i enaltiren la profunda depuració del règim: *Prensa y centros de extrema izquierda desaparecieron y se cerraron por impulso propio, por falta de ambiente o por mandato de la autoridad, probando con tal proceder que se consideraron o les consideraron fuera de la ley.*⁷ El servilisme de *El Norte* amb el règim s'intensificà a partir de finals del mes d'abril de 1924, coincidint amb el nomenament del director del periòdic, Joaquim Font i Fargas, com a secretari de la recent constituïda U.P., la qual cosa provocà, també, una constant adulació al governador Arturo Carsí, responsable directe de l'organització de la U.P. Admirador acèrrim del feixisme italià, hom pot considerar a *El Norte* com una publicació oficiosa del règim, atès que defensaven aferrissadament llur política, i esdevenen uns propagadors indiscutibles de la U.P. A començaments de l'any 1926, Joaquim Font i Fargas, ho expressà de manera inequívoca en un editorial: *El Norte desde el primer instante del golpe de Estado de Primo de Rivera, incondicionalmente se colocó en las avanzadas de la campaña de prensa, en favor del nuevo régimen.* La indiscutible defensa del règim per part del sectors representats per *El Norte* provocava el distanciament de les dues branques del tradicionalisme: mellistes i jaumistes. El seu reaccionari posicionament polític l'aplicaren, fins i tot, en un tema que els afectava directament: el desenvolupament de la premsa. Defensaren la censura i van atacar amb vehemència la llibertat d'impremta, ja que afirmaven que era contraproduent i servia per: *inducir a error y propagar la calumnia, para provocar crisis gubernamentales que normalmente no*

---

⁷ *El Norte*, Girona, 30-12-1923.

*se producirian y perturbar la vida de todos los gobiernos aún de los mejores, para extraviar la opinión y para desfigurar y alterar las actitudes y las palabras de los hombres públicos sin dejar de penetrar muchas veces en el interior de la vida privada para producir los mismos desastrosos efectos.*⁸

Malgrat la seva proximitat ideològica amb el règim, *El Norte*, en algunes ocasions, troba dificultats a l'hora d'informar. El gener de 1924 es queixaven que no els permetien publicar els noms dels nous diputats provincials –a pesar de conèixer-los–, mentre que a les tertúlies dels cafès de Girona tothom els comentava. Tanmateix, l'estiu de 1925 fou multat i suspès, tal i com hem explicat en un altre capítol, per publicar un comentari sobre un homenatge a Onofre Pont celebrat a Figueres. Quan reapareixé, a finals del mes d'agost, insistí en el seu arrenclament amb el Directori: *Vuelve "El Norte" a la vida con los mismos entusiasmos de antes, dispuesto a proseguir el camino de siempre, el camino de la Verdad y de la Justicia. Con los mismos fervores religiosos y patrióticos, con nuestro firme catolicismo y con las convicciones tradicionalistas que tenemos acreditadas, continuaremos nuestra obra de colaboración con el Gobierno del Directorio militar, por estimarlo sostenedor del orden social y de la paz que tanto deseamos para España, nuestra patria.*

Amb tot, a finals de l'agost de 1926 tornà a ser multat per publicar una notícia que no havia passat per la censura. Les lluites internes del personal polític local podia provocar, en circumstàncies determinades, negatives conseqüències als mateixos periòdics adictes al règim.

El discret recolzament a la publicació per part dels catòlics gironins provocà dificultats de subsistència a *El Norte*. Amb tot, l'octubre de 1924 intenten un millorament formal del periòdic i compren una màquina de compondre "Tipograf", i enceten una secció comarcal amb el propòsit d'extendre el seu radi d'acció. Tot

---

⁸ *El Norte*, Girona, 26-11-1924.

plegat, no fa augmentar el nombre de lectors i, en conseqüència, el mes de juny de 1925 han d'adoptar la decisió d'abandonar la periodicitat diària i sortir un cop a la setmana, i ho justifiquen de la següent manera: *Desafecto que se nos dispensa en ciertas esferas eclesiásticas y que se han traducido en graves perjuicios para nuestra empresa y la crisis de patriotismo que envuelve a la actual generación que se traduce en un egoismo agudo que solo se satisface con el sacrificio ajeno.* La progressiva inanició del periòdic culmina l'abril de 1927. Es produeix el relleu a la direcció: Joaquim Font i Fargas fou substituït per Josep M. Vilahur. Font s'allunyà del periòdic, i diferències de caràcter personal i d'ambició política generaren una difícil relació amb la nova direcció. Vilahur anunciava, el 9 d'abril, la desaparició de *El Norte*, i ho féu publicant una mena de testament polític del periòdic que acabava de morir: *Libre la sociedad anónima "La Editorial Gerundense" del deber de publicar El Norte como a carga obligatoria y exigible, en virtud de acuerdo tomado en su última Junta general de Accionistas, visto lo ruinoso que económicamente le viene resultando desde tiempo al editarlo, y contando con el beneplácito de la casi absoluta totalidad de los miembros que integran la antigua Junta Provincial Tradicionalista surgida de la Asamblea de Badalona, ha acordado suprimir su publicación.* Informa que a partir de la propera setmana *El Norte* desapareixia de l'estadi de la premsa, mentre s'acomiadava de correigionaris, lectors i col.laboradors, enmig d'un discurs volgudament sentimental i autoafalegador, i resseguint l'evolució decadent –pel que fa a recolzament popular– dels principis ideològics que inspiraven la publicació: *siguiéndosele de ahí la muerte por inanición, nadie puede con verdad negar que, en lo sustancial, ha sido siempre la de un leal adalid de la causa de La Tradición, al cual la Gerona católica debe las más brillantes y oportunas campañas en defensa y propugnación de La Fe y de La*

Moral católica, y la tradicionalista, el sostenimiento de su credo y de su actuación y representación en el palenque de la política militante; cuyos méritos, en gracia a la justicia, no dudamos les serán por todos reconocidos.

Una setmana més tard reneix de les seves cendres, i el dia 16 surt *El Norte de Gerona*, continuant amb la numeració de l'anterior periòdic. Desapareix el subtítol de "Periódico Católico Monárquico". Sens dubte havia estat una maniobra estratègica. Les reformes empreses pretengueren donar una major volada a la publicació. El 18 de juny de 1927 es convertí en bisetmanal, i argumentaren que l'ideal catòlic no era mantingut com calia, des de la premsa, a la ciutat de Girona, fent una cautelosa crítica a la resta de periòdics suposadament catòlics. S'extenia la distribució i un temps més tard, afirmaven que fins i tot es venia a Sevilla, a l'administració de *El Correo de Andalucía*. A començaments del mes de juliol de 1927 la periodicitat edevingué setmanal.

L'any 1928 assumia la direcció del periòdic l'advocat Josep M. Thió i Rodés.⁹ La identificació del *El Norte de Gerona* amb el règim seguia essent absoluta. Fins i tot, en un acte de la U.P. celebrat el novembre de 1929 a Sta. Coloma de Farners, Thió substituï a la presidència al cap provincial de la U.P. gironina, Frederic Bassols. En aquest acte el director de *El Norte de Gerona* insistia en destacar l'obra del Directori, però apuntà, també, la necessitat de plantejar una reestructura política que establís les llibertats públiques, això sí, controlades i vigilades.

A més de *El Norte*, les comarques gironines disposaven d'altres capçaleres emblemàtiques del tradicionalisme com eren *El Ampurdán* de Figueres i els olotins *El Deber* i *La Tradició Catalana*. El febrer de 1927 sortia a Figueres el primer número de *El Ampurdán*, sota la llegenda de Déu, Pàtria i Monarquia i la direcció de Xavier

---

⁹ Curiosament un germà de Josep M. Thió, Manuel, fou condemnat en un consell de guerra a 6 mesos de presó i a pagar una multa de 500 pessetes, el desembre de 1926, per un delictes contra " la unidad de la patria".

Fages de Climent, amb la col.laboració de Frederic i Rossend Fortunet¹⁰ i el clergue Agustí Burgas. Certament, Xavier Fages de Climent era un home addicte al règim; no en va, i com a president de la Sociedad Económica Ampurdanesa, s'adreçà –juntament amb el secretari de la Societat Joan Gou Estruch– a les autoritats locals, quan tot just s'acomplien els dos mesos del cop d'Estat: *para reiterar a la superior autoridad militar local la benevolencia, simpatia y aplauso para la política que se está desarrollando.*

Igualment com havia fet *El Norte* a Girona, *El Ampurdán* s'autoatribueix a Figueres la representació de l'autèntic periodisme catòlic, bé i reconeixent l'existència d'altres capçaleres de caire catòlic. Propugnen un programa basat en *Catolicismo, España y Monarquía, dentro de la modalidad ampurdanesa porque para el Ampurdán nacimos y en el Ampurdán aspiramos a hacer surco feraz*, i mantenen una posició ideològica basada en l'espanyolisme i el reaccionarisme, com expressen el setembre de 1927:

Utopistas avinagrados y soñadores pudieron pensar y quizás sienten aun nostalgias de un desgarramiento nacional para mayor felicidad del trozo desgarrado que ellos se apropiaran, regocijándose ¡mezquindad! en una patria chiquita cuando grande la gozaban y podían conservarla siempre; podían soñar en revoluciones que las trajeran sus formas predilectas para gobierno de pueblos; anarquistas y comunistas y socialistas en avidez de convulsiones horribles o de granjerías fructuosas (...) Pero,... ¿cual ha sido el instrumento de que se ha valido y se está valiendo el bondadoso Dios para el bien de España? Lo vemos todos bien: no puede haber duda. Dos instituciones seculares; Monarquía y Ejército, y dos hombres grandes: Alfonso XIII y Primo de Rivera.

---

¹⁰ Rossend Fortunet havia col.laborat l'any 1901 en el periòdic tradicionalista de Girona *La Bandera Blanca*.

El Ampurdán lamentarà, a inicis de febrer de 1930, l'acabament de la Dictadura, apuntant com a responsables a elements interns del Directori: *El buen pueblo se complacía en la Dictadura, pero los despechos, las ambiciones, las vanidades, los odios en confabulación monstruosa, hasta los jolgorios y los holgorios ¡que tristeza! estudiantiles y de elementos pseudo sabios han vencido; la Dictadura cayó. El Ampurdán no va sobreviure més temps que la Dictadura –això palesa el seu grau d'identificació– i el mateix mes de febrer de l'any 1930 desapareixia, sense pena ni glòria: Com que gairebé no tenia subscriptors i no el comprava més que l'estament oficial, ja no cal dir que tenia una tirada molt minsa i que així i tot el seu propietari ni perdés diners.*¹¹

A Olot un setmanari tan tradicional com *El Deber*, representà els interessos catòlics d'un important sector de la població. Es publicava des dels inicis de 1897, però a diferència de *El Ampurdán* prengué un cert compromís amb l'idioma català:

*Per nosaltres, perquè és la nostra, i no volem saber altres motius, la llengua catalana és la llengua més bella de totes les llengües que es fan, que es formen.*¹² El mes d'agost de 1924 fou suspès per ordre governativa durant dos mesos. Es va editar fins a començaments de la Guerra Civil, publicant un total de 2057 números.

Lògicament un feu tan notable del tradicionalisme com era Olot, havia de comptar amb més d'un periòdic catòlic de prestigi. *La Tradició Catalana* assumia, també, un important paper dins la premsa catòlica olotina. L'any 1921 feia un tiratge de 1000 exemplars. De caràcter regionalista, es publicava sota la inspiració del president de la Diputació de Girona –fins la primavera de 1925– Pere Llosas i Badia. Elements importants de la redacció foren Lluís Trayter, Antoni Mir Mas de Xexàs, Josep Puig i Antoni Oró. Va aglutinar, tanmateix, un sector important de la cultura

---

¹¹ P. Teixidor Elias, *Figueres anecdòtica, segle XX*, Ajuntament de Figueres, 1978, pàg. 171.

¹² *El Deber*, Olot, 25-9-1927.

olotina. *La Tradició Catalana* es publicà des del 7 de setembre de 1917 al 18 de juliol de 1936. Va treure al llarg de la seva existència 974 números.

La premsa jaumista no practicà, en canvi, el col.laboracionisme, i adoptà un paper d'oposició tova. El setmanari jaumista d'Acció Catòlica, *El Eco de Gerona*, que es publicava des dels inicis de l'any 1923, n'és una prova excel.lent. El principal impulsor de *El Eco* fou Joaquim Llach i Coll, president de la Junta Provincial Tradicionalista de Girona. La mort de Llach, el maig de 1928, coincideix amb la desaparició del periòdic. El director era mossèn Ramon Pericot, i els redactors més habituals foren el pvre. Manuel Grivé, J. Soler Janer, Lluís G. Constants i Eusebi Pujol.

Des de les pàgines de *El Eco* s'insistí en reclamar el retorn de l'exili de Jaume de Borbó. Tingué diversos problemes amb la censura, ja que no els permetia inserir manifestacions del pretendent Jaume.¹³ Durant 15 dies –del 25 de juliol de 1924 al 9 d'agost de 1924– no es publicà, segurament per problemes amb les autoritats del règim, per bé que mantenien una excel.lent amistat, malgrat el públic distanciament que va mostrar el jaumisme vers la U.P.– amb l'òrgan oficiós de la Dictadura a Girona, *La Provincia* –, simpatia i estima que no dispensen a *El Norte*, que com sabem defensaven dins el tradicionalisme postures molt diferenciades, però que sovint convergien en disputes purament personals.

A finals del mes d'octubre de 1926 *El Eco* es deixa de publicar per causes alienes als seus redactors, segons comentava *L'Avi Muné* de Sant Feliu de Guíxols.

---

¹³ *El Eco* estava sotmès a la censura eclesiàstica, i segons manifestacions del propi periòdic això no presuposava cap avantatge especial: *No faltará quienes crean que la censura eclesiástica es reclamo que utilizamos para nuestra existencia, o cómoda postura en que excusar nuestras materiales debilidades (...) ¿Es que si no fuera una traba la censura eclesiástica no la tendrían muchos periódicos?, ¿por qué no solicitan este reclamo o comodín –según calificaciones de inexpertos o ironistas– los diarios todos, o al menos los titulados independientes.* (3-9-1927). *El Norte* també estava sota el control de la censura eclesiàstica, atès que el mes de maig de 1927 el bisbe nomena censor de *El Norte* al canonge Esteve Canadell.

Al cap d'una setmana tornava a aparèixer, atès que –en paraules del *Diari de Girona*– ja no existeixen les causes que van obligar a la seva suspensió.

La premsa jaumista tenia una influència molt relativa en el conjunt de l'Estat espanyol, per bé que una part important d'aquesta, es trobava concentrada a Catalunya. Així, l'any 1927 existien arreu de l'Estat les següents capçaleres jaumistes: Barcelona: *El Correo Catalán* (diari). Pamplona: *El Pensamiento Navarro* (setmanari). València: *El Tradicionalista* (setmanari). Granada: *La Verdad* (setmanari). Girona: *El Eco de Gerona* (setmanari). Manresa: *Seny* (setmanari). Vic: *La Comarca de Vich* (setmanari). Tortosa: *La Tradición* (setmanari). Valls: *Juventut* (setmanari). Orense: *Radical* (setmanari). Igualada: *Llibertat* (quinzenari). Barcelona: *Butlletí Mesal del Requeté* (mensual). Terrassa: *Butlletí del Circulo Tradicionalista* (mensual). Sitges: *La Fita* (mensual). Barcelona: *Llealtat* (mensual). Buenos Aires: *España* (irregular).

La coordinació i manteniment de la premsa jaumista s'articulava a partir de la institució del "dia de la premsa jaumista", on a través d'un comitè pro-premsa hom procedia a la recaptació de fons entre els simpatitzants, i posteriorment es repartien, a parts iguals, entre les seves publicacions. Era un mètode semblant a l'emprat per la premsa catòlica, la qual celebrava un cop a l'any, des del 29 de juny de 1916, i a instàncies de l'Episcopat espanyol, una jornada dedicada a la seva premsa, en la qual s'organitzava una col·lecta a favor de les publicacions catòliques. En el marc d'aquesta celebració hom podia constatar la precarietat econòmica en que es movien els periòdics catòlics i la paradoxa que en un estat confessional fos necessària aquesta mena d'actes, prova inequívoca del poc compromís dels fidels en el desenvolupament de la premsa, circumstància reiteradament denunciada des de les pàgines dels periòdics d'ideologia catòlica.

Anteriorment aquest dia era anomenat pels organitzadors com el de la “Bona Premsa” –terme originari dels agustins francesos (1873), utilitzat pel papa Lleó XIII a l'encíclica “Ab Apostilici Solii (15-X-1890), per demanar als catòlics que oposessin la “bona premsa” a la “mala premsa”–, i juntament amb l'Assemblea de la Premsa Catòlica, convocada també anualment, representava hipotèticament l'articulació dels periòdics catòlics. En realitat, però, la desorganització, les desavenències i el poc suport dels mateixos potencials lectors, féu que la seva significació fos mínima, malgrat la favorable conjuntura política del moment pels seus interessos. Ni tan sols els advertiments del primat de Toledo Dr. Segura, que recollint la màxima de Pius X, segons la qual *hace más un buen periódico que cien predicadores*,¹⁴ defensava l'exercici del proselitisme a través de la premsa: *¡Ah! ¡si los católicos españoles acabasen de convencerse de la importancia que tiene la prensa católica en orden a la implantación del reinado de Jesucristo!* no foren suficients per dinamitzar la premsa catòlica. Sens dubte, la premsa catòlica havia perdut de forma ostensible bona part de la seva antiga influència.

La primera Assemblea organitzada en temps de la Dictadura es celebrà del 12 al 15 de juny de 1924 a Toledo. A Girona les inscripcions es feren a través de la Junta, i en concret del clergue Frederic Trigás, secretari i professor del Seminari. Enguany, tanmateix, es va continuar insistint en la necessitat de perfeccionar, propagar i donar suport a la premsa catòlica, com a mitjà ideal per defensar els interessos catòlics idifondre els principis fonamentals de la societat cristiana.

El poc recolzament de la premsa catòlica es tornà a manifestar en la celebració del “Dia de la Premsa” de l'any 1925. Els mateixos organitzadors es lamentaven d'haver de potenciar la seva premsa a través de celebracions, però la veritat és que ni d'aquesta manera funcionava. El *Diario de Gerona* s'interrogava

---

¹⁴ P.M. Noguera, *El bon diari*, Barcelona, 1923, pàg. 11.

sobre les hipotètiques obligacions dels catòlics: *¿Los católicos han cumplido sus deberes para con la prensa, asistiendo a un tridu o enviando a su párroco una limosna con destino a los periódicos de su ideario y de sus sentimientos?* El diari considerava que si els catòlics complissin els seus deures amb la premsa, és a dir, la llegissin, compressin, s'hi subscriguessin o s'hi anunciessin, el "Dia de la Premsa" no tindria raó d'existir: *Es mucho más frecuente de lo que parece el tipo del hombre "de buenas ideas" que no rehusa su aportación al "Dia de la Prensa", y es suscriptor de la otra, vamos, de la de enfrente..., y si no de la de enfrente, de la de al lado. Si tuviéramos que hacer el censo del catolicismo por la existencia y la prosperidad de los periódicos católicos, ¿no es verdad que sacaríamos la consecuencia de que en nuestro país hay muchos menos católicos de los que se dice, por ejemplo, a los niños, en los tratados de Geografía? (...) Un periódico es un apóstol... ¡Pero también es un producto industrial, y un producto industrial que se hace a diario y hay que colocar todos los días!*¹⁵ Tota una constatació de pragmatisme, que de manera latent indica que la mentalitat del sector periodístic ja enten la nova concepció i els objectius de la premsa d'empresa, en aquest cas aplicada a la supervivència del que podríem anomenar premsa d'idees. Les estratègies i plantejaments ideològics van acabar per conformar les bases de l'essència del catolicisme exaltat que defensava la CEDA durant la II República.¹⁶

Per una interpretació global al voltant del tradicionalisme gironí durant la Dictadura, cal retenir la posició del sector dominant que va col.laborar amb el règim, i hi va aportar un remarcable bagatge polític, i fins i tot algun personatge tan carismàtic com Pere Llosas, producte de l'enorme influència exercida fins aleshores en amplis sectors de la societat gironina. De fet, molts elements del carlisme van procurar

---

¹⁵ *Diario de Gerona*, editorial del 28-6-1925.

¹⁶ J.L.L. Gómez Mompart, *La gènesi...* pàg. 53.

d'aprofitar la reforma administrativa de Primo de Rivera per situar-se políticament, fent prevaler, sens dubte, més el personalisme que no pas la ideologia. Ara bé, malgrat les circumstàncies polítiques imposades pel Directori, el tradicionalisme gironí entrà en una forta recessió, i la societat començà a canalitzar les seves inquietuds al marge de l'anacrònic discurs tradicionalista. Quan es proclamà la Segona República el carlisme es trobava en el "punt més baix de la seva història, com una relíquia del passat".¹⁷

---

¹⁷ Josep Clara, "La Comunió Tradicionalista a Girona (1931-1936)", dins el dossier "El Carlisme entre Dues Guerres, 1876-1936", *Revista de Girona*, juliol-agost 1991, pàg. 83. La constatació de que es tractava d'un moviment en decadència també s'expressa en Claudi Ametlla, *Memòries polítiques*, Barcelona, 1979: *Pocs i mal avinguts, resten un poc pertot i especialment a la Garrotxa, alguns contumaços que no s'acaben de decidir a desaparèixer*. En tot cas, el carlisme gironí del període republicà, i sobretot de l'època de la Dictadura de Primo de Rivera, ha despertat, fins avui, molt poc l'atenció dels historiadors.

13.- LA DIFÍCIL VERTEBRACIÓ DE LA PREMSA CATALANISTA

La Lliga fou qui va interpretar més bé l'esperit de la societat de masses que floria progressivament en els anys anteriors al cop d'Estat, i ho feu amb una voluntat clara de monopolitzar els conceptes de "modernitat" i de "progrés", impulsant el seu projecte noucentista. L'inusitat interès de la Lliga per desenvolupar una política de masses –catalanisme popular– respon a la frustració pels seus fracassos en la política espanyola. Era una simple qüestió d'estratègia: *Ganar aquí la batalla del sistema productivo, la lucha social, el estilo de vida, el modelo cultural... y mantener allí el mercado, el ejército...*¹ La burgesia industrial volia convertir a la "massa" urbana en mà d'obra qualificada, susceptible d'adaptar-se a les noves formes de consum i oci, i també "orientar-la" políticament. La tasca exigia un replantejament del sistema educacional i comunicatiu. El projecte de la Lliga estava condemnat a no reeixir, ja que la seva capacitat integradora era molt limitada, i difícilment podria incorporar a les masses obreres.²

El cop d'Estat esvaïa qualsevol especulació i clarificava posicions. Així, a Catalunya el regionalisme burgès acceptà de bon grat l'adveniment d'una dictadura, i ho féu sobre la base que la situació social existent al país no permetia el progrés econòmic. Per la burgesia regionalista els desordres socials i la radicalització del moviment obrer exigia una intervenció contundent, al marge del sistema polític establert. I de fet, les primeres mesures de Primo de Rivera van complaure les aspiracions immediates de La Lliga: hom nomenà al general Martínez Anido com a subsecretari de Governació i a Arlegui com a director general de Seguretat, ambdós

---

¹ J.M. Tresserras, "La sociedad de comunicación de masas en España", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, 1989, pàg. 100.

² E. Marín Otto, *La premsa de Barcelona durant la Segona República (1931-1936). Aproximació històrica i anàlisi formal*, Tesi doctoral, U.A.B, Barcelona, 1989, pàg. 180.

personatges havien destacat per la seva vehemència en l'exercici de la repressió. Al cantó d'això s'institucionalitzava el Sometent. Des de l'òptica econòmica, l'inici del nou règim era immillorable per la burgesia catalana: es concedia un crèdit extraordinari de dos milions de pessetes a la indústria cotonera i es prohibia la importació lliure de cotó. D'altra banda, la declaració d'intencions respecte Catalunya del capità general de la regió catalana, el general Primo de Rivera, no feia preveure la realitat de l'immediat futur.³

Així doncs, no només la Lliga accepta la intervenció militar, sinó que existeixen indicis raonables de la seva participació en la preparació del cop d'Estat, malgrat que la història oficial del partit ha negat sempre que existís cap col.laboració directa: *Cap dels nostres homes dirigents no col.laborà mai amb la Dictadura ni amb els preparatius per implantar-la,*⁴ opinió ratificada per partidaris de la Lliga tan qualificats com Josep Pla: *No val pas la pena d'entretenir-se parlant de les suposades relacions de la Lliga amb Primo de Rivera. Aquestes relacions no podran mai ésser demostrades, per la simple raó que mai no existiren.*⁵ Les reunions prèvies entre Primo i Puig i Cadafalch –a casa d'Emili Junoy– i dirigents unionistes i monàrquics autonomistes, indiquen que la Lliga no estava tan al marge de la maniobra com més tard van voler aparentar,⁶ a pesar que mai van negar la conveniència d'una solució extraparlamentària; així el prohoms de La Lliga, Francesc Cambó, en una carta tramesa a un amic de Girona havia expressat: *Considero la actitud de los militares como la única dulzura que en unos años amargos hemos podido gustar.* El mateix

---

³ La burgesia econòmicament pro-regionalista del País Valencià també manifestava una posició similar a la catalana: *el régimen llegaba con una aureola de "regionalismo" que los sectores económicos de Valencia miraban complacidos.* Ana María Cervera, op. cit. pàg. 34.

⁴ *Història d'una política*, Barcelona, (Lliga Catalana), 1933, p.362.

⁵ Josep Pla, *Francesc Cambó: Materials per a una història d'aquests últims anys*, Barcelona, 1928-30, vol 3er., pàg. 346.

⁶ Per les negociacions polítiques que constituïren la trama civil del cop veure E.Ucelay Da Cal, "La Diputació durant la Dictadura: 1923-1930", op. cit., pàg. 187.

Cambó escriví anys més tard, a l'analitzar la Dictadura de Primo de Rivera: *La dictadura espanyola nasqué a Barcelona, la creà l'ambient de Barcelona, on la demagogia sindicalista tenia una intensitat i una cronicitat intolerables. I, davant la demagogia sindicalista, fallaren tots els recursos normals del poder, totes les defenses normals de la societat.*⁷ El dia 19 de setembre de 1923 tots els diaris fan pública una nota lliurada pel president de la Mancomunitat Puig i Cadafalch al general Primo de Rivera, on a més de fer una proposta de descentralització de l'Estat mostrà tot el seu recolzament a la Dictadura: *La lucha se establece, pues, entre un hecho extralegal y la corrupción. En el dilema, optamos por el primero.*

El Reial Decret del 18 de setembre de 1923 introduïa, però, elements de desconfiança entre els regionalistes, atès que es dictaven mesures restrictives contra el lliure desenvolupament del que s'ha conegut tradicionalment com "el fet català". Es limitava l'ús del català en els actes oficials i es prohibia l'ostentació de la bandera catalana. És a dir, les actituds més o menys favorables de Primo de Rivera vers els principis fonamentals del regionalisme polític es transformen l'endemà del cop d'Estat, tan bon punt pren contacte amb la capital de l'Estat:

En arribar a Madrid i rebre el poder, trobà que tots els qui havien d'ésser els seus col.laboradors eren contraris totals a aquella orientació. Potser, primer que amb ningú, topà amb el que li donava el poder. I, home voluble i superficial, impressionable, tocat per la passió de governar –que quan s'ha experimentat no s'abandona fàcilment–, deixa de banda aquella inclinació que poc o molt podia justificar la dictadura i acceptà de ple la manera madrilenya, la manera clàssica de governar que els castellans mateixos han definit així: "garrotazo y tente tieso". La gran claveguera del pitjor Madrid, del Madrid polític, esterilitzà, destruï, el que podia haver-hi de nou i sa en el seu esperit, no pas dolent, ben segur, però despoblat de

---

⁷ F.Cambó. *Les Dictadures*, Barcelona, 1929, p.137.

*tota noció política.*⁹

Sens dubte, Primo es va haver d'adaptar a les exigències dels militars del “cuadrilátero”, absolutament intransigents amb l'autonomia catalana, així com va canviar la “seva perspectiva amb una rapidesa prodigiosa”.⁹ Amb tot, el cercle no restava tancat i les possibilitats d'executar una política més o menys favorable a les reivindicacions regionalistes de la Lliga –assumides amb anterioritat pel dictador– encara era factible, atès que Primo de Rivera estava disposat a plantejar la reordenació administrativa de l'Estat pel sistema de recuperar les regions històriques, com diu Enric Ucelay Da Cal “domesticar l'experiència de la Mancomunitat catalana”, és a dir, foragitar la simbologia més “patriótica”, i desenvolupar només aspectes purament administratius. La tasca no era senzilla, les pressions dels sectors militars menys negociadors –la majoria– no permetien excessives maniobres, així el consell que Martínez Anido donà a Primo de Rivera de com havia de resoldre la qüestió catalana, és prou emblemàtic: *Te tiene muy preocupado la promesa de la autonomía catalana, pero hay que pasar por alto todo lo que significa anécdota, para llevar a cabo una política de unidad nacional. Por lo tanto no te espantes, Miguelito; para terminar con este ya famoso problema catalán hay un medio eficaz y sin que nadie se dé cuenta y es invadir Cataluña de lo peor que España tenga.*¹⁰

En tot cas la impressió que causaren les primeres mesures anticatalanistes feien albirar l'inici d'un període difícil per la negociació política dels interessos catalans. Un polític coetani –Ossorio y Gallardo– atribueix responsabilitats al regionalista Puig i Cadafalch per la seva condescendència política: *Como buen*

---

⁹ Claudi Ametlla, op. cit., pàg. 55.

⁹ E.Ucelay Da Cal, tesi doctoral citada, pàg. 565.

¹⁰ Pelayo Menéndez y Solá, *La unidad hispánica. España y Cataluña*, Barcelona, 1946, citat per Pere Bosch-Gimpera, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1980, pàg. 98.

conservador, se había olvidado de ser catalán y no quiso recordar que un militar español es, por definición, el mayor enemigo de Cataluña. Ya se cuidó de recordárselo Primo de Rivera que, tan pronto como llegó a Madrid, comenzó la más despiadada persecución contra aquel país, su lengua, sus costumbres y su espíritu." L'actitud del prohoms de la Lliga ja fou recriminada, l'octubre de 1923, per Acció Catalana: *no creiem, però, que l'acatament a uns poders obligui a actituds ofioses que, davant l'imperi de la força, poden semblar servils.*¹² S'iniciava un període de refredament i distanciament dels regionalistes catalans, que culmina amb la constatació d'una poca voluntat d'aquests de participar en les institucions. Com ha dit Molas *La Lliga passa, doncs, a una situació d'il.legalitat política, si es vol; passa a l'oposició.*¹³

Es dissolgueren moltes entitats i òrgans vinculats a La Lliga, la qual es veié immersa en un estat de desorganització important. A la ciutat de Girona el governador civil donà l'ordre de clausurar la Lliga Regionalista de Girona *por hacerse en ella propaganda separatista o nacionalista.*¹⁴ A Sant Feliu de Guíxols fou clausurada, l'octubre de 1923, l'Associació Catalana Autonomista, entitat adherida a la Lliga. A Tarragona la pròpia Lliga era clausurada durant uns dies del mes d'agost de 1924. Els mitjans de comunicació són, potser, els punts de referència més concrets. A Barcelona *La Veu de Catalunya* i a Girona *El Diario de Gerona* representen uns dels pocs marcs d'identificació i expressió –amb totes les mesures de repressió i censura immaginables– dels corrents regionalistes. Molts homes propers a La Lliga foren bandejats dels càrrecs públics que ocupaven. Però a pesar

---

¹¹ Angel Ossorio y Gallardo, *La España de mi vida. Autobiografía*, Barcelona, 1977, pàgs. 71-72.

¹² Joan Alavedra, op. cit. pàg. 293.

¹³ Isidre Molas, *Lliga Catalana*, Barcelona, 1972. Vol. I, pàg.147.

¹⁴ Arxiu Històric de Girona. Fons de l'Administració Central Delegada. Interior (Govern Civil). Registre d'entrada (1919-1926), data 2-10-1923.

d'això, la Lliga mai fou un suport per les activitats conspiratives, i Macià *es queixà als grups americans que la Lliga activament estava espatllant les operacions separatistes, cada vegada que els catalans d'Amèrica li insistien o li proposaven alguna col.laboració.*¹⁵

A Girona el representant oficiós de La Lliga a la premsa, *El Diario de Gerona*, havia rebut amb expectació el cop d'Estat. Partien de la base que la "vella política", identificada amb l'antic règim i la corrupció feien insostenible la situació, i atès que Primo de Rivera s'havia aixecat en nom de la moralització del país, beneïen la proposta de salvació del general. Però a Girona el gir de la política de Primo de Rivera sobre Catalunya va fer-se explícit amb promptitud.¹⁶ El dia 2 d'octubre de 1923 es clausurava La Lliga Regionalista, per bé que com a local de reunions sembla que feia molts anys que no funcionava. A Olot els nous corrents polítics també van afectar l'organització dels regionalistes. Així, l'octubre del mateix any 1923 la guàrdia civil es presentà al centre del Casal Català i procedí al tancament de l'entitat. A l'esmentat local hi havia domiciliada, també, la Lliga Regionalista d'Olot i Sa Comarca. Davant les circumstàncies, el mes de desembre els socis del Casal Català i de la Lliga Regionalista, acordaren autodisoldre's, i nomenaren, a tal efecte, una comissió liquidadora formada per Joan Vilanova, Josep Conte i Tomàs Hostench.

Però mentre que cares en fora la forta repressió oferia una imatge d'unanimitat absoluta respecte a la política anticatalanista del règim, a l'interior de les files militars les pròpies divergències feien que la qüestió catalana fos tractada com a moneda de canvi i d'estratègia, la qual cosa permetia que a l'hivern de 1923 Primo encara no renunciés del tot dels seus principis més o menys regionalistes, per bé que la posició

---

¹⁵ E.Ucelay Da Cal, tesi doctoral citada, pàg. 804.

¹⁶ L'actitud dels regionalistes gironins és generalitzable a la dels seus correligionaris catalans, i es manifesta a través d'una ambigua barreja, on hi predomina la incertesa i l'esperança. La ràpida successió d'esdeveniments transfigurà llurs inicials aspiracions. J. Cornudella recollia en el periòdic de Reus *Foment*, del 28-9-1923, aquest sentiment. Veure Pere Anguera, *L'ombra...*, op. cit. pàg. 66.

d'indiscutible anticatalanisme del sector Barrera acabarà per imposar-se.

El discurs anticatalanista s'endurí i cada vegada més a Madrid s'identificava la més mínima i moderada actitud catalanista, com una acció separatista que calia combatre. En aquest context les autoritats i la pròpia premsa centralista proposaven unes argumentacions excessivament absurdes per a definir el paper de la Lliga a Girona. El mes de maig de 1925 el periodista Adolfo Marsillach des de les pàgines del diari madrileny *El Imparcial* reproduïa i interpretava una conversa mantinguda amb el governador civil de Girona Juan de Urquía, en un article intitolat "Nidal de separatistas". Afirmaven que la influència de la Lliga havia estat tan important que bona part dels gironins eren separatistes, i que els aliats naturals dels regionalistes eren el mestre i el capellà, l'un a través de l'ensenyament en català: *la cuestión es apoderarse del niño, hacerlo separatista; envenenar su sangre y su corazón con el odio a España*, i l'Església feia proselitisme antipatriòtic mitjançant el confessionari i la trona. De fet, el periodista Marsillach tenia una fixació constant que apunta a obscures interrelacions entre el catalanisme i l'Església, que, segons el seu criteri calia, òbviament, combatre:

*Cuanto tiene de sano Cataluña, ahora como siempre, hallará en nosotros el más entusiasta y desinteresado voceador y comentador; pero tocante a la enfermedad que padece y los que la explotan en beneficio propio, seremos inflexibles. Porque queremos a Cataluña debemos serlo. Combatir sus extravíos y a los envenenadores de su alma, es obra patriótica y de alto valor catalán, ni razones idiomáticas ni históricas... ni geográficas ni étnicas abonan un movimiento como el creado por los amigos políticos del señor Cambó, teniendo en el clero catalán sus mejores colaboradores.*¹⁷

A Girona la premsa més afí a la Dictadura sostenia com a principi ideològic

---

¹⁷ Adolfo Marsillach, "Línea de conducta a seguir. Vibraciones de Cataluña", a *ABC*, 8-2-1928.

més característic el rebuig al catalanisme. En aquest sentit destaca *La Voz de Gerona* que de manera constant atacava la Lliga, i mantenia una actitud d'intransigència extrema. Descobria suposades activitats de la Lliga per tot arreu, i defenestrava no únicament a la premsa tradicionalment compromesa amb la Lliga –eren freqüents les desqualificacions al *Diario de Gerona*– sinó a qualsevol diari que fes, encara que fos de forma puntual, plantejaments més o menys favorables als homes de la Lliga. És el cas de *El Debate* de Madrid, que per haver lloat, l'estiu de 1925, la tasca cultural de Cambó i la Bernat Metge, va ésser considerat *el portavoz de los "ligueros" en Madrid per La Voz de Gerona*.

El mes de novembre de 1927 la Lliga assajà un projecte de represa d'activitats, diligentment avortat per Primo de Rivera, el qual fins i tot no permeté a la premsa que tractés aquest tema, però aquesta actitud del general, si bé estava perfectament emmarcada en la política de repressió de la Dictadura contra el catalanisme, no defineix una acció continuada de fustigament vers la Lliga. En canvi, l'escissió esquerrana de la Lliga, és a dir, Acció Catalana, patí molt més les escomeses anticatalanistes.

Acció Catalana es constitueix l'any 1922, a partir de la iniciativa del sector dirigent de les Joventuts Nacionalistes de la Lliga Regionalista, d'un grup d'antics militants de la UFNR (Unió Federal Nacionalista Republicana) i d'altres republicans independents. Durant els mesos d'abril i maig Acció Catalana preparà la seva Conferència Nacional Catalana, i publicà un manifest on explicitava l'ideari de l'agrupació –o aplec de patriotes com s'autoanomenaven, refusant el concepte de partit polític–: *Catalunya, perquè és un fet i una voluntat nacionals, té el dret de regir-se lliurement ella mateixa. Avui ens és negada aquesta llibertat. Forasters ens dicten les lleis, ens apliquen justícia, administren nostres cabals i ens manen. Que*

ho facin bé o no –solen fer-ho pèssimament– és obra de bon o mal govern; però el nostre problema és de llibertat (...) Aquesta llibertat no és pas un fi: és la condició necessària perquè tota Nació pugui contribuir, complint la seva missió peculiar a l'obra general de la civilització. Aquesta llibertat, ¿pot ésser coordinada amb la d'altres pobles o cal que sigui absoluta? Teòricament, són admissibles les gradacions, mentre es basin en la pròpia determinació nacional.

La Conferència Nacional Catalana es celebrà a Barcelona els dies 4 i 5 de juny de 1922. De les 101 entitats inscrites 7 eren gironines: L'Escut Emporità de La Bisbal, La Veu del Freser, Minoria Nacionalista de l'Ajuntament d'Olot, Joventut Nacionalista de Girona, Casal Nacionalista Bredenc de Breda, Casal Català d'Olot i Ateneu Banyolenc de Banyoles. Per bé que no s'inscrivé, el Centre Palafrugellenc es declarà defensor de la Conferència Nacional Catalana. A l'any 1922 a Girona hi ha diversos socis individuals d'Acció Catalana, incapaços, però, de constituir una delegació, tal i com es proposaren de fer –sense èxit– el maig de 1923. La incidència de la recent creada agrupació política era, a Girona, discreta, per bé que el manifest de la Conferència Nacional Catalana el signen personatges tan representatius com Rafael Masó i Valentí, vinculat familiarment a l'òrgan oficiós de la Lliga *Diario de Gerona*, l'escriptor Josep Pla i el diputat provincial de Figueres Carles Jordà i Fages.¹⁸

La Lliga rebutjà públicament el projecte d'Acció Catalana i expulsà els càrrecs públics d'elecció popular que formaven part de les seves files, per bé que no els obligava a abandonar llurs càrrecs. Un dels gironins afectats per la depuració de la Lliga fou Paulí Geli, diputat de la Mancomunitat de Catalunya.

L'adveniment de la dictadura de Primo de Rivera va provocar un trasbals

---

¹⁸ Carles Jordà i Fages era natural de Figueres. Afiliat a la Lliga Regionalista. Diputat provincial per Figueres els anys 1913-1917 i 1930-1931. Primer tinent d'alcalde a l'Ajuntament de Barcelona l'any 1917. Fundador i membre del consell directiu d'Acció Catalana.

important a l'afeblida estructura d'Acció Catalana, la qual cosa palesa que la nefasta situació del país, descrita per Acció Catalana l'any 1922, encara podia empitjorar molt més. Un gran nombre d'entitats i associacions clausurades i perseguides per la Dictadura pertanyien o eren afins a Acció Catalana.

A les comarques gironines la repressió d'aquests centres catalanistes fou absoluta, no en va el governador civil mana un mes després del cop d'Estat que *se proceda a las gestiones y registros necesarios tanto en las personas como en los centros y redacciones de periódicos de tendencias separatistas para recoger los manifiestos que interesa*.¹⁹ Els resultats causaren esglais: el Casal Català d'Olot s'havia adherit a Acció Catalana el juny de 1923, sota la presidència de Joan Vilanova i la vicepresidència del pintor Francesc Vayreda. Com esmentem en un altre capítol, el Centre fou clausurat per la policia als pocs dies d'instaurar-se el règim, els seus directius empresonats, i a finals d'any es va disoldre. L'Escut Emporità de La Bisbal era una entitat adherida inicialment a la Lliga Regionalista. Durant la Dictadura –època en que ostentà la presidència Pere Lloberas–²⁰ fou clausurada en diverses ocasions. El Casal Nacional Bredenc cessa llur activitat i no tenim constància que hom reemprengués, posteriorment, la publicació del *Butlletí* del Casal que editaven l'any 1922. El Cercle Palafrugellenc es clausurà l'octubre de 1923 i desapareixia definitivament de l'escena pública. I a Palamós el dirigent d'Acció Catalana en aquella població Miquel Roger i Crosa veié com se'ls clausurava el Centre Nacionalista i les publicacions *Marinada* i *Seny*. A Girona, el 3 d'octubre de 1923, es presentaren al Centre Catalanista de Girona i sa Comarca l'inspector en cap Inocente García i els agents Antoni Morera i Matias González,

---

¹⁹ Arxiu Històric de Girona. Fons de l'Administració Central Delegada. Interior (Govern Civil). Registre d'entrada (1916-1926), data 15-1-1923.

²⁰ Per analitzar la personalitat d'aquest personatge veure el recull dels seus articles publicats en forma de llibre sota el títol *Cròniques de la meua ciutat*, La Bisbal, Ajuntament de La Bisbal i Arxiu Històric Comarcal, 1987.

informant al secretari de l'entitat Ramon Xifra i Riera –en absència del president Agustí Riera– del següent comunicat del governador civil Pascual Gracia:

En cumplimiento de lo que determina el R.D. de 18 de septiembre último y teniendo en cuenta que la sociedad de esta capital "Centre Catalanista de Girona i sa Comarca" han venido actuando de una manera sistemática efectuando contínuas campañas tendenciosas contra la unidad de la Patria, procurando por todos los medios a su alcance aumentar el número de sus enemigos, favoreciendo igualmente, cuanto haya tendido a rebajar su concepción y a disgregarla, he acordado decretar la disolución de dicha sociedad y que por el personal a sus órdenes se proceda inmediatamente a la clausura de los locales en que se hallen instaladas, haciéndose cargo de las listas de socios, libro de actas y contabilidad y cerrando y lacrando la puerta de entrada, levantando la correspondiente acta, autorizada por el presidente y secretario respectivos que deberá remitir a este Gobierno.²¹

Juntament amb el Centre Catalanista, l'inspector Inocencio García clausura la Joventut Nacionalista, emplaçada al mateix local, la qual cosa comunicà al secretari de l'entitat Desoy, requerint-li els llibres i tota la documentació de la Joventut. Seguidament va segellar la porta d'entrada. Convé fer una precisió: si bé la Joventut Nacionalista estava adherida a Acció Catalana –recordem que s'inscriu a la Conferència Nacional Catalana–, el Centre Catalanista només cal considerar-lo com a simpatitzant. De la mateixa manera podem deduir que l'òrgan periodístic del Centre, *El Gironès*, es troba en idèntica situació. El desembre de 1924 fou suspesa la publicació nacionalista. Així doncs, si bé *El Gironès* no mantenia cap vincle directe amb Acció Catalana, la nostra hipòtesi apunta a que els principals redactors del

---

²¹ Comunicació transcrita al *Diario de Gerona*, 4-10-1923. El setembre de 1926 el governador civil Rodríguez Chamorro mana la dissolució definitiva del Centre Catalanista i l'abandonament del seu domicili social, malgrat que des de la seva clausura ja no funcionava.

periòdic –Xifra i Riera i Camps i Arboix– simpatitzaven amb les teories polítiques expressades en el manifest de la Conferència Nacional Catalana. És a dir, la clausura de *El Gironès* respon, òbviament, a la repressió contra el catalanisme en general, tot i que hom pot considerar que hi influí d'una forma decisiva l'indiscriminat fustigament contra els interessos d'Acció Catalana. Dissortadament molts gironins identificats amb Acció Catalana també patiren les conseqüències de la repressió. Carles Jordà fou desterrat, el mes de març de 1924, per les seves suposades connexions amb la Societat de les Nacions,²² i Paulí Geli fou empresonat, acusat d'adhesió al manifest del CADCI.

Amb aquest panorama hom no podia esperar gaire res de les activitats d'Acció Catalana a Girona, molt esmorteïdes, és clar, també a la resta de Catalunya. La repressió abocà a la desaparició a la majoria d'entitats i associacions d'Acció Catalana. No obstant això, el mateix març de 1924 els ex-diputats de la Mancomunitat de Catalunya que pertenyien a Acció Catalana anunciaren la seva intenció d'endegar una campanya de premsa per a defensar-se de les crítiques rebudes dels actuals i poc representatius diputats de la devaluada Mancomunitat. I certament, a part d'això i de la crida del partit a l'opinió mundial en la Societat de Nacions, existia dins Acció Catalana un sector més radical –de joves extremistes–, partidaris de la lluita armada i de la creació d'una Societat d'Estudis Militars (SEM). Aquesta estratègia era la defensada per Nicolau i per Rovira i Virgili.²³ La repressió va provocar que, a partir de l'any 1926, Acció Catalana centrés la seva resistència en activitats més de caire cultural i literari.

---

²² Jordà és desterrat a Casp com a sospitós de conspirar contra el règim pels seus constants viatges a Ginebra –seu de la Societat de les Nacions–. Probablement Jordà formava part del projecte de Lluís Nicolau d'Olwer, que proposava la participació a la Societat de Nacions com una estratègia per trobar un ressò exterior al problema català.

²³ E.Ucelay Da Cal, tesi doctoral citada, pàg. 287. En aquest treball s'analitza la relació entre Acció Catalana i Estat Català, i el projecte de creació d'un front únic catalanista per lluitar contra la Dictadura.

El debat intern en el sí d'Acció Catalana provocarà finalment l'escisió del nucli integrat per republicans federals i la creació d'Acció Republicana de Catalunya, encapçalada per Rovira i Virgili, la qual atreurà als dos il·lustres i emblemàtics periodistes gironins Joaquim Camps i Arboix i Ramon Xifra i Riera. L'any 1930 Acció Catalana crea una delegació a Girona, sota la presidència de Camps i Arboix, que ultrapassa els 100 membres, i dos anys més tard –ara ja sota les sigles del PCR (Partit Catalanista Republicà), que era el producte de la fusió entre AC i ARC– Camps i Arboix funda a Girona el setmanari *Vibració*.

En tot cas, la majoria d'opcions del catalanisme van articular el seu discurs i els seus plantejaments polítics al voltant de la premsa, instrument bàsic de pervivència i d'acció, malgrat les intrínseques dificultats derivades del control i la repressió. Els sectors regionalistes burgesos, identificats bàsicament amb la Lliga, concedien una gran importància a la premsa com a element de connexió entre la seva forta i impermeable jerarquia –la Comissió d'Actuació Política²⁴ i les bases del partit, les quals rebien les orientacions polítiques a través de les xarxes de publicacions regionalistes. Tanmateix, a voltes, la recuperació de la cultura catalana, de la seva identitat, llengua i literatura, podia trobar el suport escaient en les pàgines dels periòdics, fet que, sens dubte, perllongava la funció ideològica i política d'aquest tipus de premsa. Prat de la Riba ja havia teoritzat sobre la funció política de la premsa en la reconstrucció nacional, i els seus postulats eren compartits per destacats periodistes com Joan Maragall, Eugeni d'Ors, Rovira i Virgili, Gaziel o Claudi Ametlla, i fins i tot Josep Pla i Eugeni Xammar.

Amb el nou règim aquests mecanismes de difusió d'idees es veuen

---

²⁴ Josep Pla defineix la Comissió com un organisme pràcticament clandestí, atès que: *no fou elegit mai ni per vots ni per compromisos provinents de diversos grups, de diversos punts de vista*. J. Pla, "La Comissió d'Acció Política de la Lliga", a *Caps i puntes*, Obra Completa, núm. 43, Barcelona., 1983, pàgs. 553-620, i del mateix autor, "El senyor Ventosa", a *Homenots (setena sèrie)*, Barcelona, 1961.

destorbats: l'indiscutible anticatalanisme de la política de Primo de Rivera restringeix moltíssim el normal desenvolupament de la premsa propera a plantejaments regionalistes o catalanistes. Aquest tipus de premsa fou la que des d'un primer moment preocupà més a les autoritats, i en conseqüència va esdevenir una víctima propiciatòria de la repressió. El capità general de Catalunya informava, el 23 de desembre de 1923, a Primo de Rivera que: *La prensa separatista en este periodo sigue manifestándose clara o veladamente, con arreglo a los principios que la informan, aprovechando la más inocente información para dar fé de su intransigencia y apreciándose además la existencia de una activa y tendenciosa campaña de divulgación de la lengua y literatura catalanas (...) Es de señalar el gran número de publicaciones que en progresión creciente ven la luz escritas en catalán y su difusión por las 4 provincias.*²⁵ A Girona, sens dubte, els màxims representants dels interessos regionalistes són el *Diario de Gerona*, publicació afí a la Lliga, i *El Gironès*.

El *Diario de Gerona* era el periòdic de la burgesia regionalista gironina, i actuava com a portaveu oficiós de la Lliga. Quan Primo de Rivera ocupà el poder, el diari disposava ja d'una important tradició –es publicava des de l'any 1889– i influència. Propietat de la família Masó, en temps de la Dictadura era dirigit inicialment per Narcís Masó i Valentí, i després pel seu germà Santiago. L'any 1925 feia un tiratge de 500 exemplars. Es tractava d'un diari amb una certa estructura empresarial-capitalista, reforçada uns anys abans, el 1921, amb la reconversió en societat anònima. Així, i per bé que els propietaris majoritaris eren la família Masó, el consell d'administració estava presidit per Jaume Sagrera Pijoan i integrat per Josep Sambola Clapés (vicepresident), dos vocals, Narcís Pla i Daniel I Lluís de Puig

---

²⁵ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Presidencia". Sèrie Publicaciones, lligall núm. 423.

Viladevall, un secretari, Jaume Gispert Bordas, i un administrador-gerent, Estanislau Aragó Turón.

El *Diario de Gerona* rebé amb expectativa i confiança el cop d'Estat. D'acord al posicionament general dels homes de la Lliga, les promeses de Primo de Rivera, en relació a Catalunya i a l'acabament de la corrupció política, foren suficient motiu pel diari com per recolzar –això sí, amb una certa reserva– la nova situació. A pesar d'això, i de mantenir una postura ideològica molt moderada, el seu substrat regionalista li provocà diverses censures governatives al llarg de la Dictadura. En ocasions les sancions es fonamentaren en infraccions aparentment administratives.²⁶ En d'altres –juliol de 1925– fou multat amb 250 pessetes per publicar una notícia –extreta de *El Norte*– que ja havia passat la censura, i que feia referència a un homenatge que s'havia fet a Figueres a l'alcalde d'aquella ciutat i al president de la Diputació Onofre Pont. La rectificació del *Diario de Gerona*, amb una retòrica condescendent i una impressionant grandiloqüència, i manllevant paraules del mateix governador expressà: *fué un acto grandioso y espontáneo, en que se pusieron de manifiesto las grandes simpatias de que disfrutaban los homenajeados*, denota la poca voluntat del periòdic en ferir susceptibilitats del règim, i juntament a l'argument exposat que la notícia havia estat autoritzada pel censor, va representar la condonació de la multa.

Cal dir que només en casos molt excepcionals el *Diario de Gerona* plantejà alguna reivindicació agosarada, i encara cal llegir-la enmig de textos més extensos, com ara el paràgraf inscrit en un article basat en el nou any 1926: *Es esencial el reintegro a la normalidad política absoluta, con el orden público asegurado, la soberania popular verdadera, la libertad de enjuiciar garantida y, en fin, todos los derechos ciudadanos en vigor. Solo asi el año 1926 podrá ser año de soluciones*

---

²⁶ Veure el capítol núm.10, "El control de l'opinió a través de la censura".

*prácticas.*²⁷ Amb tot, el *Diario de Gerona* era un periòdic poc grat a les autoritats, fet que s'explica només per les suspicàcies que generava qualsevol forma de regionalisme, per mínima que fos. Així, quan l'agost de 1926 se'ls imposà una multa quan presentaren uns articles a la censura, el governador civil afirmà, en el comunicat que tramet al director del diari, que: *Las galeradas que ayer presentó para censura en este Gobierno civil el periódico de su dirección, contienen conceptos que, aunque habilmente escudados en la fina insidia que para combatir sistemáticamente al actual Gobierno viene poniendo en juego tal publicación, no ha podido ocultar lo pernicioso de su tendencia contra lo ordenado por mi autoridad para sostener incólumes los respetos de la Patria.*²⁸ La imposició de la sanció va coincidir amb un període d'absència de la ciutat del director del diari Santiago Masó. En aquests casos, assumia responsabilitats directives el seu cunyat Estanislau Aragó i Turon –procurador dels tribunals–. Davant el contratemps ocasionat per la multa, Aragó informà epistolament a Masó de les circumstàncies que van acompanyar la presentació de les polèmiques galerades. A través d'aquesta interessant carta hom pot descobrir la precarietat de mitjans que disposava el diari, així com la rigorositat de la censura. El conflicte, segons la missiva d'Aragó, es generà arran de la publicació d'un article que el mateix Masó havia deixat pendent de publicar, intitolat “Les Masies”. El censor va tatxar cinc ratlles de les galerades d'aquest article, així com una notícia inclosa en la secció musical, on s'informava que havia estat detingut per la policia francesa el senyor Fontbernat, fill d'Anglès i director de l'Orfeó Occità de Perpinyà. Lògicament les ratlles censurades no van ser publicades. L'endemà, segons la carta, Aragó va preparar el diari donant a la impremta el segon article de “Les Masies”, així com la resta de l'original. Immediatament marxà amb la seva

---

²⁷ *Diario de Gerona*, Girona, 3-1-1926.

²⁸ Carta del 20-8-1926. Arxiu patrimonial de Narcís-Jordi Aragó i Masó. Veure apèndix núm. 10.

família a Sant Feliu de Guíxols. Al tornar, al vespre, s'assabenta que la policia ha estat a la redacció del diari, a la recerca del director o del redactor. La multa era de 300 pessetes, i Aragó es veu immers en un estat de confusió que l'obliga a buscar assessorament i ajut: *L'endemà matí vaig anar a trobar a en Garcia*²⁹ *explicant-li lo que pasava; m'oferí gestionar el perdó de la multa, n'obstant encara que aqueix feu aqueix pas, no volgué pas dir-li d'una manera definitiva que la perdonava, escurant-se o donant-li per raó de que quan tu vindries ja en parlariem. Pro com sia que quan tu arribaràs haurant ja passat els 10 dies, me digué en Garcia que li posis una carta (potser serà precis un telegrama) diguent-li que no poguent retornar a Girona fins el 4 ó 5 set., per tant passats els 10 dies de plaç per a pagar o presentar recurs contra la multa, li agrairies que gestionés del Sr. Governador el perdò de la mateixa sens perjudici de pasar a visitar-lo tan bon punt tu arribis. Amb aquesta carta (o telegrama) ell anirà a trobar el Sr. Chamorro i li reiterarà la petició. Si la perdona com crec no hi ha res a dir, pro si no ho fes, que vols que fem nosaltres: devem pagar?. Durant els dies que resten d'ésser tu lluny de Girona jo extremeré la vigilancia per a no donar res que'm sembli pugui provocar un nou conflicte.*³⁰

A partir de començaments de juliol de 1928 el diari adoptà una sèrie de modificacions estructurals: es suprimia l'edició del matí i sortí a la tarda, inaugurà un servei de conferències telefòniques a càrrec del corresponsal a Barcelona Joan Costa i Deu i augmentà el format. Tanmateix, la participació de Joaquim Camps i Arboix s'intensifica, així com la capacitat crítica del periòdic. Tot plegat, juntament amb l'acord de col.laboració amb d'altres diaris per constituir un consorci de premsa comarcal³¹, féu que el *Diario de Gerona* adquirís una major volada. La distribució del

---

²⁹ Suposem que es refereix a l president de l'Associació de Periodistes de Girona Josep Garcia Álvarez.

³⁰ Arxiu patrimonial de Narcís-Jordi Aragó i Masó.

³¹ Veure capítol núm. 16, "Estructura i organització del periodisme gironí".

periòdic, dins les limitacions que podia tenir un diari publicat a una ciutat com Girona, era prou remarcable. Fins i tot, hem pogut constatar que diaris tan importants com *El Sol* de Madrid o *El Correo Catalán* de Barcelona, entre d'altres, s'havien fet ressó, d'algun editorial o bé de notícies de caràcter intern del *Diario de Gerona*.

El segon periòdic d'orientació catalanista més influent a la ciutat de Girona era *El Gironès*. Inicià la seva publicació l'any 1916 com a portaveu del "Centre Catalanista de Girona i sa Comarca", sota la direcció de Joaquim Camps i Arboix. Probablement és el periòdic que pateix amb més virulència l'animaversió i la repressió del règim contra els interessos catalanistes. *El Gironès*, que mantenia una proximitat ideològica amb Acció Catalana, no se'n refià de les promeses de Primo de Rivera respecte Catalunya, i mostrà des dels primers moments una actitud implícitament crítica i de desconfiança vers la nova política: *Nosaltres, quan sia portat a cap el programa que llencen i quan ens deixin parlar, direm la nostra. Ara hem de fer de "mirons"*.

Els perniciosos efectes de la Dictadura no tardaren gens a arribar per *El Gironès*. A començaments d'octubre del mateix any 1923 fou clausurat el Centre Catalanista de Girona i sa Comarca. El periòdic es quedava sense locals, i havia de cercar-ne de nous on instal·lar-hi la redacció i l'administració. A banda d'això el setge policial es manifestava amb claretat i contundència. El clima de por i inseguretat per els homes de *El Gironès* estava garantit i justificat. La posició desfavorable del periòdic contra la nova i desnaturalitzada Mancomunitat agreujava encara més la situació, i va afectar professionalment a Ramon Xifra Riera, el qual fou cessat com a oficial d'administració dels Establiments, organisme que depenia de la Diputació. Quan *El Gironès* replicà aquesta decisió i afirmà que Xifra i Riera era poc menys que un col.laborador del periòdic, a Girona molt poca gent s'ho cregué: tothom sabia que

Ramon Xifra era l'ànima mater del periòdic catalanista. El governador civil Juan de Urquía s'havia prèss com un repte personal la repressió contra el catalanisme, i considerava que un pas important era acabar amb *El Gironès*. El periòdic continuava practicant un periodisme agosarat i amb un nivell crític superior a la resta de la premsa gironina, malgrat les constants amenaces d'Urquía: *Tots els vells partits polítics, inclús el catalanista, són morts i enterrats, no solament set pams sota terra, sinó set kilòmetres de pams i el que cregui amb llur ressorgiment està boig arrematat.*³² El fet de publicar el periòdic íntegrament en català era un altra factor que podia complicar la seva existència, així com, també, la notable influència que tenia entre la premsa catalana, a pesar que l'autoritat ho negués. En una notícia que publicà *El Gironès*, el novembre de 1924, Urquía considerà que hom minimitzà el nombre d'afiliació gironina a la U.P. El governador aprofità per desacreditar el periòdic, i per signar de manera pràcticament definitiva llur sentència de mort: *Sus noticias tendenciosas, sus palabras y frases, de doble y conocida intención, dentro de una burda y chavacana ironía, hace tiempo debieron merecer, sin duda, un severo castigo, al que no ha acudido el señor Urquía, conociendo los antecedentes de ese periódico, entre otras cosas, por la reducida circulación que afortunadamente alcanza.* El mes següent el governador decretava la suspensió definitiva de *El Gironès*.

No obstant el fort protagonisme de les publicacions de la ciutat de Girona, a la resta de les comarques gironines els periòdics catalanistes constituïen importants corrents d'opinió. Així, a les principals poblacions del Baix Empordà existia representació de premsa catalanista, de les quals recordarem les més significatives.

L'Avi Muné de St. Feliu de Guíxols, es publicà des de l'any 1918 al 1932, sempre estretament lligat a la figura del seu director el poeta Enric Bosch i Viola. La

---

³² *El Gironès*, Girona, 16-9-1924.

defensa dels seus principis catalanistes s'atenuen durant la Dictadura, tot i que roman inalterable l'ús de la llengua catalana. Quan Primo de Rivera abandonà el poder *L'Avi Muné* reivindicà la necessitat d'emprar l'idioma català:

Tothom sap que una de les coses més vexades per la dictadura ha estat el nostre idioma. No cal fer història de les disposicions governamentals que s'hi refereixen, perquè és impossible que algú no les recordi. Ultra les restriccions ordenades per el seu ús, de tant en tant era qualificat amb mots pejoratius en alguna d'aquelles cèlebres notes oficioses (...) Cal, en primer lloc, que cada llar de la nostra terra tingui el seu diari català. En tenim de totes tendències i creences, del matí i del vespre, i per tant, res no justifica l'adquisició d'un diari de llengua forastera.³³

Sorprèn comprovar com el rigor de la censura tardà uns quants mesos –fins l'octubre de 1925– abans no es féu tangible a les pàgines de *L'Avi Muné*. Un text censurat, molt paradigmàtic, fou el que publicaren el 7 de novembre de 1925: *Amic, una mica de paciència. No en tenim de paciència? Justament ara que s'en necessita una bona dosi per a poguer soportar això que (taca negra) patam, patum... i prou que m'enredaria!*

A Palafrugell l'important prestigi del setmanari nacionalista *Baix-Empordà* va eclipsar hipotètiques experiències periodístiques. Editat a redós dels prohoms locals de la Lliga, expressaren, tan bon punt encetada la Dictadura, el seu sentit catalanista: *El nostre ideal és ben conegut: no's tracta de que ens governin bé o malament, sinó tot simplement de que no'ns governin: de que la lliure Catalunya sia mestressa integral dels seus destins.* Malgrat les dificultats, *Baix-Empordà* analitzava l'evolució de la cultura catalana amb optimisme: *De la primitiva Renaixença a les altres revistes d'avui –La Paraula Cristiana, Criterion, Ciència, La Revista de*

---

³³ *L'Avi Muné*, St. Feliu de Guíxols, 1--3-1930

*Catalunya– quin camí cultural més admirable no hi ha! (...) tot això no és obra d'un dia ni d'un mes, ha calgut, per a arribar-hi, caminar, peus nusos, pels camins de la cultura, esgarrinxant-se els peus en les xarxes i assedegats i bevent l'aigua de totes les fonts.*³⁴ *Baix-Empordà* havia manifestat una moderada simpatia i adhesió al cop d'Estat. Recordem la favorable acceptació que mostrà la Lliga. Un dirigent d'aquesta formació política tan significatiu com Puig i Cadafalch proclama que Barcelona i Catalunya s'han d'enorgullir pel fet que en el seu territori s'hagi iniciat i forjat l'actual moviment sediciós, encapçalat per gent de confiança que “no han d'oferir cap temor a la regió”, atès que els sentiments de Primo de Rivera respecte a Catalunya són *favorables a lo que sus aspiraciones tienen de justas.*³⁵ L'editorial del *Baix-Empordà* del 16 de setembre de 1923, intitolat “L'actual moment polític” es situa en una línia similar a l'expressada per Puig i Cadafalch: *Els lladres i els incapaços, tenien fins ara lliure el camí del poder. Si el cop d'Estat militar ha de lliurar-nos d'això, ben vingut sia, sens claudicar ni un moment del nostre ideal. A nosaltres, a qui no enlluerna el reflex de l'espasa, però a qui tampoc atura cap sofisme legalista, no'ns espanta pas l'aixecament militar, si és ell inspirat en un propòsit de justícia. Era cosa que estava en la consciència de tothom que la situació actual, la pitjor entre les pitjors, no podia pas continuar.* En tot cas, però, és absolutament cert que *Baix-Empordà* hagué d'adaptar-se a la nova situació, i patir-ne, doncs, les conseqüències. El subtítol del periòdic era “Setmanari Nacionalista”. En el segon número aparegut després d'instaurar-se la Dictadura –el corresponent al 23 de setembre de 1923–, el mot “Nacionalista” va ésser censurat. A partir d'aleshores el subtítol desapareixé. L'exemplar del 4 de novembre de 1923 encetà la mostra més visible i tangible del pas de la censura –les taques negres–. En un significatiu text hom exposà: *Sempre*

---

³⁴ *Baix-Empordà*, Palafrugell, 9-9-1926.

³⁵ Artur Perucho, op. cit. Declaracions recollides del *Diario de Barcelona* del 14-9-1923.

és més interessant –o, almenys, menys perillós– parlar d'esports que no de la nova república rhenana, de la guerra civil germànica, la resta de l'article són un munt de ratlles en negre.

A Palamós, un element destacat d'Acció Catalana, Miquel Roger i Crosa,³⁶ assumia la responsabilitat de dues publicacions de contingut diferent però d'essència ideològica comú: *Marinada* i *Seny*. Aquesta darrera publicació, inicialment adherida a la Lliga Regionalista, era la portaveu del Centre Nacionalista, entitat clausurada per la Dictadura, per la qual cosa en el número corresponent al novembre de 1923 ja no es fa constar en el subtítol. A començaments de 1924 *Seny* deixà de publicar-se.

Fins ben entrada la segona etapa de la Dictadura, l'octubre de 1927, no apareix a La Bisbal un representant dels corrents regionalistes. De fet, a la capital de la comarca la migradesa de publicacions era sorprenent. *El Bisbalenc* s'arreglerava amb les tesis de Francesc Cambó i rebé la influència periodística de *La Veu de Catalunya*. Fundat i dirigit pel poeta Francesc Carreras i Padrós, s'envoltà de joves adherits a la política de la Lliga Catalana, on destaca el futur secretari de Cambó i eminent economista Narcís de Carreras. Curiosament, un article publicat l'estiu de 1928 pel redactor Josep E. de Linares i Escoda, i replicat pel corresponsal del *Baix-Empordà* a La Bisbal Manuel Ferran, encetà una agra polèmica que enterbolí les relacions entre ambdós setmanaris regionalistes.

Finalment, cal apuntar que alguna publicació de signe catalanista no va resistir els rigors imposats per la nova situació política, és el cas d'*Emporion*, de Torroella de Montgrí, editada per l'Ateneu de Montgrí sota l'impuls de pedagog i geògraf Pere Blasi i Maranges, el qual fou posteriorment parlamentari per l'ERC.

---

³⁶ Veure el llibre de Montserrat Baras, *Acció Catalana 1922-1936*, Barcelona, 1984. Cal dir que l'any 1921 Roger i Crosa havia compartit candidatura a les eleccions a diputat provincial amb Josep Pla, amb el recolzament de la Lliga i del periòdic *Baix-Empordà*.

Neix com a producte de la fusió, a començaments de l'any 1915, dels periòdics *El Montgrí* i *El Mont-Gris. Emporion*, que en el seu darrer número publicat a l'època de la Dictadura –el 21 d'octubre de 1923– apel.lava la introducció d'una nova divisió administrativa de les terres de l'Estat espanyol, defensà aferrissadament l'idioma, la cultura i, en definitiva, el ple desenvolupament de la identitat nacional catalana. Primo de Rivera clausurà l'Ateneu i suspengué la publicació d'*Emporion*,³⁷ per bé que els seus redactors es resistiren a l'absolut silenci, i editaren a partir de l'any 1928 un *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*, que s'ha publicat, amb interrupcions, fins a l'actualitat.³⁸ Al reaparèixer, el 10 de gener de 1932, sintetitzen les característiques i les infaustes conseqüències de la Dictadura: *Un cataclisme social; un fenomen polític; una enorme paradoxa en forma de paternalisme, ens venia a redimir i com a primera providència, desencadenava les seves fúries contra tot aquell qui tenia una significació; contra les coses més representatives; contra els valors de caràcter col.lectiu. Pocs, ben pocs van sobreviure a aquella catàstrofe. Les organitzacions locals, sobretot, van restar foses, esmicolades.*

A Olot, el 10 de febrer de 1923 naixia *La Comarca d'Olot*, un setmanari nacionalista no afiliat a cap partit polític, que pretenia recollir el relleu deixat per *La Comarca*, desaparegut l'any 1916. L'aixecament militar del setembre de 1923 marca el principi de l'agonia de *La Comarca d'Olot*. A començaments de novembre de 1923 foren processats 14 redactors del setmanari –imaginem que era la totalitat de la plantilla–, uns dies més tard s'efectuà un registre a la impremta. El clima d'hostilitat era palpable i se'ls incordiava diàriament. El mes de març de 1924 fou suspès durant dos mesos. Els col.legues de la premsa nacionalista han d'oferir la notícia molt escarida, però aprofiten per lloar la tasca del setmanari olotí: *Per la autoritat militar*

³⁷ L'ordre de suspensió contra l'Ateneu de Montgrí és aixecada el mes de juliol de 1926.

³⁸ "El Montgrí: bons antecessors i un nom amb tradició", a *El Montgrí*, Ajuntament de Torroella de Montgrí, núm.0, febrer 1993, pàg. 4-6.

ha sigut suspesa, fins al vinent Maig, la publicació de *La Comarca*, l'excel·lent i ben escrit confrare olotí, un dels millors, per no dir el millor, setmanaris locals que veien la llum a Catalunya.³⁹ El 3 de maig de 1924 torna a sortir, però en realitat ja no publica cap més número atès que és suspès definitivament. És evident, que amb la Dictadura *La Comarca d'Olot* va tenir una de les existències més difícils i complicades dins el conjunt de la premsa catalana.

A Figueres el setmanari nacionalista *Alt Empordà* tampoc va superar la repressió del règim. Havia començat a publicar-se el febrer de 1917, sota els auspicis de la Lliga Regionalista. El director era Jaume Maurici, i els redactors més habituals Lluís Massot, Delfí Dalmau i Josep Sans. La confusió provocada pel cop d'Estat féu que *Alt Empordà* en el número immediatament posterior a l'intervenció militar mostrés la seva sorpresa per les primeres mesures del Directori, concretades en la promulgació d'un R.D. que afectava directament a Catalunya. El periòdic denuncià, també, que durant els dies immediats al cop s'haguessin publicat diverses disposicions governatives que perjudicaran a homes i institucions catalans: no es podia ostentar la bandera catalana; es regulava l'ús de l'idioma; havien estat destituïts els alcaldes de Sabadell i Terrassa per jutjar-los nacionalistes, i es mirava si han caigut en delictes; s'havia decretat la dissolució dels "Pomells de Joventut"; havia estat clausurat algun Centre catalanesc.⁴⁰ Continuava la notícia censurada, així com moltes de les informacions publicades aquell dia. Fou l'últim número publicat, atès que les autoritats van procedir a la seva prohibició. El fet fou silenciats, i només el *Diario de Gerona* se'n va fer ressó, gairebé tres setmanes després de la suspensió, l'11 d'octubre. A Figueres també, en canvi, una altra publicació vinculada al catalanisme conservador, *La Veu de l'Empordà* va tenir una existència més plàcida.

---

³⁹ *Baix-Empordà*, Palafrugell, 30-3-1924.

⁴⁰ *Alt Empordà*, Figueres, 22-9-1923.

Fundada l'any 1900 es publicarà ininterrompudament fins el 1936.

Dins l'òrbita de la premsa d'orientació catalanista és important fer referència a un significatiu projecte, per bé que frustrat, el de la publicació *Pirineus*. A començaments de l'any 1927 s'estava treballant en un projecte per editar a Figueres una revista mensual dedicada al conreu de la cultura i les belles arts. L'objectiu era omplir el buit existent de publicacions de caire literari, artístic i històric, a la zona de Figueres i Perpinyà, per bé que el projecte es proposava recollir temes relacionats amb totes les comarques catalanes, inclosa el Rosselló. El mes de juny s'anunciava la idea i despertava un enorme interès entre els cercles culturals empordanesos, i uns dies més tard explicitaven a través de les pàgines de la premsa la seva proposta: *l'aparició d'una Revista que ompli el buit visible en la present perspectiva que ofereix la vida espiritual de Catalunya. Venim a posar terme a una absència, (línia censurada). No serà, doncs, la nostra, una Revista més, una publicació més. Serà l'òrgan necessari, esperat, exigít per totes les coses que ens volten ens empenyen i ens donen l'essència del què som.*

La iniciativa d'editar *Pirineus* va sorgir d'un ampli grup de persones manifestadament oposades al règim, properes a Acció Catalana, com el que havia de ser futur director de la revista Ramon Xifra i Riera, qui s'havia vist obligat a traslladar la seva residència a Figueres per imposició governativa; o bé al republicanisme federal com Josep Puig Pujades; i fins i tot, elements de l'Església públicament compromesos amb el país, com el prevere Bartomeu Barceló, expedientat per les autoritats pel seu sermó catalanista pronunciat a la catedral de Girona l'any 1925, o personatges que al cap de poc temps adquiririen un gran prestigi com el pintor Salvador Dalí, el qual, l'any 1924 –quan només comptava 20 anys– havia tingut, també, problemes amb les autoritats governatives. El dia 23 de

maig de 1924 fou detingut i empresonat a Figueres, per bé que ignorem les causes que se li imputaren: *Fué ayer detenido por la policia y encarcelado e incomunicado el joven pintor señor Dalí. Créese que no se encontrarán judicialmente causas que hagan durar su encarcelamiento.*⁴¹

En tot cas, en la llista de promotors de la revista hi sobresurt el destacat grau de cultura de tots ells, i la significació de les seves plomes: Miquel de Palol, Joaquim Pla Cargol, Eusebi Isern i Dalmau, Pere Vayreda, Santiago Massot, Horace Chauvet, Francis Ayrol, Francesc Tresserres, Eugeni Arolas, Carles Grandó, Pelai Martínez, Laureà Dalmau, Adolf Fagnoli i Josep M. Busquets.

La premsa gironina no afí al règim celebrava la propera aparició de la revista, i remarcava el què podia significar de model comarcal de publicació, una mica en similitud a la revista *Ciutat* que es publicava a Manresa. Fins i tot, en un editorial del setembre de 1927 *Baix-Empordà* de Palafrugell s'admirava per la revitalització del concepte de Països Catalans que podria representar la nova revista: *La primera mostra d'encert, en la nova revista, la trobem en el seu mateix nom. "Pirineus", en efecte, no significa, pas solament una realitat geogràfica, sinó una síntesi d'unitat malgrat aquesta afirmació nostra pugui semblar paradoxal, profunditzant hom veu la nostra raó, ja que és aquest el mot que, dins un altre molt més amat i expressiu, esdevé el símbol d'un agermanament per al qual la llengua vernacular serveix de guia.* Fins i tot, la premsa barcelonina –com ara *La Veu de Catalunya*– va recollir i elogiar el projecte.

El Directori no veié clara aquesta proposta d'activació de la llengua, la cultura

---

⁴¹ *Diario de Gerona*, Girona, 24-5-1924. Aquest passatge de la vida del pintor no consta en les seves biografies. L'any 1923 –ignorem si amb anterioritat o posterioritat al cop d'Estat– sembla que Dalí ja havia estat empresonat a Figueres –aquesta vegada 35 dies– per haver cremat una bandera espanyola. E.U.Da Cal "Provincialistes...", op. cit., pàg.18. Cal suposar que la participació de Salvador Dalí en el projecte de creació de la revista *Pirineus* devia ser discreta, ja que des de l'any 1925 residia habitualment a Madrid.

i la història de Catalunya, i molts dels promotors de *Pirineus* eren persones poc grates al règim. A pesar de la intensa campanya propagandística de premsa prèvia a la sortida de la revista, el governador civil de Girona Rodríguez Chamorro no autoritzà, a començaments d'octubre de l'any 1927, i quan tot ja estava a punt de solfa, la sortida de *Pirineus*. El governador no justificà la seva decisió, i únicament li donà un sentit de provisionalitat, amb la dissimulada voluntat –i així es confirmà– que la prohibició fos permanent.

Certament, vertebrar la premsa catalanista sota els condicionaments dictatorials del règim fou molt difícil, i finalment només van sobreviure els periòdics més condescendents amb el Directori –com el *Diario de Gerona*–, o bé els menys compromesos en estratègies d'oposició i de foment catalanista.

14.- ENTRE LA PRUDÈNCIA I LA PROTESTA: LA PREMSA REPUBLICANA

El republicanisme abans del cop d'Estat disposava d'una influència notable dins la societat gironina, tant a nivell polític com social. Un òrgan a la premsa, *El Autonomista*, i una entitat, el Centro de Unión Republicana oferien els mecanismes d'expressió i organització adients als republicans gironins. Altra cosa era el republicanisme català en general, el qual es sorprès per la Dictadura en un estat de decadència que s'arrossegava de molts anys enrere. Així, el republicanisme aporta l'any 1910 vint representants catalans al Parlament espanyol, mentre que al 1923 aquesta xifra queda reduïda a vuit.¹ Els representants republicans a l'Ajuntament de Girona, Llorenç Busquets i Darius Rahola, reaccionaren davant l'adveniment de la nova situació política, amb una actitud d'acceptació relativa, bé i reconeixent els inconvenients del sistema restauracionista, condicionaren el seu suport a Primo de Rivera al lliure manteniment dels seus principis ideològics.²

La Dictadura afeblí l'activitat política dels republicans, per bé que de manera condicionada i moderada continuaren amb la seva tasca doctrinària. És prou significatiu un article de Gabriel Alomar intitolat "República i Socialisme", publicat a *El Autonomista* el març del 1924, on es feia apologia del sistema de govern republicà en oposició al monàrquic. Tanmateix, els principis republicans eren molts més acceptats, sens dubte, que els postulats catalanistes. El febrer de 1925 el governador civil de Girona, Juan de Urquía, recordava que no havia tingut inconvenient en autoritzar la celebració de l'11 de febrer, aniversari de la República, però que no existia condescendència per cap classe dels "pecats separatistes". L'11 de febrer de

---

¹ Santiago Albertí, *El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923)*, Barcelona, 1973.

² Veure apèndix núm. 5.

1925 *El Autonomista*, el diari dels republicans gironins, escrivia sense entrebancs:

El republicanisme no és un vestit que es penja al guardarrobes. El republicanisme és una norma de moral política, que fa de cada home un oficiant i de cada llar un exemple. La mística, en política, és un element indispensable. I al republicanisme no hi caben els negligents, ni els eclèctics.

L'estrategia política dels republicans consistia en procurar sobreviure a la infausta situació política "tot preservant llurs periòdics i llurs locals de les ires governatives"³ i exercien, en la mesura possible, un paper de testimoni que palesés que lluny de les files de la Unión Patriótica existien ideologies molt diferenciades. Precisament, cada any de la Dictadura la commemoració de l'11 de febrer esdevenia el paràmetre de permissibilitat pels actes republicans i constatava el nivell d'organització i vitalitat dels seus afiliats i simpatitzants. A Girona, *El Autonomista* i el Centro de Unión Republicana aprofitaven l'aniversari de la República per socórrer a les famílies més necessitades, a través del lliurament de bons de pa, carn i arròs. D'altra banda, també s'organitzaven actes més lúdics, com ara el Carnaval.

Els primers temps de la Dictadura el control i la repressió contra les manifestacions republicanes era més estricta, i les seves accions s'analitzaven amb molt rigor per part de les autoritats governatives. El novembre de 1923 la secció de cors del Centre no pogué viatjar a Perpinyà per ordre governativa. El mes de abril de 1924 el governador civil de Girona Arturo Carsi clausurà el Centro de Unión Republicana i multà amb 500 pessetes al president i al secretari de l'entitat, sota la justificació d'un suposat incompliment de la llei d'espectacles públics, atès que hom denunciava que es celebraven ball al Centre les tardes dels dies festius sense la

---

³ Joan B. Culla, "Del republicanisme català al catalanisme d'esquerres", a *L'Avenç*, núm. 36, Barcelona, 1981, pàg. 34.

prèvia autorització governativa. Uns dies més tard els socis del Centro eren convocats a una reunió –amb l'assistència del delegat governatiu– per tractar el tema de la reobertura del centre. El dia 19 d'abril del governador Carsi anul·lava l'ordre de clausura.

A la capital de l'Alt Empordà, Figueres, ciutat de gran tradició republicana, l'octubre de 1923, la policia clausurà el Centre Nacionalista Republicà, constituït per la majoria de l'Ajuntament predictatorial. A la mateixa ciutat, es dissolia, l'octubre de 1924, la U.F.N.R., per la desfavorable situació política, que havia comportat la clausura del seu Centre i el tancament del seu òrgan *Empordà Federal*. En general les activitats republicanes es veuen alterades arreu: el Centro Republicano de Salt fou clausurat i reobert el setembre de 1924. De la Junta d'aquest Centre destaquem al president Lluís Anglada, vicepresident Jaume Feliu i secretari Pau Rey. Uns mesos més tard, el desembre de 1924, les autoritats clausuraven el Fomento Republicano Social de Torroella de Montgrí i detenien al seu president, Francesc Salis, i al vicepresident Joan Ferrer. Les adverses circumstàncies polítiques es constataren novament, a finals del mes d'abril de 1924, quan el governador no autoritzà la celebració de l'1 de Maig i tampoc donà el permís al Centro de Unión Republicana de Girona per commemorar el centenari de Pi i Margall.

L'any 1925 començava amb símptomes favorables a les activitats republicanes. S'autoritzà la celebració de l'aniversari de la República, i el Centro organitzà sardanes i un àpat on, però, es recomanà als oradors *la discreción que imponen las actuales circunstancias*. *El Autonomista* del dia 10 de febrer va explicitar que: *A tenor de las instrucciones recibidas, los correligionarios que tomen parte en el referido acto sabrán amoldarse a las circunstancias excepcionales que atravesamos, no permitiendo, además, que ningún elemento extraño trate de*

perturbar, inconscientemente, la cordialidad reinante entre los republicanos gerundenses. De una manera legal, autorizada podemos, al hablar de aquella fecha y de los hombres ilustres que la promovieron podemos hablar de doctrinas y de programas afirmando nuestra fe y nuestro convencimiento en las esencias liberales y autonomistas que anhelamos ver realizadas en todos los pueblos y regiones de la Peninsula. En el repartiment de bons als pobres es recordà que era únicament determinant per ser beneficiari de l'ajut la situació social, mai els condicionaments religiosos o ideològics.

Amb tot, restaren allunyades actituds permissives que garantien el lliure desenvolupament de les activitats republicanes. És significatiu remarcar que les autoritats governatives no permeteren, 6 d'octubre de 1925, la celebració a La Bisbal l'aniversari dels fets del 6 d'octubre de 1869, en que la capital baix-empordanesa va viure una tragèdia: *s'hi acoblaren els homes lliberals de totes les comarques gironines per a plantar cara al despotisme, i es desenrotllà un fet d'armes amb la victòria completa per als que defensaven els drets individuals. Al crit de ¡Visca la República Democràtica Federal! sucumbiren tres abnegats ciutadans: Pere Maruny de Llagostera, Josep Oliva de St.Feliu de Guíxols i Tomàs Plana de La Bisbal. Cada any una imponent manifestació anava a rebre l'homenatge en el panteó on reposen llurs despulles, depositant rams de roure, lloret i olivera.*⁴

En les circumstàncies imperants va quedar suspesa l'esmentada manifestació, i només una comissió composta pels presidents del Partit Republicà Federal, la Joventut Federal, l'Ateneu Pi Margall i la Federalista feren la visita al mausuleu on depositaren corones, en representació pròpia i de la Democràcia empordanesa. Aquesta commemoració republicana ja havia estat suspesa al mateix any 1923, pocs dies després de l'ascensió al poder de Primo de Rivera.

---

⁴ *El Autonomista*, Girona, 4-1-1925.

La celebració de l'1 de Maig de 1925 va tornar a ser prohibida. Sens dubte, les massificacions d'obriers feien témer reaccions antigovernamentals i Primo de Rivera volia evitar airades manifestacions amb un ressó capaç d'ultrapassar les fronteres de l'Estat.

En àmbits més reduïts i localitzats el consentiment de l'autoritat era superior. El mes de juny de 1925 el Centro de Unión Republicana obtenia autorització del governador civil Juan de Urquía per retre un homenatge a Ferrándiz i Bellés,⁵ ja que afirmaven que: *fueron fusilados en los muros históricos de nuestra capital, por haberse pronunciado en favor de los ideales redentores que creyeron, y seguimos creyendo nosotros -porque somos optimistas y convencidos- que la forma de gobierno republicana y el sistema federalista han de salvar a España*. Observem l'avançada retòrica de la declaració feta des de les files republicanes.

Inscrits en els actes commemoratius de l'afusellament de Ferrándiz i Bellés es celebrà una manifestació pels carrers de Girona. La comitiva va recòrrer, acompanyada per un policia de paisà, des del carrer del Carme –lloc de la seu del Centro Republicano–, plaça del Vi –aturada davant l'Ajuntament–, carrer dels Ciutadans, tornada per la Rambla fins a la Font del Rei –gairebé davant del Centro– on hi havia una garita de burots. Allí s'acomiadà el policia, i a partir d'aquell punt la manifestació continuà fins el cementiri de Girona, sense el control policial, per la qual cosa aprofitaren per desplegar una gran bandera republicana i es cantà la Marsellesa.⁶

El president del Centro era un home emblemàtic del republicanisme gironí, Darius Rahola, director de *El Autonomista*; d'altres membres de la junta eren Agustí

---

⁵ Ramón Ferrándiz i Manuel Bellés foren dos militars republicans, destacats a Sta. Coloma de Famers, condemnats a mort per insurrecció l'any 1884. Per aquest tema veure Josep Clara, *Afusellament de Ferrándiz i Bellés en temps de la Restauració*, Barcelona, 1972.

⁶ Informació extreta de l'entrevista mantinguda amb Miquel Gayolà el 13-8-1991.

Armengol, Llorenç Vila, Benet Torrellas, Pere Camós, Joan Llombart. Durant un parèntesi, de febrer a juliol del 1925, la presidència l'assumeix Joaquim Tordera.

L'acte de celebració de l'11 de febrer de 1926 és molt significatiu, ja que en aquesta ocasió i per primera vegada durant la Dictadura esdevé un veritable acte polític, que en absència de representació republicana en les institucions públiques, trobem condensats en els parlaments la màxima expressió de la ideologia dels responsables polítics del republicanisme gironí. El primer orador, Darius Rahola, prioritzà la línia de futur en detriment de les clàssiques referències nostàlgiques. Albert de Quintana de León criticà l'expansió a Àfrica i es mostrà partidari dels contactes amb terres americanes. Miquel Santaló i Artur Vinardell exposaren els seus irreductibles principis republicans, enmig d'una clamorosa ovació. L'acte finalitzà amb el cant de La Marsellesa. Darius Rahola si bé es mostrà satisfet pel fet que l'autoritat governativa no havia prohibit els discursos, explicità que *es preferible renunciar a ellos, mientras la tribuna pública no sea enteramente libre*. Amb tot, aquell acte havia tingut paral·lelismes amb les eferescències polítiques viscudes ens les dues primeres dècades del segle, i tanmateix deixava constància de la força dels republicans gironins. Aquest significatiu i transcendent acte dels republicans gironins coincidia, i estava íntimament lligat, amb la gestació d'un ampli front polític d'abast estatal: l'Aliança Republicana, encapçalada per Lerroux. El moviment conspiratiu fou capaç d'atreure's activistes d'altres formacions polítiques, que anaven des dels catalanistes radicals de Macià⁷ a l'oposició liberal. D'altra banda, la plena integració dels republicans catalans a l'Aliança representava la subordinació de la seva estratègia política autònoma. Així també, l'Aliança havia de servir com a pont de col·laboració i accés de grups radicals –separatistes catalans i CNT– amb grups

---

⁷ Veure E.Ucelay Da Cal, tesi citada, pàgs. 405 i ss. Ucelay interpreta l'acostament de Macià a l'Aliança Republicana com el producte del fracàs d'un front únic catalanista.

dinàstics opositors al règim, que consideraven a aquells com a “massa distants del poder per desitjar tal relació”, i que abastaven bona part d'un sector de l'estament militar interessat en la conspiració.⁸

L'entusiasme i vitalitat del Centro Republicano de Girona es reflectia en els seus projectes. El mes de gener de 1927 entraren a la Junta Jaume Vilagran, Enric Martínez, Enric Cuyàs i Josep Juvé, i es reelegí com a president Darius Rahola. En una reunió celebrada a principis d'aquest any es fixà la quota d'associat a 1,25 pessetes el semestre, alhora que s'anunciava el propòsit de fomentar la cultura dels socis, a través de l'organització com a mínim d'una conferència o vetllada cultural al mes. D'aquesta manera les activitats lúdiques compartien el protagonisme amb les activitats culturals, les quals a Catalunya sempre han tingut un paper fonamental de conscienciació, acrescut en èpoques de manca de llibertats.

Sense una explicació concreta el març de 1927 dimitia la Junta del Centre. Darius Rahola ho argumentà simplement per *motivos que nada afectaban ni a la integridad de principios ni a la honorabilidad personal de los miembros de la misma*. La posterior votació entre els socis determinà la nova Junta, que sota la presidència de Pere Cerezo la formaven Miquel Santaló, Llorenç Busquets, Marià Julià, Jaume Martínez, J.Tordera, R.Varderi, Àngel Torres, Joan Vila, J.Canals i Josep Vidal. De fet, però, tant la Junta cessant com l'entrant manifestà un desig de col.laboració mútua. Un mes més tard es constituïa l'Agrupació Local de la Unió Republicana de Gerona i es forma a tal efecte la Junta de l'Agrupació integrada per Bonaventura Maymí (president), Antoni Ribot (vicepresident) i Joaquim Soler (secretari).

Durant la darrera fase de la Dictadura, el Centre travessà per importants

---

⁸ E.Ucelay Da Cal, tesi citada, pàgs. 423. Tanmateix, existeix un sector de joves oficials més disposats a contactes directes amb grups conspiratius més radicals que formaven el Comitè Revolucionari de París.

problemes econòmics. En una Junta General celebrada l'octubre de 1929 s'analitzaren les causes de la crisi i les possibles solucions. Es proposà la creació d'una escola elemental per a nens i nenes. En l'àmbit social es presentà un esborrany per l'establiment d'una secció d'estalvi i de subsidi en concepte de socors mutus.

Amb tot, l'eufòrica esperança en el futur polític dominava, l'any 1929, el sentiment republicà. En aquest darrer any de la Dictadura va venir a pronunciar una conferència al Centro Republicano de Girona, Lluís Companys. En l'acte de presentació del ponent, Darius Rahola afirmà: "Esperem que sigui el darrer any que ens reunim sense República". L'endemà, el governador Rodríguez Chamorro cridà a Rahola i li recriminà les esmentades declaracions.⁹

El debilitament –i/o desaparició– d'entitats republicanes propiciava un desvertebrament general de l'organització del republicanisme, per bé que mantenia una certa estructura gràcies als seus periòdics. La premsa republicana va adoptar un posicionament prudent i reivindicatiu, i el que és més important va servir el caliu ideològic. Evidentment, la infraestructura de cada periòdic republicà determinava, en gran mesura, les seves possibilitats de subsistència, o si més no el manteniment d'una certa qualitat periodística. Els periòdics amb poques capacitats materials i humanes, les restriccions imposades per la Dictadura, que comportaven, com hem vist, la suspensió de la vida orgànica dels partits republicans i la desaparició d'eleccions –i en conseqüència de les campanyes electorals– els convertien, en paraules de J.B. Culla i A. Duarte "en veritables monuments de grisor dedicats simplement a conservar el contacte amb els antics adeptes".¹⁰ Sens dubte, aquesta

---

⁹ Segons l'entrevista mantinguda amb Miquel Gayolà.

¹⁰ J.B. Culla, Àngel Duarte, *La premsa republicana*, Barcelona, 1990, pàg. 52. Malauradament, l'interès d'aquest llibre en relació al període primoriverista és molt relatiu, atès que només hi dedica dues pàgines.

era una funció de per sí ja prou important. D'altres diaris que disposaven de més mitjans els seus objectius eren superiors, i es proposaven fer un producte periodístic rendible i amb més vocació empresarial, sense abandonar, però, la seva vessant ideològica. És el cas de *El Autonomista* de Girona, o de *La Publicidad* de Barcelona. Sense cap mena de dubte, el màxim representant del republicanisme a la premsa gironina és *El Autonomista*, i a través de la seva història podem configurar una interpretació molt aproximada de la repercusió de la Dictadura en la premsa republicana, i ens podem plantejar hipòtesis fonamentades en la generalització, assumint de manera mínima els riscos que aquesta pràctica comporta.

Quan es produeix el cop d'Estat militar, *El Autonomista* acabava de celebrar el 25 aniversari de la seva fundació, era per tant un periòdic amb una dilatada trajectòria, i a més des de feia més de tres anys es publicava diàriament. El seu propietari, fundador i director, Darius Rahola i Llorens, era un home de prestigi i molt imbricat a la ciutat de Girona, i la seva impremta una de les més importants de la comarca. Segons dades de l'Instituto Nacional de Estadística l'any 1925 el tiratge del diari era de 700 exemplars.

La reacció del diari davant la intervenció militar ve dominada per l'expectativa i el sentiment de rebuig de la política anterior: *En esta situación el ejército se apodera del Poder. No es este el momento de juzgar la empresa, ni nosotros nos sentimos en este momento atacados de escrúpulos legalistas que se avienen mal con nuestro espíritu de hombres de libertad. Sentirse ahora inclinados a defender el régimen imperante, sería hacerse cómplice de la francachela y del desbarajuste que imperaban. Si el golpe de estado significase abrir los cauces a nuevos criterios de gobierno, más puros y más liberales, podríamos sentirnos inclinados a olvidar el medio, pensando en los beneficios que puede reportar el fin.*¹¹

---

¹¹ *El Autonomista*, Girona, 13-9-1923.

En tot cas, la dificultat que originà la nova situació política per la premsa fou copsada d'immediat per *El Autonomista*, que ho transmeté als seus lectors, si més no, com a justificació del previsible descens del nivell qualitatiu del diari. Amb tot, i com ja hem insistit al llarg de la investigació, s'encetava un nou capítol per la premsa, sota el domini de la paradoxa: la mediatització governativa propiciava l'assentament d'un nou concepte periodístic, més en sintonia amb l'actualitat i la modernitat informativa: *Pero, además de paladines de un ideal político, somos "informadores" del público que nos favorece; y mayormente en estos tiempos de restricción y censura en que vivimos, sin desligarnos de nuestra devoción indeclinable a las libertades humanas, nos precisa, para hacer interesante y ameno el periódico, dar preferente cabida a la información sobre el comentario, a la noticia sobre el artículo, a lo emotivo sobre la crítica.*¹²

Les deficiències provocades per la restrictiva nova legislació coincidiren amb un augment del preu del diari. Tot plegat, féu que la direcció del diari endegués una reestructuració interna, amb l'objectiu d'equilibrar el producte. El gener de 1924 es crearen redaccions locals a Sant Feliu de Guíxols i Figueres, i es constituïren corresponsalies en els pobles per on passava la línia fèrria de França, Olot i St. Feliu de Guíxols. Es volia procurar homogenitzar l'hora de repartiment del diari i que fos la mateixa a Girona que en la resta d'aquests pobles.

A finals del mes d'agost de 1926 *El Autonomista* comprà als EE.UU. una linotip. Era la primera màquina d'aquestes característiques que hi havia a les comarques gironines. La linotip era un instrument bàsic en els grans diaris de capital. Amb això, *El Autonomista* dona un nou pas cap a un model de periodisme plenament empresarial. L'estructura humana i tècnica del diari, però, encara mantenia

---

¹² "La marcha progresiva de la ciudad", *Suplemento Literario de El Autonomista*, Girona, octubre 1928, pàgs. 54-55. L'article descrit fa referència concreta al diari *El Autonomista*.

esquemes certament elementals, i han d'esperar uns dies per poder posar en funcionament la linotype, atès que no disposaven d'obrer linotipista, i n'han de contractar un que exercia a Tarragona.

A partir d'aleshores, i amb la nova màquina el diari augmentà el format, i accelerà el procés de confecció, i millora el servei informatiu. S'ampliaren les informacions telegràfiques i telefòniques: se'n reberen una a les 8 del matí, una altra a les 4,15 de la tarda que oferia les notícies de Madrid de primera hora del matí, i finalment a les 6 de la tarda es rebien les darreres informacions de Madrid, províncies i l'estranger. Als últims mesos de la Dictadura fan constar que reben informació del "Consortio Internacional de Prensa". Les conferències telefòniques de la tarda podien condicionar l'hora de sortida del periòdic, ja que si es rebien amb retard, el diari apareixia més tard, i aleshores repercutia en la distribució, atès que en el pitjor dels casos el tren ja havia sortit, i per tant a les comarques arribava a alta hora, així a finals de l'estiu de 1927 *El Autonomista* sortia al carrer als voltants de les 6 de la tarda, sempre i quan no es presentessin impediments com els que hem esmentat.

Tanmateix, circumstàncies puntuals com les inclemències climatològiques podien malmenar les línies i impossibilitar les conferències telefòniques. És a dir, cal prendre consciència de la debilitat del sistema comunicatiu, i pensar que la precarietat informativa de la Girona dels anys 20 –incomparable, lògicament, amb l'actualitat– podia fer que importants notícies esdevingudes, per exemple, a Madrid tardessin algun dia a arribar a Girona, la qual cosa avui ens semblaria una eternitat.

La modernització de *El Autonomista* no passa desapercibuda. Conrad Doménech, des de *El Progreso* de Barcelona, escrivia, el setembre de 1926: *He aquí, ante nuestros ojos el único periódico republicano de Gerona "El Autonomista",*

*con su nuevo formato que le da un poco más de importancia y prestigio entre los órganos de Prensa sustentadores de un ideal noble y elevado y reflejadores del grado de cultura de sus lectores y suscriptores (...) La adquisición de una "linotipia", estupenda en el país de los "rascacielos", ha dado un aire de modernidad al viejo periódico gerundense. L'articulista de *El Progreso* reclamava la necessitat que a cada poble important existís un òrgan que propagués l'ideal republicà.*

Propagar l'ideal republicà en aquells moments no era del tot fàcil, per bé que en ocasions els articles doctrinaris havien rebut un cert tracte de respecte per part de la censura: *La nostra posició no ha canviat. Erem republicans. Som republicans. Res no hi ha a l'entorn nostre que ens aconselli variacions de doctrina. Les essències del nostre ideari, són, quant més expandides més subtils. Les causes antagòniques determinants de la nostra fe en el màxim postulat de la democràcia són cada cop més clares. Les il.lusions de llibertat i de justícia van fer-nos ésser republicans. Les realitats presents ens diuen quant bé fem de seguir essent republicans. (...) La tasca és sembrar. Sembrar cada día. I per això, que els graners siguin plens. No espereu eleccions, ni mitings, ni aplecs, ni festes, republicans. Això no són altra cosa que les fumeroles del foc. No ens calen, per a complir el nostre deure cívic.*¹³

Però, és evident que el periodisme ideològic no trobava el camp més abonat en la Dictadura. Això, pot explicar el perquè *El Autonomista* endega iniciatives tan dispars com l'organització de colònies escolars o bé de concurs de bellesa. Per bé que ambdós iniciatives poden oferir una doble lectura. Així, organitzar colònies escolars pot entrar dins la lògica d'actuació republicana, ja que hom pretenia afavorir els infants de les famílies obreres, facilitant-los, a l'estiu, un lloc d'esbarjo i formació, i fins i tot rep el recolzament de l'Associació de Periodistes de Girona. Era una tasca

---

¹³ *El Autonomista*, Girona, 11-2-1925.

que ben segur corresponia a l'Ajuntament, però la voluntat social dels republicans gironins permetia desenvolupar aquesta funció de suplència municipal.¹⁴ D'altra banda, organitzar un concurs de bellesa es pot inscriure en un període de devaluació de principis. La convocatòria, feta l'any 1928, és prou significativa: *Deseando EL AUTONOMISTA corresponder al favor cada día creciente del público, se propone rendir el merecido homenaje a las bellísimas muchachas gerundenses, flores del jardín ciudadano, brindándoles el honor de una delicada distinción a la que podrán optar con el sólo título de sus caras bonitas. A tal efecto hemos organizado el Concurso cuyas bases publicamos a continuación, seguros de que la belleza de las candidatas y la galanteria de los electores tienen, de antemano, asegurado el éxito del Certamen.* Malgrat tot, la iniciativa també es pot interpretar com un esforç del diari per acostar-se a les temàtiques més vigents i concordants amb les inquietuds i els costums que imposava l'emergent societat de masses.

El prestigi de *El Autonomista* es va forjar, sobretot, a redós d'un equip de redacció i de col.laboradors de gran nivell periodístic. Al cantó del director Darius Rahola, cal destacar al seu germà Carles, ambdós van fer que la cultura, el republicanisme i la màxima expressió dels valors cívics, a Girona, s'identifiquessin amb la família Rahola. Juntament a aquests citem alguns dels periodistes que exerciren llur professió a *El Autonomista*, durant la Dictadura: Ignasi Rodríguez Grahit –a partir de l'agost de 1927 des de Barcelona on fixa llur residència–,¹⁵ Albert de

---

¹⁴ Sobre el tema de les cantines i les colònies escolars a les comarques gironines, veure Pere Solà, *Culutra popular, educació i societat...*, pàgs. 173-178.

¹⁵ Ignasi Rodríguez Grahit: Publicista. L'any 1924 treballa en la creació d'una escola municipal de música. En aquest mateix any –el 6 d'octubre– surt a Barcelona *L'Avenç* "diari del vespre, portaveu de les Joventuts d'Esquerra", no adscrit a cap partit polític, Rodríguez Grahit és nomenat corresponsal a Girona, però l'experiència no funciona i presumiblement només surten dos números. Corresponsal de *El Diluvio* de Barcelona. L'estiu de 1925 se li ret un homenatge a Girona. A començaments de 1928 és nomenat director de la revista *La moda es así* de Barcelona.

Quintana, Miquel Santaló, Joaquim Pla, Albert Balari, Artur Vinardell, Emili Grahit, Joaquim Ramos, Josep Enseñat, Rafael Cardina, Valero Rahola Leal –fill de Darius, també feia de corresponsal dels periòdics barcelonins *La Noche* i *El Dia Gráfico*–, Emili Saguer Olivet, Lluís Casals –corresponsal a Figueres–, Narcís Lloberas –corresponsal a La Bisbal–, Ignacio Villagimena –cròniques des de París–, Joan Viñas i Comas, Conrad Doménech –cròniques des de Barcelona–, Eulogi Moyrón, Juan Carranza –corresponsal a Barcelona–, Cassià Costal. Es publicaren periòdicament col.laboracions tan remarcables com les de Luis de Zulueta, Josep Pla, Gabriel Alomar, Marcel·li Domingo, Àngel Dotor, Prudenci Bertrana, Roberto Castrovido, Antonio Zozoya –de *La Libertad* de Barcelona–, o Rovira i Virgili; i també cal esmentar el contracte que el diari signa amb el dibuixant suec O. Jacobsson per publicar els acudits gràfics del seu personatge Adamson.

Fora de la ciutat de Girona la premsa republicana també va tenir representació, tot i que la seva incidència era molt inferior a la de *El Autonomista*. L'adaptabilitat d'aquest tipus de premsa amb el règim fou diversa. A la vila de Sant Feliu de Guíxols, al Baix Empordà, van succeir-se dues significatives experiències de premsa republicana, i ambdues tenen en comú llur incapacitat per conviure amb la Dictadura. *L'ideal*, quinzenari radical autonomista, fidel a l'ideari de Pi i Margall i partidari del Partit Radical d'Alejandro Lerroux, publica el seu darrer número el dia 7 d'octubre de 1923, és a dir, només aconsegueix sortir dues vegades a partir del cop d'estat. *El Programa*, subtitulat òrgan de la Democràcia Federalista del Baix Empordà, defensa els interessos del Partit d'Unió Federal, i compta amb la rellevant tradició històrica de 20 anys d'existència. A finals del mateix any 1923 deixa de publicar-se. *El Autonomista* informava que: *Per tant com durin les excepcionals circumstàncies, aquest periòdic de St.Feliu de Guíxols, òrgan de la Democràcia*

Baix-Empordanesa, ha suspès la seva publicació,¹⁶ mentre que oferia les seves pàgines als redactors d'*El Programa* i al poble guixolenc per a defensar els seus interessos.

Ambdues publicacions republicanes del Baix Empordà ja havien intuït, de bell antuvi, la indisponibilitat de la nova conjuntura política. *El Programa*, l'òrgan dels federalistes del Baix Empordà, si bé al principi no se'n fa ressó (el número del 15 de setembre de 1923 ja devia estar imprès), el següent número (22 de setembre de 1923) escriu: *Aquest moviment revolucionari ha sigut generalment ben acullit, en el sentit unànim de que en la forma com anaven les coses a Espanya era impossible continuar. L'opinió, no obstant, es mostra un xic rezelosa, i creu en un més enllà, o sia de que aprofitant el nou període revolucionari n'esdevingui un veritable canvi de règim amb l'enderrocament total de tot quan de vell encara perdura.* Malgrat tot, *El Programa* explicità de bell antuvi que havia rebut la recomanació del censor que si obeien la línia de conducta traçada per les obligacions que ell senyala, no hi haurà necessitat d'emplear l'acció severa de les seves atribucions. Certament, el periòdic no va assolir l'equilibri necessari d'autolimitació informativa. El 29 de desembre de 1923 se'ls censurava una notícia sobre la detenció dels regidors dels pobles del Baix Empordà que s'adheriren al plebiscit organitzat pel Centre de Dependents de Comerç de Barcelona. Fou el darrer número que sortí al carrer durant la Dictadura.

L'Ideal, també hagué de mesurar llurs valoracions, i expressà que les opinions necessàriament restaven mediatitzades pel nou moment polític: *El que ha passat és d'una importància tan considerable per a l'història d'Espanya que de moment aconsellant-nos de la més elemental prudència, hem de limitar-nos a veure com es van desenrotllant els fets i els nous actes del directori militar i les conseqüències que d'ells se'n derivin per a el futur esdevenidor del país. Després*

---

¹⁶ *El Autonomista*, Girona, 4-1-1924.

serà hora de poder jutjar amb més acert i criteri la gravetat que ha tingut el moment actual. Òbviament cap de les dues publicacions republicanes acceptà de bon grat la solució establerta pels militars espanyols, no era l'alternativa més convenient a la incapacitat i immoralitat de l'àntic règim. El fi no justificava els mitjans.

Una ciutat de tarannà republicà per definició com Figueres, va veure com el règim suspenia el seu periòdic més emblemàtic: *Empordà Federal*, setmanari propagador de les doctrines federals de Pi i Margall des de la seva fundació l'any 1911, que tenia com a director, inicialment, a Josep Baró, i a partir de l'any 1915 a l'actiu Josep Puig Pujades, i com a redactors principals a, Marià Pujolà, Francesc Batet i Rafael Ramis. L'últim número publicat correspon al 24 de novembre de 1923. En aquest número no s'aprecia de manera visible el pas de la censura. Les notícies són relatives a serveis municipals, esports, una nota del delegat governatiu, etc. En tot cas, però, el subtítol del periòdic deia textualment i amb la mateixa grafia que apuntem: "Terra de llibertat jo n diria del EMPORDÀ pera ferne l'elogi en una sola paraula", la qual cosa explicaria la incompatibilitat del setmanari amb el règim primoriverista, i per tant la suspensió governativa. De fet, immediatament després del cop d'Estat es reuniren els caps de la UFNR i van acordar la dissolució del partit i la del Centre Federal, nomenant-se una comissió liquidadora formada per Marià Pujolà, Sebastià Lloret, Bonaventura Capdevila, Salvador Vernet i Josep Colls. Era el presagi que indicava la impossibilitat que la publicació es continués publicant. L'abril de 1930 *Empordà Federal* tornava a sortir, i en aquesta nova etapa apuntem que hi participà Ramon Xifra i Riera, catalanista prou significat en el període dictatorial.

En definitiva, la premsa republicana gironina, llevat d'algunes excepcions, és un clar exponent de l'estratègia d'adaptació –que en cap cas vol dir acceptació– a la

Dictadura. *El Autonomista*, com a cas més significatiu, i a manca de la possibilitat d'exercir un periodisme ideològic, incorpora nous continguts, absolutament compatibles amb el concepte de premsa moderna, sense oblidar la seva procedència política. El règim republicà el retornarà a una etapa predictatorial, és a dir, de preeminència de la premsa d'opinió, per bé que també aprofitarà el bagatge adquirit durant la Dictadura.

15.- PREMSA OBRERISTA: OPINIÓ I PROPAGANDA

Socialistes i comunistes: dues posicions davant la Dictadura

El socialisme a les comarques gironines tenia una implantació molt relativa. A l'any 1911 la UGT disposava de menys de 200 afiliats.¹ Els principals nuclis socialistes es localitzaven a l'Alt Empordà, i en menor mesura al Ripollès, la Selva i el Gironès. En els anys anteriors a la dictadura de Primo de Rivera, la UGT de les comarques gironines va multiplicar per 5 el nombre d'afiliats. Així, i d'acord a les dades que ens ofereix l'Anuario Estadístico de España, podem observar el relançament de l'afiliació de la UGT en els primers anys 20:

	seccions	afiliats
1918.....	1	100
1920.....	6	128
1921.....	16	546
1922.....	16	523

En tot cas, Joan Suros² ha interpretat aquesta embranzida més com una defallida de la CNT, provocada per la persecució de que era objecte en aquells anys, que no pas per la pròpia ascensió del socialisme. Un excel.lent paràmetre que indica la modèstia de la força dels socialistes el constitueix una estadística de la distribució de l'òrgan periodístic socialista *Justicia Social* a les comarques gironines. Les xifres es refereixen al període comprès entre els anys 1910 a 1916, i recullen el nombre

¹ Pere Cornellà, "La Unió General de Treballadors a les comarques gironines durant la Guerra Civil", *Revista de Girona*, núm. 109, 4art. trimestre de 1984, Diputació de Girona, pàg. 260.

² Joan Suros, *Població obrera i conflictivitat social a Girona (1914-1923)*, tesi llicenciatura inèdita, U.A.B. 1988.

màxim d'exemplars rebuts en algun d'aquests anys³:

Exemplars setmanals rebuts:

Més de 60.....Llançà

Més de 30.....Girona

Més de 15.....CampdevànoI, Ripoll, Sant Hilari Sacalm i Arbúcies

Més de 5 .....Sant Joan de les Abadesses, Camprodon i Cassà Selva

Menys de 5.....Perelada, La Cellera de Ter, Osor, Santa Coloma de Farners,

Tossa i Palamós.

El quadre ens mostra com *La Justicia Social* ni tan sols arribava a la Garrotxa ni al Baix Empordà. En canvi, la Selva i el Ripollès eren les comarques on més pobles rebien el periòdic socialista, i Llançà i Girona les localitats amb un major nombre de periòdics distribuïts. A partir del mes de novembre de 1923, i fins el març de 1926, *La Justicia Social* publica una segona època clarament diferenciada de la primera: en aquesta etapa actua com a òrgan de la Unió Socialista de Catalunya –sector escindit de la Federació Catalana del PSOE–, s'edita en català i en un to molt més intel.lectual i elitista i menys obrerista que l'època anterior.

El cop d'Estat militar plantejava un nou marc d'actuació pels socialistes, i obria una polèmica al voltant d'un dilema: col.laborar amb la Dictadura per així aprofitar-se de la conjuntura i reduir el marge d'influència que disposava la CNT, o bé renunciar –per principis ideològics– a qualsevol mena de contacte amb la Dictadura. Era l'oposada estratègia encarnada pels seus dos carismàtics líders: Largo Caballero i Prieto.

És cert que el PSOE i la UGT rebutjaren, en principi, l'oferiment de col.laborar amb el règim i indicaren *el peligro de las complicaciones que en la vida del país*

---

³ Veure M. Dolores Capdevila i Roser Masgrau, *La Justicia Social, Òrgan de la Federació Catalana del PSOE, 1910-1916*, Barcelona, 1979, pàgs. 65-84.

produciria cualquier intento de menoscabo de los derechos que la legislación ha reconocido al proletariado.⁴ Quan es reuniren, l'endemà del cop, les executives del PSOE i la UGT, manifestaren de manera inequívoca el seu posicionament: *Ningún vínculo de solidaridad, ni siquiera de simpatía política, nos liga con los gobernantes. Al contrario, merecen de nosotros los más duros reproches por haber incumplido desde el poder cuantas ofertas hicieron antes de escalarle,*⁵ per bé que no plantejaren cap solució alternativa, o com a màxim aconsellaren als treballadors que adoptessin una actitud de passivitat, amb l'objectiu d'aïllar al nou règim. La postura no era de condescendència, però tampoc representava cap oposició frontal, per la qual cosa és difícil esperar que es produïssin repressàlies del Directori, com temia Largo Caballero.⁶ Tant el PSOE com la UGT es desmarcaren de qualsevol estratègia que significués l'enfrontament amb la Dictadura. Era una actitud, com diu Pere Gabriel referida als socialistes mallorquins, d'acomodament a la situació creada pel nou règim, a l'objecte de desfer-se dels anarcosindicalistes.⁷

Uns mesos més tard, l'agost de 1924, *El Socialista* hagué de sortir al pas davant insistents acusacions: declararen que mantenien intacta la ideologia anterior al cop d'Estat i desmentiren qualsevol col.laboració amb el règim.⁸ Amb tot, el debat dels socialistes al voltant de si era o no convenient continuar en càrrecs representatius de l'administració –estats, provincials o municipals– es saldà donant

---

⁴ *Diario de Gerona*, Girona, 2-10-1923.

⁵ Ramón Oliveira, *Nosotros los marxistas. Lenin contra Marx*, Madrid, 1932, pàg. 174. Per veure les reaccions del periòdic socialista, fundat per Pablo Iglesias, *El Socialista*, veure Eloy Fernández Clemente, "La dictadura de Primo de Rivera y la prensa", a *Metodología de la historia de la prensa española*, Madrid, 1982, pàgs. 193-194.

⁶ Francisco Largo Caballero, *Presente y futuro de la Unión General de Trabajadores de España*, Madrid, 1925, pàg. 89.

⁷ Pere Gabriel, *El moviment obrer a Mallorca*, Barcelona, 1973, pàgs. 150-188. Sens dubte, a Ciutat de Mallorca l'estratègia funcionà, atès el dinamisme de les societats obreres a l'illa (s'inaugurà la Casa del Poble a inicis del 1924 i es constituí la UGT el 4 d'octubre de 1925).

⁸ Informació recollida de *El Autonomista* del 6-8-1924.

suport a l'estratègia de mantenir-se en els càrrecs. A partir d'aleshores s'encetà, en paraules de José Andrés-Gallego una *profunda división interior del P.S.O.E., que marca su historia hasta 1929: la división entre una mayoría no colaboracionista, pero expectante y partidaria de mantener la función representativa sobre la puramente política, y una minoría propensa al enfrentamiento directo con el sistema.*⁹ En la primera opció s'identificaven Andrés Saborit, Largo Caballero i Julián Besteiro, mentre que la segona la defensava Indalecio Prieto. Val a dir que resulta discutible la definició de "no col.laboracionista" que emprà J.Andrés-Gallego per enjudiciar l'actuació de la majoria dels socialistes.

Progressivament sectors del socialisme s'integraren en diferents organismes de la Dictadura: així, Largo Caballero s'incorporà al Consell d'Estat i als comitès paritaris. Tot plegat creà escletxes en el si del socialisme. El 29 de maig de 1929 *El Autonomista* publicava un significatiu article d'Indalecio Prieto: *Ante el abandono en que ha caído por nuestra parte la defensa de las libertades públicas y el ardor exclusivista puesto en la propaganda de los Comités paritarios hubimos de escribir recientemente que la creación de estos parecía compensarnos de la pérdida de aquellas. Largo Caballero ha calificado este juicio nuestro de perfidia. Largo Caballero no suele distinguir entre amigos y adversarios al emplear su léxico siempre agresivo. El calificativo que ahora nos adjudica es duro, más no encontrará en nosotros réplica ni querella.*

Els "col.laboracionistes" insistiren permanentment en la idea que només acceptaven càrrecs realment representatius, és a dir, nomenats per sufragi o bé directament per la UGT, mai per les autoritats, tot i que al poc temps de produir-se el cop d'Estat els socialistes es tornen menys escrupulosos, i acaben per *escapar a los requisitos establecidos por ellos mismos y estar presentes en el mayor número de*

---

⁹ José Andrés-Gallego, op. cit. pàg. 84.

puestos oficiales.¹⁰ Un altre punt de vista esgrimit pel sector del socialisme disposat a participar en la vida pública, es sustentava en la idea que la societat espanyola no podia deturar-se pel fet que el poder executiu estés en mans d'uns o d'uns altres. Molt temps després d'haver-se clos la Dictadura, el 4 de desembre de 1932, els socialistes a través del seu òrgan a la premsa, *El Socialista*, acceptaven el seu protagonisme en les estructures de poder del Directori, afirmant que "començarien a tremolar el dia en què les dretes es disposessin a col.laborar amb la República de la mateixa manera amb que els socialistes havien col.laborat amb la Dictadura".

No ens proposem aprofundir en la controvèrsia del debat al voltant dels matisos de la col.laboració socialista, atès que ultrapassaria l'objectiu de la investigació. Apuntem, a manera de síntesi, les conseqüències de la col.laboració de socialistes amb la Dictadura, segons el punt de vista de Gerald Brenan: *Usando los comités paritarios de la Dictadura como punto de partida, la UGT aumentó grandemente su fuerza en las zonas rurales, especialmente en Extremadura, Granada, Aragón y Castilla la Nueva, pero fracasó completamente en Cataluña y no hizo progresos entre el proletariado industrial. Los anarcosindicalistas preferían ingresar en los reaccionarios Sindicatos Libres, que sabían que habrían de hundirse cuando cayera la Dictadura*.¹¹ La posició de Brenan es compartida per José Andrés-Gallego, que considera que els socialistes obtenen un balanç positiu del seu acostament amb el Directori,¹² col.laboració que si bé es perllongà fins l'any 1930, experimentà algunes reticències, com ara la negació de la UGT i del PSOE a participar en l'Assemblea Nacional, probablement motivada per la pressió del sector Prieto. És evident, doncs, que quan Martínez Cuadrado especula sobre una possible

---

¹⁰ José Andrés-Gallego, *op. cit.* pàg. 118.

¹¹ Gerald Brenan, *El laberinto español. Antecedentes sociales y políticos de la guerra civil*, Barcelona, 1977, pàg. 277-278.

¹² José Andrés-Gallego, *op. cit.* pàg. 153.

substitució del bipartidisme de la Restauració, pressuposa la inviabilitat de la hipotesi: *los partidos liberal y conservador, ya que prácticamente no representaban más que unos mismos intereses alto-burgueses, habrían de ser sustituidos por dos grandes agrupaciones más próximas a las realidades sociales de la postguerra, es decir, los sectores burgueses unificados en un partido propio, la UPE (Unión Patriótica), y los obreros en el sector más constructivo y menos predispuesto a maximalismos revolucionarios como era a su juicio la UGT.*¹³

La tàctica de Primo de Rivera era molt clara: li convenia una certa participació d'algun representant del moviment obrer per poder oferir una imatge integradora del règim. Evidentment, no existia la voluntat de cedir el mínim poder: *se toleraría al Partido Socialista, pero sólo si se mantenía alejado de la política y se limitaba a tareas sociales y económicas. El dictador no preveía un sistema de dos partidos, pues no se esperaba que el Partido Socialista alternara en el poder con la UP, sino que fuera el punto de apoyo domesticado de la clase obrera en una dictadura burguesa.*¹⁴ La tolerància es va traduir en la concessió d'una àmplia llibertat d'acció, i per tant de poder desenvolupar actes propagandístics del partit arreu de l'Estat.¹⁵ Indalecio Prieto argumentava que la permissibilitat de que gaudien els socialistes s'entenia només per la seva manca d'esperit combatiu. La UGT no fou capaç de rebutjar la protecció que li oferia el règim, i s'integrà en l'organització primoriverista, participant en el Consejo Interventor de Cuentas del Estado, la Comisión Interina de Corporaciones o bé en el Consejo de Trabajo –organisme que substituïa l'Instituto de Reformas Sociales–, era una ocasió immillorable per guanyar influència a la CNT, circumstància que es confirmà els anys 1929-1930 amb l'augment de

---

¹³ M. Martínez Cuadrado, *La burguesía conservadora (1874-1931)*, Madrid, 1973, pàg. 455.

¹⁴ Shlomo Ben-Ami, *op. cit.*

¹⁵ Joaquín Maurín, *Los hombres de la Dictadura*, pàg. 189.

representativitat de la UGT i del PSOE a Andalusia.

La col.laboració dels socialistes amb la Dictadura es féu tangible, a la ciutat de Girona, amb la participació en el govern local de Bonaventura Discossi, el qual havia acceptat el nomenament d'acord a les indicacions del Ple del Comitè Nacional del Partit Socialista, que apuntava com a única possibilitat d'acceptar un càrrec *cuando las autoridades se dirijan oficialmente a las organizaciones y éstas, con plena libertad, designen a sus representantes, como lo han hecho hasta ahora para toda clase de organismos*.¹⁶ Discossi havia fundat, l'any 1910, la UGT a Girona i mesos més tard constituïa l'Agrupació Socialista de Girona –adherida al PSOE–, assumint ell mateix la presidència –també era vocal obrer de la Junta de Reformes Socials–, mentre que Joan Moriscot ocupava el càrrec de tresorer. Discossi era, d'altra banda, el president de “La Dependencia Mercantil” –creada el 1904–, de “La Unión de Fundidores Metalúrgicos” –fundada el 1916– i de “La Unión de Curtidores” –del 1918–. Amb tot, els socialistes eren pocs i mal avinguts: Moriscot acusà greument a Discossi i afirmà que al poc temps de crear-se l'Agrupació Socialista: *me puse en guardia, comprobando que el Presidente de la Agrupación Socialista, era agente al servicio de la Patronal y del Gobernador Civil*.¹⁷ Moriscot substituirà Discossi en la presidència de l'Agrupació Socialista de Girona. En tot cas, Joan Moriscot afirmava no haver tingut tampoc cap problema amb les autoritats governatives durant la dictadura de Primo de Rivera.¹⁸ Bonaventura Discossi fou regidor de l'Ajuntament de Girona els anys 1925-1927. Cal insistir que els socialistes mantenien a Girona una ínfima base social;¹⁹ l'Agrupació Socialista de Girona tenia poc pes específic, i

---

¹⁶ José Andrés-Gallego, op. cit., pàg. 106.

¹⁷ Juan Moriscot Istiu, *Mis memorias. Gerona, 1889-1933*, Girona, 1933, pàg. 9.

¹⁸ Juan Moriscot, op. cit., pàgs. 38-39.

¹⁹ Segons Miquel Gayolà (entrevista del 13-8-1991) durant la Dictadura a la ciutat de Girona hi havien, com a molt, 25 o 30 persones amb el carnet del PSOE.

malgrat la certa permissibilitat de que gaudia, les seves activitats eren molts discretes, i es reduïen a l'organització dels actes del 1er. de Maig o d'escadussers actes públics.

Segons sembla, l'estratègia d'atreure's representants obrers –i no exclusivament d'orientació socialista– com a simple mesura d'aparador, fou emprada sobre diversos col·lectius de treballadors. A Girona, el governador civil Rodríguez Chamorro havia permès l'existència del Sindicat Autònom d'Oficis Varis, engendrat per forces progressistes provinents de l'Agrupació Comunista Gironina, que estava integrat a la Federació Comunista Catalano-Balear –escindits del Partit Comunista d'Espanya–. El Sindicat era dirigit per Miquel Gayolà i en formaven part, entre d'altres, Lluís Capdevila, Josep Comorera, Pau Viñas i Lluís Cassà. El marge de maniobrabilitat del Sindicat, que agrupava un destacat nombre d'obriers, sobretot de la construcció i de la metal·lúrgia, era escàs, i el governador podia mostrar-se cofoi que a la ciutat de Girona hi hagués un sindicat obrer.²⁰ De fet, però, convé no oblidar que el comunisme arriba a l'any 1923 escaç de representativitat i bastant desprestigi, com a conseqüència de la repressió governamental, la propaganda reformista i àcrata contra Rússia i el comunisme. És cert, però, que els comunistes –i els anarquistes– es revelaren decididament –a diferència dels socialistes– contra la intervenció militar i, grups anarquistes i el PCE constituïren un “comitè d'acció contra la guerra (del Marroc) i la dictadura.”²¹ La Dictadura va dedicar un considerable esforç en propagar la repressió del comunisme, però sense que els preocupés massa les seves activitats, atès que coneixien la seva poca força i representativitat, per la qual

---

²⁰ Informació facilitada per Miquel Gayola –entrevista del 13 d'agost de 1991–. Gayolà justifica la creació del sindicat com l'única manera de poder lluitar de forma efectiva a favor de la classe treballadora. D'altra banda, Gayolà recordà com el governador no facilitava gens ni mica el funcionament del sindicat: en una ocasió s'havia de celebrar un acte públic al teatre Coliseu, convenientment autoritzat, i a l'hora de l'inici es trobaren amb les portes del local tancades, atès que el governador s'ho havia repensat, i posteriorment prohibí l'acte. Amb la proclamació de la República la gent del “Sindicat” ingressa a la CNT.

²¹ Eduardo Comín Colomer, *Historia del Partido Comunista de España*, Madrid, 1965, pàg. 164.

cosa concedien més prioritat a la repressió dels anarcosindicalistes.

Les dificultats de la premsa anarquista

Els anys previs a la dictadura de Primo de Rivera l'anarquisme visqué un període de profunda desestabilització interna. L'actitud a adoptar davant el bolxevisme soviètic suscità divergències entre elements significatius de l'anarquisme. A les comarques gironines en els primers anys de la dècada dels 20, la patronal intentà fer compartir la crisi de les seves indústries amb els treballadors i els va retallar bona part de les millores socio-laborals que havien assolit amb anterioritat. La CNT es mostrà incapaç de fer front a aquesta nova situació. En termes globals, el sindicat anarquista fou poc nombrós a les comarques de Girona, atesa la preponderància del sector agrari, i en qualsevol cas no encerten a solucionar els problemes d'un camp gironí on predominen els petits propietaris i els arrendataris. D'altra banda, els sindicats agrícoles catòlics rivalitzaven –i criticaven– als anarquistes, als qui acusaven d'estar al servei del proletariat industrial.²²

El cop d'estat agafà per sorpresa als anarquistes i la vida sindical es paralizà. Angel Pestaña considerava que: *La Dictadura justificó su existencia en el disgusto de los militares ante la política que se seguía. Pero no hubiesen llegado a su implantación sin la anestesia, sin la indiferencia con que la opinión pública veía lo que pasaba, sin el deseo que ésta sentía de salir de aquella situación a la que nadie veía solución.*²³ Com hem vist, anarquistes i comunistes rebutjaren públicament el cop d'Estat, i el mateix 14 de setembre declararen una vaga general, que fracassa. El tracte que la Dictadura dispensà als anarquistes fou molt diferent al

---

²² Per l'estudi del moviment obrer gironí anterior a la Dictadura, veure Josep Surós, tesi de llicenciatura citada.

²³ Angel M. de Lera, *Angel Pestaña. Retrato de un anarquista*, Barcelona, 1978, pàgs. 212-213.

que dispensà als socialistes. Es clausuraren centres anarquistes, a voltes sota l'argumentació legalista emanada del R.D. del 14 de febrer de 1923, segons el qual s'obligava a totes les associacions a presentar els comptes i el moviment de càrrecs i afiliats (clara estratègia per controlar l'obrer), i la premsa patí la repressió, per bé que al cap d'un temps reapareixia l'òrgan anarquista més emblemàtic de Barcelona, *Solidaridad Obrera*, la popular *Soli*. Alguns mitjans anarco-sindicalistes van optar per autosuspendre's, com és el cas del periòdic mallorquí *Cultura Obrera*, que considerà que: *antes que ceder a las ignominiosas disposiciones de la censura de Primo de Rivera, preferimos callar que permitir que nuestro pensamiento fuese mutilado por oponerse a ello nuestro orgullo de hombres libres.*²⁴

Primo de Rivera havia jugat l'opció d'atreure's el moviment obrer a través, sobretot, de la UGT,²⁵ i en conseqüència els anarquistes hagueren de desenvolupar moltes de les seves activitats des de la clandestinitat,²⁶ tot i que segons afirma E.Ucelay Da Cal: *En no tenir burocràcia, la CNT mancava d'una estructura eficaç per a sostenir la clandestinitat, en quant organització.*²⁷ A partir de l'assassinat del botxí de Barcelona, Rogelio Pérez, el mes de maig de 1924, la situació pels anarquistes empitjorà, malgrat els dubtes que pogués suscitar l'autoria d'aquest

---

²⁴ *Cultura Obrera*, Ciutat de Mallorca, 12-9-1931, citat per Pere Gabriel, op. cit. pàg. 175.

²⁵ Els anarquistes van recriminar a les forces d'esquerra que havien col.laborat amb la Dictadura. A la inauguració del Congrés de la CNT de l'any 1931 expressen que: *El mundo obrero no ha olvidado que mientras Primo de Rivera y Martínez Anido acosaban y perseguían a la CNT, los elementos reformistas, los socialistas que hoy son ministros de la república, ocupan altos cargos en el gobierno y servían de encubridores a los dictadores que aherrojaban al pueblo y a la clase trabajadora española.* Veure M.González Urién i Fidel Revilla González, *La C.N.T. a través de sus Congresos*, Mèxic, 1981, pàg. 37.

²⁶ La clandestinitat no significà absència de debat ideològic, al contrari; però els historiadors han trobat grans dificultats quan han maldat per investigar aquest període. En tot cas, és imprescindible la consulta de la tesi doctoral d' E.Ucelay Da Cal, el qual aporta copiosa informació sobre les activitats clandestines dels anarquistes –entre les quals destaquen els fets de Vera de Bidasoa i de les Dressanes de Barcelona– i les seves relacions amb el catalanisme radical. Veure especialment el capítol intitulat "L'Aliança revolucionària (I): Els anarcosindicalistes". pàgs. 323 a 377.

²⁷ Enric Ucelay Da Cal, *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*, Barcelona, 1982, pàgs. 102-103.

assassinat.

La premsa ha jugat tradicionalment un fonamental paper en el moviment anarcosindicalista, tot i que durant la Dictadura el nombre de capçaleres es redueix notablement. Hermós Plaja, director de *La Soli* quan fou clausurada el maig de 1924 –amb motiu de l'assassinat del botxí de Barcelona–, i que va fundar posteriorment una revista que es deia *Vértice*, explica a les seves memòries les dificultats que travessen la premsa anarquista, partint de l'experiència d'aquesta darrera publicació: *En plena dictadura primoriverista, era muy difícil poder mantener esta clase de publicaciones. Y, efectivamente, al cuarto número vino la suspensión gubernativa con prisión de su director. En la cárcel nuevamente, la salida al cabo de un mes me permite reanudar actividades truncadas. Y pienso que una Novelita Social, bellamente atractiva por sus ilustraciones, puede llamar mejor la atención y el interés de sus lectores.*²⁸

A pesar de les suspensions i de la censura, esdevé una tribuna d'opinió i d'intercanvi ideològic entre les forces àcrates. Un cop closa la Dictadura, la CNT, en el seu Congrés de l'any 1931, elabora un document on hom maximitza la funció de la premsa, per la qual cosa plantegen com a reivindicació immediata l'assoliment de la llibertat de premsa: *Se dice que la prensa es el vehículo de las ideas. Es verdad. La prensa es la base fundamental del progreso. Progreso y revolución son sinónimos. De ahí la intangibilidad de la libertad de prensa. Hasta ahora, en España, la prensa ha sufrido los mayores escarnios. Vituperada por todos y por todos escarnecida, merece de todos nosotros una reivindicación inmediata, y para ello, el pueblo, y con él la C.N.T., tiene que saber exigir en este bosquejo de*

---

²⁸ Hermós Plaja, *Mis Memorias*, inèdit. Citat a Jaume Fabre i Josep M. Huertas, "El pare de dues acràcies", *L'Avenç*, núm. 28, Barcelona, juny 1980, pàgs. 21-22. Hermós Plaja havia estat empresonat pocs dies després del cop d'Estat per "ésser l'ànima del sindicalisme a Tarragona", ciutat on dirigia *Fructidor*, periòdic difosor dels corrents anarquistes a la comarca. Veure M. Jesús Muiños, op. cit. pàg. 113.

*reivindicacions immediatas que, pase lo que pase, y por anormal que la situación del país sea, será intangible la libertad de prensa.*²⁹

Convé fer una remarca relativa a la *Soli* i a la seva relació amb el món de la premsa: malgrat erigir-se fonamentalment com un vehicle transmissor d'idees i tenir uns lectors molt específics, *Solidaridad Obrera* volia competir amb els periòdics d'empresa –qualificats pels anacorsindicalistes com a burgesos–.³⁰ Existeixen diversos aspectes emmarcats en aquesta pretensió d'esdevenir “periòdic de masses”. D'una banda, l'heterogeneïtat dels seus lectors, que per bé que òbviament formaven part de la classe obrera, ultrapassaven els sectors exclusivament anarquistes. D'altra banda, el permanent esforç d'aconseguir una periodicitat diària, d'augmentar els tiratges i d'introduir noves seccions, amb preferència de les de caire informatiu, indiquen la seva voluntat de fer un producte competitiu. Fins i tot, en l'aspecte de la compaginació és significatiu comprovar com quan en el número del dia 9 de juny de 1918, la *Soli* denuncià els contactes del policia Manuel Brabo Portillo amb l'espionatge alemany, ho feia a primera plana, amb grans titulars i reproduint documents. És a dir, l'opinió deixava pas a la informació.

A Girona, malgrat la feble implantació de la CNT existeix algun cas de premsa anarquista. L'any 1925 surten a Blanes dues publicacions àcrates: *El Libertario* i *El Productor*. Ambdues tenen diversos punts en comú: sorgeixen com a reacció contestatària a un sistema polític que s'eternitzava, i els seus impulsors són un grup desorganitzat de joves provinents de l'esquerra, però poc homogenis ideològicament, ja que abasten un ampli ventall polític (fins i tot lerrouxistes), per bé que es presenten bàsicament sota postulats anarquistes. *El Productor* era dirigit pel líder obrer i periodista Manuel Buenacasa –director de la *Soli* l'any 1922–, i es deixà

---

²⁹ M. González i F.Revilla, op. cit, pàg. 161.

³⁰ Veure Susanna Tavera, *Solidaridad Obrera*, Barcelona, 1992.

de publicar el març de 1926. Conjecturem que *El Libertario* també tingué una vida relativament efímera.³¹ Malgrat això, pel que sembla a Blanes la CNT desenvolupà una intensa activitat a la clandestinitat, i al 1931 presentaven una dilatada nómina d'afiliació, molt superior a la UGT que es quedà en franca minoria, i es veié obligada durant la República a acceptar molts condicionaments sindicals imposats pels anarquistes.³² Amb tot, la capçalera anarquista més significativa de les comarques gironines és *Acción Social Obrera* de Sant Feliu de Guíxols. La premsa obrera no té tradició a les comarques gironines i, en tot cas, les publicacions de signe republicà han acollit amb més o menys fidelitat –habitualment de manera molt desdibuixada– els plantejaments del moviment obrer. En aquest context, cal considerar l'existència d'*Acción Social Obrera* com una publicació excepcional que projectà una influència que ultrapassava amb escreix l'àmbit estrictament comarcal. *Acción Social Obrera* havia viscut una primera etapa a Palafrugell, des de la seva fundació l'any 1918 fins el 1919, a partir d'aleshores es publicà a St. Feliu de Guíxols, com a òrgan dels sindicats adherits a la CNT.³³

La Dictadura va venir precedida des d'una intensa activitat del moviment obrer els anys 1917-1919, a una ferotge repressió els anys 1919-1923. El cop d'Estat, com hem vist més amunt, va desconcertar, i les diferents opcions sindicals i polítiques adoptaren estratègies diverses: des de la discreta col.laboració socialista amb la Dictadura a la condescendència crítica i obligada dels anarquistes. *Acción Social*

---

³¹ Pel que hem pogut extreure a partir de converses amb alguns periodistes de Blanes de l'època pre-republicana, ambdues publicacions anarquistes van tenir poca significació. Agraïm profundament les informacions que ens ha facilitat l'erudit local de Blanes Jesús Crous. En el llibre de Renée Lamberet, *Mouvements ouvriers et socialistes. L'Espagne*, París, 1953, es fa una sintètica referència d'aquests periòdics de Blanes. Malgrat els nostres esforços no ens ha estat possible consultar cap d'aquestes publicacions, per tant hem de suposar que a l'actualitat no se'n conserven.

³² Josep Mestres i Rovira, *La vila de Blanes i el seu desenvolupament socio-econòmic. Els segles XVIII, XIX i XX*, Girona, 1981.

³³ De fet, actua com a portaveu dels sindicats adherits a la CNT d'una manera oficial a partir de l'acord pres en la reunió que els esmentats sindicats van celebrar el 17-2-1924 a Salt.

Obrera no tingué temps de recollir la notícia del cop en el seu primer número de la Dictadura –el 15 de setembre de 1923–, però a la setmana següent analitzà a fons la gènesi i el teixit del moviment dictatorial: *Un negro nubarrón ha aparecido en el horizonte de nuestro país empañando el brillo del sol y abriendo un paréntesis interrogante ¿Largo? ¿Corto? Nadie puede decirlo. Lo que se puede decir es que quienes mostraron siempre un odio enconado a la clase trabajadora, (es refereixen, sens dubte, a la burgesia regionalista) han saludado con cierto regocijo esa entrada de las tinieblas (...) Ahora, según expresión de los advenadizos al poder, se inicia un renacimiento... a la inversa, o sea una regresión. No irá ésta muy lejos porque las leyes de equilibrio social y el propio sentido de conservación en las clases privilegiadas impedirán tal cosa; pero en cuanto a intenciones, no cabe dudar que se quería ir mucho más allá. (...) Concluimos. De ser cándidos, podríamos tener esperanzas en esa pretendida "regeneración nacional". Como que somos incrédulos, no tenemos ninguna.* Des de la seva òptica obrerista, *Acción Social Obrera*, continuà en els següents números mostrant llur crítica i desconfiança amb les solucions capitalistes de la Dictadura.

En els primers dies del Directori continuaren funcionant alguns centres obrers, circumstància que pot induir a pensar que Primo de Rivera jugà la carta estretègica d'una certa permissibilitat. Però com escriu irònicament *Acción Social Obrera* els constants empresonaments de treballadors obligarà a tancar els locals per manca potencial d'assistència.

Al cantó d'una estricta censura, hom permetia, amb limitacions, l'exposició ideològica. L'octubre de 1923 la publicació anarquista feia avinent que, malgrat les circumstàncies polítiques, no amagaran les seves idees, per bé que d'acord al seu caràcter de publicació del moviment obrer, i a l'acollir escrits d'elements, a voltes,

més exaltats que d'altres col.laboradors de periòdics de diferent signe, la qual cosa pressuposava, amb el nou règim, un risc permanent pels responsables de la publicació, aquests s'esforçaven a prevenir als seus ocasionals col.laboradors: *Tengan en cuenta cuantos nos mandan originales, que si no los ven estampados en el periódico es porque verdaderamente no pueden publicarse. Sabiendo que hay censura, ¿por qué deshacerse en frases y gritos desarticulados que a nada han de conducir en los actuales momentos? Guardemos los improperios para otra ocasión y tengamos un poco más de cordura. Sin meter ruido puede decirse lo mismo. Procúrese hacerse así. No extrañen, pues, los compañeros colaboradores si algunos de sus artículos no aparecen, porque nosotros no podemos tolerar que el lápiz rojo del censor entre en funciones y el periódico salga en blanco. Dense todos por enterados.*³⁴ De fet, era una qüestió d'estratègia, ja que hi havia molts periòdics que, com a senyal de protesta, els plaïa que a les seves pàgines sortissin els espais en blanc o en negre propis del pas de la censura. En aquest període *Acción Social Obrera* palesà i lamentà les divergències i lluites intestines en el sí del sindicat .

La capacitat econòmica de la premsa anarquista era molt ínfima. El seu principal òrgan, *Solidaridad Obrera*, manifestava des de les seves pròpies pàgines, el febrer de 1924, que la situació econòmica del Comitè Regional era crítica, i en conseqüència el periòdic es trobava en una situació desesperada. El panorama era extrapolable a la resta de les publicacions anarquistes.

El finançament de *Acción Social Obrera* es basava només en les vendes i les subscripcions. Els seus recursos eren, per tant, escassos i depenien del perfecte funcionament de la distribució i del cobrament d'exemplars. L'abril de 1924 el periòdic es vanagloriava de ser l'única publicació sindicalista de l'Estat espanyol que no havia deixat de sortir ni tan sols una setmana en els seus set anys d'existència,

---

³⁴ *Acción Social Obrera*, St.Feliu de Guíxols, 27-10-1923.

però reconeixia que es trobava immersa en una profunda crisi econòmica de la que responsabilitzava als subscriptors morosos i als repartidors irresponsables. Fins i tot, a finals de l'any 1925 el periòdic, com a mesura de coacció, va començar a publicar el nom dels subscriptors que no pagaven. Amb tot, *Acción Social Obrera* intentà posar a la pràctica sistemes que fomentessin l'interès i la difusió de la publicació. L'estiu de 1924 dedicaren un número monogràfic a la dona: *visto el estado de esclavitud moral y física en que se halla la mujer desde largos siglos de ignorancia*. Uns mesos més tard, feren una campanya entre els ferroviaris anarquistes perquè col.laboressin desinteressadament en la distribució del periòdic. La inclusió de noves seccions, sobretot les dedicades a la dona –per bé que en un sentit reivindicatiu–, i els esforços de difusió del periòdic –recordem que té un tiratge de 2000 exemplars– es poden interpretar com una estratègia per intentar adaptar-se a un tipus de periodisme de “masses”. Insistim, però, en què el context polític era poc propici.

L'any 1927, després de patir una suspensió governativa, es millorà la qualitat de paper del periòdic i s'amplià el format, a canvi d'una puja en el preu de cada exemplar. La cosa, però, no acabava de funcionar i s'agreujà amb una rigorosa clausura governativa el dia 22 d'octubre de 1927. Nou mesos més tard, el 14 de juliol de 1928, *Acción Social Obrera* retornava al camp de la premsa, i iniciava de nou la numeració.

A banda de problemes infraestructurals, la premsa anarquista reflectia les divergències, sobretot d'ordre estratègic, que es suscitaven a les files anarcosindicalistes. Dues figures molt representatives de l'anarquisme espanyol sostenien postures estratègiques absolutament diferenciades. Angel Pestaña defensava la reorganització dels sindicats a canvi d'acceptar temporalment la legalitat oficial i els seus inconvenients. Aquest possibilisme no era compartit per

Joan Peiró que considerava que l'essència llibertària no admetia condescendències. La dicotomina era provocada per la política de Martínez Anido que combinava legalisme amb intervencions burocràtiques i sobtades arbitrietats, per bé que representava una derivació d'un debat més profund del moviment anarcosindicalista que discutia quina proporció de sindicalisme i quina d'anarquisme el composava.³⁵ *Acción Social Obrera*, des d'uns criteris amplis eren més partidaris de la línia marcada per Peiró, que de fet era la tendència majoritària dins la militància anarcosindicalista.

El plantejament del canvi de periodicitat de l'emblemàtica *Solidaridad Obrera* és molt significatiu, i per ser un tema profundament debatut a les files –i a la premsa– anarquistes, permet situar posicionaments concrets respecte a la política a seguir en temps de dictadura. L'octubre de 1927 s'endegà una campanya per aconseguir que la *Soli* es publicqués diàriament, com a mesura important de cohesió entre la militància. Joan Peiró considerava, però, que el canvi representava dificultats econòmiques –perfectament eludibles amb la col.laboració popular– i problemes amb el règim, que feien aconsellable esperar: *Que el diario reaparezca tan pronto las circunstancias permitan sin traba alguna la realización de su obra orientadora y de propaganda.*

Malgrat posposar l'execució definitiva del projecte, Peiró proposava, de moment, iniciar una subscripció popular, amb remisió de fons a l'administració de *Acción Social Obrera*. El periòdic de Sant Feliu defensava, doncs, l'estratègia política de Peiró –en oposició a la de Pestaña–, amb qui es sentien molt vinculats: *Sin libertad de expresión del pensamiento, sin libertad para defender los postulados de la C.N. del T., sin una garantia de respeto a una publicación diaria obrera como la*

---

³⁵ Veure A. Elorza, "El anarcosindicalismo español bajo la Dictadura (1923-1930). La Génesis de la Federación Anarquista Ibérica (I)", a *Revista de Trabajo*, Madrid, núms. 39-40, 1972, pàgs. 126-139. E.Ucelay Da Cal, tesi doctoral citada, pàg. 323 i ss.

*que nos ocupa no hay que pensar en su fundación. (...) Y en cuanto a la proposición del compañero Peiró, tal como la formula, aceptamos ser los depositarios si somos, desde luego, acreedores de la confianza de los donantes.*³⁶

Hem volgut ressaltar els indicis de l'acostament de la premsa anarquista –sobretot la *Soli* i *Acción Social Obrera*– al model de periodisme de masses. Òbviament prevalia la línia ideològica i de compromís social, i el tema dels presos polítics n'és una mostra fefaent. L'elevat nombre d'empresonats anarquistes i les deficientes condicions de vida a dins les cel·les foren un tema constant a les pàgines de *Acción Social Obrera*. Es denunciava la inexistència de drets entre els presos: violació de la correspondència, entrebancs en la relació amb els seus advocats, entre d'altres. La presó de Figueres acollia un important nombre de militants àcrates. Malgrat que *Acción Social Obrera* insistia en les seves denúncies, hom va plantejar la necessitat de crear una publicació pròpia dels presos: *Se trata de la publicación de un periódico quincenal exclusivamente pro-presos; en él se podían formular todas las quejas y señalar todos los atropellos de que fuesen víctimas los camaradas presos, siendo esos sus principales colaboradores, siempre que sus mañas les pusieran a cubierto de inútiles represalias.*³⁷ El projecte no reeixí, però el compromís de *Acción Social Obrera* es va mantenir inalterable. Des de les columnes del periòdic hom va obrir una subscripció popular a favor dels presos. La forma de distribució dels diners recaptats suscità, al llarg del temps, alguna discussió de persones no conformes amb la distribució dels fons. Algunes de les col·laboracions del periòdic de Sant Feliu venien signades des de la presó.

La poca uniformitat de criteris –en aquest cas com acabem de veure pel repartiment dels diners pro-presos– era un problema sempitern dels anarquistes en

---

³⁶ *Acción Social Obrera*, Sant Feliu de Guíxols, 15-10-1927.

³⁷ *Acción Social Obrera*, Sant Feliu de Guíxols, 21-11-1925.

els anys vint, que es reproduïa constantment en l'estadi de la premsa. Les publicacions anarquistes patiren, juntament als problemes originats per la mateixa Dictadura, moltes dificultats d'ordre intern, provocades ja sigui per divergències estratègiques o per manca d'organització.

La precarietat econòmica de les publicacions proletàries s'agreujava, segons pròpies manifestacions, com a conseqüència del baix nivell de vendes i de la morositat d'alguns subscriptors i distribuïdors. D'altra banda, les concepcions ideològiques mantingudes pels anarquistes ortodoxes, enemics irreconciliables amb els comunistes, desestabilitzaven qualsevol projecte d'unitat contra la Dictadura. En aquest context, *Acción Social Obrera* critica l'aparició d'un nou periòdic a Barcelona, *Lucha Obrera*, integrat per anarquistes dissidents i comunistes, entre els quals hi figura Maurín: *Y sea dicho con franqueza: creemos que "Lucha Obrera" no es más que un periódico pagado por los comunistas para sembrar la cizaña y la confusión en nuestras filas, armas de que se valen dichos individuos para formar partido.*³⁸

El cert és, però –i efectuant una visió del conjunt del període predictorial– que l'aparició de nous títols de premsa obrera indica la poca preocupació que aquest fet despertava en Primo de Rivera, el qual sabia que amb la censura el control estava garantit, i que la discòrdia en el moviment obrer l'afavoria. Les discrepàncies internes entre els periòdics anarquistes eren habituals, i les susceptibilitats i crítiques es manifesten amb molta més contundència que no pas quan analitzen la situació dictatorial de l'Estat. El 27 d'octubre de 1923, *Acción Social Obrera*, mitjançant Julian Valero –col.laborador alacantí– desaprova l'actitud de *La Revista Blanca* de Frederic Urales: *Se congratula de que el censor no ha tenido por qué intervenir con su lápiz en los tres números que ha revisado y añade que ello significa que "la censura no se asusta de las ideas anarquistas cuando se exponen*

---

³⁸ *Acción Social Obrera*, Sant Feliu de Guíxols, 29-12-1923.

razonadamente". Valero considerà que les idees anarquistes sempre s'exposaven raonadament. La crítica fou virulenta, però la censura no ens permet descobrir-la en llur totalitat. L'article de Valero fou reproduït al periòdic àcrata de Buenos Aires *La Antorcha*. Urales reaccionà i desqualificà, amb ironia i amb un cert to de prepotència, a *Acción Social Obrera*, la qual es defensà argumentant que com a òrgan dels Sindicats adherits a la C.N.T., les seves pàgines acceptaven diferents col.laboracions i punts de vista anarquistes, i que en qualsevol cas no expressaven necessàriament el sentir de la publicació.

La diversitat de posicionaments anarquistes en sí, no preocupava aparentment en excés als periodistes llibertaris, per bé que des de les pàgines dels seus òrgans exigien la pràctica del respecte més escrupulós de les idees no coincidents: *Estableciendo un intercambio de criterios anarquistas, por muy encontrados que se hallen, haciendo de nuestros órganos de expresión motores de energías revolucionarias recogiendo en ellos las íntimas pulsaciones de cada uno, haremos labor libertaria. El mal no radica en las varias tendencias –prueba de vitalidad anarquista, como hemos dicho en otro periódico hermano– sino en la negación de cada una de ellas por las restantes.*³⁹

L'any 1929 *Acción Social Obrera* recollia propostes individuals de periodistes anarquistes que plantejaven la necessitat de crear una Associació de Periodistes Obrers. La poca unanimitat de criteris i la mínima capacitat d'homogeneïtzar els interessos entre la pròpia classe obrera, féu inviable el projecte d'Associació.

A pesar de tot, cal destacar que el propòsit fonamental de la premsa anarquista era la d'exercir una tasca d'opinió i propaganda, és a dir la funció doctrinària de les publicacions àcrates era prioritària. No obstant això, la confecció d'un periòdic servia, també, per mantenir aglutinats un bon nombre de militants que

---

³⁹ *Acción Social Obrera*, Sant Feliu de Guixols, 10-4-1926.

tenien dificultats legals per desenvolupar una vida sindical al voltant de les organitzacions obreres. El periòdic era una tribuna de discussió i participació, al voltant del qual s'hi podien agrupar els plantejaments del màxim dirigent fins a la modesta opinió d'un militant de base: *Muchos de los artículos de los periódicos locales eran escritos por gentes sin cultura y publicados previa corrección por parte del director del periódico. De esta manera, el periódico no era solamente un órgano de propaganda, sino que, como el púlpito en una iglesia baptista, se convertía en una plataforma desde la cual los sectarios de la vanguardia de cada pueblecillo podían exponer sus opiniones.*⁴⁰

A vegades, la col.laboració de periodistes circumstancials sense cap mena de formació escolar, podia ocasionar –malgrat posteriors correccions de la Redacció– la publicació d'articles d'ínfima qualitat literària, admesa amb un cert orgull pels propis periòdics, ja que es vanagloriaven de les seves insuficiències literàries, per bé que –afirmaven com a justificació– que els treballadors tenien una causa que defensar que no la podien delegar a ningú, i atès que consideraven a la premsa com un mitjà ideal per exposar i difondre els seus principis: *a ella acudimos con todos nuestros defectos para que con nuestro lenguaje rudo se nos oiga y se nos entienda.*⁴¹

La tasca propagandística de la premsa era fonamental per conscienciar la classe treballadora, en uns moments en que les activitats d'agitació sindical mitjançant actes públics es trobaven abaltides. Opinió i propaganda representava, en essència, la funció de la premsa anarquista: *El periódico es un vehículo de ideas y para la difusión de las mismas, por lo que todos los que tengan algo que decir –cosa que no todos lo conseguimos, pues es difícil– deberían hallar en él la tribuna libre desde donde divulgar sus puntos de vista, sean los que fueren, si el criterio*

---

⁴⁰ Gerald Brenan, op. cit. pàg. 230.

⁴¹ *Acción Social Obrera*, Sant Feliu de Guíxols, 17-7-1926.

*fundamental es libertario.*⁴²

Per concloure, considerem molt lícit atribuir als principals representants de la premsa anarquista el mèrit de saber conjuminar la tradició periodística més vuitcentista –premsa d'opinió i de difusió política– amb pinzellades d'un model conceptualment més avançat –premsa de masses–, això sí, sempre en funció de la seva ideologia. En aquest context són significatives les aportacions teòriques sobre periodisme del director els anys 1931-1932 de la *Solidaridad Obrera* Felipe Aláiz.⁴³

---

⁴² *Acción Social Obrera*, Sant Feliu de Guíxols, 10-4-1926.

⁴³ Veure, Susanna Tavera, "Como se hace un diario, de Felipe Aláiz. Un exemple d'anarquisme i periodística a la Catalunya dels anys trenta", a *Annals del Periodisme Català*, Barcelona, núm. 15, juliol-desembre de 1989, pàgs. 18-40.

16.- ESTRUCTURA I ORGANITZACIÓ DEL PERIODISME GIRONÍ

L'any 1924 es van dictar dues disposicions sobre l'activitat periodística. D'una banda el R.D. del 24 de març establí que el diumenge fos dia de descans laboral. I d'altra la R.O del 9 de setembre, on s'apuntaven les instruccions per expedir el carnet d'identitat pels periodistes.

A pesar de tot, i segons un estudi del Bureau Internacional du Travail¹ el periodisme a l'Estat espanyol era una professió poc prestigiada i menys retribuïda. Es treballava en els diaris del matí de les 6 de la tarda fins a les 9 del vespre, a dos quarts d'11 de la nit es retornava a la feina fins a les 2 o les 3 de la matinada. L'horari dels treballadors pels diaris de tarda era de 10 a 1 del migdia i de 2 a 9 de la tarda. Hom cobrava el mateix sou, tan si treballava de dia com de nit. Sota pressions de l'empresa podia perillar la festa dominical. Sobre el paper i com a norma –per bé que no reglamentat–, el periodista disposava de 15 dies de vacances i en cas de malaltia rebia una minsa indemnització, que tanmateix podien desaparèixer a instàncies de l'empresari. Els sous dels periodistes havien augmentat un 30% en un període de ¡12 anys! (de 1914 a 1926). L'any 1927 un redactor en cap guanyava entre 500 i 750 pessetes mensuals, i un simple redactor percibia entre 200 i 300 pessetes. Els col.laboradors podien guanyar de 10 a 75 pessetes per article, segons la seva categoria. Els periodistes havien de conjuminar la seva professió amb d'altres ocupacions, i sens dubte, per accedir a un lloc de treball en un diari solia funcionar la recomanació.

Aquest perfil professional coincideix en gran mesura amb el del periodista que exerceix la seva activitat a Girona. La majoria tenien d'altres ocupacions laborals que

---

¹ Bureau Internacional du Travail, *Les conditions de travail et de vie des journalistes*, Ginebra, 1928, citat per J.M. Desvois, *La prensa en España (1900-1931)*, Madrid, Siglo XXI, 1977, pàgs. 49-51.

els garantien el sou principal, mentre que el periodisme els representava un sou complementari. És significatiu observar en les estadístiques oficials² com un diari de la importància de *El Autonomista* només disposa d'un redactor de plantilla, tres col.laboradors a sou fix, un administratiu i sis persones ocupades a la impremta; mentre que el *Diario de Gerona* té tres redactors, cap col.laborador a sou fix, un administratiu i cinc persones d'impremta. Atenent al fet que ambdues publicacions desenvolupen una tasca d'impremta al marge del diari, palesem el poc personal fix de què disposen. La majoria dels periodistes que treballaven en aquests rotatius debien ser col.laboradors –teòricament– esporàdics, és a dir, estaven en una situació de pre-professional, i naturalment el gran objectiu del periodista era aconseguir ser de “plantilla”. A partir de la mateixa estadística hom pot constatar com a l'any 1927 únicament hi havien 65 periodistes de plantilla repartits entre tota la premsa editada a les comarques gironines. Certament la font pot ser imprecisa –sens dubte existien periodistes amb unes condicions de treball no legalitzades–, però si més no denota la precarietat laboral de la professió periodística, la qual cosa contrasta amb l'argument progressiu de la influència social de la premsa i dels periodistes, i indica que la lentitud en modernitzar-se els mitjans de comunicació gironins, incidia en dilatar l'etapa caracteritzada per redaccions amb poc personal i amb condicions laborals poc reexides, mentre que en alguns diaris barcelonis la situació ja havia canviat.

L'any 1926, i sota la influència del sistema instituït a Itàlia per Mussolini, es constituïren els Comitès Paritaris de Premsa, responsables d'establir una reglamentació del treball del periodista: retribució, horaris, descans, i de tenir cura de vetllar pel bon funcionament de la professió en general. La posada en funcionament

---

² Veure *Estadística de la Prensa Periódica de España (referida al 31 de Diciembre del año 1927)*, Ministerio de Trabajo y Previsión, Talleres del Instituto Geográfico y Estadístico, Madrid, 1930.

dels comitès paritaris no van resoldre tots aquests problemes, però com a mínim van suavitzar la difícil situació laboral dels periodistes. Temes fonamentals com regulació de sous o jubilació no van experimentar cap millora, en canvi, d'altres qüestions com la legalitat de la contractació o les vacances avançaren lleugerament.

Juntament amb els condicionaments laborals és interessant procurar definir la condició professional del periodista. Joaquin Dicenta, director del periòdic socialitzant de Madrid *Germinal* (1897), en una col.laboració a *El Autonomista* proclamava les característiques bàsiques del periodista: cop d'ull ràpid, judici diligent i acció immediata. Cas de mancar-ne alguna hom pot parlar d'un pensador o d'un gran literat, però mai d'un periodista: *Política, literatura, ciencias, artes, crónicas, noticias, crímenes... Todo hay que servírselo al público en el papel, húmedo aun e impregnado con el olor acre de la pasta de imprenta. Por esta rapidez, por esta suma de conocimientos, siquiera superficiales, que ha de aportar el periodista a su faena, no deben exigirse las exquisiteces y primores de estilo; sábese que el gran público cuida poco de estas exquisiteces: con que le hablen claro y brevemente, está conforme. Iguales motivos existen para disculpar al periodista si muchas de sus opiniones adolecen de injustas y parciales. Carece de tiempo para juzgar en frío, y es de advertir que casi todas sus injusticias y parcialidades se tuercen en la dirección del elogio.*³

L'historiador Joaquim Camps i Arboix, important figura del catalanisme gironí (havia esta diputat al Parlament de Catalunya el 1931 i alcalde de Girona el 1936) i redactor dels principals diaris catalanistes i republicans de la ciutat, pregonava des de les pàgines del *Diario de Gerona*, el 14 de juliol de 1928, que: *La dignitat, la sinceritat i l'agilitat són en el nostre entendre, les grans normes de la petita premsa, dita comarcal o local.* Dos reputats teòrics del periodisme de l'època com són Rafael

---

³ *El Autonomista*, Girona, 1-4-1927.

Mainar i Eugeni d'Ors, consideraven a la informació d'actualitat –les orsianes “palpitacions del temps”– com a prioritària i essencial en el nou concepte de premsa. Però, el periodista trobava múltiples dificultats per exercir la professió. Com explicava un periodista de Tarragona el procés per difondre el fet noticiable era complex: primer calia cercar un tema d'interès entre els pocs que se'n podia parlar, tan pocs que el millor era decidir-se per una crònica estrangera, aleshores calia anar en compte amb el censor, amb el linotipista i amb el corrector (qualsevol d'ells et podien fàcilment canviar alguna paraula). Tot plegat feia que l'article publicat sovint fos indesxifrable, i en conseqüència el director s'enfadava i el subscriptor amenaçava de donar-se de baixa del periòdic, amb l'agreujant que: *que si luego se descubre que alguien acapara productos de primera necesidad, queda demostrada la complicidad de la prensa con el silencio.*⁴

A banda de les aptituds del periodista existia un tema de permanent actualitat: qui era l'autèntic periodista, o millor dit com s'atorgava el carnet de periodista. La Dictadura, l'any 1927, es plantejà la possibilitat de crear una Escola de Periodistes. La conjuntura política feia preveure una formació acadèmica pel periodista desnaturalitzada i amb poques equivalències amb la realitat de la premsa. En aquest context, redactors i col.laboradors de molts periòdics advertien de la poca conveniència d'articular la professió en aquest sentit, i apel.laven a la importància de la pràctica diària en el món de la premsa.

La resposta més o menys gremial arribà el desembre de 1928, quan les diverses Federacions de Premsa de l'Estat espanyol es reuniren a València, i debateren una ponència veritablement transcendent pel periodista: el concepte de professionalisme. S'estabí que la comunitat de periodistes professionals estigués formada pels periodistes contractats per una empresa, o bé els que visessin el pacte

---

⁴ *La Veu de Tarragona*, 25-7-1925, citat per M. Carmen Gómez Cruz, tesi citada, pàg. 42.

amb els comitès paritaris. Es consideraven periodistes professionals tots els redactors, col.laboradors o corresponsals que cobraven un sou mínim de 150 pessetes. Els directors o propietaris podien ser considerats com professionals, sempre i quan demostrassin de forma notòria que podien exercir la professió, també se'ls concediria el títol de periodista als col.laboradors que tinguessin relació amb diverses empreses.

Cal tenir present que les circumstàncies polítiques imposades per la Dictadura, obligà a molts polítics "professionals" a emparar-se en la pràctica periodística com a succedani de la seves activitats públiques: *Durant molts anys, especialment en els períodes difícils, crítics, d'opressió dictatorial, el diari i el periòdic en general han estat un refugi per a la gent amb inquietuds i ambicions polítiques i per a la gent amb vocació estrictament literària.*⁵ Citem a títol d'exemple dos personatges gironins que encarnen les possibilitats esmentades: l'empordanès Puig Pujades, provinent del camp de la política i Carles Rahola, provinent del món cultural. Així, a voltes, la professió periodística podia esdevenir una mena de calaix de sastre. L'actitud del polític d'immicir-se en la premsa, en ocasions com a simple plataforma de la seva ambició política, fou recriminada per dos periodistes, Eugeni Xammar i Josep Pla, que reclamaven una professionalització periodística rigorosa, íntegra i digna, posant l'accent en que es pot ser un gran filòsof, però, en canvi, un pèssim periodista. En tot cas, que el polític es dedicés a la premsa venia de lluny, de més lluny que la instauració de la dictadura primoriverista. Casos emblemàtics de polítics-periodistes són Valentí Almirall des del modernisme i Enric Prat de la Riba des del noucentisme. D'altra banda, la Dictadura va dinamitzar la "inquietud periodística" d'alguns prohoms del règim, que es van servir de la premsa com a instrument propagandístic, com poden ser els casos del mateix cap del govern, el

---

⁵ J.M. Casasús, *El pensament*, op. cit. pàg. 135.

general Primo de Rivera, o del governador civil de Girona, Juan de Urquía.

Hem vist com la figura del periodista no gaudeix d'un excessiu prestigi social i reconeixement laboral. La situació s'agreuja, encara més, quan es tracta d'un professional que exerceix la seva tasca en periòdics comarcals, malgrat que la definició conceptual de la premsa comarcal és controvertida i admet diferents interpretacions. Així, per exemple, el director de *L'Avi Muné*, Enric Bosch i Viola, volia trencar amb la concepció tradicional que situava a la premsa comarcal en un context aliè a Barcelona: *Res de premsa comarcal, per a diferenciar-la, despectivament, de la premsa barcelonina. Ja s'ha demostrat que tota la premsa de Catalunya és "premsa comarcal". Perquè no desfer l'equívoc d'una vegada i parlar únicament de "premsa catalana"?*

Una preocupació permanent dels periodistes locals era la relació que imperava entre la premsa que es feia a Barcelona i la que s'editava a la resta de ciutats i pobles de Catalunya. Habitualment es tractava d'una relació de cert menysteniment i oblit per part de la premsa de la capital, agreujada per l'escassa i deficient presència de les notícies comarcals a les pàgines dels periòdics barcelonins, reduïdes a minses gasetilles destinades a informar molt somerament al lector barceloní, ja que hom entenia que el lector de "comarques", si bé habitualment comprava un diari de Barcelona, les notícies comarcals les cercava en les planes de la prolífica premsa editada fora de la capital catalana.

Josep Pla considerava que les comarques tenien una existència natural però que *a través dels nostres diaris ningú ho diria* i apuntava com a possible causa del problema el fet de deixar les corresponalsies de diari a mans de poetes locals. Bosch i Viola reacciona amb ímpetu, per bé que coincideix amb la tesi de Pla segons la qual *la informació comarcal que publiquen els diaris de Barcelona és francament*

detestable, i descobreix la poca preocupació infraestructural dels diaris de Barcelona en relació a la informació comarcal, circumstància constatable en els irrisoris sous dels corresponents. D'altra banda, Bosch i Viola aprofita les discrepàncies per "destapar" les lleugereses de Pla, *el no conèixer la mesura l'ha portat a fer de professional de la rebentada, a parlar irreverentment de tot lo diví i de tot lo humà*. La controvèrsia entre els dos escriptors empordanesos respon, sens dubte i malgrat la situació política, a la vitalitat de la premsa, i òbviament, també, a punts de vista dispars entre dos personatges que es movien en àmbits molt diferents.

L'intensa activitat periodística d'Enric Bosch i Viola, que a més de dirigir *L'Avi Muné* col.laborava en diverses publicacions comarcals (*Revista d'Olot*, etc.), el situen en una posició privilegiada per a definir l'essència i la funció de la premsa:

*La tasca a fer en les comarques és enaltir cada dia més la premsa llur. Cada publicació ha d'esdevenir un fogar de cultura, un ressó vivent de tots els anhels pairals, un guiatge de—amb competència, naturalment—, tinguent el radi que tinguin, siguin de casa o de fora. En aquest punt no hi ha línies divisòries: les coses locals, nacionals i estrangeres són de patrimoni comú, per tractar-les tothom que tinga una veu i no patrimoni d'uns quants.(...) Editar una fulla catalana, ha de respondre a un imperatiu categòric. No té raó d'ésser —avui per avui—, el setmanari, revista, etc. que no respongui a una situació d'idealitat. El periòdic nou-nat ha de respondre a una realitat i a una conrecció. S'ha d'acabar la fulla d'un grup d'amics, que surt per sortir. Ha de bandejar-se el periòdic analfabet, mal escrit, mal corregit, i que no respon a res. D'aquesta premsa en sobra, a fora i aquí. Els periòdics han de viure dels seus ingressos confessables: la subscripció i l'anunci.*⁶

La possibilitat de realització dels esquemes apuntats per Bosch i Viola eren molt escassa. La minsa disponibilitat econòmica de la majoria dels periòdics

---

⁶ *L'Avi Muné*, St.Feliu de Guíxols, 13-9-1924

comarcals avortava qualsevol projecte amb una certa ambició i continuïtat: *seria certament preferible que en lloc de cinquanta periòdics comarcals de vida pobre, n'hi hagués deu o dotze amb prous elements de redacció i amb prou àrea de difusió per a assolir l'eficàcia que demana el grau de descapdellament a què ha arribat el nostre poble.*⁷ Aquesta precarietat propiciava que sovintegessin, com a resultat final, periòdics amb un ínfim nivell gramatical, agreujat en el cas de les publicacions en català, com a conseqüència del *desconeixament de la llengua dels directors dels periòdics que moltes vegades són els únics que revisen els textos, la manca de correctors de proves capacitats i les deficiències de molts mestres de català que practiquen i ensenyen un català que fa llàstima.*⁸

Juntament als problemes d'ordre econòmic que provocaven manca d'originals i manca d'originalitat en els treballs publicats, i a voltes poca perspectiva geogràfica que generava un localisme barat, cal afegir-hi la situació política que no ajudava gens ni mica. Així doncs, la premsa comarcal ensopegava amb una diversitat de condicionaments, presidits per la qüestió econòmica i política.

Amb tot, el setmanari *Baix-Empordà* sintetitzà amb precisió algunes dificultats d'ordre intrínsec quan parlà de l'individualisme català, del poc prestigi que encara tenia l'ofici de periodista i de la manca d'independència econòmica del periodista, la qual cosa comportava que: *l'ofici de periodista sigui poc estimat i no gaire ben vist (encara la denominació de mort de gana té força acceptació en certs ambients que creuen que'l periodista és sols un home que va de gorra als banquets i espectacles); i per la manca d'un verdader periòdic, amb tots els ets i uts.* Tot plegat, era causa, i conseqüència alhora, d'un *marc administratiu migradíssim, curtes les llistes de subscriptors i anunciants, el periòdic comarcal ha d'ésser escrit per dilettanti*

---

⁷ Opinió compartida per *La Publicitat* de Barcelona i *El Gironès* de Girona, i expressada per aquest últim en l'editorial del 10-12-1924.

⁸ *Reus*, 4-11-1925, esmentat per P. Anguera i R. Cabré, op. cit. pàg. 28.

i no per professionals de la ploma i això porta massa sovint, per desgràcia, a la necessitat d'omplir buits amb col.laboracions no del tot desitjables. És a dir, els factors econòmics i polítics eren determinants per obstaculitzar el desenvolupament de la premsa comarcal.

L'escassetat de medis de la premsa comarcal obligava a efectuar veritables esforços per poder tirar endavant el periòdic. Una pràctica bastant habitual era "el cop de tisores"; és a dir, la reproducció en un periòdic d'algun article publicat anteriorment en un altre. Camps i Arboix ho justificava: *Si en prou feines una dotzena curta de diaris podem retribuir un xic llurs redactors, com poden pretenir els col.laboradors, sense cap o gaires maldecaps, tenir una remuneració enraonada?*⁹

L'afany, però, de rendibilitzar els recursos d'una manera més estructurada va possibilitar un acord, l'any 1929, entre una sèrie de diaris catalanistes, per contractar un servei de col.laboració, consistent en publicar cada setmana un article d'un autor que compartirien tots plegats. Els diaris associats eren: *Diario de Gerona*, *El Dia de Terrassa*, *Diario de Mataró* i *Patria* de Manresa, i la relació d'articulistes concertats: Francesc Cambó, P. Miquel d'Esplugues, Jaume Bofill i Mates, Lluís Nicolau d'Olwer, A. Rovira i Virgili, J. Ruyra, Mn. Llorenç Riber, P. Antoni de Barcelona, Agustí Calvet Gaziol-, Mn. Carles Cardó, J. Estelrich, F. Valls i Taberner, Joan Sacs -Feliu Elies-, Pompeu Fabra, J. Pous i Pagès, Agustí Esclans, Melcior Font, Domènec Guansé, Tomàs Garcés, J. Farran i Mayoral, J.M. López Picó, Alfons Maseras, Joan Minguez, J. Navarro Costabella, Domènec de Bellmunt, Alexandre Plana, J. Puig i Ferreter, Carles Riba, Millàs-Raurell, Carles Fages de Climent, Tomàs Roig i Llop, Carles Pi-Sunyer, J.M. Capdevila, J.M. Junoy, Amadeu Hurtado, Manuel Brunet, Dr. Agudé Miró, J. Pellicena i Camacho, Alfons Nadal, Carles Capdevila, Mossèn Baldelló, Joan Santamaria, Miquel Llor, Claudi Ametlla, Rossen Llates, Lluís Bertran i Pijoan, Pere

---

⁹ *Diario de Gerona*, Girona, 6-10-1928

Corominas i Carles Soldevila.

L'aplec d'esforços tenia com a finalitat concreta acabar amb el plagi indiscriminat a què ens hem referit més amunt, millorar la qualitat periodística, i de manera implícita, crear una mena d'"holding" de premsa catalanista: *Això sol seria un excel.lent indicati, perquè significaria que la premsa del consorci, quan menys, té en el grau degut el sentit de la pròpia responsabilitat, aquest sentit com el comú, és el més rar de tots els sentits. Han comprés demés, que la missió transcendent de la premsa, obliga a oferir al públic, que cada dia més extensa i més intensament llegeix els diaris, unes fulles un xic altes de sostre, que contrarestin el possible manquement a que poden donar lloc les circumstàncies de moure's la premsa comarcal en un radi d'acció massa restringit i d'horitzon escassos.*¹⁰ Malgrat la profusió de col.laboradors, subsistia un problema intrínsec de la situació política imperant: la manca de temes a tractar. Col.laboradors contractats pel consorci de la premsa tan eminents com Rovira i Virgili o Manuel Brunet palesaven aquest trist inconvenient.

Durant el període excepcional de la dictadura de Primo de Rivera, els sectors de la premsa, inicialment, van tendir a cohesionar-se i a mantenir postures homogenies, sobretot quan es tractava de la defensa d'interessos gremials, molts d'ells relacionats amb contratemps derivats de la manca de llibertat d'expressió. Amb tot, la diversitat ideològica de la premsa gironina i l'eternització de la Dictadura, va fer que sorgissin esclatxes, i que les relacions entre diversos periòdics es deterioressin. Sovint, era un fet puntual el que originava una vehement disputa des de les pàgines dels respectius rotatius, però sempre s'hi amagava un rerafons polític.

A partir d'uns puntuals enfrontaments dialèctics entre *El Autonomista* i el *Diario de Gerona* hem pogut constatar la intensitat de les limitacions estructurals que

---

¹⁰ Article de J. Camps i Arboix a *Diario de Gerona* del 16-3-1929.

patien els periòdics gironins, i en conseqüència els comarcals en general. *El Autonomista* i el *Diario de Gerona* eren els dos grans diaris gironins amb més tradició i influència. Aglutinaven, abans del cop, els dos corrents polítics majoritaris a la ciutat de Girona: el republicanisme i el regionalisme. Les seves relacions van ser, als primers temps, respectuoses, per bé que el dos diaris es discutien una bona part dels lectors gironins. Fins i tot, van mostrar punts de coincidència al voltant del tema de la dissolució de la Mancomunitat, la qual cosa va provocar que el periòdic anticatalanista *La Voz de Gerona* es referís de manera tendenciosa a una identificació simbiòtica, amb expressions tan intencionadament ofensives com: "*Diario de Gerona*" y su aliado y protegido "*El Autonomista*" tratan de consolarse mutuamente del desencanto que les ha producido el ver separados... (13-4-1924), "*Diario de Gerona*" y su corneta de órdenes "*El Autonomista*" ...(4-5-1924).

Eren, però, simples companys de viatge amb poques connotacions comuns, i amb línies polítiques, i també estratègiques respecte a la Dictadura, ben diferenciades. A finals del mes d'octubre de 1928 es suscità una agre confrontació entre aquests diaris. Un article de *El Autonomista* favorable a la construcció d'una plaça-mercat sobre el llit del riu Onyar, va provocar una airada reacció en el *Diario de Gerona*, que consideraven que el diari republicà no mantenia una coherent opinió municipal:

Nada peor que el confusionismo; nada tampoco menos honorable como jugar al escondite; nada más nocivo que mantener a la opinión desorientada en problema tan capital para la ciudad y que a la vez tanto le apasiona. El Silencio del colega sobre tantas cuestiones vitales no nos ha asombrado nunca, como creemos que tampoco ha asombrado a la opinión ciudadana; pero una cosa es el silencio y otra la contradicción, y todos en tales casos, y más la opinión tienen derecho a

*saber a qué atenerse.*¹¹

La resposta de *El Autonomista*, que anomenava al seu col·lega irònicament el "Times" del carrer Ballesteries,¹² conté alguns elements propis de desavinences localistes. Informà al *Diario de Gerona* que no els havien de retre comptes a ells, justificaren moltes de les seves actuacions en nom de la censura i encetaren una nova polèmica al voltant de la suposada afecció del diari regionalista a les curses de braus, les quals rebien, segons els republicans, un extens tracte al diari, mentre que *El Diario* recriminava a *El Autonomista* la propaganda que feia a les seves pàgines de les festes taurines.

El clima de les relacions entre ambdós diaris es va enrarir de forma molt tangible. Només van haver de passar dos mesos perquè es desencadenés tota la virulència. Novament, un fet puntual fou l'origen de l'enfrontament: el mes de gener de 1929 el *Diario de Gerona* informava de la defunció de dues persones. Els corresponents dels diaris de Barcelona recollien la notícia, i la premsa barcelonina se'n feu ressó. Pel que sembla la notícia no era certa, i l'enrenou entre els familiars i amics dels suposadament traspassats fou majúscula. A petició dels afectats *El Autonomista* publica una rectificació.

El *Diario de Gerona* entenia que la rectificació era una ofensa al seu diari, i que atentava contra el companyerisme periodístic, ja que es tractava d'un lapsus informatiu. Consideraven que havia existit una manca d'ètica, agreujada pel fet que ells mai havien denunciat les visibles errades de *El Autonomista*:

hilvanada con los dislates, los atentados a la gramática y las faltas de sentido con que diariamente obsequia el colega a sus lectores, amén de un sin fin errores de información de bulto, tal como aquel famoso telegrama que hizo fijar en los

---

¹¹ *Diario de Gerona*, Girona, 31-10-1928.

¹² El carrer Ballesteries era on el *Diario de Gerona* tenia la redacció i administració.

*crisales de un café anunciando hace ya tiempo el término de la dictadura del general Primo de Rivera (...) Queremos decir que en lo sucesivo nos creemos excusados de usar una conducta comedida con quien nos trata con tan nulo comedimiento y que nos creemos autorizados para poner de relieve no pequeñeces de momento, no lapsus más o menos excusables, no errores de imprenta perfectamente comprensibles, sinó cosas de mayor bulto, cosas de tal calibre que afectan a la íntima estructura de la honorabilidad periodística en grado mínimo y que dan patente de incompetencia profesional.*¹³

L'amenaça era clara i les relacions es posaren sota mínims. *El Autonomista* contestà amb certa ironia i demanà explicacions per la comminació. La rèplica del *Diario de Gerona*, publicada el dia 16 de gener de 1929, qüestionava l'estructura del diari republicà, el seu sistema informatiu i l'honorabilitat i competència dels seus periodistes. L'argumentació és llarga, però exigeix una transcripció literal:

a) Porque se dedica a copiar sin ambages artículos aparecidos en distintos colegas, sin mencionar siquiera el nombre del periódico que los inserta como originales. Ni Andrenio, ni Zulueta, ni Marcelino Domingo, ni Dotor, ni tantos otros, han escrito nunca para "El Autonomista", no obstante lo qual aparecen con frecuencia en las columnas del colega artículos firmados por tan eminentes escritores. Tal conducta constituye una falta de respeto al derecho de propiedad intelectual y una conculación grave de los deberes periodísticos.

b) Porque el colega, con excepción de las aportaciones intermitentes de sus colaboradores, no da a su primera página aquel contenido de originalidad de mayor o menor categoria –es lo secundario– pero que supone un esfuerzo personal de los que tienen a su cargo la confección de un órgano de prensa.

La falta de originalidad en este punto le lleva a tener que solicitar de algunos

---

¹³ *Diario de Gerona*, Girona, 14-1-1929.

amigos suyos un auxilio en casos apurados, como en el actual, en el que a través del artículo que contestamos asoma distintamente la pluma de quien cuida de emplear sus talentos en la defensa, cuando aquellos serian y son sin duda mejor empleados en otras causas.

c) Porque sirve a sus lectores una información telefónica que no recibe por teléfono en su mayor parte por ser copia literal de las informaciones de la prensa de la mañana y por lo tanto sin otro mérito que el de recortes y tijerazos a diestro y siniestro. Este es el origen y procedencia de la información telefónica del colega, con excepción de unas cortas noticias que recibe directamente de Barcelona y a través de una conferencia de tres minutos de duración.

d) Porque hasta en los más pequeños detalles la insinceridad campa en sus columnas. Así tenemos, asegura, que la referida conferencia de "última hora" la recibe a las 18 siendo así que el colega sale a la calle en hora hábil para coger su tren correo que llega a Gerona a las 17,30,

Por tanto si la inmensísima mayoría de sus editoriales son copiados; si la inmensísima mayoría de su información telefónica es falsa como tal información, parodiando una frase donosa, habemos de preguntar: Qué le queda al colega de original y sincero?.

Y si todo esto no afecta al honor profesional y a la profesional competencia, no sabemos lo que sean estos apetecibles atributos.

En este orden de cosas podemos hablar muy alto. Nuestra labor será si se quiere menos que modesta, pero en la actualidad nuestro diario es en sus partes fundamentales hijo de un esfuerzo copioso en todos los órdenes, por el respeto que a nosotros mismos merecemos y por la consideración que nos merecen nuestros lectores. Y encima de todo por deber.

Evidentment l'acusació era greu, i l'enrenou causat a la societat gironina important. L'endemà *El Autonomista* publicava la seva defensa: afirmà que el publicista Àngel Dotor els trametia periòdicament originals, que celebraven diàriament una conferència telefònica a les 4,15 de la tarda amb el corresponçal a Barcelona Juan Carranza, però que a les 5,30 de la tarda parlaven amb la redacció de *La Noche* de Barcelona –recordem que el corresponçal a Girona era el fill del director Darius Rahola- on els informaven si en aquest espai de temps s'havia produït algun fet noticiable. Manifestaren que d'altres notícies inserides a la secció telefònica les rebien de les emissores TSH de Toulouse i de Madrid, a través d'una estació receptora que tenen.

Les rèpliques i contrarèpliques encara s'allargaren alguns dies més, però sempre s'insistia en els punts que hem exposat. Les difícils relacions entre ambdòs diaris permet descobrir la precarietat infraestructural i organitzativa de la premsa. Sens dubte, aquesta observació pren un relleu més significatiu si hom considera que tant *El Autonomista* com el *Diario de Gerona* eren dos grans diaris amb una certa base empresarial; és fàcil d'imaginar que el panorama s'agreuja en publicacions amb moltes menys disponibilitats econòmiques i humanes.

L'organització gremial del món periodístic: l'Associació de Periodistes de Girona

La forta implantació d'associacions professionals de periodistes a Catalunya denota un fort dinamisme de la premsa. Abans de l'any 1923 a la ciutat de Barcelona hi havien sis associacions, mentre que a la resta del país n'hi havien a Tarragona, Lleida, Manresa, Sabadell, Reus, Terrassa, Mataró i a Girona. Fora de Catalunya, la

situació era diferent, i es caracteritzava pel poc dinamisme gremial. Així, la "Federación de Asociaciones de Prensa Española", constituïda a Santander el 1922 i presidida per José Francos Rodríguez, president alhora de l'Associació de premsa de Madrid, s'esllangueix progressivament, i dos anys més tard la seva existència és gairebé testimonial. L'Associació de Periodistes de Girona fou fundada l'any 1914 i tenia com objectiu la defensa dels interessos de la classe periodística gironina, en consonància amb les altres associacions de premsa existents a Catalunya. Es proposà de bell antuvi la constitució d'un Montepío de socors mutus per auxiliar als associats en cas de malaltia, vellesa o incapacitat, o a llurs famílies en cas de mort de l'associat. Certament la situació laboral del periodista era molt deficient: sous baixíssims i cap garantia de futur.

D'altra banda, l'Associació arbitrava si es suscitaven divergències personals i periodístiques entre els associats, o bé si s'originaven problemes amb l'administració. A pesar d'això, i segons Gómez Mompert, les associacions professionals de premsa conreaven un sentiment "ploramiques i de germanor benèfica", actitud molt diferent a la de conscienciació proletària i de sindicació, pròpia d'un col·lectiu professional.¹⁴ L'autor esmentat justifica la seva opinió per la suposada ideologia petitburgesa dels periodistes de les redaccions dels diaris importants.

L'Associació gironina fomentava i coordinava, tanmateix, activitats de caire lúdico-cultural adreçades als seus socis: organització d'una biblioteca, cursos i festes. Però atesa la poca capacitat econòmica dels periodistes i el baix nivell d'associats, el pes específic de l'Associació de Periodistes de Girona era més aviat escàs. Com a exemplificació del que hem dit, apuntem que l'estat general de comptes de l'any 1915 especificava menys de 900 pessetes de capital a favor de

---

¹⁴ J.LL. Gómez Mompert, *La gènesi...* op. cit. pàg. 65.

l'Associació.

La primera junta de l'Associació estigué constituïda per Santiago Masó i Valentí, president; Joaquim Font i Fargas, vicepresident; Josep García i Àlvarez, tresorer; Josep Grahit i Grau, secretari; Albert Balari i Galí, vicesecretari; el marquès de la Torre, vocal 1r. i Antonio Moniño, vocal 2n. El nombre de socis era de 35. La primera seu social de l'Associació estava emplaçada al Cafè Vila. L'any 1916 es trasllada a la Plaça de la Independència, 5, pral. En aquest mateix any, a més de fundar-se el Montepío, assumeix la presidència Josep García Àlvarez, que serà qui l'ostentarà al llarg de tota la Dictadura. L'any 1917 la seu se situava definitivament a la Rambla de Girona, cantonada amb el carrer d'Abeuradors, i hom modificava els estatuts, amb l'objectiu de facilitar l'entrada a l'Associació dels periodistes que exercien a la resta de les comarques gironines, ja que fins aleshores per ser soci era preceptiu treballar a la ciutat de Girona.

A la Junta General celebrada el 8 de desembre de 1918, l'Associació prenia un acord que anys més tard –amb Primo de Rivera al poder– havia de tenir una transcendència notable: l'Associació de Periodistes de Girona s'adheria a l'acte, celebrat a Barcelona, de lliurament del plebiscit dels ajuntaments de Catalunya, on es reclamava l'autonomia. Si bé amb la instauració de la Dictadura aquest fet no va tenir una influència directa, com va ser el cas de la repressió contra els regidors signants, va indisposar encara més els periodistes amb Primo de Rivera, i va fomentar el sentiment de recel del dictador vers la premsa.

L'any 1924 l'Associació de Periodistes de Girona estava constituïda de la següent manera: Junta Directiva: President: Josep Garcia Àlvarez. Vicepresident: Darius Rahola Llorens. Tresorer: Joaquim Roca. Secretari: Joan Sagner Reig. Vicesecretari: Narcís Palahí. Vocal 1r.: Josep M. Mateu. Vocal 2n: Tomàs Sobrequés.

Socis: Josep García Àlvarez, Joaquim Font i Fargas, Darius Rahola i Llorens, Joan Saguer Reig, Josep Grahit Grau, Francesc Roura Branget i Massanet, Joan Martorell i Vilaplana, Adolf Jaumandreu i Opisso, Joan Gomis Llambias, Maximí Fernández, Josep Mateu, Narcís Palahí, Joaquim Roca, Francesc Colomer, Albert Balari, Tomàs Sobrequés, Francesc de P. Busquets, Albert de Quintana, Josep Tharrats, Fermí –, Estanislau Aragó i Turón, Ignasi Rodríguez Grahit, Enric Burch i Fina, Ramon Xifra i Riera, Marià Orri i Joaquim de Camps i Arboix.

La composició de la Junta Directiva de l'Associació es va modificar al llarg de la Dictadura. Així, Font i Fargas, a finals de 1924, ocupava la vicepresidència. En canvi, la presidència l'assumí invariablement García Àlvarez, per bé que provisionalment dimití el desembre de 1924 a causa del conflicte entre l'Associació i l'Ajuntament de Girona, on es donaren de baixa d'associats els regionalistes Camps i Arboix i Xifra i Riera. Uns dies abans i en aquest mateix context, Gomis Llambias –regidor municipal i membre de l'Associació de Periodistes– es dóna de baixa del col·lectiu de periodistes, ja que mostra una actitud bel·ligerant a favor de l'Ajuntament. De fet, l'Associació ja havia encetat els tràmits per expulsar-lo. En tot cas, insistim en el fet que la figura de Garcia Àlvarez com a president de l'Associació era indiscutible i recolzada per aclamació, fins el punt que, l'agost de 1925, se li ret un merescut homenatge.

Malgrat que, inicialment la participació de l'Associació en un polèmic conflicte amb l'Ajuntament de Girona va palesar el remarcable poder dels periodistes, al capdavant fou, també, el punt culminant de les dissensions entre el col·lectiu. Amb tot, és indiscutible la vitalitat de l'Associació, sens dubte com a conseqüència de la vitalitat de la premsa. Quan la premsa mostra símptomes de conformisme o d'arreglament amb el sistema, els col·lectius gremials solen representar una

funció eminentment decorativa i testimonial, com és el cas, per exemple, de l'Asociación de la Prensa de Ciudad Real, en què durant la dècada dels vint travessa *una vida lánguida y anémica*.¹⁵ L'esmentat conflicte entre l'Associació de Periodistes de Girona i la Corporació municipal es suscità arran de la programació de Fires al Teatre Principal de Girona, a la tardor de l'any 1924, i fou l'argument culminant que va evidenciar les nefastes relacions de l'Ajuntament de Girona –presidit per Jaume Bartrina– amb la premsa local. El negoci teatral va ser ruinós: de les arques municipals sortí un import extraordinari de 10.000 pessetes, a fi i efecte d'eixugar el dèficit originat per les representacions teatrals. La crítica de la premsa fou unànime. Hom recriminava aquesta despesa, i com a greuge comparatiu retreia a l'Ajuntament que només hagués subvencionat amb 500 pessetes els concerts de Pau Casals i l'Orfeó Català. Fins i tot, algun sector de la premsa que estava en relativa sintonia amb el règim no estalvià vehemència amb la crítica:

*No se concibe que mientras las calles están en completo abandono, la limpieza deficiente, el servicio de incendios deplorable, el problema del agua sin resolver, muchos industriales sin cobrar sus cuentas y todos los servicios municipales en el más lastimoso estado, se invierta una crecida cantidad, en favorecer a una empresa particular, en lugar de dedicarla a utilidad y provecho de la ciudad.*¹⁶

A pesar d'això, tot plegat no hauria tingut més transcendència sinó fos per la virulenta reacció dels responsables municipals, expressada en la Comissió Permanent i en el Ple, els quals van desacreditar el periodisme i llurs professionals. L'alcalde Jaume Bartrina i els regidors Antoni Franquet i Joan Gomis vomitaren *groseras injurias contra la prensa de la localidad en general*. (...) *Fué un*

---

¹⁵ Antón de Villarreal, "Dia por dia: la Asociación de Prensa", a *Vida Manchega*, 20 de març de 1930, citat per F. Alia Miranda, op. cit. pàg. 164.

¹⁶ *El Heraldo de Gerona*, Girona, 4-12-1924.

*desbordamiento de pasiones insensatas, locas, que han de merecer el desprecio de todos los periodistas y ciudadanos ultrajados.*¹⁷ Sens dubte, les manifestacions dels esmentats regidors foren veritablement ofensives. Franquet afirmà, en el Ple del 2-12-1924: *los periodistas de Gerona no representan nada, son solamente cuatro interesados, que todos conocemos, y que el pueblo ya los juzgará*, i va particularitzar la seva acusació en els directors de *El Autonomista* i *El Norte*. Per la seva banda Gomis declarava: *Esta prensa, estos periodistas, todos sabemos quienes son y porque fines se mueven; por sobre su campaña difamadora está nuestra honorabilidad.*¹⁸ També acusaren a la premsa de no haver promogut ni difòs –intuïen raons tendencioses– les representacions teatrals.¹⁹

L'endemà del Ple, el president de l'Associació de Periodistes de Girona José Garcia Álvarez adreçà una carta a l'alcalde de Girona on li manifestava: *la más formal, enérgica y decidida protesta por las frases despectivas, denigrantes e injuriosas que en el curso de la expresada sesión se lanzaron contra la prensa de Gerona y contra los periodistas locales, con menosprecio del respeto debido a la Corporación y con olvido de los más rudimentarios deberes de educación y al amparo de la seguridad con que contaban quienes tal hicieron, de que no habían de tener allí la merecida respuesta.*

La gravetat del conflicte era patent i les conseqüències imprevisibles. L'Associació de Periodistes de Girona trencava qualsevol relació amb l'Ajuntament, i traslladava la polèmica als tribunals competents perquè dictaminessin sobre la

---

¹⁷ *El Autonomista*, Girona, 3-12-1924.

¹⁸ Per ambdues declaracions veure manual d'acords Arxiu Històric de la ciutat de Girona, l.1.1, lligall núm.515

¹⁹ El cert és que en la programació de Fires que publiquen els periòdics no hem vist que hi figuressin les representacions del Teatre Principal, i sí, en canvi, les funcions teatrals que es representaven al Centro de Unión Republicano, o els concerts i balls de l'Ateneu Social Democràtic i del Casino Gerundense. El representant de l'empresa teatral del Teatre Principal era un tal senyor Mer, i el títol de les obres ni tan sols va transcendir.

hipotètica il·legalitat de les manifestacions dels responsables municipals. El president de l'Associació, Garcia Àlvarez, trametia un telegrama al subsecretari de Governació, a Madrid, en els següents termes: *Alcalde Gerona convirtiendo salón sesiones Ayuntamiento en Club difamador ha injuriado groseramente desde sillón presidencial a toda prensa Gerona sin excepción y puesto en entredicho honorabilidad todos periodistas valiéndose impunidad lugar y autoridad que ejerce. Protestamos enérgicamente hecho tan escandaloso y confiamos en su probada rectitud para obtener reparación agravio.*

Tanmateix, a la Junta General de l'Associació es va acordar interposar la corresponent querrel·la per injúries i calumnies contra l'alcalde i regidors que van proferir insults a la premsa, alhora que sol·licitaven de la "Federación de Prensa de España" i del Sindicat Professional de Periodistes de Barcelona que fessin arribar la seva campanya de protesta a les autoritats estatals. Com a senyal de protesta l'Associació va decidir que la premsa gironina no publicés cap notícia de la darrera sessió municipal celebrada el dia 5 de desembre. Era un silenci molt significatiu.

La implicació de totes les organitzacions de premsa fou immediata. El secretari del Sindicat Professional de Periodistes de Barcelona, Lluís Sisquella, exigia al governador civil de Girona un càstig exemplar als membres del Consistori responsables de l'ofensa a la premsa gironina. L'Associació de Premsa de Tarragona i la de Manresa es manifestaven en similars termes. D'altra banda, l'alcalde Bartrina interposava, també, una querrel·la per injúries contra Garcia Àlvarez, com a president de l'Associació de Periodistes de Girona.

Davant l'abast del conflicte el governador civil Juan de Urquía es veié obligat a arbitrar, per bé que la pressió popular d'una banda, i la necessitat de mantenir la bona imatge de l'autoritat local, de l'altre, exigia un delicat tracte i una solució

equilibrada, i sobretot poc compromesa. D'entrada, els regidors ofensius van haver de matisar i suavitzar llurs declaracions. Gomis i Franquet adreçaven una carta al governador on afirmaven: *no pronunciamos ninguna palabra que fuese ofensiva, ni siquiera molesta para la prensa (...). No obstante, si en el calor de la improvisación se deslizó alguna frase o palabra que dichos señores hayan estimado poco grata, quede desde este momento retirada.* Joan Gomis, fins i tot, expressa el seu desig de conciliació en la sessió de la Comissió Permanent del 19 de desembre de 1924, i fa constar que *nunca habia pasado por su intención ofender de ningún modo a una clase respetable, en la que figuran insignes maestros de la pluma, algunos de cuyos nombres citó, y a la que se honraba perteneciendo desde largos años.*²⁰

El governador civil considerà que la dignitat de la classe periodística quedava restablerta. En aquest sentit, Juan de Urquía s'adreça al president de l'Associació de Periodistes: *Si lo que está herido es el sentimiento de la propia dignidad, la pública retractación del caballero o la hidalga explicación del agravio debe bastar. Pero si lo que pretenden algunos –seamos claros– es generalizar una cuestión personal, tergiversarla, malearla, y en una atmósfera de pasión, procurar que yo ahora, destituya al Ayuntamiento, combatido muchas veces, sin razón, y que no tiene porqué avergonzarse de su actuación, dejando así su autoridad en el arroyo y su buen nombre en el ludibrio, eso... no lo he de hacer.*²¹

La profunditat de l'ofensa feia insuficient la rectificació que oferia el governador. L'Associació de Periodistes emeté una declaració pública on exposà la seva inalterable posició, i manifestà que a la sessió de l'Ajuntament del 2 de desembre hagué greuges per acció i per omisió, atès que els conceptes ofensius foren exposats i ratificats, més tard, amb tàcita aprovació. Consideraren que la

---

²⁰ Arxiu Històric de la ciutat de Girona. I.1.1, lligall núm. 515.

²¹ *El Autonomista*, Girona, 17-12-1924.

reparació havia de provenir de tots els ofensors, i que la que oferia el governador era únicament parcial: *No puede admitirse la insincera negativa de los concejales firmantes de la carta. De ser inexacto que pronunciaron palabras ofensivas, sobraba toda explicación, ni condicionalmente dada. Aquella negativa, es la barrera insuperable que los ofensores levantan para impedir la conciliación De admitirla, se reconocería que faltaron a la verdad los periodistas presentes a la sesión municipal; y esto, la Asociación de periodistas no puede aceptar ni que se ponga en duda, mayormente cuando el testimonio público fortalece la información exacta y veraz de la prensa.* D'aquesta manera l'Associació justificava la seva negativa a acceptar la solució governamental, i així puntualitzaven que el conflicte es mantenia inalterable: *Por esto, la Asociación de Periodistas no acudió al señor de Urquía para que fallara el litigio, sino para que mediara; y su mediación no ha tenido la fortuna de colmar el anhelo de los ofendidos que tenían puesta su confianza en la gestión reparadora del señor Gobernador Civil. La Asociación de Periodistas lamenta sinceramente la situación difícil que crea a la Prensa el conflicto latente. De una parte, la aleja en absoluto del órgano motriz de la vida municipal; de otra por imperativos ineludibles, se cree obligada a restringir aquéllas espontáneas manifestaciones de compañerismo y cordialidad con que hasta ahora se complacía, para ceñirse al cumplimiento estricto de deberes periodísticos, aunque sin quebrantar nunca aquellas normas fundamentales que la cortesía impone. Esta actitud la mantendrán inquebrantable los periodistas de Gerona; que no pueden alargar la mano para tenderla en cordial conciliación, los que la tienen puesta sobre el pecho prometiéndolo no transigir en defensa de su propia dignidad.*

La rotunditat dels plantejaments de l'Associació, no únicament impossibilitava l'acord amb l'Ajuntament, sinó també que col·locava al governador civil en una

situació incòmoda, i fins aleshores desconeguda. Juan de Urquía recorda que va intervenir a petició de l'Associació de Periodistes *con la plena confianza que ellos me ofrecieron y que ratificaron ante el señor Calvo Sotelo*. Evidentment el malestar d'Urquía –pel descrèdit rebut– fa intuir una rigorositat censora i repressiva: *Si son rencores políticos, pasiones personales, coacciones inadmisibles, imposiciones indignas, entonces, yo procederé como las circunstancias y mi propia dignidad me aconsejan. Ruego a Ud. haga saber a los directores de periódicos locales la obligación en que están de publicar esta carta en el mismo sitio en que apareció la nota de la Asociación de Prensa, que contiene errores, que aquí se rectifican.*²²

El nou clima d'intolerància es palesà immediatament. L'Associació de Periodistes emeté una nota on procurava polir les possibles divergències sorgides amb el governador civil. De fet, era massa tard, la severitat de la censura fou ben explícita, i es manifestà inclús en el mateix text de la nota que sortí publicada amb nombroses taques negres. Els periòdics més addictes al règim, com ara *La Voz de Gerona*, es desentengueren i minimitzaren la polèmica.²³

Amb tot, però, el conflicte de la premsa amb l'Ajuntament va provocar finalment dissensions en el sí de l'Associació. Des d'alguns sectors es va voler personalitzar i inculpar del problema a *El Autonomista* (republicà) i a *El Norte* (tradicionalista), ja que es va considerar que ambdós publicacions s'havien precipitat "en prendre actituds que, en tot cas, eren de la incumbència única de la col·lectivitat". Com ja hem indicat, prestigiosos periodistes gironins, propers al regionalisme, com J.Camps i Arboix o Ramon Xifra i Riera, es donaven de baixa de l'Associació, i,

---

²² *Diario de Gerona*, Girona, 20-12-1924. Carta adreçada a J.Garcia Álvarez pel governador Urquía, i publicada a tota la premsa gironina.

²³ Mesos més tard, a Tarragona també s'esdevingué un conflicte entre l'Ajuntament i la premsa. Malgrat que l'abast fou inferior al de Girona, existeix un cert paral·lelisme entre l'alcalde gironí Bartrina i el tarragoní Josep Jové Josa: ambdós disposaven de poques simpaties entre els periodistes. Veure tesi citada de M. Carmen Gómez Cruz, pàg. 122.

momentàniament, el president Garcia Àlvarez presentava la dimissió del seu càrrec.

Progressivament es va normalitzar la situació, però, si més no, el conflicte va servir per mesurar la influència i responsabilitat de cadascú. L'autoritat del governador civil, a pesar de tot i en darrera instància, es va manifestar indiscutible, però el pes específic de la premsa havia estat, com a mínim, suficient, malgrat llur limitada cohesió interna, com per sensibilitzar amplis sectors de l'opinió pública. Però a banda del ressó públic que pogués tenir en aquest conflicte, cal remarcar la notable i sostinguda activitat que dugué a terme l'Associació al llarg de la Dictadura. Sovint la funció de les associacions professionals de premsa esdevenia una tasca de suplència, ateses les pèssimes condicions laborals i la infra-reglamentació del sector periodístic; així, com hem apuntat anteriorment pel cas gironí, era habitual que les associacions organitzessin germandats i caixes de previsions i estalvis, per cobrir les necessitats de l'associat i la seva família en cas de malaltia o mort. En part, les associacions van intentar estructurar un sistema de protecció mèdica, a la manera de la futura seguretat social.²⁴

A Girona, l'Associació havia creat una Cooperativa per a la construcció de cases barates, a fi i efecte d'assegurar el problema de l'habitatge als socis. Era una iniciativa social molt convenient atesa la poca capacitat adquisitiva d'un sector que gaudia d'uns sous molt limitats. La creació de la Cooperativa responia, en certa mesura, a una imitació del model de la "Cooperativa de Periodistas para la construcción de casas baratas", instituïda a Barcelona l'any 1914 amb l'objectiu de construir més de 60 cases unifamiliars a la barriada de la Salut. La Junta de la Cooperativa de Girona la formaven Adolf Jaumeandreu, president; Narcís Palahí, tresorer; Joan Saguer, secretari i Josep Grahit, vocal 1r. El desembre de 1923, en

---

²⁴ Pel cas de les associacions barcelonines veure Josep Maria Cadena, "Les associacions de periodistes de Barcelona", a *Annals del Periodisme Català*. Associació de la Premsa de Barcelona, núm. 0, abril-juny, 1984.

una Junta General de la Cooperativa, s'acordà sol·licitar al govern uns terrenys, propietats del Ministeri de Guerra, per a la construcció de cases barates. De fet, aquesta filosofia d'edificar cases barates sintonitzava amb un projecte del general Primo de Rivera. Esporàdicament la Cooperativa rebia el suport econòmic d'algun prohoms de la societat gironina: el gener de 1926 el president de la Diputació Onofre Pont i la companyia Energia Elèctrica de Catalunya concedien, respectivament, un donatiu de 50 pessetes a la Cooperativa.

Pel que sembla la Cooperativa per a la construcció de cases barates era poc dinàmica i estava excessivament supeditada a unes minses possibilitats. El setembre de 1927 pretengué acollir-se a uns beneficis d'edificació que els foren denegats per l'autoritat competent, argumentant que la Cooperativa gironina no tenia aprovat cap projecte de construcció.

La vida associativa dels periodistes es va mantenir amb una regular intensitat en els anys de la Dictadura, i les seves activitats palesen una imbricació del col·lectiu en la societat gironina. Quan tot just feia un mes del cop d'Estat, l'associació s'adhereix a un homenatge que l'Associació de Premsa de Barcelona projecta fer al il·lustre periodista Mañé i Flaquer. Això indica que l'associació de Periodistes de Girona continuà funcionant des del mateix dia d'instaurar-se la Dictadura.

Per ajudar al sosteniment econòmic del Montepio de periodistes, l'Associació organitzava periòdicament funcions de teatre. D'altra banda, l'Associació per mantenir viu el caliu entre els seus membres organitzava anualment excursions a diversos punts de la geografia dels Països Catalans –inclosa la Catalunya Nord–. És cert que es fa difícil concebir una intensa relació de companyerisme en un mitjà en que, malgrat l'època en que es vivia, la identificació política de cada periòdic solia ser molt clara i diàfana. Un article publicat el dia 21 de juny de 1926 a *El*

Autonomista, amb motiu de l'excursió a St.Feliu de Guíxols que feren els periodistes, com a celebració de la XII Festa de l'Associació permet escatir l'enigma:

Los periodistas somos así: oscuros soldados de un ideal, reñimos batallas descomunales por la realidad o en beneficio de una quimera y, de vez en cuando, concertamos un armisticio. Entonces, desde que ondea la bandera blanca, se deponen las armas, se rompe la formación de las guerrillas y la camaradería ocupa el lugar de la pasión. De ahí nuestras fiestas, nuestras excursiones y esa tradición amable de ir las celebrando anualmente.

En els anys 20 l'Associació de Periodistes de Girona va agafar progressivament un prestigi i un protagonisme notable en el cercle periodístic català. El mes de març de 1928 l'associació gironina ingressà a la Federació Internacional de Periodistes, amb seu a París. Era la confirmació de l'esforç de relació i col.laboració del periodisme gironí amb professionals de fora del país.

Quan la Dictadura arribà a la seva fi, l'Associació de Periodistes de Girona continuava exigint amb insistència que hom suprimís la censura prèvia. En una Junta General, celebrada el mes de febrer de 1930, l'Associació trameté un telegrama al president del Consell de Ministres on tornaren a reclamar la llibertat de premsa. En la mateixa reunió hom prengué d'altres acords que afectaven les activitats de l'Associació, com ara, concórrer a l'Exposició de premsa comarcal que estava previst celebrar properament a Barcelona. Delegar al secretari de l'Associació, Estanislau Aragó, per assistir a Barcelona al Congrés de Premsa de la Federació Catalano-Balear, i participar en els actes d'homenatge a Rivera Rovira que es projectaven a Barcelona.

Al llarg del període dictatorial una de les tasques importants de l'Associació fou la de intercedir a favor dels periodistes detinguts i repressaliats. Durant la

Dictadura aquesta comesa s'intensificà i l'Associació s'implica en diversos casos en defensa de companys, tant si eren socis com si no ho eren. L'abril de 1925 el president de l'Associació Garcia Àlvarez, juntament amb l'ex-diputat Albert de Quintana i el membre de l'Associació Rodríguez Grahit, visitaren a la presó de Girona al periodista uruguaià Alvarez, i li oferiren tot el suport de l'Associació. En el mateix dia intentaren veure a l'associat Ramon Xifra i Riera, que estava detingut pel cas del sermó nacionalista a la Catedral, a la mateixa presó, però atès que no s'havia aixecat l'ordre de comunicació per part del jutge no ho aconseguiren.

En algunes ocasions l'Associació va intercedir a favor de periòdics sancionats per l'autoritat. Així, l'agost de 1926 el president Garcia Àlvarez visità al governador Rodríguez Chamorro per sol·licitar-li la condonació, o bé la rebaixa de la multa imposada a *El Heraldo de Gerona* per haver publicat una poesia irònica. El governador respongué que: *tratándose de la "Asociación de Periodistas" que tantos respetos le merece, atendía gustosamente a su requerimiento, anulando la referida sanción*. En el mateix mes Garcia Àlvarez va sol·licitar al governador la condonació d'una multa imposada al *Diario de Gerona*, en nom del seu director Santiago Masó. El mes de febrer de 1926 Garcia Àlvarez, com a president de l'Associació de Girona i vocal del Comitè Directiu de la Federació de Premsa d'Espanya, havia gestionat la llibertat del director de *La Publicitat* Salvador Millet.

La rellevància i capacitat organitzativa de l'Associació de Periodistes de Girona havia quedat palesada l'any 1925, amb la convocatòria del III Congrés de Premsa de la Federació Catalano-Balear, que consistia en una reunió de periodistes encetada uns anys abans. L'Associació Diària de Barcelona convocava pocs mesos abans del cop d'Estat, dels dies 13 al 15 d'abril de 1923, la primera reunió de Premsa Diària de Catalunya i Balears, on hi assistiren una representació de totes les

Associacions de Catalunya i les Illes, és a dir: Girona, Lleida, Manresa i comarca, Reus, Sabadell, Tarragona, Terrassa i les Balears. En aquesta reunió es va acordar constituir la Federació de la Premsa Catalano Balear, i es nomena de forma provisional una junta directiva integrada per: Eugeni d'Ors, president, com a vocals, Joan Barco, Joan Costa Deu, Manuel Rodríguez Codolà i Josep Bru de Barcelona, juntament amb Àlvar Vinyals de Terrassa, Josep Vives de Balears, Josep Garcia Álvarez de l'Associació de Girona i Modest Dalmau de Tarragona. El secretari era Enric Flo.

En aquesta primera reunió es va tractar sobre la conveniència de crear un Montepío regional i s'establiren les bases de l'organització definitiva de la Federació. Tanmateix, hom aprovà les proposicions de sol·licitud d'aministia pels delictes de premsa i es va demanar a les empreses periodístiques que s'instituís un període anual de vacances per tot el personal de redacció.

La reunió es va convertir en el I Congrés de la Premsa Catalano-Balear. En l'acte de clausura el representant de Girona Josep Garcia Álvarez va cedir la seva paraula a un vell periodista, amb arrels gironines: Eusebi Corominas, nat a Corçà, diputat per Girona i col.laborador de diverses publicacions republicanes de la ciutat de l'Onyar. Les paraules que pronuncià Corominas sintetitzen, en gran mesura, la situació dels periodistes en aquells moments i senyalen els objectius bàsics de les associacions de premsa:

Para mejorar la situación de los periodistas os habeis reunido y cambiado impresiones. Han pasado afortunadamente los tiempos en que el redactor trabajaba únicamente por amor al arte. De aquellos dias proceden los pocos que restan de mi promoción. Hoy, el oficio de periodista es una profesión que tiene la seguridad de ser remunerada. No obstante, la cuantía de esa remuneración deja aún en el día

*mucho que desear. Y para llenar ese vacío es por lo que se han constituído las Asociaciones de Prensa: para auxiliar a los enfermos y ayudarles en sus, entonces, mayores necesidades y para mejorar moral y materialmente la situación de todos los periodistas. Para lograr mejor esos fines precisa que las varias Asociaciones de Prensa constituyan Federaciones, esto es, fuerzas superiores que enalteciendo la profesión, mejoren la situación económica de los asociados.*²⁵

El concepte pancatalanista predominava en el projecte de Federació que tenien els associats. A tal efecte, el periodista barceloní Joan Costa Deu plantejà la possibilitat que en futures edicions la Federació acollís els companys del País Valencià. No obstant això, la proposta no es féu efectiva.

Un any més tard, els dies 29, 30, 31 de maig i 1 de juny de l'any 1924, es celebrà a Palma de Mallorca el II Congrés de la Premsa de la Federació Catalano-Balear. La representació de l'Associació de Periodistes de Girona la constituïen Josep Garcia Àlvarez, Josep Grahit, Joan Saguer, Francesc Busquets i Joan Gomis. L'activitat organitzativa dels periodistes no es deturava, malgrat els pèssims condicionaments de la conjuntura política. En aquest Congrés es van continuar tractant problemes –i possibles solucions– que afectaven al gremi: la creació d'un montepio, la inabastable fusió de les associacions de periodistes, les relacions de la Federació amb la “Federación de Prensa de España”, la necessitat d'implantar un carnet únic de periodista amb reconeixement internacional i la sol·licitud d'anul·lació de la censura. En aquell Congrés el delgat gironí Josep García Álvarez va defensar la constitució d'una única federació de premsa d'àmbit estatal. S'acordà, tanmateix, que la propera edició del Congrés tingués com a marc la ciutat de Girona.

Del dia 21 al 24 de maig de 1925 es celebrava el III Congrés a Girona. Era la consolidació de la Federació Catalano Balear, nascuda al voltant del I Congrés. Les

---

²⁵ Anuario de la Asociación de la Prensa Diaria de Barcelona, Barcelona, Any I, 1923, pàg. 215.

perspectives eren immillorables, i la difícil situació dels periodistes, molts d'ells subjectes a sancions i processos derivats de la manca de llibertat d'expressió, propiciava un clima favorable a la potenciació d'un corporativisme professional, tot i la diversitat ideològica dels seus membres. Lògicament, la manca de llibertat ajudava a cohesionar a tots els periodistes.

Malgrat que l'Ateneu de Girona havia ofert els seus locals per a celebrar els actes del Congrés, finalment es feren a la Cambra de Comerç de Girona. El mateix dia de la inauguració del Congrés, el *Diario de Gerona* exposava a l'editorial: *La nostra aspiració suprema ha d'ésser que d'aquestes reunions periòdiques en surti ben format l'esperit de classe. La personalitat col·lectiva del periodisme no pot quedar deixatada i confosa; cal, i això cada dia més, que es presenti amb línies ben marcades i precises i això hi poden contribuir molt les nostres Associacions, i les nostres Assemblees. Les primeres amb la seva tasca constant i perdurable, i les segones amb llurs deliberacions madurades, i amb l'intercanvi d'idees i de cultura que comporten.*

La Federació Catalana-Balear estava inscrita en la "Federación Nacional Española", de la qual el president de l'Associació de Periodistes de Girona, Garcia Àlvarez, n'era membre de la directiva. La constitució de Federacions Regionals responia a l'objectiu de trencar l'aïllament que patien els professionals de la perifèria. En el transcurs del III Congrés hom va elegir el nou comitè de la Federació Catalana, que va quedar format de la següent manera: presidència: L.Ribera i Rovira (Associació de la premsa diària de Barcelona), vicepresidència 1a.: Josep Tous Lladó (Associació de Periodistes de Palma de Mallorca), vicepresidència 2a.: Josep Garcia Àlvarez (Associació de Periodistes de Girona), tresoreria: Josep Vich Company (Sindicat Professional de Periodistes de Barcelona), secretaria: Josep

Agustín Palmer (Associació de Periodistes de Barcelona), vocals: els presidents de la resta d'Associacions federades, o sigui, Norbert Trompeta, Antoni Roca, Josep Caixes, Joan Ramírez, Joan Rovira i Josep Vives.

En el marc del Congrés s'acordà celebrar la propera edició del Congrés a la ciutat de Tarragona (on hi participaran com a representants gironins Garcia Álvarez i Estanislau Aragó). Es va presentar una proposició per sol·licitar, a través de la "Federación Nacional" l'obtenció immediata del carnet professional únic o bé el carnet de la Federació Catalano Balear. Una altra proposició plantejava el projecte de creació del Montepío.

La rebaixa dels drets de certificat dels diaris i revistes de 30 cèntims a 5, fou, entre altres, una reivindicació desatesa. L'argument del govern es basava en considerar *que los certificados dan lugar a multitud de documentos que deben ser extendidos y firmados por los funcionarios del Cuerpo de Correos, y que, dada la enorme circulación que hoy tienen los periódicos, es imposible acceder a ello porque obligaría a aumentar considerablemente dicho personal.*²⁶

Naturalment, la conjuntura política estigué present, de manera ímplícita, al llarg del Congrés. Es va decidir demanar al govern la llibertat per totes les persones condemnades per delictes d'impremta. A l'acte de clausura, Darius Rahola va demanar públicament al governador civil la llibertat pel corresponsal a Girona de *Justícia Social* de Barcelona, Modest Palahí., indicant que ell es responsabilitzava com a industrial i ciutadà de qualsevol conseqüència. Urquía va accedir, i donà les oportunes ordres per posar-lo en llibertat. No en va, en el discurs d'inauguració del Congrés, el governador civil de Girona va expressar als periodistes que si: *si teneis que elevar al Gobierno alguna demanda o algún ruego, y necesitais mi concurso, contad con él, no olvidando que mi calidad de periodista, es el título que siempre*

---

²⁶ Memòria de l'Associació de Periodistes de Barcelona, Barcelona, 1926. pàg. 15

invoco con más entusiasmo y con más orgullo.

Tanmateix, als pocs dies de concloure el Congrés altres periodistes catalans –Anselm Corrons, Joan Claret, Josep Santasusana i Joan Planas– eren alliberats, mercès a la petició que féu Urquía al capità general de Catalunya. Tot plegat s'emmarcava en una simple i puntual declaració de bones intencions del govern, arran de la celebració del Congrés, però sense cap voluntat de redreçar la situació de la premsa. La peculiar situació política féu que quan Juan de Urquía va informar que autoritzava a emprar la llengua catalana en tots els actes del Congrés, la reacció fou entusiasta.

El Congrés va palesar les dificultats professionals i econòmiques del gremi periodístic, i va servir per establir projectes beneficiosos per tot el sector, i per estretar les relacions amb els companys de les Illes. Es va nomenar una comissió per discutir en un futur pròxim un projecte d'estatuts de la Federació Catalana Balear. A petició del corresponsal italià de *L'Ambrosiano* es féu una declaració d'intencions per a facilitar una major unió entre la premsa italiana i la de l'Estat espanyol.

Tanmateix, fou un un bon argument per fomentar el coneixement de les terres gironines: excursions a Empúries, Olot, Banyoles, rutes turístiques a la ciutat de Girona, etc. Tanmateix, es pronunciaren diverses conferències: Pou de Barros parlà de la gènesi de les cooperatives de cases barates per a periodistes, Carles Rahola va disertar sobre la història de Girona. La delegació de l'Associació de Premsa de Sabadell que assistí al III Congrés estava formada per Joan Baptista Lladó, Joan Serracant i Enric Serradell. La de les Balears per Joan Alomar, Joan Campins i Gabriel Torres. L'Associació de Premsa de Barcelona estava encapçalada pel seu president I.Ribera i Rovira, mentre que la presidència accidental de la Federació Catalano Balear l'ostentà Vich Company. El representant de Tarragona era el

periodista Meléndez, el de Terrassa Vinyals. El balanç econòmic del Congrés es va cloure amb un superàvit favorable a l'Associació de Periodistes de Girona de 517,60 pessetes. Hem de dir que l'Ajuntament de Girona havia atorgat una subvenció a l'Associació per l'organització del Congrés de 1000 pessetes.

Al marge dels congressos de la Federació Catalano Balear, els periodistes catalans participaven a les reunions del comitè directiu de la "Federación de la Prensa de España". Existia, doncs, una certa coordinació entre els professionals de la premsa de tot l'Estat espanyol. El setembre de 1926 la "Federación" es reunia a Saragossa –amb l'assistència de Garcia Álvarez en representació, entre d'altres, de la Federació Catalano Balear–. S'acordà elaborar un cens de periodistes i s'informà del pròxim lliurament d'un carnet professional a tots els periodistes federats que havia de tenir un caràcter internacional. Hom presentà, també, una relació de totes les gestions fetes pel Comitè a favor dels companys subjectes a processament.

A l'any següent, la cita de la premsa espanyola fou a Palma de Mallorca, on es discutí la proposta de Primo de Rivera de que la premsa estigués representada a l'Assemblea Nacional. Tanmateix, hom sol·licità que el govern clarifiqui els seus criteris en l'exercici de la censura.

La formació del periodista: balanç comparatiu

El nivell de desenvolupament dels periòdics està intimament lligat al grau de modernització i de progrés econòmic i social d'un país. És indiscutible que en un país com els EE.UU., que l'any 1910 editava 2430 diaris amb un tiratge absolut de 24 milions d'exemplars, el periòdic fos un instrument de progrés de primer ordre. En els Estats més avançats d'Europa, si bé l'hegemonia del periòdic era inferior que als

EE.UU., la seva influència era, també, cabdal. La guerra del 1914-1918 capgirà molts esquemes de la premsa, i establí nous conceptes periodístics, per bé que en alguns països com França o Alemanya la supeditació dels periòdics a les exigències propagandístiques els desacredità, per bé que aquesta circumstància dinamitzà les escoles de periodisme, amatents a pal·liar les deficiències detectades.

Aquesta observació introductòria ens permet emetre una constatació: el context socio-econòmic –i, naturalment, polític– determina l'evolució de la premsa, i en conseqüència la del periodista. A la Itàlia de Mussolini, com hem indicat en un altre capítol, el panorama dels professionals era decebedor, equiparable al dels seus companys de l'Estat espanyol, on a pesar que la conjuntura política era menys rígida, la condició laboral –i de la formació professional– era, deplorable, la qual cosa l'obligava, com hem vist, a haver de conjuminar la seva professió periodística amb d'altres ocupacions. En l'àmbit de la formació periodística, l'Estat espanyol presentava una situació molt pitjor que la d'Itàlia, atès que allà s'havien succeït diverses experiències docents, fins i tot en el segle XIX, i a l'any 1912 es començà a impartir l'ensenyament regular de periodisme a la Universitat de Turí, i a l'any 1928 es creà l'Escola de Periodisme de Roma, patrocinada per la Federació de la Premsa, així com cursos d'especialització a la Facultat de Ciències Polítiques de la Universitat de Perugia.

A títol comparatiu apuntem el cas dels periodistes d'un altre país europeu: Alemanya. Sens dubte, allà el professional de la premsa tenia una consideració molt superior a l'espanyola, no en va, i a diferència de l'Estat espanyol, en el país germànic existia una reculada tradició professional, acadèmica i de recerca en el camp del periodisme, fins el punt que en el segle XVII les universitats alemanyes tenien a la premsa com a objecte d'estudi. L'experiència de la primera guerra

mundial havia estat decisiva pel país alemany, ja que van poder copsar com la premsa mundial havia creat estats d'opinió desfavorables pel seu país. Descobriren en la seva pròpia carn el poder de la premsa. L'any 1927 es constituïa a la Universitat d'Heidelberg l'Institut de Periodisme, que s'afegia als ja existents de Berlín, Leipzig, Munich i Munster.²⁷ Ultrapassaven les clàssiques funcions de les escoles de periodisme, ja que s'impartien coneixements teòrics i pràctics. Per exemple, a Munich es crearen arxius de premsa internacional, i s'estudiava la història, la legislació, la sociologia i, també, les funcions de la premsa actual.

Alemanya tenia absolutament consolidada tant la premsa d'opinió com l'anomenada d'empresa, i els instituts de periodisme abastaven l'ensenyament d'ambdues modalitats de premsa. A l'Estat espanyol es contemplava amb admiració l'organització de la premsa alemanya, i els mateixos periodistes afirmaven que el respecte i la dignitat dels periòdics alemanys era la conseqüència de la importància que s'atorgava a la premsa a les Universitats: *Las personas de cultura universitaria aprenden de esta manera que un gran periódico europeo es un elemento muy importante de la cultura moderna; que no se puede prescindir de él, y que los hombres que se dedican al periodismo digno merecen una consideración universal. Han perdido su significación ciertas palabras de Bismarck, repetidas con profusión en Alemania en los tiempos que precedieron a la guerra: "Un periodista es un individuo que no pudo encontrar carrera".*²⁸ No en va a l'Estat espanyol la carència de centres de formació de periodistes, obligava als professionals a fer l'aprenentatge en les redaccions dels propis periòdics. Amb tot, la simple preocupació dels periodistes per la seva formació denota una nova mentalitat, més en sintonia amb la

---

²⁷ Jacques Godechot, "Travaux recents et publications nouvelles sur l'histoire de la presse française", a *La prensa. Primera Semana Internacional de Prensa. Barcelona. Sitges. 1963*, Barcelona, 1963, pàgs. 35-39.

²⁸ *Diario de Gerona*, Girona, 14-6-1927.

modernitat. Altabella ha localitzat més de 50 articles, publicats al primer quart de segle, on els periodistes reivindiquen centres de formació.²⁹ Com veiem durant la Dictadura aquest interès es manté i fins i tot augmenta, per bé que no es correspon amb les possibilitats acadèmiques que ofereix l'Estat. De fet, però, quan el règim plantejà la creació d'una escola de periodisme, en el marc de la discussió del projecte de Llei de Premsa, la reacció dels professionals fou de desconfiança i temor, davant el previsible perill que l'escola no esdevingués un centre de manipulació dels futurs periodistes per part del Directori. Així, i d'acord a la memòria de l'Associació de Periodistes de Barcelona de l'any 1924, a l'Estat espanyol no hi havia cap institució que sostingués una càtedra de periodisme, per bé que en mateix any n'hi havia a Brussel·les, París, Londres, Suïssa, i Estats Units en tenia vint-i-dues. Hem de considerar l'experiència acadèmica de *El Debate* d'Angel Herrera, l'any 1926 a Madrid, com la primera manifestació a l'Estat espanyol de docència periodística estructurada: *durante los escasos cursos impartidos se formaron en la escuela de "El Debate" y en la doctrina del catolicismo político de don Ángel Herrera, gran número de personalidades que, desde el periodismo y la política activa, contribuirían brillantemente, más tarde, al asentamiento del nuevo régimen español.*³⁰ Es tractava d'una institució no oficial que pretenia que els futurs professionals adquirissin, a partir d'una formació teòrica i pràctica, una capacitació mínima que els permetés incorporar-se amb garanties a la redacció dels periòdics. Òbviament, els primers beneficiaris dels serveis d'aquests alumnes eren les redaccions dels periòdics d'orientació catòlica.³¹ Per verificar la capacitat formativa

---

²⁹ José Altabella, "Notas para una historia de la formación profesional del periodista en España" a *Comunicación XXI*, núm. 25, 1976, pàg. 10.

³⁰ Ángel Benito, *Fundamentos de Teoría General de la Información*, Madrid, 1982, pàg. 223.

³¹ José Javier Sánchez Aranda, "La prensa en España", dins Pierre Albert, *Historia de la prensa*, Madrid, 1990, pàg. 207.

de l'escola de *El Debate* seria convenient comparar la trajectòria professional dels periodistes dels diaris catòlics amb els d'altres redaccions durant la República.

Evidentment el bagatge d'escoles de periodisme espanyoles és molt pobre, per bé que cal retenir com idea central que la preocupació del sector era importantíssima –sobretot a Catalunya–, i concordava amb la nova manera d'entendre el periodisme. El president de l'Associació de Premsa de Madrid, José Francos Rodríguez, prologuista d'un llibre del sacerdot Manuel Graña –col.laborador d'Angel Herrera– escrivia: *Antes la vocación nos empujaba a quienes sentíamos afán de gaceteros. Ahora, constituido un núcleo de obreros de la pluma, se les debe cuidar en diferentes órdenes, facilitándoles recursos intelectuales especialísimos para cumplir su misión, cada día más trascendental e interesante.*³² Amb tot, Francos reconeixia que el concepte professional dels periodistes espanyols es trobava encara en un procés molt embrionari, i es continuava fomentant el model del periodista autodidacta. A Girona, l'Associació de Periodistes si bé no exercitava cap funció de formació professional, la seva vitalitat palesa les inquietuds del gremi.

---

³² Manuel Graña González, *Escuela de Periodismo. Programas y métodos*, Madrid, 1930.

17.- CONCLUSIONS

El resultat de la nostra investigació ens permet exposar unes conclusions derivades de la hipòtesi central de la recerca, i apuntar, també, algunes consideracions sobre el període republicà. D'entrada, indiquem que es confirma el nostre plantejament principal: el règim fonamenta bona part de les seves aspiracions de consolidació en la premsa. No obstant això, el fracàs presideix els projectes propagandístics de la premsa primoriverista, tal i com queda palesat en les comarques gironines. Òbviament, l'escenari geogràfic del nostre estudi ofereix una visió localitzada que pot limitar i condicionar algunes conclusions, però també –i com a contrapartida– pot servir per reforçar o desmentir asseveracions d'àmbit més general.

S'ha insistit en la idea que la dècada dels vint fou un període de canvi social, propiciat per la progressiva introducció d'elements modernitzadors (automòbil, aviació, cinema o ràdio), que influïen decisivament en els mitjans periodístics des de dos punts de vista: el formal (major capacitat i rapidesa per assolir les notícies) i de contingut (incorporació temàtica de les noves preocupacions socials). A Girona el procés arriba amb un cert retard (no massa) i es detecta en experiències molt puntuals. A les comarques gironines poblacions amb un cert pes demogràfic, l'any 1930, només n'hi han quatre: Girona (21.845 habitants), Figueres (14.089), Olot (11.615) i Sant Feliu de Guíxols (9.082). De totes aquestes localitats, la ciutat de Girona era la més propícia per rebre influències externes, pel simple fet de ser la capital administrativa, i per tant generava una dinàmica quelcom diferent a les altres poblacions. Ara bé, convé ser prudents i relativitzar algunes observacions. Girona, a pesar de les seves limitacions demogràfiques (amb els seus 21.845 habitants no

deixa de ser una petita capital de província –la menor de Catalunya– i dels seus condicionaments socials (notable pes del funcionariat i, sobretot, de l'estament eclesiàstic i de la burgesia agrària), mostrava una remarcable predisposició receptora –especialment des d'un punt de vista qualitatiu– de molts dels elements que configuren el caràcter de la incipient societat de masses, lògicament molt més ben definida a la ciutat de Barcelona. En l'àmbit provincial la percepció dels efectes propis de la societat de masses es produïa més a nivell de sensacions que no pas de concrecions. És a dir, a les comarques gironines la proliferació de mitjans periodístics posaven en contacte a la població amb un món exterior –però no massa llunyà– que s'embranchava en aventures aèries i que assumia costums socials absolutament desconeguts fins aleshores. Els cinemes de Girona s'omplien de gent ansiosa d'evasió, atès que com a mitjà formatiu estava molt mediatitzat (com a mostra recordem que els films soviètics estaven gairebé proscrius).

La transformació de la premsa, a redós dels nous aires socials, es produí de manera molt localitzada i lenta. Hem significat els dos casos –els únics– de diaris que van interpretar de forma més aproximada el missatge comercial que els arribava dels grans rotatius de Barcelona. Així, tant *El Autonomista* com el *Diario de Gerona* van entendre que el procés de reconversió de la premsa de partit, en una premsa basada en models empresarials era inevitable. Amb tot, el canvi no era fàcil, la disponibilitat de capitals escassejava –es tractaven de periòdics familiars– i en moments puntuals palesaven el seu caràcter provincià al lliurar-se a absurdes lluites localistes. A pesar d'això, el salt qualitatiu es feia perceptible amb l'adopció de nous continguts i d'una nova compaginació, més afí a la idea de modernitat comunicativa. Aquest punt de vista es pot fer extensiu a d'altres periòdics gironins.

Enmig de tot això la Dictadura fomentà, sense proposar-s'ho, part dels nous

esquemes periodístics, a l'oposar-se amb vehemència –però també de forma incoherent– als textos d'opinió política. Primo de Rivera entenia que l'opinió havia d'ésser unidireccional, i per tant indiscutible, i sobre aquesta idea basava l'articulació del règim, amb una administració formada, en teoria, per “homes nous”, i per uns elements que tenien una inequívoca missió cohesionadora i propagandística: la U.P. i la premsa. L'estructura del poder estava disposada, com hem insistit al llarg de la investigació, en forma piramidal: al vèrtex el general Primo de Rivera, i a la base tota la gamma de polítics locals. Al voltant de l'organització del poder local gironí hem detectat elements que ajuden a explicar la hipòtesi central del treball, és a dir, la inexistència d'una base propagandística es manifestà no únicament en el camp de la premsa, sinó també en la incapacitat d'organitzar la U.P. i en l'ambició desmesurada de poder, controlat des de les diverses organitzacions (ajuntaments i Diputació). El context gironí ens ha permès qüestionar dues aparents característiques del règim: l'ascensió al poder d'“homes nous” i la pretesa uniformitat de la classe dirigent.

Així, ¿fins a quin punt es confirma el projecte de Primo de Rivera de nodrir d'elements nous i neutres, deslligats de l'antic règim, els càrrecs polítics de les administracions públiques? L'Ajuntament de Girona pot ser un camp de proves excel·lent. Durant el període de la Dictadura van ocupar càrrecs municipals 81 persones, de les quals únicament 11 ja havien estat a l'Ajuntament abans del setembre de 1923: 5 tradicionalistes, 2 mauristes, 2 conservadors, 1 liberal i 1 monàrquic. És a dir, menys d'un 14% de regidors provenien de l'antic règim, on havien representat interessos propis de la Restauració. Un percentatge superior al 85% d' “homes nous” fa suposar que les previsions del primoriverisme s'acomplien perfectament a Girona. Amb tot, darrera aquesta constatació empírica hi trobem suficients elements que desmenteixen, en certa mesura, la suposada renovació del

personal polític a l'Ajuntament de Girona. Òbviament, s'havien arraconat els regionalistes i els republicans, i la majoria de regidors eren inexperts en el món de la política, però el cert és que dels 11 personatges procedents de l'Ajuntament de la Restauració hi havien polítics tan significats com Frederic Bassols, Jaume Bartrina o Joaquim Font i Fargas, els quals –sobretot els dos primers– ostentaran molt de poder: Bartrina i Bassols monopolitzaren l'alcaldia des de l'agost de 1924 fins a la fi de la Dictadura, i Bassols ocupà la presidència de la Diputació a partir del juny de 1927. No hi ha dubte que s'havien reciclat i reconvertit als principis dictatorials –encarnaven a la perfecció l'esperit de l'arribisme menys dissimulat–, i així mantenien una influència política i social a la ciutat de Girona que ni tan sols el cop d'Estat va poder afeblir. Una lectura que expliqui la pervivència d'aquests polítics, cal fer-la sota la premisa que no va resultar gens senzill al Directori reclutar homes nous capaços d'endegar l'organització d'una nova estructura política al voltant de les U.P.

En el cas de pobles més petits, i més lligats a l'economia agrària, i per tant molt més propensos a la pràctica caciquista, els resultats poden diferir sensiblement. Hi havia la profunda convicció que calia apartar del poder a les tradicionals famílies del poble, i substituir-les per gent nova. Evidentment que seria molt convenient disposar d'investigacions relatives a molts pobles que confirmessin la hipòtesi que a la zona rural s'acomplí molt més la intenció de renovar els polítics de l'antic règim. Un cas estudiat amb més profunditat ha estat el poble de Sils, el qual durant la Dictadura no ultrapassava els 1300 habitants. En el primer Ajuntament de la Dictadura, format per 9 membres, només hi han dues persones que ja tenien experiència en el govern municipal, i una d'elles és la que inicialment ocupa l'alcaldia. A partir de la renovació municipal de 1924 ja no s'observa la reiteració en el poder d'antics regidors de l'anterior règim. Una primera constatació pel cas de

Sils és l'ascensió de nous elements en el poder municipal, en consonància amb les intencions de Primo de Rivera. Amb tot, en les zones rurals no s'abandonen les pràctiques de caciquisme, per bé que la subjecció dels alcaldes als delegats governatius és absoluta. D'altra banda, constatem que en aquest període es forja el poder de noves famílies que tindrà, a diferència de la ciutat de Girona, el màxim esplendor en l'època franquista.¹

A banda del govern municipal, a la Diputació de Girona la renovació del personal polític es produeix amb significatives concomitàncies amb el cas de l'Ajuntament de Girona. És a dir, renovació important –només un 17% dels diputats que exerciren durant tot el Directori havien estat membres anteriorment de la Corporació provincial–, per bé que ens trobem amb una figura emblemàtica del caciquisme gironí anterior al cop d'Estat: Frederic Bassols, el qual ocupà la presidència de la Diputació al llarg dels tres darrers anys del Directori. Cal fer esment, però, en el antecessor de Bassols en el càrrec: Onofre Pont, atès que personifica en gran mesura al nou polític sorgit del no-res que aprofita la conjuntura per assolir unes quotes de poder que difícilment hagués obtingut en una situació política caracteritzada per la normalitat i la democràcia. En definitiva, a Girona considerar que la Dictadura es nodrí d'"homes nous" és molt relatiu,² per bé que no és convenient minimitzar el fet de la introducció en el món de la política de molta gent que fins aleshores no havia tingut cap experiència política.

Si l'anàlisi de la participació en les estructures de poder el traslладem a les forces polítiques organitzades, aleshores podem introduir noves constatacions. El

---

¹ Veure Lluís Costa, *El govern local a Sils. Estructura, funcionament i composició (1875-1991)*, Girona, 1992.

² Convindria disposar d'investigacions sobre aquest tema relatives a d'altres punts del país, i així poder oferir una imatge de conjunt més precisa. Amb tot, podem apuntar com exemple, el cas de Sevilla i província. L'estudi de Leandro Alvarez, *Sevilla durante la dictadura de Primo de Rivera*, ens mostra com els "homes nous" van ser inexistents.

regionalisme burgès era, inicialment, una força susceptible a formar part de les institucions de la Dictadura. El posicionament de la Lliga no estava tan allunyat de Primo de Rivera, atès que a cap d'ells els interessava l'avenç de les tesis del catalanisme radical –com podria representar Acció Catalana o l'Estat Català de Macià–. Tanmateix, la solució del tema social era a criteri de la Lliga prioritari i molt més preeminent que la qüestió regional. D'altra banda, Primo de Rivera propugnava una mena de descentralització administrativa valorada positivament per la Lliga. Aquests punts de coincidència feia que tot semblés indicar que els homes de la Lliga podien esdevenir la base política a les institucions catalanes. Però, les expectatives no s'acompliren i les febles proposicions descentralitzadores del general s'esvaïren, i es concretaren en una reforma de l'administració, endegada pel Director General d'Administració Calvo Sotelo, el qual va dissoldre les antigues diputacions, i va aplicar a la Mancomunitat de Catalunya la fórmula de “café para todos”, és a dir, la va desnaturalitzar a través d'extendre el sistema mancomunitari a d'altres regions de l'Estat: *En que se realizase esta irradiación peninsular del órgano interprovincial catalán, cifré yo los mayores empeños. Estimaba, entonces como ahora, en efecto, que la acritud hiriente del “hecho diferencial catalán”, condensado por vía administrativa en su Mancomunidad, se debilitaría de modo poderoso cuando, en vez de constituir excepción, sentase jurisprudencia convirtiéndose en regla nacional por doquier vivida.*³ La Mancomunitat de Catalunya va acabar dissolta. La col.laboració de la Lliga quedà definitivament descartada, i per tant no participà en l'organització de les U.P., i el dictador renuncià explícitament al suport del sector hegemònic del regionalisme burgès català. En tot cas, el Directori només recuperarà alguns elements de la burgesia catalana, que a títol individual o bé provinents de

---

³ José Calvo Sotelo, *Mis servicios al Estado*, Madrid, 1931, pàgs. 17-18. Aquesta fórmula recorda la manera com la UCD va resoldre la qüestió de l'Estat de les autonomies durant la transició democràtica.

sectors carlins, o de sectors dinàstics, es comprometeren activament en la política primoriverista. Així doncs, els “homes nous” no provenien de la Lliga,⁴ ni tampoc del republicanisme o d'altres forces obreres, a pesar que en un moment donat Primo de Rivera manifesta que aquests són menys detestables i perniciosos que els “separatistes”. La intervenció dels socialistes en alguns òrgans de govern, a Girona queden reduïts en la participació de Bonaventura Discossi a l'Ajuntament de Girona com a regidor. Això ens permet extreure'n dues consideracions: l'estratègia a nivell estatal del socialisme es concretà a Girona en aquest únic cas, i la imbrincació del socialisme a la societat gironina era mínima.

Refermem la idea que la Dictadura aportà profundes transformacions polítiques que anaren molt més enllà que un simple parèntesi conjuntural, podem constatar una conseqüència immediata de la Dictadura: la defrenestració de la dreta política, desacreditada de la mà del fracàs de la U.P., alhora que dos puntals bàsics d'aquest sector dretà: la Monarquia d'Alfonso XIII i l'exèrcit, pateixen irreparables perjudicis i un desgast importantíssim. La República es presentava com la gran –i possiblement única– alternativa.

Derivem aquesta constatació en el marc local objecte del present estudi: el personal polític de la dictadura de Primo de Rivera no tingué capacitat per continuar mantenint l'exercici del poder en l'època de Franco. Desapareixeren definitivament de l'escena política, el mateix any 1930, els Bartrina, Font i Fargas, etc.; per bé que excepcionalment l'incombustible Frederic Bassols encara formava part, representant interessos monàrquics, del primer Ajuntament republicà, fins que el setembre de 1932 morí a la ciutat de Vic. Lògicament la conjuntura republicana no els havia de

---

⁴ El cas de Tarragona no és tan clar, segons explica M. Gómez Cruz, tesi citada: *cierta juventud de la Lliga se apuntaria fervorosamente a la juventud de U.P., obteniendo así protagonismo cierto sector tarragoni (sic), como Salvat i Bové, que terminó siendo concejal*. Aquesta observació reafirma la nostra posició respecte a la inconveniència de les generalitzacions.

ser gens favorable; però verifiquem com el franquisme no mostrà cap interès en recuperar els polítics primoriveristes. Reprenent el cas de l'Ajuntament de Girona, només un 3% de regidors del Consistori franquista provenien de la primera Dictadura. Òbviament, el general Franco recollí aportacions ideològiques de Primo de Rivera, però l'herència humana –sobretot en el cas gironí– no va transcendir.

Una reflexió al voltant de les pretensions dels polítics locals gironins i llur actuació, palesa la infinita importància que aquests atorgaven al poder com a fi i objectiu en si mateix, que proporcionava promoció personal i ostentació d'influència, i mai com a instrument polític de gestió i realització de projectes en benefici de la societat. La feblesa ideològica de la Dictadura, i la tendència a la desqualificació sistemàtica dels antics polítics, va propiciar l'ascensió d'una nova classe política, a la qual només li calia un acte de contrició i d'acceptació del nou règim; eren homes que se'ls exigia simplement blasmar contra la política i els polítics, és a dir, es presentava una conjuntura immillorable pels oportunistes. Aquesta situació va provocar que a la cursa pel poder hi predominessin les intrigues, i que es generessin grups més o menys organitzats, amb l'única aspiració d'assolir majors parcel·les de domini.

L'estructura del poder local i provincial primoriverista estava, com hem vist, profundament jerarquitzada: governador civil, delegat governatiu, alcaldes, però imaginar que la uniformitat i l'acceptació del poder establert presidia les relacions entre els càrrecs públics és certament imprecís. Hem pogut constatar al llarg de la investigació com era cobejada l'alcaldia de la ciutat de Girona: el març de 1924 el tradicionalista Joaquim Font i Fargas demanà a Jaume Bartrina que intercedís amb el governador per assolir el màxim càrrec municipal; un any més tard el regidor Ferran Casadevall esdevenia un absolut absentista dels plens municipals, com a resposta al fet que el governador no l'havia nomenat alcalde. La classe política es

convertí en experta en la conspiració i en l'exercici de fer "passadissos" i cercar aliances conjunturals, amb l'objectiu d'escalar posicions en la cursa pel poder.

A Girona un nucli de conspiració molt definit –ens referim, lògicament, generat dins el mateix sistema– era el que formaven Jaume Bartrina, Joan Gomis i Llambias i Ferran Casadevall, els quals, fins i tot, intentaren maniobres a Madrid contra el governador Urquía. En oposició a aquest sector hi havia, com hem vist, la gent encapçalada per Frederic Bassols, amb el suport de Joaquim Font i Fargas. Per tant, a Girona la lluita per dominar la ciutat es podria personificar en la lluita entre els dos polítics més emblemàtics de la Dictadura: Jaume Bartrina i Frederic Bassols, que traslladada al camp de la premsa addicta es podria concretar, en determinats moments, en la guerra dialèctica entre *La Provincia* –afí a Bartrina– i *El Norte* de Font i Fargas. Lògicament, a voltes, la presa de posició a favor d'algun sector podia esdevenir nefasta per l'incaut conspirador: el maig de 1925 Joan Gomis es destituït com a regidor i com a director de l'Escola Normal de mestres pel governador Urquía. Les lluites internes a Girona són un clar reflex –a una escala certament molt inferior– de les confrontacions que s'esdevenien en els grans centres de decisió estatal: des del rei a qualsevol facció de l'exèrcit. Existeix, però, un denominador comú: la lluita pel control del poder.

Els polítics locals i provincials tenien un punt de referència i subjecció ineludible: el governador civil, personatge que a voltes es podia veure implicat en les diferents conspiracions i divergències de les bandositats localistes. Dins l'organigrama del Directori ocupava el lloc immediatament posterior al mateix govern, i era un càrrec de l'absoluta confiança del dictador, qui juntament a Martínez Anido, tenia cura de nomenar-los i de controlar-los estretament. Certament, la figura del governador defineix, en gran mida, la imatge del règim. El perfil dels dos primers

governadors civils de Girona de l'època de la Dictadura –Arturo Carsi i Juan de Urquía– coincideix, en bona mesura, amb les característiques generals d'aquest personatges: procedència militar i curta durada d'ocupació del càrrec; en aquest sentit, el cas gironí encara presenta períodes de temps més reduïts; així, si la mitjana estatal d'ocupació del càrrec d'un governador civil era de 17 mesos, Arturo Carsi exercí de governador a Girona durant 10 mesos i Juan de Urquía 13 mesos. Una primera constatació d'aquesta circumstància ens permet establir una realitat objectiva: el desarrelament i l'absolut desconeixement de Catalunya per part d'aquests governadors no sofreix cap modificació durant el breu espai de temps dels seus respectius mandats. Probablement en períodes més llargs l'actitud de Carsi i Urquía tampoc no hagués canviat substancialment, atès que es tractava de persones amb poca predisposició a comprendre i assumir la personalitat diferenciada de Catalunya. Prudencio Rodríguez Chamorro, el tercer governador civil de la Dictadura a Girona, presenta trets sensiblement diferents als seus antecessors. Ocupà el càrrec durant 51 mesos –a nivell de tot l'Estat espanyol, únicament un 7,8% dels governadors de la Dictadura van romandre més de 3 anys en el càrrec–,⁵ i la seva procedència era la de l'alt funcionariat –era cap de policia–. Carsi i Urquía exerciren una repressió molt indiscriminada contra el catalanisme. Ens els primers mesos de la Dictadura –que coincideixen amb el mandat de Carsi– es clausuren moltes entitats vinculades a forces polítiques regionalistes com el Centre Catalanista de Girona i sa Comarca o el Centre Nacionalista de Palamós; pel que fa a la premsa moltes multes i suspensions es fonamenten en la catalanitat de les publicacions: *El Gironès* fou suspès indefinidament per Juan de Urquía, el qual, també, donà mostres de la seva inclinació a reprimir manifestacions de caire més o menys catalanista en l'afer del

---

⁵ José Luis Gómez-Navarro, *El régimen de Primo de Rivera*, Madrid, 1991, pàg. 187.

sermó del reverend Bartomeu Barceló. Sens dubte, l'anticatalanisme és l'actitud que defineix amb més precisió –a manera de simplificació– els governadors civils Carsi i Urquía. Rodríguez Chamorro ocupà el càrrec en uns moments en què la tasca de reorganització de la U.P. es mostrava ineficaç, i que les divergències afectaven la credibilitat d'Urquía. Així doncs, Rodríguez Chamorro apareix amb la voluntat inequívoca de fer prevaler la seva autoritat, per bé que cal considerar que l'acció repressora que exerceix té moltes similituds amb la dels anteriors governadors.

El discurs primoriverista, i la seva mateixa estratègia propagandista, troba moltes més dificultats d'acceptació i assentament a Catalunya que a la resta de l'Estat. Com plantejàvem a l'inici de la investigació, l'arrelat moviment catalanista n'era un factor determinant. A pesar del titubeig inicial de Primo de Rivera en relació a com havia de portar a la pràctica la reestructuració de l'Estat, el dictador va conrear un discurs d'una clara ambigüitat conceptual, amb la conscient pretensió de confondre termes com separatisme, catalanisme i, fins i tot, regionalisme. I ja hem vist com la reforma de l'estructura territorial imposada pel dictador tenia com a objectiu anul·lar la presència de la personalitat pròpia de Catalunya a les institucions. Al llarg de la Dictadura va propiciar un veritable clima d'incertesa i de por, on el principal risc per un ciutadà consistia en ser acusat de separatista. Al carrer, l'orientació anticatalanista del règim es féu explícita, des de la circumstància més insignificant al fet més rellevant: s'imposà la castellanització de rètols, del nomenclàtor dels carrers, dels programes i anuncis d'actes públics, etc.; l'idioma castellà fou l'únic autoritzat en les relacions orals i escrites dins les oficines de l'Ajuntament de Girona, i s'obligà, també, des del pregoner municipal als venedors de periòdics a expressar-se en castellà. Els regionalistes foren exclosos de les administracions públiques.

Tot plegat cal inscriure's en un marc molt concret, on aparentment hom no

podia imaginar que la política del règim adoptaria formes tan desfavorables per Catalunya, atès que la Dictadura s'originà a Barcelona, i venia precedida per unes manifestacions del dictador que sintonitzaven amb un cert regionalisme-descentralització, les quals formaven part de les promeses que féu a la burgesia catalana.

De fet, però, la persecució de la cultura i la llengua catalana no fou indiscriminada, tot i que s'aplicà de forma molt generalitzada. Es reprimiren amb més virulència les manifestacions catalanes més populars, i en canvi es mostrà un comportament més permissiu amb la cultura més elitista, la qual, sens dubte, interessava a cercles més reduïts i amb menys capacitat de difusió: l'edició de llibres en català experimenta una sensible revifalla, a destacar l'important tasca de la Llibreria Catalònia,⁶ i la publicació, l'any 1929, per part de l'editorial Barcino, de la fonamental obra en dos volums "La Ciutat de Girona" de Carles Rahola.⁷ Aquest manteniment d'una determinada expressió de la cultura catalana ha estat un aspecte que tradicionalment ha cridat l'atenció dels investigadors.

La premsa escrita en català sofreix els efectes de la Dictadura, per bé que durant el període de 1923 a 1929 s'editen un considerable nombre de títols en català, però que en realitat la majoria corresponen a publicacions d'una durada molt curta. En el cas de la ciutat de Girona es produeix una disminució molt ostensible de les capçaleres catalanes en relació a les que es publicaven en la dècada anterior. En definitiva, hom pot considerar que la premsa editada en català a les comarques

---

⁶ Veure *50 Aniversari. Catalònia 1924-1974. Records i impressions*, Barcelona, 1974.

⁷ És molt significatiu el conflicte que s'originà al voltant d'un article de José Ortega y Gasset, referent al tema intocable de Catalunya i l'ideal nacionalista, i que s'havia de publicar al diari *El Sol* de Madrid. Primo de Rivera el va censurar, tot i que: "paternalmente, animaba a Ortega a publicar el artículo censurado en un libro junto con todos los demás. La censura sería con el libro mucho más benévola que con las colaboraciones de Prensa", Gonzalo Redondo, *Las empresas políticas de Ortega y Gasset*, Madrid, 1970, vol. II, pàg. 126.

gironines sofreix només una davallada relativa, però des de l'òptica que ofereix una anàlisi més aprofundida constatem que en general l'abast d'aquesta premsa –normalment revistes i periòdics, insistim de curta durada i tiratges ínfims– és poc significatiu. Amb això es palesa que la connexió entre el que passa a la capital catalana i a Girona és complex i no linial.⁸

Primo de Rivera va procurar anul·lar la llengua i la cultura catalana de l'estadi més primari de la societat: l'escola; i la repressió en d'altres àmbits (església, comunicació, oci) va ser el complement d'una dura acció política inequívocament hostil a Catalunya. En aquest context tan pèssim la historiografia catalanista ha fet una valoració en signe positiu, constatant la irreductibilitat i la capacitat de pervivència de Catalunya i els seus homes, que foren capaços de no sortir debilitats –al contrari– després de gairebé set anys de Dictadura. Aquesta interpretació dels efectes de la Dictadura, coincideix, en part, amb la que féu Francesc Macià, el qual tot i creure que: *La dictadura espanyola no és filla de cap ideal ni de res positiu. Serà dintre la història d'Espanya una de les coses més negatives que s'hauran produït, com negatius són els homes que l'entronitzaren*, considerava favorable l'activació de la consciència dels catalanistes que havia provocat: *El bé que ha fet al separatisme català és incalculable. Essencialment el nostre problema està per damunt de tota cosa externa i accidental, ja li sigui adversa ja favorable. És quelcom que radica en el fons de nosaltres mateixos i del nostre poble. Un cop salvada la nostra renaixença, és una qüestió de consciència, de voluntat i de temps. És en aquest factor que ens ha ajudat enormement la dictadura.*⁹

⁸ Insistim en la impossibilitat de generalitzar. En aquest sentit discrepem de l'observació de M. Gómez Cruz quan escriu: *Tarragona participó junto con el resto de las ciudades catalanas en el resurgir cultural*. Tesi citada, pàg. 9. Cal matisar moltíssim geogràficament respecte a l'abast del resurgir cultural en els anys de la Dictadura.

⁹ *Ressorgiment*, Buenos Aires, gener de 1928, reproduït a *Macià, la seva actuació a l'estranger*, Barcelona, 1978, pàg. 32-33.

El règim, però, es mostrà absolutament incapaç de mantenir una estructura ja de per sí poc solida i definida, especialment a Catalunya on la proposta político-social de Primo de Rivera, com hem analitzat, era poc atractiva. La U.P. no mobilitzava opinió, i intentar dirigir l'opinió mitjançant la premsa va esdevenir un projecte inviable. D'altra banda, fins i tot l'exercici de la repressió contra la premsa posa de manifest, tanmateix, la improvisació en l'organització de la censura i la manca de criteri a l'hora d'aplicar-la, així com la possibilitat d'existència d'una duplictat d'atribucions en l'estructura de poder piramidal. El règim hagué de regular les funcions censores dels governadors civils, delegats governatius i alcaldes. Quan la competència de la censura descendí fins a les autoritats municipals, s'intensificà el risc de que les relacions entre els responsables de les publicacions periòdiques i les autoritats es personalitzés desmesuradament, i que per tant influís en el criteri del censor aspectes excessivament subjectius.

A voltes, a través de les relacions de la premsa amb el poder municipal es palesa la veritable influència i predicament d'un alcalde amb els seus superiors: el resultat d'un hipotètic pols entre un periòdic i la primera autoritat municipal determina el suport que el Directori dispensa a l'alcalde, per bé que la relativa permissibilitat a l'hora de fer crítica municipal es podria explicar, en certa mesura, com a resultat d'una qüestió d'imatge: el règim deixava molt clar que els temes d'Estat eren intocables, però en canvi, les qüestions més properes al ciutadà, com eren els afers del poble o la ciutat, admetien una controlada discussió.

Quant a la formulació d'un cos legislatiu –permanent llacuna del món periodístic– els resultats foren decebedors. Fins la creació de l'Assemblea Nacional, l'any 1927, no es detecta cap voluntat de legislar la premsa. A partir d'aleshores s'intensificà el debat al voltant de la Llei de Premsa, tot i que els periodistes no

mostraven cap alicient perquè es concretés un reglament, atès que sospitaven que únicament respondria a una voluntat de manipulació i control. La República tampoc aconseguirà, probablement per manca de temps, redactar i aplicar la legislació de premsa pendent. En tot cas, la Constitució de l'any 1931 garantia la llibertat d'expressió –suprimia la censura prèvia–, per bé que la Llei de Defensa de la República del 1931 o la Llei d'Ordre Públic de 1933, podien, en determinades circumstàncies, posar en qüestió la llibertat de premsa.

La poca creativitat legislativa de la Dictadura no significa que de 1923 a 1930 es produís un parèntesi històric. La correlació de les forces polítiques quan es proclama la República no tenia res a veure amb la del 1923. Tampoc és just negar una certa imaginació al primoriverisme, que el franquisme recollí a les seves conveniències. Ens referim, en aquest cas, a una imaginació concretada en l'establiment de mecanismes coarctius, pèssimament articulats com hem vist, però que condicionaven la societat civil gironina, malgrat que no arribaren a deturar una dinàmica fraguada en les dues primeres dècades de segle, com ho mostra, per exemple, la intensa activitat cultural desenvolupada per l'Ateneu de Girona durant la Dictadura. Ara bé, la desarticulació del principal nucli modernista gironí, a començaments de la dècada dels vint, marca un punt d'inflexió de la cultura gironina. Les limitacions imposades per la Dictadura, que s'afegiren a la negativa influència dels sectors més conservadors de la societat gironina –sobretot representats per l'Església– expliquen de quina manera hem d'analitzar l'evolució sòcio-cultural de Girona. És a dir, és lícit sobredimensionar els esforços dels intel·lectuals i lletraferits, que troben en la premsa un instrument –encara que afeblit– que els serveix de fogar d'iniciatives culturals, i en alguns casos d'activitat política. La premsa no només podia ajudar a mantenir encesa la flama ideològica, sinó també que, en ocasions,

l'actitud passiva d'un periòdic –a través de la simple inhibició– palesava una repulsa a la política del règim i a l'obligatorietat de publicar les notes oficioses. En períodes dictatorials les publicacions han estat l'abric per a molta gent amb ambició política o amb vocació cultural. Tot això, determina la pervivència del tradicional paper protagonista de la premsa gironina, i explica la vitalitat de l'Associació de Periodistes, a pesar de la precària situació laboral del seus professionals i de l'entorn polític, que sovint els obligà a adquirir "ofici" a base d'escriure entre línies.

A manera de síntesi final, indiquem que es confirma plenament la hipòtesi central de la investigació: el projecte propagandístic-comunicatiu del primoriverisme a Girona no arriba a funcionar. En canvi, i malgrat tots els condicionaments, la premsa esdevé un pilar important en el desenvolupament de la societat civil gironina.

18.- EPÍLEG

Influència de la legislació de premsa de Primo de Rivera en el franquisme

La concepció que té el règim franquista de la premsa coincideix en gran mesura amb la de Primo de Rivera: instrument per inculcar en la població les respectives polítiques dictatorials. Una anàlisi comparativa de la Llei de Premsa del 22 d'abril de 1938 ens permet descobrir múltiples similituds entre aquesta i la reglamentació de premsa primoriverista. No obstant això, les influències de les doctrines totalitàries imperants a Alemanya i Itàlia també hi són molt presents.

De bell antuvi, cal retenir la idea d'Estat que formulen Primo de Rivera i Franco. Atenent a que l'Estat espanyol és cristià, catòlic, absolutament "espanyol" i definidor de les gran veritats "espanyoles", és lògic, normal i obligat que la premsa sigui un element al servei d'aquest Estat, i per tant al servei del sentir "nacional".

La identificació entre Estat i premsa és coincident entre els dos règims, per bé que el franquisme entenia la premsa com quelcom visceral a l'Estat, per la qual cosa la Llei de 1938 no admetia la noció de "quart poder" referit a la premsa i manifestà que era un *de los viejos conceptos que el nuevo Estado había de someter más urgentemente a revisión*. Així, la premsa no era, ni representava cap poder, els poders els tenia l'Estat, i la premsa era un instrument al servei de l'Estat, una "institució nacional", un servei públic a voltes en mans privades, però en definitiva empreses que havien de subordinar els seus interessos privats, purament mercantils al seu gran interès "nacional", servit, interpretat i definit per l'Estat. L'empresa privada que plantejava un model de "periodismo informatiu" acostumava

a estar regida per personatges vinculats al règim. Amb el principi expressat a la Llei de 1938, segons el qual l'Estat tenia cura de *la organización, vigilancia y control de la institución nacional de la Prensa Periódica*, quedava clar que la premsa servia a l'Estat i només a l'Estat, desapareixent l'antiga concepció industrial de la premsa a mans d'empreses privades.

Primo de Rivera, en canvi, es conformava en apropiar-se simplement de la funció de la premsa –del quart poder–, permeten l'existència d'una premsa externa a l'Estat, en el ben entès que li exigia que estés al servei d'aquest, però amb uns certs nivells d'independència. Així doncs, el franquisme recollí i superà la idea de Primo de Rivera d'utilitzar la premsa al servei del règim (identificat sempre amb l'Estat). En aquest sentit, convergien les definicions aplicades a la premsa democràtica: l'Estat havia de controlar –en el context del règim franquista és més exacte parlar d'anul·lar– la llibertat de premsa. En el preàmbul de la Llei de 1938 hom fa referència a *los daños que una libertad entendida al estilo democrático había ocasionado a una masa de lectores, diariamente envenenada por una Prensa sectaria y antinacional*.

A partir del moment en que es traça una línia divisòria entre el bé i el mal, és a dir, entre el que convé i el que no convé a l'Estat, s'introdueix un nou concepte: el de la responsabilitat, que es conjuminava amb el de llibertat, o sigui el concepte de llibertat amb responsabilitat en l'exercici de la funció informadora (propagadora d'una única veritat) amb un sentit responsable, que inclou no únicament el saber silenciar fets perjudicials pel govern, sinó també divulgar els conceptes que al govern li interessa en cada moment de divulgar. En aquest sentit, recordem com Primo de Rivera es queixa de la premsa no addicte, que com que no pot criticar el règim (òbviamment ell disposa dels mecanismes per evitar-ho) es dedica a minimitzar

“la important tasca del règim”: *procuran silenciar sus avances, no dar importancia a sus grandes éxitos, no divulgar sus iniciativas, hacer el vacío en torno a cosas y personas que con la empresa de transformación se relacionen.*¹

Com hem vist, Primo de Rivera reintroduí un mecanisme restrictiu de la llibertat, habitual dins la Història de la premsa: la censura prèvia, i aportà com a novetat les notes oficioses –amb el temps d’inserció obligatòria– com a sistema per inculcar la seva política. El règim franquista va adoptar els mecanismes repressius i distorsionadors de la premsa aplicats per Primo de Rivera, i els millorà (entenent aquesta acció des d’un punt de vista negatiu). Es constituí, també, un sistema bicèfal de control de la premsa: les consignes i la censura prèvia, per bé que es sofisticà infinitament l’aparell repressiu. En els primers temps del franquisme la censura s’exercia de forma indiscriminada i radical. La censura de Primo de Rivera fou, també, molt estricta, malgrat que en algunes ocasions la manca de criteri i la inconcreta estructura organitzativa (ens referim a la indefinició sobre qui havia de fer la tasca censora en cas de suscitar-se la concurrència de diferents càrrecs públics: governador civil, delegat governatiu, alcalde...), podia possibilitar la publicació d’algun article que resultaria impensable que s’hagués editat durant el franquisme. En tot cas, un tema que va gaudir d’una certa permissibilitat, tant de la censura primoriverista com de la franquista, fou la crítica municipal. Certament, en ambdòs règims seria necessari concretar circumstàncies puntuals, que en el cas del període de Primo de Rivera ja ho hem vist.

Les consignes del règim del general Franco van significar el total perfeccionament de la funció que Primo de Rivera havia reservat a les notes oficioses. Sens dubte, l’essència era la mateixa: assegurar la tasca formativa de la premsa –inculcar ideologia– al divulgar allò que el govern, com a representant i

---

¹ *La Nación*, Madrid, publicat a *El Norte*, Girona, 11-4-1928.

intèrpret legítim del sentir “nacional” li interessava dir en cada moment. En tot cas, Primo de Rivera no va saber articular de manera efectiva el sistema de les notes oficiosos, i quan decidí reglamentar les seves insercions obligatòries a la premsa, el règim ja estava ferit de mort.

Un altre aspecte que el règim franquista va culminar, i que havia estat iniciat per Primo de Rivera, fou l'ordenament de la professió periodística. L'Assemblea Nacional del Directori havia encetat un projecte de Llei de Premsa que no reeixí, per sort pels periodistes que ja havien detectat una clara voluntat de restringir la llibertat en l'exercici de la professió. Franco, en canvi, a l'any 1938 ja té redactada la Llei, i per tant, exposades les condicions que han de superar els periodistes per a poder desenvolupar llur tasca: el Registre Oficial fou l'òrgan que tenia cura de lliurar els corresponents carnets de periodista, denegant tantes peticions com foren necessàries, segons les seves conveniències. Hom creava un nou model de professional, definit a la Llei de 1938 com un *apóstol de pensamiento y de fe de la nación recobrada a sus destinos*. Així, en el règim de Primo de Rivera es detecten diversos elements que són clars antecedents de la posterior política de premsa del franquisme, règim aquest, que culmina la magnitud de la repressió apuntada pel primoriverisme.

Primo de Rivera no va arribar a reglamentar la premsa a fons. Es va limitar a dictar Reials Decrets i Ordres, a mesura que el temps passava, i sobre la marxa. Possiblement li mancà la part ideològica més radical dels règims autoritaris. L'ideòleg tant primoriverista com franquista, José M. Pemán, considerà que tenia excessius escrúpuls liberals:

Primo de Rivera tenía... una concepción gigantesca y mística del bien de España, y pretendió llevarla a la práctica de un modo dictatorial y expeditivo... No

sabía –porqué no alcanzaba a ello su rudimentaria cultura política– que aquel modo suyo de gobernar, fuerte, práctico y realista, era ya en el mundo teoría general política. Creía de buena fe que el mundo se regía todavía por aquellos románticos dogmas liberales que él había leído en la Prensa de niño. Sentía también escrúpulos...²

Amb tot, pensem que la inexistència d'una planificació político-ideològica, que acompanyés el simple acte d'efectuar el cop d'Estat, no li va permetre estructurar l'Estat ni els seus òrgans. Tot plegat, donava una sensació d'improvisació i provisionalitat, que desapareix amb la legislació de premsa franquista, la qual queda articulada abans de la conclusió de la Guerra Civil, el 1938, la qual cosa pot explicar, també, la durada d'un règim i de l'altre. En definitiva, retenim, per acabar, la idea que hem expressat al llarg del treball: la Catalunya –i l'Estat espanyol– de l'any 1930, tenia poques similituds amb la de l'any 1923. El règim primoriverista havia deixat una profunda petja i una malaurada llegat, i negar aquesta evidència pressuposa no admetre com a realitat el fet que l'experiència dels anys 20 determina, en part, certs aspectes del model polític imposat pel franquisme, la qual cosa ens sembla indiscutible.

---

² José M. Pemán, "Los bellos escrúpulos. La ley de defensa de la República", a *Obras selectas inéditas y vedadas. Ensayos y periodismo*, Barcelona, Dopesa, 1971, pàg. 477.

APÈNDIXS

APÈNDIX NÚM. 1

Data	Governador Civil	Governador Militar	President Diputació	Alcalde Girona	Bisbe
setembre 1923	Pascual Gracia Perruca	Pascual Gracia Perruca	Agustí Riera Pau	Lluís de Puig Viladevall	Gabriel Llompart Jaume
octubre 1923	Arturo Carsi Morán	Pascual Gracia Perruca	Agustí Riera Pau	Lluís de Puig Viladevall	Gabriel Llompart Jaume
gener 1924	Arturo Carsi Morán	Pascual Gracia Perruca	Pere Llosas Badia	Lluís de Puig Viladevall	Gabriel Llompart Jaume
març 1924	Arturo Carsi Morán	Pascual Gracia Perruca	Pere Llosas Badia	Joan Tarrús Bru	Gabriel Llompart Jaume
juliol 1924	Arturo Carsi Morán	Pascual Gracia Perruca	Pere Llosas Badia	Jaume Bartrina Mas	Gabriel Llompart Jaume
agost 1924	Arturo Carsi Morán	Eduardo Aramburo	Pere Llosas Badia	Jaume Bartrina Mas	Gabriel Llompart Jaume
setembre 1924	Juan de Urquía Redecilla	Eduardo Aramburo	Pere Llosas Badia	Jaume Bartrina Mas	Gabriel Llompart Jaume
gener 1925	Juan de Urquía Redecilla	Luis Bermúdez de Castro	Pere Llosas Badia	Jaume Bartrina Mas	Gabriel Llompart Jaume
març 1925	Juan de Urquía Redecilla	Luis Bermúdez de Castro	Pere Llosas Badia	Frederic Bassols Costa	Gabriel Llompart Jaume
maig 1925	Juan de Urquía Redecilla	Luis Bermúdez de Castro	Onofre Pont Berga	Frederic Bassols Costa	Gabriel Llompart Jaume
juliol 1925	Juan de Urquía Redecilla	Federico Berenguer Fuster	Onofre Pont Berga	Frederic Bassols Costa	Gabriel Llompart Jaume
agost 1925	Onofre Pont Berga	Federico Berenguer Fuster	Onofre Pont Berga	Frederic Bassols Costa	Vacant
octubre 1925	Onofre Pont Berga	Ignacio de Despujol	Onofre Pont Berga	Frederic Bassols Costa	Vacant
novembre 1925	P. Rodríguez Chamorro	Ignacio de Despujol	Onofre Pont Berga	Frederic Bassols Costa	Vacant
març 1926	P. Rodríguez Chamorro	Ignacio de Despujol	Onofre Pont Berga	Frederic Bassols Costa	Josep Vila Martínez
maig 1927	P. Rodríguez Chamorro	Ignacio de Despujol	Onofre Pont Berga	Jaume Bartrina Mas	Josep Vila Martínez
juny 1927	P. Rodríguez Chamorro	Ignacio de Despujol	Frederic Bassols Costa	Jaume Bartrina Mas	Josep Vila Martínez
setembre 1927	P. Rodríguez Chamorro	Manuel de las Heras	Frederic Bassols Costa	Jaume Bartrina Mas	Josep Vila Martínez
novembre 1928	P. Rodríguez Chamorro	Luis de Eugenio de la Torre	Frederic Bassols Costa	Jaume Bartrina Mas	Josep Vila Martínez
febrer 1930	Leonardo del Saz	Luis de Eugenio de la Torre	Frederic Bassols Costa	Joaquim Tordera Girbau	Josep Vila Martínez
març 1930	Leonardo del Saz	Luis de Eugenio de la Torre	Emili Sagner Olivet	Joaquim Tordera Girbau	Josep Vila Martínez

CRONOLOGIA DEL PODER A GIRONA

APÈNDIX NÚM. 2

UNA MOSTRA D'ACTIVITAT CULTURAL

La incongruent política dictatorial va fer que al costat d'una ferotge repressió hi subsistís una voluntariosa activitat cultural, endegada i sostinguda per unes dones i uns homes que es resistien a sucumbir a la misèria cultural pròpia de les dictadures. A la ciutat de Girona l'Ateneu personifica aquesta realitat, i al llarg de 6 anys va aconseguir de mantenir encesa la flama intel.lectual i cultural a la ciutat. Possiblement aquest fet es pot explicar per la tossuderia dels seus membres, i també per la selectiva repressió que exercia el Directori, més permissibile amb les manifestacions erudites que no pas les populars. Presentem l'activitat més acadèmica que desenvolupà l'Ateneu de Girona al llarg dels anys 1923-1928, i que fou motiu d'elogi per part de la premsa de Barcelona i Madrid.

.....

ATENEU DE GIRONA 1923-1928 Conferències i Lectures

ALBERT, SALVADOR: Lectura del llibre de "Més Enllà".

APRAIZ, DR. ANGEL DE: El arte popular del Pirineo y en especial el del pais vasco.

ARANZADI, Dr. TELESFORO DE: El pueblo vasco.

ARÚS, JOAN: Lectura d'una selecció de poemes.

BELLIDO, Dr. JESUS M: Les Universitats de les petites ciutats.

BERTRANA, PRUDENCI: Lectura de la comedia "La dona-neta".

–Lectura de la comedia "Qui trenca paga o l'automòbil del senyor Moixet".

BOSCH GIMPERA, DR. P.:El domini dels Ibers al Nord de Catalunya.

–Esdevenidor de les exploracions arqueològiques a Girona. Glozel.

BURGUES, MARIAN: Belleses de la terrissa catalana.

CALVET (GAZIEL), AGUSTÍ: Les viles espirituals: Projecte panoràmic d'una nova estructura cultural catalana.

CAMÓS CABRUJA, LL.: Girona després del siti de 1462.

CANUDES, JOSEP: L'Aviació.

CASANOVA, CONCEPCIÓ: Lectura de poesies.

COSTAL, CASSIÀ: Sobre la pedagogia pestalozziana.

DOMÈNEC, CRISTÓFOR DE: La Cultura Catalana.

ESTELRICH, JOAN: L'humanisme estoic.

GARCIA BANÚS, ANTONIO: El aire líquido y sus aplicaciones.

GARCÉS, TOMÀS: Lectura de poesies.

–La poesia de Leopardi.

–Lectura del llibre de poemes “El Somni”.

–El violí prodigiós (notes sobre la poesia de Sant Francesc).

–Angiolo Poliziano i el Renaixement.

GIVANEL, JOAN: Cervantes i Catalunya.

–Conversa Cervantista.

GRAHIT, JOSEP: Lectura de fragments del llibre “Les campanes de Girona”.

ISERN I DALMAU, EUSEBI: “Joan Badía, prosista gironí”.

JIMÉNEZ RUIZ, FREDERIC: Fray Luís de León. El hombre y la obra.

JUNCEDA, J.G.: L'humor i els humoristes.

JUNOY, JOSEP MARIA: La Nova Revista.

LAIGLESIA, MARCIAL DE: Artistas de vanguardia.

–Lectura de poesies del seu llibre “Tallas”.

MALYE, JEAN: La culture classique en France.

MARIN, RICARDO: Los chamarileros.

MARTORELL, JAUME: La guerra química.

MASÓ I VALENTÍ, NARCÍS: Suïssa, sos costums i ses beutats.

MORALES, MARIA LUZ: La mujer y el libro.

NICOLAU D'OLWER, NICOLAU: El trovador Cerverí de Girona.

PALOL, MIQUEL DE: Lectura de la comèdia “El Clavell Roig”.

PI SUÑER, DR. AUGUST: La sensibilitat i el temperament.

PI SUÑER, DR. JAUME: La Universitat nordamericana; Harvard, exemple.

PLA, JOAQUIM: Goya. L'home i l'obra.

PLA, SEBASTIÀ: L'art a l'Escola.

PLA I ARMENGOL, DR.: En Joaquim Ravetllat i les seves investigacions sobre la tuberculosi.

PLANELLA, DR. JOAN: La ciència i els valors de la vida.

PUIG PUJADES, J.: Lectura de la traducció de la comèdia "Knoc, o el triomf de la medicina".

–Evocant a Marian de Llavanera.

RÁFOLS, J.M.: La vida i l'obra d'Antoni Gaudí.

RIBA, DR. MARCET: Catedràtic de la Universitat de Barcelona. Fisiografia de Catalunya.

RITTER, M.: Anatole France et son oeuvre.

ROCA, DR. JOSEP MARIA: Infantesa i minyonia del primer Duc de Girona.

ROCA, DR, JOSEP M. BATISTA: La Geografia com a base de la Història.

RODRÍGUEZ GRAHIT, IGNASI: Lectura del llibre "L'Estàtua de la dansarina".

ROIG I LLOP, TOMÁS: Lectura d'un aplec de contes.

ROVIRA I VIRGILI, A.: Les causes de la decadència històrica de Catalunya.

RUSIÑOL, SANTIAGO: Lectura de proses.

–Lectura de proses literàries.

RUYRA, JOAQUIM: Lectura de poesies.

SANLLEHÍ, JOSEP: Aspecte seriós de l'humorisme.

SALTOR, OCTAVI: Girona en els seus poetes.

SAN MIGUEL DE LA CÁMARA: La costa de la província de Gerona.

–El volcanismo en la província de Gerona.

SANTALÓ, MIQUEL: Sobre la vida de Pestalozzi.

SERRA HUNTER, DR. JAUME: Apologia de l'ideal.

TOR, RAMON: Lectura de poemes.

TRABAL, JOSEP A.: L'educació física i els esports en la formació integral de l'home.

–El futbol i l'atletisme com a factors educatius. La moral del directiu i de l'esportista.

URGELLÉS, MANUEL: Generalitats sobre la pintura.

VALLDEPERAS, MANUEL: El Reial Monestir de Poblet.

VALLS TABERNER, F.: L'antic Dret gironí.

VINARDELL, ARTUR: Hores tràgiques i anecdòtiques de la guerra (Records de París).

(Publicat a *El Autonomista*, Girona, el 31-12-1928).

APÈNDIX NÚM. 3

PROPOSTA DE REORDENAMENT TERRITORIAL EFECTUADA PER LA DIPUTACIÓ DE GIRONA

En els primers mesos de la Dictadura es qüestionà el funcionament de moltes institucions regionals, provincials i locals. Tota administració era susceptible de veure transformada llur estructura, en benefici sempre de la uniformitat i el centralisme estatal: la dissolució de la Mancomunitat de Catalunya, el març de 1925, simbolitza aquesta nova política. Anteriorment, la Diputació de Girona presentà al govern una proposta de reordenament territorial on es respectava, en certa mesura, la identitat de Catalunya. L'extens document –més de 25 pàgines– que recull l'esperit regionalista del president de la Diputació, el carlí Pere Llosas i Badia, va provocar les esmenes dels diputats més addictes al règim, com Jaume Bartrina i Ferran Casadevall. Transcrivim els paràgrafs que fan referència a les funcions proposades a diferents òrgans de govern.

.....

“La Diputación Regional tendrá funciones propias y otras delegadas del Estado.

Las funciones propias seran: la formación de un Estatuto interior: formación de presupuestos; aprobación de los de las Diputaciones de la Región; operaciones de crédito y contratación de empréstitos; administración de sus bienes y rentas; adquisición, permuta y enagenación de bienes y derechos; establecimiento de servicios de carácter cultural, de fomento, beneficios y sanitarios que interesen a la Región o a sus municipios; formación y aprobación de los planes de obras públicas, recaudación de las contribuciones, arbitrios y productos de los servicios que establezca.

Como delegada del Estado, la Diputación Regional tendrá a su cargo todos aquellos servicios de interes de la Región o general que el Estado le delegue,

satisfaciéndose los gastos de estos servicios mediante conciertos económicos con el mismo Estado, o subvenciones, o cesión de contribuciones o recargos, o con los productos de dichos servicios, sin perjuicio de la facultad de la Diputación de mejorarlos o ampliarlos con los recursos que constituyan su hacienda peculiar, referidos en la conclusión séptima.

Las Diputaciones provinciales tendrán también funciones propias y delegadas.

Serán funciones propias, las mismas que corresponden a la Diputación Regional bajo este carácter, que sean de interes puramente provincial y que no se opongan a iguales servicios e instituciones que hubiere creado o planeado la Regional, como instituciones de cultura, telefonos urbanos, caminos vecinales, beneficencia provincial, puertos locales, etc. a fin de que no exista incompatibilidades entre estos servicios y los que tenga proyectados o establecidos la Diputación Regional, las Diputaciones provinciales deberan someter a esta la aprobación de sus planes y proyectos. Contra la resolución que adopte la Diputación Regional no cabrá recurso alguno.

También ejerceran las Diputaciones provinciales, con facultad exclusiva e independiente de la Diputación Regional, las funciones administrativas que por cuenta del Estado ejercitan actualmente y deben perdurar, o aquellas otras que este tenga a bien delegarle.

La Diputación Regional habrá de organizar y sostener en las capitales de provincia delegaciones adecuadas, cuyas funciones o servicios estaran a cargo de las Diputaciones provinciales, no pudiendo en ningún caso, confiarlos a Juntas de Gobierno ajenas a la Diputación provincial, sin perjuicio, no obstante, de que la misma se asocie, cuando lo estime conveniente para su mejor desempeño y efectividad, adjuntos sociales, técnicos, o facultativos, según sea la naturaleza de la obra o servicio de que se trate.

Los acuerdos de la Diputación Regional seran ejecutivos, no cabiendo contra ellos más recurso, que el contencioso ante al Audiencia territorial en primera instancia y el Tribunal Supremo en segunda.

No obstante, podran entablarse las acciones civiles o querellas criminales que procedan para ante los Tribunales ordinarios de justicia, cuando los acuerdos

de la Generalidad Regional perjudiquen los derechos civiles o constituyan materia de delito.

La Diputación Regional, por su parte, cuando estime que el Gobernador de la Región, por alguna disposición que dicte, aunque tenga carácter general, o al ejercer la atribución del veto, haya invadido los terminos de la Autonomía de la Región o se haya extralimitado en sus facultades, podra recurrir por abuso de poder ante el Consejo de Ministros que resolverá, previa audiencia del Consejo de Estado, en el término preciso de dos meses, transcurrido el cual sin resolver, se entenderá estimada la queja de la Diputación regional y sin efecto la resolución o acuerdo del Gobernador.

(...)

Por lo que respecta a Cataluña, los servicios que actualmente presta la Mancomunidad y personal adscrito, pasarán a cargo de la Diputación Regional, disolviéndose aquélla; así bien será aplicable a los actuales funcionarios de las Diputaciones provinciales catalanas lo establecido con referencia a las Diputaciones en general en la conclusión anterior.

Las Juntas de Gobierno o de otra naturaleza que tenga establecidas la Mancomunidad de Cataluña en las capitales de provincia para el régimen de los servicios que en las mismas presta, se disolveran igualmente y seran substituidas por las Diputaciones provinciales, sin perjuicio del derecho al concurso de Adjuntos que estas tuvieren a bien asociarse, de conformidad a lo expresado en la conclusión décima".

(Arxiu Històric de Girona. Fons de la Diputació de Girona. Llibres d'actes, 27-6-1924).

APÈNDIX NÚM. 4

A LA RECERCA D'UN GOVERNADOR

Informe del governador civil de Girona Prudencio Rodríguez Chamorro del juny de 1926 on, en resposta a una petició de Martínez Anido, proposa a Frederic Bassols i Josep Ferran, com a únics gironins susceptibles a ser promocionats pel càrrec de governador civil en qualsevol provincia de l'Estat.

.....

DON FEDERICO BASSOLS I COSTA de 60 años de edad, natural de Vich, vecino de Gerona, Procurador en ejercicio, muy impuesto en cuestiones de Administración.

Figuró siempre, hasta con orgullo, en los partidos monárquicos combatiendo las tendencias catalanistas extremas.

Desde el año 1904 en que fué elegido Concejal, no ha dejado de laborar por la más sana política españolista y en marzo de 1922 fué el fundador y principal accionista de la Sociedad que en esta capital se constituyó bajo el título de Circulo de Unión Española, con objeto, como dicen sus Estatutos, de estrechar los lazos de unión y afecto entre todos los españoles, difundir el sentimiento patrio y de amor a España cuya unidad nacional se proclama inquebrantable.

Ha sido cinco veces alcalde de la capital, cargo que hoy ocupa con gran competencia y probidad, despues de haber desempeñado con el actual régimen el de vice-Presidente de la Diputación provincial.

Lo juzgo en definitiva en condiciones de la mayor garantia para ejercer elevados cargos públicos, porque además de lo expuesto, goza de buena posición social y es formal y reflexivo.

Gerona 16-6-26.

El Gobernador. Prudencio R. Chamorro

DON JOSE FERRAN GALTER, de 38 años, natural y vecino de Figueras, banquero, especializado en materias económicas y de administración.

Perteneció siempre a la Unión Monárquica, siendo propuesto por ésta y elegido Diputado provincial en primer lugar contra la coalición republicano-nacionalista de Figueras en junio de 1921.

Designado en tiempos del Directorio para el mismo cargo, lo desempeña actualmente con ecuanimidad muy estimable.

En la Comisión liquidadora de la disuelta Mancomunidad, demostró extraordinarias aptitudes financieras y un gran conocimiento de los intereses de esta provincia.

A mi juicio reúne buenas condiciones para ejercer elevados cargos públicos por su posición social, por su reposado temperamento y por el criterio de justicia en que acostumbra a inspirar sus actos.

Gerona 16-6-26.

El Gobernador. Prudencio R. Chamorro

(Archivo Histórico Nacional. Madrid. Sección "Directorio. Gobernación". Serie 37-A, núm.8).

APÈNDIX NÚM. 5

L'AJUNTAMENT DE GIRONA I L'ADVENIMENT DE LA DICTADURA

Quan tot just feia unes hores que es tenia notícia de la intervenció militar i de la imposició d'un nou règim, l'Ajuntament de Girona celebrava una sessió de Ple. Era el dia 14 de setembre de 1923, i fou la darrera en què hi participaren els regidors d'elecció popular. En aquesta sessió hom pot observar el posicionament polític dels components de l'Ajuntament i dels partits que representaven. A través de les manifestacions dels regidors ja es podia intuir quin paper havia de jugar cadascú en el nou règim. En aquell acte ho hi hagué postures radicalitzades contràries a la nova situació, i és que la simple implantació d'una dictadura és un factor prou dissuassori per una hipotètica oposició frontal.

.....

“Diose cuenta de la siguiente proposición: “Los Concejales que suscriben someten a la consideración de la Corporación Municipal, la siguiente proposición: El Ayuntamiento en vista del patriótico movimiento iniciado por el Excmo. Capitán General de Cataluña, que tiende exclusivamente a la salvación de España, adopta el siguiente acuerdo: 1º) Adherirse al llamamiento lanzado al país, por el Excmo. Sr. Capitán General D. Miguel Primo de Rivera. 2º) Trasladar este acuerdo al gobernador encargado del mando de la provincia y al Excmo. Sr. Capitán General. Casas Consistoriales 14 de Setiembre de 1923. Federico Bassols.– Narciso Pérez. J. Bosch. F. Casadevall. F. Bartrina i Mas. J. Sagrera Vizcaino. Joaquín Oviedo.

A petición del Sr. Coll suspendiéndose la sesión para ver si podía establecerse un acuerdo unánime entre todos los señores concejales sobre el asunto a que se refería la proposición.

Reanudada nuevamente la sesión el Sr. Coll presentó la proposición siguiente:

Excmo. Sr. Ante los hechos ocurridos en la política general española,

iniciados en Cataluña, los concejales de la mayoría de este Ayuntamiento, tienen el honor de proponer lo que sigue: 1º) El Ayuntamiento de Gerona expresa su complacencia ante la acción reivindicadora que el movimiento iniciado por el Excmo. Sr. Capitán General de Cataluña puede representar para el saneamiento de la política general de España, sin que esta manifestación envuelva abdicación de las particulares ideologías de los Concejales suscritos. 2º) Que se transmita el anterior extremo al Sr. Gobernador Militar encargado del mando de la Provincia y al Excmo. Sr. Capitán General de Cataluña. Gerona 14 de Setiembre de 1923. J. Vidal. F. Coll. J. de Camps. L. Busquets. Ramon de Llobet. R. Varderi. Rahola. José Calvet. R. Masó. El Sr. Sagrera formuló propuesta verbal en el sentido de que, para evitar discusiones se elevaran a la superioridad las dos proposiciones, después de votadas por los referidos firmantes. El Sr. Coll se opuso a ello, y sostuvo la proposición de la mayoría, entendiendo que constituía una base de coincidencia que permitiera la unanimidad, salvando las convicciones particulares ajenas al caso. El Sr. Sagrera mantuvo su proposición. El Sr. Bartrina sostuvo la de la minoría monárquica, haciendo constar que esta se constituyó con independencia de los partidos turnantes, sobre las tres bases de religión, monarquía y españolismo. Sus análogos términos se expresó el Sr. Presidente, añadiendo que al tener noticia del movimiento se puso a disposición de la autoridad que lo representaba la cual le dijo que continuara en su sitio. Los Sres. Busquets y Rahola manifestaron también la conformidad de los republicanos con la proposición de la mayoría y la imposibilidad de aceptar la suscrita por los concejales monárquicos, que implicaría dejación de sus ideales republicanos; rechazando asimismo la solución propuesta por el Sr. Sagrera. Declarando suficientemente discutido el asunto el Sr. Presidente lo sometió a votación, siendo rechazada la proposición de la minoría monárquica por 9 votos de los Sres. Rahola, Llobet, Busquets, Camps, Calvet, Varderi, Coll, Masó y Vidal, contra 7 de los Sres. Bosch, Oviedo, Casadevall, Pérez, Bartrina, Sagrera, y Presidente. Por igual número de votos de los mismos señores fueron seguidamente, aprobada la de la mayoría, y desestimada la del Sr. Sagrera”.

(Arxiu Històric de la Ciutat de Girona. Llibres d'actes, 14-9-1923)

APÈNDIX NÚM. 6

DENÚNCIES ANÒNIMES

La implantació del règim militar va originar l'establiment d'un sistema de depuració fonamentat en les denúncies anònimes. Aquest mecanisme va comportar que es prodiguessin les acusacions, inculpacions i delacions gratuïtes, que no responien a gaire res més que a simples venjances personals entre veïns o enemics irreconciliables.

Presentem el cas de Francesc de Budallés, inspector de productes de medicina a l'aduaneta de Port-Bou, el qual va patir una denúncia pel seu suposat catalanisme. Intuïm que Budallés era una persona de prestigi que gaudia d'excel·lents relacions amb personatges distingits de la societat catalana, com ara l'enginyer director de les obres del Port de Barcelona, que van intercedir al seu favor. Aquest cas, esdevingut de l'octubre de 1923 fins a finals del mateix any, va generar un munt de correspondència i informes –conservats a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid– entre diferents persones, autoritats locals i estatals. Finalment el procés es va sobreseure. Un significatiu informe que integra l'expedient Budallés –on no hi consta ni la data ni l'autor– exemplifica la inefectivitat del sistema de denúncies anònimes, circumstància que va copsar mesos més tard el propi Primo de Rivera.

.....

1º.- El día 4 de Octubre, el Sr. Gobernador de Gerona, dejó suspenso de empleo al Inspector de géneros medicinales de la Aduana de Port-Bou Dr. Budallés, fundando la suspensión, en que éste Sr. era Jefe de una banda separatista.

2º.- Sirvieron de base á la determinación del Gobernador de Gerona:

a).- Una denuncia firmada por un soldado del Regimiento de Asia, que conoce tanto al Dr. Budallés, que hasta su nombre equivoca.

b).- Una información hecha por el Sr. Teniente de la Guardia civil de Llansá, que es evidentemente tendenciosa, ó cuando menos poco delicada, pués

dicho Teniente es cuñado de un sobrino del Dr. Budallés con el que no tiene relaciones amistosas, y por otra parte, la molestia que pudo producirle, el que el Dr. Budallés se viese obligado á afearle la conducta, un día que éste Sr. hablaba en lugar público en términos despectivos de la lengua catalana.

c).- La sola persona ó autoridad que informó al Sr. Teniente de Llansá, es el ex Alcalde de Port-Bou, enemigo político y personal del Dr. Budallés, cuyas condiciones morales son bien conocidas en toda la comarca.

3º.- El Dr. Budallés, acompañado de personalidades de alto prestigio moral, político y científico, fué presentado al Sr. Subsecretario de Gobernación, General Martínez Anido, ante el cual, desvirtuó los cargos que se le imputaban, ofreciéndole al General Martínez Anido, mandar abrir una información, y resolver en definitiva con estricta justicia.

4º.- El Dr. Budallés personose en el Gobierno civil de Gerona, y el Sr. Gobernador le dijo que se le había mandado abrir una información, pero como él tenía formado concepto del asunto, no haría la información aconsejándole que procurase que su asunto, se resolviese en el Ministerio de Gobernación.

5º.- El Dr. Budallés, acompañado de las mismas personalidades visitó por segunda vez al General Martínez Anido, al que expuso lo que le había dicho el Gobernador de Gerona. El Sr. Anido le aconsejó, hiciese una solicitud al Sr. Presidente del Directorio, pidiéndole la formación de un expediente y el nombramiento de un Juez especial, para que formulase los cargos que se imputan al Dr. Budallés y esclareciese la verdad de los hechos.

6º.- El Dr. Budallés hizo seguidamente la solicitud (24 Octubre) habiendo recibido días después, carta del Sr. Secretario del Directorio, diciéndole que aquella había sido recibida en la Presidencia, y que se le daría curso.

7º.- Como el tiempo transcurre y nada se resuelve, el Dr. Budallés suplica se haga la siguiente recomendación al Sr. Presidente del Directorio, General Primo de Rivera.

(Archivo Histórico Nacional. Madrid. Sección "Directorio. Gobernación". Serie 18-A, expediente núm. 1).

APÈNDIX NÚM. 7

LES PRESONS DE LA DICTADURA

Si bé la dictadura de Primo de Rivera es va imposar de forma incruenta i les execucions al llarg d'aquests anys foren mínimes –a diferència del franquisme–, molts ciutadans foren condemnats a la presó. Els centres penitenciaris van veure multiplicar de manera vertiginosa la seva “clientela”, i a la ciutat de Girona la presó no tingué prou capacitat per acollir els detinguts pel cas del CADCI. Aportem el testimoni de dos presos de la Dictadura: Albert de Quintana, advocat regionalista, empresonat precisament per llur adhesió a la proposta del CADCI, i Modest Palahí, víctima de l'exacerbat control que el règim aplicà a les persones amb idees esquerranes. La situació de la presó de Girona era infausta, aspecte aquest que, convé recordar ja ens havia expressat Narcís Xifra i Riera quan ens explicà les pèssimes condicions en què es troba el seu germà Ramon, empresonat arran del sermó del pare Bartomeu Barceló a la Catedral de Girona.

.....

LA PRESÓ DE GIRONA

La Dictadura m'honorà portant-me a la presó de Girona sens dubte per la meva significació catalanista, encara que fou oficialment motivat per la causa que sobre sedició va seguir-se contra els regidors de la majoria del Ajuntaments de Catalunya, per la seva adhesió al plebiscit proposat per el “Centre de dependents” de Barcelona. Així al menys va dir-m'ho en preguntar-me, el Jutge militar, tot fent-me avinent que em rebia la declaració, per ésser també el principal responsable com a primer firmant de la proposició que en dit sentit va ésser aprovada per l'Ajuntament d'aquesta ciutat, després d'haverme cabut igualment l'honor de defensar-la amb èxit. I no cal dir pas, l'estranyesa que havia de causar-me l'ésser processat en causa sobre sedició, tinguent en compte que solament poden conceptuar-se com a

reus de sedició, segons l'article 250 del Còdi Penal, que regia aleshores, els que s'aixequen pública i tumultuàriament per a aconseguir "per la força o fora de les vies legals" els objectius que en dit article es determinen dintre els quals no em trobava ni em podia trobar-me segurament comprés per que jo solament aixecat en armes contra les perdis i les guatlles, mogut de les meves aficions cinegètiques, i encara fent-ho proveït de la corresponent llicència de caça i per tant, dintre de les vies legals.

El concepte que em mereix la presó de Girona no pot ésser més desfavorable, perquè esta mancada de les cel.les de separació indispensables entre els delinqüents comuns i els polítics, i perquè és tètrica, humida i freda, i ademés, per raons de netedat fins al punt de que tinc la seguretat que si no ens haguessin traslladat del departament dels homes, als de les dones, en els quals ja poguerem abastament rentar-nos en el gran safareix existent en el pati, crec que m'hauria mort.

L'últim dia que estiguerem reclosos a la presó, quan ens trobàvem dinant a l'enfermeria de la dita presó de dones que havíem convertit amb els companys en menjador, vàrem veure de repent aparèixer per la porta a l'amic Paulí Geli, diputat provincial, al qual havien tret del departament conegut per *el pou* (el de càstic) per a portar-lo al nostre costat. Venia encara astorat per les facècies de que l'havien fet víctima, l'encoratjàrem, el convidàrem a dinar amb nosaltres i com que va dir-nos que ho havia fet ja, vàrem dir-li "doncs us convidem aquesta tarda a un xampany d'honor" cosa que vàrem poder realitzar mercès a l'assistència dels bons ciutadans de Girona, que durant la nostra estada a la presó ens omplirem d'obsequis, vins exquisits i tabacs, que passaven a les nostres mans després d'haver pogut aconseguir rompre per un cap, la tela metàlica que hi havia existent a la doble reixa de la presó.

I, dit tot això, solament em resta afegir que, al meu entendre, no es pot resoldre el problema de la presó de Girona, més que fent-ne una enterament nova, a plé sol, i amb les degudes condicions d'higiene i salubritat, i de consideració als homes que tenen la desgràcia d'haver d'anar-hi molts d'ells com ja s'ha vist essent completament ignocents.

ALBERT DE QUINTANA I SERRA

Quan el cèlebre Urquia em deixà sortir de la presó em digué que em deixés del comunisme, cosa que ni jo ni cap dels que em coneixien sabíem que en fos.

El concepte que ens mereix la presó de Girona és que hauria d'ensulsiar-se perquè és una barraca indecent, ja que en un dels calabòços inclús hi havia un cairat per aguantar el sostre del damunt, posat entre sostre i pla i les parets completament esquerdades per on sortia la companyia inacabable i que no ens deixava dormir tranquils.

Puc dir que tot i trobar-me al mig de desconeguts de tota mena, m'hi trobava relativament bé i se'm tractà força bé i solament una vegada fòrem amenaçats de portar-nos al quarto fosc per no volguer anar a missa.

Si és que són necessàries les presons per la gent honrada, que en facin una de nova on es tractin les persones com a tals.

MODEST PALAHÍ

(Publicat a *Clarinet*, Girona, 5-4-1931).

APÈNDIX NÚM. 8

PREMSA SANCIONADA

Oferim una relació exhaustiva de la premsa repressaliada a les comarques gironines. A partir de les dades de què disposem –exposades de manera sintètica, però molt visible en la figura núm. 5– podem extreure conclusions molt significatives. Cal suposar que la vehemència repressora dels primers mesos de la Dictadura, amb diverses clausures i la imposició de la cultura de la por, va estalviar, en bona mesura, l'activitat sancionadora en els primers mesos de 1924. Amb tot, el cènit de la repressió a la premsa gironina es produeix en el segon semestre de 1924, quantitativament i també –hom pot considerar– qualitativament, si atenem les sancions a *El Gironès* i finalment la seva clausura.

D'altra banda, el període en què Arturo Carsi i Juan de Urquía ocupen el càrrec de governador civil de Girona, fins l'agost de 1924 el primer, i l'any immediatament posterior el segon, coincideixen en una època d'intensa repressió, per bé que durant el mandat de Rodríguez Chamorro –sobretot el segon semestre de 1926– sovintegen les sancions a la premsa. De manera objectiva aquesta dada desmenteix, en part, la consideració que defineix a Rodríguez Chamorro com un personatge d'una actitud molt més permissiva, i per tant és difícil establir una discontinuïtat en l'exercici de la repressió. Malgrat això, i atenent l'actuació general de cada governador, és indubtable que Carsi i Urquía destacaren més per la seva intransigència i la seva capacitat d'executar els principis repressors de la Dictadura.

Març 1924:

-Suspensió durant dos mesos de *La Comarca d'Olot*.

Maig 1924:

-Suspensió per un mes i multa de 250 pessetes a *El Gironès*, per la publicació d'informacions tendencioses. S'especula que no tornarà a sortir.

Maig 1924:

- Suspensió i multa de 500 pessetes a *Pessigolles d'Olot*.

Juliol 1924:

-Suspès temporalment el *Diario de Gerona*, ja que el director d'un periòdic local no pot residir fora de la província on es publica el diari. Sota aquest argument el governador Carsi manté que no es tracta d'una suspensió, sinó de l'obligació del periòdic de posar-se en condicions legals. El diari resta tancat quatre dies.

-Es deixa de publicar durant 15 dies *El Eco de Gerona*. Ignorem els motius.

Agost 1924:

- Suspès durant dos mesos *El Deber* d'Olot.

Setembre 1924:

- Suspensió temporal del *Niño Jesús de St.Hilario*, de St. Hilari Sacalm, per no portar els originals a la censura.

Octubre 1924:

- Suspès durant una setmana *El Eco de Gerona*.

Novembre 1924:

- Multa de 250 pessetes a *Diario de Gerona*.

-Multa de 250 pessetes a *El Gironès* per no informar degudament del nombre de signants del manifest de la U.P. a la ciutat de Girona.

Desembre 1924:

-Suspès indefinidament *El Gironès*. Sens dubte la suspensió responia al caràcter catalanista de la publicació. Un any més tard, el 13 de desembre de 1925, el periòdic addicte al règim i de marcada tendència anticatalanista, *La Voz de Gerona*, recordava que la causa de la sanció governativa de *El Gironès* raïa en el fet de ser *desafecto a la Patria española*.

-Suspensió de 6 mesos a *Nova Vida* de Llançà, "per una acusació absurda i gratuïta contra l'Ajuntament".¹

Febrer 1925:

-Suspès per espai d'un mes el *El Heraldo de Gerona*. Cal indicar que el seu propietari Jaume Roure mantenia una amistat personal amb el governador Juan de Urquía.

Juliol 1925:

- Multa de 250 pessetes i suspensió de dos mesos a *El Norte* per publicar, el 4 de juliol de 1925, una notícia sense haver passat la censura. Segons la nota

---

¹ Josep Clavaguera, *Llançà. Notes històriques*, Ajuntament de Llançà, 1986.

oficiosa del govern civil es tractava d'un *suelto*, notoriament tendenciosos, acerca del homenaje de Figueras en honor del ilustre patricio don Onofre Pont (president de la Diputació de Girona) y Sres. Dalfó, Ferran y Palmer (alcalde de Figueres). La notícia de *El Norte* feia una valoració de l'homenatge i apuntava la inconveniència que els mateixos homenatjats fossin els organitzadors de l'acte: *Ello constituye un error de táctica, pues siendo importantes los merecimientos de algunos de dichos señores, la opinión no les reconoce cuando ve ciertas cosas*. El dia 29 d'agost *El Norte* reapareixia.

-Multa de 250 pessetes al *Diario de Gerona* per publicar una notícia aparescuda a *El Norte* de Girona, que hom suposava havia passat per censura, referent a un homenatge celebrat a Figueres.

Octubre 1925:

-Multa de 100 pessetes a *El Norte* per publicar una notícia referent a la dimissió de Font i Fargas sense haver passat per la censura.

Gener 1926:

- Multa de 500 pessetes a *La Voz de Gerona* "por defectos de censura".

-Multa de 250 pessetes al *Diario de Gerona* per haver fet constar en el mateix número quatre vegades que han passat per la censura. El governador condona la multa prèvia justificació dels responsables del diari.

Abril 1926:

- Suspensa per un mes la *Revista d'Olot*.

Agost 1926:

- Multa de 150 pessetes a *El Autonomista* per l'article "El culto a la librea".²

-Multa de 250 pessetes a *El Heraldo de Gerona* per haver sotmès a la censura uns versos que el governador creia que tendien, en forma irònica, a desprestigiar la seva autoritat. A instàncies de l'Associació Periodistes de Girona li és commutada la sanció.³

-Multa de 300 pessetes al *Diario de Gerona* per unes galerades presentades a la censura i que segons el governador: *Envuelven las extralimitaciones a que*

---

² Veure apèndix núm. 9.

³ Malauradament no es conserva cap exemplar d'aquest número als centres públics d'investigació. A l'hemeroteca de la Casa de Cultura Bisbe Lorenzana de Girona –la més important pel que fa a premsa gironina– la col.lecció de *El Heraldo* passa del número 9792 (31-12-1925) al núm. 9933 (2-1-1930).

*esta sanción se refiere, el párrafo tachado en el artículo titulado "Las Masias" y el suelto también tachado en que brinda a los buenos entendedores de su política disolvente, marcado interés sectario porque continúe laborando en la impunidad un vulgar delincuente, que hoy se encuentra detenido.*⁴

Setembre 1926:

- Suspesos per l'autoritat governativa *Pirineo* i *Ceretania* de Puigcerdà.

-El dia 1 és suspesa de nou la *Revista d'Olot*. Al cap de tres dies, i una vegada el governador s'entrevista amb els seus redactors hom permet la seva reobertura.

-Multa de 200 pessetes a *El Norte* per publicar una nota sense haver passat per censura.

Novembre 1926:

-S'aixeca la suspensió a *Acción Social Obrera* de Sant Feliu de Guíxols, que feia un temps que durava.

Gener 1927:

-El governador suspèn per dos mesos *La Comarca* de Figueres: *Por su obstinada rebeldia contra la censura y su sistemática campaña contra los que con la confianza del gobierno integran el Ayuntamiento de Figueras.*⁵

Juny 1927:

-Suspès *L'Avi Muné* de St.Feliu de Guíxols. Reapareix al cap d'uns dies.

Juliol 1927:

-Suspès dos mesos i denunciat al jutjat militar *Recull* de Blanes: *Por presentar a la censura un comentario manifestadamente antipatriótico sobre banquete celebrado en la Habana en honor Doctor Saye.*⁶

-Suspensió de vuit dies al *Diario de Gerona* per publicar una crítica, parcialment censurada, que feia referència a la imposició d'una multa al duc de San

---

⁴ Veure capítol 13, i apèndix núm. 10.

⁵ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 49-A, lligall núm. 11, doc. núm. 45. Telegrama núm. 367 del governador civil de Girona al ministre de Governació. Data 18-1-1927. L'endemà dia 19, el ministre contesta al governador: *Recibido telegrama V.E. me parece bien su acuerdo de suspender por 2 meses al semanario de Figueras "La Comarca"*. A.H.N. doc. núm. 46.

⁶ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 49-A, lligall núm. 11, doc. núm. 49. Telegrama núm. 547 del governador civil de Girona al ministre de Governació. Data 29-6-1927. L'endemà el ministre dóna llur conformitat amb la sanció. A.H.N. doc. núm. 50.

Pedro de Galatino, així com per entendre que hi havia hagut una voluntat de desprestigiar al règim. El governador de Girona féu avinent al ministre: *Tengo honor en informar V.E. que por haber publicado una noticia relacionada con la multa extrarreglamentaria impuesta al Sr. Duque de San Pedro de Galatino, parte de cuyo suelto habia sido tachado por la censura de este Gobierno y por sostenerse en un sistema sobre el que ya se le habia llamado la atención de insertar un extracto de prensa en el que deliberadamente aprovecha cuanto puede restar prestigio a la actuación del Gobierno, he decretado hoy la suspensión por 8 dias del periódico de estas capital titulado "Diario de Gerona".*⁷ L'article en qüestió –publicat el 19 de juliol– deia textualment: *Una multa extrareglamentaria: Se ha impuesto una multa de 50.000 pesetas al duque de San Pedro de Galatino por hablar mal del Ayuntamiento.* Quan torna a sortir, el dia 28, el *Diario de Gerona* publica treballs previstos pels anteriors números. De fet, el *Diario de Gerona* va estar de sort, atès que la voluntat del ministre era que la sanció fos major, segons es desprèn de la resposta que donà al governador de Girona: *No solo estoy conforme con la imposición de ocho dias suspensión a "Diario de Gerona", sino que creo debe ud. ampliarla hasta un mes pues es preciso reprimir con mano dura las infracciones sistemáticas y tendenciosas.*⁸

Setembre 1927:

-Suspès el periòdic quinzenal *Rialles d'Olot*.

Octubre 1927:

-Suspès *Acción Social Obrera* de Sant Feliu de Guíxols. El governador civil de Girona informa que: *Por el espíritu revolucionario y de rebeldía que inspira alguno de los artículos últimamente publicados en el semanario de San Feliu de Guíxols titulado "Acción Social Obrera", agravado este hecho por haber insertado sueltos que habían sido tachados por la censura, he decretado la suspensión hasta*

---

⁷ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 49-A, lligall núm. 11, doc. núm. 52. Telegrama núm. 371 del governador civil de Girona al ministre de Governació. Data 19-7-1927.

⁸ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 49-A, lligall núm. 11, doc. núm.53. Telegrama núm. 437, del 20-7-1927.

*nueva orden de dicho periódico.*⁹ El periòdic surt per darrera vegada el 22 d'octubre de 1927 (núm. 492). Vuit mesos i mig després, el 14 de juliol de 1928, torna a aparèixer encetant la numeració.

Setembre 1928:

-Suspès *L'Avi Muné* de Sant Feliu de Guíxols. Reapareix als pocs dies, mercès a un indult.

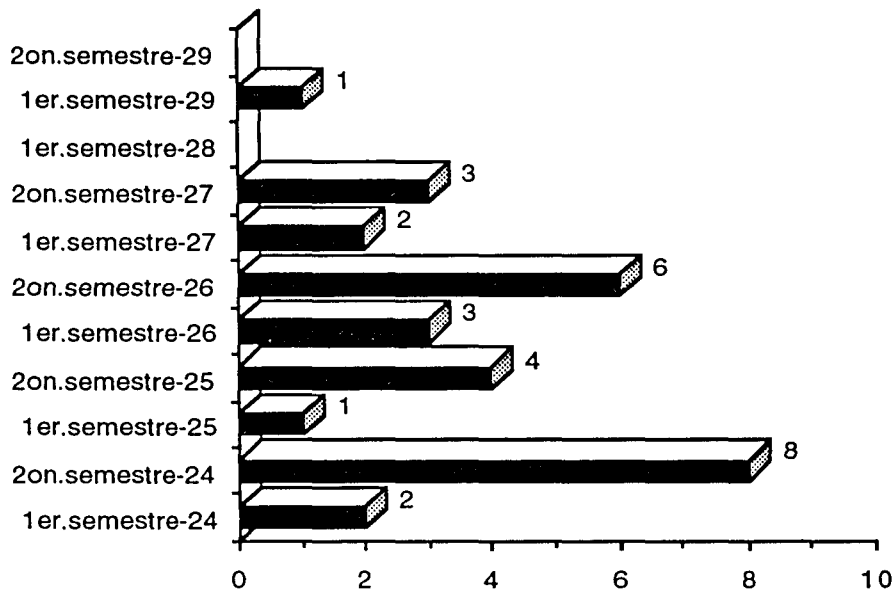
Maig 1929:

-Multa de 500 pessetes al *Diario de Gerona* per l'article "La multitud en el Estadio",¹⁰ considerat per les autoritats com a catalanista.

---

⁹ Archivo Histórico Nacional. Madrid. Secció "Directorio. Gobernación". Sèrie 49-A, lligall núm. 11, doc. núm.54. Telegrama núm. 530 del governador civil de Girona al ministre de Governació. Data 27-10-1927.

¹⁰ Veure apèndix núm. 9.

Gràfic núm. 5. Premsa sancionada.

Periodistes

Setembre 1923:

-Desterrament a Saragossa del corresponçal de *Las Noticias* de Barcelona a Olot, Martirià Rigola Torras, per haver ofès al delegat governatiu Antonio Rauda. Se l'acusava de separatista. El governador Juan de Urquía no accepta intercedir a favor del periodista, qual se li ho demana, al·legant que no vol posar en qüestió l'autoritat del delegat governatiu. L'indult tarda a arribar més d'un any, el novembre de 1924.

Març 1924:

-Desterrat, per ordre del governador militar de Barcelona, a Caspe l'ex-diputat provincial per Figueres i ex-tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona, Carles Jordà per un article publicat a un periòdic de Figueres, segons informa la premsa gironina, per bé que la causa principal del desterrament era la ideologia catalanista

de Jordà i les seves connexions amb la Societat de les Nacions.¹¹

Novembre 1924:

-Es requereix a l'escriptor empordanès Josep Pla per un delictes d'impremta, sobre el tema del Marroc.

Setembre 1926:

-Si bé no es tracta específicament d'un periodista, es condemnà a un any i vuit mesos de presó i a una multa, al regidor de l'Ajuntament de Palamós Alexandre Oriols per un un escrit que hom considerà que contenia injúries greus contra Josep Camós.

Agost 1928:

-Multes de 1000 pessetes a l'escriptor empordanès J.Puig i Pujades per un article publicat al *Diario de Gerona*, el 16-8-1928, amb el títol "Per una Solidaritat Intercomarcal",¹² on exposa la necessitat de millorar les relacions entre dues capitals tradicionalment "oposades": Girona i Figueres, alhora que ho vol fer extensiu a totes les poblacions catalanes, i també demana més comunicació entre els intel.lectuals. No sabem esbrinar el motiu de la sanció, i només com a simple hipotesi apuntem la possibilitat que les autoritats interpretessin que la solidaritat posés en perill la unitat espanyola, en paràgrafs com aquest: *I a més d'aquesta mutua comprensió forçosament fecunda en tots sentits, quantes empreses podrien dur-se a terme tant en l'ordre des salvar el tresor artístic de la nostra terra, com en el d'aixecar els esperits a favor d'una noble causa?*, o bé que fessin una doble lectura de la rivalitat comarcal: *apart la diversitat de temperaments que indubtablement existeix entre les diferents comarques gironines, hi ha una antipatia de la periferia contra el centre.* Puig Pujades es beneficia de l'indult decretat un mes més tard.

Repressió a Catalunya i a la resta de l'Estat

Oferim, tanmateix, un recull de premsa sancionada, i que es publicava més

---

¹¹ Veure capítol núm. 13.

¹² Veure apèndix núm. 9.

enllà de les comarques gironines. Així, la següent relació té com a objectiu presentar una mostra de diverses publicacions repressaliades a Catalunya i a la resta de l'Estat,¹³ on s'hi constata la diversitat geogràfica i sobretot les motivacions principals que originen les sancions. D'altra banda, serveix, també, com a model comparatiu de la relació anterior referida a les comarques gironines.

Setembre 1923:

-Processat a Barcelona Lluís Bertran i Pijoan, redactor de *La Veu de Catalunya*.

-Clausurat l'òrgan catalanista-republicà de Reus, *Foment*.

Octubre 1923:

-Detingut un redactor de *La Acción*, de Madrid, i diversos col.laboradors provinents del cos de presons que havien publicat uns articles al periòdic.

Novembre 1923:

-Suspès per ordre governativa el setmanari infantil català, fundat per Avel·lí Artís el 1921, *Mainada* de Barcelona.

Gener 1924:

-Suspenden la publicació *La Actualidad Financiera* de Madrid i sotmeten al fur militar a l'autor d'un article que el Directori considerarà insidiós, que feia referència a un decret promulgat per Primo de Rivera sobre l'actuació d'empreses navieres que efectuaren transports durant la darrera guerra europea. Tanmateix es desterra a les Canàries al marquès de Cortina, inspirador i propietari de la revista, per bé que retorna quan porta menys d'un mes de desterrament.

Febrer 1924:

-Multa de 250 pessetes a *La Publicitat* de Barcelona per publicar un escrit sense haver passat per la censura.

-Suspensió de dos dies al *Heraldo de Madrid* per haber insertado una información sobre la libertad de una señorita, asunto del que se ocupó el marqués de Estella hace poco en sus manifestaciones a los periodistas.

Abril 1924.:

---

¹³ Les dades han estat obtingudes, bàsicament, de les notícies publicades a la premsa de les comarques gironines. Això ens permet, tanmateix, de conèixer fins a quin punt les informacions referides a multes i tancaments de periòdics arribaven a les redaccions dels periòdics gironins.

-Condemnat l'ex-director del periòdic *Foment* de Reus.

-Desterrat a Osca durant un mes el periodista Josep M. Puigbó, director de *El Dia* de Terrassa.

Maig 1924:

-Suspès per ordre governativa *La Veu de Tarragona*.

-Vuit dies de suspensió i 500 pessetes de multa a *La Veu de Catalunya*.

-Empresonat el director de la publicació jaumista de Valls *Juventud*, Tomàs Caylà. És alliberat als pocs dies.

-Suspès per ordre governativa *La Acción* de Madrid per publicar una notícia sense haver passat per censura.

Juny 1924:

-Processen al director de *El Socialista* Pablo Castellano per haver inserit en el diari el text la conferència "El problema de las responsabilidades" que va pronunciar Indalecio Prieto l'abril de 1923.

-Empresonat novament el director de *Juventud* Tomàs Caylà.

-Empresonen a Valentin Blas Andrade director de l'antic diari de Vigo *Galicia*, per no pagar una multa de 250 pessetes.

-Multa de 250 pessetes a *La Protesta* de Barcelona per reproduir extensos espais en blanc, en el lloc on la censura no havia autoritzat la publicació de textos.

-Suspensió de vuit dies i multa de 500 pessetes al *Correo Catalán* per haver publicat –el dia 19– l'article intitolat "Del momento".

Juliol 1924:

- Multa a *El Llamp* de Gandesa per la inserció d'una cançó popular.

Gener 1925:

-Empresonats, i posats a la disposició de les autoritats militars, el director del periòdic *La Unión* de Tarazona i l'inspector municipal de Villarroya de la Sierra, Ricardo Conde, autor d'un article publicat en aquell periòdic on s'elogiava a Blasco Ibáñez i es censurava a les institucions.

-Suspès per tres dies *La Voz* de Madrid.

-Suspensió de quinze dies per *El Diario de Mataró*.

-Suspensió del dia 24 al 31 de *La Voz de Soria*, per una proposta del seu director Mariano Granados d'aplicar una contracensura a les notes oficioses del

dictador.¹⁴

Febrer 1925:

-Suspès governativament el diari jaumista de Pamplona *El Pensamiento Navarro*.

-Empresonat el director de *La Voz de Soria*, Máximo Granados.

Agost 1925:

-Suspensió de cinc dies a *El Liberal* de Madrid per publicar amb motiu de l'aniversari de la mort al Marroc del fill del comte de Romanones, una fotografia d'aquest i un titular que no havia passat per censura, i que deia "El Conde Romanones llora aún, como cualquier padre español y como tantos padres españoles, la temprana muerte de su hijo querido".

-Multa de 500 pessetes i recollida d'exemplars del darrer número de *El Noticiero Universal* de Barcelona per no haver passat per censura, on publicava una informació referida a la situació al Marroc.

-Multa de 500 pessetes i recollida d'exemplars del darrer número de *La Noche* de Barcelona per no haver passat per censura.

-Multa de 500 pessetes a *El Dia Gráfico* de Barcelona per publicar una informació sobre l'atac d'Alhucemas sense haver passat per censura.

-Multa de 500 pessetes a *La Publicitat* de Barcelona per publicar una informació sobre l'atac d'Alhucemas sense haver passat per censura.

-Multa de 500 pessetes a *Las Noticias* de Barcelona per publicar una informació sobre l'atac d'Alhucemas sense haver passat per censura.

-Multa de 250 pessetes a *La Gaceta de Cataluña* de Barcelona per publicar, sense haver passat per censura, un article sobre una sessió de l'Ajuntament on s'acordà unes reformes al carrer Balmes.

Octubre 1925:

-Suspès i multat amb 200 pessetes *Juventud* de Valls.

Novembre 1925:

-Multa de 500 pessetes a *El Liberal* de Barcelona per publicar *un suelto sobre la carne*.

---

¹⁴ Fou l'únic periòdic suspès a tota la província de Soria durant la Dictadura. Emilio Pérez Romero, op. cit. pàg. 118.

Desembre 1925:

-Multa a *La Publicitat* de Barcelona, de 250 pessetes per publicar un telegrama sobre la situació al Marroc.

Gener 1926:

-Multa de 500 pessetes al *Noticario* de Barcelona per publicar una informació sobre l'homenatge a Santiago Rusiñol que no havia estat autoritzada a d'altres publicacions.

Febrer 1926:

-Empresonat el director de *La Publicitat* Salvador Millet Millet. És alliberat al cap de 15 dies.

Març de 1926:

-Suspensió i multa de 500 pessetes a *El Progreso* d'Almeria per negar-se a passar la censura prèvia.

-Multa de 500 pessetes a *Las Noticias* de Barcelona.

Abril 1926:

-Empresonat durant uns dies el redactor de *La Veu de Catalunya* Rafael Benet.

-Suspensió indefinida i multa de 25.000 pessetes a *La Epoca* de Madrid per un article del seu redactor en cap Mariano Marfil, on feia referència a l'homenatge als pilots dels Plus Ultra, i en especial al comandant Franco. El règim considerà l'article "delictivo, insidioso, pleno de perversa intención, con tendencia a sembrar el descontento y la indisciplina entre jerarquías y núcleos militares, creyendo sin duda al Poder público tan débil o tan sandio que habría de consentir sus maniobras". La reacció de la premsa, en general, féu que es rebaixés la sanció a 12.500 pessetes –pagades pel conjunt de directors dels diaris madrilenys– i la suspensió a tres dies.¹⁵

Maig 1926:

-Suspensió de *El Norte de Castilla* i presó pel seu redactor Nicolás Pedrosa.

-Suspensió i multa de 1000 pessetes a *El Pueblo Gallego*.

-Suspès durant quatre dies *El Diario de Lérida*.

Juliol 1926:

---

¹⁵ Veure P. Gómez Aparicio, op. cit. pàg. 55-57.

-Consell de guerra contra el periodista Inocenci Ferrer per publicar un article a *La Protesta* de Buenos Aires contra Martínez Anido i Arlegui. Li demanen 3 anys de presó i 500 pessetes de multa.

Setembre 1926:

-Un dia de suspensió per *La Región* de Santander.

-Cinc dies de suspensió per *El Diario de Galicia* de Vigo.

-Quinze dies de suspensió per *El Pensamiento Navarro* de Pamplona.

Novembre 1926:

- Multa de 500 pessetes i suspensió de 2 mesos a *Renovación* (¿?).

Gener 1927:

- Multa de 500 pessetes a *El Diluvio* de Barcelona per un editorial on critica el govern de Venezuela.

-Suspès el *Diari de Mataró* per publicar una notícia sense passar prèviament per la censura.

Febrer 1927:

-Multa de 1000 pessetes i suspensió de 15 dies –que es condonaran– al diari republicà de València *Las Provincias*.

Març 1927:

Desterrament de dos mesos del redactor de *El Correo Catalán* Domènec Farrell Valls a Estèrri d'Àneu

Abril 1927:

-Tres dies de suspensió per *La Vanguardia* per haver publicat una informació sobre un consell de guerra que no tenia l'autorització de la censura.

-Quatre mesos de suspensió per el *Diario de Tarragona*, per la publicació d'un vers acròstic on es llegia "Visca Catalunya Lliure". El vers fou un parany del censor, el qual l'havia enviat al director del diari, amagant la seva identitat en un nom fals –prevere J. Villegas–, i en forma de poema religiós. El director del diari, Luis de Salvador, fou empresonat durant uns dies.

Juny 1927:

-Suspesa *Llibertat* d'Igualada.

Agost 1927:

- Multa de 250 pessetes per no passar per la censura la *Hoja Oficial*.

-Multa de 500 pessetes per no passar per la censura el diari barceloní *La Publicidad*.

-Multa de 500 pessetes per no passar per la censura el diari barceloní *El Noticario*.

-Suspès per vuit dies *El Socialista* de Madrid per publicar galerades que no havien passat per la censura.

Octubre 1927:

-Multa de 500 pessetes i cinc dies de suspensió a *El Dia* de Palma de Mallorca.

Novembre 1927:

-Multa de 3.000 pessetes i apercibiment de suspensió de tres mesos a *La Libertad* de Madrid, per un article que feia referència al trencament unileteral per part del govern xinès del tractat polític i comercial vigent amb l'Estat espanyol, expressat en els següents termes: "Los españoles de ahora no merecemos respeto ni de los chinos".¹⁶

Desembre 1927:

-Presta declaració a Madrid, i posteriorment es posat en llibertat el periodista Roca, redactor en cap de *El Correo Catalán*.

-Suspensió de deu dies a *El Dia* de Palma de Mallorca per un article signat per Gabriel Alomar.

Gener 1928:

-Suspensió de vuit dies a *La Publicitat* per publicar, sense passar per censura, una ressenya d'un acte literari celebrat als Pirineus Orientals en honor al poeta rossellonès Joan Pons.

Març 1928:

- Multa de 1000 pessetes i suspensió de quinze dies a *La Publicitat* per publicar un anunci tendenciós.

Setembre 1928:

-Suspès indefinidament el diari republicà *El Progreso* de Barcelona. Torna a sortir al cap de tres dies, i posteriorment tornarà a ser tancat.

-Suspès *La Voz de Guipúzcoa* de Sant Sebastià.

---

¹⁶ Veure P. Gómez Aparicio, op. cit., pàg. 58.

Novembre 1928:

-Empresonats el director i l'administrador de *La Veu de Catalunya*, per ofenses del periòdic a l'idioma castellà.

Deseembre 1928:

-Suspès el diari *El Pla de Bages* de Manresa per publicar un article considerat tendenciós.

-Multa de 500 pessetes al diari barceloní *El Noticiero Universal* per no haver portat a la censura les galerades de la sessió de l'Assemblea.

Abril 1929:

- Multa a *Las Noticias* de Barcelona per no portar els originals a la censura.

-Multa a *La Vanguardia* de Barcelona per no portar els originals a la censura.

Maig 1929:

- Multa de 50.000 pessetes al *Heraldo de Madrid*.

Juny 1929:

-Multa de 500 pessetes al periòdic barceloní *El Diluvio* per reproduir unes declaracions que feu Stresseman a Sant Sebastià.

-Multa de 500 pessetes al periòdic barceloní *Las Noticias* per reproduir unes declaracions que féu Stresseman a Sant Sebastià.

-Nova multa a *Las Noticias*, per haver publicat sense permís la notícia del rescat dels tripulants del "Dornier 16" per part d'un vaixell norueg.

Juliol 1929:

-Desterrat a Terol el corresponsal d'un diari de Barcelona a Reus per menystenir el castellà.

Setembre 1929:

- Multa de 1000 pessetes a *La Nau* de Barcelona.

Novembre 1929:

-Suspensió de *El Matí* de Barcelona, per publicar una notícia sense haver passat per la censura.

-Suspensió de *Las Noticias* de Barcelona, per publicar una notícia sense haver passat per la censura.

APÈNDIX NÚM. 9

TEXTOS MALEÏTS

Hem seleccionat quatre textos periodístics que foren objecte de sancions governatives. El primer, "El culto a la librea" és un al·legat contra els uniformes i la militarització de la societat. Va representar una multa de 150 pessetes per *El Autonomista*. El segon, "La multitud en el Estadio" recull reminiscències d'un passat recent gloriós i lliure, d'una manera implícita es pot interpretar com una crítica a la situació actual. Va significar una multa de 500 pessetes al *Diario de Gerona*. El següent article que oferim és obra de Josep Pla i li va originar l'obertura d'un llarg procés. En l'escrit el literat i periodista empordanès critica l'estratègia de Primo de Rivera en el Marroc. El tractament del tema del Marroc a la premsa fou un dels més combatuts per la censura. El darrer article d'aquesta selecció és "Per una solidaritat intercomarcal" del republicà federal de Figueres Josep Puig i Pujades. Possiblement les autoritats interpretaren que l'escrit tendia a disgregar el concepte d'"unitat nacional" i imposaren una multa de 1000 pessetes al seu autor. Aquesta minúscula mostra d'articles que transcrivim denota l'amplitud i la diversificació de la censura de premsa, la qual cosa ja s'ha palesat al llarg de la investigació.

.....

El culto a la librea

Mi amigo es un hombre tímido y nervioso que siente por los uniformes un terror casi infantil. Nacido en la América española, no es uno de esos hispanoamericanos que se parecen por la guardarropía galoneada de la vieja Europa. Abomina de aquellos compatriotas suyos que, ciudadanos de un país donde el jefe del Estado va a tomar posesión de su magistratura en un modesto coche de alquiler –sin más escolta que la de sus convecinos que miran como cosa

propia al nuevo presidente— cuando vienen a Europa se sienten deslumbrados, captados por nuestro boato espectacular de casacas, pelucas, carrozas, plumeros y cascos.

Más de una vez mi amigo y yo censuramos a ese compatriota suyo que no ha pensado que si le agrada tanto tal espectáculo es porqué asiste a él con localidad gratuita. A los que sostenemos esa fabulosa nómina de actores y decoraciones, no nos produce las más mínima satisfacción el coruscante desfile. Esos aplausos que suenan de cuando en cuando, son los de la claqué.

Ni las decoraciones, ni las condecoraciones nos interesan. Estamos de acuerdo con la clasificación que hace de estas últimas el Arancel: “Condecoraciones. Véase: Bisutería”.

Ya en la escala del buque que dejó a mi amigo en un puerto español, comenzó para él la visión obsesionante. Apenas el barco quedó a libre plática, ocurrió un verdadero abordaje de uniformados. Mi amigo se preguntó si viajaría a bordo alguna peligrosa banda de asesinos a la cual tenía orden de aprehender aquel pequeño ejército que irrumpía por la cubierta. Pero poco a poco fue enterándose de que la mayoría de los asaltantes eran modestos funcionarios públicos, aunque, a juzgar por sus entorchados, se les creería mariscales.

Una vez en tierra y cuando la noche empezaba a caer sobre la población, se detuvo confuso ante un sujeto que iba encendiendo el alumbrado de gas. Para ejercer tan pacífica profesión, este hombre llevaba un uniforme flamante, con sus polainas de cuero y su gran pistola al cinto.

—¿Pero es que también para encender faroles se necesita uniforme y pistolas? —preguntó mi amigo.

—Verá usted —le explicaron— Hace algunos años, con motivo de una huelga que hubo en esta localidad, los faroleros se vieron amenazados de coacción. Desde entonces se hizo reglamentario ese uniforme y esa pistola que a usted tanto le sorprenden.

Pero mi amigo siguió encontrando gentes uniformadas por todas partes: un recadero, un limpiabotas, un empleado de Aduanas, un mozo de cuerda, un dependiente de ultramarinos y no sé cuantos más.

—¿Quién es ese que ostenta toda la manga llena de galones?— preguntaba

mi amigo, un poco azorado y a punto de llevarse la mano al sombrero para descubrirse respetuoso, tomando al sujeto por altísimo personaje.

–Es un portero de un Banco– le advertían.

Más mi amigo no se tranquilizaba, ni ha logrado tranquilizarse aún. Los uniformes siguen constituyendo su obsesión . Los ve por todas partes y no acaba de perderles el miedo. Sostiene él que nuestros uniformes son imponentes. Cuando mi amigo ve a un sencillo guardia municipal, con casco refulgente, charreteras profundas, terrible espadón, revólver y bandolera, no se explica que todo aquello sea necesario para cuidar de que las criadas de servir no sacudan las alfombras a deshora y cobrarle a los vendedores callejeros el arbitrio correspondiente.

El amigo que ha visto a los agentes de orden público de su país –cuyo indumento es sencillísimo, sin un adorno, iguales entre sí el del jefe y el del subordinado–, hacer frente a una multitud amotinada con un simple tolete, no puede ver sin inmutarse a nuestros guardianes del orden, graves, mostachudos, dentro del estupendo uniforme, el sable colgando sobre la panza de su caballo mitológico, y al contemplarlos piensa el forastero que se disponen a tomar parte en una segunda Waterloo.

Confiesa que cuando pasa por delante de un guardia así, acorta el paso sin darse cuenta; se le sobresalta el corazón; interrumpe bruscamente la cancioncilla que iba tarareando por lo bajo; detiene el voltejeo optimista de su bastón, y siente sobre sí de tal modo el principio de autoridad –ya dije que mi amigo es hombre tímido y nervioso– que está a punto de declararse delincuente de algo.

ANGEL LÁZARO

(Publicat a *El Autonomista*, Girona, el 21-8-1926)

.....

La multitud en el estadio

Una demostración de la categoría y de la magnitud de la Exposición de Barcelona no podía menos de tener un adecuado marco para el desarrollo de una de las actividades de mayor arraigo en nuestros días, cual es el esport y las exhibiciones esportivas. Este marco imponderable que como templo de la cultura física dispone la Exposición de Barcelona es el soberbio Estadio construido en la parte alta del recinto de la Exposición.

El Estadio de Montjuich es algo sorprendente. Basta decir que según opinión que parece justa, es hoy por hoy el más amplio campo de deportes del continente europeo. Barcelona puede dar acogida a una multitud esportiva de sesenta o setenta mil personas, comodamente situadas. La gran pista de hierba, queda enmarcada por otras pistas "ad hoc" para el desarrollo de pruebas atléticas, ciclistas, etc. Con el Estadio, Barcelona es la primera ciudad mediterránea que puede aspirar a ser la sede de pruebas esportivas internacionales de la mayor importancia, tales como las Olimpiadas que periódicamente absorben por unos días la atención mundial.

El espectáculo de la multitud en el vasto campo, llenando por completo las enormes graderías, dispuestas con asientos de madera, es algo inenarrable. Conocíamos los efectos de la multitud imponente en su entusiasmo a través de manifestaciones políticas populares de recuerdo inolvidable; la conocíamos también en medio del máximo recogimiento a través de actos tales como el entierro de los grandes hombres, Prat de la Riba, Guimerá, Iglesias; la conocíamos con todo el poderío del silencio espectador y rebelador en motivo por ejemplo de la Asamblea de Parlamentarios; la conocíamos en los festejos públicos, bulliciosa y animada, con dinamismo intrascendente. Nos faltaba conocerla a través de un cierto estatismo relativo, apiñada en un recinto de grandes proporciones, aunque viva y agitada por el interés de una partida futbolística de calidad. El pasado lunes en el Estadio de Montjuich, tuvimos ocasión de ponderar sus efectos en el latir unísono de la misma, en sus silencios grandes y en sus grandes explosiones. El estallido de las cerradas ovaciones en los momentos culminantes del juego, era como un gigantesco trueno que agitaba con furia las suaves brisas marinas; el agitar de los pañuelos de bolsillo saludando al héroe del momento era de un efecto parecido al soltar de millares de

palomas, una nota blanca de imponderable estética, que no hubiera hecho posible el sentido de las palabras de Unamuno en circunstancias parecidas y diferentes a la vez –se trataba de una magna reunión política en una Plaza de Toros en que la multitud agitaba sus pañuelos ante una explosión de ideal político– cuando dijo: “Levantinos, os ahoga la estética”. Ahora la estética era elemento primordial y único, y el agitar de los miles de pañuelos era un gracioso desahogo del certero impulso de la multitud.

Solo nos cabe desear para honor y provecho de todos que el Estadio de Montjuich sea marco de fecundas realizaciones, en las que presida la idea y el espíritu de los movimientos de la multitud en el máximo de su dinamismo y de su libertad.

(Publicat al *Diario de Gerona*, Girona, el 23-5-1929)

.....

¿Se abandona Marruecos?

¿Ya saben lo que se dicen los que hablan de abandonar Marruecos? No parece que tengan ideas muy claras. Vamos a verlo.

En primer lugar están los intereses internacionales que sería ingenuo querer negar y absurdo no respetar. Admitamos que se retiran las tropas a la línea de Kert. ¿Que resulta de ello?. Resulta primero una dilatación de las fronteras de la República del Riff. Esta dilatación de influencia de esta república será un ataque indirecto a la pacificación del Marruecos francés. No hay que olvidar que desde el desastre de Annual, Abd-el-Krim, es en el norte de Africa un hombre de un gran prestigio, una especie de pequeño Mustapha Khemal Pachá, el nacionalista de Angora. Al rededor de este hombre se han conglomerado todas las ansias nacionales del mundo musulmán del norte de Africa. Los moros de la zona francesa que miran ya a Abd-el-Krim como a un jefe, si ven que va ganando importancia se unirán, aún, más estrechamente a él. Hay que acabar con la leyenda de que Francia

hace el juego de los moros contra España porque la realidad es otra; cada desastre o fracaso o tropiezo de España en Marruecos es una inquietud para Francia porque estos desastres repercuten indefectiblemente en su zona. Dilatando pues las fronteras de la república del Riff se da a Abd-el Krim una importancia que se traducirá matemáticamente en dificultades en la zona francesa. Es por esto que Francia verá con malos ojos la política abandonista porque el verdadero interés de Francia es que se acabe con la República del Riff. Esto por un lado.

Otra enorme dificultad: dentro de la zona actual hay cábilas amigas y moros sometidos. Si se hace el repliegue, estos moros que están hoy dentro de la zona del protectorado quedarán abandonados a su suerte. Es probable, es seguro, que realizado el repliegue y desembarcadas estas cábilas, los moros insumisos se echaran sobre ellos como fieras . ¿De qué les habra servido el haberse sometido al protectorado? ¿Como puede ser este el precio de su felicidad? El moro –repitámoslo–es un hombre como los demás , tiene la psicología general. Lo menos que se puede exigir de un protectorado es que se rija por las leyes del paternalismo. Si el moro es adicto ,¿porque hay que castigarlo? El abandono se traducirá pues en esto: después del repliegue no habrá en Marruecos ningún sentimiento seguro. Los enemigos y los amigos de hoy –después de haber sometido a los primeros a los segundos– formarán un único bloque hostil. Y hay que desengañarse: la pequeñísima fuerza y prestigio que tiene España en Marruecos es a consecuencia de la amistad de estos moros adictos. El abandono quiere decir dimitir esta única sola fuerza. ¿Y para esto hace quatro siglos que nos mantenemos en Marruecos?

Hay por otro lado el interés de Inglaterra. En tiempo de la conferencia de Algeciras, España fué el brazo de Alemania para evitar que Marruecos cayera en las redes de Francia. Hoy somos el brazo de Inglaterra –estando momentáneamente Alemania separada de la vida política internacional– y tenemos las mismas obligaciones que en tiempo de Algeciras: estamos en Marruecos para evitar un acercamiento de la influencia francesa que ya es enorme, en el camino de las Indias frente a Gibraltar. ¿Cómo verá Inglaterra pues todo proyecto de abandono? ¿Cómo podrá aceptar ni que se hable de ello?

Están por otro lado, los intereses del ejército de Marruecos. Estos intereses, seria grotesco y absurdo desconocerlos. Como puede uno desentenderse de tantos

sacrificios, de tanta juventud dejada en el norte de Africa? Este viaje, claro, oficialmente ha ido bien. El general fué a proponer un plan de abandono; ha vuelto a España sin ganas de abandonar nada, excepto el plan abandonista. El plan abandonista ha sido enterrado entre Melilla y Málaga.

Apoyándome en la invitación del directorio de decir la verdad sobre Marruecos, contando con la inteligencia y la comprensión del censor, quiero copiar para los lectores de El Dia el telegrama del enviado especial de "Le Temps". Este enviado especial es el señor Rollin, periodista conocidísimo en Madrid, en donde vive desde 1905. El señor Rollin, es con el corresponsal del "Thimes" en Tánger, el hombre que conoce mejor el problema. Dice el telegrama: "La recepción del general Primo de Rivera en Ceuta y Tetuán ha sido más que glacial, netamente hostil. Como incidente característico hay que notar que durante el desfile de las tropas sobre el muelle de desembarque, una compañía del tercio ha desfilado delante del presidente del Directorio sin dar el saludo reglamentario; por el contrario, ha saludado la presencia del teniente coronel Millán Astray organizador de la legión que se encontraba en el cortejo oficial. La actitud de las tropas de Africa es muy conocida: reclaman la presencia del general Berenguer en Marruecos; los jefes de más prestigio han decidido negarse a colaborar en la ejecución del plan de Primo de Rivera. El general se ha dado cuenta inmediatamente de este estado de espíritu y no se ha atrevido a exponer su plan en los discursos que ha pronunciado ante los oficiales. Por otra parte, antes de su llegada y en el curso de una reunión de jefes de cuerpo que tuvo lugar en Ceuta, bajo la presidencia del general Montero, el teniente coronel Franco, jefe de la legión, reprobó el plan del Directorio. Al desembarcar el presidente en Ceuta miles de carteles plantados en las paredes con vivas al general Berenguer indicaron claramente al presidente del Directorio el estado de espíritu de las tropas que combaten en Marruecos."

Todo hace suponer como decíamos que este viaje habrá servido para hacer abandonar al presidente del Directorio su plan abandonista. Las consideraciones y reflexiones del caso, las dejamos a la voluntad del lector y sobretodo a su benevolencia.

JOSÉ PLA, París, Julio

(Publicat a *El Dia*, Palma de Mallorca, el 24-7-1924)

.....

Per una solidaritat intercomarcal

Confesso sincerament que en llegir en el "Diario de Gerona" del 21 de juliol prop passat l'article "Relacions intercomarcals", signat pel bon amic Camps i Arboix, me baix sentir arborat pel desig de respondre a la seva rida. Però un íntim sentiment de delicadesa, el coneixement de la pròpia insignificància, me va retenir, cregut de que abans de la meva modesta adhesió s'imposava la de veres personalitats que romanen espargides per les comarques que integren la provincia de Girona. El silenci per a nosaltres inexplicable d' aquelles persones que per llur vàlua i llur influència en les seves respectives vides locals, i el fet d' assenyalar en Camps i Arboix com una de les finalitats a conseguir amb la solidaritat intercomarcal, la defensa de l'abadia de Santa Maria de Vilabertran, ha estat com aquell qui posa els dits a la boca i desfent-nos d'aquelles delicadeses de que parlàvem , aixequem la nostra veu, que lamentem sigui la primera, per a aunar-la a la inicial de l'amic Camps i formar el cor indispensable d'entusiasmes i cordialitats necessàries per a portar a terme una creuada com és la ja començada.

Contra aquells ressabis ancestrals que fan que es mirin de cua d'ull la gent de Figueres amb la de Girona, per exemple, hi hem lluitat de llargs anys. Les nostres conferències a Girona i l'organització d'actes culturals a Figueres amb elements de la intel.lectualitat gironina, en són bona prova. I diem aixó per a poder afirmar, què, apart la diversitat de temperaments que indubtablement existeix entre les diferents comarques gironines, hi ha una antipatia de la periferia contra el centre degut a causes superiors de la voluntat d'uns i altres.

Però això no vol pas dir ble (sic) crida de l'amic Camps, haurà de lluitar contra aquells ressabis ancestrals que ténen un fonament i per aixó costaran més

esvaïr.

Però això no vol pas dir que no debem lluitar per a establir entre la capital i les comarques vincles de cordial actuació. No, al contrari. Ho creiem necessari; i per la nostra part hi aportarem el nostre ajut i el nostre entusiasme.

No fa molt temps precisament en parar amb J.M. Junoy sobre les tasques de "La Nova Revista" parlàvem de la necessitat d'una coneixença entre els escriptors de la capital catalana i els forans. I entre els mitjans que en Junoy patrocinava hi havia la celebració d'uns àpats mensuals, modestos, en els quals conviurien per unes hores els homes de la ploma, del pinzell, de "intel.lecte". D'aquell fugisser conviure, en el que hi toparien les peculiars o particularíssimes maneres de judicar la vida espiritual per part dels forans amb la visió diversa de les personalitats ciutadanes, n'eixerien forçosament idees de conjunt, filles d'una major coneixença, d'una compenetració espiritual impossible d'assolir, romanguent cadascú en la seva torre d'ivori.

I a més d'aquesta mutua comprensió forçosament fecunda en tots sentits, quantes empreses podrien dur-se a terme tant en l'ordre de salvar el tresor artístic de la nostra terra, com en el d'aixecar els esperits a favor d'una noble causa?

Per a aixó no dubtem en adherir-nos a la tasca d'establir i fecundar les bones relacions entre les comarques, que com deia molt bé l'amic Escarra des de "La Veu de l'Empordà", són un producte natural passat en el decurs dels segles, és un cos vertebrat i ple de vida i de juventut perennal, "cel.lula de la nacionalitat".

Una solidaritat entre les comarques no deuria afectar llur existència sino al contrari enrobustir-les.

J. PUIG PUJADES, Figueres, 13 Agost 1928.

(Publicat a *Diario de Gerona*, Girona, 16-8-1928).

APÈNDIX NÚM. 10

EL CRITERI CENSOR DEL GOVERNADOR CIVIL

Carta del governador civil Prudencio Rodríguez Chamorro al director del *Diario de Gerona*, Santiago Masó, comunicant-li la imposició d'una multa per la presentació a la censura d'unes galerades. Aquest document ens permet constatar com es podia sancionar un periòdic pel simple fet de presentar els originals a censura, sense lògicament, publicar-los.

.....

Las galeradas que ayer presentó para censura en este Gobierno civil el periódico de su dirección, contienen conceptos que, aunque habilmente escudados en la fina insidia que para combatir sistemáticamente al actual Gobierno viene poniendo en juego tal publicación, no ha podido ocultar lo pernicioso de su tendencia contra lo ordenado por mi autoridad para sostener incólumes los respetos de la Patria; y en su consecuencia y haciendo uso de las facultades que me confiere el art. 41 del Estatuto provincial, he acordado imponer a V. la multa de trescientas pesetas, que deberá hacer efectiva en el plazo de diez días, dentro del cual podrá interponer recurso de alzada ante el ministerio de la Gobernación del importe de la misma.

Envuelven las extralimitaciones a que esta sanción se refiere, el párrafo tachado en el artículo titulado "Las Masias" y el suelto también tachado en que brinda a los buenos entendedores de su política disolvente, marcado interés sectario porque continúe laborando en la impunidad un vulgar delincuente, que hoy se encuentra detenido.

Lamento mucho, por último, verme en la precisión de tener que advertir a V. que, después de una observación detenida y prudente, he llegado al convencimiento de que el diario que V. dirige está inspirado en el más decidido propósito de combatir toda actuación del actual Régimen, por elevada y justa que sea; y como tan punible postura no debe continuar manifestándose, ni siquiera

encubriéndose con esas sutilezas de escuela ya tan conocidas como desacreditadas, he de conminarle con la suspensión de dicho periódico, tan pronto como reincida en faltas de las que se ponen de manifiesto y corrigen en este escrito.

Dios guarde a V. muchos años.

Gerona 20 de agosto de 1926.

Prudencio R. Chamorro

(Arxiu patrimonial de Narcís-Jordi Aragó i Masó).

APÈNDIX NÚM. 11

EL BALANÇ DE LA DICTADURA

La darrera maniobra política de Primo de Rivera fou el 26 de gener de 1930, quan sol·licità als capitans generals que li ratifiquessin la confiança. L'experiència dictatorial no havia satisfet a l'estament militar –la qual cosa es podria interpretar com una raó de la predisposició d'aquests a fer cantó a un nou règim, el republicà, amb el qual no compartien els fonaments ideològics–; la resposta que donaren a Primo de Rivera fou, per tant, negativa. Dos dies després el Dictador s'acomiadava de l'opinió pública i oferia l'última de les seves peculiars notes oficioses. Es traslladava a París on moriria el mes de març del mateix any. A començaments d'aquest mes de març el reeixit periodista gironí Enric Bosch i Viola publicava un article on feia balanç de la Dictadura. A pesar de la poca perspectiva històrica de que disposava, la seva anàlisi conté elements d'interpretació encertadíssims que ajuden a comprendre el sentiment que experimentava –en calent– la població.

.....

Comentaris d'actualitat

Aquesta setmana cessaren automàticament els regidors que havien estat exalçats al poder municipal, arbitràriament, per la Dictadura.

L'adveniment d'aquesta, no volem pas amagar-ho, fou acollit amb un cert marge de confiança per molts ciutadans de totes edats i de les més oposades tendències ideològiques. Clar que aquests ciutadans, en majoria, eren dels qui jutgen les coses per les seves apariències, ingènuament i simplement. Els que jutgen les qüestions en sentit vertical no podien ni devien deixar-se seduir. Havem de convenir, en termes generals, que les coses de govern i les dels municipis, salvant totes les excepcions, no anaven massa llatines. D'ací va arrencar, precisament, el prematur marge de crèdit concedit al Dictador.

Deixant a part aquestes disquisicions, que ens allunyarien del nostre

vertader objectiu, anem a reduir –no a empètitir,– el camp de les nostres observacions. Arribaren a l'usdefruit municipal, aquí i a fora, una sèrie de ciutadans que mai havien exercit un càrrec d'elecció popular i que tal vegada tenien l'íntima convicció de que mai arribarien al regiment de la cosa pública, per la força del sufragi. Molts d'ells eren senyors Esteves que blasraven a cor l'actuació dels altres, dels fills legítims del manament popular. Ells, que estaven segurs de que mai no manarien, res no trobaven bé. Alló era l'anarquia, el desordre, el caos. –Ah, si manessin ells!– es desfogaven.

I heus ací que un bon dia somiat, però no esperat amb convicció, els partidaris de la digestió plàcida, de la bacaina ininterompuda i de l'absència de generosos ideals–que res no donen i comprometen,–es trobaren, com per art de bruixeria, que els hi havia arribat la seva. Un general amb més ambició que talent–espontàniament o enganyat–s'erigia en Dictador, S'haurien acabat les vagues, els sindicats, els pistolers! S'arreconaria la “xusma” i manarien com era de raó els partidaris de l'ordre. Ordre que s'obtindria fent callar a tothom, amordaçant la premsa, exiliant els indesitjables...

Han passat sis anys, llargs com sis segles, obacs com un pesombre. Què han fet aquells confiats o valenterosos autòmates de la Dictadura? Empitjorar les coses. Parlin per nosaltres els excessos de la finança pública, els desgavell de les Diputacions, les disbauxes municipals. Al costat d'això, els inqualificables autòmates tenen en el seu haver les petites venjances, les baixes delacions, les sinecures inconfessables, les subscripcions rastres, els àpats pantagruèlics, els negocis no sempre transparents. Amb quin dret els partidaris de l'ordre –del seu ordre–, demanarien mai més el poder? Desenllaç trist i ridicol, però alliçonador ensems. Si el temps corre massa de pressa; si el poder en mans dels representants del popular sufragi constitueix un perill constant; en nom de què la gent adaptable, conservadora i neutra, no ha aprofitat el moment que li era propici?

Cada arbre dona el fruit que li escau. A l'arbre dictatorial, amb el seu embull de branques i branquillons sense podar, li faltava l'empelt de la ponderació, del seny i de la mesura. El fruit havia d'ésser bordissenc per força. Durant el temps del Dictador i els seus seqüaços, moltes hisendes municipals han vist doblat el llur pressupost. Han plogut els impostos, sobre el ciutadà, com plaga de llagostos. En

canvi coses estan com sis anys enrera. Millores escases i discutibles; més dubtes que mai, major desgavell encara...

Tant fàcil que hauria estat, amb un afinat sentit d'humanisme, d'endegar les coses! Ara que tothom pagava i callava, podien bastir-se escoles, fer millores urbanes, embellir ciutats i vil·les... Res d'això s'ha esdevingut. Els nostres neutes han palesat que eren buids de dintre; que la seva ideologia dretana era egoisme nociu, desenfrenada egolatria. D'aquest pesombre llarguíssim n'hauria quedat com a testimoni, la mesquinesa de certes ànimes que blasonen de conservadores i de cristianes; uns desenganys més; un sediment d'odis justificats; una ratlla divisòria infranquejable...

ENRIC BOSCH i VIOLA

(Publicat a *L'Avi Muné*, Sant Feliu de Guíxols, 1-3-1930)

20.- FONTS UTILITZADES

Arxius, Biblioteques i Centres de Documentació

- Archivo Histórico Nacional. Madrid.
- Archivo General Militar. Segovia.
- Biblioteca de Catalunya. Barcelona.
- Institut Municipal d'Història. Barcelona.
- Centre d'Història Contemporània. Barcelona.
- Centre d'Estudis d'Història Contemporània. Biblioteca Figueras. Barcelona
- Biblioteca Arús. Barcelona.
- Arxiu-Biblioteca Palau de Sa Premsa. Palma de Mallorca.
- Arxiu Històric de Girona:
  - Fons de l'Administració Central Delegada: Cultura, Economia (Institut Nacional d'Estadística), Hisenda i Interior (Govern Civil).
  - Arxiu de la Diputació de Girona.
- Arxiu Històric de la Ciutat de Girona.
- Arxiu de la Catedral de Girona.
- Arxiu Diocesà de Girona.
- Arxiu Històric Comarcal de La Bisbal.
- Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners.
- Arxiu Històric Comarcal d'Olot.
- Arxiu Municipal de Sils.
- Arxiu Municipal de Begur.
- Arxiu Municipal de Palafrugell.
- Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí.
- Arxiu Municipal de de Figueres.
- Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols.
- Arxiu Municipal de Palamós.
- Arxiu-Museu del Monestir de Ripoll.
- Biblioteca Pública "Tomàs de Lorenzana". Girona. (Secció Hemeroteca).

- Biblioteca Fages de Climent. Figueres. (Secció Hemeroteca).
- Biblioteca Popular d'Olot.
- Biblioteca del Seminari de Girona.
- Cambra de Comerç, Indústria i Navegació. Girona. Centre de Documentació.
- Instituto Nacional de Estadística. Madrid.
- Instituto Nacional de Estadística. Delegació de Girona.

Prensa¹

Girona:

- El Autonomista* (1922-1931)
- Diario de Gerona* (1922-1931)
- El Norte* (1922-1931)
- El Heraldo de Gerona* (1923-1925, 1930)
- El Gironès* (1923, 1924)
- Boletín Oficial de la Provincia de Gerona* (1923-1930)
- Boletín Eclesiástico del Obispado de Gerona* (1923-1930)
- Suplemento Literario de El Autonomista* (1923-1930)
- Scherzando* (1923-1930)
- El Magisterio Gerundense* (1923-1930)
- Boletín de la Cámara de Comercio e Industria* (1924-1930)
- Boletín de Estadística Municipal de Gerona* (1924-1930)
- Gaceta Práctica* (1924-1927)
- La Voz de Gerona* (1924-1930)
- Gerunda* (1923-1930)
- Butlletí Mensual del GEEG* (1926-1930)
- El Eco de Gerona* (1923-1928)
- El Senyor Narcís* (1924-1926)
- Aigua-Cuit* (1923-1925)
- La Provincia* (1925, 1926)

---

¹ Entre parèntesi s'especifiquen els anys consultats

-*Boletín Mensual de la Juventud Tradicionalista de Gerona* (1927, 1928)

-*Eucharisticum* (1930)

Figueres:

-*La Veu de l'Empordà* (1923-1930)

-*Nuevo Figueras* (1927, 1928)

-*La Comarca* (1925, 1926)

-*El Ampurdán* (1927-1930)

-*Alt Empordà* (1923)

-*Empordà Federal* (1923, 1930)

Olot:

-*El Deber* (1923-1930)

-*La Tradició Catalana* (1927-1930)

-*La Comarca d'Olot* (1923, 1924)

-*La Montaña* (1923, 1924)

-*La Revista d'Olot* (1926, 1927)

Sant Feliu de Guíxols:

-*El Programa* (1923)

-*Acción Social Obrera* (1923-1930)

-*L'Avi Muné* (1923-1930)

-*Palmarium* (1923-1926)

-*Espalmatorium* (1923, 1924)

Palamós:

-*Marinada* (1923-1926)

-*Seny* (1923, 1924)

-*Costa Brava* (1927-1929)

-*El Drac* (1923)

La Bisbal d'Empordà:

-*La Comarca* (1925)

-*El Bisbalenc* (1927-1930)

-*Emporium* (1928)

Palafrugell:

-*Baix-Empordà* (1923-1930)

Torroella de Montgri:

–*Emporion* (1923)

Ripoll:

–*El Gall de Ripoll* (1923)

–*Scriptorium* (1923-1929)

Barcelona:

–*Las Noticias* (1923-1930)

–*La Vanguardia* (1923-1930)

–*La Veu de Catalunya* (1923-1930)

Madrid:

–*La Gaceta de Madrid* (1923-1929)

–*La Nación* (1925, 1926)

–*El Sol* (1923-1929)

Palma de Mallorca:

–*El Dia* (1924)

París:

–*Butletín d'Information* (1924)

–*Butletí de l'Estat Català* (1924)

21.- BIBLIOGRAFIA¹

ALAVEDRA, Joan: *Francesc Macià, el camí cap a la presidència de la Generalitat, 1859-1926*, (Edició a cura de Josep M. Roig i Rosich), Barcelona, Curial, 1993.

ALBA, Víctor: *Andreu Nin. (El marxisme a Catalunya de 1919 a 1939)*, Barcelona, Pòrtic, 1974.

– *Història del Marxisme a Catalunya (1919-1939)*, Barcelona, Pòrtic, 1974-1975, 4 vols.

ALBERCH, Ramon: *Arxiu Municipal: Catàleg de l'Heremoteca*, Ajuntament de Girona, 1979.

– “Índex alfabètic per matèries del Suplemento Literario de El Autonomista”, a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, Girona, 1984.

ALBERCH, Ramon, i CASTELLS, Narcís: *La població de Girona (segles XIV-XX)*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1987.

ALBERCH, R., FREIXES, P., MASSANAS, E., MIRÓ, J., XIFRA, Ll.: *L'enllumenat elèctric a Girona. 1883/1930*, Girona, Ajuntament de Girona, 1930.

ALBERTÍ, Santiago: *El republicanisme català i la restauració monàrquica (1875-1923)*, Barcelona, Ed. Albertí, 1973.

ALBIÑANA, J.M.: *Después de la Dictadura. Los cuervos sobre la tumba*, Madrid, Cia. Ibero-Americana de Publicaciones, 1930.

ALIA MIRANDA, Francisco: *Ciudad Real durante la Dictadura de Primo de Rivera*, Ciudad Real, Instituto de Estudios Manchegos, 1986.

ALTABELLA, José: “Notas para una historia de la formación profesional del periodista en España”, a *Comunicación XXI*, núm. 25, 1976.

ALVAREZ REY, Leandro: *Sevilla durante la dictadura de Primo de Rivera (la Unión Patriótica sevillana. 1923-1930)*, Sevilla, Diputación de Sevilla, 1987.

---

¹ En la present bibliografia no s'esmenten els articles periodístics citats al llarg de la investigació, i que corresponen a textos publicats a la premsa dels anys vint i trenta, en canvi si que hom recull els articles consultats en la premsa d'anys posteriors.

- AMARO DEL ROSAL: *Historia de la UGT*, Barcelona, Grijalbo, 1977, 2 vols.
- AMETLLA, Claudi: *Memòries polítiques*, Barcelona, Catalònia, 1979.
- ANDRÉS GALLEGO, J.: *El socialismo durante la Dictadura (1923-1930)*, Madrid, Ed. Tebas, 1977.
- ANGUERA NOLLA, Pere: *L'ombra de l'estel blanc. Estudis sobre el catalanisme polític*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1989.
- ANGUERA, Pere, CABRÉ, Rosa: *Ideologia i història dels diaris reusencs en català*, Reus, Centre de Lectura, 1979.
- ANTÓN PELAYO, Javier: "Formes violentes a Castelló d'Empúries durant la II República: els blancs i els negres", a *La II República 60 anys després*, Girona, Quaderns del Cercle núm. 7, 1991.
- Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, Secció Històrico-arqueològica, MCMXXI, Vol. VII. Barcelona, 1927.
- Anuario de la Asociación de la Prensa Diaria de Barcelona*, Barcelona, Any I, 1923.
- Anuario de la Asociación de la Prensa Diaria de Barcelona*, Barcelona, Any II, 1924.
- ARAGÓ, Narcís-Jordi: *Girona ara i sempre*, Girona, Diputació de Girona, 1982.
- ARAQUISTAIN, Luis: *El ocaso de un régimen*, Madrid, Ed. España, 1930.
- ARGULLOL, Enric: "Les reformes i els canvis polítics en el municipi dels segles XIX i XX", dins *El govern de les ciutats catalanes*, Barcelona, La Magrana. Institut Municipal d'Història, 1985.
- ARMIÑÁN, J.M. i L. de: *Epistolario del dictador. La figura del general Primo de Rivera trazada por su propia mano*, Madrid, Ed. J. Morata, 1930.
- *Francia, el dictador y el moro*, Madrid, Ed. J. Morata, 1930.
- ARNABAT, Ramon: "Església i societat en un poble del Penedès durant el primer terç del segle XX", a *I Congrés de l'Església catalana des dels orígens fins ara*, vol. 1, Solsona, 1993.
- ARTOLA, Miguel: *Partidos i programas políticos*, Madrid, Ed. Aguilar, 1975, 3 vols.

Asociación de Periodistas de Gerona. Memorias, Girona, Tipografia Masó, 1915.

Asociación de Periodistas de Gerona. Memorias, Girona, Tipografia Masó, 1917.

Asociación de Periodistas de Gerona. Memorias, Girona, Tipografia Masó, 1918.

AUNÓS, Eduardo: *El general Primo de Rivera*, Madrid, Ed. Alhambra, 1944.

– *Primo de Rivera, soldado y gobernante*, Madrid, 1944.

– *Itinerario histórico de la España contemporánea*, Barcelona, 1940.

– *Semblanza política del general Primo de Rivera*, Madrid, Gráficas Minerva, 1947.

BALLVÉ, M., *Orden público y militarismo en la España constitucional*, Madrid, Alianza Editorial, 1983.

BALCELLS, Albert: *El problema agrari a Catalunya. La qüestió rabassaire (1890-1936)*, Barcelona, La Llar del Llibre, 1983.

– *La polèmica entorn de l'anarquisme a Catalunya*, Barcelona, Nova Terra, 1973.

– *El arraigo del anarquismo en Cataluña. Textos de 1926-1932*, Barcelona, Redondo Editor, 1973.

BALCELLS, A., CULLA, J.B., MIR, C.: *Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1983.

BALCELLS, Albert, SAMPER, Genís: *L'escoltisme català (1911-1978)*, Barcelona, Barcanova, 1993.

BARAS, Montserrat: *Acció catalana 1922-1936*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1984.

– "La trajectòria d'Acció Catalana" a *L'Avenç*, núm. 72, Barcelona, juny 1984.

BARCELÓ i TORTELLÀ, Bartomeu.: *Obra poètica*, Mallorca, 1974.

BARÓ, Teodoro: *El periodismo. Discursos leídos en la Real Academia de las Buenas Letras*, Barcelona, Casa Provincial de Caridad, 1902.

BARREDA, J.M., SÁNCHEZ, i.: "Contribución a la historia de la prensa de la Provincia

de Ciudad Real" a *Cuadernos de Estudios Manchegos*, núm. 12, juliol 1982.

BARRÈRE, Bernard: "Variante e invariante", a *Metodología de la historia de la prensa española*, Madrid, Siglo XXI, 1982.

BELLMUNT, D. de: *Cinquanta anys de periodisme català*, Andorra la Vella, Edicions Mirador del Pirineu, 1975.

BEN-AMI, Shlomo: *La dictadura de Primo de Rivera 1923-1930*, Barcelona, Planeta, 1983.

– *Los orígenes de la Segunda República española: Anatomía de una transición*, Madrid, Alianza Universidad, 1990.

– "Los estudiantes contra el rey", *Historia 16*, núm. 6, Madrid, octubre 1976.

– "Hacia una comprensión de la Dictadura de Primo de Rivera", a *Revista del Departamento de Derecho Político*, 6, Madrid (primavera 1980).

BENITO, Angel: *Fundamentos de Teoría General de la Información*, Madrid, Ediciones Pirámide, 1982.

BERENGUER, Dámaso: *De la Dictadura a la República*, Madrid, 1975.

BERTRAN PIJOAN, Lluís: *Prensa de Catalunya*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1931.

BERTRANA, Aurora: *Memòries fins el 1935*, Barcelona, Pòrtic, 1975.

BLANCO, Carlos: *La Dictadura y los procesos militares*, Madrid, J.Morata Ed.1931.

BLASCO IBÁÑEZ, Vicente: *Por España y contra el rey*, París, Editorial Excelsior, 1925.

BONADA, Lluís: *Josep Pla*, Barcelona, Editorial Empúries S.A., 1991.

BONAMUSA, Francesc: *El Bloc Obrer i Camperol. Els primers anys: 1930-1932*, Barcelona, Curial, 1974.

BONMATÍ, Manuel: "El Diari de Girona", a *Presència*, Girona, núm. 329, 27-7-1974.

– "L'Autonomista", a *Presència*, Girona, núm. 332, 24-8-1974.

– "El Norte de Gerona", a *Presència*, Girona, núm. 334, 7-9-1974.

– “Els setmanaris polítics”, a *Presència*, Girona, núm. 335, 14-9-1974.

– “Aigua-Forts i Clarinet” a *Presència*, Girona, núm. 336, 21-9-1974.

BOSCH-GIMPERA, Pere: *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1980.

BRAVO MORATA, Federico: *El golpe de Estado (13 de Septiembre)*, Madrid, Ed. Fenicia, 1933.

– *La Dictadura*, Madrid, Ed. Fenicia, vol. I 1973, vol. II 1974.

BRENAN, Gerald: *El laberinto español. Antecedentes sociales y políticos de la guerra civil*, París, Ruedo Ibérico, 1962.

BUENACASA, M.: *El movimiento obrero español. Historia crítica (1886-1926)*, París, 1966.

Bureau International du Travail, *Les conditions de travail et de vie des journalistes*, Ginebra, 1928.

BURGOS MAZO, Manuel de: *De la República a ...?*, Madrid, Ed. J. Morata, 1931.

CADENA, Josep M.: “Les associacions de periodistes de Barcelona”, a *Annals del Periodisme Català*, núm. 0, Barcelona, abril-juny, 1984.

CALVET, Agustí: *Història de “La Vanguardia” (1884-1936)*, París, Ed. Catalanes, 1971.

CALVO SOTELO, J.: *Mis servicios al estado. Seis años de gestión. Apuntes para la historia*, Madrid, Imp. Clásica Española, 1931.

CAMBÓ, Francesc: *Per la concòrdia*, Barcelona, Catalònia, 1930.

– *Memorias (1876-1936)*, Barcelona, Alpha, 1981.

– *Les dictadures*, Barcelona, Catalònia, 1929.

CANAL MORELL, Jordi: *La reorganització del carlisme a la primera etapa de la Restauració (1876-1900)*, Treball de recerca de 3er. cicle, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991.

CAPARRÓS LERA, J.M. i CASTILLO, Josep del: *La història del cinema*, vol. I, Barcelona, Ed. Casals, 1983.

- CAPDEVILA, M. Dolors, i MASGRAU, Roser: *La Justicia Social. Òrgan de la Federació Catalana del PSOE, 1910-1916*, Barcelona, Centre d'Estudis d'Història Contemporània, 1979.
- CAPELLA, Jacinto: *La verdad de Primo de Rivera. Intimidaciones i anécdotas del dictador*, Madrid, 1933.
- CÁRCEL ORTÍ, Vicente: "Iglesia y Estado durante la dictadura de Primo de Rivera (1923-1929)", a *Revista Española de Derecho Canónico*, núm. 45, 1988.
- CARDONA, Daniel: *La Batalla i altres textos*, (Edició a cura d'Enric Ucelay-Da Cal), Barcelona, Edicions de la Magrana/Diputació de Barcelona, 1983.
- CARDONA, Gabriel: *El poder militar en la España contemporanea hasta la guerra civil*, Madrid, Siglo XXI, 1983.
- CARNERO, Teresa: *España entre dos siglos (1875-1931). Continuidad y cambio*, Madrid, Siglo XXI, 1991.
- CASASSAS YMBERT, Jordi: *La Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). Textos*, Barcelona, Anthropos, 1983.
- *Barcelona: de la Dictadura a la República*, Tesi de llicenciatura, Barcelona, Universitat de Barcelona, febrer 1973, 2 vols.
  - "Noves actituds i velles qüestions: el cas de la dictadura", a *L'Avenç*, núm. 72, Barcelona, juny 1984.
- CASASÚS, Josep Maria: *El pensament periodístic a Catalunya*, Barcelona, Curial edicions Catalanes S.A., 1987.
- *La teoria dels gèneres periodístics informatius i dels gèneres periodístics interpretatius en l'obra de Josep Pla*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1985.
  - "Dades inèdites del debat teòric sobre periodisme a la Catalunya del tombant de segle", *Anàlisi*, núm. 12, Barcelona, 1989.
  - *Periodisme que ha fet història*, Barcelona, Col.legi de Periodistes de Catalunya/Diputació de Barcelona, 1991.

Catecismo de la Doctrina Cristiana. Publicado con la autoridad del Ilustrísimo y Reverendísimo Sr. Dr. D. José Vila Martínez, obispo de Gerona, Girona, Imp.Franquet, 1927.

CENDAN PAZOS, F.: *Historia del derecho español de prensa e imprenta (1502-1966)*, Madrid, Editora Nacional, 1974.

CERVERA SÁNCHEZ, Ana María: "Derecha dinástica y modernización política", a *Estudios sobre la Segunda República*, València, Edicions Alfons El Magnànim, 1993.

CIGUES APARICIO, M.: *España bajo la dinastia de los borbones*, Madrid, Aguilar, 1932.

CIMADEVILLA: *El general Primo de Rivera*, Madrid, A. Aguado, 1944.

50 Aniversari. Catalònia 1924-1974. Records i impressions, Barcelona, Selecta, 1974.

CLARA, Josep: *Les eleccions municipals de 1931 a Girona*, Barcelona, R.Dalmau Editor, 1975.

– *Introducció a la Història de Girona*, Salt, Ed.Pèl. 1983.

– *El personal polític a l'Ajuntament de Girona (1917-1987)*, Girona, Quaderns del Cercle n.3, 1987

– *Els Fills de la LLum*, Figueres, Carles Vallès Editor, 1988.

– *Afusellament de Ferrándiz i Bellés en temps de la Restauració*, Barcelona, R. Dalmau Editor, 1972.

– "El bisbe Vila i Martínez i la llengua catalana" a *Revista de Girona*, núm. 101, Girona, 4art. trimestre 1982.

– "Mossèn Fuster entre dues dictadures" a *Anuari 1987 de la Societat d'Estudis d'Història eclesiàstica, moderna i contemporània de Catalunya*, Tarragona, Ed. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1988.

– "Una entitat benemèrita: l'Ateneu de Girona (1922-1939)", a *Presència*, núm. 555, Girona, gener 1982.

- "Els bisbes de Girona davant la Dictadura de Primo de Rivera", a *La dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, Quaderns del Cercle núm. 8, 1992.
- CLAVAGUERA I CANET, Josep: *Llançà Notes Històriques*, Barcelona, Salvat Editores S.A., 1986.
- COLECTIVO DE HISTORIA: "La Dictadura de Primo de Rivera y el bloque de poder en España", *Cuadernos Económicos de I.C.E.* 6, 1978.
- COMAS i MADUPELL, Ramon: *Vidal i Barraquer. Síntesi biogràfica*, Montserrat, Publ. de l'Abadia de Montserrat, 1977.
- COMIN COLOMER, Eduardo: *Historia del Partido Comunista de España*, Madrid, Editora Nacional, 1965.
- CONARD MALERBE, Pierre: "La Dictadura de Primo de Rivera", *Historia* 16, Extra III, (juny 1977).
- Congrés de premsa catalano-balear (VIè)*: Associació de la premsa de Sabadell, Sabadell, 1928.
- Cooperativa de periodistas para la construcción de casas baratas: estatutos*, Barcelona, 1920.
- CORNELLÀ, Pere: "La Unió General de Treballadors a les comarques gironines durant la Guerra Civil", *Revista de Girona*, núm.109, Girona, 4art. trimestre de 1984.
- "Empreses, conflictes obrers i forces locals (1900-1939)", a *L'Avenç*, núm. 60, Barcelona, maig 1983.
- "Girona i la Solidaritat Catalana", *Treballs d'Història*, Girona, 1976.
- CORTÉS CAVANILLAS, Julián: *La Dictadura y el dictador. Rasgos humanos, políticos y psicológicos*, Madrid, Ed. Velasco, 1929.
- COSTA I FERNÁNDEZ, Lluís: *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1987.
- *El govern local a Sils. Estructura, funcionament i composició (1875-1991)*, Girona, Ajuntament de Sils, 1992.

– La reforma de l'administració local durant la 1a.Dictadura. El cas de Sils”, a *Quaderns de La Selva*, núm.3, Sta. Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans, 1990.

– “La premsa al Baix Empordà durant la dictadura de Primo de Rivera”, a *Institut d'Estudis del Baix Empordà*, núm. 11, Sant Feliu de Guíxols, 1992.

– *Premsa i societat a la Girona franquista*, Barcelona, Col.legi de Periodistes de Catalunya/Diputació de Barcelona, 1989.

– “La incautació de L'Autonomista”, *L'Autonomista. Suplement Literari*, Girona, octubre 1990.

– “L'Autonomista: història i memòria”, *Annals del Periodisme Català*, Barcelona, gener-juny 1991.

COSTA OLLER, Francesc: *La premsa a Mataró*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1982.

CREXELL, Joan: *Premsa catalana clandestina i d'exili 1917-1938*, Barcelona, El LLamp, 1987.

– *Poesia patriòtica catalana durant la Dictadura de Primo de Rivera*, Barcelona, Ed. Joan Crexell, 1977.

– *El complot del Garraf*, Barcelona, Publs. de l'Abadia de Montserrat, 1988.

CROUS COLLELL, Jesús: *Breu recull històric en homenatge als alcaldes de Blanes dels últims cents anys*, Blanes, Ajuntament de Blanes, 1992.

CULLA i CLARÀ, Joan B.: *El catalanisme d' esquerra (1928-1936)*, Barcelona, Ed. Curial, Biblioteca de cultura catalana, 1977.

– “Del republicanisme català al catalanisme d'esquerres (1922-1931)”, a *L'Avenç*, núm. 36, Barcelona, març 1981.

CULLA, J.B., DUARTE, Àngel: *La premsa republicana*, Barcelona, Col.legi de Periodistes de Catalunya/Diputació de Barcelona, 1990.

“CULTURA. La Revista de la Girona del 1914”, a *Presència*, Girona, núm. 520, novembre 1978.

CURBET BOJ, Jaume: *Història del futbol a Girona (1904-1957)*, Girona, Ajuntament de Girona, 1992.

DANÉS, Joaquim, SALA, Carme: *Exposición bibliográfica conmemorativa del centenario de la prensa local olotense: 1859-1959*, Olot, Imp. Delta, 1959.

DESVOIS, J.M.: *La prensa en España (1900-1931)*, Madrid, Siglo XXI, 1977.

– “Historia de la prensa: el recurso del método”, a Tuñón de Lara, M., dir.: *La crisis de la Restauración. España, entre la primera guerra mundial y la II República*, Madrid, Siglo XXI, 1986.

– “La prensa frente al desastre de Marruecos, de Annual a Monte Arruit. 23 de julio de 1921 a 13 de agosto de 1921”, a *Metodología de la historia de la prensa española*, Madrid, Siglo XXI, 1982.

Diari d'un segle, Suplement del *Diari de Girona*, 1990.

DÍAZ, Enrique: *Hacia la España nueva. (Pasado, presente y porvenir del Directorio Militar)*, Madrid, Ed. S. de Rivadeneyra, 1925.

DÍAZ-PLAJA, Fernando: *La historia de España en sus documentos. El siglo XX. Dictadura-República (1923-1928)*, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1965.

DÍEZ TORRE, A.: “Muerte y resurrección de la CNT (1923-1930)”, a *Historia 16*, Madrid, núm. 14, juny 1977.

Diversos Autors: “La via nacionalista del capitalismo español”, *Cuadernos Económicos de I.C.E.*, nums. 7-8, Madrid, 1978.

Diversos Autors: *La renovació pedagògica a l'Ensenyament Primari (1900-1936). Aportació dels mestres gironins. Antologia de textos*, Girona, Diputació de Girona, 1980.

Diversos autors: *I Jornades de recerca històrica i social del Baix Llobregat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.

Diversos Autors: “El Carlisme entre Dues Guerres, 1876-1936”, a *Revista de Girona*, juliol-agost 1991.

DOMÈNECH MONER, Joan: “El període 1923-1930 a Lloret de Mar”, a *La dictadura*

de Primo de Rivera. Estudios sobre les comarques gironines, Girona, Quaderns del Cercle núm. 8, 1992.

"El Montgrí: bons antecessors i un nom amb tradició", a *El Montgrí*, Ajuntament de Torroella de Montgrí, núm. 0, febrer 1993.

ELORZA, Antonio: "Los sindicatos libres en España: teorías y programas", *Revista de Trabajo*, 35-36, 1971.

– "El anarcosindicalismo español bajo la Dictadura (1923-1930). La génesis de la FAI. (I)", *Revista de Trabajo*, 39-40, 1972.

– "La CNT bajo la Dictadura (1923-1930). (II)", *Revista de Trabajo*, 44-45, 1973-1974.

ELORZA, A., ARRANZ, L., REY, F. del: "Liberalismo y corporativismo en la crisis de la Restauración", a Tuñón de Lara, M., dir.: *La crisis de la Restauración. España, entre la primera guerra mundial y la II República*, Madrid, Siglo XXI, 1986.

"Els primers 50 anys del Grup", a *Presència*, núm. 205, juny 1969.

ESPINA, A.: *El cuarto poder*, Madrid, Aguilar, 1960.

ESPINET, F.: "El segundo frente informativo: revistas y prensa especializada", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, Ariel Comunicación, 1989.

Estadística de la Prensa Periódica de España, (referida al 1º de Febrero del año 1920), Madrid, Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, Talleres del Instituto Geográfico y Estadístico, 1921.

Estadística de la Prensa Periódica de España (referida al 31 de Diciembre del año 1927), Madrid, Ministerio de Trabajo y Previsión, Talleres del Instituto Geográfico y Estadístico, 1930.

ESTELRICH, Joan: *De la Dictadura a la República*, Barcelona, Llib. Catalonia, 1931.

ESTEVA, Lluís, ESTEVA, Elena: "Inventari de la premsa guixolencs (1878-1979)", a *Estudis sobre temes guixolencs*, Sant Feliu de Guíxols, Publicacions del Museu Municipal, 1980.

Exhortación Pastoral del ILMO. y RDMO. Obispo de Gerona referente a la inmoralidad reinante y al modo de vestir de las mujeres en el templo, Girona, Tipografia Carreras, 1924.

FABRE, Jaume: *Girona entre 4 rius*, Girona, Ajuntament de Girona, 1986.

FABRE, Jaume, i HUERTAS, Josep M.: "El pare de dues acràcies", *L'Avenç*, núm.28, Barcelona, juny 1980.

FERNANDEZ CLEMENTE, Eloy: "La dictadura de Primo de Rivera y la prensa", a *Metodologia de la historia de la prensa española*, Madrid, Siglo XXI, 1982.

FERNANDEZ DE LA REGUERA, R. y MARCH, S.: *La Dictadura, I. El Directorio Militar (1923-25). II. El régimen civil (1926-30)*, Barcelona, Planeta, 1969.

FERNÁNDEZ-RÚA, J.L.: "Las conjuras contra la Dictadura", a *50 años de vida política española, 1923-1973*, Madrid, Editorial Giner, 1975, vol.1: 1923-1931.

FERRER I GIRONÈS, Francesc: *La persecució política de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1986.

– "La pausa de la Dictadura dins el moviment social (1923-1930)", a *La dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, Quaderns del Cercle núm. 8, 1992.

FONALLERAS, J.M., BIRULÉS, J.M., GARCIA, P., DE SOLÀ, Ignasi: *Història del Teatre Municipal de Girona 1769-1985*, Girona, Ajuntament de Girona, 1985.

FRANQUET, Rosa: *Història de la radiodifusió a Catalunya (Del naixement al franquisme)*, Barcelona, Edicions 62, 1986.

FULCARÀ, M. Dolors: *Girona i el modernisme*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1976.

– "Girona a l'època de Prudenci Bertrana", a *Prudenci Bertrana i la seva època*, Girona, Fundació Caixa de Barcelona, 1989.

GABRIEL, Pere: "Catalunya sota la dictadura de Primo de Rivera", *Història de Catalunya*, Barcelona, Salvat, 1979, Vol.VI.

–*El moviment obrer a Mallorca*, Barcelona, Curial, 1973.

- GAITE PASTOR, Jesús (dir.): *Archivo Histórico Nacional. Fondos Contemporáneos. Inventario de las ponencias del Directorio Militar (1923-1925)*, Madrid, Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos, 1988.
- GARCÍA CANALES, M.: *El problema constitucional en la Dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1980.
- GARCÍA ESCUDERO, J.M.: "El final de la monarquía liberal: Primo de Rivera y Alfonso XIII", a *Arbor*, 1953.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, Emilio C.: "El lento despertar del cine español", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, Ariel Comunicación, 1989.
- GARCIA NIETO, M.C. y otros: "La Dictadura (1923-1930)", *Bases documentales de la historia de España contemporánea*, Madrid, Guadiana, 1973.
- GARCÍA OLIVER, J.: *El eco de los pasos*, Barcelona, Ruedo Ibérico, 1978.
- GARCÍA QUEIPO DE LLANO, Genoveva: *Los intelectuales y la dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, Alianza Universidad, 1988.
- GARITAONANDÍA, Carmelo: "El despertar de un nuevo medio: la radio", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, Ariel Comunicación, 1989.
- "La radiodifusión durante la Dictadura de Primo de Rivera. Los orígenes", a Tuñón de Lara, M., dir.: *La crisis de la Restauración. España, entre la primera guerra mundial y la II República*, Madrid, Siglo XXI, 1986.
- GEIS, Camil: *Els que he trobat pel camí*, Sabadell, Editorial AUSA, 1986.
- "Mossén Bartomeu Barceló", a *Revista de Gerona*, núm. 63, 1973.
- GIVANEL MAS, Joan: *Bibliografía catalana. Premsa*, Barcelona, Institució Patxot, 3 vols., 1931-1937.
- GIRALT, E., BALCELLS, A., i TERMES, J.: *Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes. Cronologia : 1800-1939*, Barcelona, Ed. Nova Terra, 1970.
- GISPERT REGUALTA, Narcís: *Com jo vaig viure la guerra, 1936-1939. Memòries*,

Girona, edició de l'autor, 1987.

GODECHOT, Jacques: "Travaux recents et publications nouvelles sur l'histoire de la presse française", a *La prensa. Primera Semana Internacional de Prensa. Barcelona. Sitges. 1963*, Barcelona, Instituto de Ciencias Sociales de la Diputación de Barcelona, 1963.

GÓMEZ APARICIO, Pedro: *Historia del periodismo español*, Madrid, Editora Nacional, 1981.

GÓMEZ CASAS, J.: *Historia de la FAI*, Bilbao, Ed.ZYZ, 1977.

GÓMEZ CRUZ, M. Carmen, *La ciudad de Tarragona en la época de la Dictadura de Primo de Rivera*, tesi doctoral inèdita, Tarragona, 1990.

GÓMEZ MOMPART, Josep Lluís: *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya (1902-1923)*, Barcelona, Pòrtic, 1992.

– "¿Existió en España prensa de masas? La prensa en torno a 1900", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, Ariel Comunicación, 1989.

– "Caràcter i natura de la cultura en mergir la societat de comunicació de masses", a *Treballs de Comunicació*, núm. 4, Barcelona, Societat Catalana de Comunicació, octubre 1993.

GÓMEZ-NAVARRO, J.L.: *El Régimen de Primo de Rivera*, Madrid, Ediciones Cátedra S.A., 1991.

GÓMEZ-NAVARRO, J.L., GONZÁLEZ CALBET, M.T.: *La gestión municipal durante la Dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, Colegio Oficial de Arquitectura, 1977.

GÓMEZ-NAVARRO, J.L., GONZÁLEZ CALBET, M.T., PORTUONDO, E.: "Aproximación al estudio de las élites políticas en la Dictadura de Primo de Rivera", *Cuadernos Económicos de ICE*, núm.10, 1979.

GONZALEZ, M., REVILLA, F. : *La C.N.T. a través de sus Congresos*, Méjico, Editores Mexicanos Unidos, 1981

GONZÁLEZ CALBET, M. Teresa: *La Dictadura de Primo de Rivera. El Directorio*

Militar, Madrid, Ed. El Arquero, 1987.

– “La destrucción del sistema político de la Restauración: el golpe de septiembre de 1923”, a Tuñón de Lara, M., dir.: *La crisis de la Restauración. España, entre la primera guerra mundial y la II República*, Madrid, Siglo XXI, 1986.

GONZÁLEZ CASANOVA, J.A.: *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Barcelona, Curial, Documents de Cultura, 6, 1974.

– *Las Diputaciones provinciales en España. Historia de las Diputaciones (1812-1985)*, Madrid, Mancomunidad General de Diputaciones de Régimen Común, 1986.

GONZÁLEZ LÓPEZ, Palmira: *Història del cinema a Catalunya. I. L'època del cinema mut, 1896-1931*, Barcelona, Els llibres de la frontera, 1986.

GONZÁLEZ MARTÍN, Juan A.: “La publicidad española: orígenes y consolidación”, a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, Ariel Comunicación, 1989.

GRAHIT i GRAU, J.: *El Cine en Gerona*, Barcelona, Gráficas Fénix, 1943.

GRAÑA GONZÁLEZ, Manuel: *Escuela de Periodismo. Programas y métodos*, Madrid, 1930.

GRAU i OLIVERAS, M. del Carme: “L’adveniment de la dictadura de Primo de Rivera a Girona”, a *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, Girona, 1983.

GUILLAMET, Jaume: *La premsa de les comarques gironines*, Barcelona, Editorial Selecta S.A., 1977.

– *La premsa comarcal. Un model català de periodisme popular*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1983.

GUSTEMS, Antoni: *Les eleccions provincials a Girona (1901-1923)*, Tesi de llicenciatura inèdita, U.A.B. 1986.

HERNÁNDEZ MIR, F.: *La dictadura ante la historia*, Madrid, CIAP, 1930.

HOMENATGE A CARLES RAHOLA, Girona, Assemblea Democràtica d’Artistes de Girona, 1976.

- IGLESIA, Celedonio de la: *La censura por dentro*, Madrid, Compañía Ibero-Americana de Publicaciones, S.A., 1930.
- IGLESIAS, Dalmacio: *Política de la Dictadura. I: La carestia de la vida. Las causas y los remedios*, Barcelona, Espasa, 1930.
- IGLESIAS, Francisco: "Reorganización de la prensa y nuevas empresas periodísticas", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, Ariel Comunicación, 1989.
- IRADIER, Teodoro de: *Publicaciones del Directorio Militar. Catecismo del Ciudadano*, Madrid, Talleres del Depósito de la Guerra, 1923.
- JIMÉNEZ, Àngel: "Del govern local guixolenc, sota la Dictadura de Primo de Rivera", a *La dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, Quaderns del Cercle núm. 8, 1992.
- "L'anticlericalisme a Sant Feliu de Guíxols i comarca a l'època contemporània", a *Església i societat a la Girona contemporània*, Girona, Quaderns del Cercle núm. 9, 1993.
- JIMÉNEZ MUNTANÉ, Carlos: *La Dictadura de Primo de Rivera a través del diario El Sol*, Tesi de llicenciatura, Barcelona, Escola Oficial de Periodisme, 1972.
- JOANIQUET, Aurelio: *Alfonso Sala Argemí. Conde de Egara*, Madrid, Ed. Espasa-Calpe, 1955.
- KELLY, J.: "Els pomells de joventut", *L'Avenç*, núm. 14, Barcelona, març 1979.
- La dictadura juzgada en el extranjero*, Madrid, Ed. Marquès de la Vega de Anzo, Impr. Sáez Hnos., 1931.
- La liquidación de la Mancomunidad*, Casa Provincial, 1926.
- LAMBERET, Renée: *Mouvements ouvriers et socialistes. L'Espagne*, París, 1953.
- La presse catalane. Depuis 1641 jusqu'a 1937*, Barcelona, Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 1937.
- LARGO CABALLERO, Francisco: *Presente y futuro de la Unión General de Trabajadores de España*, Madrid, Javier Morata, 1925.

- LEON, Ignacio: *Los años del pistolero. Ensayo para una guerra civil*, Barcelona, Planeta, Col.Documento, 60, 1981.
- LERA, Angel M.de: *Angel Pestaña. Retrato de un anarquista*, Barcelona, Editorial Argos S.A., 1978.
- LERROUX, Alejandro: *Al servicio de la República*, Madrid, Javier Morata, 1930.
- LÓPEZ DE OCHOA, E.: *De la Dictadura a la República*, Madrid, Zeus, 1930.
- LÓPEZ-REY, E.: *Los estudiantes frente a la Dictadura*, Madrid, Javier Morata, 1930.
- LLADONOSA, M.: *El Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria entre 1903 i 1923*. Barcelona, tesi doctoral, 1979.
- Lliga Regionalista. *Història d'una política. Actuacions i documents de la Lliga Regionalista (1901-1933)*, Barcelona, 1933.
- LLOBERAS, Pere: *Cròniques de la meua ciutat*, La Bisbal, Ajuntament de La Bisbal, 1987.
- Macià, la seva actuació a l'estranger*, Barcelona, Lletra Viva, 1978, 2 vols.
- MADRID, Francisco: *Ocho meses y un día en el Gobierno Civil de Barcelona. Confesiones y testimonios*, Barcelona, La Flecha, 1932.
- *Els exiliats de la Dictadura. Reportatges i testimonis*, Barcelona, Antoni López, 1930.
- MAINAR, Rafael: *El arte del periodista*, Barcelona, Sucesores de Manuel Soler, 1906.
- MALAPARTE, Curzio: *Técnica del golpe de Estado*, Barcelona, Plaza y Janés, 1958.
- MARÍN OTTO, Enric: "Estabilización y novedades en la prensa diaria", *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, Ariel Comunicación, 1989.
- *La premsa de Barcelona durant la Segona República (1931-1936). Aproximació històrica i anàlisi formal*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1989.
- MARQUÈS PLANAGUMÀ, Josep M.: "La diòcesi de Girona de 1906 a 1925", a

- Església i societat a la Girona contemporània*, Girona, Quaderns del Cercle núm. 9, 1993.
- MARQUÈS i SUREDA, Salomó: *Narcís Masó. Pedagog de l'escola activa*, Girona, Diputació de Girona, 1990.
- *L'escoltisme a Girona*, Salt, Ed. El Pèl, 1984.
  - “Els “Exploradores de España” un focus d'espanyolització a la Girona primoriverista”, a *La dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, Quaderns del Cercle núm. 8, 1992.
- MARRAST, Robert: “La prensa española del s. XX: algunos problemas de investigación”, a *Prensa y sociedad en España (1820-1936)*, Madrid, Edicusa, 1975.
- MARSÀ, A., CARBALLO, E.: *Alejandro Lerroux ante el momento político*, Barcelona, Horizonte, 1930.
- MARTÍNEZ CUADRADO, Miguel: *La burguesía conservadora (1874-1931)*, Madrid, Alianza Ed. (Historia de España Alfaguara), 1973.
- MARTÍNEZ SEGARRA, Rosa: *El Somatén Nacional en la Dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, Universidad Complutense, 1984.
- MASSANA, C.: “Vagues, cicles i política (1900-1936)”, *Recerques*, núm.11, Barcelona, 1981.
- MASSOT, Josep: *L'Església Catalana*, Barcelona, Curial, 1975.
- *Aproximació a la Història religiosa de la Catalunya contemporània*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1973.
  - “El Vaticà i Catalunya” a *Qüestions de vida cristiana*, núm. 109, Barcelona, 1981.
- MAURA, Gabriel.: *Bosquejo histórico de la Dictadura*, Madrid, 1930.
- MAURA GAMAZO, Miguel: *Así cayó Alfonso XIII*, Barcelona, Ed. Ariel, 1966.
- *Al servicio de la historia. Bosquejo histórico de la Dictadura*, Madrid, J. Morata, 1930.

MAURÍN, Joaquín: *Los hombres de la Dictadura*, Madrid, Ed. Cenit, 1930.

MEAKER, G.H.: *La izquierda revolucionaria en España (1914-1923)*, Barcelona, Ariel, 1978.

Memòria de l'Associació de Periodistes de Barcelona, Barcelona, 1926.

MELGUIZO SÁNCHEZ, Angel: "El presupuesto de la Dictadura de Primo de Rivera", a Tuñón de Lara, M., dir.: *La crisis de la Restauración. España, entre la primera guerra mundial y la II República*, Madrid, Siglo XXI, 1986.

MENENDEZ Y SOLÀ, Pelayo: *La unidad hispánica. España y Cataluña*, Barcelona, 1946.

MESTRES i ROVIRA, Josep: *La vila de Blanes i el seu desenvolupament socio-econòmic. Els segles XVIII, XIX i XX*, Girona, Diputació de Girona, 1981.

MIR BAGÓ, Josep: *El sistema español de competencias locales y la reforma del régimen local en Cataluña*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991.

MIRAMBELL BELLOC, Enric: *Historia del Gobierno Civil de Girona*, Girona, Govern Civil de Girona, 1992.

– "Las colecciones de prensa local de la Biblioteca Pública de Gerona", a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, Girona, 1949.

MIRET SOLÉ, M. Teresa: *La premsa a Igualada (1808?-1982)*, Barcelona Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1982.

MOLAS, Isidre: *Lliga Catalana*, Barcelona, Edicions 62 (Col. Estudis i documents), 1972, 2 vols.

MOLINERO, Cesar: *La intervención del Estado en la prensa*, Barcelona, Dopesa, 1971.

MONTAGUT, J.: *El dictador y la Dictadura*, Barcelona, Gráficas Antonio Gost, 1928.

– *La Tesis Española y el Vaticano. Recuerdos de la peregrinación patriótica*, Barcelona, 1925.

– *Los errores de la Dictadura y Réplica al libro de Cambó*, Barcelona, 1929

- MORAL SANDOVAL, Enrique: "El socialismo y la Dictadura de Primo de Rivera", a *El socialismo en España*, Madrid, Ed. Pablo Iglesias, 1986.
- MORAL REIXACH, Sixte: *La premsa en català a Vilanova i la Geltrú*, Vilanova i la Geltrú, Institut d'Estudis Penedesencs, 1985.
- MORENO SARDÀ, Amparo: "En torno a la comprensión històrica de la cultura de masas (I). El orden androcéntrico del saber académico", a *Anàlisi*, núm. 12, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, setembre 1989.
- "Los inicios de la cultura de masas (algunas observaciones no-androcéntricas)", a *Anàlisi*, núm. 13, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, desembre 1990.
- MORISCOT ISTIU, Juan: *Mis memorias. Gerona, 1889-1933*, Girona, Dalmau Carles Pla, 1933.
- MORRO, Mateu, SERRA, Sebastià: *L'esquerra nacionalista a Mallorca (1900-1936)*, Barcelona, Edicions de la Magrana/Diputació de Barcelona, 1985.
- MUIÑOS VILLAVERDE, M. Jesús: *Tarragona, 1923: crisi econòmica i postures ideològiques davant el cop d'Estat*, Tarragona, Ajuntament de Tarragona, 1987.
- MUNTANYOLA, R.: *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, Barcelona, Ed. Estela, 1970. (Versió castellana editada el 1974 per ed. Laia).
- NADAL, Jordi, i SUDRIÀ, Carles: *Història de la Caixa de Pensions*, Barcelona, Edicions 62, 1981.
- NADAL, J., CARRERAS, A., SUDRIÀ, C.: *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva històrica*, Barcelona, Ariel, 1988.
- NOGUER, P. M.: *El bon diari*, Barcelona, 1923.
- OLIVEIRA, Ramón: *Nosotros los marxistas. Lenin contra Marx*, Madrid, 1932
- Organización y Administración Municipal. Decreto-Ley*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra, 1924.
- ORTEGA Y GASSET, Eduardo: *España encadenada. La verdad sobre la Dictadura*, París, Juan Durá, 1925.

- OSSORIO Y GALLARDO, A.: *La España de mi vida*, Barcelona, Grijalbo, 1977.
- PABÓN, Jesús: *Cambó*, Barcelona, Ed. Alpha, 1952-69, 3 vols.
- PAGES I BLANC, Pelai: *Historia del Partido Comunista de España (desde su fundación en abril de 1920 hasta el final de la Dictadura de Primo de Rivera, enero 1930)*, Barcelona, Ed. Hacer, 1978.
- PALOL, Miquel de: *Girona i jo*, Barcelona, Pòrtic, 1972.
- PALOMARES LERMA, Gustavo: *Mussolini y Primo de Rivera. Política Exterior de dos dictadores*, Madrid, Eudema, 1989.
- PALOMERA i COSTA, M. Mercè: *Cent anys de premsa a Ripoll (1881-1980)*, Barcelona, Dep. Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1982.
- PALOMO ESCOTE, Maria del Mar: *La Rambla i el periodisme de masses a Catalunya (1930-1939)*, tesi de llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona, 1986.
- PASTOR CAÑADA, José Antonio: *Medio siglo de sensacionalismo en la prensa diaria de Gerona (1900-1950)*, Tesi de llicenciatura, Madrid, Escuela Oficial de Periodismo, 1961.
- PEIRÓ, Joan: *Escritos (1917-1929)*, Barcelona, Edicions 62, 1976 (selecció i introducció de Pere Gabriel).
- PEMAN, José M.: "Los bellos escrúpulos. La ley de defensa de la República", a *Obras selectas inéditas y vedadas. Ensayos y periodismo*, Barcelona, Dopesa, 1971.
- *El hecho y la idea de la Unión Patriótica*, Madrid, Imp. Sáenz Hermanos, 1929.
- PEMARTÍN, José.: *Los valores históricos en la Dictadura española*, Madrid, Ed. Arte y Ciencia, 1928.
- PEREZ BARÓ, Albert: *Els "feliços" anys vint. Memòries d'un militant obrer (1918-1926)*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, Bibl. "Raixa", 96, 1974.
- PÉREZ-BASTARDAS, Alfred: "La dictadura contra el col·legi d'advocats de

Barcelona", a *L'Avenç*, núm. 72, Barcelona, juny 1984.

PEREZ ROMERO, Emilio: *La provincia de Soria durante la dictadura de Primo de Rivera, 1923-1930*, Soria, Centro de Estudios Sorianos, 1983.

PÉREZ, Dionisio: *La Dictadura a través de sus notas oficiosas*, Madrid, 1930.

PERUCHO, Artur: *Catalunya sota la Dictadura (Dades per a la Història)*, Badalona, Proa, 1930.

PESTAÑA, Ángel: *Lo que aprendí en la vida*, Vizcaya, Ed. Zero, 1972, 2 vols.

PLA, Josep: *Cambó*, Barcelona, Ed. Destino, 1973.

– “Després del cop d'estat del 13 de setembre: obertura d'un període revolucionari”, a *Prosperitat i rauxa de Catalunya*, Obra Completa, vol. 32. Barcelona, Destino, 1988.

– “Joan Estelrich o la dispersió (1896-1958)”, a *Homenots (primera sèrie)*, Obra Completa, núm 11, Barcelona, Destino, 1969.

– *Francesc Cambó: Materials per a una història d'aquests últims anys*, Barcelona, Catalònia, 1928-30.

– “La Comissió d'Acció Política de la Lliga”, a *Caps i puntes*, Obra Completa, vol. 43, Barcelona, Destino, 1983.

– “El senyor Ventosa”, a *Homenots (setena sèrie)*, Barcelona, Selecta, 1961.

PRIMO DE RIVERA, Miguel: *El pensamiento de Primo de Rivera. Sus notas, artículos y discursos*, Madrid, 1929.

Provincia de Gerona, 1923-1928. Avance de un quinquenio, Girona, Gráficas Rahola, 1929.

PUIG Lluís M. de: *Carles Rahola. Un ciutadà de Catalunya*, Barcelona, Ed.del Cotal, 1979.

– “El catalanisme polític a Girona. Introducció a la seva història”, *Treballs d'Història*, Girona, 1976.

– “Diario de Gerona”, a *Avui*, Barcelona, 20-2-1977.

- “El Autonomista”, a *Avui*, Barcelona, 10-4-1977.
- PUIGBERT BUSQUETS, Joan: “La llengua catalana a la Normal de Girona”, a *Actes de les V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Vic, 1983.
- “Els primers mesos del Directori a Girona. La posició de tres periòdics”, a *La dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, Quaderns del Cercle núm. 8, 1992.
- PUIGDEVALL, Narcís, i altres: *Història de la Diputació de Girona*, Girona, Diputació de Girona, 1989.
- PUY, Josep: 'Representants de la monarquia a Catalunya (1923-1925), a *L'Avenç*, núm. 72, Barcelona, juny 1984.
- QUEROL ROVIRA, Carles: *Un segle de premsa a Sant Sadurní d'Anoia*, Ajuntament de Sant Sadurní D'Anoia, 1987.
- “Rafael Masó i el noucentisme a Girona”, número monogràfic a *Presència*, Girona, núm. 299, 3-4-1971.
- RAHOLA, Carles: *La ciutat de Girona*, Barcelona, Barcino, 1929, 2 vol.
- REDONDO, Gonzalo: *Las empresas políticas de Ortega y Gasset*, Madrid, Rialp, 1970, 2 vols.
- Reglamento General para los alumnos del Seminario Conciliar de Gerona*, Girona, Tipografia Carreras, 1924.
- Reglamento General para los alumnos del Seminario Conciliar de Gerona*, Girona, Impremta Carreras, 1924.
- RIQUER, Borja de: “Francesc Cambó de la Dictadura a la República, o el fracàs del continuïsmen monàrquic”, a *L'Avenç*, núm. 36, Barcelona, març 1981.
- ROIG ROSICH, J.M.: *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
- Impacte en el món cultural català”, a *L'Avenç*, núm. 72, Barcelona, juny 1984.
- “Un esbós de Dictadura: Primo de Rivera i Catalunya”, a *L'Avenç*, núm. 56, Barcelona, gener 1983.

- "El català a la Real Academia de la lengua (1926)", a *Revista de Catalunya*, núm. 43, Barcelona, juliol-agost 1990.
- *Història de l'Orfeó Català. Moments cabdals del su passat*, Barcelona, Publis. de l'Abadia de Montserrat, 1993.
- ROMANONES, Conde de: *Y sucedió así (Aportación para la Historia)*, Madrid, Espasa-Calpe, 1947.
- ROSAL, A del: *Historia de la UGT de España, 1901-1939*, Barcelona, Grijalbo, 1977.
- ROSELL PUJOL, Josep A.: *La premsa a Lleida*, Ajuntament de Lleida, 1987.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni: *Resum d'història del catalanisme*, Barcelona, Barcino, 1932.
- SALAZAR, Rafael: "Perfil humano de Primo de Rivera", *Historia y Vida*, núm.22, Madrid, 1970.
- SALICRÚ PUIGVERT, Carles: *Algunos deberes de los españoles para con la Iglesia según la legislación civil vigente*, Barcelona, La Hormiga de Oro, 1927.
- SAMPER TRIEDU, Genís: *La joventut fa Catalunya 1900-1985. Aproximació a la història de les associacions de joves*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1987.
- SÁNCHEZ ARANDA, José Javier: "La prensa en España", a Pierre Albert, *Historia de la prensa*, Madrid, Rialp, 1990.
- SÁNCHEZ FERRÉ, Pere: *La maçoneria en la societat catalana del segle XX, 1900-1947*, Barcelona, Edicions 62, 1993.
- SÁNCHEZ MORÓN, Miguel: *La autonomia local. Antecedentes históricos y significado constitucional*, Madrid, Ed. Civitas, Universitat Complutense, 1990.
- SANCHEZ SANCHEZ, Isidro: *Historia y evolución de la prensa manchega (1813-1939)*, Ciudad Real, Diputación de Ciudad Real, 1990.
- SCHULTE, Henry F.: *The Spanish Press, 1470-1966*, University of Illinois Press Urbana, Illinois, 1968.
- SECO SERRANO, Carles: *Alfonso XIII y la crisis de la Restauración*, Barcelona, Ariel, Horas de España, 1969.

- SEGURA, Isabel, SELVA, Marta: *Revistes de dones (1846-1935)*, Barcelona, Edhasa, 1984.
- SICART, F.: "La Mancomunitat a Catalunya, 1914-1925: Aspectes financers", a *Banca Catalana: Revista Econòmica*, núm. 62, desembre 1981.
- SOL CLOT, Román: *150 años de prensa leridana*, Lleida, Instituto de Estudios Ilerdenses, 1964.
- SOLÀ DACHS, Lluís: *Història dels diaris en català. Barcelona 1879-1976*, Barcelona, Edhasa, 1978.
- SOLÀ GUSSINYER, Pere: *Cultura popular, educació i societat al nord-est català (1887-1959)*, Girona, Col.legi Universitari de Girona, 1983.
- *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1936)*, Barcelona, La Magrana, 1978.
  - "Una petita Universitat popular", a *Punt Diari*, Girona, 2 de juliol de 1980.
  - "Catolicisme i vida quotidiana a la Girona del primer noucents", a *Església i societat a la Girona contemporània*, Girona, Quaderns del Cercle núm. 9, 1993.
- SOLANAS, Joan: *Fascismo: Colección de artículos que sobre este tema vieron la luz en "La Voz de Gerona"*, Barcelona, Tip. Olympia, 1925.
- SOLDEVILA, F. (Ed.): *Un segle de vida catalana (1814-1930)*, Barcelona, Ed. Alcide, 1961, 2 vols.
- SOLER GIRONELLA, Joan: "L'Agrupació Comunista de Girona", a *La dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, Quaderns del Cercle núm. 8, 1992.
- SUÁREZ CORTINA, Manuel: "Republicanos y reformistas ante la crisis de la Restauración", a Tuñón de Lara, M., dir.: *La crisis de la Restauración. España, entre la primera guerra mundial y la II República*, Madrid, Siglo XXI, 1986.
- SUBIRÀ, Joan: *La premsa a Granollers*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1982.
- SURÓS, Joan: *Població obrera i conflictivitat social a Girona (1914-1923)*, Tesi de

- llicenciatura inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1988.
- TARDUCHY, Emilio R.: *Psicología del dictador. Caracteres más salientes, morales y políticos de la Dictadura española*, Madrid, Sàez Hnos, 1929.
- TARIN-IGLESIAS, José: *Panorama del periodismo hispanoamericano*, Estella, Salvat, 1972.
- TAVERA, Susanna: "Els anarcosindicalistes catalans i la Dictadura", a *L'Avenç*, núm. 72, Barcelona, juny 1984.
- *Solidaridad Obrera*, Barcelona, Col.legi de Periodistes de Catalunya/Diputació de Barcelona, 1992.
- "Como se hacer un diario, de Felipe Aláiz. Un exemple d'anarquisme i periodística a la Catalunya dels anys trenta", a *Annals del Periodisme Català*, Barcelona, juliol-desembre de 1989.
- "La Premsa Anarco-sindicalista (1868-1931)", a *Recerques*, núm. 8, Barcelona, 1977.
- TAVERA, S., i UCELAY DA CAL, E.: "Conversa amb Sebastià Clara, un líder cenetista català", a *L'Avenç*, núm. 6, Barcelona, octubre 1977.
- TEIXIDOR ELIAS, P.: *Figueres anecdòtica, segle XX*, Figueres, Ajuntament de Figueres, 1978.
- TERMES, Josep: *De la Revolució de setembre a la fi de la guerra civil*, Barcelona, Història de Catalunya, Vol. VI, Ed. 62., 1987.
- TESTENA, Falco: *La España quale la trovó Primo de Rivera*, Citta di Castello, "Il Solco", 1924.
- TIMOTEO ALVAREZ, Jesús: "Los frustados intentos de regeneración informativa", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, Ariel Comunicación, 1989.
- "Decadencia del sistema y movimientos regeneracionistas", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, Ariel Comunicación, 1989.
- TORRENT, J.: *La premsa de Barcelona (1641-1967)*, Barcelona, Ed. Bruguera, 1969.

- TORRENT, J. i TESIS, R.: *Història de la premsa catalana*, Barcelona, Ed. Bruguera, 1966, 2 vols.
- TORTELLA, Gabriel, "La historia económica de los siglos XIX y XX: ensayo bibliográfico", dins *Historiografía española contemporánea*, Madrid, Siglo XXI, 1980.
- TRESSERRAS, Joan Manuel: "La sociedad de comunicación de masas en España", a *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Barcelona, Ariel Comunicación, 1989.
- *D'ací i d'Allà. 1918-1936*, Barcelona, Llibres de L'Índex, 1993.
  - *Història de la comunicació a Espanya i Catalunya*, Projecte docent i investigador, Universitat Autònoma de Barcelona, 1989.
- TUÑÓN DE LARA, M.: "En torno a la Dictadura de Primo de Rivera" *Cuadernos Económicos de ICE*, núm. 10, 1979.
- TUSELL, Javier, *La España del siglo XX*, Barcelona, Dopesa, 1975.
- *Radiografía de un golpe de Estado*, Madrid, Alianza Editorial, 1987.
- TUSELL, J. y GARCÍA QUEIPO DE LLANO, G.: "La Dictadura de Primo de Rivera como régimen político. Un intento de interpretación", *Cuadernos Económicos de ICE*, núm. 10, 1979.
- UCELAY DA CAL, E.: *El nacionalisme radical català i la resistència a la Dictadura de Primo de Rivera, 1923-1931*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1983.
- "Instàncies unitàries a Catalunya durant la crisi de la monarquia", a *L'Avenç*, núm. 1, Barcelona, abril 1977.
  - "Els enemics dels meus enemics: Les simpaties del nacionalisme català pels "Moros"", a *L'Avenç*, núm. 28, Barcelona, juny 1980.
  - *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*, Barcelona, La Magrana, 1982.
  - "Protagonistes cercant una base: els separatistes catalans en la resistència

a la Monarquia Dictatorial (1923-1931)", *L'Avenç*, núm. 36, Barcelona, març 1981.

– "La Diputació durant la Dictadura: 1923-1930", a *Història de la Diputació de Barcelona*, vol.II, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1987.

– "La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923", a *Història de la Diputació de Barcelona*, vol.II, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1987.

– "Les opcions polítiques bàsiques de l'oposició a la Dictadura, 1923-1930", a *Evarist Fàbregas i el seu temps*, Reus, Edicions del Centre de Lectura, 1990.

– "El modernisme catalán: modas, mercados urbanos e imaginación histórica", Tuñón de Lara (dir.), *Los orígenes culturales de la II República*, Madrid, Siglo XXI, 1993.

– "Provincialistes contra dualistes: la Dictadura de Primo de Rivera i Catalunya vista a través de la província de Girona", a *La dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, Quaderns del Cercle núm. 8, 1992.

– "La repressió de la Dictadura de Primo de Rivera", a *Iles. Jornades de Debat. El poder de l'Estat: Evolució, força o raó*, Reus, Centre de Lectura, 1993.

VALLVERDÚ, Francesc: *Dues llengües: dues funcions*, Barcelona, Ed. 62, 1983.

– "L'edició catalana de 1923 a 1930" a *Els Marges*, núm. 9, Barcelona, 1977.

VELARDE FUERTES, Juan: *Política económica de la Dictadura*, Madrid, Guadarrama, 1968.

VENTALLÓ, Joaquim: *Los intelectuales castellanos y Cataluña. Tres fechas históricas: 1924, 1927 y 1930*, Barcelona, Galva Ed., 1976.

VIDIELLA, Rafael: *De París a la cárcel de Madrid*, Madrid, Ediciones Oriente, 1931.

VILLANUEVA, Francisco: *¿Ha pasado algo? De como al hundirse la Dictadura arrastró en su caída a la monarquía*, Madrid, Ed. J. Morata, 1931.

– *El momento constitucional: Crónica de actuaciones públicas para salir de la dictadura en España*, Madrid, Ed. J. Morata, 1929.

– *No pasa nada*, Madrid, Ed. J. Morata, 1931.

VINYAS i COMAS, Joan: *Memòries d'un gironí*, Girona, Imp. Masó, 1932.

VOLTES BOU, Pere: "Enfoque barcelonés de la política econòmica del gobierno de Primo de Rivera", *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, Barcelona, 1970.

XAMMAR, Eugeni: *Seixanta anys d'anar pel món*, Barcelona, Pòtic, 1975.

XIFRA i RIERA, Narcís: *Girona 1916. Història d'una frustració política*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1987.